

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO 23825

CALL No. ~~JPr8/Hem/Pan~~

D.G.A. 79

JPr8K/Hem/Pan

D 2835

The Department of Public Instruction, Bombay.

THE
KUMÂRAPÂLACHARITA
(PRÂKRITA DVYÂS'RAYA KÂVYA)

BY

HEMACHANDRA

BEING A PRÂKRITA POEM INTENDED TO ILLUSTRATE
THE EIGHTH ADHYÂYA (CHAPTER) OF HIS OWN
SIDDHA-HEMACHANDRA OR GRAMMAR,

WITH

A COMMENTARY

BY

PÛRNAKALAS'AGANI.

EDITED BY

SHÂÑKAR PÂNDURANG PANDIT, M. A..

*Registered for Copy-right under the Government of India's
Act XXV of 1867.*

BOMBAY.

GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPÔT.

1900.

All rights reserved.

Bombay Sanskrit Series No. LX.

Price Rs. 2-2-0.

JPY8K

Hem/Par

94907

BOMBAY:

PRINTED AT JAVAJI DADANI'S "NIRNAYA-SAGARA" PRESS.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 23825

Date.../4... 6... 56

Call No. JP 88 Henry Fan

JP 88 Henry Fan

D2835

श्री
कुमारपालचरित

प्राकृतद्याश्रयकाव्यम्

आचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितं

पूर्णकलशगणिविरचितया टीकया सहितम् ।

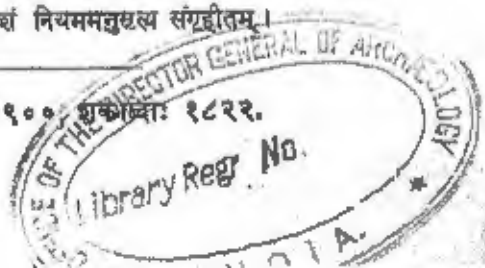
पण्डिताभिधेन पाण्डुरङ्गसूनुना शंकरेण
संशोधितम् ।

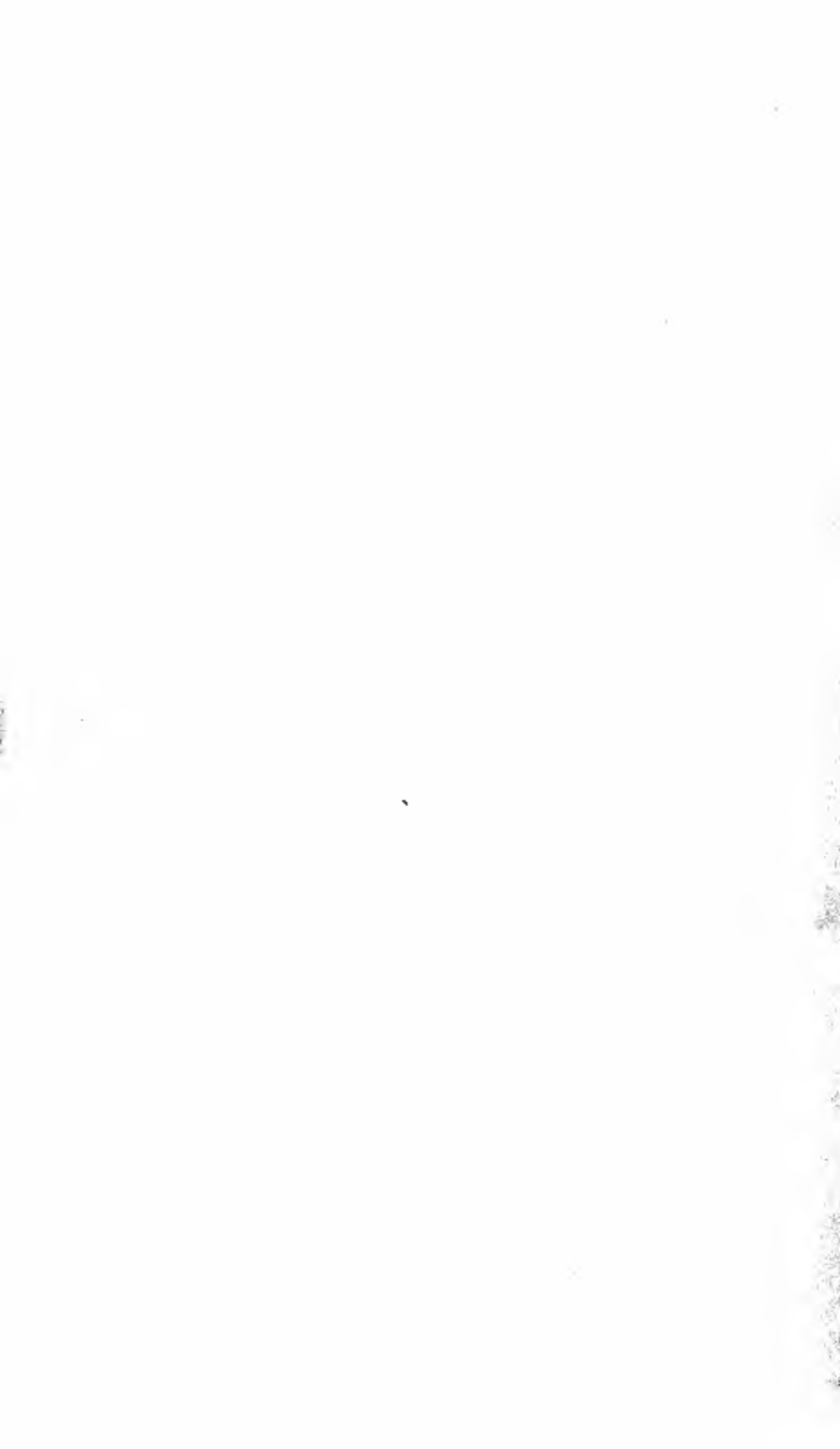
तच्च . . . . .

‘निर्णयसागराख्य’मुद्रणयन्त्रालये मुद्रितम्
मुम्बापुरवर्तिराजकीयग्रन्थशालाधिकारिणा
प्रकाशितम् ।

अस्य नव ग्रन्थस्य स्वामित्वं (१८९७) सप्तषष्ठपुत्तराष्टादशाशततमस्य ख्रिस्त-
संवत्सरस्य पञ्चविंशं नियममनुष्ठस्य संगृहीतम् ।

ख्रिस्तान्दाः १९०० शुक्राब्दाः १८२२.

PREFACE.

I.

THIS edition of Śrī Kumārapālacharita-Prākṛita-Dvyās'ra-ya-Mahākāvya is based chiefly upon the MS., B, which with another, C, was obtained for the late Mr. Shankar P. Paṇḍit M.A. by his friend the late Mr. Hariprasāda Santokhrāmbhāi Desai of Bhāvnagar. After as many as six cantos of the poem had gone through the press, a third MS., D, was obtained from the Deccan College Library. As it was obtained late, the various readings of it could not be given in the footnotes and, therefore, they are given in a list at the end; because, they were found to be very useful, in some places by way of improving the text, and in others by way of supporting the improvements already suggested by the editor in the printed text.

As the work of editing this poem was coming to its end, the idea, which the late Mr. Paṇḍit had in his mind, that the text of the Prākṛita portion of Hemāchārya's Ś'abdānu-s'āsana with his own Vṛitti might be usefully given as an Appendix, and which was still entertained by his Paṇḍita, grew stronger; and, as a good manuscript was obtained from the library of Ś'eṭh Maṇibhāi Premābhāi of Ahmedabad, it was fully confirmed. There were already two printed editions of this work and the MS. now obtained was very good; therefore no efforts were made to obtain more MSS.

II.

The following is a brief account of the MSS. and printed editions noted above on which this edition of Śrī Kumārapāla-

charita-Prākṛita-Dvyās'raya-Mahakāvya with the commentary and of the eighth chapter of Siddha-Hemachandra with Hemachārya's own S'abdānus'āsana Vṛtti, which forms the Appendix, is based:—

The first MS., B, consists of 67 leaves having 17 lines on each side. The leaves are 11½" by 4½". The statement at the end of the MS. shows that it was written at Anahilavāḍa Paṭṭana in Samvat 1570 or 1514 of the Christian era.

The second MS., C, was written very recently at Bhavnagar. It does not give any account of the MS. from which it was copied. It was completed on the 10th of March 1883, Samvat 1939. It consists of 181 leaves, 1' by 9½", bound in a book form, having 22 or 23 lines of bold writing on each side.

The third MS., D, has lost the first leaf, and, a few lines seem to be left out by the copyist at the end of the last leaf; so it is not possible to find out when and where it was got copied. The hand-writing and the appearance of the leaves show that it can not be as old as B. Though this MS. can not be said to be altogether more correct than B, yet, as has been already stated, it has been of great use, in confirming many conjectures provisionally made before it was obtained, and in finding out correct readings in many places. This MS. forms a part of the whole consisting of 478 leaves. The first 387 leaves contain, with the Vṛtti or commentary, the Sanskrit Dvyās'raya Kāvya which illustrates the Sanskrit Grammar; and the remaining leaves, from 389 to 473, contain the Prākṛita portion of the Dvyās'raya Kāvya with the Vṛtti on it. The leaves measure 10" by 4½" and contain 17 lines on each side.

The MS. called A is the one on which the Appendix consisting of the Prākṛita Grammar forming the eighth and last Adhyāya (chapter) of Siddha-Hemachandra is mainly based. It consists of 44 leaves, 10½" by 4½", containing 15 or 16 lines on each side. The manuscript was written at Avantī (Ujjain) in the year 1612 Samvat, or 1556 A. D.

Of the two editions with which the MS. has been collated, one is Professor Richard Fischel's *Hemachandra's Grammatica Der Prākṛitsprachen*, Printed at Halle 1877; the other is Paṇḍita Krishna S'āstri Mahābales'var's "Prākṛita Bālabhāṣā Māga-dhī" printed at Bombay in Saṁvat 1929 or A. D. 1873.

III.

It is necessary to note here a few points in which certain differences in MSS. and printed editions have not been shown as various readings because the differences are not of a serious nature but are either due to different modes of writing or to certain options allowed by the rules of grammar. They are as follows:—

The nasals shown by mere dots on the tops of letters and called by the name *anusvāra*, and, those shown by semicircular marks with dots in the middle, and called by the name *anunā-sika*, are written without any discrimination in the MSS. The indiscrimination is carried to such an extent, that even in the illustrations of one of the Sūtras where the difference is specifically mentioned, it is not shown in writing. For example, the illustration of the Sūtra VIII. 3. 6. is written in D thus:—

खजुरेहि पिआलेहि कणसेहि भवि वंसिख कलुत्तो ।

हरिसाह हरोह वि बज्जजे निमं नको सिहई ॥ 4. 23.

Consequently these differences have not been always shown in the various readings, nor have they been strictly observed in determining the text in all cases.

In cases of the application of Sūtra VIII. 4. 397., मोऽनुना-सिको नो वा, taking into consideration all the MSS. and printed editions, three modes seem to have been followed, such as, *मि*, *मिन्*, and *मिँ*. Accordingly in the present edition these three varieties of forms have been promiscuously used. What is more particularly to be mentioned is that in some cases which are the subjects of these varieties, a fourth one has been used in the present edition to show how this Sūtra, VIII. 4. 397., has

It is evident from this, that Abhayatilakagaṇi was the author of the commentary on the part of the poem illustrating the seven adhyāyas and that Pūrṇakalaśagaṇi was the author of the commentary on the part illustrating the eighth adhyāya, and, that both were the pupils of Jinas varasūri. One Lakshmitilakagaṇi, a common friend of these two commentators has looked over and corrected both these commentaries and his service is thankfully acknowledged at the end of the commentaries on both the parts. So the ruling prince who forms the hero of this part of the poem is Kumārappāna of Anaballapura (Paṭṭana); the author of the poem and of the grammar to illustrate which the poem is intended is Hemāchārya and the author of the commentary on the poem is Pūrṇakalaśagaṇi.

II.

All that is known of Pūrṇakalaśagaṇi is that Abhayatilakagaṇi and Lakshmitilakagaṇi were his fellowstudents and that he was the pupil of Jinachandrasūri, whose succession as the head of the Chandra religious sect is thus given at the end of the commentary:—

1. Abhayadevasūri; 2. Jinavallabha; 3. Jinadatta; 4. Jinachandra; 5. Jinapati, 6. Jinesvara.

III.

Next to give a short account of the subject of the poem. The poem begins with the description of the capital, Paṭṭana, and takes up the hero as being already on the *throne and with representatives of rulers of all provinces attending on him. The first five cantos and a part of the sixth are devoted to the description of Ananillapura, the wealth of the king, the splendour of the royal temples of Jina, the grandeur of the procession in which the king visited them, the liberality and devotion with which he worshipped the images, the beauty of the king's gardens, and the pleasures and luxuries of the king and his subjects in all

---

* See I. 28.

the seasons of the year. The latter part of the sixth canto contains an account of the warfare between the armies of Kumârapâla and Mallikâryuna, the king of the Concan, which ended in the defeat and death of the latter and a brief account of the relations of Kumârapâla with contemporaneous kings. The last two cantos are devoted to the expression of moral and religious reflexions, in the seventh, they are placed in the mouth of the hero, and in the eighth, they come as instructions from the goddess Srutadevi to the hero given by her at his prayer.

As this poem does not contain any account of the genealogy of the hero and the interesting events of his life previous to his attainment of sovereignty, I propose to give here, for the information of the uninformed reader, a brief account of the same, as mainly based on the Prabandhachintâmani of Merutuṅga, and also a short summary of the incidents mentioned in the latter part of the sixth canto and of the reflexions contained in the seventh and the eighth cantos.

The author of Prabandhachintâmani states that Bhîma-deva, the King of Anahillapura, admitted into his harem one, Chaulâdevî, who though not a Kshatriya virgin, and once, a courtesan by profession, was admired for her strength of character and devotion to her master. Their son was Haripâla. His son was Tribhuvanapâla and Tribhuvanapâla's son was Kumârapâla. It was predicted by those who were proficient in chiromancy that Kumârapâla would succeed Siddharâja on the throne of Anahillapura (Paṭṭana), that ruling king, however, on account of the flaw in the parentage of the youth disliked the idea and always remained on the watch to put him to death. Kumârapâla, who suspected this, passed several years in other countries as an ascetic. Once he returned to Paṭṭana and resided in a convent. It happened to be the day on which Siddharâja had invited all the ascetics in the town for worshipping them by way of celebrating the anniversary of the death of his father Karna. Kumârapâla was, therefore, obliged to be

present along with all the ascetics. Siddharāja, when washing the feet of this assembly with earnest devotion, came to Kumārapāla and was struck when he noticed the extreme delicacy of the soles of his feet and such marks thereon as had been described to him to be sure prognostications of sovereignty. Kumārapāla did not fail to observe the change which had come over the face of the king and immediately fled away. Pursued by the soldiers of Siddharāja, he first hid himself in the work house of a potter, and then in a heap of thorny branches of trees in the field of a cultivator, and thus eluded the search of his pursuers. During his flight while resting under a tree, he noticed a rat bringing out from a hole twenty-one silver coins, one by one. When the rat afterwards began to restore them, he allowed it to go into the hole with one of them and then took possession of the rest. The rat on its return, not finding the treasure, was so deeply grieved that it died immediately on the spot. Kumārapāla was much pained to see this incident. On the way, while going without food for three days and tormented by hunger, he happened to meet a lady with a large retinue on the way to her father's house. She invited him with affection as a sister and treated him to rich food. Thus journeying for several days through the country he arrived at Stambhatīrtha—Khambhat—Cambay where Hemāchārya the great Jaina saint resided at the time. There he called at the minister Udayana's house to ask for food. Again Udayana saw him in the convent, where, in reply to his question Hemāchārya, on the strength of the marks he noticed on his person, prophesied that Kumārapāla was going to be the ruler of the whole land. Noticing that Kumārapāla hesitated to trust in the prediction, Hemāchārya made two copies of a statement of his prophecy and handed over one to the minister and the other to Kumārapāla. The statement ran thus.—“If you will not be anointed king on Sunday the second day of the

* प्रबन्धचिन्तामणिः p. 194. l. 4.

सं० ११९९ वर्षे कार्तिके वदि २ रवौ वस्तुनक्षत्रे यदि भवतः पट्टाभिषेको न भवति तदातः परं निमित्तावलोकनेन्यासः ।

dark fortnight of the month of Kārtika when the moon will be in the constellation *hastā* in the year 1199 Śaṁvat, I shall give up the work of prophesying hereafter." On seeing this, Kumārapāla and Udayana agreed to abide by the orders of Hemāchārya if the prophecy should be realised. Hemāchārya, at the same time, exacted from Kumārapāla a promise that he would accept the Jaina creed if he should become a king. Kumārapāla then went to the house of Udayana who entertained him heartily and, providing him with all requisites, sent him on to Māva.

There in the temple of Kuṇḍaṅgavarā he noticed a verse, inscribed on the tablet containing the account of the foundation of the temple, which ran as follows — "When eleven hundred and ninety-nine years will have been completed there will be king Kumāra who, on Vikramarāja, will be like you." Astonished to read this inscription and having, about the same time learnt that Siddharāja was dead, Kumārapāla started back for Anahillapura.

Returning to the town at night, hungry and exhausted, and having got no money, he appealed for his meals to the charity of a confectioner, and then went to the house of his sister's husband, Kāṇhadadeva, who was the foremost among the ministers to whom Siddharāja had entrusted the work of placing a suitable ruler on the throne. Kāṇhadadeva who had gone to the Court, on his return home, treated Kumārapāla with great respect, and, next morning, accompanied by his army in a state of readiness for action, took him to the palace. When all the courtiers were assembled, a young relation of the deceased king was first placed on the throne, but he appeared to be extremely careless, as he did not mind even his clothes when they fell off and left his limbs naked, and was, therefore, regarded as unfit for the honour. Another relation was then placed in his post, but he, too, was regarded as undeserving, as he sat in an extremely humble position joining his hands in an attitude of prayer. Kāṇhadadeva then put

---

* पुण्ये वर्षसहस्रे शते वर्षाणां नवत्यधिके भवति कुमारनेन्द्रस्य विक्रमराजस्य दशः
P. 104. प्रवचचिन्तामणि.

forward Kumārapāla, who won the applause of all who were there by taking his seat on the throne in a neat and majestic position and handling his sword adroitly. The state-priest then immediately performed the ceremony of coronation and Kāṇhaḍadeva rendered to him the prostration due to a king. Kumārapāla being of the mature age of 55 years when he ascended the throne, and having gathered vast experience in his numerous travels, conducted the government of the state independently and became unpopular among the old ministers who combined together and once employed assassins to murder him when he was to pass through a dark part of the palace. But a relation of his secretly gave him the information, and he evaded their effort and put to death the hostile ministers. Kāṇhaḍadeva, too, feeling proud of the relation he bore to him and of the service he had rendered to him on the occasion of his installation on the throne, began to insult him by publicly speaking of his low origin and poor antecedents. Kumārapāla frequently asked him to reserve his criticism for private interviews, but finding that Kāṇhaḍadeva persisted in his insulting behaviour, without showing any outward signs of dissatisfaction, caused his eyes to be extracted and sent him home. This established his influence thoroughly on all courtiers and subordinate princes who bore well the following truth in their heart:—

आदी अदेवावमदीपि नूनं न तद्देवमासवहेकितोपि ॥

इति अमादृक्पिपदीनापि स्पृशेत (स्पृश्येत ?) नो दीप इवावलीपः ॥ ३ ॥

A lamp should not be touched by a man even with the tip of a finger with the false idea that since it was he who lighted it at first, so indeed it would not burn him though treated with disregard, such is the case with a king too.

When Kumārapāla felt he was firm on the throne, he proved his gratitude to the potter, Āṅga, who had given him shelter when he was being pursued by the soldiers of Siddharāja, by appointing him one of his ministers and conferring upon him a grant of land consisting of 700 villages. The descendants of

that potter assumed the name Sagara in order to conceal their original low profession. Udayana, the nobleman of Stambhātīrtha (Cambay), who had also obliged him, was not forgotten by him. One of his sons, Vāgbhaṭadeva by name, was made the prime minister

But another son of the same nobleman. *Vāhaḍa, who was a favourite of Siddharāja, could not bear the dignity of Kumārāpāla and disobeyed his orders. By and by he joined the army of †Ānāka, the king of Nagor. The young man having bribed many of the dependents of Kumārāpāla induced Ānāka to undertake an invasion on Gujarat. The great efforts of Vāhaḍa, who had prepared nearly every thing for the complete defeat and destruction of Kumārāpāla by way of spreading disaffection among his followers and servants, were frustrated by a strange incident. Kumārāpāla had an excellent elephant whose name was Kalahapañchānana (a lion in a fight). His driver, Cha-ūṅga by name, whom Vāhaḍa had bribed over to his side, happening once to be scolded by Kumārāpāla took offence and left his service. Sāmala, another elephant driver, who was unequalled in his honesty and professional skill, was appointed in his place. When the time of the meeting of the forces of Kumārāpāla and Ānāka arrived, Kumārāpāla was informed by his spies of the disaffection that had been created among his followers, but being naturally brave made up his mind to fight alone with Ānāka, and ordered Sāmala to take his elephant against him. Finding that Sāmala hesitated to obey his order, Kumārāpāla charged him with treachery. Sāmala denied the charge and explained his hesitation by saying that in the opposite army there was Vāhaḍa, also riding an elephant, whose voice was so shrill that it terrified even elephants. He, however, removed the danger by previously stopping the ears of his elephant by his wearing garment and then driving him against that of Ānāka. Vāhaḍa who was not aware of the change of the elephant-driver, being

* This young man's name is variously written as Chāhaḍa and Bāhaḍa also.

† This name is written as आनो also.

fully confident that he would receive help from the elephant-driver of Kumârapâla, forced his elephant on Kumârapâla's and tried to step on his head, sword in hand. Sâkala, who foresaw the attack, slightly withdrew his elephant, so that Vâhada fell down between the two elephants, where he was seized and taken prisoner by the foot-soldiers of the brave king. Immediately Kumârapâla hastened against Ânaka, and, challenging him to fight as 'the best of Kshatriyas' with his usual practice shot an arrow exactly in his face and when he lay prostrate on his elephant, shouted victory, waving his garment with great joy. When the two leaders were thus defeated, all rendered obedience to Kumârapâla whose victory was thus complete.

The next great encounter of Kumârapâla's men was with Mallikârjuna, the king of the Concan. Once while Kumârapâla was sitting in his court surrounded by his generals and dependents, a bard described Mallikârjuna as having assumed the title, "the grand-father of kings." Kumârapâla, unable to bear the insult looked around and was astonished to see one of his councillors, Âmbada by name, showing to him his joint hands in an attitude of prayer, so after the council was separated, the king sent for him and asked him what he meant. Âmbada said that from the demeanour of the king he inferred that the king wished to find out whether there was any warrior in the assembly by sending whom he could reduce Mallikârjuna who being vain-glorious had assumed false dignity, and that, being himself competent to execute the commission, he had made that silent request. Immediately the king brought together the various sections of his army and his dependents, and despatched them against Mallikârjuna with him. Having made several long and consecutive marches Âmbada had just crossed the river Kalavina and was pitching tents when Mallikârjuna attacked him and routed his army. Being thus defeated and driven to the other side of the river, he attired himself in black clothes and, having used black flags in his army, lived in black tents. Kumârapâla, who was in that part of the country, having soon

the dismal camp and being informed that it was Āmbada's and that the appearance he had assumed was owing to his being unable to bear the disgrace of the defeat he had met with, was struck with the highly sensitive nature of that general and sent another army and some more of his powerful feudatory princes to his aid. Being thus assisted Āmbada again crossed the river Kalaviṇi, and after constructing a road, again assailed the army of Mallikārjuna. Directing his attention particularly towards the king and getting up to the head of his elephant using his tusks as a ladder, he challenged him to a single fight and calling upon him to invoke his favourite deity and to be the first to strike, threw him down and cut off his head, the feudatory princes who had been sent to his aid being in the meanwhile engaged in plundering the town. Having promulgated the authority of Kumārāpāla in the Concan, he returned to Anahilapūra and in the Court of the King offered his salute with Mallikārjuna's head covered in gold "in the presence of 72 feudatories." He also presented the enormous *wealth he had brought from the treasury of Mallikārjuna to the king who rewarded him by conferring upon him the title of "the grand-father of kings" which was as it were thus wrested from Mallikārjuna.

After giving a poetic description of this victory, the Prākṛita Dvyāś'raya mentions briefly how Kumārāpāla extended his power further by conquering Śrīnagar, Kānchi and Tilinga. From the North-west also the king of Sindh is described as devoting himself to the service of Kumārāpāla.

The Prākṛita section of Dvyāś'raya Mahākāvya is extremely brief in mentioning the submission tendered by princes of other countries to Kumārāpāla. The king of Javana is described as abandoning all pleasures owing to the fear he feels for him.

* मङ्गारकोडीसाडी १ माणिकलपछेड २ पापलड्डाह ३ संयोगसिद्धिसिमा ४ तथा हेमकुम्भा ५ २ तथा मीत्तिकाना सेडड ६ चतुर्वन्तहस्ती १ पात्राणि १२० कोटी सार्द्ध १४ द्रव्यस्य दण्डः । See प्रबन्धचिन्तामणि p. 203.

"Uvvas'vara"* is spoken of as presenting to him abundant wealth and excellent horses. The Prince of Vārāṇasī (Benares) is mentioned as daily waiting at the portico of the palace for his visit. Kumārapāla receives presents of rich gems from the country of Magadha and excellent elephants from Gauda. His army devastates the country of Kānyakubja and terrifies the king. The sufferings of the country of Dasārṇa are extreme. The king is terrified to death. The wealth of the vast capital is carried away by his soldiers and several generals of that king meet with death at their hands. After reducing the power and pride of the king of Chedi (Tripuri, modern Tippiarah) the army of Kumārapāla is described as establishing its camp on the banks of the Revā, the crocodiles in its deep waters and the gardens on its spacious banks are mentioned as suffering at the hands of the brave soldiers. The army then crosses the river Jamunā and assails the king of Mathurā, who being aware of his weakness, protects his town by gratifying the assailants by presents of gold. The potentates finally mentioned as contributing to the greatness of Kumārapāla are "the king of Jaṅgala," "the ruler of Turkish Mahomedans," and "the Emperor of Dehli." This takes us to the end of the sixth canto of the poem, at the end of which the poet describes the hero as hearing the praises offered by the king of Jaṅgala and then going to sleep.

The seventh canto introduces the hero as waking up early in the morning and meditating on the serious duties of man and the verses in the canto are couched in the words of the hero. The last two cantos do not refer to any historical events but contain moral and religious reflexions. After describing how the sinful acts of a man cause his soul to wander about in the universe and how saints are happy in holy places when free from the influence of love, and after effectively denouncing the conduct of vicious men and women and the evil consequences of yielding to the influence of women, the hero is made to bestow praises on such individual saints as Śhūlabhadra, Vajra, Gajasukumāla,

---

* The commentary does not say whether this shows the name of a king, town, or country.

Gautama, Abhayakumâra, Sudharma, Jambû, Prabhava, and to extol the Jaina doctrine and Jaina teachers and ascetics generally. Then after describing the necessity of confining devotion to the five principal Jaina deities, the hero offers prayer to S'rutadevi and requests her to give him proper counsel concerning his duties.

The last and eighth canto is couched in the words of the goddess, S'rutadevi, who is represented by the poet as imparting knowledge to Kumârâpâla in compliance with his prayer. The substance of the advice contained in the canto is as follows:—Patient thought, freedom from anger, freedom from sinful operations, a mind devoted to absolution, righteous conduct, sharp intelligence, kindness towards the whole world, following the path of saints, making no distinction between friend and foe, looking upon all with a kind eye, speaking short and sweet, and the constant thought that lust and other hostile passions have to be kept always in check are some of the means of attaining absolution. The repetition of the prayer of Arhat and other deities viz. what is known in the Jaina doctrine as Pañcha Parameshthi-Namaskâra, and abstaining from taking life and saving a man of whatever caste he may be; the repetition of the sacred spell, *वृत्तारिमङ्गलम्* &c. and the constant contemplation of the feet of Arhat enable a man to be free from attachment to all objects of senses; to carry on the practice of all the particular postures recommended in Yogasâtra; to acquire perfect acquaintance of, and control over, all the passages of the vital airs and fluids, and to abstract the mind from all worldly objects and to concentrate it on Brahma, which gives freedom from the fear of disease, old age and death and secures final absolution. "Save all life from destruction" is the best religious instruction that a man can confer upon man. The praise or censure coming from others should not cause one to bestow praise or censure on them. One should always secure the favour of his religious preceptor and thus attain the purity of his own mind. By following the words of saints by means of severe self-discipline one should destroy the effects of bad actions. Those preceptors should

be abandoned who by the desire of wealth bring their pupils into difficulties. One that has faith in the words of Arhat naturally understands the philosophy of such subjects as birth, death, creation, absolution &c. Doctrines which are false (other than Jaina doctrines) should be avoided as leading to evil consequences. The attainment of absolution should be preferred even to the attainment of godhead, as the happiness of the former is eternal while that of the latter is temporary. One should always bow to the preceptor who puts down in public discussion the preachers of false doctrines. Without the three 'gems'—faith (ज्ञान) knowledge of religious truths (दर्शन) and good conduct (चारित्र्य)—absolution cannot be obtained, as valuables do not fall from the skies, but can only be purchased with money. Mercy practised daily towards living beings leads to salvation, and it makes no difference whether one is in a holy place or in a jungle or in his own house. Those who violate religious binding by eating at night fall into depths of sins and have to pass through innumerable lives. To attain heaven one should be merciful towards living beings and to attain absolution one should practise self-control, all other efforts are utterly useless. Those ears and hearts are blessed which every moment receive, and hold fast, fresh words of sound sense coming from saints. The distinction between 'mine' and 'yours' altogether disappears from the minds of those into whose ears even the mention of the revelation of Jina has found its way. Firm thought should be fixed on religion in order to make one's heart free from passions, to make one's word true and to make one's conduct pure. Can waters have the power of bestowing good, that people go to the Narmadâ, the Sarasvatî, the Yamunâ and the Bhâgirathî and throw themselves like beasts into them? Jina should be fixed firmly in mind as if he were made a resident there or as if he were painted or engraved or reflected there or as if he were there by nature. Without mercy all show of holiness is worthless; and one possessed of mercy cannot fail to get salvation.

IV.

The next thing that remains to be done is to give to the reader some account of the author, Hemâchârya. As this is given very fully in the well-known work, Forbes' *Râsamâlâ*, I beg to subjoin a few extracts from that work and, as they contain a description of the death of Kumârapâla as well as that of Hemâchârya, thus conclude this introduction:—

* His (Hemachandra's) parents, whose names were Châchig and Pâheenee, belonged to the Modh Wâneeo caste, and resided at Dhundhooka in "Urddhâstum-land," the southern border country of Soreth and Goozerat. The father professed the orthodox Hindoo faith, the mother was "as it were a Devee of the Jain religion." Their son received at his birth the name of Chung Dev. When he had attained the age of eight years, Devchander Âchârya, travelling in that part of the country, came to Dhundhooka. Châchig being at this time from home, his wife was persuaded by the Âchârya, who had been much struck by the appearance of Chung Dev, to entrust her son to his care, in order that he might receive the initiatory rite as a Jain ascetic. The Âchârya accordingly carried off the boy to his convent at Kurunâwutee. When Châchig returned from foreign parts, and heard what had happened to Chung Dev, he was much distressed, and vowed that he would eat no food until he had seen his son. Having ascertained the spiritual teacher's name and place of residence, he set off to Kurunâwutee. When he arrived there he went to Devchunder to demand his son. Chung Dev was at the house of Oodâyun Mantree, who took upon himself the task of reconciling Châchig to the step which his son wished to take, and as he succeeded therein, Chung Dev took the initiatory vow and assumed the name of Hemchunder. He soon became famous, and having at an early age made himself acquainted with all the learning of the Hindoos, as well as of the Jains, he received from the Gooroo the title of Sooree.

---

* *Râs Mâlâ* p. 146, l. 28.

Hemchunder was the author of the *Ubheedhân Chintâ-munee* (अभिज्ञानचिन्तामणि), the Hymns to Jin Dev (a commentary on which bears date A. D. 1292), "a pure Yog Shâstra, containing the story of the sixty-three Jain heroes (Shulâka pooroosh), with the prayer of the twenty passionless ones (virâg)," the *Dwyâshray*, and other works.

While Koomâr Pâl was with his army in Malwa, the Monk Hemchunder came to him to seek his protection on account of an outrage which had been committed by the Shaivite ascetics, on the occasion of the rejoicings at his mother's funeral. "One's own royalty," was the reflexion of Hemâchârya, "or the subjection of the king to one's self, these are the only roads towards effecting an object." The Âchârya was introduced to the king by Oodâyun Muntree; and Koomâr Pâl, recollecting the predictions and promises of Cambay, received him with great favor, and admitted him to a familiar intercourse. The Brahmins about the king were alarmed at the influence Hemchunder was gaining over him, and brought several charges against him, of which the most serious appears to have been, that he refused to worship the Sun. Hemchunder who was of a politic character, and, for a long time at least, disposed to seek toleration for his own religion, rather than to attack that of his opponents, made an answer which satisfied the king of his faith in the great deity of the Kshutrees:—"This splendid mansion of light I ever retain in my heart, at the time of whose setting I abandon food." In accordance with the same line of policy, he strengthened his recommendations by quoting the Hindoo as well as the Jain scriptures in their support, and when on one occasion Koomâr Pâl consulted him as to the selection of some object on which he should expend money as a religious action, the Âchârya advised him to restore the temple of Someshwar at Dev Puttun, which was endangered "by the strength of the ocean waves."

† The royal suite were then (after arriving at the temple of Someshwar when it was restored) dismissed, and Koomâr Pâl and Hemâchârya entered alone the adytum of the temple, closing the door behind them.

Koomâr Pâl addressed Hemâchârya. "Among so many religions, I am anxiously desirous to establish one religion which may be assented to with certainty. There is no Dev like Someshwur; there is no king like myself; there is no ascetic like you. My wealth of fortune has thus brought the whole three together. Do you, therefore, in the presence of this great Dev, point out to me, with true speech, the divinity who is the giver of liberation." Hemâchârya replied, "we have no need now of the matters that are contained in the Poorâna. I will bring the illustrious Someshwur in corporeal presence hither, that you may hear the truth from his own mouth." He continued: "without doubt, in this place the Dev is concealed. We two, devoting ourselves immoveably to worship in the manner which the spiritual preceptor has pointed out, may cause the Dev to present himself. I will profoundly meditate; do you, from this wood of aloes, raise incense, ceasing not until the three-eyed god, appearing, restrains you." They laboured both of them thus, the smoke of the incense filling the adytum, darkening the light of the lamps which were arranged round the door and the niches on the three sides. Suddenly a light beamed forth, brilliant as the light of the sun. The king started up, dazzled by this effulgence; he shaded his eyes with his hands, and strove to recover the power of seeing. At that moment he beheld, occupying the basin in which the sacred symbol was set, the form of an ascetic, whose hair was matted on his head, of a beauty incomparable, bright as fine gold, the sight of whom mortal weakness could not endure. The king ascertained, by the touch of his hand, that this was, without doubt, the Dev, corporeally present. Prostrating himself, with great de-

votion, he thus addressed the god: "Lord of the World! thus worshipping you, my eyes have attained their object; in kindness, therefore, giving some command, cause my ears also to fulfil their desire." The face of the Dev shone as the morning after the night of bewilderment; from his mouth issued the following divine words:—"Oh! king, this monk is an incarnation of all the gods; he is without deceit; to him it is given to behold the Divinity as a pearl in his hand, he is acquainted with the past, the present, and the future. The path which he shall show you, that understand to be, without doubt, the road to liberation." Thus speaking, the Dev became invisible,

* * * * *

* The king and the monk returned to Unhilpoor. There Hemâchârya instructed Koomâr Pâl in the purity which proceeded from the mouth of J.n Dev, and caused him to become great among the followers of Urhunt. Under the Âchârya's directions, the king forbade the destruction of life for a period of fourteen years in the eighteen countries of Goozerat, in which his order was obeyed. The Brahmins who offered living sacrifices in their rights, says the author of Dwyâshray, were forbidden to continue the practice, and thus began to present offerings of grain. The king's order was obeyed in Pullee land also, and the ascetics who used deer skins for their covering found it impossible to procure any. The people of Punchâl, also, who had been great destroyers of life, being subjects of Koomâr Pâl, were compelled to refrain. The trade of those who sold flesh was put a stop to, and three years' income allowed to them in compensation. The people of the countries about Benares, however, continued to sacrifice life.

* * * * *

† Koomâr Pâl Raja having now completed the thirtieth year of his reign, the curse which the great Sutee, the mother of Lakho Râj, king of Kutoh, had pronounced against the race of Mool Râj, began to work, and the king found himself afflict-

* Râs Mâ.â p. 160, l. 1.

† Râs Mâ.â p. 158, l. 27.

ed with the pains of leprosy. At the same time Hemchunder, who had attained the age of eighty-four years, knowing that his end approached, performed the "last worship," and commenced a total abstinence from food, that he might anticipate the mandate of Yuma. The king expressing deep affliction on this account, Hemchunder said, "You have yourself but six months more of life allotted to you, you have no son do you too, therefore, perform the works that remain to be performed." Thus, instructing his royal pupil Hemchunder died.* The king

* Another account of the death of Hemāchārya is given in the same work as follows. —

At this conjuncture, Shunkur Swāmee, who had been attracted to Unhilpoor by the matter of the battle, made his appearance at Suahpoor, and the Brahmins, knowing that they would have to leave the kingdom next morning, sent for him during the night, and brought him to Puttun. In the morning, Koonār Pāl Raja called for the Brahmins, and commanded them to leave the kingdom. Shunkur Swāmee stepped forward, and said, "What need of expelling any from the kingdom? at nine o'clock, the ocean, jutting its boundaries, will swallow up the whole country." The Raja upon this, sending for Hemāchārya, asked him whether the deluge predicted by the recluse would happen. Hemāchārya denied that it would, and asserted the Jain doctrine, that the world never had been created and never would be destroyed. Shunkur Swāmee said, "Set a water clock, and let us see what will happen." The three seated themselves beside the clock. When nine o'clock came, they ascended into an upper story of the palace, and looking out at the western window, saw the sea-waves rapidly advancing. On and on came the billows, until they had submerged the habitations of the City. The King and the two Āchāryas went up higher and higher, but the water still continued to rise upon them. At last they reached the seventh and uppermost story, and, looking down, found that the whole city, the highest trees and tallest spires, were under water, and that nothing was visible on all sides but surging waves. Koonār Pāl, in great terror, turned to Shunkur Swāmee, and asked if there were no means of escape. He said, "A boat will come from the west, which will pass close to this window. Whoever jumps quickly into it will escape." The three girded their loins, and prepared to get quickly into the boat. Soon a boat appeared in the distance, it drew nearer and nearer, then Shunkur Swāmee, seized the king by the hand, saying, that they should assist each other into the boat. It approached the window, and the king attempted to jump in, but the Swāmee dragged him back. Hemāchārya jumped from the window. The ocean and the boat, however, were alike merciless, and he fell on the pavement below, and was crushed to death. A massacre of the Monk's followers ensued, and Koonār Pāl became a disciple of Shunkur Swāmee. Rās Mālā p. 156, l. 8.

with a mind bowed down by grief, performed the funeral rites of the great Āchārya. With the ashes of the pile, knowing them to be of incomparable purity, Koomār Pāl and his chieftains made marks upon their foreheads. For many days the lamentation continued; and the king, abandoning all care for mundane affairs, was engrossed thenceforth in deep and devout meditation, until at length, his life escaping by a door of the body, he passed to Paradise.

EXPLANATION OF MARKS AND ABBREVIATIONS.

- I. Out of the three figures following ६० (which is an abbreviation of the word ६मव्याकरण) at the top of the right hand page, the first figure shows the number of the chapter (अध्याय) of grammar, the second figure shows the quarter (पाद) of the chapter and the last figure shows the number of the last Sūtra quoted or illustrated in that page. For example [६० ८. १. ११.] on page 7. means that the last Sūtra quoted at the end of the page is the eleventh in the first quarter of the eighth chapter, [६० ८. १. ३.] on page 5. means that the last Sūtra illustrated in the last line of the text is the third of the first quarter of the eighth chapter.
- II. In the commentary the number of the Sūtra quoted for illustration is shown by the single figure in brackets following that Sūtra, other Prākṛita Sūtras being shown by two figures in brackets: the first showing the quarter, and the second, the number of that Sūtra. For example: in "अथ प्राकृतम्" [१] on page 4, in line 23. the figure [१] shows the number of the Sūtra "अथ प्राकृतम्;" and on page 5., in line 20. the quarter and number of the Sūtra referred to in the word ब्रह्मादिष्वाम् are shown respectively by the figures १ and २३ in brackets, thus:—[१. २३]
- III. The examples regularly intended for the illustration of Sūtras, whether they occur in the verses or the grammatical portion of the commentary given in smaller type, are underlined, as वेईसमाह on page 5., in lines 1. and 20.
- IV. Where a prosodially long vowel is intended to be read as short, it is shown by the mark ~ on the top of the letter, as ई in line 2. page 3, and ओ in line 4. page 11.
- V. In all cases of two or more words joined in a compound without the final of the antecedent word being modified by sandhi, the combination of the words is shown by a hyphen as in सिरि-बद्धमान-सामि in line 3. on page 3.

- VI. The various readings in Prākṛita verses are indicated by Devanāgarī numerical figures, and those in the commentary by English ones.
  - VII. The letters or words which the editor thought were omitted from the MSS. by the inattention of the scribes are supplied as suggestions in brackets.
  - VIII. Where in brackets following a Sūtra the letter ऋ or ॠ is followed by two figures the first figure shows the number of the Chapter or Adhyāya and the second figure shows the number of the quarter or Pāda of Haima Vyākaraṇa.
  - IX. In the foot notes to Kumārapāla, A means the Deccan College MS. of Haima Vyākaraṇa consisting of chapter VIII.
-

विषयानुक्रमः.

सर्गः १

- १ मङ्गलाचरणम् ।
२-२७ अण्डिलनगरवर्णनम् ।
२८ तत्र कुमारपालनृपस्थितिः ।
२९-४७ नृपस्य वर्णनम् ।
४८ महाराष्ट्रदिदेशागतसूतवचनप्रस्तावः ।
४९ ७० सूतोक्तिप्रकारः ।
७१ राज्ञः शयनोत्थानम् ।
७२, ७३ राज्ञः प्रातस्स्थं कृत्यम् ।
७४ राज्ञोऽग्रे अन्यनृपस्थितिः ।
७५-७८ राज्ञः पार्श्वे चामरधारिवायुवतिस्थितिः ।
७९ ८० राजानं प्रति द्विजादीर्वादः ।
८१ राज्ञस्तिलकधारणम् ।
८२ वृष्टावृष्टलोकविज्ञप्तिनिशमनम् ।
८३ तिथिश्रवणम् ।
८४ राज्ञो मातृगृहगमनम् ।
८५ मातृणां राज्ञादिसमर्पणम् ।
८६ देवानां देवीनां चाम्रे गीतम् ।
८७ कुलजरत्नादीनां वसुसमर्पणम् ।
८८ लक्ष्मीपूजनम् ।
८९, ९० ततो शुण्ठिकां कर्तुं धमएहगमनम् ।

सर्गः २

- १-२० राज्ञो मल्लभमादि ।
२१ बहिर्गमनार्थं कुञ्जरान्वयनम् ।
२२-३१ कुञ्जरवर्णनम् ।
३२ राज्ञः कुञ्जररोहणम् ।

- ३३ ३९ शारङ्गस्य राज्ञो वर्णनम् ।
 ४०-५१ राजनामाङ्कितस्य जिनमन्दिरस्य तत्प्रविशतो राज्ञश्च वर्णनम् ।
 ५२ तन्मन्दिरं शत्रूणामपि धर्मोन्मुखत्वकारकम् ।
 ५३ जिनस्तवनप्रस्तावः ।
 ५४-६१ स्तुतिप्रकारः ।
 ६२-६५ राज्ञो जिनस्नपनम् ।
 ६६ जिनान्ने स्त्रीसंगीतप्रस्तावः ।
 ६७-७७ संगीतम् ।
 ७८ राज्ञो मरुवकपूजाविषयमनुशोचनम् ।
 ७९ धनुशोचनप्रकारः ।
 ८० शासनदेशीयचमम् ।
 ८१ उद्यानस्य सर्वर्तुकुसुमसमृद्धावाशीर्वादः ।
 ८२ राज्ञो शुद्धप्रणामः ।
 ८३ जिनमन्दिराद्वाजनिर्गमनम् ।
 ८४-९० राजाश्वस्य वर्णनम् ।
 ९१ राज्ञो धवलगेहं प्रति गमनम् ।

सर्गः ३

- १ राज उद्यानं प्रति गमनम् ।
 वसन्तर्तुवर्णनम् १-८९.
 २ वसन्तर्तुप्रवृत्तिः ।
 ३ मदनविषयम् ।
 ४ मदनप्रतापः ।
 ५ धूतः ।
 ६-१५ मलयानिलः ।
 १६ सिन्धुवारपरामः ।
 १७ अशोककुसुमम् ।
 १८ अन्दोलः ।
 १९-२६ दोल्यविलासः ।
 २७ तिलकपुष्पविकासः ।
 २८ अधूकतरुः ।
 २९ अशोकतरुः ।

- ३० पलाशतरुः ।
 ३१ पाटलिपुष्पम् ।
 ३२ कुरवकपुष्पम् ।
 ३३ शिरीषपुष्पलता भ्रमरावलिः ।
 ३४, ३५ पिक्वीगायनम् ।
 ३६ लवली ।
 ३७ पिक्वी ।
 ३८ मध्याह्नतरुः ।
 ३९ किष्टुकाः ।
 ४०, ४१ अलवः ।
 ४२ शिरीषः ।
 ४३, ४४ कर्णिकारः ।
 ४५ विचकिलः ।
 ४६ पुष्पितलवली ।
 ४७ पलाशकुसुमम् ।
 ४८ लक्षपद्धवाः ।
 ४९ कुसुमावचयकलाः ।
 ५० नवचूतः ।
 ५१ वकुलदाम ।
 ५२ मलिकामाला ।
 ५३ जपावाम् ।
 ५४ भाधवीक्षक् ।
 ५५ लवली ।
 ५६ अमनोरुमाला ।
 ५७ वकुलपुष्पाणि ।
 ५८ लवलीकलिकाः ।
 ५९, ६० कुरवकाः ।

केषांचित्प्रेयसीभिः सह सजेह आलापः ६१-७२.

- ६१ वर्णकुसुमत्रोटने प्रार्थनम् ।
 ६२ तिलककुसुमम् ।
 ६३ लवलीकुसुमानि ।
 ६४ वकुलाक्षोकपुष्पाणि ।
 ६५ हिन्तालमञ्जरी ।

- ६६ पलाशकुसुमम् ।
 ६७ रम्भावतंसः ।
 ६८ पुष्पागः ।
 ६९ पूगफलीबालपुष्पम् ।
 ७० अपाकुसुमम् ।
 ७१ फुल्लविचकिलम् ।
 ७३ क्रीडनप्रस्तावः
 ७४-८९ कीडा ।
 ९० राज्ञो ग्रीष्मदर्शनम् ।

सर्गः ४

ग्रीष्मर्तुवर्णनम् १-७७.

- १ राजानं प्रति दौवारिकस्य ग्रीष्मश्रीविषयकं वचनम् ।
 २ पथिकस्य लपनम् ।
 ३ काञ्चनारवृक्षः ।
 ४ नवकाञ्चनकेतकी ।
 ५ ग्रीष्मश्रीस्पष्टत्वम् ।
 ६ नवमालिकामञ्जीजपा ।
 ७ चीरीशब्दे ग्रीष्मश्रीर्गायतीत्युत्प्रेक्षा ।
 ८ चीरीणां पथिकान्प्रत्युल्लपनम् ।
 ९ मलिकावचयकर्त्र्या भणनम् ।
 १०-२१ वारवनितानां संबद्धान्सेवद्भलपनकर्त्रीणां द्राक्षारसपानम् ।
 २२ आत्ममधूकौ ।
 २३ खर्जूरप्रियालपनसानामुद्यानम् ।
 २४ शिरीषकिशुकबकुलगन्धः ।
 २५ राज्ञो धारागृहगमनम् ।
 २६ जलयन्त्रस्य पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरभागेभ्यो जलौघप्रवर्तनम् ।
 २७ वेदिकामकरमुखादिभ्यो
 २८ पञ्चालिकाकर्णादिभ्यो
 २९ यन्त्रनिःसृतजलबिन्दुव्याप्तत्वादुक्षेषु रोमाञ्चोत्प्रेक्षा ।
 ३० जलक्षणदर्शने तत्र सर्वत्र जनप्रवर्तनम् ।
 ३१ सालभञ्जिकांकरगतघटेभ्यः सर्वत्र समं जलनिर्गमनम् ।

- ३२ जलपूरेण कीडागिरितरुसेवनम् ।
 ३३ विटलोककल्पितं जले दधिमधुसादयम् ।
 ३४ जलप्रवाहाणां मलयवायुतोपि मदनमिप्रदीपकत्वम् ।
 ३५ जलवायूनामपि विशेषतो मदनमिप्रदीपकत्वम् ।
 ३६ तत्रत्यक्रीडागिरितरुणां जलेन लावण्योपेतत्वम् ।
 ३७ कीडागिरितरुतले कुसुमाभरणराक्षीकरणम् ।
 ३८ चन्दनधुसृणयुक्तक्रीडागिरिजलानां दधिमधुशोभाहारकत्वम् ।
 ३९ लीलागिरिनिर्झरजलानां कामजयधैजयन्तीसारक्ष्यम् ।
 ४० तद्वा तरुणमिधुनमनसा परस्परं मेलनम् ।
 ४१ स्त्रीणां जलकेत्युत्सवे प्रवृत्तिः ।
 जलकेलिः ४२-७७.
 ४२ मृगाक्षीणां जलपाहनम् ।
 ४३-४५ रूपाधिकस्त्रीरुद्दिश्य तदस्थयुवजनवचनम् ।
 ४६ कस्यचित्प्रियाण्डूपप्राप्त्या प्रमोदः ।
 ४७ कस्यचित्प्रियाकर्तृकं जलताडनम् ।
 ४८ अवलानां प्रियैः सह जलकेलौ प्रवृत्तिः ।
 ४९ तासां जलेनाक्षिकबलक्षालनेपि शोभातिशयः ।
 ५० हरिद्रागौरीणां स्वसमानवर्णाभिः सह जलकेलिः ।
 ५१ जले भर्तुरग्रे कस्याश्चिदुक्तिः ।
 ५२ जले वल्लार्कषणपरं प्रियं प्रत्यवलाकृतनिर्भस्तेनम् ।
 ५३ अन्यासक्तं प्रियं दृष्ट्वा कस्याश्चिद्रौदनम् ।
 ५४ अकृत्यकारिणा सह रिरंसन्तीं प्रति सख्या निषेधः ।
 ५५ जामातृनुद्दिश्य संभलीजल्पनम् ।
 ५६-५८ जलक्षणे प्रसादयितुमागतैः प्रियैः मानिन्या रौदनम् ।
 ५९-७७ कुमारपालं प्रति दौवारिकस्य जलक्रीडाप्रवृत्तराजसमूहविशेषनम् ।
 ७८ प्रावृट्कालप्रवृत्तिः ।

सर्गः ५

प्रावृट्कालेनम् १-४५.

- १ नीपगन्धस्य सर्वत्र प्रसरणम् ।
 २ मयूरपिकीगायनध्वने प्रोषितविलापः ।
 ३ सर्वत्र मालतीगन्धप्रसरणम् ।

- ४ सुगन्धिनायुपरिभ्रमणेन प्रोषितानां निःश्वासपरिमोचनम् ।
 ५ भालतीलतया पूर्वानिलेन च पथिकचित्तस्य विह्वलत्वम् ।
 ६ कुमारपालं प्रति आरामिककर्तृकं वनोद्देशमनोहरत्वस्य विज्ञापनम् ।
 ७ श्रीफलवृक्षः ।
 ८ जम्बुदाहिमीफलानि ।
 ९ नीपकुटजार्जुनतापिच्छाः ।
 १० लाङ्गलीयुधिकाकूष्माण्डीविम्बीनां पुष्पितानि वनानि ।
 ११ केतकीवनम् ।
 १२ कुटजार्जुनसर्जपरिमलः ।
 १३ भालतीगन्धः ।
 १४ उद्यानजनस्य अम्लिकाकुसुमदर्शनेन हर्षः ।
 १५ लाङ्गलीकुसुमस्य सकलजनमनोहरत्वम् ।
 १६ सान्द्रयूथीसिलिभ्राणामुल्लसनम् ।
 १७ कुटजमिकसनं यूधिकागन्धप्रसरणं वेणुकुडमृकन्दलनं च ।
 १८ लीलापुष्करिणी मेघमुक्तजलं कलमाङ्कुराक्ष ।
 १९ तापिच्छः कमलिनी मेककुलं च ।
 २० निचुलादीनां वने वायोः सौरभ्यम् ।

प्रावृषिकं पद्मावतीदेवीपूजानिमित्तं मालिनीनामन्योन्यं जल्प-
 नम् २१-४५.

- २१ नीपकुसुमानयने आसनदाने वाङ्मा ।
 २२ ज्ञाने कलारपत्रिकानयने च निदेशः ।
 २३ र्दुर्भयेन न ज्ञात किमिति प्रश्नः ।
 २४ पूर्वाः किं नानीयन्त इति प्रश्नः ।
 २५ तुलसीग्रहणे निदेशः ।
 २६ केतक्या आनयने निदेशः ।
 २७ दाहिमीफलप्रोटनम् ।
 २८ मुस्ताधूपकरणम् ।
 २९ पत्थलजलज्ञानं कुतौ विस्मृतमिति प्रश्नः ।
 ३० नीपावचये कुत आलस्यमिति   ”
 ३१ जलानयनविस्मरणे   ”
 ३२ जलकलुषणं कुतः कृतमिति   ”
 ३३ पूजाप्रस्तावे बलकाभिः सह श्रीङ्गने   ”

- ३४ मृधिकापुष्पानयने निदेशः ।
 ३५ पद्मिनीपत्रानयने ”
 ३६ जम्बुकफलसमर्पणे ”
 ३७ विल्वकिसलयलोध्रकुसुमानां ग्रहणम् ।
 ३८ आमलकफलानयने प्रार्थना ।
 ३९ यवग्रहणे अभिवन्धनम् ।
 ४० कुटजकुसुमग्रहणे ”
 ४१ चम्पककलिकाग्रहणे ”
 ४२ धवप्रसूनराजः ।
 ४३ स्थलनलिनीकुसुमाहरणे प्रार्थना ।
 ४४ सल्लकीकुसुमाहरणे प्रार्थना ।
 शरद्वर्णनम् ४६—१५.
 ४६ सारसशुकहंसाः ।
 ४७ कुरुरखञ्जनपलाशपत्राणि ।
 ४८ सारसदर्शनम् ।
 ४९ पङ्कजमालाहंसवधूभ्रमर्यः ।
 ५० सप्तपर्णीद्विदर्शनेन पथिकानां मोहनिश्चा ।
 ५१ शालिमोषिकागायनेन सुरवधूगतिस्खलनम् ।
 ५२ बाणकुसुमदर्शनेन पथिकवधूनां मूर्च्छनम् ।
 ५३ सारसादिभ्यः शालिवनगोपनम् ।
 ५४ केसरसुगन्धिवायोः सर्वत्र प्रसरणम् ।
 ५५ अगस्तिपुष्पसुगन्धिवायोर्गहनम् ।
 ५६ अगस्तिपङ्कजरजसां स्फुरणम् ।
 ५७ पद्ममालावीक्षणे तृप्त्यभावः ।
 ५८ असनवृक्षपुष्पं कामदेवस्य बाणः ।
 ५९ पुष्पितनिर्गुण्डीवर्धनेनापि विरहिणीनां वधः ।
 ६० फुलभण्डीरभ्रमरावलेर्धनश्रीवेणिसाहचर्यम् ।
 ६१ फुल्लासनवृक्षात्पथिकस्य दूरे गमनम् ।
 ६२ कनकपङ्कजीजिनाचनम् ।
 ६३ चिम्बककर्कटीफले ।
 ६४ कुसुदकासपुष्पाणां चलनविकसने ।
 ६५ सदृशल्लिङ्गाख्ये सरः ।
 ६६ अर्धेन शरदुपसंहारः ।

हेमन्तशिशिरवर्णनम् ६६-८६.

- ६६, ६७ कलकण्ठानां विक्षोभादि कुन्दलतादर्शनं भ्रमरविस्फुरणं च ।
 ६८ कुल्लवलीफलनीलताः ।
 ६९ कृष्णेश्वरक्षकक्रीणां गीतम् ।
 ७० षण्णकाविरक्षकक्रीणासुधमः ।
 ७१ दनितानामन्योन्यं लपनम् ।
 ७२ नवकेशररक्षकक्रीणां परस्परं वार्ता ।
 ७३ सुसुकुम्भकुसुमाहरणम् ।
 ७४ पारत्तीभूलकालिगुञ्जितादि ।
 ७५ यवरक्षकगोपीगीतम् ।
 ७६ मरुचकमाला ।
 ७७ कुन्दलवलीपुष्पाणि ।
 ७८ युवगोपीमूलको युवगोपानां हर्षः ।
 ७९ नारङ्गफलानि ।
 ८०, ८१ स्त्रीणां नामग्रहणपूर्वकं कुन्दपुष्पावचयविषयकं लपनम् ।
 ८२ फलिनीलेध्रकुसुमानां विकसनम् ।
 ८३ चारुणीपुष्पविकसनम् ।
 ८४ फलितवदर्यः ।
 ८५ पुंनागलवलीकुन्दपुष्पाप्यनङ्गस्य जयसाधनानि ।
 ८६ फलिनीकुसुमैः सर्वेषामक्षिसुखहर्षौ ।
 ८७ लशानवर्णनोपसंहारो राज्ञः सौधगमनं संध्याकर्म च ।
 ८८ राजानं प्रति सूतानां संध्याकालादिवोधकं पठनम् ।
 ८९ अक्रवाकविरहः ।
 ९०-९२ मुनिबटुकजल्पनम् ।
 ९३-९७ वासकसजाया भोगादिचिन्तनपूर्वकं प्रियवार्त्ताकरणम् ।
 ९८-१०५ पोसुलानां मिथो भाषणम् ।
 १०६ चन्द्रोदयः ।

सर्गः ६

चन्द्रोदयवर्णनम् १-२१.

- १-३ कैरविण्याः शशिनं प्रति प्रश्नः ।
 ४ रथाङ्गया वूरस्थरथाङ्गं प्रति दुःखकथनम् ।

- ५ त्रिआशिरहेण रथाक्षस्य क्षुधितस्याप्यमुमुक्षा ।
 ६ मुनीनामवश्यकृत्ये प्रवृत्तिः ।
 ७ सर्वेषां चन्द्रिकेक्षणे प्रवृत्तिः ।
 ८ अक्षोराणां चन्द्रिकापानमल्लीनां निर्गुण्डीपुष्परजःपातम् ।
 ९ कुलटानां विटपार्श्वगमनम् ।
 १० अमरस्य कुमुदरसक्थानव्याघृतलाशिव कमलमुकुलस्यागः ।
 ११ चन्द्रिकया सर्वस्य सुखितत्वम् ।
 १२ चन्द्राय किंनरीणामर्घ्यदानम् ।
 १३-२१ आकाशारुढशशिर्षणम् ।
 २२-२६ मण्डपिकामध्यारुढस्य मृपतेर्वर्णनम् ।
 २७ कुमारपालस्य मण्डपिकायामुपवेशनम् ।
 २८ पृथ्वीवाश्रेयोर्थं पुरोहितस्य भक्षणपठनम् ।
 २९ राजसमीपे चामरग्राहिणीनामुपसरणम् ।
 ३० अनन्तरं सूर्यरश्मः ।
 ३१ स्वस्वकर्मकरणाय स्त्रीणामुपसरणम् ।
 ३२ वारविलासिनीकृतो नीराजनविधिः ।
 ३३ इतरनृपाणामञ्जलिबन्धः ।
 ३४ राज्ञः पुरो महाजनिक्रानामुपवेशनम् ।
 ३५ इतरराजदूतानां सभायां कृतं उपवेशनम् ।
 ३६ सभायां राजैकामचित्तात्वम् ।
 ३७ मणिवेदिकादियु प्रतिविम्बितत्वाञ्जनस्य शतगुणत्वम् ।
 ३८ नीराजनविध्यनन्तरं वारविलितानामुपवेशनम् ।
 ३९ स्वर्गश्रुतविभवादिस्वात्सभायां नरकृष्टत्वम् ।
 ४० सांघिविग्रहिकस्य राजविशपनप्रस्तावः ।
 विग्रहसिक्ता ४१-१०६.
 ४१ कुङ्कुणाधीशवृत्तान्तनिशमने प्रार्थनम् ।
 ४२-४७ राज्ञो योधानां कुङ्कुणगमनम् ।
 ४८ तेषां परबलमनु प्रसरणम् ।
 ४९ कुङ्कुणाधिपस्य स्वपुराद्वहिर्निःसरणम् ।
 ५० दुर्गोभिः कृतानां तद्योधानां कुमारपालयोयैः सह युद्धम् ।
 ५१ अमरीभिः कृतं योधानां वरीदुष्पादरणम् ।
 ५२ असंभाव्ययुद्धविधानाद्योधाः शिवस्य गणा इवेत्युत्प्रेक्षा ।
 ५३ केषांविन्मल्लिकार्जुनयोधानां कानाक्षपहाय युद्धप्रवृत्तत्वम् ।

- ५४ मल्लिकार्जुननृपस्य गूर्जरसुभटान् प्रहर्तुं प्रवृत्तिः ।
 ५५ अपकर्मोसाक्षनेभ्यो मांसदानम् ।
 ५६ राज्ञः सिंहध्वनिः ।
 ५७ राज्ञ इभमासद्य युद्धप्रवृत्तलम् ।
 ५८-६० कुमारपालसैन्ये मल्लिकार्जुनकृतः स्वसेनाया अवकाशः ।
 ६१ कुमारपालसैन्यस्य मल्लिकार्जुनस्योपरि बाणवृष्टिः ।
 ६२ तथावृष्टे दृष्ट्वा हतोयमिति कुमारपालसैन्यस्य गर्जनम् ।
 ६३ कुमारपालभटानां राजितवर्मादिवम् ।
 ६४ युद्धे रुधिरप्रवाहः ।
 ६५ कुमारपालभृत्यैर्मल्लिकार्जुनस्य लज्जां प्रापितलम् ।
 ६६ मल्लिकार्जुनकृतं केषांचिद्योधानां शरताडनम् ।
 ६७ सिंहनादेन केषांचिद्भटानां निरसनम् ।
 ६८ कुमारपालसैन्यकृतं मल्लिकार्जुनहस्तिभेदनम् ।
 ६९ तत्सुभटादीनां नाशः ।
 ७० राज्ञो शिरसश्छेदनम् ।
 ७१, ७२ ततः कुमारपालस्य दक्षिणदिक्स्वामिलम् ।
 ७३ पश्चिमदिक्स्वामिसिंधुपतेः कुमारपालाज्ञावर्तित्वम् ।
 ७४ जवनदेशार्थीशस्य कुमारपालराधनोपायाध्यायकत्वम् ।
 ७५ ज्वेश्वरस्य तन्मित्रभूतत्वम् ।
 ७६ चाराणसीस्वामिनस्त्रहारमण्डकत्वम् ।
 ७७ मगधदेशाधिपस्य प्राश्रितदातृत्वम् ।
 ७८ गौडदेशाधिपतेर्महेभकुलवाहृत्वम् ।
 ७९ तत्सेनायाः कन्यकुञ्जेषाभयकर्तृत्वम् ।
 ८० तच्छिबिरस्य दर्शनाद्द्वार्षाणनृपतेर्भयैव मरणम् ।
 ८१ तत्सैन्यकृतं द्वार्षाणपतिनगरविलुप्तनम् ।
 ८२ तत्कनकहरणम् ।
 ८३ तच्चभूपच्छेदनम् ।
 ८४ तत्सप्तज्ञसंपद्धरणम् ।
 ८५ कुमारपालसेनाकृतं चेदिनगरीपामानकण्डवम् ।
 ८६ तत्कृतं रेवागतनकादीनां मर्दनम् ।
 ८७ रेवातटे कुमारपालबलस्य निवेशः ।
 ८८-९३ मथुराधीणेन कनकादिसमर्पणेन कुमारपालसैन्यात्कपुरस्य रक्षणम् ।
 ९४ कुमारपालाश्रयहेतोर्जङ्गलपतिकृतं गजसमर्पणम् ।

- १५-१०६ जङ्गलपते राजानं प्रति विव्रसिः ।
१०७ कुमारपालस्य स्वपनम् ।

सर्गः ७

स्वापान्ते राज्ञः परमार्थचिन्ता १-८४.

- १ चिन्ताप्रस्तावः ।
- २ जीवस्य कुकर्मभिः संसारे अमणम् ।
- ३ मन्मथमोहाभावे सिद्धक्षेत्रेषु संस्मरणम् ।
- ४ मदनेनाभ्रमिसस्य धन्यत्वम् ।
- ५ स्त्रीभिरभ्रान्तचित्तस्य प्रशमरज्ज्वम् ।
- ६ त्यक्तयुवतिसङ्गस्य सौख्यादिप्राप्तिः ।
- ७ विषयाभिलषिणः प्रशमाभावः ।
- ८ कामवशागतस्य मित्रादिभार्यागमनम् ।
- ९ महिलावशागतस्य गम्यागम्येति विवेकाभावः ।
- १० स्त्रीरक्तस्वार्थक्षेत्रे व्यर्थमागमनम् ।
- ११ स्त्रीविरक्तस्य ज्ञानादिप्राप्तिः ।
- १२ शान्तचित्तस्य संसारे पुनरागमनाभावः ।
- १३ महान्मनां स्त्रीभिः सह रमणाभावः ।
- १४ चित्तक्षणस्य स्त्रीष्वनुरागाभावः ।
- १५ स्त्रीणां मायादिपूर्णत्वम् ।
- १६ स्त्रीणामस्थिरप्रेमानुबन्धत्वम् ।
- १७ स्त्रीणां धीरधैर्यहन्तृत्वम् ।
- १८ स्त्रीसङ्गेन पुरुषस्य शक्त्यादेर्नाशः ।
- १९ रमण्यधरपाशकर्तुः पाण्डित्यादेर्निष्फलाशम् ।
- २० स्त्रीणां बहीरम्यत्वादिन्द्रवारणफलसमवेनानुरागाविषयत्वम् ।
- २१ तासां कफपूर्णप्यानने मूकस्यानुरक्तत्वम् ।
- २२ युवतिसक्तानां स्त्रीलादिनाशः ।
- २३ स्त्रीसङ्गे युक्तायुक्तचिन्ताराभावात्तासां दर्शनानर्हत्वम् ।
- २४ स्त्रीविलोकनं त्रिकालशीनिषिद्धम् ।
- २५ स्त्रीपार्श्वस्यस्य गुर्वाद्यनादरकरत्वम् ।
- २६ स्त्रिया असचेष्टितं ज्ञात्वापि तत्स्पर्शकर्तुः सोपहासो नमस्कारः ।
- २७ स्त्रीस्पर्शस्य पुण्यदानिकरत्वम् ।

- २८ श्रीणां न्यगजातीयेष्वपि प्रेमाशुबन्धित्वम् ।
 २९ तासां परलोकादिनाशकत्वम् ।
 ३० तासां शुनीनामिव अकाङ्क्षणीयत्वम् ।
 ३१, ३२ स्थूलभद्रमुनेः प्रशंसा ।
 ३३-३५ वज्रध्वः ”
 ३६ गयस्तुकुमालस्य ”
 ३७ गीतमस्त्रामिनः ”
 ३८ अभयकुमारमुनेः ”
 ३९ सुषर्मस्त्रामिनः ”
 ४० जम्बूमुनेः ”
 ४१ प्रभवप्रभोः ”
 ४२ जिनवचनस्य ”
 ४३ गुरुभ्यो लब्धसम्यक्त्वस्य संसारमयाभावः ।
 ४४ हृव्योल्लसितजिनागमानां प्रशंसा ।
 ४५ उल्लसितजिनसमयस्य ज्ञानोल्लासः ।
 ४६ विवेकिनो जिनमतावगाहनम् ।
 ४७ अवगाहितजिनवचनस्य मोक्षप्राप्तिः ।
 ४८ भगवद्ब्रचनं पृकृतः कर्मगणस्य नाशः ।
 ४९ गृहीतप्रवचनानां मुक्तिः ।
 ५० गृहीतप्रवचनानां गुणप्रशंसा ।
 ५१ महामुनीनां तपस्याचरणम् ।
 ५२-५९ अर्हतां वर्णनं नमस्कारश्च ।
 ६० सिद्धान्प्रति शरणार्थं रामनम् ।
 ६१ सर्वसिद्धानां नमस्कारः ।
 ६२ सन्मार्गस्य बोधकानामाचार्याणां ध्यानम् ।
 ६३ आचार्यान्प्रति ज्ञानप्राप्तये प्रार्थना ।
 ६४, ६५ उपाध्यायप्रशंसा ।
 ६६, ६७ साधुप्रशंसा ।
 ६८ पद्मपरमेष्ठिध्याने निदेशः ।
 ६९-८३ भुतदेवीप्रशंसा ।
 ८४ भुतदेवीमुद्दिश्य राज्ञो बोधार्पणविषये प्रार्थना ।
 ८५ भुतदेवी विषेयमुपविशालिति प्रार्थना ।
 ८६-९१ कुमारपालं प्रति भुतदेव्याः प्रत्यक्षदर्शनम् ।

- २१ विषयत्यागपूर्वकं समाधिलीनचित्तत्वेनावस्थानम् ।
 २२ मनःपवनयोर्मिषोषष्टम्भनेन मुक्तिः ।
 २३ नाडीपवनसंयोगज्ञानं योगसाधनम् ।
 २४ समाधिनिष्ठानां जरामरणार्तिभयाभावः ।
 २५ ब्रह्मरन्ध्रे मनोनियोजनं मुक्तेः साधनम् ।
 २६ शत्रुमित्रयोः समभावेन दर्शनम् ।
 २७ अहिंसाप्रधानो धर्मः क्रियतामित्युपदेशः ।
 २८ अहिंसावचनस्य प्रशंसा ।
 २९ तपसा जन्मनः साफल्यम् ।
 ३० सामान्यजनस्य निर्वाणस्वरूपविचाराभावः ।
     राजानं प्रति धृतदेवीवाक्यम् ३१-३६.
 ३१ संसारकान्तारे मा निपततेति उपदेशस्त्वया सर्वेषां कार्यैः ।
 ३२ सर्वत्र समभावं कुर्वित्यादिः ”
 ३३ जीवदयाकर्तव्येत्यादि ”
 ३४ महापिसेवनं कर्तव्यमित्यादिः ”
 ३५ धर्मप्रतिपादकसिद्धान्ते ग्रहं कुर्वित्यादिः ”
 ३६ युष्माकं संयमक्षेन्मोक्षो न दूरे इत्यादिः ”
 ३७-४२ देव्याः कुमारपालं प्रति परकृतनिन्दासहनाद्युपदेशः ।
 ४३ जीवक्षणेऽनासक्तस्य मोक्षसुखम् ।
 ४४ सत्यवचनादि निर्वाणस्य कारणम् ।
 ४५ साधूनां वचनानि पृहीत्वा तपसा कर्मनाशः कर्तव्यः ।
 ४६ गुरुजनकथितधृतार्थधारणेन जीवितसाफल्यम् ।
 ४७ शिरसा गुरुपादसर्पसस्तदुपदेशेन प्रियवचनादि ।
 ४८ धनलिप्सया विपत्तिकरस्य गुरोस्त्यागः ।
 ४९ वयाधर्मप्रशमाचरणं कर्मच्छेदनं च ।
 ५० जिनवचनप्रमाणस्य पुरुषस्य जगज्जन्मकारणादिज्ञानम् ।
 ५१ मिथ्याधर्माचरणनिषेधः ।
 ५२ यत्रतत्रापि स्थितेन सम्यक्त्वमनुरागश्च कार्यः ।
 ५३ इन्द्रियजये क्रोधादिरूपकपाशजयः कषाथक्षये कर्मनाशश्च ।
 ५४ कर्माणि तपसा विना दुर्जयानि । तपसः फलं स्वपरिज्ञेयम् ।
 ५५ मोक्षसुखे शाश्वतं देवादीनां सुखं त्वल्पकालम् ।
 ५६ कर्तृत्वप्रयोजकत्वबुद्धिरहितस्य विवेकोपरिमितः ।
 ५७ मिथ्यादर्शनखण्डकस्य गुरुजनस्य प्रणिपातः कार्यः ।

- ५८ रागाद्यकलुषितचित्तस्य ब्रह्मपरस्य तस्मिन्नेव भवे निर्वाणप्राप्तिः ।
 ५९ संतोषाभूतेन विना सुखप्राप्तेरभावः ।
 ६० ज्ञानदर्शनचारित्र्यरूपरत्नत्रयं विना मुक्तेरभावो भाषणेन विना केत-
 न्यवस्तुन इव ।
 ६१ जिनागमालोकनं विना भवहानोपायमोक्षसंप्राप्त्युपाययोरभावः ।
 ६२ चञ्चला संपत् धूर्ध्वं मरणमिति सर्वस्मिन् वदत्यपि न कस्यापि महासु-
 निसमागमसाध्यसंयमाभावः ।
 ६३ भुक्तिमुक्तस्य साधनानि ।
 ६४ यत्र कुत्रापि स्थितौ जीवदयायां भुक्तिं प्रति कारणत्वम् ।
 ६५ तपसा सह संयमाद्यभावे साधुमध्ये गणनाया अभावः ।
 ६६ धर्महीनादावपि वयां कृतवतोऽत्रैव सिद्धिः ।
 ६७ मनसः सुस्थिरत्वकरणे संसारस्थितं विषयं प्रत्युपदेशः ।
 ६८ रात्रिभोजनात्पापे पतनं ततः संसारे परिभ्रमणम् ।
 ६९ तपःपरिपालनौत्सुक्यात्संसारे गमनागमनक्रियाया अभावः ।
 ७० जीवदयोपशमयोरिव कर्तव्यत्वं नान्यस्य कर्मणः ।
 ७१ परिग्रहालीकभाषणे परित्यज्य उपशमस्य स्वीकर्तव्यत्वम् ।
 ७२ शरीरजीवितयोरस्थिरत्वं ज्ञानाऽऽशुभभावस्याज्यः ।
 ७३ श्रुतार्थस्य भवणे कर्णयोः श्रुतार्थस्य स्थिरीकरणे हृदयस्य च कृतार्थ-
 त्वम् ।
 ७४ यस्य कर्णे जिनागमवचनमात्रमपि प्रविष्टं तस्य त्वदीयं मदीयमिति
 समत्वाभावः ।
 ७५ यावज्जीवं दमकरणे सिद्धलोकगमनम् ।
 ७६ भद्रत्वादीनां सिद्धिं प्रति प्रज्ञासादीनामुत्तरोत्तरमुच्यमानानां कारण-
 त्वम् ।
 ७७ क्रोधमानमायाजाललोभानामन्तं कृत्वा निवर्तने निदेशः ।
 ७८ संसारस्यागशिषसौख्यसंवेदनयोरतिनिश्चलं मनः कारणम् ।
 ७९ श्रितादीनामनाकुलत्वादिकरणे निश्चलं ध्यानं कारणम् ।
 ८० यमुनाविनदीजले ज्ञानेपि शिष्यामैत्रास्थिभावः ।
 ८१ मनसि जिनमवतीर्णं कुर्वित्वादेशः ।
 ८२ दयावतामेव निर्वृतिर्न वैवधारिणाम् ।
 ८३ इति भाषाविनिमयेन परमतत्त्वं कथयित्वा नृपोरसि निजकण्ठमा-
 लां स्थापयित्वा मङ्गलं चोक्त्वा देवीगमनम् ।

श्रीः ॥

ओं नमः श्रीजिनेश्वरपादपद्मेभ्यः ॥

पुण्याङ्कुराः शिवसुखफलं श्रोतृजन्तून् नु नेतुं
तैरग्रेऽस्ताः किमुत लिखितुं मङ्गलान्यष्ट लाजाः ।
यस्योद्वान्ते सदसि दशनाभीशवो देशनायां
स श्रीचन्द्रप्रभजिनपतिः प्रातिभं नस्तनोतु ॥ १

अधोविहितदुर्गतिं प्रकटदिव्यगोत्रोद्भूतिं
वृत्तं सुमनसां भरैः प्रियतरामृतोद्यत्फलम् ।
सुराजितशुभश्रियं भुवनसत्तमामोदकं
जिनेश्वरम् अभिष्टुवे गुरुम् अभीष्टकल्पदुमम् ॥ २

यत्पार्श्वे याचितुं किं किमपि शशिरवी कुण्डलद्वन्द्वदम्भाद्
भेषुं दारिद्र्यवृत्तेः श्रुतिम् अतिं युगपद् दीप्रचक्रे नु भातः ।
सद्वीणापुस्तमुक्ताक्षवलयकमलातुल्यहस्ताब्जलक्ष्मी-
र्वाग्देवी सा सुधाभा मम मनसि सदा स्नात् प्रकृत्य प्रसादम् ॥ ३
यः प्राकृतव्याकरणं नु शब्दैः साहित्यसर्वस्वमिवार्थमङ्गया ।
स व्याश्रयः काव्यम् अल्लस्यबुद्धिज्ञेयः कथं मादृश एव गम्यः ४
अभीष्टकल्पदुर्गुरुप्रसादप्रादुर्भवत्प्रातिभवैभवोद्दम् ।
स्वान्यावबोधाय तथापि किंचिद् यत्नं विधास्ये विवरीतुम् एनम् ५

इह हि सदिक्कागनागपतिकूर्मेकुलाचलाचलाभाराङ्गीकारव्यावृत्त-
दोर्दण्डकलिताकर्णाकृष्टकाण्डलितप्रचण्डकोदण्डटङ्काराडम्बरप्रा-

सितदुर्धरवैरिवारबलस्य अगणितगुणगणतारतारकशुनिद्योतितदिङ्मा-
 ण्डलस्य प्रसरत्कीर्तिचन्द्रिकाधवलितनभस्तलस्य दीनानाथजन्तुजा-
 तविधातरक्षणक्षमबलस्य परोपकारकरणवर्णशीलस्य नानाप्रकारभ-
 क्तिप्राग्भारवन्दारुचतु समुद्रवसुंधराधिपकोटाकोटिकिरीटकोटि-
 कान्तिपिञ्जरितचरणयुगलस्य चौलुक्यवंशमुक्ताफलस्य परमार्हतश्री-
 कुमारपालभूपालस्य संस्कृतद्व्याश्रयप्रतिपादितावशेषं प्राकृतलक्ष्यै रु-
 चिरं चरितं वक्तुकामः साहित्यव्याकरणाद्यनेकशास्त्रनिर्माणप्रब्र-
 ज्ञापतिः श्रीहेमचन्द्रयतिपतिः प्राकृतद्व्याश्रयं महाकाव्यं चकार ॥
 अथ द्व्याश्रय इति कः शब्दार्थः । उच्यते द्वयोः महाकाव्य-
 लक्षणशब्दलक्षणयोराश्रयो द्व्याश्रयः । एवं तर्हि सर्वमहाका-
 व्यानां द्व्याश्रयत्वप्रसङ्गः । न हि तत्र कापि महाकाव्यलक्षण-
 शब्दलक्षणे न स्तः इति चेन् न । अत्र हि “यथापद्यं प्रा-
 यः” इत्यादि महाकाव्यलक्षणम् अस्ति । तथा व्याकरणाष्ट-
 माध्यायोक्त-“अथ प्राकृतम्”-इत्यादिसर्वसूत्रानुक्रमन्यस्तमूलोदा-
 हरणव्याघृत्युदाहरणप्रस्तावायातमतान्तरोदाहरणप्रतिपादनेन स-
 कलं प्राकृतलक्षणमपि न चैवम् अन्यत्रेति नातिप्रसङ्गः ।

1 B परोपकारवर्णशीलस्य. C परोपकारकरणवर्णशीलस्य. 2 O “प्रयत्न” W with B.

अहं ।

अहं पाइआहिं भासाहिं संसयं बहुलम् आरिसं तं-तं
अवहरमाणं सिरि-वद्धमाण-सामिं नमंसामो. १

अत्र च साधुसमाचारपरिपालनार्थं निर्धिष्टेन शास्त्रपरिसमाप्त्यर्थम् आसन्नोपकारित्वाद् अभिमतदैवतस्य निखिलमङ्गलालयस्य श्री-वीरस्वामिनो ग्रन्थकारः अभिधेयप्रयोजनसूचकं नमस्कारम् आदौ आविश्चकार ॥

१. आदौ अथशब्दो मङ्गलार्थः अनन्तरार्थश्च । यद् अमरः । “मङ्गलानन्तरारम्भप्रश्नकात्स्न्येष्वथो अथ” इति । अथ संस्कृत-द्वयाश्रयानन्तरं प्राकृतद्वयाश्रयमहाकाव्यं चिकीर्षवो वयं श्रीवर्धमानस्वामिनं नमस्यामः । भगवति गर्भस्थिते ज्ञातिकुलं हास्तिकाश्वी-परथकट्यापादातथनकनकमाणिक्यादिभिर्वर्धत इति वर्धमानः । अथिहा अष्टमहाप्राप्तीहार्थशोभया युक्तो वर्धमानः । स चासौ स्वामी च तं श्रीवर्धमानस्वामिनम् । अत्र च श्रीशब्देन पूजातिशयः प्रतिपादितः ॥ त्रिभुवनविभुं प्रति एकवचनम् आत्मानं प्रति तु बहु-वचनं विरुद्धमिति न बाध्यम् । यतः अयं निरुपमत्वाद् एकः । वयं च प्राकृतप्रायाः प्रभूता इति सूचनार्थम् एकत्वबहुत्वे स्तः । किंभू-तम् । प्राकृतीभिर्भाषाभिः कृत्वा संशयं संदेहम् आर्षं प्रचुरच्छा-न्नपरिहृतेन्द्रभूत्यादिऋषिसंबन्धिनं ततम् अतिशयप्रसिद्धं बहुलं जीवकर्मादिविषयत्वेन प्रभूतम् । यद् उक्तम्

जीवो कम्मे तज्जीव-भूअ-तारिसय-बन्धमुक्खे य ।

देवा नेरइया वा पुत्ते परलोय-निब्बाणे ॥

अपहरमाणं विनाशयन्तम् । इत्यनेन वचनातिशय उक्तः । स च न ज्ञानातिशयं विनेति तेन ज्ञानातिशयाक्षेपः । सोपि न अपायापगमातिशयं विनेति तेनापि च अपायापगमातिशयाक्षेपः । अपायभूता रागादयः तेषाम् अपगमः । स एव अतिशयः । अथ वा । वर्धं ष्ठेदनपूरणयोः । शौरादिकत्वाणिर्चिं कृते वर्धते छिद्यतेसा-
विति स्वरान्तत्वात् कर्मण्यत् । ततो वर्धः छिन्नः मानः अहंकारो ये-
नेति व्युत्पत्त्या वर्धमान इति नाग्नैव सूचितः । इत्थं चतुर्विंशद-
तिशयज्ञापकम् अतिशयचतुष्कम् उक्तम् । पाइआहिं भासाहिं इ-
त्यत्र बहुवचनम् अशेषान्यभाषासंग्रहार्थम् । अत्र च संस्कृतव्या-
ख्यप्रतिपादितव्याकरणसमाध्यायीसकललक्ष्यतद्व्यावर्ण्यमानश्रीमू-
लराजनुपादिचरितरूपाभिधेयानुक्रमाद्यतप्राकृताष्टमाध्यायोदाहर-
णश्रीकुमारपालभूपालचरित्रस्वरूपम् अभिधेयम् अथशब्देन सू-
च्यते । अनेन च अभिधेयेन सह अस्य महाकाव्यस्य प्रतिपाद्य-
प्रतिपादकलक्षणः संबन्धः । प्रयोजनं च अनन्तरं सकलप्राकृत-
लक्षणश्रीकुमारपालचरितपरिज्ञानम् । परं परं च निःश्रेयसम् ।
यद् उक्तम् ।

व्याकरणात् पदसिद्धिः पदसिद्धेरर्थनिर्णयो भवति ।

अर्थात् तत्त्वज्ञानं तत्त्वज्ञानात् परं श्रेयः । १

सुकृतं अनयत्यादावसुरसुरस्वामितां ततः क्रमशः ।

मिर्धृतिवनितावार्तिं धार्मिकगुणकीर्तनं विदुषाम् ॥ २

“अह पाइआहिं” “बहुलं” “आरितं” इति पदभणितिव्यञ्जेन साध्यात्
“अथ प्राकृतम्” [१.] “बहुलम्” [२.] “आर्यम्” [३.] इति सूत्रत्रयं
प्रतिपादितम् । तच्च अग्रे यथालक्ष्यम् अत्र ग्रन्थे व्यक्तीभवति ॥

अत्थि अणहिल्ल-नगरं, अन्ता-वेईसमाइ-निव-निचिअं,
सत्तावीसइ-मुत्तिअ-भूसिअ-जुवइ-जण-पइ-हरयं. २

तिअस-वई-हर-वहु मुह-आदरिसीहूप-फलिह-सिल-सिहरो
जर्सि स पुहइ-वहू-मुह-अवर्यसो सहइ पायारो ; ३

२. अधुना श्रीकुमारपालस्य चरितं विवर्णयिषुः सकलेन्द्रिराम-
न्दिरं तत्राजधानीनगरं वर्णयति । अन्तर्वेदिः गङ्गायमुनयोर्मध्य-
देशः तस्य ईशः स आदिर्येषां ते च ते नृपाश्च तैर्निचितं व्याप्तम् ।
प्रतापपराभूतमार्तण्डमण्डलस्य श्रीकुमारपालभूपालस्य प्रसादनाय
सकलदिक्कण्डलमिलिताखिलनरपालचक्रवालेन सर्वकालम् अस्य क-
लितत्वान् । सप्तविंशतिमौक्तिकाभिर्नक्षत्रमालानामहारविशेषैः भू-
षितो युवतिजनो येषु एवंभूतानि पतिगृहाणि ईश्वरसदनानि यत्र तन्
अणहिलनगरम् अस्तीति संबन्धः ॥ तत् पुनः कथम् अणहिलन-
गरम् इत्यभिधीयते । अभिधीयते । पूर्वं किल वनराजराजेन
नूतननगरविधानविहितचित्तेन प्रधानभूमिखण्डमवेषणार्थं विचरता
एकदा अरण्यमध्ये गवादींश्चारयन् अणहिलो नाम गोपालो
दृष्टः । तदग्रे च चित्ताभिप्रायो निवेदितः । तेनापि तत्कार्य-
करणार्थं शकुनगवेषणं कुर्वता एकत्र प्रदेशे शृगालो बलिष्ठकुर्कुरं
निर्धारयन्नवलोकितः । तत्रैव च अणहिलेन वनराजराजो नगर-
निवेशं स्वनाम्ना कारित इति अणहिलनगरम् ॥

वेईसमाइ इत्यत्र वक्तादित्वाद् [१. २६] अनुस्वारः । बाहुलकत्वात् [१. १४]
कश्चिद् अन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मः ॥

३. अधुना षड्विंशतिगाथामानेन आदिमहाकुलकेन एतदेव
नगरं यच्छब्देन निर्दिशन् वर्णयति । तृतीया दशा येषाम् ।
मयूरव्यंस्कृष्टादित्वाभिप्रातः । तेषां पतिः इन्द्रः तस्य गृहं स्वर्गः तत्र या

निव-सह-मुहावयंसा विद्या गुरुणो अवीय-गुण निवहा

निवसन्ति अणेग-बुहा जस्सि पुहवीस-सलहिजे ; ४

न हु अत्थि नवि अ हुअं इह लोए अइसएण जस्स समं

सुउरिस-ठाणम् असुरिस-रहिअं सालाहण-पुराणि ; ५

वध्वस्तासां यानि मुखानि तेषाम् उन्नतत्वाद् उज्ज्वलत्वाच्च अना-
दर्शा आदर्शाः संपन्नानि आदर्शाभूतानि शकटिकशिलाशिखराणि
यस्य । पृथिव्येव वधूः सुखहेतुत्वान् तस्या मुखं सर्वतगरप्रधानत्वान्
इदमेव नगरं वक्त्रम् तस्य अवतंसः शोभाकारित्वात् शेखरः इत्थं-
भूतः प्राकारः कोटो यत्र राजते ॥

अन्तर्वेहस । सप्तावीसइ सुत्तिअ-भ्रसिअ । “दीर्घह्रस्वौ मिथो वृत्तौ” [४.]
इति स्वरणां समासे दीर्घह्रस्वौ । कचिअ । जुवइ-जण । कचिइ वा । पइ हरयं
वई-हर । दीर्घस्य ह्रस्वः । सिल-सिहरो । कचिइ वा । बहु-सुद वइ-भुह ॥

४. नृपस्य सभाया रम्यत्वान् मुखस्य अन्यथानुपपत्तेश्च कान्ता-
त्वम् । सा तस्या मुखम् तत्र अवतंसाः शोभाकृत्त्वेन आपीडा
इव । किल गगनाङ्गणगत एक एव गुरुः प्रसिद्धः । परम् एते
विशदप्रज्ञाद्वितः उत्प्रेक्ष्यन्ते द्वितीया गुरवः । अविद्यमानो द्वितीयः
उपमानतया यस्य सः अद्वितीयो निरुपमः । एवंभूतो गुणनिवहो
येषाम् । न एकः अनेके अनेके च ते बुधाश्च ते तथा । पृ-
थिवीशैरन्यनगरापेक्षया आद्ये प्रशस्ये यस्मिन् निवसन्ति ॥

मुहा-अवयंसो मुहावयंसा । “पदयोः संधिर्वा” [५.] इति संस्कृतोक्तः सर्वः सं-
धिर्वा । पदयोरिति किम् । सहा । बहुलाधिकारात् कचिइ एकपदेपि । विद्या
अवीय ॥

५. सकलनगरतिलककल्पं किल सातवाहनस्य राज्ञो नगरं प्र-

१ B C ^०बुहा for ^०बुहा. २ B सुयरिस^० wrongly C सउरिस^०.

१ C उज्ज्वलत्वाच्चानादर्शा, and B उज्ज्वलत्वाच्चानादर्शा for उज्ज्वलत्वाच्च अनादर्शा.

२ B आदर्शासि^०. C आदर्शासि^०. ३ B C अनेकः अनेकक्ष. ४ C om. सर्वः.

जस्मिं नमन्त-सीसो तियसीसोवि हु तवं तवन्ताण

तेलुक-सज्जणाणं थुणइ स-भिकखूण सद्दाए ; ६

जत्थोअय-थण-नीसह-बहु-दंसण-निस्सहं नरा जन्ति,

दुसहाड दुस्सहेणं मयणेण हयन्तरप्पाणो ; ७

निष्ठानं नाम । यतः सुपुरुषाणां सदाचारनराणां स्थानं पदम् । असुपुरुषैः नीचैश्च रहितं विवर्जितम् । परं तदपि न खलु अस्ति नापि च आसीत् इह लोके अस्मिन् जगति अतिशयेन माहात्म्येन कृत्वा यस्य समं तुल्यम् । एतदनुमानेन अग्रेपि अनेन समं तन्न भावीति विज्ञायते ॥

निवसन्ति अणेग । हु अत्थि । “न पुवर्णस्यास्ते” [६.] इति न संधिः ।

अस्य इति किम् । पुहवीस । पुवर्णस्येति किम् । गुरुणो अत्रीय ॥

लोए अइसएण । “एदोतोः स्वरे” [७.] इति न संधिश्च । एदोतोरिति किम् । पुहवीस ॥

“वि अ । हुअं । लोए । अइसएण । रहिअं । “स्वरस्योद्धृते” [८.] इति न संधिः ।

बाहुलकत्वाद् कचिद् वा । सवरिस असरिस । कचित् संधिरेव । सालाहणे ॥

निवसन्ति अणेग । “त्यादेः” [९.] इति न संधिः ॥

६. यस्मिन् बाह्याभ्यन्तरभेदेन द्वादशप्रकारं तपः तप्यमानानां चरतां त्रयो लोकास्त्रैलोक्यम् । भेषजादित्वाद् यण । ऊर्ध्वाधोमर्थ्यलोकलक्षणम् । तात्स्थ्यात् प्राणिचयोपि । तस्य परिपालनादिभिः कृत्वा सज्जना बान्धवास्तेषां सद्भिर्भूणां प्रधानमुनीनां अद्भुता अन्तरङ्गबहुमानेन आस्तां सुरासुरखचरनरनिकरः त्रिदशेशोपि । हु इति निश्चितम् । नमच्छीर्षः स्तौति ॥

तियसीसो । “लुक्” [१०.] इति लृक् ॥

तवं । “अन्त्यध्यक्षनस्य” [११.] इति लृक् । वाक्यप्रभक्त्यपेक्षायां हि अनन्त्यश्च अनन्त्यत्वं च । तेन उभयम् । सज्जणाणं सभिकखूण ॥

७. दुःसहात् असह्यशीतातपादेरपि दुःसहेन असह्येन मदनेन

तेअ-दुरालोर्णहि अन्तो-उवरिं धराण रयणेहि

धूढव्व निरवसेसा सरिआहिव-संपया जत्थ ; ८

विज्जु-चलं महुर गिरो दिन्तो लळि जणो लुहत्ताण

भिसओ खु, जहा सरओ दिसाण पाउस-किलन्ताण ; ९

इतान्तरात्मानस्तिरस्कृतान्तःसत्त्वाः उन्नतस्तनैर्निःसहा गमनागम-
नादिकार्ये मन्दा या बध्वस्तासां दर्शनेन संजातरणरणकत्वाच्च निःस-
हम् अधीरं यथा भवति एवं नरा भोगिनो यत्र यन्ति यान्ति वेति ।

सहाए । उज्जय । “न श्रुदोः” [१२.] इति न लुक् ॥

भीसह निस्तह । इसहाइ इस्तहेण । “भिर्दुरोर्वा” [१३.] इति वा न लुक् ॥

८. गृहाणाम् अन्तः मध्यप्रदेशे उपरि उपरितनभागे च तेजोदु-
रालोकैः प्रेङ्खत्प्रभामण्डलखण्डितनेत्रप्रसरै रत्नैः मुक्ताफलप्रवालाद्यैः
कृत्वा सरिदधिपसंपदो रत्नाकरविभूतयः निरवशेषाः समस्ताः
क्षिप्त्वा विन्यस्ता यत्र मन्यन्ते ॥

अन्तरप्पाणो । दुरालोर्णहि । निरवसेसा । “स्वरेन्तरश्च” [१४.] इति लुक्
न । कचिद् भवत्यपि । अन्तो-उवरिं ॥

९. महुरगीः प्रियवाक्यः सन् जनः क्षुधार्तेभ्यो बुभुक्षाक्षाम-
कुक्षिभ्यः विशुचलां क्षणदृश्यविनश्वरीम् अतो ददन् कारुण्यान्
प्रयच्छन् लक्ष्मीम् स्वास्थ्यजनकत्वेन संभाव्यते भिषग् वैद्यः । य-
त्रेति प्रक्रमान्ज्ञेयम् । अत्रार्थे पूर्णोपमाम् आह । यथा शरत्कालः
प्रावृद्धकान्तानां वर्षाकालकलुषितानां दिशं लक्ष्मीं प्रसादरूपां शोभां
ददाति ॥

सरिआ । “लियाम् आह् अविशुतः” [१५.] इति आत्वम् बाहुलकाद्

• ईपस्सुद्धतरयशुनिरपि । संपया । अविशुत इति किम् । विज्जु-चलं ॥

महुर-गिरो । “रो रा” [१६.] इति रीः ॥

लुहत्ताण । “क्षुधो हा” [१७.] इति हा । आर्णे हँ लुहेत्यपि ॥

१ B doubtful between वू^० and वू^०. O वूढव्व.

१ So B C. २ B C अर्पति for आर्णे लु.

जत्थच्छरस-मण-हरो वहूहि रमिरोवि अच्छर-समाहिं
दीहाऊवि अदीहाउस-माणी सह विवेइ-जणो ; १०
कुसुम-धणू धणुह-धरो कउहा-मुह-मण्डणम्मि चन्दंमि
रज्जं तम् एगँ-छत्तं असंकम् उवभुंजण जत्थ ;

मिसओ । सरओ । “गरदादेरत्” [१८.] इति अग्न्यव्यञ्जनस्य अत् ।

दिसाण । पावत् । “दिकप्राप्तयोः सः” [१९.] ॥

१०. यत्र अप्सरोमनोहरः त्रिदशाङ्गनामानसावर्जकः अप्सरःस-
माभिः देवीकल्पाभिर्वधूभिः कान्ताभिः सह रन्तापि रमणशीलोपि
दीर्घायुरपि परिपूर्णजीवितव्योपि “भूलविस्”- इत्यादिसुगुरुपदे-
शवशप्रादुर्भूतानित्यत्ववासनावसितान्तःकरणत्वेन अदीर्घायुषम्
आत्मानं मन्यते सदा विवेकिजनः युक्तयुक्तविमर्शकृल्लोकः ।

अच्छरस । अच्छर । दीहाऊ । अदीहाउस । “आप्सरसोर्वी” [२०.]
इति सः ॥

११. ककुम्मुखमण्डने चञ्चलिकरणनिकुरुम्बप्रकृतदिकान्तावद-
नविलेपने चन्द्रे कुसुमधनुः पुष्पधन्वा राज्यम् आधिपत्यं तत् सर्व-
लोकप्रसिद्धं सर्वोत्कृष्टं वा एकच्छत्रम् अद्वितीयातपत्रम् अशङ्कं
निर्भयं यत्र उपभुनक्ति पालयति । तदा तदाशोलङ्घनासमर्थत्वाज्ज-
गत इति ॥

कउहा । “ककुम्भो हः” [२१.] इति हः ।

धणू । धणुह । “धणुषो वा” [२२.] इति वा हः ॥

रज्जं । “मोक्षस्वारः” [२३.] इति मस्य अतुस्वारः । कण्ठि अग्न्यव्यञ्ज्यापि ।
चन्दंमि ॥

छत्तं असंकम् । “वा स्वरे मध्व” [२४.] इति वा अतुस्वारः । पङ्के छगपवादो
मस्य मः । पाङ्कलकाद् अन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मः । तमेव ॥

रोमंच-कंटइल्लो संजझाए वंक-जंपण-बइल्लो,

जत्थ मणंसिल-तिलओ विलसइ अहिसारिआ-लोओ ; १२

जत्थ भवणाण अवारिं देवं-नागोहिं विम्हया दिडो,

रमइ मणोसिल-गोरो मणसिल-लित्तो मयच्छि-जणो ;

पव्वेसु अपव्वेसुं जत्थ सुणीणं कमेण अकमेणं

काऊणं पडिवात्ति हरिसं काऊण देइ जणो ; १४

१२. अभिसरति अभिसारयति वा कामार्तो कान्तम् इत्यभि-
सारिका । तल्लक्षणो लोकः अभिसारिकालोकः मनःशिलातिलकः
वक्रजल्पने छेकः भाषितेतरवाच्यवचनरचनायां निपुणः अत एव
रोमाञ्चेन कण्टकवान् संध्यायां यत्र विलसति क्रीडति । तथाविधज-
ल्पनविलसनयोः अन्यथानुपपत्तितः कामिभिरिति अनुक्तमपि ज्ञेयम् ।

असंक । उव्वुंजइ । रोमंच । कंटइल्लो । संजझाए । “कवणनो व्यञ्जने”

[२५.] इत्यनुस्वारः ॥

१३. देवनागैः अमरनागकुमारैः कथमत्र मानुष्यः अप्सरो-
भ्यो नागाङ्गनाभ्यश्च अधिकागण्यलाघण्यशालिन्यो दृश्यन्त इति
विस्मयात् आश्चर्याद् दृष्टः गगनाङ्गणे कस्यचित् कार्यस्य संसिद्धये
विचरद्भिः अवलोकितः मनःशिलावद्गौरः । सुवर्णवर्णत्वात् । मनः-
शिलालिप्तः अङ्गशोभातिरेकहेतुतिलकादिकरणेन । मृगाक्षिणी इव
अक्षिणी यासां ताश्च जनश्च भवनानाम् उपरि यत्र रमते । कामि-
भिरिति शेषः ॥

वंक जंपण इति आद्यस्य मणंसिल इति द्वितीयस्य अवारि इति तृतीयस्य
“वकादावन्तः” [२६] इत्यनुस्वारः । कविच्छन्दःपूरणेपि । देवं-नागोहिं ।
कविज । मणंसिल । आवे मणोसिल ।

१४. पर्वसु उत्तरपारणपारणादिरूपेषु अपर्वसु तद्व्यतिरिक्ता-
न्यदिनेषु क्रमेण प्रथमम् एकस्य पश्चाद् द्वितीयस्येत्यादिपरिपाट्या

वीस गुणो तीस-गुणो कलि-कालो नूण जत्थ कय-जुमओ,
 नूणं अणभुज्जन्ते लोए मासं स-मंसंव; १५
 जस्सि सकलंकवि हु रयणी-रमणं कुणन्ति अकलङ्कं
 सङ्गधर-संख-भङ्गोज्जलाओ भवणंसु-भङ्गीओ;
 लङ्खिज्जइ नालंघं, वड्ढिज्जइ न हु अवंचणिज्जं च,
 वड्ढिज्जइ नवि जस्सि अवंचणिज्जं च केणावि; १७

अक्रमेण समकालं प्रतिपत्तिम् “अभिमुह-गमणम्” इत्यादिसिद्धान्तोक्तमक्तिं कृत्वा हर्षं कृत्वा च मुनीनां यत्र जनो ददाति ॥

भ्रवणाण । पव्वेसु अपव्वेसु । छणीणं । कमेण अकमेणं । काऊणं काऊण ।
 “त्कास्यादेणस्सोर्वा” [२७.] इत्यन्तो वातुस्वारः ॥

१५. किल अयं कलिकालः सर्वकालं सर्वकालेषु अधमतमः । परं सोपि सदाचारधार्मिकजनवत्त्वेन कृतयुगाद् विंशतिगुणस्त्रि-शतगुणश्च यत्र । नूनम् इत्युत्प्रेक्ष्यते । नूनं निश्चितं मांसं स्वमांसवत् अभुज्जाने अनश्नति लोके नरपत्यादौ सति । कृतयुगेपि हि केषां-चिन् पापात्मनां मांसाशित्वाद् अत्र च सर्वथा तदभावात् ततोधि-कत्वम् ॥

वीस । तीस । “विंशत्यादेर्लुक्” [२८.] इति अनुस्वारलुक् ॥

मासे मंसं । नूण नूणं । “मांसादेर्वा” [२९.] इति अनुस्वारलुक् ॥

१६. यस्मिन् शङ्खधरशङ्खभङ्गोज्जलाः चक्रधरपाञ्चजन्यच्छेद-विशदा भवनांशुभङ्गयः सदनकिरणविच्छिन्नयो रजनीरमणं चन्द्रम् । अपिर्धिस्रमये । सकलङ्कमपि समलमपि । हु इति निश्चितम् । अ-कलङ्कं निर्मलं कुर्वन्ति ॥

१७. अलङ्कयम् अनवज्ञेयं पूज्यं गुरुमातरपितरादिकं न ल-ङ्घ्यते । तदाज्ञातिक्रमेण न पराभूयते । न च खलु अवञ्चनी-

वञ्जिअ-सत्ती, सत्ती-अणञ्जिओ, सत्ति-वञ्ज-जण-वञ्जो,
लुंदाय-लुण्ठणो, संठे सण्ठो जत्थ निव-लोओ ; १८

उदंड-बाहु-दण्डा जस्सि कुंडासहा सयम् अकुण्डा

कंतंगा कन्त-गुणा नय-पंथे पन्थिआ पुरिसा ; १९

यम् आविप्रतार्यं मित्रादि वक्ष्यते विप्रतार्यते । नापि च अवाच्छ-
नीयम् अनभिलषणीयं परव्रथ्यपरदारादि वाच्छयते अभिलष्यते
सदाचारनिरतत्वात् केनापि यस्मिन् ॥

१८. व्यञ्जिता प्रोद्धरकन्धररणकण्डूलदोर्दण्डप्रचण्डशात्रवत्रा-
सने शक्तिः स्वसामर्थ्यं येन । शक्त्या अनञ्जितः अगतशक्तिः ।
शक्तिबन्ध्यजनबन्ध्यः पराक्रमवति अभियुक्तः । लुण्ठाके
चोरे लुण्ठनो मोषकः । शठे मायाविनि शठश्छद्मपरः । नी-
तिमतां हि राज्ञां तथाविधेषु प्रतिकूलाचरणं न दोषाय । यद् आह
भारविः ।

प्रजन्ति ते मूढधियः पराभवं
भवन्ति मायाविषु ये न मायिनः ।
प्रविश्य हि प्रन्ति शठास्तथाविधान्
असंबृताङ्गान् निशिता इवेषवः ॥

यत्र नृपलोको राजानः

१९. उदण्डौ शात्रवत्रासकृत्वेन प्रचण्डौ बाहुदण्डौ येषाम् ।
कुण्ठाः क्रियासु मन्दाः तान् न सहन्ते न क्षमन्ते इति कुण्ठा-
सहाः । स्वयम् आत्मना च अकुण्ठाः देवार्चनादिक्रियासु अ-
मन्दाः । कान्ताङ्गाः मनोऽहस्तपादाद्यवयवाः । कान्ता मनोऽज्ञा
विश्वेन वाञ्छिता वा गुणाः शौर्यौदार्यैर्यगाम्भीर्यादयो येषाम् ।
नयपथे न्यायमार्गे पान्थाः पथिकाः पुरुषा यत्र ॥

चंदुज्जाणव चन्दो वंफिअ बंधूण बन्धवो जर्सि
अणुकंप-कम्पिअ-मणो विहवि-जणो वम्फए धम्मं ; २०
लंबंत-लुम्बि-रंभारम्भिय-तोरण-निरुद्ध-संरंभो,
सरएवि पाउसम्मिव न जत्थ दीसइ फुटो तरणी ;
जत्थ जुलुक-निवाणं परिमल-जम्मो जसो, कुमुम-दामं,
नहम् इव सव्व-गओ, दिस-रमणीण सिराई सुरहेइ ; २२

२०. चंदुज्जेति देश्यः कुमुदवाची । ततो यथा कुमुदानां चन्द्रो बान्धवः एवं काङ्क्षिता निराश्रयत्वेन अभिलषिता बान्धवा यैस्तेषाम् उपकारकारित्वाद् अनुकम्पाकम्पितमना दयावशगतचेताः सन् बान्धवः विभक्तिजनः ईश्वरलोको यस्मिन् धर्मं काङ्क्षति ॥

२१. लम्बमाना लुम्ब्यः फलसमूहा यासु ताश्च तां रम्भाश्च कदल्यस्ताभिः आरब्धानि प्रतिगृह्णं कृतानि यानि तोरणानि बन्दन-मालास्तैर्निरुद्धः निषिद्धः संरम्भः किरणनिकरप्रसररूप आटोपो यस्य स एवंभूतस्तरणिर्धूमणिः स्फुटः प्रकटो न यत्र दृश्यते प्रा-वृषीव प्रावृट्काल इव शरद्यपि शरत्कालेपि । प्रावृषि हि सजल-जलधरान्तर्हितत्वाद् न दृश्यते । अत्र तु निवृत्तघनायां शरद्यपि न दृश्यत इति विरुद्धार्थः अपिशब्दः ।

सकलंकं अकलङ्कं । सङ्गं संखं । भङ्गो भङ्गीओ । लङ्घिज्जइ लंघं । वञ्चि-
एजइ अवंचणिज्जं । वण्णिज्जइ अवणणिज्जं । वंजिअ अणञ्जिओ । वंज्ज
वण्जओ । छंदाय छण्डणो । संठे सण्डो । वट्ठं वण्ठा । कुंदा अकुण्ठा ।
कलंगा कल्लं । पंधे पण्धिआ । चंदुज्जाण चन्दो । बंधूण बन्धवो । अणुकंप
कम्पिअ । [वंफिअ] वम्फए । लंबंत लुम्बि । रंभा रम्भिअ । “वर्गेण्यो वा”
[३०.] इति वा अनुस्वारस्य वर्गान्त्यः ॥

सरए । पाउसम्मि । तरणी । “प्रावृट्शरत्तरणयः पुंसि” [३१.] इति पुंलिङ्गे
प्रयोक्तव्याः ॥

२२. यत्र चौलुक्यनृपाणां मूलराजप्रभृतीनां नभ इव गगनमिव

सर्व-वयाणं मज्झिम-वयंव, सुमणाण जाइ-सुमणंव,

सम्माण मुत्ति-सम्मंव, पुहइ-नयराण जं सेयं ; २३

चम्मं जाण न अच्छी, पाणं अच्छीई, ताणवि मुणीण

विअसन्ति जत्थ नयणा; किं पुण अज्जाण नयणाई ?

गुरुणो वयणा वयणाई ताव, माहप्पम् अवि य माहप्पो

ताव, गुणाइंपि गुणा, जाव न जस्सि बुहे निअइ ; २५

सर्वगमम् ऊर्ध्वाधोमर्त्यलोकप्राप्तं परिमलस्य सौरभ्यस्य अन्म उत्पत्ति-
स्थानं यशः कुसुमदाम पुष्पमाल्यं दिग्रमणीनां शिरांसि सुरभयति
सुरभीणि करोति । एतन्नगरम् आरभ्य सकलदिक्चक्रवालव्यापि
चौलुक्यनृपाणां यश इत्यर्थः ।

२३. यथा सर्ववयसां कौमारयौवनवार्धकानां मध्यमवयः पुण्यं
श्रेयः । यथा सुमनसां बकुलविचकिलपाटलादिपुष्पाणां जाति-
सुमनाः । यथा शर्मणां चक्रवर्तिदेवेन्द्रादिसौख्यानां मुक्तिशर्म
तथा पृथिवीनगराणां प्रतिष्ठानादीनां मध्ये यन् श्रेयः प्रशस्यतरम् ॥

२४. येषाम् अक्षीणि न चर्म किं तु ज्ञानं तत्त्वावबोधरूपम्
अक्षीणि तेषामपि मुनीनां सातिशयज्ञानिनाम् ऋषीणां यत्र न-
यनानि विकसन्ति अत्यस्तुतधर्मधर्मस्थानादिवीक्षणात् प्रीयन्ते । किं
पुनरन्येषां धर्मचक्षुषां सामान्यजनानां नयनानि सविकासान्तीति ॥

जन्मो । जत्तो । “जन् अहामशिरोमभः” [३२] इति पुंस्त्वम् । अहाम-
शिरोमभ इति किम् । दामं । महं । सिराई । बाहुलकात् । वयं , सुमणं ।
सम्मं । सेयं । चम्मं ॥

२५. गुरोः सुराचार्यस्य वचनानि तावद् वचनानि । आश्च-
र्यकारीणीत्यर्थः । माहात्म्यं गौरवमपि तावद् माहात्म्यम् गुणा
बुद्धिभत्त्वादयोपि तावद् गुणाः यावत् न यस्मिन् बुधान् पश्यति ।

हरि-हर-विहिणो देवा जत्थन्नाइवि वसन्ति देवाइं;
 एयाए महिमाए हरिओ महिमा सुर-पुरीए. २६
 जत्थअलिणा कणयं, रयणाइवि अअलीइ देइ जणो,
 कणय-निही अक्खीणो रयण-निही अक्खया तहवि.
 तैत्थ सिरि-कुमार-वालो बाहाए सच्चओवि धरिअ-धरो
 सुपरिद्ध-परीवारो सुपइठो आसि राइन्दो. २८

एतन्नगरबुधविलोकने तु बृहस्पतेर्वोरिमत्वं माहात्म्यं गुणाश्च न प्र-
 तिभ्रान्तीति भावः ॥

अच्छी अच्छीइ । मयणा मयणाइ । वयणा वयणाइ । माहप्पं माहप्पो ।
 “वाक्यर्थवचनायाः” [३३-] इति वा पुस्तकम् ॥

२६. हरिहरविधयो देवाः अन्येपि सूर्यसुगतफणिपत्यादयो
 देवा यत्र वसन्ति । अनेन महिम्ना सुरपुर्याः स्वर्गलोकस्य महिमा
 प्रभावः हतस्तिरस्कृतः । सुरपुर्या हि इन्द्र एव एकः प्रवरो व-
 सति । अत्र महाप्रभावाण्यनेकानि देवतानि । अतो युक्तस्त-
 न्महिमापहारः ॥

गुणाइ गुणा । देवा देवाइ । “गुणयाः क्लीबे वा” [३४] इति वा क्लीबत्वम् ॥

२७. यत्र कनकम् अअलिना हस्तेन रत्नान्यपि पद्मरासगाह-
 त्तमत्तहिरकमौक्तिकादीन्यपि अअलिना यत्र जनो ददाति । कृपा-
 पात्रदीनानापाद्यधिषु इति शेषः । तथापि कनकनिधिः सुवर्ण-
 शेवधिः अक्षीणः परिपूर्णः । रत्ननिधिश्च अक्षीणः । प्रतियाचकं
 तथा दाने शेवधीनां ह्रासः संभवति । परं वैश्रवणकल्पत्वाज्ज-
 नानां तत्परिपूर्णतैवेत्यर्थः । आदिमहाकुलकम् ॥

महिमाए महिमा । अअलिणा अअलीइ । निही निही । “वैमाञ्जल्यायाः
 जियाम्” [३५] इति क्तिप्त्वम् ॥

२८. सर्वतः सकलदिग्बलयावनिपालेभ्यो दिग्गजकूर्मकुलाचल-

तुह आणा-ओमालं सिरम्मि धरिमो, जहा अणिम्मल्लं,

अम्हे एत्थाम्हेत्थ य इअ भणिउं, जो निवेहि नओ ; २९

तुह हरि-पिआ जइ इमा किंपि पिआ, किम् अवि मेइणी जइमा,

ता किंत्ति मएत्ति रुसेव जस्स किन्ती गया दूरं ; ३०

कणिपतिभ्यो वा बाहौ स्वदोर्दण्डे धृतधरः संस्थापितवस्तुधरः सुप्र-
तिष्ठः सङ्घायमार्गस्थितः परीवारो मिथ्यामात्पादिवर्गो यस्य । सुप्रति-
ष्ठः प्रतिज्ञाशूरः तत्र अणहिलनगरे श्रीकुमारपालो राजेन्द्र आस्ते ॥

बाहाए । “बाहोरात्” [३६] इत्याकारोन्तादेशः ।

वालो । सव्वओ । धरो । वारो । सुपइहो । राइन्दो । “अलो हो
विसर्गस्य” [३७] इति विसर्गस्थाने होः ।

२९. अधुना एकादशविंशत्या गाथाभिः अस्यैव राज्ञो वर्णनम्
आह । तत्र आह्वैव शासनमेव निर्माल्यं शेषां शिरसि शीर्षे ध-
रामः ग्रहामः । किमिव । यथा अनिर्माल्यं तत्कालविकसितशत-
पत्रिकाचम्पकादि दाम । अत्र सिन्धुदेशादौ वयम् अत्र कुङ्कुण-
देशादौ च वयं वर्तमाने इति भाणित्वा यो नृपैर्नतः ॥

सुपरिद्ध सुपइहो । ओमालं अणिम्मल्लं । “निधनी ओत्परी माल्यस्थोर्वा”
[३८] निद्रपती माल्ये स्थायतौ च यथासंख्यम् ओत्परी वा ।

३०. तव इयं हरेः प्रिया भार्या यदि किमपि अनाख्येयं यथा
भवति एवं प्रिया मेदिनी च चाण्डाली इयं यदि किमपि प्रिया
तदा किमिति किम् एवं सति मयेति अस्माद्धेतो रुषेव यस्य की-
र्तिर्गता दूरम् ॥ कान्ता हि यदा नीचान्यकान्तासक्तं भर्तारम् अ-
वलोकयति तदा रोषाद् अन्यत्र प्रजति । कीर्तिरपि तथा सर्वत्र
अमणाद् इत्थम् उत्प्रेक्षा । अत्र च हरिप्रिया लक्ष्मीः मेदिनी पृथ्वी ।

“आदेः” [३९] । आदेरिषधिकारः कगचजेलादिमूत्रात् प्राग् अविशेषे वे-
दितव्यः ॥

अम्हे एत्थ अम्हेत्थ । जइ इमा जइमा । “तदाच०” इत्यादिना [४०] तदा-
देरव्ययाच्च तयोरेवदेः स्वरस्य बहुलं लुक् ॥

जो दूसासण-रिउणो आसत्थामस्स राम-सीसस्स
वीसामिअ-जस-पसरो स-जसेणं कासवि-तलम्मि; ३१

वीसुं वासा-नीसित्त-महि-अले ऊस-मालि-तेअस्स
रज्जे जस्स न कासवि नीसत्तं नीसहत्तं वा; ३२

गुण-सामिद्धी पयडा, कला-समिद्धीवि पायडा जस्स,
जो दाहिण-पवण-निहो दक्खिण्ण-निही गुणि-वणाण; ३३

किंवि किमवि । “पदाद् अपेवो” [४१.] । पदाद् परस्य अपेः आदेर्लृक् वा ॥

किति । मएत्ति । “इतेः स्वरश्च तश्च द्विः” [४२.] इति पदाद् इतेः आदेर्लृक्
 स्वराच्च तकारो द्विः ॥

३१, दुःशासनस्य रिपुर्भीमस्तस्य । अश्वत्थाम्नः द्रोणाचार्या-
 ङ्गजस्य । रामस्य परशुरामस्य शिष्यो भीष्मस्तस्य च विश्रमित-
 यशःप्रसरः प्रशमितसुश्लोकप्रपञ्चः स्वयशसा कृत्वा यः काश्यपीतले
 पृथ्वीपीठे । भीमादीनां शौर्यादिगुणवर्णेभ्योपि अद्भुतगुणत्वाद्
 अस्थं सुघटस्तदशःप्रशमः । अथ च चिरभ्रमणस्त्रिभ्रं विश्राम्यते ॥

३२, उल्लसमालितेजसः दुःसहत्वाद् मार्तण्डकल्पप्रतापस्य यस्य
 विष्वक् समन्ताद् वर्षासु प्राबुद्धाले निषिक्तं धाराधरधाराधोरण्या
 वक्षितं महीतलं यत्र तस्मिन् राज्ये न कस्यापि निःसरत्वं निर्द्रव्यत्वं
 निःसहत्वम् असमर्थत्वं वा । राजन्वत्यां हि पृथ्व्यां स्वकालं वृष्टिः
 ईश्वराः समर्थाश्च लोका इत्यादि सर्वं सुघटमिति ॥

दूसासण । आसत्थामस्स । सीसस्स । वीसामिअ । कासवि । वीसुं । वासा ।
नीसित्त । ऊस । कास । नीसत्तं । नीसहत्तं । “उत्तरयश्च” इत्यादिना [४३.] छत्र-
 याद्यानां शषसानाम् आदेः स्वरस्य दीर्घः ॥

३३. गुणानां शौर्यादीनां समृद्धिः संपन् प्रकटा अत्युत्कर्षप्रा-
 प्तत्वात् प्रसिद्धा । कलानां गीतपठितादिद्विसप्ततिसंख्यानां समू-

सिविणम्मि वारण-बलं सुमिणम्मि अ आस-साहणं जस्स

दिण्ण-भयं पिच्छन्ता दत्त-करा रिउ-निवा जाया; ३४

अङ्गार-पिक-गोळे खाए इङ्गाल-पक्क-कन्दे अ

तत्त-निलाढा रिउणो जस्स णलाढं-तवे तवणे; ३५

द्विरपि यस्य प्रकटा । दक्षिण्यस्य अनुकूलताया निधिः शेषधिः ।
शुणिनः सन्तः त एव सर्वसाधारणत्वेन वनानि । तेषां फलसमृ-
द्ध्यादिजनकत्वेन दक्षिणपवननिभो योस्ति ॥

सामिद्धी समिद्धी । पयदा पयहा । “अतः समृद्धयादौ वा” [४४.] इति
आदेरस्य दीर्घो वा ॥

वाहिण । “दक्षिणे हे” [४५.] इति आदेरस्य दीर्घः । हे इति किम् । दक्खिण्ण ॥

३४. स्वप्ने वारणबलं गजसैन्यं स्वप्ने अश्वसाधनं तुरगकटकं च
दत्तभयं वितीर्णभ्रासं यस्य प्रेक्षमाणा दत्तकरा अर्पितदण्डा रिपु-
नृपा जाताः । तद्गजादिबलं चरेभ्यः सम्यं निशम्य स्वप्ने साक्षा-
दिव पश्यन्तस्त्वस्तचित्ता रिपुनृपाः स्वसौख्याय यं दण्डादिना प्र-
सादयन्तीति भावः ॥

सिविणम्मि । दिण्ण । “इः स्वप्नादौ” [४६.] इति इत्वम् । आणं उकारोपि ।
सुमिणम्मि । बाहुलकापणत्वाभावे न । दत्त ॥

३५. ललाटंतपे अत्युप्ते तपने मार्तण्डे स्मृति तप्तललाटाः संतप्त-
भालस्थला रिपवो यस्य अङ्गारपकानि यानि गोळेति देशयत्वाद् वि-
म्बीफलानि तानि । अङ्गारेषु पक्ता ये कन्दास्तांश्च खादन्ति भक्ष-
यन्ति । यद्वाय् अरण्यानीमध्यम् अध्यासीना अङ्गारपकविम्बीक-
लकन्दादिभिः शत्रवः प्राणधारणां कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

अङ्गार इङ्गाल । पिक पक्क । निलाढ णलाढं । “यकाङ्गारललाटे वा” [४७.]
इति वा इत्वम् ॥

कइमं मज्झिम-लोए रिजहिं चत्तं न छत्तिवण्ण-वणं,
नव-छत्तवण्ण-परिमल-मए गए जस्स संभरिउं? ३६

अमयमइओव्व अहवा अमयमयाओवि समहिओ जस्स
हर-हीर-पिआहिनि जस-गीअ-हणी सुव्वए वीसुं; ३७
असुद्धिअ-पडिहा-पसरस्स अगमओ जस्स दप्प-कण्डूलं
खण्डिअ-नाण-प्पडिहं बुहं-बुडं गउअ-चण्डं; ३८

३६. मध्यमलोके मर्त्यलोके कतमत् सप्तपर्णवनं सप्तच्छदकाननं
रिपुभिर्न त्यक्तम् नवसप्तपर्णपरिमलमदान् गजान् यस्य संस्मृत्य ॥

कइमं । मज्झिम । “मध्यमकतमे द्वितीयस्य” [४८.] इति अत इत्थम् ॥

छत्तिवण्ण छत्तवण्ण । “सप्तपर्णे वा” [४९.] इति अत इत्थं वा ॥

३७. अमृतस्य विकारः अमृतमयः स इव अथ वा अमृतमया-
दपि सुधाविकारादपि समधिकः समग्रीलो यस्य यशसो गीतस्य
गानस्य ध्वनिर्निनादः आस्तां तावद् अन्यजनैः किं तु हरः ईश्वरः
हरप्रिया गौरी ताभ्यामपि विष्वक् समन्तान् श्रूयते ॥

अमयमइओ अमयमयाओ । “मयव्वहवा” [५०.] इति आदेरतो अइः वा ॥

हर हीर । “ईहरे वा” [५१.] इति आदेरतो वा हेः ॥

हणी वीसुं । “ध्वनिविष्वचोरुः” [५२.] इति आदेरस्य उत्थम् ॥

३८. अखण्डिता अच्छिन्ना प्रतिभा । नवनबोलेखशालिनी [प्रज्ञा]
प्रतिभा । तस्याः प्रसरो यस्य तस्य यस्य अमृतः पुरतो दर्पेण सकल-
शास्त्रानुतावबोधाभिमानेन पूर्वं कण्डूलं खर्जूलं खण्डिता निरुत्तर-
त्वाच्छिन्ना ज्ञानप्रतिभा यस्य तद् बुधचण्डम् । उत्प्रेक्ष्यते । गवया
गवाकृतयः साक्षारहिता आरण्यकपशवः तेषां चण्डमिव ॥

असुद्धिअ खण्डिअ । बुहं चण्डं । “चण्डखण्डिते” णा वा” [५३.] इति
आदेरस्य थेन सह उत्थम् ॥

१ B O बुहं बुहं गडवचं च.

१ B O चण्ड. २ B O चण्डमिव. ३ B O बुहं चण्डं । चण्डखण्डिते ५०.

असि-पुद्गमो, धनु-पुद्गमो, हुरिया-पद्गमो अ, सेछ-पद्गमो य,
 सध्वण्णुन्व, अहिण्णु जो सयल-कला-कलावस्स ; ३९
 उर-सेज्जाइवि हरिणो सुन्देर-धरम्मि सह सिरी अधिरा,
 जस्स गुण-वेछि-तरुणो धिरासि भू-वछि-पेरन्ते ; ४०
 जस्स य दिस-पज्जन्ते अहरिअ-जोण्होकरो जसोकेरो,
 अच्छेर-निरीहाणवि अच्छरिअं किं न करेइ ? ४१

गठअ । “गवये वः” [५४.] इति वस्य वस्वम् ॥

३९. असौ प्रथमः धनुषि प्रथमः हुरिकायां प्रथमश्च । सेछेति
 देश्यः प्रासवाची । तस्मिन् प्रथमश्च । असिधनुश्च हुरिकासेछशब्दैः
 एतत्क्रियापटवः सुभटा उच्यन्ते । तेषु प्रवरः स्ववातदानपरघातव-
 क्षणादिक्रियानिपुणत्वात् । किं बहुना यः सकलकलाकलापस्य अ-
 भिज्ञो विचक्षणः । किं च सर्वज्ञ इव सर्ववेदीव ॥

पुद्गमो पुद्गमो पद्गमो पद्गमो । “प्रथमे पधोर्वा” [५५.] इति पधयोः अस्य
 युगपद् क्रमेण च उर्वा ॥

सध्वण्णु । अहिण्णु । “ज्ञो जत्वेभिज्ञादौ” [५६.] इति जत्स्य जत्वे जत्स्यैव अत
 वस्वम् ॥

४०. आस्तां तावन् स्वावासकमलादौ अस्थिरा । सौन्दर्यगृहे
 हरेः उरःशय्यायामपि [सदा] श्रीः अस्थिरा चञ्चला । परं सापि गुणा
 एव यशःप्रसूनजनकत्वाद् बल्यः बल्यः तासां तरुरिव आधारभूत-
 त्वात् । तस्य यस्य भूवछिपर्यन्ते सकले पृथ्वीबलये स्थिरा आसीन् ।
 चापलम् अपास्य यस्मिन् गुणगणनिधौ लक्ष्मीः स्थितेति भावः ।

सेज्जा । सुन्देर । “एच्छयादौ” [५७.] इति आदेरस्य एस्वम् ॥

४१. पूर्ववर्णनापेक्षया चः समुच्चये । यस्य दिक्पर्यन्ते अधरितः
 पराभूतो ज्योत्स्नायाश्चन्द्रिकाया उत्करो राशिर्येन स यशउ-

जो आसि वम्भचेर-ग्गहण-गुरु पइ-विओअ-विहुरस्स

रण्णन्तग्गय-रिड-अन्तेउर-पोम्मच्छि-लोअस्स ; ४२

पय-पउम-नमोकारे परोप्परामह-तुट्ठ-हारेहि

जस्स सहाइ निवेहि ओप्पिअमिव सुत्तिआहरणं ; ४३

जत्थप्पिअ-भू-भारो सुवइ फणी- तत्थ सोवइ हरीवि-

जोअत्थ-दिअ-भारो न उणाइ, सयालुओ न उणा ; ४४

त्करो न केवलम् अन्येषाम् आश्चर्यकौतुकनिरीहाः सद्ब्रह्मानवि-
न्यस्तचित्तत्वात् निराकाङ्क्षास्तेषां यमिनामपि आश्चर्यं किमिव न
करोति । किं तु सर्वम् आश्चर्यं वितनोतीत्यर्थः ॥

वेळि वळि । पेरन्ते पउजन्ते । जोण्होक्करो जसोक्करो । अच्छेर अच्छरिअं ।
“वह्युत्तरपर्यन्तश्चैव वा” [५६.] इति वा आदेरस्य एत्वम् ॥

४२. ब्रह्मचर्यं मैथुनसेवनविरमणं तस्य ग्राहणे अक्कीकारणे गुरुः
दीक्षादाता य आसीत् पत्तुर्विवोगेन विधुरस्य सकष्टस्य अरण्यस्य
अन्तः मध्ये गतो यो रिपूणाम् अन्तःपुरपद्माक्षीलोकः अवरोधव-
धूजनस्तस्य । सर्वशत्रूणां निर्मूलकायंकषितत्वात् तन्नायिकानां ब्रह्म-
चर्यदीक्षादानम् । ब्रह्मचारी प्रायः अरण्यचारी भवतीत्युक्तिलेशः ।

वम्भचेर । “ब्रह्मचर्ये चः” [५९.] इति चस्यान एत्वम् ॥

अन्तेउर । “तोन्तरि” [६०.] इति तस्यात एत्वम् । कचिअ । रण्णन्तग्गय ॥

४३. पदपद्मनमस्कारे । क्रियमाणे इति शेषः । परस्परामर्देन
अन्योन्यसंघर्षेण झुटिताः सस्ता ये हारास्तैः कृत्वा नृपैर्यस्य सभाया
मौक्तिकाभरणमिव अर्पितं दत्तम् ॥

पोम्म । “ओत्त पये” [६१.] इति आदेरतः ओत्वम् । “पयल्लय” [१.११९]
इति विश्लेषे न । पउम ॥

नमोकारे । परोप्परा । “नमस्कारपरस्परं द्वितीयस्य” [६२.] इति अत ओत्वम् ॥

४४. यत्र अर्पितभूभारः स्वपिति फणी शेषः तत्रैव अर्पितभूभारः

जइ सको न उण नरो न उणो नारायणोवि सारिच्छो
 जस्त, पुणाइ-पुणाइवि भुवणाभय-दाण-ललिअस्त; ४५
 रण्णे अरण्ण-साणाउलम्मि लाऊ-लया-हरे रुवं
 जस्सारि-वहूहि तहा, अलाउ-कुला जह कयाओ; ४६
 उक्खय-संठविअ-निवेण जेण वच्छत्थलाओ हरिणोवि
 उक्खाया भुय-दण्डे निअम्मि संठाविया लच्छी; ४७

हरिरपि स्वपिति । यः पुनः अन्यत्र न दत्तो भारः अर्थाद् भुव एव
 येन । अत एव च न पुनः शयालुः आलस्योपहतः ॥

ओत्पिअ जत्थप्पिअ । “वाऽप्यौ” [६३.] इति अर्पयतः आदेरस्य ओत्त्वं वा ॥

सुवइ सोवइ । “स्वपावुब्ब” [६४.] इति स्वपितौ आदेरस्य ओत् उब्ब ॥

४५. यस्य यदि शक्तः इन्द्रः सदृशो न । पुनः नरः अर्जुनो न
 पुनर्नारायणोपि । कुतः । पुनः पुनरपि भूयोभूयोपि भुवनस्य सकल-
 सचराचरलोकस्य यद् अभयदानं वधनिवर्तनं तेन ललितस्य म-
 नोहरस्य । यदीति संभावने । शौर्यादिभिः इन्द्रो यत्तुल्यः संभा-
 व्यते । परमार्थतस्तु सौम्यविरतत्वाद् यत्तुल्यो नास्तीत्यर्थः ॥

न उणाइ न उणा । “मात् पुभर्योदाइ वा” [६५.] इति आदेरस्य आ आइ इ-
 त्यादेशौ वा । एके । न उण न उणो । केवलस्यापि दृश्यते । पुणाइ ॥

४६. अरण्ये अरण्यश्रुभिः वृकैः आकुले संकीर्णे अलाबूलता-
 गृहे तुम्बिनीवल्लिमण्डपे यस्य अरिवधूभिः तथा अनवरताश्रुपनी-
 पतनेन रुदिनं यथा अलायूनां सेकाय कुल्याः सारण्यः कृताः ॥

रण्ण अरण्ण । लाऊ अलाउ । “वाळाव्वरण्ये लुक्” [६६.] इति आदेश्लुक् ॥

४७. अहम् एवं मन्ये । येन हरेरपि वक्षःस्थलाम् लक्ष्मीः उत्खाता
 उत्पादिता ततो निजभुजादण्डे संस्थापिता । कथम् एवं ज्ञायत इति
 विशेषणद्वारेण हेतुम् आह । पूर्वम् उत्खाताः अभक्तत्वात् स्वस्था-

अह कइयावि दिवा-मुह-पत्थावे पत्थवोचिअ तस्त

अणुरागागय-मरहहमाइ-सूएहिँ इअ पढिअः ४८

हय-मांसल-तय-पसरो सइ घामो पंमुलाण पञ्चूसो,

सामय-वय-दिअग्घो तंव पयट्ठो सया पुओ. ४९

नाक्याविताः पञ्चान् सेवावशवर्तित्वात् संस्थापिता देशाधिपत्ये नियोजिता नृपा अनेनेति नृपस्वभावेन हरेः प्रियाया अपि इत्थं संभाव्यते । कविमार्गे विभूतिहरिप्रियोरैक्याद् एवं वर्णना ॥

सहा जइ । उक्खय उक्खाया । संठविअ संठाविया । "वाण्योत्तातादावदा-तः" [६७.] इति आदेराकारस्य अत् वा ॥

४८. अथ अनन्तरं कदाचिदपि कस्मिंश्चित् काले दिवामुखप्रस्तावे वास्तरप्रारम्भावसरे तस्य श्रीकुमारपालभूपालस्य प्रस्तावोचितं प्रभातपठनीयम् अनुरागेण अत्यद्भुतगुणगणश्रवणसंज्ञादर्शनस्नेहेन आगता ये ते च ते महाराष्ट्रः आदिर्येषां देशानां ते तथा तेषां सूताश्च मङ्गलपाठकास्तैः इति वक्ष्यमाणं पठितम् ॥

पत्थावे पत्थवो । "घण्टदेवी" [६८.] इति आदेराकारस्य अत् वा । कचिअ । अणुरागो ॥

मरहह । "महाराष्ट्रे" [६९.] इति आदेराकारस्य अत् । वयादित्वाद् अनुस्वारः । बाहुलकाद् अन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मः ॥

४९. अथ द्वाविंशत्या गाथाभिः सूतोक्तम् एवाह । इतः नवदिनकरकरसंपर्काद् ध्वस्तः मांसलः सूचिभेद्यस्तमः प्रसरः तिमिरप्रवृत्तिर्येन सदा घामः विटादिगृहगतिनिषेधकत्वेन प्रतिकूलः । कासाम् । पांसुलानां स्वैरिणीनाम् । श्यामाकपयोभिः आरण्यव्रीहिजलैः दत्तः त्रिप्रदक्षिणापूर्वं मार्तण्डमण्डलं प्रति क्षिप्तः अर्घः पूजा यत्र । प्रत्यूषः अहर्मुखम् । पुण्यः सकललोकलोचनान्ध्यपटलविध्वंसकत्वेन प्र-

१ B पुंस°.

१ B C पठितम्. २ B C राकारः स्यात् for राकारस्य अत्

दिस-कुप्पिसन्त-जस-भर देवय-हरणं तुयं सकुप्पासा

दिकखाइरिआ सिकखायरिणहि सहोवसप्पन्ति. ५०

गय-धीण-तिमिर-केसे खल्लीडे नह-सिरम्मि संबुत्ते,

धुवआ हवन्ति लोआ एण्हि सुण्हाल-चिन्धस्स. ५१

शस्यः प्रवृत्तः संजातः । त्वमिवेति । भवानप्येवंविधः । जिनयचना-
वबोधाद् ध्वस्तनिषिद्धाज्ञानप्रवृत्तिः । पांशुलानां पाप्मिनां सदा
वामः दुःखदायित्वात् । सामअग्रजैः इस्तिघटाभिर्देतः अर्घ्यः उपा-
यनं यस्मै । सदाचारनिरतत्वात् पवित्रश्चेति ॥

[मंसल । पंसल । “मांसादिष्वनुसारे” ॥ ५० ॥ मांसप्रकारेष्वनुसारे सति
आदेरातोऽत् ॥]

सामय । “श्यामाके मः” [५१.] इति मस्य आत अत् ॥

५०. दिक्षु कूर्पासः कञ्जुलिका तद्वद् आचरन् यशोभरो यस्य स
तथा तस्यामन्त्रणम् । हे दिक्षूर्पासवद्यशोभर देवतागृहे सकूर्पासाः
सकञ्जुका दीक्षाचार्या बहुककरणादिसंस्कारकारिणः शिक्षाचार्यैः
शास्त्रपाठकैः सह त्वाम् उपसर्पन्ति । आशीर्वादप्रदानार्थं समीपम्
आगच्छन्ति । इदानीम् इति प्रक्रमाज्ज्ञेयम् । एवम् अन्यत्रापि ॥

सह सया । कुप्पिसं कुप्पासा । “हः सदादौ वा” [५१.] इति आत इत्वं वा ।
दिकखाइरिआ सिकखायरिणहि । “आचार्ये चोऽच्च” [५१.] इति चस्य
आत इत्सम् अत्वं च ॥

५१. गतं नष्टं स्त्यानं घनं तिमिरमेव श्यामवर्णत्वात् केशा यत्र ।
अत एव खल्लाटे खल्लौ नभ एव सकललोकस्य उपरिवर्तित्वान्
शिरस्तस्मिन् संबुत्ते आते सति सास्त्रालचिह्नस्य वृषभध्वजस्य भग-
वत आदिनाथस्य शूलिनश्च इदानीं प्रत्युषे लोका आर्हतमाहेश्वराः
स्तावकाः स्तोतारो भवन्ति ॥

धीण । खल्लीडे । “ई स्त्यानखल्लाटे” [५४.] इति आदेरातः ई ॥

धुवआ । सुण्हाल । “उः साक्कास्तावके” [५५.] इति आदेरातः इत्सम् ॥

१ B O ववन्ति.

२ B O “संस्कारिणः for संस्कारकारिणः”

गयणे तुहिणोसारिणि तुहिणासारं पडन्तम् अमणन्ता,

उद्वन्ति वहुओ पुरो अज्जुणं विणय-गेज्झाण. ५२

कुट्टिम-चज-वारेसुं सतिण्हम् इण्हि कुणन्ति रमणीओ

देरागय-पारावय-रावेहि अ पिअ-परीरम्भं. ५३

पारेवय-मणिण्हि तेत्तिअमेत्तं रमेसु वेसाओ,

तेत्तिअमत्तं मग्गन्ति चलिअ-मेत्ते भुअङ्गम्मि. ५४

५२. तुहिनस्य प्रालेयस्य आसारो वेगवद्वर्षो विद्यते यस्मिन् एवंभूते गगने सति तुहिनासारं पतन्तं शरीरे लगन्तम् अगणयन्त्यः अमन्यमाना विनयप्राच्याणां भक्त्या आवर्जनीयानाम् आर्याणां स्व-भ्रूणां पुरः पूर्वं बन्धः उत्तिष्ठन्ति ।।

तुहिणोसारिणि तुहिणासारं । “ऊह वासारे” [७६] इति आदेरात् ऊह वा ।

अज्जुणं । “आर्यायां यैः श्वश्र्वाम्” [७७.] इति यस्य आत् ऊः ॥

गेज्झाण । “एद्वाओ” [७८] इति एवम् ।।

५३. कुट्टिमानि मण्यादिभिर्बद्धतलानि चतुर्द्वाराणि चतुर्मुखगृह-विशेषास्तेषु सतृष्णं दिने आशङ्कितभाविवहुविरहत्वेन सतर्पं यथा भवति एवम् इदानीं प्रातःक्षणे द्वारेषु आगता ये पारापतास्तेषां रावैः शब्दैरुत्थिता जागरिता ये प्रियास्तेषां परीरम्भम् आलिङ्गनं रमण्यः कुर्वन्ति ॥

देरा । “द्वारे वा” [७९.] इति आत् एत्वं वा । पक्षे दारे । वुआरं । दारं इति प्रयोगद्वयम् अवक्तव्यमपि ज्ञेयम् ॥

५४. पारापतमणितानीव कलरवकूजितानीव यानि मणितानि रतकूजितानि तैः कृत्वा यावान् प्रतिज्ञातः कालस्तावन्मात्रं वेद्याः पण्याङ्गना अरंसिधत् अक्कीडिधुः । भुजङ्गे विटे चलितमात्रे गमनो-न्मुख एव तावन्मात्रं प्रतिज्ञातकालमनितं मार्गयन्ति गवेषयन्ति ॥ पूर्वार्धे जित्तिअमित्तम् इति तु रम्यः पाठः ॥

अह-नहङ्गाण पिपाण अल्ल-आलावयाण विलयाओ
 उल्लन्ति अङ्गम् अंमुअ-ओलीहिं ओल्ल-नक्खङ्का. ५५
 निअ-ठाण-मीलणं पिक्खिऊण चिन्ता-परा मिउल्लावा
 नीलुप्पल-पेण्हे पिण्ठिऊण, भसला रुअन्तिच्च. ५६

पारावय पारेयय । “पारापते रो वा” [५०.] इति स्वय आत् एत्थं वा ॥

तेनिअमेत्तं तेनिअयत्तं । “भाण्टि वा” [५१.] इति आत् एत्थम् । बाहुल-
 कात् कचिन्मान्वाद्येपि । अलिअ-मेत्ते ॥

५५. आर्द्रास्तत्कालदत्तत्वात् सरसा नखाङ्काः कररुहव्रणानि
 येषाम् आर्द्राः स्नेहमिश्रा अलापाः परस्परोक्तयो येषां ते तथा ।
 तेषां प्रियाणाम् अङ्गम् उत्सङ्गम् आर्द्रनखाङ्का वनिता योषितः अ-
 श्वालिभिः नेत्रवाष्पपङ्क्तिभिः आर्द्रयन्ति आर्द्रं कुर्वन्ति । सर्वैरात्रं सु-
 रतादिसुखनिमग्ना वयम् इदानीं च तदुच्छेदजनकः प्रियविप्रयोगो
 भवितेति दुःखाद् रुदन्तीत्यर्थः ॥

उल्लन्ति ओल्ल । “उदोद् वाद्रे” [५२.] इति आदेशात्ः उत्त ओध वा । पक्षे
 अङ् । अल्ल ॥

ओलीहिं । “ओदाल्पां पङ्गौ” [५३.] इति आत् ओस्वम् ॥

५६. प्रातः संकोचान् प्रागेव नीलोत्पलेभ्यो निर्गत्य रारक्ष्यमानान्
 तत्कोशस्थांश्च भ्रमरान् वीक्ष्य कविः एवम् ऊहमानः प्राह । निज-
 स्थानमीलनं स्वावाससंकोचं प्रेक्ष्य विलोक्य चिन्तापराः का वयम्
 इदानीं निराश्रयाः स्थास्याम इत्यादिविकल्पसंकल्पनिष्ठाः । मृदुः
 सकष्टत्वात् कृशः उल्लापः अन्योन्यजल्पनं येषां ते तथा सन्तो भ-
 सला नीलोत्पलपिण्डे असितोत्पलकोशे पिण्डयित्वा मिलित्वा रुद-
 न्तीव । येषां किल राजादिना गृहं मुड्यते तेपि मिलित्वा रुदन्ती-
 त्युक्तिलेखः ॥

मिउल्लावा । “ह्रस्वः संयोगे” [५४.] इति यथादर्शनं ह्रस्वः ॥

किंसुअ-कुसुमायम्बो केसुअ-दल-सामलं विगय-मेरं
 दलिऊण अन्धयारं, दंसइ पुहवीइ पइम् अरुणो. ५७
 काउं महाविलं अतम-मूसयं कय-पडंसुए सूरै,
 लक्ख-हलह-बहेइय-रत्तव्व करा विअम्भन्ति. ५८
 विरइअ-हलहि-कन्दाभ-दीवओ नव-हलिहि-रत्त-करो,
 अहलिहा-राओ कामउव्व पुव्वं भअइ सूरौ. ५९

पेण्डे पिण्हऊण । “इत एट्ठा” [८६] इति आदेरिकारस्य एत् वा । कथिअ ।
 विन्ता ॥

५७. किंशुकदलश्यामलं पलाशपलाशनीलं विगतमेरं सर्वत्र उ-
 च्छृङ्खलम् अन्धकारं दलयित्वा विध्वंस्य किंशुककुसुमानीव आता-
 म्रः आरक्तः अरुणः सूर्यः तत्सारथिर्वा पृथिव्याः पन्थानं दर्शयति ।

किंसुअ केसुअ । “किंशुके वा” [८६.] इति आदेरितः एत् वा ।

मेर । “मिरायाम्” [८७.] इति इत एत्त्वम् ॥

५८. महाविलं कन्दरादिकम् अविद्यमानस्तम एव मूषिको
 यत्र तत् तथाभूतं कर्तुं कृतप्रतिश्रुते विहितप्रतिज्ञे सूर्ये सति करा
 अंशवो विजृम्भन्ते ऊर्ध्वाधः प्रसरन्ति । कीदृशाः लाक्षाहरिद्रावि-
 भीतकै रक्ता इव ॥ प्रातःक्षणे दिनकरकराणां क्रमेण तथाभावाद्
 इत्थम् उत्प्रेक्षा ॥

५९. विरचिता विहिता विष्वग्विसारिप्रभारहितत्वेन हरिद्राक-
 न्दाभा दीपा येन । नवहरिद्रया रक्ता इव करा यस्य स सूरः पूर्वा
 भजति । अहरिद्रारागो निबिडस्नेहः कामुक इव । तस्मिन्प्याग-
 च्छति कान्तया दीपः क्रियते । कुङ्कुमादिना आरक्तकरश्च स भ-
 वति । अत्र कामुक इत्युपमानाम् पूर्वस्थाः कान्तात्वं निरूप्यते ॥

पुहवीइ । पइ । मूसयं । पडंसुए । हलहा । हलही । बहेइय । “पथिपृथिवी”

१ B व°.

१ B C omit अ° २ B C °स्नेहकामुक for °स्नेह, कामुक. ३ B C व°.

पिकङ्गुअं निवडइ पिकिङ्गुअ-धूसरो ससी एस,
 सिदिल-करो सदिलङ्गो तित्तिर-मइल-प्फुड-कलङ्गो. ६०
 इअ आसंसन्ति नि-सीइ सिंहदत्ताइणो दिआ तुज्ज,
 वीसं तीसं कप्पे जयसु दुज्जीहारि-नीसङ्ग. ६१
 अदुइअ-रवि-भा-विइए गयणे, जइ पाइयम्मि दो-वयणं,
 कथवि नत्थि तमो. अहि निवास-लोअम्मि व पुमओ. ६२

इत्यादिना [८८.] आदेरितः अकारः । हरिद्रायां विकल्प इत्यन्ये । इलिही ।
 अहलिहा ॥

६०. शिथिलकरो मन्दकिरणः शिथिलाङ्गो मन्दबिम्बः । ति-
 त्तिरिर्लावकः । तद्वन्मलिनः स्फुटः कलङ्गो यस्य . पक्केज्जुदवत् परि-
 पाकप्राप्ततापसतरुफलवद् धूसरो धूम्रः एष शशी पक्केज्जुदवत् निप-
 तति अस्ताचले झंसते ॥

पिकङ्गुअं पिकिङ्गुअ । सिदिल सदिल । “शिथिलेज्जुदेवा” [८९.] इति आ-
 देरितः अह वा ॥

तित्तिर । “तित्तिरौ इ” [९०.] इति इत्य इतः अत् ॥

६१. हे नृसिंह नरोत्तम सिंहदत्तादयो द्विजाः तव इति आर्श-
 सन्ति आशीर्वादं कुर्वन्ति । तदेवाह । हे द्विजिह्वारिर्गरुडस्तद्वद्
 निःशङ्क निर्भय त्वं विंशतिं त्रिंशतं कल्पान् जय । कल्पो देवयुग-
 सहस्रद्वयम् ॥

इअ । “इतौ लो वाक्यादौ” [९१.] इति इतितस्य इतः अत् ॥

मिसीइ । वीसं । तीसं । जीइ । “ईजिङ्गा” इत्यादिना [९२.] जिह्वादिषु इ-
 कारस्य मिना ईः । बाहुलकात् कचिच्च । सिंहदत्त ।

नीसङ्ग । “छंकि निरः” [९३.] इति रलोपे इत ईः ॥

६२. यथा प्राकृते क्वापि द्विवचनं नास्ति । “द्विवचनस्य बहुव-

जरढोच्छु-ई चन्दो निस-पिअ-पावासुओल्ल नो सहइ,

सख-जहुदिल सूरु भू-सग-दुहाइअ-करोहे. ६३

धम्मे जहिदिला दोहाइअ-पवहा दुहावि मल-पटलं,

ओज्झर-निज्झरिणीसुं न्हाऊण खिवन्ति वम्हाणां. ६४

चनम्" [३. १३०.] इति वचनान् । तथा अद्वितीयरविमाद्वितीये निरुपमभास्करप्रभायुक्ते गगने सति तमः कापि नास्ति । तिर्यग्भूर्वा-दिदेशेषु तद् अपश्यन् कविरेवम् ऊहते । अहीनां सर्पाणां वासे लोके पाताल इव निमग्नं प्रविष्टम् ।

दुजीहा । सुमओ । "द्विस्योक्त" [१४.] इति द्विसिञ्चदपोः इत उत् ॥ बाहुलकात् कचिद् वा । अदुइअ । विइए ॥ कचिअ । दिआ । कचिद् ओत्वम् । दो-वयणम् ॥

६३. हे सत्ययुधिष्ठिर भूस्वर्गयोर्द्विधाकृतः पञ्चशत्या पञ्चशत्या पृथग्विहितः करौघो येन तस्मिन् सूरु सति जरठः परिपक्वो य इक्षु-स्तद्वद् रुचिर्यस्य स तथाभूतश्चन्द्रो नो राजते । अत उत्प्रेक्ष्यते । निशैव प्रिया ततः प्रवासीव वियुक्त इव । अन्योपि यः प्रियावियुक्तः स विच्छायो भवति ॥

जरढोच्छु । पावासुओ । "प्रवासीश्वौ" [१५.] इति आदेरित उत्त्वम् ॥

६४. धर्मे सदाचारे युधिष्ठिराः द्विधाकृतो मध्यप्रवेशेन खण्डितः प्रवाहः ओघो यैस्ते निर्झरनिर्झरिणीषु सरनदीषु स्नात्वा शौचं कृत्वा द्विधापि बाह्याभ्यन्तरभेदेन द्विप्रकारमपि मलपटलं रजस्तोमं ब्राह्मणाः क्षिपन्ति ॥

जहुदिल जहिदिल । "युधिष्ठिरे वा" [१६.] इति आदेरित इत्यम् ॥

दुहाइअ दोहाइअ । "ओष द्विधाकृतः" [१७.] इति ओष्वम् उत्त्यं च ॥ क-विद् केवलस्यापि । दुहा ॥

ओज्झर निज्झर । "वा निर्झरे वा" [१८.] इति नेन सह इत ओत्त्वं वा ।

१ B C १ ई १ B C जुहिदिल. १ B निज्झरणी. १ B वम्हाण. ० तन्हाणा.

१ B C insert निवास before कचिद्. १ B C निर्झरणीषु.

हय-कम्हार-हरदई-चिकिण-तिमिरस्स, गहिय-पाणीया,
 पाणिय-तडम्मि विप्पा अजुण्ण सूरस्स देन्तग्घं. ६५
 जिण्ण-तमं मल-हीणा अहूण-तेअं विहीण-अन्न-पहं,
 अविहूणं तूह दिआ शुणन्ति तित्थे रविं तं व. ६६
 पेऊसासण-साभिय-दिस-आमेले रविम्मि उअ तारा,
 केरिस-एरिसिआओ बहेडयाभाओ नह-पेढे. ६७

६५. इतं विदारितं कश्मीराणां हरीतकीव चिक्रणं निबिडं ति-
 मिरं येन तस्य । अजीर्णो नवः स चासौ सूर्यश्च तस्य पानीयस्य नि-
 र्हरनद्यादिसंयन्धिजलस्य यत् तटं तस्मिन् । गृहीतं करपुटे कृतं पा-
 नीयं यैस्ते विप्रा अर्घम् अर्घाञ्जलिं ददति त्रिप्रदक्षिणापूर्वं वितरन्ति ।

हरदई । “हरीतक्याम् ईनोऽत” [९९.] इति आदेरीतः अत ॥

कम्हार । “आत् कश्मीरे” [१००] इति ईत आत् ॥

पाणिअ । “पानीयादिष्वित्” [१०१] इति ईत इत् । कचिद् वा । पाणीय ।

६६. जीर्णं ध्वस्तं तमस्तिमिरम् अज्ञानं च येन । अविहीनतेज-
 सम् अन्यूनद्युतिम् उग्रप्रतापं च । विहीनः सन्मार्गप्रदर्शनेन विध्व-
 स्तः अन्यो विपरीतः पन्था मार्गः अन्यायश्च येन । अविहीनम् अ-
 त्युच्चं पूर्वाचलचूलासंस्थं सकलभूपालप्रवरं च । तीर्थे आदित्यालये
 नद्याधवनारे वा तीर्थस्य तीर्थभूता वा द्विजा रविं त्वामिव स्तुवन्ति ।
 रविं त्वां च स्तुवन्तीत्यर्थः ॥

अजुण्ण । “अजजीर्णं” [१०२.] इति ईत उत् ॥ कचिन्न । जिण्ण ॥

हीण अहूण । विहीण अविहूणं । “अ हीनविहीने वा” [१०३.] इति ईत
 ऊत्सं वा ।

तूह । “तीर्थे हे” [१०४.] इति ईत ऊः । हे इति किम् । तित्थे ।

६७. पीयूषाशना देवास्तेषां स्वामी इन्द्रः तस्य दिक् पूर्वा तस्या
 आपीडे शोभाकृत्त्वेन अवतंसे रवौ सति उअ इति पश्य । विभीतक-

चत्तूण नेड-पीठं नीड-घरा मउलिआ, मही-मउड,
 विदाय-निदम् उडन्ति घोवरिं रुक्ख-अवरिं च. ६८
 गरुआवि गुरुअ-भिउडीहिं वार-वालेहि पडिखलिज्जन्ता,
 बहु-पोरिसावि पुरिसा निरुद्धं-छीआ इहं एन्ति. ६९

वद् आभा सादृश्यं यासां तास्तारा नभःपीठे कीदृश्य ईदृश्यः । न
 कीदृश्योपीत्यर्थः ॥

येऊस । आमेले । केरिस । एरिसिआओ । बहेय्या । “एत् पीयू” इत्यादिना
 [१०६.] एषु ईत एत्वम् ॥

६८. हे पृथ्वीमुकुटं पूर्वं मुकुलिता रात्रौ एकत्र स्थितास्ततो नी-
 डपीठं कुलायतलं त्यक्त्वा नीडगृहाः पक्षिणो विव्रुतनिद्रं गतमन्द्रं
 यथा भवति एवम् उड्डीयन्ते गृहस्योपरि वृक्षस्योपरि च ॥

पेठ पीठं । नेड नीड । “नीडपीठे वा” [१०६.] इति ईत एत्वम् ॥

मउलिआ । मउड । “उतो लुकुलादिष्वत्” [१०७.] इति एषु आदेरुतः अ-
 स्त्वम् ॥ कचिद् आस्त्वमपि । विदाय ॥

घोवरिं अवरिं । “वोपरी” [१०८.] इति उतः अद् वा ॥

• ६९. गुरुकञ्चुकुटिभिर्द्वारपालैः प्रतीहारैः प्रनिस्त्रल्यमाना निरु-
 ध्यमाना गुरुका अपि कुङ्कुणादिदेशस्वामिनोपि बहुपौरुषा अपि प्र-
 चुरपराक्रमा अपि पुरुषाः सा भून् अस्मत्स्वामिनः कापि कार्ये अश-
 कुनम् इति निरुद्धकुता इह युष्मत्पादपद्मान्तिके आयन्ति आग-
 च्छन्ति ॥

गरुआ गुरुअ । “गुरौ के वा” [१०९.] इति स्वार्थिके के आदेरुतः अद् वा ॥

भिउडीहिं । “हर्भुकुटौ” [११०.] इति आदेरुत इः ॥

पोरिसा । पुरिसा । “गुरुषे रोः” [१११.] इति रोरुत इत्वम् ॥

छीआ । “ई छते” [११२.] इति आदेरुत ई ॥

मुसल-धर-बाहु-मूसल रइ-सूहव-सुहय तुज्ज सुह-कमलं
 दहुं, ऊसुअ-नयणा पुणो-पुणो ऊससन्ति निवा. ७०
अणउच्छन्नोच्छाहो रिउ-दुसहो दूसह-प्पयावेण,
बोक्कन्त-निद-पसरो अह राया ओट्टिओ सयणा. ७१
कोउहल-कुसलेहिं कुउहलत्थेसु कोउहल्लीवि,
सण्हाणवि मुण्हरं परमप्पं युणिय सव्वण्णं, ७२
अमलोव्वीद-दुअल्लो उच्चूठ दुऊल-दण्डि-दिअ-करो,
 सो अत्थारिणं पत्तो दुगुल्ल-उल्लोअ-सोहिळं. ७३

७०. मुसलधरबाहु इव बाहुमुसलौ यस्य तस्य आमन्त्रणम् ।
 तथा रतिसुभगः कन्दर्पः तद्वत्सुभगः सकललोकप्रियः हे राजन् तव
 मुखकमलं दृष्ट्वा उत्सुकानि सौत्कण्ठानि नयनानि येषां ते नृपाः
 पुनःपुनः उच्छ्वसन्ति भूयोभूयः पुलकिताङ्गा भवन्ति ॥

मुसल मूसल । सूहव सुहय । “ऊस सुभग” इत्यादिना [११३.] आदेशत
 ऊह वा ॥

७१. अनुच्छिन्नोत्साहः अस्त्राण्डितोद्यमः दुःसहप्रतापेन उग्रते-
 जसा रिपुदुःसहः अथ एवं मङ्गलपाठकपठितानन्तरं व्युत्क्रान्त-
 निद्राप्रसरो जागरितः सन् राजा शयनाद् उत्थितः ॥

ऊसुअ । ऊससन्ति । “अवृत्ताहोत्सने रसच्छे” [११४.] इति आदेशत ऊत् ॥
 अवृत्ताहोत्सज इति किम् । अच्छन्नोच्छाहो ॥

दुसहो दुसह । “तुंकि दुरो वा” [११५.] इति रलोपे उत ऊत् वा ॥

बोक्कन्त । ओट्टिओ । “ओस संयोगे” [११६.] इति संयोगे परे आदेशत
 ओत्त्वम् ।

७२. ७३. अधुना राज्ञः प्रातस्वयं कृत्यम् आह । युग्मम् । कुतूह-

१ B is waiting in the commentary on the two couplets from कुतू-
 हकुशलैः up to करो यस्येति We with O.

तस्स भुमयाइ वसगा, अवाउला, पेसणिक-हणुमन्ता,
 बल-कण्डुअमाण-भुआ, पुरो निविट्ठा निवा नमिरा. ७४
 पासम्मि ठिआ तस्स य महूअ-गोरीओ महूअ-महुर-गिरा,
 वज्जन्त-कणय-नूउर-मणि-नेउर-वइर-निउराओ ; ७५

लकुशलैः कौतुकनिपुणैः कृत्वा कुतूहलार्थेषु कुतुकवस्तुषु कुतूहलस्यपि
 सूक्ष्माणां परमाण्वादीनां मध्येपि सूक्ष्मतरं दुर्ज्ञेयत्वाद् अणुतरं स-
 र्वज्ञं लोकालोकपदार्थपरिज्ञानचतुरं परमात्मानं स्तुत्वा स कुमारपा-
 लभूपः दुकूलानाम् उल्लोचैः शोभावनीम् आस्थानीं प्राप्तः । किंभूतः
 सन् । अमलानि उज्ज्वलानि उद्व्यूढानि परिहितानि दुकूलानि शत-
 पट्टांशुकानि येन उद्व्यूढदुकूलेन दण्डिना दत्तो गमनकाले वितीर्णः
 करो यस्येति ॥

कोजहल कुजहल कोजहली । “कुतूहले वा ह्रस्वश्च” [११७.] इति उक्त ओत्
 वा तत्संभियोगे ह्रस्वश्च वा ॥

सण्हाण सुणह । “अदूतः सुहमे वा” [११८.] इति क्तः अत् वा ॥ आर्थे
 सुद्धमेति श्रेयम् ॥

दुअल्लो दुऊल । “दुकूले वा लश्च द्विः” [११९.] इति ककारस्य अत्वं वा त-
 त्संभियोगे च लश्च द्विः ॥ [आर्थे] । दुगुल ॥

अमलोदीद उवूद । “ईर्वोद्धथूदे” [१२०.] इति क्त ईत्वं वा ॥

७४. तस्य राज्ञो भ्रुवो वशगाः । भ्रूक्षेपमात्रेण समस्तकार्यसा-
 धका इत्यर्थः । अवातूलाः युक्तकारिणः । प्रेषणे स्वामिनिरोपणे एके
 अद्वितीया हनुमन्तः । बलेन कण्डूयमानौ कण्डूलौ । सदर्पादित्यर्थः ।
 तथाभूतौ भुजौ येषां ते नम्रा नृपाः पुरः अग्रे निविष्टाः ॥

भुमयाइ । अवाउला । हणुमन्ता । कण्डुअमाण । “उर्ध्वह०” [१२१.] इत्यादिना
 क्त उत्त्वम् ॥

७५. चतुर्भिः कलापकम् । चामरदर्पणहस्ता वारयुवत्यस्तस्य राज्ञः

कोहण्डि-कुसुम-मञ्जीओ, काम-तोणीर-थोर-कवरीओ,
 निम्मोल्लङ्गय मण्डिअ-कोप्परया, गहिअ-तम्बोला ; ७६
 विन्धम गलोइ-मेघा, रम्भा-धोणा-निहोरु-धूणाओ,
 तोणीह्विअ सयंचिअ रइ-वइणो तूणें-छड्डवणा ; ७७
 सरउग्गय-मय-लळछण-सरिच्छ-वयणाओ वार-जुवईओ,
 चामर-दप्पण-हत्था अकास-कन्ती किसङ्गीओ. ७८

पार्श्वे स्थिताः । किंभूगाः । मधूकवद् गुडपुष्पवद् गौर्यः गौराङ्गयः ।
 मधूकवन्मधुरा मनोज्ञा गीर्यासाम् । वदन्तौ चङ्क्रमणवद्भ्यान् सिञ्चा-
 नौ कनकस्य नूपुरौ मञ्जीरौ मणयः पद्मरागाद्याः तत्त्वचितौ नूपुरौ
 वज्राणि हीरकाणि तत्त्वचितौ च नूपुरौ यासाम् ॥

७६. कूष्माण्डीकुसुमवद् मृज्यः कोमलाङ्गयः । कामतूणीरवत्
 तद्वाणानां पुष्पाणां तत्र प्रक्षेपान् स्थूलाः कर्षयः वन्ता वेणयो या-
 साम् । निर्मूल्याङ्गदमण्डितकूर्पराः अनर्घ्यकेयूरभूषितभुजमध्या गृ-
 हीतसाम्बूलाः ॥

७७. विभ्रमा विलासास्त एव गुडूची अमृता तत्र घृद्धिजनक-
 त्वेन मेघाः । रम्भायाः स्थूणा स्तम्भस्तत्संनिभा ऊहस्थूणा यासां
 स्वयमेव तूणीभूय रतिपतेस्तूणमोचनाः ॥

७८. शरदुद्गतमृगलाञ्छनसदृक्षवदनाः अकृशा सर्वत्र विस्तृत-
 त्वाद् घना क्रान्तिर्यासाम् कुशाङ्गयस्तनुशरीराः ॥

महुअ महुअ । “मधूके वा” [१२२] इति उक्तं तद् वा ॥

मेजर निडराओ । “इदंतौ नूपुरे वा” [१२३] इति उक्तं इत् एत् वा । पक्षे ।
 मजर ॥

कोहण्डि । तोणीर । थोर । निम्मोल्ल । कोप्परया । तम्बोला । गलोइ । “ओ-
 व कूष्माण्डी” इत्यादिना [१२४.] एष उक्त ओव ॥

मत्तेभ-मडअ-गमणे तस्सि माडक-आसणासीणे,

माडके अमउत्तेवि सुइ-गिराणं फुड-गिरेहिं ७९

आसंसिअं दिएहिं, किवालु-हिअओ हवेहि महि-वहे,

सुह पिह-चरा देवा हवन्तु नागावि पड-चरा. ८०

अह खणिग-सिङ्ग-पत्ते मसिणे मसणेण चन्दणेण गहे

अब्बिअ, राय-मयङ्को अकासि तिलयं मिअङ्क-निहं. ८१

धोणा धूणा । तोणी तूण । “सूणातूणे वा” [१२६.] इति क्त ओत् वा ।

मय । “कतोऽत्” [१२६.] इति क्तः अत्वम् ॥

७९. युग्मम् ॥ मत्तेभस्येव मृदुकं मन्थरं गमनं यस्य । मृदुकं हंसरुतपूरितत्वेन कोमलं यद् आसनं गष्टिकादि तस्मिन्नासीने उप-विष्टे सति तस्मिन् राज्ञि श्रुतिगिरां वेदवाक्यानां मृदुत्वे अमृदुत्वेपि स्फुटगीर्भिः । वेदवाक्येषु यथास्थानम् उदात्तादिस्वरन्यासेन व्यक्त-वाग्भिरित्यर्थः ॥

८०. द्विजैः इति आशंसितम् आशीर्वादः कृतः । तदेवाह । कृपा-लुहृदयो महीपीठे त्वं भव । तथा तव पृष्ठचराः पञ्चाधायिनो देवाः पृष्ठचरा नागा अपि भवन्तु । तव क्षुद्रोपद्रवघातविकर्तनं सुरफणिप-त्यादयः कुर्वन्त्वित्यर्थः । इतीत्यध्याहार्यम् ॥

अकास किङ्करीओ । मडअ माडक । माडके अमउत्ते । “आत् कृषा” इत्यादिना [१२७.] एषु क्त आत् वा ।

किवालु । हिअओ । “हत् कृषादौ” [१२८.] इति आयेः क्त इत्वम् ॥

पिह पड । “पृष्ठे वाऽनुत्तरपदे” [१२९.] इति क्त इत् वा ॥ अनुत्तरपदे इति किम् । महि-वहे ॥

८१. अथ द्विजाशीर्वादानन्तरं मसृणे श्लक्ष्णे खड्गिनो गण्ड-कस्य शृङ्गं विधाणं तस्य पात्रे भाजने यच्चन्दनं तेन मसृणेन ग्रहान्

मिथु-अवमथु हरणे दिजे विसज्जिअ, निसामिआ तेण

रिउ सङ्ग भअणेणं धिद्वाधद्वाण विअची. ८२

पुठवीस-उउ-वसन्तो, निवृत्त-तिलय कखणो, कलि-निअसो,

बन्दारय-बुन्दारय-समो, पयट्ठो तिहिं सोउं. ८३

अर्चयित्वा राजैव सौम्याह्लादकत्वाद्विगुणोपेतत्वाद् मृगाङ्गः मृगाङ्ग-
निर्भं वृत्तस्वशुक्लत्वाभ्यां चन्द्रशुल्यं तिलकम् अकार्षीत् ॥

८२. मृत्युः आयुषः परिसमाप्तौ मरणम् अपमृत्युः अकालमर-
णम् । तयोर्हरणान् विध्वंसकान् द्विजान् विसृज्य संमाननापूर्वं
प्रेम्य रिपूणां मृङ्गस्य उत्कर्षस्य भञ्जकेन विनाशकेन [तेन गङ्गा]
धृष्टाधृष्टानां प्रगल्भाप्रगल्भानां विज्ञप्रयो निशामिताः परिभाविताः ॥

सिङ्ग सङ्ग । मसिणे मसणेण । मयङ्गो मिअङ्ग । मिथु मथु । धिद्वाधद्वाण ।

“मसणमृगाङ्गमृत्युमङ्गधटे वा” [११०.] इति एवु क्त इत् वा ।

८३. निवृत्तः समाप्तस्तिलकस्य मन्त्राभिमन्त्रितविशेषकस्य क्षणः
अवसरः उत्सवो वा यस्य । निवृत्तः समप्रसवराचरलोकाभयप्रदान-
विधानाद् गतः कलिः कलियुगं यस्मान् । बुन्दारका देवास्तेषु योग-
क्षेमवाहित्वाद् बुन्दारकः अष्टः । इन्द्र इत्यर्थः । तेन समः सदृक्षः ।
पृथ्वीश एव निखिलभूमण्डलमोदकत्वाद् अतुवसन्तः तिथिं ओतुं
प्रवृत्तः । वसन्तर्तुरपि निवृत्तः संजातस्तिलकानां तिलककुसुमानां
क्षणः अवसरो यत्र । निवृत्तः कामवशवर्तित्वेन उपरतः कलिः
कामिकलहो यत्र । बुन्दारकेषु निरतिशयरूपोपेतत्वेन बुन्दारको
मनोहरः । कन्दर्प इत्यर्थः । तेन समः तादृक्प्रकारः विकारकारि-
त्वात् मित्रं च मित्रेण समं भवतीति ॥ कलि-निअसो इत्यत्र प्राकृ-
तत्वाद् निअसो इत्यस्य परनिपातः । यथा

“भूअङ्कुरावर्यसं छणपसर-महरघ-मण-हर-सुरामोअं ।

अपणाभिअंपि गहिअं कुसुमसरेण महु-मास-लच्छीएँ मुहं”
इत्यत्र महग्घेत्यस्य परनिपातः ॥

निव-उसहो दिय-वसहे पिउ-कम-माउ-हर-आगए तत्तो

दाणेण तप्पिऊणं, संपत्तो माइ-हरयम्मि. ८४

माईण अमोसासीसयाण राया अमूस-परिवारो

अमुसा-बाई बुढो धण-बुढी-रयण-विहीहि. ८५

विह-घण-निम्मलेणं देवाणं पिइय पुइय देवीणं

तेणादिहं गीअं मुइङ्गि-कर-ताडिय-भिइङ्ग. ८६

उ३ । “उत्सादौ” [१३१.] इति आदेशतः उत् ।

निअत्तो निवुत्त । वन्दारय बुन्दारय । “निवुत्तवन्दारके वा” [१३२] इति
ऋत उत्त्वं [वा] ॥

८४. ततः तिथिश्रवणानन्तरं पितृक्रमात् पितृवंशान् मातृगृ-
हान् मातृवंशाच्च आगतान् द्विजवृषभान् प्रधानब्राह्मणान् दानेन
तर्पयित्वा संतोष्य नृपवृषभो मातृगृहे संप्राप्तः । वृषभशब्दस्य व-
त्तरपदस्थस्य प्रधानार्थाभिधायित्वम् । यद् अमरः ।

स्युत्तरपदे व्याघ्रपुंगववर्षभकुञ्जराः ।

सिंहशार्दूलनामाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः ॥

उसहो वसहे । “वृषभे वा वा” [१३३.] इति येन सह ऋत उत् वा ॥

पिउ-कम । माउ-हर । “गौणान्त्यस्य” [१३४.] [इति] गौणपदस्य योन्त्य ऋत्
तस्य उत् स्यात् ।

८५. न विद्यते मृषा कूटभाषणं यस्य स परिवारो यस्य । अमृषा-
वादी राजा अमृषा सत्या आशिषः प्रणामे कृते चिरं जीवेत्याद्या-
शीर्वचनानि यासां तास्तथा ताभ्यो [मातृभ्यः] धनवृष्टिरन्नवृष्टिभि-
र्बुधो वर्षति स्म । ताभ्यो धनं रत्नानि [च] वदामित्यर्थः ॥

माउ-हर माइ-हर । “मातुरिका” [१३५.] इति मातृगौणस्य ऋत इत् वा
कश्चिद् अगौणस्यापि । माईण ॥

अमोस अमूस अमुस । “उद्दोन्मुषि” [१३६.] इति ऋत उत् कत् ओत् ॥

८६. देवानाम् । अग्रत इति शेषः । वृषभ् असांकार्येण देवीनां

१ B O पुंशंसिकरताडियभिअंगं.

१ B O “पदस्थस्यापि” for “पदस्थस्य प्र”.

कुल-जरईणं नत्तिअ-नत्तुअ-सहिआण सो वसु अदासि,
 धरणि-विहप्फइ-सीसो बुहप्फइ-सरिच्छ-गुरु-पुरओ. ८७
 सो कुसुम-विण्ट-तिकस्व-प्पण्णाइ बहुप्फइव्व, लच्छीए
 काही पूअं सह-वेण्ट-फलेहिं स-वोण्ट-फुल्लेहिं. ८८
 रिद्धि-हय-अणत्त-रिणो, राय-रिसी, धणुह-वेअ-राम-हसी,
 रिज्जु, सहज्जुएहिं नर-उसहेहिं चलिओ निवइ-रिसहो. ८९

पृथग् वृष्टो मुक्तजलो यो घनस्तद्वभिर्मलेन गतकलुषेण तेन राज्ञा
 गीतम् आदिष्टं कारितम् । कीदृशम् । मृदङ्गिकरैः मार्दङ्गिकहस्तैस्ता-
 ङ्गिता आहता मृदङ्गा यत्र तत् तथाभूतम् ।

८७. कुले जरत्यो वृद्धस्त्रियः ताभ्यः । नमृकैर्युक्ता नमृकाः ताभिः
 सहितास्ताभ्यः पौत्रपौत्रीयुक्ताभ्यो धरण्यां बृहस्पतेः शिष्य उद्धवः
 तद्वत् । हेयोपादेयविचारचतुरत्वान् । स राजा बृहस्पतेः सदृक्षः
 अद्भुतविशदप्रज्ञर्द्वियुक्तत्वेन समो यो गुरुः पुरोहितस्तस्य पुरतो
 वसु द्रव्यम् अदात् ॥

वृद्धो विह । वृद्धी विद्दीहि । पिहय पुहय । सहज्ज मिहज्ज । नत्तिअ नत्तुअ ।
 “ इदुतो वृद्ध ” इत्यादिना [१३७] एषु ऋतः इकारोकारौ ॥

८८. कुसुमवृन्तवन् तीक्ष्णा या प्रज्ञा तया नूनं बृहस्पतिः स
 राजा लक्ष्म्याः सवृन्तफलैः सवृन्तपुष्पैश्च पूजाम् अकार्षीन् ॥

विहप्फइ बुहप्फइ । “ वा बृहस्पतौ ” [१३८.] इति ऋत इह एत ओब ॥ पक्षे
 बहुप्फइ ।

विण्ट वेण्ट वोण्ट । “ इदेदोदृन्ते ” [१३९.] इति ऋत इह एत ओब ॥

८९. ऋद्धया हर्त स्वधनेन निवर्तितम् ऋणेन ऋताः पीडितास्ते-
 षाम् ऋणं येन । राजैव जीवरक्षाविधायित्वेन ऋषिः । धनुर्वेदे धनुः-
 कलाप्रतिपादकशास्त्रे रामर्षिः परशुरामः । ऋजुः अकुटिलः ऋजु-

सो वसन्त-रिड-विलासओ, तह य गिम्ह-उड-सरिस-लीलओ,
महुर-तिव्व-तेआसरिच्छओ, सम-हरं दरिअ-आदिअं गओ. ९०
भिर्नरकषमैः सह नृपतिकषमश्चलितः गुणनिकां कर्तुं प्रस्थितः ॥
रिपुच्छन्दा छन्दः ।

रिडि । “ रिः केवलस्य ” [१४०] इति व्यञ्जनेन असंप्लुतस्य ऋतो रिः ॥

९०. मधुरं सदाचारिप्रमोदकत्वेन प्रियं तीव्रं शत्रुसंतापकत्वेन प्रचण्डं यन् तेजो माहात्म्यं तेन असदृक्षः निरुपमः । अत एव वसन्तर्तुसदृक्षः विलासो विलसितं यस्य । तथा ग्रीष्मर्तुसदृक्षा लीला केलिर्यस्य च । मित्रामित्रेषु शान्ततीव्रवृत्तिरित्यर्थः । स राजा दृष्टादृतं बलिष्ठभटवृतं श्रमगृहं गुणनिकास्थानं गत इति उत्तरसर्गार्थसूचनम् ॥ पश्चिमान्तिका छन्दः । वदनकं वा ।

अण रिणो । रिंसी राम-इसी । रिज्जु सहुज्जुएहि । उमहेहि रिसहो । रिउ उउ । “ ऋणर्द्धैषभर्द्धौ वा ” [१४१.] इति ऋतो रिर्वा ॥

सरिस । सरिच्छ । “ दशेः क्तिप्ठक्त्तकः ” [१४२.] क्तिप् ठक् सप् इत्येतदन्तस्य दशो घातोः ऋतो रिरादेशो भवति ।

आदिअं । “ आदते दिः ” [१४३.] इति ऋतो दिः ॥

दरिअ । “ अरिर्दमे ” [१४४.] इति ऋतः अरिः ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतज्ञाश्रयमहा-
काव्यवृत्तौ प्रथमः सर्गः समाप्तः ॥

पङ्कज-केसर-कन्ती, अकिलिन्नो, हरि-चवेल-चविलो सो

स-किसर-किलिन्न-दामो निवो पयटो समं काजं. १

गुरु-मण-थेणो रेवड-देअर-सीअ-दिअराण बल-थूणो,

काही विअणं सो सयम् अवेअणो मल्ल-सेलाण. २

१. त्रि षट्क द्विक चतुष्क द्विक एक एक एक इत्येवं विंशत्या गाथाभिर्यथासंख्यं राज्ञो मल्लभ्रमं धनुःभ्रमम् असिभ्रमं शक्तिभ्रमं चक्रभ्रमं सेलभ्रमं परशुभ्रमं शूलसीरभ्रमम् आह ॥ पङ्कजकेसरः कमलकिञ्जल्कस्तद्वत् कान्तिः शरीरच्छाविर्यस्य । स्वर्णवर्ण इत्यर्थः । अङ्गिभ्रः वर्मरहितः । हरिचपेटावत् सिंहतलप्रहारवत् चपेटा यस्य सकेसरं हस्तं कण्ठकन्दले स्थापितं दाम पुष्पमाला यस्य स नृपः भ्रमं मल्लकलाभ्यासं कर्तुं प्रवृत्त इति ।

अकिलिन्नो । किलिन्न । “ छत हलिः कृतकृत्रे ” [१४५.] इति छत हलिः ॥

२. गुरोः कलाचार्यस्य मनःस्तेनः निरवधिकलाकौशलकरणेन विस्तारकः । बलस्य सामर्थ्यस्य स्तेनश्चोरः । कयोः । रेवती राम-प्रिया तस्या देवरः कृष्णः स च सीताया जानक्या देवरो लक्ष्मणश्च तयोः । तद्वत्पराक्रमवान् इत्यर्थः । स राजा स्वयम् अवेदनः मल्ला एव लब्धत्वाद् दृढत्वाच्च शैलास्तेषां वेदनां संतापम् अकार्षीत् ॥

केसर किसर । चवेल चविलो । देअर दिअराण । विअणं वेअणो । “ एत इडा ” [१४६] इति एत इत् वा ॥

थेणो थूणो । “ जः स्तेने वा ” [१४७.] इति एत जत् वा ।

सेलाण । “ ऐत एत् ” [१४८.] इति आद्येकारस्य एत् ॥

तस्स सणिच्छर-पिउणोव्व कर-हयं सिन्धव्वं मल्ल-कुलं

घम्म-जलोल्लं जायं स-सिन्न-पर-सेन्न-महिअं पि. १

मुर-वेरिओव्व रक्खिअ-दइच्च-कर्य-वइर-दइवय-सइओ

गेण्डीअ स तत्थ धणुं, कइलास-सओव्व केलासे. ४

देव्वालक्खो, दइवेवि असइओ, महि-अले नव-दइव्वं,

उच्चअ-नीचअ-लक्खे अणचुक्को, अवर-धीर-हरो, ५

१. तस्य राज्ञः शनैश्चरपिता रविस्तस्येव कराहतं हस्तताडितं किरणतापितं च सत् स्वसैन्यपरसैन्ययोर्महितं पराक्रमत्वेन श्लाघितमपि मल्लकुलं सैन्धवमिव लवणवद् घर्मजलार्द्र क्षरत्सेदधि-न्दु जातम् । अपिर्विस्मये ॥

सणिच्छर । सिन्धव । “इत्त सैन्धवशनैश्चरे” [१४९.] इति ऐत इत्थम् ॥

सिन्न सेन । “सैन्ये वा” [१५०.] इति ऐत इत् वा ॥

४. मुरवैरीव नारायण इव रक्षितं दैत्यकृतवैरं दैवतसैन्यं येन [स इव] तत्र अमगृहे स राजा धनुरग्रहीत् । किंचत् । यथा कैलासे कैलासशयो हर इति ॥

दइच्च । दइवय । सइओ । “अइदँत्यादौ च” [१५१.] इति सैन्ये दैवादिषु च ऐतः अइः ॥

वेरि वहर । कइलास केलासे । “वैरादौ वा” [१५२.] इति ऐतः अहर्वा ॥

५. पुग्गम् । स राजा शरान् बृष्टो वर्षति स्म । किंभूतः । शर-ग्रहसंधानादि कुर्वन् दैववद् अलक्ष्यः फलानुमेयप्रारम्भत्वात् । दैवेपि अशङ्कः लोकोत्तरधैर्यधारित्वाद् निर्भयः । महीतले नवः साक्षाच्छिष्टप्रतिपालकत्वेन दुष्टनिग्रहेण च अपूर्वो दैवः । उच्चैर्नीचैश्च लक्ष्ये वेध्ये अभ्रष्टः सम्यक्लाघातुरीचुञ्चुत्वाद् अस्खलितः । अपरस्य विपक्षस्य धैर्यहरः ॥

१ B C °कइ°. १ B C °सउव्व. १ B C दिग्गा°.

१ B C °चणु°.

अन्नन्नं जोहोहिं सलाहिओ तह बुहेहि अन्नोन्नं,

मण-हर-सरलिअकुञ्चिअ-उहय-पवटो सरे बुटो. ६

कण्णो वलिअ-मणोहर-पडइ-कर-सररुहेण नर-वइणो

लम्बिर-नाल-सरोरुहवतंसिओन्ववासि संधाणे. ७

कय-दुज्जण-सिर-विअणं, सिर-कुसुमाहरणम्, अणसिरो-विअणं,

आवज्जिअ-वाइअ-आउज्जस्सादिह-पुड-दलणं ८

सूसास-वलिअ-चिबुओ अकासि सो गउअपुञ्छपमुहेहिं,

गाअङ्ग-कोञ्चरिउ-मुन्देरं पत्तो धणुह-मुण्डो. ९

६. अन्योन्यं योधैस्तथा बुधैश्च श्लाघितः प्रशंसितः । मनोहरसर-
लितः सरलः कृतः आकुञ्चितः कुटिलः कृतः उभयप्रकोष्ठः कला-
चिको येन तथाविधः । स इति राजवाचकम् अनुक्तमपि प्रक-
माज्ज्ञेयम् ॥

देवा दइवे दइवं । “एव दैवे” [१५३.] इति ऐत एत् अइवादेवः ॥

वञ्चअ । नीचअ । “वञ्चैर्नीचैस्त्यअः” [१५४.] इति ऐतः अअः ॥

धीर । “इंदिये” [१५५.] इति ऐत ईत् ॥

७. संधाने शरासनशरारोपे वलितः आकर्णककर्षणे पञ्चाद्रतो
मनोहरप्रकोष्ठो यः करः स एव सरोरुहं तेन कृत्वा । उल्लेख्यते ।
लम्बमाननालं यत् सरोरुहं तेन अवतंसितः श्लेखरितो नरपतेः
कर्ण आस्ते ॥

८. युग्मम् । कृता दुर्जनानां शिरोवेदना संतापो यत्र । शिरसि
कुसुमान्येव अलंकारो यत्र । शेषालंकारान् मुक्त्वेत्यर्थः । अशिरोवे-
दनं यथा भवति एवं राजा आतोषिकैर्वादितं यद् आतोषं मृदङ्गप-
टहादिकं तस्य अहट्टपुटदलनं गोपुच्छप्रमुखैः शरविशेषैरकार्षीत् ।

९. किंभूतः । सोच्छासं वलितं तिर्यग् नामितं चिबुकम् अध-

१ B O °सिउववासि. २ O °वयणं ३ B °वअण ४ B O °कुञ्च°

५ B O °दकनं च.

अह कुच्छेअय-हत्यो कोच्छेअय-कउसलेण सो दिट्ठो,

कोवेस कउच्छेअय-सिद्धोत्ति, असेस-पउरेहिं. १०

अब्भास-गारवेणं गोविअ-सव्वङ्ग-गउरवो फलण

नावाकारे तेरह-तेतीस-गुणोव्व सो आसि. ११

राधःप्रदेशो येन । धनुषि प्रसक्तः शौण्डः धनुःशौण्डः । सप्तमी शौ-
ण्डायैरिति समोसः । धनुःकलाकुशल इत्यर्थः । अत एव गवाङ्गकौक्ष-
रिप्वोर्हरभार्गवयोः सौन्दर्यं सौभाग्यं प्राप्तः प्राप्नोति स्मेति ।

अअन्नं अन्नोन्नं । मणहर मणोहर । पवट्ठो पउट्ठ । सररुहेण सरोरुह ।
सिर-विअणं सिरो-विअणं । आवज्जिअ आउज्जस्त । “ओतोऽइ वाप्योन्य”
इत्यादिना [१५६] एषु ओतः अत्वं वा तत्संनियोगे च यथासंभवं कतयोर्वे आदेशः ॥

ससास । “कत् सोच्छासे” [१५७.] इति ओत कत् ॥

गउअ गाअह् । “गव्यउआअम्” [१५८.] इति ओतः अउ आअश्च ॥

कोअ । “औत औत्” [१५९.] इति आयौतः औत् ॥

सुन्देरं सुण्णो । “उत् सौन्दर्यादौ” [१६०.] इति औत उत् ॥

१०. अथ अट्टपुट्ठव्यधनानन्तरं कौक्षेयककौशलेन हेतुना को-
पि लोकोत्तरः कश्चिदप्येषः कौक्षेयकसिद्धः खड्गविद्यासिद्ध इत्यशो-
षपौरैः निखिलनागरैः कौक्षेयकहस्तः सन् स राजा दृष्टः ।

कुच्छेअय कोच्छेअय । “कौक्षेयके वा” [१६१.] इति औत उवां ॥

फउसलेण । कउच्छेअय । पउरेहिं । “अउः पौरादौ च” [१६२.] इति औतः
अउः ॥

११. नावाकारे फलके अभ्यासगौरवेण शिक्षामहत्त्वेन गोपित-
सर्वाङ्गगौरवस्तिरोहितसमस्तगात्रगुरुत्वोपि स राजा आसीत् अ-
थोदशत्रयस्त्रिंशद्वृण इव । स तदा अनेकमट्टप्रहारदानाद् अनेक-
सैर्ज्ञात इत्यर्थः । अपिः विरोधार्थोत्र द्रष्टव्यः । यः किल तिरोहित-

घटिआ अथेर-एकारएहि बहुएहि दुव्वहा सत्ती
 वेइल्ल-केल-कन्नेरयं भाभिय भुवि निहिता. १२
 विअइल्ल-कण्णिआरय-कयलेहि ऐ-अइत्ति भणिरेहि
 जोहेहि बोर-पोप्फल-पोरं-मन्नेहि सा महिआ. १३
 नोमालिअ-नोहलिआ-सोमालाहि सलोण-मोहाहि
 तस्सोअभमिअं लवणं सुउमाल-मऊह-मालिस्स. १४

गात्रः स एकोपि न लक्ष्यते कथं पुनस्तयोदशगुणस्तयस्त्रिंशद्गुणो
 वेति विरोधः । परिहारस्तु उक्त एव ॥

गारवेणं गउरवो । “आष गौरवे” [१६३.] इति अत आत्वम् अउअ ॥

माना । “काव्यावः” [१६४.] इति अत आवादेशः ॥

तेरह । तेतीस । “एत्त त्रयोदशादौ” इत्यादिना [१६५.] त्रयोदशान् इत्येवंमका-
 रेण संख्याशब्देण आदेः स्वरस्य सस्वरेण व्यञ्जनेन सह एत् ॥

१२. बहुभिः अस्थविरायस्कारैः दुर्वहा शक्तिः आयुधविशेषो
 घटिता निर्मापिता विचकिलकदलकर्णिकारमिव भ्रमयित्वा उपरि
 समन्ततश्चलयित्वा तेन राज्ञा भुवि निक्षिप्ता तेनेति अत्र ज्ञेयम् ॥

१३. अयिअयि भोभो इति भणितृभिः श्रुवाणैः बदरपूगफलपू-
 तरवद् आत्मानं मन्यन्ते ये ते तथा । तैर्यौधैः विचकिलकर्णिका-
 रकदलैः पुष्पफलैः सा शक्तिः महिता अर्चिता ।

अथेर । एकार । वेइल्ल । “स्थविरविचकिलायस्कारे” [१६६.] इति पूर्ववद्
 ऐत् । विअइल्ल इत्यप्यपि दृश्यते ॥

केल कयलेहि । “वा कइले” [१६७.] इति पूर्ववद् एत् वा ।

कन्नेरयं कण्णिआरय । “वेतः कर्णिकारे” [१६८.] इति पूर्ववद् एत् वा ॥

ऐ-अइ । “अयौ वैत्” [१६९.] इति पूर्ववद् ऐत् वा ॥

१४. नवमालिका यूयिका नवफलिका नूतनम् अल्पं फलं

चोदह-मणु-चोगुणओ, भुवण-चउदहय-वह-चउगुणओ,
चोत्थेवि जुगे ति-पुरिस-चउत्थओ लक्खिओ स तथा. १५

सागोक्खल-खइरोहल-लोहोऊखल-सिला-उलूखलया
चक्केण तेण दलिआ चोव्वारं पुण चउव्वारं. १६

इअ रइअ-कोउहल्लो कोहल-दक्खेहिं तक्किओ राया,
उअ कण्हो एस इहं भरहेसर-चक्कवट्ठी ओ. १७

[यस्याः सा] तद्वत्सुकुमाराभिः सलवणा लावण्ययुक्ता मयूखाः
 कान्तयो यासां ताभिः स्त्रीभिः सुकुमारमयूखमालिनः दर्शनीयद्यु-
 तिधारिणस्तस्य राज्ञः लवणम् उद्भूतम् उत्तारितम् । विशेषणा-
 न्यथानुपपत्त्या अत्र स्त्रीभिरिति ज्ञेयम् ॥

बोर । पोष्कल । पोरं । नोमालिअ । नोहलिआ । “ओत्त पूतर” इत्यादिना
 [१७०.] पूर्ववद् ओत्त ॥

१५. चतुर्दशानां मनूनां स्वायंभुवाद्यृषीणां समाहारश्चतुर्दशमनु ।
 तस्माच्चतुर्गुणः । सर्वजनहितत्वेन अधिक इति भावः । भूर्भुवःस्वर्मे-
 हर्जनस्तपःसत्येति सप्त । तान्येव सप्तभिर्वायुस्कन्धैः सह चतुर्दश
 भुवनानि । तेषां चतुर्दशकम् । तस्य पतिर्विष्णुः तस्माच्चतुर्गुणः ।
 चतुर्थेऽपि युगे कलावपि त्रिपुरहस्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वररूपस्य सकल-
 लोकमहनीयत्वेन चतुर्थः स राजा तदा लवणोत्तारणक्षणे लक्षितः ।

१६. शाकस्य उलूखलश्च खदिरस्य उलूखलश्च लोहस्य उलूख-
 लश्च शिलाया उलूखलश्च ते तथा तेन राज्ञा चक्केण आयुधविशेषेण
 दलिताः । कथम् । चत्वारो वारा यत्र दलने तन् तथा । पुनश्चतुर्वारं
 च । ते तेन भूयोभूयो भग्ना इति भावः ॥

१७. इति धनुःखड्गशक्तिचक्रादिकलाकौशलप्रकारेण रचित्रकु-
 सुहलो राजा कुतूहले कौतुकहेतुकर्मणि धनुःकलादौ वक्षैः प्रवी-
 णैस्तर्कितः पर्यालोचितः । कथम् . इह पृथ्व्याम् उत किं कृष्णः चत
 अथवा भरतेश्वरचक्रवर्तिनि ॥

ओआरे अवयार-क्वमेण तेणावसद-रहिण,

सेल्ल-कला-अवयासे भग्गो जोहाण ओआसो. १८

पन्नास-पलोऽवगओ किं जलणो उअ रवित्ति तस्स करे

उवहसिअ-परसुरामस्सुहसिअ-पवी महा-परसू. १९.

सोमालाहि सुवमाल । सल्लोण लवण । मोहाहि मज्झ । चोदह चउदहय ।
चोग्गुण चउग्गुणओ । चोरेथे चउरथओ । सागोक्खल सइरोहल लोहोक्खल
हल्ललया । चोवारं चउवारं । कोउहल्लो कोहल । “न वा मयूख” इत्यादिना
[१०१.] पूर्ववद् ओत्त वा ॥

१८. अपकारे अपकारक्षमेण । सापराधे शिक्षाकरणसमर्थने-
त्यर्थः । अपशब्देन अयशसा रहितेन । कचिदपि स्खलिनाभावात् ।
तेन राज्ञा । सेल्लेति देश्यः प्रासवासी । तस्य कलावकाशे योधा-
नाम् अवकाशः स्फूर्तिः भग्नः । प्राप्तेन वेध्यव्यधनम् अस्य वि-
लोक्य तथाविधकलाविकलत्वेन समीपहासपात्रं सं तर्कयन्तो भट्टा
न प्राप्तं करोपि चकुरित्यर्थः ।

१९. पञ्चाशत् पलानि मानम् अस्य स्यात् । °मात्राङ्गिते सशये मा-
त्रद् । द्विगोः सशये चेति तस्य लुप् । उपहसितः दीप्तिरौक्षण्याभ्यां निर-
स्कृतः पविर्वर्जं येन स महापरशुः उपहसितस्तथाविधप्रहरणाङ्गी-
कारेण अनुकृतः परसुरामो येन स तथा तस्य राज्ञः करे सन्
अवेगतः कृत्वाते किं ज्वलनः उत रविरिति ॥

उअ ओ । ओआरे अवयार । अवयासे ओआसो । “अवापोसे च” [१०२.]
इति पूर्ववद् ओत्त वा ॥ कचिन्न । अवसद । अवगओ । उअ रवि ॥

उवहसिअ रामस्सुहसिअ रामस्सोहसिअ । “ऊवाये ” [१०१.] इति पूर्व-
वद् ऊत्त ओत्त वा ॥

१ B C सिद्ध°. २ B C °स्तीह°. The author means that we should
read °रामस्सोहसिअ (= °रामस्स ओहसिअ) as well as °रामस्सुहसिअ (= °रामस्स
ऊहसिअ).

१ B C गतः सन् for सन् अवगतः-

सुल-कलाइ गुमण्णो सीर-गिसण्णो अ कित्ति-पङ्कुरणो,
सो किच्ची-पाउरणं सिइ-पावरणं च अणुकाही. २०

अह राय-वाडिअत्थं नाओ आणाइओ रिउ-घरट्ठो
पुहइ-सईसेणागरु-सुरहि-मओ सुकुसुम-सुतारो. २१

सचमर-कण्णो विदुरो गय-पावो देव-दुज्जओ विजणे
सो धरिओ पर-वारण-कवलण-नत्तंचर-चरित्तो. २२

बालक-मुहो सुइकर-गज्जी सुहयर-गई अ इअ शुणिओ,
जग-आगमिओ बहुतर-आअमिअ-कलोहिं बहुअरयं. २३

२०. कीर्तिस्त्रिजगतीश्लाघ्या प्रावरणं यस्य [स] राजा शूलकलायां
निषण्णो व्यापृतः । सीरे हलरूपायुधे निषण्णश्च कृत्तिप्रावरणम्
ईश्वरं शितिप्रावरणं बलभद्रं [च] अन्वकार्णीत् अनुकृतवान् ॥

गुमण्णो गिसण्णो । “उमो निषण्णे” [१७४.] इति पूर्ववद् उमादेशो वा ॥

पङ्कुरणो पाउरणं पावरणं । “प्रावरणेऽङ्गाज” [१७५.] इति पूर्ववद् अङ्गु
आड इत्थेतौ आदेशौ वा ॥

२१. अथ शस्त्राभ्यासानन्तरं रिपुषु उपमर्दकत्वेन घट्टः अगुरु-
रिव सुरभिर्मदो दानजलं यस्य सुकुसुमा सुतारा शोभन आभरण-
विशेषो यस्य स तथाविधो नामः कुञ्जरो राजपाटिकार्थं चतुरङ्गसै-
न्यश्रमकरणाय बहिर्गन्तुं पृथिवीशचीशेन पृथिवीन्द्रेण आनायितः ॥

२२. अधुना गाथादशकेन तद्वर्णनम् आह । सचमरौ समीपप्रेङ्खत्प्र-
कीर्णकौ कर्णौ यस्य विदुरः इतिपकाभिप्रेतकृत्यकरणाद् विचक्षणः
गतं भद्रजातीयत्वेन नष्टं पापं कुचेष्टा यस्य देवदुर्जयः सुरैरपि दुर-
भिभवः । परेषां शत्रूणां परे अन्ये वा पराः प्रकृष्टा वा वारणास्तेषां
कवलने प्रसने नत्तंचरचरित्रः अत एव स गजो विजने एकान्ते धृतः ॥

२३. बालार्क इव अरुणत्वाद् मुखं यस्य सुखकरा शुभकरा वा

जलचर-अजलचर-वई जस्स य इन्धं रुसा-पिसाजी सो

सुहदेसुवि सुहओ. जइ एरिसओ सो उण सुरेहो. २४

अमुगो कर-आउण्टण-रम्मो चार्जेण्ड-कार्जेण तुढे

लब्भइ, अणिउत्तय-सुरहि-जउण-जल-बहुल-मय-वट्ठो. २५

गार्जिर्बुद्धिर्न यस्य शुभे करगर्जी यस्येति वा शुभतरगतिः जगता आगमितो ज्ञातश्च स गजः इति वक्ष्यमाणप्रकारेण बहुरा आग-मिता ज्ञाना कला यैः पुरुषैस्तैर्बहुतरकम् अतिशयेन स्तुतः श्ला-घितः । स इति प्रक्रमात् ज्ञेयम् ।

२४. जलचराजलचरयोः । हस्तिनोरिति गम्यम् । उत्कृष्टत्वेन पतिः यस्य चिह्नं रुषापिशाची । कोपेन चण्डाल इत्यर्थः । शुभदेष्वापि राज्यसमृद्धिकृत्त्वेन शुभदः स गजः । अथवा अलं बहूनोक्तेन । यदि पुनरीदृशः एतत्समः स त्रिभुवनप्रसिद्धः सुरेभ ऐरावणः । यदीति संभावने ॥

२५. अमुकोर्यं गजः करस्य शुण्डादण्डस्य आकुञ्चनं मण्डली-करणं तेन रम्यः । अतिमुक्तकानीव माधवीलताकुसुमानीव सुरभिः यमुनाजलवद् बहुलः शितिः मदपट्टो दानप्रवाहो यस्य स तथा । चामुण्डाकामुके चन्द्रशेखरे तुष्टे परितोषं गते लभ्यते प्राप्यते ।

“स्वराह् असंपुक्तस्यानादेः” [१७६] अधिकारीयम् । यइ इत ऊर्ध्वम् अट्ट-कमिप्यामः तत् स्वरात्परस्य असंपुक्तस्य अनादेर्भवतीति वेदितव्यम् ।

राय-वाडिअर्थ । नाओ । आणइओ । रिइ । पुहइ-सईसेण । मओ । “कग-जजगदपयथा प्रायो लुक्” [१७७] इति काशीनां लुक् ॥ प्रायोबहुणात् कश्चिन् । अगठ । सुकुसुम-सुनारो । लचमर । विदुरो । गय-पावो । हेव । विजणे ॥ स्वराह् इत्येव । नत्तचर । असंपुक्तस्येति किम् । बुजजओ । भरिलो । बालक । गणजी ॥ कश्चित् संपुक्तस्यापि । नत्तचर ॥ अनादेरिति किम् । विदुरो । गय । विजणे । पर । जग । यस्य तु जन्मम् आदौ वक्ष्यते । समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षया भिन्न-

१ B अणिउत्तय. O अणिउत्तय.

२ B O पूर्वोक्तं for वक्ष्यमाण. ३ B O नक्त. ४ B C नक्त.

अइमुंतय-बिन्दु-करो अइमुत्तय-गौर-दन्तओ एस.

सविमो खु साव-चविओ तिअस-गय वरो महि-अलम्मि. २६

अच्छ-कय-कण्ण-चिउओ महु-पिङ्गल-नयणओ मयङ्क-नहो

पियइव लायण्णम् इमो अखुल्ल-कुम्भो पर-गयाण. २७

एदस्वमपि । तेन तत्र यथादर्शनम् उभयमपि । सहकर सहयर । आगमिओ
आअमिअ । बहुतर बहुअर । जलयर अजलयर । सहदेस सहओ ॥ कश्चि
आदेरपि । इत्थं । उण । कश्चित् चरय जः पिसाजी । अमुगी इत्यादिषु तु “अ-
त्यश्र” [४.४४७.] इति कस्य गत्वम् ॥ आर्ये अन्यदपि द्रप्यते । आवण्डण । अत्र
चरय इः ।

२६. अतिमुक्तकानीव करे बिन्दवो यस्य अतिमुक्तकवद् गौर-
दन्तः एष राजगजो ज्ञायते । सोयं त्रिदशगजंवरः मुनेः कस्य-
चिच्छापेन च्युतो भ्रष्टः स्वर्गाद् महीतले ॥ मनसा प्रत्यक्षमिव परि-
कल्प्य सुरेभ्य इदमा निरदिक्षत् ।

चावण्ड-कावण । अगिर्जतय । जवण । “यमुना” इत्यादिना [१७८.] मस्य
लुक् । लुकि च मस्य स्थाने अनुनासिक । कश्चि । अइमुंतय अइमुत्तय ॥

साव । “नादणोत्त पः” [१७९.] इति न पस्य लुक् ॥

२७. अच्छं मलरहितं कचकर्णचिबुकं यस्य । मधुवत् पिङ्गले
मयने यस्य । मृगाङ्गवद् निर्मलत्वाद् नखा यस्य । अकुब्जौ उज्जतौ
कुम्भौ यस्य स गजः परगजानां लावण्यं पिबतीव । निखिललाव-
ण्यस्य तत्र दर्शनाद् इति भावः ।

गय । कय । नयणओ । मयङ्क । लायण्णं । गयाण । “अवणो यमुतिः” [१८०.]
“कगचज” इत्यादिना [१७७.] लुकि केपोऽवणोः अवणोत्त परो लघुप्रयत्नतरयमुतिः ।
अवर्ण इति किम् । चिउओ ॥ अवर्णादित्येव । तिअस ॥ कश्चिद् भवति । पियइ ॥

१ B C लायल्ल°.

१ B C गजो for गजवर . २ B C कस्यचित्थानाहासेन च्युतो. ३ B C अ-
गिर्जतय. ४ B C लायल्ल°.

खप्पर-खील-य-कुञ्ज-य-कुसुम-समा जस्स सेल-खम्भ-हुमा,

रुन्धिय-खासिअ-छिकं पिक्खिज्जइ मय-गलो एस. २८

मरगय-गेन्दुअ-सरिसालि-मुच्छ-गण्ढे निवो इहारुढो,

जयइ चिलाएव्व परे सिरिकण्ठ-किराय-वीरेवि. २९

जिअ-घण-सीभर-गङ्गा-सीहर-चन्दिम-सुसीअ-सीअरओ

फलिहामल-वीस-नहो निहस-प्पह-चिहुरओ एस. ३०

२८. कर्परश्च घटखण्डं कीलकश्च शङ्कुः कुञ्जकः शतपत्रिका-
विशेषः तस्य कुसुमानि च तैः समाः । एतान् अनायासेन उत्पाट-
यतीत्यर्थः । यस्य शैलस्तम्भहुमाः । एष मदकलो मदोत्कटः रुद्ध-
कासितक्षुत्तं यथा भवति एवं प्रेक्ष्यते ।

अञ्जुज्ज । खप्पर । खील । “कुञ्ज०” इत्यादिना [१८१.] एषु कस्य खः
पुष्पं चेत् कुञ्जाभिधेयं न ॥ अञ्जुप्प इति किम् । कुञ्जय ॥ आपेन्यत्रापि । खा-
सिअ ॥

२९. मरकतकन्दुकसदृशा अलिगुच्छा ययोस्तौ तथाभूतौ ग-
ण्ढौ यस्य तस्मिन्निह गजे आरूढः स नृपः श्रीकण्ठकिरातव-
ह्नीरानपि परान् शत्रून् किरातानिव पुलिन्दानिव जयति ॥

मय-गलो । मरगय । गेन्दुअ । “मरकत०” इत्यादिना [१८२.] कस्य गः । क-
न्दुके तु आस्य गः ॥

चिलाए । “किराते चः” [१८३.] इति कस्य चः । कामरूपिणि तु भेष्यते ॥
किराय ॥

३०. जिताः शैत्येन अभिभूता धनशीकरा गङ्गाशीकराश्च यैः
अत एव चन्द्रिकावत् सुशीताः शीकरा मदविन्दवो यस्य । स्फटि-

पिहु-जहणो साहु-मुहो सरिसव-खल-कड्डुअ-सलिलओ अथिरो,
इह एसो निव-जोगो पत्तो चोत्थि मयावत्थं. ३१

निव-धम्म-रओ अह सो, नभम्मि पाउस-घणोव्व, पिधम् इन्दो
अपिहव आसणाओ असङ्गलं तं समारुढो. ३२

कवव् अमला विंशतिर्नखा यस्य । निकषः कषपट्टः । तस्य प्रभा-
वन् चिकुरा यस्य स तथाभूत एष गजः ।

सीभर सीहर । “शीकरे भहो वा” [१८४.] इति कस्य भहो वा । पथे
सीअरओ ॥

अन्दिम । “अन्दिक्कायां मः” [१८५.] इति कस्य मः ॥

कलिह । निहस । चिहुरओ । “निकषत्फटिकचिकुरे हः” [१८६.] इति कस्य
हः । चिहुरः संस्कृतेपीति ह्रगः ॥

३१. पृथुजघनो विकटकटीतटः साधुमुखः सौम्यवदनः सर्वप-
खलवन् कटुकं सलिलं मदजलं यस्य । अस्थिरः निरन्तरं हस्तकर्ण-
तालचलनेन चञ्चलः एष गजः चतुर्थीं भूदेन उपलक्षिताम् अवस्थां
प्राप्तः । त्रिंशद्वर्षदेश्यः संपन्न इत्यर्थः । अत एव नृपयोग्यः । एता-
वना भद्रजातीयत्वम् उक्तम् । तथा च तलक्षणम् ।

महु-गुलिय-पिङ्गलकखो अणुपुण्वि-सुजाय-दीह-नङ्गलो ।

पुरओ उदरग-धीरो सव्वङ्ग-समाहिओ भहो ॥ इत्यादि ॥

३२. [अथ] नृपस्य धर्मे दुष्टनिग्रहशिष्टप्रतिपालनादौ आचारे रतः ।
पृथक् भूतलस्थितत्वेन भिन्न इन्द्रः स श्रीकुमारपालभूषः आसनाव्
अपृथगिव शरीरसौस्थ्यकृत्त्वेन सिंहासनकल्पे अशृङ्खले अपासित-
निगडे तस्मिन् हस्तीन्द्रे समारुढः । यथा नभसि प्रावृद्धनः । “सत-
म्या द्वितीया” [३.१३७] इति तम् इत्यत्र सप्तम्याः स्थाने द्वितीया ॥

भहो । प्यह । पिहु । जहणो । साहु । मुहो । “खपथयभाम्” [१८७.] इति

पुत्राम-दामवन्तो पुलोद्भो भामिणीहि पउरीहि
छालङ्क-देव-तेओ सुहओ रइ-सूहवोव्व निवो. ३३
इन्दो दुहओ चन्दोवि दूहवो आसि खेअर-वहूणं
तस्सि दिट्ठे तइआ मणि-खसिआहरण-खइअङ्गे. ३४

स्वादीनां हः । असंप्रकृत्यैव । चोत्ति । मयावन्तं । प्राय इत्येव । सरिसव-खल ।
अधिरो । निव-धम्म । नभम्म ।

पिप अविहं । “पृथकि धो वा [१८८.] इति धस्य धो वा ॥

असङ्कलं । “गृह्णते खः कः” [१८९.] इति खस्य कः ॥

३३. मायासप्तकेन राजवर्णनम् आह । पुत्रागदामवान् सुरप-
र्णिकाकुसुममालायुक्तः । छागाङ्कदेवो वह्निः । तद्वद् द्विषदारुदाह-
कत्वास् तेजो यस्य । सुभगः अनुकूलाचरणेन जगज्जनप्रियः नृपः
रतिसुभग इव कन्दर्पवद् भागिनीभिः भाग्ययुक्ताभिः पौरीभिः ना-
गराङ्गनाभिः प्रलोकितः सोत्कण्ठम् ईक्षितः ॥

पुत्राम (भामिणीहि (“पुत्रागभागिन्योगों मः” [१९०.] इति गस्य मः ॥

छालङ्क । “छागे लः” [१९१] इति गस्य लः ॥

३४. तदा राजवीथीचलन्मदकलपृष्ठतलारोहकाले मणिखचि-
ताभरणैः पद्मरागेन्द्रनीलादिरत्नरोचिष्णुकटककेयूरमुकुटाद्यलंकारैः
खचितानि युक्तानि अङ्गानि हस्तचरणोत्समाङ्गप्रमुखा अवयवा यस्य
तस्मिन् राज्ञि दृष्टे सति खेचरवधूनाम् इन्द्रो दुर्भगश्चन्द्रोपि दुर्भग
आसीत् ॥ सौम्यसौभाग्यलावण्योपेततत्तनुविलोकने सर्वाङ्गीणनय-
नसङ्क्षेपेण भोषणत्वाद् इन्द्रः अन्तर्मलीमसत्वेन च चन्द्रस्तासां
न प्रियंभावुकतां जगामेत्यर्थः ॥

सूहवो । दूहवो । “कत्वे दुर्भगसुभगे वः” [१९२.] इति गस्य वः ॥ कत्व इति
किम् । सुहओ । दुहओ ॥

बेस-पिसाओ मुत्ती-पिसल्लओ अ झडिलो अजडिलो य,
 खट्ठ-घण्ट-भूसो निवारिओ न जह अटइ पुरो. ३५
 केदव-सयदारि-सढाल विक्रमो, फलिह-विमल-नेवच्छो,
 चविला-फालिअ-कुम्भो नहंव चविडाइ फाढन्तो; ३६
 अङ्गोल्ल-तेल्ल-णिद्धो, असढो, पिहढो कलाण सयलाण,
 लहु-जढर-पिढर-पडियार-पाढणत्ताण कय-कीलो; ३७

३५. वेधेण पिशाचः जीर्णविवर्णविकृतवेषवान् ग्रहिलप्रायः ।
 मूर्त्यां पिशाचश्च भीषणदर्शनः अटिलः सर्वत्र उद्गमरोमा । अज-
 टिलः मुण्डितशिरमुण्डः कापालिकादिः खटाङ्गघण्टाभ्यां भूषा
 यस्य । स च भूतककपालघण्टादिकलित ईश्वररूपधारी । अटाघर
 इत्यर्थः निवारितो दुःशकुनकारणाद् निषिद्धः यथा येन पुरः अग्रे न
 अटति नागच्छति ॥

खसिअ खइअङ्गे । पिसाओ पिसल्लओ । “खचित” इत्यादिना [१९३]
 यथासंख्यं सङ्गौ वा ॥

झडिलो अजडिलो । “जटिले जो झो वा” [१९४] इति जस्य झो वा ।
 “टो कः” [१९५] इति टस्य कश्च ॥ खटादित्येव । घण्ट ॥ असंयुक्तस्येत्येव । खट्ठ ॥
 कथित । अटइ ॥

३६. चतुर्भिः कलापकम् । कुमारेण कुमारपालेन कारितो वि-
 हारः कुमारविहारस्तस्मिन् श्रीपार्श्वनाथचैत्ये प्राप्तः । राजेति
 प्रक्रमात् ज्ञेयम् । कीटशः कैटभशकटौ वैत्यौ । नयोर्यः अरिभूतः
 सढालो नरसिंहस्तद्गद्द विक्रमो यस्य । स्फटिकवद् विमलनेपथ्यः ।
 चपेटया पाटितस्ताडितः कुम्भो येन स तथाभूतः । इयामकुम्भ-
 स्थलारुक्तालनात् अत्युन्नतत्वेन अटइयकुम्भस्थलदसचपेटोत्थप्रतिर-
 वाद् वा उत्प्रेक्ष्यते नभश्चपेटया पाटयमिति ।

३७. अङ्गोल्लतैलवत् सिग्धः अरुक्षकायः अशठः शाठ्यवर्जितः

दद-स्वन्ध हार-नाडिं पेच्छन्तो निविड-कच्छ नालिम् इभं,
 उव्वेलु-अनुच्छङ्कुस-अच्छुच्छ-वेणुहि आवरिओ; ३८
 अणतुच्छ-टयर-कप्पूर-धूव-महमहिअ-टसर-सुइ-वत्थो,
 कुमर-विहारे पत्तो दूवर-पडिहार-दिअ-करो. ३९

सकलानां कलानां पिठरो भाजनम् । लघु जठरं बुभुक्षाक्षामकुक्षिः
 सदेव पिठरस्तस्य प्रतीकारो भोजनलाभः तेन पातनम् इतस्ततो
 भ्रमणं तेन क्रताः । पीडिता इत्यर्थः । तेषां कृता मनोरथातिगव-
 स्तुदानेन जनिता क्रीडा स्वेच्छाविलसनं येन स तथा ॥

३८. दृढा स्वन्धे हारभूता नाडिर्वरत्रा यस्य । निविडा नि-
 श्रला कक्षायां मध्ये च नाडिर्यस्य स तथा । तम् इभं क्षिपन् प्रेर-
 यन् । उव्वेणवः उदूर्णवशदण्डास्ते च अनुच्छाङ्कुशाश्च एवंभूता ये
 अनुच्छा वेणवः प्रभूता राजविशेषास्तैरावृतः । वेणुर्वेशे नृपान्तरे
 इति वेणुशब्दो राजविशेषवाच्यपि ॥

३९. अनुच्छाः तगरश्च सुरभिद्रव्यभेदः कर्पूरो घनसारः धूपश्च
 नानासुरभिद्रव्यक्षोदः सैः । अर्थात् तद्रूपैः प्रसृतानि व्याप्तानि त्रसरः
 सूत्रभेदस्तस्य शुचीनि वस्त्राणि यस्य । तूवरः अनुद्भिन्नश्मश्रुमुण्डि-
 तश्मश्रुर्वा यः प्रतीहारस्तेन दत्तः करो यस्य स तथा ॥

केदव । सयसारि । सडाल । "सदासकटकैदवे डः" [१९६.] इति डस्य डः ॥

फलिह । "स्फटिके लः" [१९७.] इति डस्य लः ॥

अविल्ल । अविल्लाह । फलिअ । फाडन्तो । "अपेडापादौ वा" [१९८.] इति
 अपेडायां ण्यन्ते पादौ धातौ च डस्य की वा ॥

फदर । "ढो डः" [१९९.] इति डस्य डः ॥

अङ्कोल । "अङ्कोटे छः" [२००.] ।

पिहहो पिठर । "पिठरे हो वा रश्च डः" [२०१.] इति डस्य हो वा तत्संभि-
 योने च स्य डः ।

सुपइदं, सुपढायं, वेडिस-दल-नील-भित्ति-गन्मिणयं,

अणिउंसयं-कुल्ल हरं बालाणवि रुण्ण-अवहरणं; ४०

बाहत्तरि-कल-सालाहण-सम-जणम्, अलसि-कुसुम-कय-सोहं,

पलिल-सिर-पलिअ-पीवल-करण-घुसणुमीसं-णवण-जलं. ४१

कीलो । “हो लः” [२०३.] इति यस्य लः ॥ कथिइ वा । भाहि नाहि ।
कथिअ । निधिइ ॥

अवेइ वेणुहि । “वेणौ णो वा” [२०३.] इति यस्य लो वा ॥

अचुच्छ अगुच्छ अणतुच्छ । “तुच्छे तथसौ वा” [२०४.] इति तस्य
षष्ठी वा ॥

टवर । दसर । दवर । “तगरप्रसरद्वरे टः” [२०५.] इति तस्य टः ॥

४०. अधुना यादृशं तज्जिनमन्दिरं यादृशञ्च सन् राजा प्रवि-
ष्टस्तद् भाषाद्वादशकेनाह ॥ द्वादशभिः कुलकम् । निजनाम्ना
अङ्कितम् उपलक्षितं यद् निजकीर्तनम् । कुमारविहार इत्यर्थः । तद्
भक्त्या आदरेण ततः प्राप्त्यनन्तरं स श्रीकुमारपालभूपः प्रविष्टः
प्रविशति स्म । कीदृशं तन् । सुप्रतिष्ठं शास्त्रविधिविहितविधान-
विशेषम् अतिशयप्रसिद्धं वा । सुपमाकं च अद्वैजयन्तीकं वेतसो
वानीरस्तस्य दलानीव नीलमणिनिर्मितत्वेन या नीला भित्तयस्ता-
भिर्गोभितं गर्तपुरोर्ध्वशिखरान्तराले युक्तम् । अतिमुक्तकफुल्लानां
गृहाणि पूजार्थं कृता गृहाकारा विच्छिन्नतपो यत्र । किं बहुना ।
बालानामपि रुदितापहरणम् कौतुकात् कृतसस्मितबालकम् इत्यर्थः ।

४१. द्विस्तपतिः कला येषाम् अत एव सातवाहनसमा जनाः
आवकलोका यत्र । अतसीकुसुमकृतशोभं क्षुमाप्रसूनजनिता-
न्तराविच्छिन्ति । पलितशिरसां यानि पलितानि तेषां पीतकरणं
स्वर्णवर्णापादनं यद् घुसणं कुङ्कुमं तेन उन्मिश्रं स्नपनजलं यत्र तत्

१ B C अणिउंसयं०. २ B C घुसणुमीसं०.

१ B C अचुछ. २ B गर्तपूरो०. We with C. ३ So B C.

पीअल-धाउ-विणिम्मिअ-विहत्थि-पम-माहुलिङ्ग-आहरणं,

भरह-जिण-भवण-सरिसं मङ्गल-वसहिं सिरी-वसइं; ४२

अथ काहल-भव्व-जणं, सिद्धिलिअ-कलि-कालम्, असद्विलाणन्दं,

नयरस्स मेढिभूर्यं, पढमं तित्थं व पुहवीण; ४३

पुहवी-निसीढ-तम-भर निसीहिणीनाह-सरिस-जिण-विम्बं,

खण्डिअ-दम्भिअ-दम्भं, उदण्ड-सुवण्णमय-डण्डं; ४४

हरिआणं दर-हरणं, दङ्गागरु दङ्ग-धूव-सुह-गन्धं,

अहि दसण-दह सरणं, दसण-कवाडंसु-दह-तमं; ४५

तथा । क्षान्तजलचन्दनेन यत्र पलितशिरसः स्वर्णवर्णकचा भव-
न्तीत्यर्थः ॥

४२. पीतधातुना गाङ्गेयेन विनिर्मितं वितस्तिप्रमं मातुलिङ्गा-
भरणं यत्र । भरतजिनभवनसदृशं मङ्गलानां कल्याणानां वसति
स्थानं श्रियः शोभाया लक्ष्म्या वा वसतिम् ॥

४३. अथ कातराः पापभीरवो भव्यजना यत्र । शिथिलित-
अनवरतधर्मनिष्ठजनतापूर्णत्वेन मन्दीकृतः कलिकालो येन । अ-
शिथिलः निषिद्धः आनन्दो यस्मात् नगरस्य मेधिभूतं नाभिभू-
तम् । अन्यतीर्थपरित्यागेन तदाराधनधार्मिकलोकदर्शनाद् उल्ले-
क्षते । पृथिव्यां प्रथमं तीर्थम् ।

४४. पृथिव्यां निशीथे अर्धरात्रे यस्तमोभरस्तत्र निशीथिनी-
नाथसदृशं निर्मूलकार्षकवत्त्वेन चन्द्रकल्पं जितविम्बं यत्र खण्डि-
तदाम्भिकदम्भम् । विप्रविधानेन ध्वस्तमायिकमायम् इत्यर्थः । उद-
ण्डसुवर्णमयदण्डम् ॥

४५. हरितानां भीतानां दरहरणं भयध्वंसकम् । दग्धागहदग्ध-

दाहत्त-दाह-हरणं, कय-डोहलयाण पुष्प-दोहलयं,

कडण-मइ-चत्त-कदणं, डम्भकुर-नील-नीलमणिः; ४६

दम्भग-मई दर-डोलिर-सीसम् अदोलिरेण हिअएण,

दूरम् अहरं डसन्ते डहमाणो मिच्छ-दिट्ठि-जणे; ४७

धुणिरो देवं बारह-रवि-तेअं भत्ति-गग्गर-गिराए,

धम्म-करि-करलि-हूओ, कयलि-मिऊ, कोह-अपलित्तो; ४८

धूपाभ्यां शुभगन्धम् । अहिदशनदष्टानां शरणं त्राणस्थानम् । लग्न-
गाहविषाशिषोपि तत्रागता जीवन्तीत्यर्थः । दशनानां दन्तिद-
न्तानां कपाटानि तेषाम् अंशवः तैर्दष्टं मस्तं तमो येन ॥

४६. दाहार्तदाहहरणं भवदावसंतापपनोदकम् । कृतदोहदानां
संजातदोहदानां पूर्णदोहदम् । पूरिताभिप्रेतम् इत्यर्थः । कदनमतिभिः
हिसाबुद्धिभिः । पापिष्ठैरित्यर्थः । तैरपि त्यक्तं कदनं यत्र । दर्भा-
कुरववृ नीला नीलमणयः प्राङ्गणादिषु यत्र तत् तथा ।

४७. स च कीदृशः । दर्भस्य कुशस्य अग्रं तद्वत् सूक्ष्मार्थपरि-
च्छेदकत्वेन मतिर्यस्य । अदोलावता निश्चलेन हृदयेन उपलक्षितः ।
दरदोलावत् शीर्षं जिनविम्बरामणीयकविलोकनविस्मयेन ईष्य-
लन्मस्तकं यथा भवति एवं प्रविष्टः । जिनप्रवचनप्रभावनामात्सर्येण
विघ्नाशक्ततया च दूरम् अतिशयेन अधरं दशतो मिध्यादृष्टिजनान्
दहन् संतापयन् ॥

४८. द्वादशरवितेजसं देवं वीतरागं भक्तिगद्गदगिरा अयजये-
त्यादिवाचा स्तोता स्तवनशीलः । धर्म एव करी तत्र कदलीभूतः
शोभाकृत्त्वेन पताकातुल्यः कदलीववृ मृदुः कोमलाङ्गः । क्रोधेन
अप्रदीप्तः । प्रशान्त इत्यर्थः ॥

दोहल-दुडणिअ-धाराकयम्ब-धूलीकलम्ब-कण्ठइओ,
 धिप्पिर-सुवन्न-दिप्पिर-तनु-कन्ति-कवट्टिअन्न-पहो; ४९
 चइउं निव-कउहाई निंसदाइ-निवाण धम्म-सिक्खाओ
 ओसहम् ओसठिओ इव दिन्तो, स निसीहिअं काउं; ५०
 निअ-नामङ्किअ-णिअ-किसणयं अनिलोव्व अतुल-यामेण,
 पज्जलिआनल-तेओ भत्तीइ तओ पइहो सो. ५१

४९. दोहदेन स्वसमयोद्भूतधूलिधाराधरधाराधोरणीछोटनरूप-
 दोहदपरिपूर्त्या द्विगुणितौ वृद्धिं गतौ यौ धाराकदम्बधूलीकदम्बौ
 ताविव कण्ठकितः संजातरोमाश्चः । दीप्रसुवर्णवद् दीप्रा या तनु-
 कान्तिस्तया कदर्थितान्यप्रभः ॥ एकस्यैव कदम्बस्य द्विवा अभिधा ।
 यद् उक्तम् ।

ग्रीष्मसमये विकासी कथितो धूलीकदम्ब इति लोके
 जलधरसमयप्राप्तौ स एव धाराकदम्बः स्यात् ॥

५०. नृपककुदानि छत्रखड्गवाहनमुकुटचामररूपराजचिह्नानि
 त्यक्त्वा निषधादिनृपेभ्यो धर्मशिक्षाः धर्मोपदेशान् ददन् वितरन् ।
 किञ्चन् । यथा औषधानि पण्यम् अस्य औषधिकः गान्धिकः औ-
 षधम् इति स चतुःसमुद्रवसुंधराप्रसिद्धनैवेधिकीं कृत्वा ॥

५१. अतुलस्थान्ना अमितबलेन कृत्वा अनिल इव वायुसदृशः ।
 प्रज्वलितानलनेजा जाज्वलितज्वलनप्रतिमप्रताप इति ॥

पठिहार । सुपदार्य । “ प्रत्वादौ डः ” [२०६] इति तस्य डः । आर्षे दुकडादि
 ज्ञेयम् । प्राय इत्येव । सुपददुः ।

मेधिस । “ इत्वे घेतसे ” [२०७.] इति तस्य डः ॥

गन्धिभण्यं । अनिर्गन्धं । “ गन्धिनानिमुक्तके णः ” [२०८.] इति तस्य णः ॥

रुण्ण । “ रुदिते दिना ण्णः ” [२०९] इति दिना सह तस्य ण्णः ।

बाह्नरि । “ समतौ रः ” [२१०.] इति तस्य रः ।

सालाहण । अलसि । “ अतसीसालवाहने लः ” [२११.] इति तस्य लः ।

१ B C नितिदाइ०.

१ B C °धोरणी०. २ B C °समय०. ३ B C °प्राप्तौ स एव. ४ B C अनिर्गन्धम्.

लिम्बासय-निम्बगिरा कलिं ण्हाविअ पाव-नाविआदरिसा
धम्म-रिउणोवि तस्सि दिट्ठे धम्मोम्मुहा हूया. ५२

पलिअ पलिअ । “पलिते वा” [२१९.] इति तस्य लो वा ॥

[पीवळ] पीअळ । “पीते वो ले वा” [२१३] इति तस्य वो वा स्वायें के परे ॥

विहरिअ । माहुळिङ्ग । भरह । वसहि । काहळ । “वितस्ति” इत्यादिना [२१४.]

तस्य हः । बाहुलकाय कचिअ । वसई ॥

सिद्धिअ । असदिल । मेहि । पदमं । “मेधि” इत्यादिना [२१५.] यस्य हः ॥

पुहवीअ पुहवी । निस्सीह निस्सीहिणी । “निशीधपूथिअयोर्वा” [२१६] इति
 यस्य हो वा ॥

कम्मिअ दम्भं । उहण्ण इण्णं । वरिआणं दर । उहु हुहु । इसअ इसण ।

उट्ठ उट्ठ । काह वाह । डोहलयण दोहलयं । कहण कदणं । इअअ इअअ । डोलिअ
अडोलिरेण । “इअअ” इत्यादिना [२१७.] इत्य हो वा ॥ दरस्य भयार्थवृत्तेरेव ।
 अन्यत्र दर ॥

इसअ । उहमाणे । “इहादहोः” [२१८.] इति यस्य हः ॥

बारह । गग्गर । “संख्यागद्गदे रः” [२१९.] इति यस्य रः ॥

करळि । “कदल्याअ अट्ठने” [२२०.] इति यस्य रः ॥ अट्ठम इति किम् । कयलि ॥

पलित्तो । दोहळ । “प्रदीपिदोहदे लः” [२२१.] । प्रदीप्यतौ धातौ दोहदे च
 यस्य लः ॥

कयअ कलअ । “कदम्बे वा” [२२२.] इति यस्य लो वा ॥

धिप्पिअ दिप्पिअ । “दीपौ धो वा” [२२३] इति यस्य धो वा ॥

कवट्ठिअ । “कवर्धिते वः” [२२४.] इति यस्य वः ॥

कवहाई । “ककुदे हः” [२२५.] इति यस्य हः ॥

निअ । “निषये धो हः” [२२६.] इति यस्य हः ॥

ओअहअ ओअदिओ । “औषये” [२२७.] इति यस्य हो वा ॥

किअणयं । “ओ णः” [२२८.] इति यस्य ण ॥ आवे अमिलो । अनळ इत्यादि ॥

णिअ । णिअ । “वादौ” [२२९.] इति यस्य णो वा ॥

५२. निम्बवत् कटुः । क्रूर इत्यर्थः । सर्वभूत आशयः अभि-

सो फणस-फालिहदय-दीहर-भुअ-फलिह-जोडिअ-णडालो
 अफरुस-गिराइ फालिअ-मोहो इअ जिण-भुइम् अकासि. ५३
 फलिहा-जलं बहुत्तम्बुजेहि जह, जह वर्णं च नीमेहि,
 जग-सिरि-नीवावेइय सइइ मही तह तुह पएहि. ५४
 तुह कय-कुसुमामेला, पणइ-पारदि-पमुह-पाव-मला,
 मुत्ताइल-विमला इह हवन्ति रेभव्व मुद्धमा. ५५

प्रायः तथा निम्बवद् गीश्व येषाम् । कलिरेव कृत्स्नकर्मणा ना-
 पितः पापमेव नापितः तयोः उपकरणभूतत्वेन ज्ञापकत्वेन च आ-
 दर्शाः अत एव धर्मरिपयोपि तस्मिन्स्तथाविधनूपे दृष्टे सति धर्मोन्मु-
 खा भूता जाताः । अपिर्विस्मये ॥

लिम्मा निम्ब । ण्हाविअ नाविअ । “ निम्बनापिते कण्ठं वा ” [२३०]
 इति वस्य कण्ठो वा ॥ “ पो वः ” [२३१] इति पस्य वः ॥ प्राय इत्येव ।
 रिचणो ॥

५३. पनसपारिभद्राविव यौ कीर्त्तौ भुजपरिधौ ताभ्यां योजितं
 ललाटे भालस्थलं येन । ललाटे योजितकर इत्यर्थः । पाटितमोहो
 विनाशितविपरीतावबोधः सन् अपरुषगिरा मृदुस्वरेण इति वक्ष्य-
 माणरीत्या स राजा जिनस्तुतिम् अकार्षीत् ॥

५४. परिक्षा खातिका तस्या जलं यथा प्रभूताम्बुजैः वर्णं च
 यथा नीपैः राजति । जगतां श्रियो नीपानां कदम्बकुसुमानाम्
 आपीड शोभाकृत्वेन [हे] शोखर तथा तव पादैर्मही राजति ॥

फणस । फालिहदय । फलिह । अफरुस । फालिअ । फलिहा । “ पाटि ”
 इत्यादिना [२३२.] प्यन्ते पाटिधातौ परुषादिषु च पस्य कः ॥

बहुत्तं । “ प्रभूते वः ” [२३३.] इति पस्य वः ॥

५५. तव कृतकुसुमापीडाः प्रनष्टपापाद्प्रमुखपापमलाः अत एव
 मुक्ताफलवद् विमला विगतकर्ममला इह अस्मिन् जन्मनि भवन्ति

सहलो जम्भो सभलं च जीविअं ताण, देव फणि-चिन्ध,
जे तं चम्पय-सवलेहिं भिसिणि-कुसुमेहिं अबन्ति. ५६
असिर-कमन्धे अकयन्ध-सिरे समरम्मि तुड्ढा झाणेण,
केढव-रिउणोन्व, निवा विसदाविसमं न जाणन्ति. ५७
धम्मह-पिआइविन्नु अहिमन्नु-पिआ य अहरिओ तेण,
तुह भसल-साम पय-पङ्कएसु भमराइअं जेण. ५८

रेफवव् मूर्धन्याः सकललोकाप्रस्थाः । सिद्धा भवन्तीत्यर्थः । रेफोपि
“ ऋवर्णटधर्गरथा मूर्धन्याः ” इति मूर्धन्यः ॥

भीमेहि नीव । आवेइय कुसुमामेला । “भीपापीडे मो वा” [२३४.] इति पत्य
मो वा ॥

पारदि । “पापदो रः” [२३५.] इति अपदादौ पत्य रः ॥

५६. हे देव पार्श्व फणिचिह्न तेषां जन्म सफलम् जीवितं च
सफलम् । ये त्वां चम्पकशबलैर्धिसिनीकुसुमैः अर्चन्ति पूजयन्ति ॥

कचिइ भः । रेभ ॥ कचिइ हः । सुत्ताहल ॥ कचिइ उभावपि । सहलो । सभलं ।

“ फो भदौ ” [२३६] इत्यनेन ॥ अनादेरित्येव । फणि ॥

सवलेहिं । “ दो वः ” [२३७.] इति वत्य वः ॥

भिसिणि । “ विसिण्यां भः ” [२३८.] इति वत्य भः ॥

५७. अशिरांसि कबन्धानि यत्र अविद्यमानकबन्धानि शिरांसि
यत्र तस्मिन् समरे तत्र ध्यानेन भवतः स्मरणेन कैटभरिपव इव
विष्णव इव [नृपा] विषमाविषमं न जानन्ति ॥ सर्वत्र विजयवैज-
यन्तीं प्राप्नुवन्तीति भावः ॥ अशिर इति कबन्धविशेषणं स्वरूपभण-
नार्थम् । केढव-रिउणो इत्यत्र बहुत्वं भत्स्याद्यवतारापेक्षया ॥

कमन्धे अकयन्ध । “ कबन्धे मयौ ” [२३९.] इति वत्य मयौ ॥

केढव । “ कैटभे मो वः ” [२४०.] इति वत्य वः ॥

विसदाविसमं । “ विषमे मो दो वा ” [२४१.] इति वत्य दो वा ॥

५८. मन्मथपिता विष्णुः अभिमन्युः अर्जुनाङ्गजः अभिमन्यु-

पहु तुम्हकेर-अह-खाय-संजमे सोवओग-साहूण

न समो अह-जाओ तव-किसङ्ग-लट्ठी वि हु कुदिट्ठी. ५९

करणिज्जाकरणीअं पेआपिज्जं च जे नवि गुणन्ति,

ते दोस-दुइज्जावि हु गुण-वीआ हुन्ति तई दिट्ठे. ६०

पिता च तेन अधरितः न्यकृतः । स सर्वोत्कृष्ट इत्यर्थः । हे मसल-
वत् श्यामल तव पदपङ्कजयोः येन भ्रमरायितं चक्षरीकवद् आच-
रितम् । यस्त्वां प्रणत इत्यर्थः ॥

वम्मह । “ मन्मथे वः ” [२४२.] इति मस्य वः ॥

पिआदिवणू अहिमणु । “ वाभिमन्यौ ” [२४३.] इति मो वो वा ॥

भसल भमराइअं । “ भ्रमरे सो वा ” [२४४.] इति मस्य सो वा ॥

५९. हे प्रभो पार्श्वं त्वदीये भवत्संबन्धिनि यथाख्यातसंयमे प-
ञ्चमचारित्रे सोपयोगसाधूनां सावधानयतीनाम् । हु इति निश्चि-
तम् । न समो न सदृशः । कः । यथाज्ञातः शीततापाशुपद्रवसं-
हनाय प्रावरणरहितः तपसा कृशाङ्गयष्टिः दुर्बलगात्रोपि कुदाष्टिर्ज-
मदभ्यादिः ॥

जेण । “ आदेयौ जः ” [२४५.] इति यस्य जः ॥ आदेरिति किञ् । भमराइअं ।
पाहुलकात् सोपसर्गस्य अनदेरपि । संजमे ॥ कचिञ् । सोवओग ॥ आवें लो-
पोपि । अह-खाय । अह-जाओ ॥

तुम्हकेर । “ गुण्यर्थपरे तः ” [२४६.] इति यस्य तः ॥

लट्ठी । “ वट्ठा कः ” [२४७.] इति यस्य कः ॥

६०. हे देव करणीयाकरणीयं पेयापेयं च ये नैव जानन्ति ते
दोषद्वितीया अपि गुणद्वितीया सगुणास्त्वयि दृष्टे सति भवन्ति ।
संशोधनपदम् अत्र ज्ञेयम् ।

१ B O सोवओअ°.

१ O °चरित्रे. २ O शीततापाशु°.

वेकवस्व उत्तरीआ धवल-दुगूलोत्तरिज्ज-पिहिअ-मुहा

तुह कय-न्हवणा घण-छाय-छत्त-छाहीओ भाणन्ति. ६१

इय सच्छाओ कइवाह-परिअणो कइअवं थुई काउं,

आइ-किडिब्ब अमेडो जिण-न्हवणे अह पयटो सो. ६२

पल्लाणिअ-अपढायाणिअ-हयम् आपहि अवर-राएहि

कणवीरच्चिय-कलसो हलिह-गोरो स किर दिट्ठो. ६३

६१. हे देव वैकक्ष्ये उत्तरासङ्गे उत्तरीयम् उपरितनं वर्त्म येषाम् धवलं तदेव धौतत्वाच्छुचि यद् दुकूलं क्षौमं तच्च तद् उत्तरीयं च तेन पिहितं विगन्धोच्छ्वासलगनाशतनाशङ्कया स्थगितं मुखं यैस्ते तथा । तव कृतकूपना वना सान्द्रा छाया आतपाभावो यस्मान् तच्च तच्छत्रं च तेन याश्छायाः शोभास्ता अनुभुञ्जते अनुभवन्ति ।

करणिज्जाकरणीअं । पेआपिज्जं । हुइज्जा वीआ । उत्तरीआ दुगूलोत्तरिज्ज । “वोत्तरीयानीयतीयकृत्वे ऽजः” [२४८.] इति यस्य ऽजो वा ॥

६२. इति पूर्वोक्तरीत्या कतिपयां स्वशक्तयुचितां स्तुतिं कृत्वा स-च्छायः शोभनकान्तिः कतिपयपरिजनः मितपरिवारः । आदि-किरिः आदिवराहः स इव अमेरः अकातरः स श्रीकुमारपालभूपः जिनकूपने अथ स्तवनभणनानन्तरं प्रवृत्तः ॥ अत्र स्तुतिं कृत्वेति क्त्वाप्रत्ययेन छानप्रवृत्तेरानन्तर्यमात्रे ऽन्तेपि अत्यनन्तर्यप्रतिपादनार्थम् अधशब्दः । यथा देवदेवं प्रणम्यादौ इत्यत्र आदिशब्दः अतिसामीप्यप्रतिपत्त्यर्थः ॥

छाय छाहीओ । “छायायां होऽकान्तौ वा” [२४९] इति हो वा ॥ अकान्तौ इति किञ् । सच्छाओ ॥

कइवाह कइअवं । “वाहवौ कतिपये” [२५०] इति यस्य विवाह-वो पर्यायेण ॥

किडि । अमेडो । “किरिमेरे रो षः” [२५१.] इति रस्य षः ॥

६३. पर्याणं शृङ्गन्ति हयाः । णिज् बहुलम् इत्यादिना णिच् । ते

तेण जिणम्मि दुवालस-रवि-तेण म्हुल-घण्ट-थोर-रवं
णङ्गलि-लङ्गलिभायर-सरिसेण पलोहिआ कलसा. ६४

णङ्गलि-णाहलसण-अपुण-भवत्थं, निवेण करुणाए
लङ्गलि-लाहलावि हु सिता जिणं-न्हवण-सलिलेण. ६५

सैन्यपालैः प्रयुज्यन्ते । प्रयोक्तृव्यापारे णिगि कः । ततः पर्याणिता
प्राहितपत्न्ययना अपर्याणिताश्च इया यथेति । एवम् आयातैः अप-
रराजैः करवीरैः करवीरकुसुमैः अर्चितकलशः । हरिद्रावद् गौरः
स राजा किल दृष्टः । सविस्मयोत्कण्ठं विलोकितः । किलेति
प्रसिद्धौ ॥

पह्वाणिअ अपदाशणिअ । “ पर्याणे वा वा ” [२५२.] इति रस्य वा वा ॥
कणवीर । “ करवीरे णः ” [२५३] इति आयरस्य णः ॥

६४. लाङ्गलिलाङ्गलिभ्रातृसदृशेन बलभद्राच्युततुल्येन तेन राज्ञा
मुखराः प्रतिरवैर्वाचाला वा घण्टास्तासां स्थूलो रवो यत्र इत्येवं जिने
जिनयिम्बे द्वादशरवितेजसि पर्यस्ताः कर्पूरकुङ्कुमादिसुरभिद्रव्य-
क्षोदमिश्रजलमोचनाय अवाञ्चः कृताः कलशाः सुवर्णमणिमृन्म-
यादिकुम्भाः ॥

इतिह । झहल । “ हरिद्रादौ लः ” [२५४.] इति रस्य लः ॥ आर्वे दुवालस ।
थोर “ स्थूले लो रः ” [२५५.] इति लस्य रः ॥

६५. लाङ्गलिलाहलत्वयोः तिर्यक्त्वम्लेच्छविशेषत्वयोः अपुनर्भ-
वार्ष पुनरप्रादुर्भावाय मृपेण करुणया । आस्ताम् अन्ये । लाङ्ग-
लिलाहला अपि । हु इति निश्चितम् । सिताः आर्द्राः कृता जिन-
रूपनसलिलेन ॥

णङ्गलि लङ्गलि । णङ्गलि लङ्गलि । णाहल लाहला । “ लाहललाङ्गललाङ्गले
वादेणः ” [२५६.] (एव आदेर्लस्य णो वा) ॥

ससि-खण्ड-ण्डालाहिं समरी-भासाइ दूसिमिण-हरणं,
 सिविणेवि दुलहम्, अणुजिणम् अकारि संगीयम् इत्थीहिं. ६६
 ददिआ सुनीविआहिं नीमीओ नखणीहिं तत्कालं,
 सविसेस-सह-गीए सज्जाइ-कमोकम पयइ. ६७

६६. शशिखण्डवद् अष्टमीचन्द्रवन् ललाटं भालस्थलं पासां
 ताभिः स्त्रीभिः शबरीभाषया गायनप्रसिद्धपुलिन्दीभाषया उपलक्षितं
 दुःस्वप्नहरणम् । जिनगुणगणोत्कीर्तनाकर्णनैर्दुःस्वप्नसूचितोपद्रवविधा-
 तान् । स्वप्ने^१ किल दुःप्रापमपि प्राप्यते । परं तन् स्वप्नेपि दुर्लभं जिन-
 मनु पार्श्वनाथं लक्ष्यकृत्य संगीतकं प्रेक्षणीयकम् अकारि प्रारब्धम् ।

समरी । “ शबरे वो मः ” [२६८.] इति इत्य मः ॥

६७. गाथैकादशकेन तद्वर्णनम् आह । शोभनाः । रचनया ब-
 न्धुरा इत्यर्थः । नीवयो वस्त्रमन्थयो यासां ताभिर्नर्तनीभिः नीवयः
 तत्कालं प्रेक्षणक्षणे द्रविताः नर्तनाय निश्चलीकृताः । कदा । बह्भ्यो
 जातः बह्जः । यद् उक्तम्

नासां कण्ठम् उरस्तालु जिह्वां दन्तांश्च संस्पृशन् ।

बह्भ्यः संजायते यस्मात् तस्मात् बह्ज इति स्मृतः ॥

स आदिर्येषाम् अक्षभादिस्वराणां तेषां क्रमेण नादाध्यारोहपरिपाट्या
 उच्छ्रमेण च तथैव व्याघुटनेन ताभ्यां प्रवृत्ते । एतेन शुद्धरागत्वम्
 अत्रोक्तम् । सविशेषा निर्दोषसदृशसार्थकत्वेन रम्याः शब्दा यत्र
 तत्र तद् गीतं च तस्मिन् सति ॥

दूसिमिण सिविणे । सुनीविआहिं नीमीओ । “ स्वप्ननीप्योर्वा ” [२६९.] इति
 वक्ष्य मो वा ॥

सविसेस । सह । सज्जाइ । “ शपोः सः ” [२६०.] इति शपयोः सः ॥

तद्वा वणिअ-सुसाहिं निव-सुण्हा-वल्लहाओ ता दिहा,
 पाहाण-पुत्तिआहिं पासाण-त्थम्म-लग्गाहिं. ६८
 वज्जिअ-दस-विह धाऊ जणणी लासस्स दह-विहस्सावि,
 दिवसे दिवहावगमे अ सुह-यरी वाइआ वीणा. ६९
 रज्जिअ नर-सिद्धेणं वंसिअ-सीहेण वाइओ वंसो,
 दाघत्त-दाह-हरणो सुह-धवले जिण-गुणे गाउं. ७०

६८. तदा प्रेक्षणीयकक्षणे नृपक्षुषाणां राजवधूनामपि वल्लभाः
 विलोकनाय ईप्सितास्ता नर्तक्यः पाषाणस्तम्भे लग्नाभिः संकीर्णत्वेन
 प्रेक्षणीयकस्य दुर्दर्शत्वेन संबद्धाभिर्वाणिजक्षुषाभिः [पाषाणपुत्ति-
 काभिः पाषाणमयीभिः शालभञ्जिकाभिरिव] दृष्टाः ॥

सुसाहिं सुण्हा । “सुवायां ण्हो वा” [२६१.] इति वस्य ण्हो वा ।

६९. व्यञ्जितः तत्प्रदेशकोणसारणया प्रकटितो दशविधो दश-
 भेदो धातुः भरनादिशास्त्रप्रसिद्धः आलत्तिकाविशेषो यथा । दश-
 विधो मेघपदाद्यङ्गभेदेन दशप्रकारः । यद् उक्तम्

मेघपदं स्थितपाठ्यम् आसीनं पुष्पगण्डिका,
 प्रच्छेदकस्त्रिगूढं च सैन्धवाख्यं द्विगूढकम् ॥
 उत्तमोत्तमकं चैवम् उक्तप्रत्युक्तमेव च ।

इति दश लास्याङ्गानि । तस्यापि लास्यस्य जननी उत्पादिका । तत्स्व-
 रामुसारेण नर्तकीनां नर्तनात् । दिवसे दिवसापगमे च । अहर्निशम्
 इत्यर्थः । अमृतास्वादकल्पस्वरकलितत्वेन सुखकरी वीणा वा-
 दिता क्वाणिता ॥

पाहाण पासाण । दस दह । “दशपाषाणे हः” [२६२.] इति शब्दयोर्वधा-
 दशमं हो वा ॥

दिवसे दिवहा । “दिवसे सः” [२६३.] इति सस्य हो वा ॥

७०. रञ्जितः आह्लादितः नरसिंहः कुमारपालराजो येन तेन वां-

१ B C both omit this. २ B C insert नर्तन after दृष्टाः. ३ C आक-
 तिक्य°. ४ C दिवत्त. ५ B C पाठ्यं मासीनं. ६ B C °गूढ°.

छमि छत्तिवण्ण गोरी, छद्दी भल्लिव्व पञ्च-बाणस्त,

मयँ-छावच्छी, वर-मुहर-गायणी, गिण्हिउं तालं, ७१

अमयँ छिरा-मधुर-सरा, अमय-सिरोवम-सराहि अणुगमिआ,

जिण-गाणम्मि पयट्ठा गुण-भायण-दाण-भाणं तो. ७२

दणु-कुल-दणुअ कुलाराइ-दुल्लहं तीइ रा-उल-विहारे

राय-उल पियम् अवीअं गीअं सोउं न को आओ ? ७३

शिकसिहेन । वंशवादनं शिल्पम् अस्य वांशिकश्रेष्ठेन दाहार्तानां दाहस्य हरणः श्रुतिसुखकृत्त्वेन संतापस्य विनाशको वंशो वेणुर्वा-
दितः सुधावत् मकोलवत् निर्मलान् जिनगुणान् गातुम् ।

सिहेणं सीहेण । “हो घोऽनुस्वारात्” [२६४] इति हस्य घो [वा] ॥ कश्चिद्
अनुस्वारादपि । दावत्त दाह ॥

७१. युग्मम् । ततः वीणावेणुवादनानन्तरं वरमुखरगायनी तालं
कांस्यिकां गृहीत्वा जिनगाने प्रवृत्ता । कीट्टशी । छमिसप्तपर्णवत्
शमीसप्तच्छदपुष्पवद् गौरी गौरवर्णा । पञ्च बाणाः उन्मादनमदन-
मोहनतापनशोषणाख्याः शरा यस्य स पञ्चबाणः कन्दर्पस्तस्य वट्टी
भल्लिरिव । तथा हि बाणैरिव स सर्वं स्ववशं करोतीति भावः । मृग-
शावस्येव अक्षिणी यस्याः ॥

७२. अमृतशिरावत् सुधाधारावत् मधुरः स्वरः यस्याः सा तथा
अमृतशिरोपमः स्वरः यासां ताभिः अनुगता । आलत्तिकाक्षणे अ-
न्यगायनीभिः कृतपृष्ठमिनादेत्यर्थः । गुणभाजनानां गुणपात्राणां यद्
दानं जिनसद्गुणोत्कीर्तनोत्थपरितोषाद् धनवितरणं तस्य भाजनम् ॥

छह । छमि । छत्तिवण्ण । छद्दी । छावच्छी । “वट्टशमी” [२६५] इत्यादिना
आदेर्वर्णस्य छः ॥

छिरा सिरो । “सिरायां वा” [२६६] इति आदेच्छो वा ॥

७३. दनुजकुलस्य दैत्यसमूहस्य दनुजकुलारातयो देवास्तेषां च

सकय-वारण-पाइअ-वायरण-पउत्त-सह-कय-गीण

आउज्जिअ-पायारे रत्ते पुण आसि गुणि-पारो. ७४

तत्थागओ अ कालायस-सम-कालास-अहिअ-हिअओ जो,

सो केलि-किसलयासोअ-किसल-कोमल-हिओ आसि. ७५

दुग्गावी-पा-वीढं दुग्गा-एवीस-पाय-वीढं च

मोत्तुं, गण-गन्धव्वा तं गीअं सोउम् ओच्छरिया. ७६

दुर्लभं राजकुलस्य नरनाथयूथस्य प्रियं श्रोत्रसुखकृत्त्वेन हृदयम् अद्वि-
तीयं तस्या वरमुखरगायन्या गीतं श्रोतुं राजकुलविहारे कुमारवि-
हारे को नायातः । किं तु सर्वोप्यायातः ॥

भायण भाणं । दण्ड दण्डअ । रा-उल राय-उल । “दुग्ग भाजन” [२६७.]
इत्यादिना सस्वरस्य यस्य छण वा ।

७४. संस्कृतव्याकरणप्राकृतव्याकरणयोः प्रयुक्ताः प्रतिपादिता
ये शब्दास्तैः कृतं गीतं यत्र आतोयिकानां मृदङ्गादिवादकानां प्रा-
कारो मण्डलं यत्र तस्मिन् रत्ने पुनः गुणिप्राकार आसीत् । संगीत-
काकर्णनाय समागतसमस्तलोकेपि प्रासादे रङ्गभूमौ विचक्षणा एव
उपवेशिता इति पुनःशब्दार्थः ॥

७५. तत्र च रत्ने कालायसं लोहजातिस्तेन समं कालायसाद्
अधिकं च हृदयं यस्य स तथाविधो च आगतः स केलिकिसल-
पाशोककिशलयवन् रम्भाकङ्केलिलवन् कोमलहृदय आसीत् ।
चिन्तचमत्कारकारिजिनेन्द्रगुणस्फीतगीतश्रवणात् सोपि सार्द्रहृदयः
संवृत्त इति यावत् ॥

वारण वायरण । पायारे पारो । अओ तत्थागओ । “व्याकरणप्राकारा-
गते कगोः” [२६८.] इति को गश्च छण वा ॥

कालायस कालास । किसलया किसल । हिअओ हिओ । “किसलय”
[२६९.] इत्यादिना यस्य छण वा ।

७६. दुर्गादेव्याः गौर्याः पादपीठं पादासनम् । अत्र च सामी-

जिण-पाय-वडण-गुरु-पा-वडणाई चइअ तत्थ उम्भ-जणो
पुलयङ्कुरेहि कलिओ, उउम्बरो उम्बरेहिं. ७७

जाव निवो कय-पूओ, आरसिय-मङ्गलं न जा कुणइ,
ता देव-उले मरुवय-पूअं अणुसोइउं लग्गो. ७८

मइ ताव देउलम् इमं निम्मविअं सहल-जीविअ-मणेण;
सव्व-रिउ-कुसुम-पूआ नो जइ, जीअं न मे सहलं. ७९

प्यात् चरणान्तिकम् इत्यर्थः । दुर्गादेवीशस्य पादपीठं मुक्त्वा गणा
नन्दिबन्दिप्रभृतयस्ते च ते ते गन्धर्वाश्च किंनरास्तद् शीतं ओतुं क-
र्णाञ्जलिभिः पातुम् अवस्तृता आगताः ॥

७७. जिनपादपतनगुरुपादपतनानि त्यक्त्वा तत्र रङ्गस्थाने ऊर्ध्व-
जनः आसीत् । किंभूतः । पुलकाङ्कुरैः कलितो युक्तः । किंवत् । यथा
उदुम्बरो जन्तुफलः उदुम्बरफलैरिति ॥

दुग्गावी दुग्गा-एवी । पा-वीढं पाय-वीढं । पाय-वडण पा-वडणाई । उउम्बरो
उम्बरेहि । “दुर्गादेवी” [२७०.] इत्यादिना दृष्टान्तर्मध्ये छुट् वा । अन्तरिति
किम् । दुर्गादेव्याम् आदौ मा भूत् ॥

७८. यावत् कृतपूजो नृपः तथा आरात्रिकेन सहितं मङ्गलं आ-
रात्रिकमङ्गलम् । आरात्रिकं माङ्गलिक्यं चेत्यर्थः । न यावत् करोति
तावद् देवकुले कुमारविहारे मरुवकपूजाम् अनुशोचितुं लग्नः ।
पूजाविषयं पञ्चास्तापं कर्तुं प्रवृत्तः ॥

७९. अनुशोचनमेवाह । मया तावद् देवकुलम् इदं निर्मापितम् ।
अनेन च सफलं जीवितं निर्मापितम् । मम चेत्यर्थः । परं सर्वतु-
कुसुमपूजा नो यदि चेन्न तदा जीवितं न मे सफलम् । देवगृह-
विधानाज्जीवितं सफलमपि तथाविधपूजाया अभावाद् नातिशयेन
सफलम् इति यावत् ॥

अह भणिअं खे सासण-देवीए, एवमेव मा जूर;

आवत्तमाण-जस, तुमम् एमेअ किम् अत्तमाण-मणो ? ८०

गुणि-पावारय-पारय, दुह-अह-चिन्तावडेसु मा पडसु;

होही तुह उज्जाणं सइ सव्व-रिऊहि कय-कुसुमं. ८१

८०. अथ इत्थं चिन्तानन्तरं खे गगनाङ्गणे शासनदेव्या भणितम् आवर्तमानं त्रिलोक्ष्यां बन्धन्यमाणं पशो यस्य । तस्य आमन्त्रणम् । हे आवर्तमानयशः त्वम् एवमेव मा खिद्यस्व निरर्थकं मा दैन्ययुक्तो भव । तथा एवमेव किम् आवर्तमानमनाः सर्वर्तुकुसुम-पूजा भविष्यति वा न वेति किं चिन्तापरचित्तः ॥

८१. खेदचिन्तयोर्निरर्थकत्वमेवाह । गुणिन एव प्रावारकाः पटास्तेषां प्रावारक अनुपमागणितगुणयुक्तत्वेन आच्छादक । दुःखं खेदः तदेव अवटश्च कूपः । चिन्ता अभीप्सितार्थं प्रति संदेहः सैव अवटश्च । तयोस्त्वं मा पत मा निमज्ज ॥ ननु किमिति भगवत्या एवं निबिध्यते तत्राह तव उद्यानं भवेत् आरामवनं सदा सर्वकालं सर्वर्तुभिः कृतकुसुमं अनितप्रसूनं भविष्यति । मम प्रसादाद् इति शेषः ॥

आव जा । ता ताव । देव-उळे देवल । जीविअ जीअं । एवमेव एमेअ । आवत्तमाण अत्तमाण । पावारय पारय । अह चिन्तावडेसु । “पावसाव” [१७२.] इत्यादिना पावसादिषु वकारस्य अन्तर्वर्तमानस्य लृग्व वा ॥ अन्तरित्वेव । एवमेवेति अन्त्यस्य न ॥

इति प्राकृतज्ञाश्रये महाकाव्ये अष्टमस्याध्यायस्य उदाहरण-
प्रतिपादनद्वारेण प्रथमः पादः संपूर्णः ॥

आरसियम् अह काउं, मुक्तमलो, अपरिमुक्त-माउको,
तव-सत्तं गुण-सकं माउत्त-निहिं गुरुं पणओ. ८२

विञ्चुअ-इकोरग-दद-जीव-जीवाउ-चरण-रेणु-कर्ण,
लुक्क-कलिं, लुग्ग-भवं तं समुपासिअ, गओ राया. ८३

लक्खण-पुण्णम्, अखीणं, अंछीण-गमणं, अग्गीण-तणु-तेअं,
खन्धाइ-सत्त-पिहुलं, पोक्खर-गन्धं, धुवावत्तं; ८४

८२. अथ अभीप्सितार्थसाधकशासनदेवीवचनानन्तरम् आरा-
त्रिकं कृत्वा मुक्तमलः गतविकल्पकालुष्यः । अपरिमुक्तमृदुलः आर्ज-
वयुक्तो राजा श्रीकुमारपालः तपसि “अणसणम् ऊणोअरिआ”
इत्यादिसिद्धान्तप्रसिद्धे शक्तं समर्थम् । तन्निष्ठम् इति यावत् । गुणेषु
क्षान्त्यादिषु शक्तं मृदुलनिधिं गुरुं प्रणतः प्रणमति स्म ।

८३. वृश्चिकदद्याश्च उरगदद्याश्च ये जीवास्तेषां जीवातवो जी-
वनौषधानि चरणरेणुकणा यस्य । रुग्णः सावद्यध्यापारप्रध्वंसक-
त्वेन भग्नः कलिः कलहः कलिकालो वा येन । रुग्णभवं मुक्तपदवी-
प्रदाभयदानादिधर्मानुष्ठानविधापनेन निर्दलितचातुर्गेतिकसंसारं तं
गुरुं समुपास्य संसेव्य । तदन्तिके देशनाश्रवणादिधर्मानुष्ठानं कृत्वे-
त्यर्थः । राजा श्रीकुमारपालो गतः देवगृहाभिः सृतः ॥

“समुक्तस्य” [१.] । अधिकारोयम् “ज्यायाम् ईद” [२.११६] इति
यावत् ॥

मुक्त मुत्त । माउको माउत्त । सत्तं सकं । इको दद । लुक्क लुग्ग । “सत्त-
मुक्त” [२.] इत्यादिना एव को वा ॥

८४. अथ नृपाध्वारोहार्थम् आनीतस्य अश्वोरसस्य गात्रासप्तकेन
धर्णनम् आह । सप्तभिः कुलकम् । अश्वम् भारूढः । राजा इति
प्रक्रमान् । कीदृशम् । लक्षणपूर्णं शालहोत्रशास्त्रोक्तसमस्तप्रशस्य-
चिह्नभूतम् अक्षीणं परिपूर्णसर्वाङ्गोपाङ्गम् अक्षीणगमनम् ॥

१ B O विञ्चुअ^०.

१ B O जीवाश् तेषां for जीवास्तेषां.

खन्दपिङ्ग-कन्द-सरिसावणीस-जुगं, अमुक-रोम-छविं,

अणसुक्ख-मउलि-कुसुमं, खेडय-जर-खेडअङ्ग-रजं; ८५

सिहि-सीह-वसह-वग्घाण हत्थि-ईसाण चास-नेउलाण ।

तह तिसिरस्स सरिसी सुहा गई होइ तुरयाण ॥

इति शास्त्रोक्तगतिसंपूर्णम् इत्यर्थः । अक्षीणतनुतेजसम् अन्यूनकाय-
कान्तिम् । स्कन्धादिषु समस्तु समस्थानेषु प्रपुलं विस्तृतम् । यत् उक्तम् ।

यच्छ-यल-भाल-कक्खन्तराई तह कळिअ-खन्ध-गसाई ।

पिहुलाई सस सुपसत्थ-पाय-पट्टीय-सहियाई ॥

पुष्करगन्धं कमलवन् सुरभिम् । यद् उक्तम् ।

महु-कमल-कुट्ट-कुङ्कुम-कयम्ब-कप्पूर-कुज्जय-सुअन्धा

धय-वन्दण-बिलोसीर-आइ-गन्धा सुहा तुरया ॥

ध्रुवा ध्रुवनामान् आवर्ता दशसंख्या भ्रमरका यस्य स तथा तम् ।
यद् उक्तम् ।

दो सीसे दुअि उरे इको भालम्मि फुरणए इको ।

दो रन्धे दो अवरन्धयम्मि इअ धुअ-दसावसा ॥

तुरय मत्थइ वे जि आवत्त ते चन्द-सूरहं ।

पयड विअि उरह अस्सिणि-कुमारहं ।

वयसन्नह भाल-यलि वसइ ।

वाड फुरणम्मि सारइ ।

रन्धह उवरन्धह जि ठिअ विणिण विअि आवत्त ।

तिहिं तिहिं कमि निवसहिं सयल सोमि विसाह पवित्त ।

जो हीणो धूआवत्तएहिं सो हीण-लक्खणो तुरओ ॥

जो तेहिं जुओ सो कुल-कोसल-जस-सुक्ख-संजणणो ॥

८५. स्कन्दपितृस्कन्दाभ्यां श्रीकण्ठकार्तिकेयाभ्यां सप्तशा ये अ-
वनीशास्तेषां योग्यं अहं; तम् । अशुक्ला अरुक्षा । लावण्योपेतैरि-
यावन् । इत्थंभूता रोम्णां छविः कान्तिर्यस्य । अशुक्मौलिकु-
सुमं सान्द्रशिरोमास्यम् । श्वेटकज्वरस्फेटकं देवगाधिष्ठितत्वेन वि-
षतापविध्वंसकम् अङ्गरजो यस्य स तथा तम् ॥

१ B C ० १००.

१ B ० निव°. २ B ० पु°. ३ C वय°. ४ B C ० विग. ५ B उवरं. ६ C सुज्ज.

धाणु पिपा-जल-पुष्पं, अस्त्राणु-वायं, जणेहि दीप्तन्तं
 पङ्क्तिस्त्रिभङ्ग-धम्मय-धम्मिअ-तणु-उम्भिअच्छेहि; ८६
 रग्गं, पिग-रक्त-सरं, रवि-हय सुक्कं, नील-किञ्चि-छवि,
 सुक्क-करणग-चच्चर-चइत्त-ठिअ-दिदि-दुच्चज्जं; ८७
 पञ्चहा पञ्चसेवि पञ्च-धारासु अकय-णिब्बेअं,
 णथा बुज्झा पिच्छीइ वणिणअं सिक्ख-विज्जंति; ८८

८६. स्थाणोः ईश्वरस्य प्रिया गङ्गा तस्या यज्जलं तद्वत् पुण्यम् ।
 अविद्यमानः स्थाणौ पातो यस्य जात्यत्वात् तम् यद्वा अस्थाणुवात्
 रोगविशेषरहितम् । प्रतिस्तम्भिता इव तत्क्षणे तदङ्गसङ्गाद् दत्तान्य-
 स्तम्भा इव ये अट्टानां स्तम्भकास्तेषु स्तम्भिता अवष्टब्धास्तनवो
 यैस्ते च ते स्तम्भिताक्षाश्च निश्चलनेऽस्तासैर्जनैर्देश्यमानं भ्रूक्षेपम् ई-
 क्ष्यमाणम् ॥

८७. रक्तं सादिशिक्षास्वनुरक्तम् । पिकवद् रक्तः कलः । गम्भीर
 इत्यर्थः । एवंभूतः स्वरो हेषारवो यस्य स तथा तम् । यद् उक्तम् ।

अच्छिन्न-गहिर-सहा सुपसत्था हयवरा हुन्ति ॥
 नीलकृत्तिच्छवि नीलवर्णखकान्तिम् । यद् उक्तम् ।

सेअङ्ग-सामकन्नो, अण्णो ओ सेअ-चरण-नयणो य, ।

सिअ-केसरो अ नीलो, ते तिणिणवि सुप्पसत्थाइ ॥

अत उत्प्रेक्ष्यते । रवेर्ये हया अश्वास्तेषां शुल्कमिव दानमिव । यथा
 अन्यो वणिग् मण्डपिकायां दानं दत्त्वा चलति तथा रविणापि पत-
 न्नेशोपरि विचरता एतद् अनुद्धितमिवेत्यभिप्रायः । शुल्ककरणस्य
 मण्डपिकाया अग्रे चत्वरे बहुमार्ग्या चैत्येषु देवकुलेषु [च] स्थितानां
 दृष्टिभिर्दृश्यम् । कौतुकाद् निर्निमेषम् ईक्ष्यमाणम् इत्यर्थः ॥

८८. प्रत्यूषात् प्रत्यूषेपि । प्रतिप्रभातम् इत्यर्थः । पञ्चधाराः ।

१ B पञ्चसवि. We with C.

१ From "क्ष्यते C wants the commentary and grammar (not the text), up to लि० in लिच्छिहि under 91 as also the couplet 91. See note 1 page 76. २ B "छितमेवे" C wanting. ३ So we with B C.

विशुभ-अहिविच्छिन्न-अच्छीविस-विस-हरणं-छेत्त-सेअ-जलं,
खुर-ताडण-अखमं-छमं रिक्ख-पवङ्गेस-सम-वेगं; ८९

अवि रिच्छ-सरिच्छेहिं सणिच्छयं सच्छणं च लोपेहि
अच्छी-पच्छं लिच्छाहिं पेच्छिअं आसम् आरुढो. ९०

आस्कन्दितं धौरितकं रेखितं वलितं हुतम् ।

इति गतिविशेषाः । तासु अकृतनिर्वेदम् । तत्रासक्तम् इत्यर्थः ।
तथा शर्त्वाद् विचक्षणत्वाद् बुद्धा अवगम्य पृथ्व्या पृथ्वीस्थजनेन
वर्णितं श्लाघितम् । कथम् । शिक्षया विद्वान् इति सर्वगतिकरणनि-
पुण इति ॥

८९. वृश्चिकाश्च दुणाः । अहिमूत्रोद्भवा वृश्चिका अहिवृश्चि-
काश्च तीव्रविषदुणविशेषाः । अक्षिषु विषं येषां ते च ते अक्षिविषाः
सर्पविशेषाः । तेषां यद् विषं गरलं तस्य हरणं ध्वंसकं क्षेत्रस्य
शरीरस्य स्वेदजलं घर्माम्बु यस्य । खुराणां ताडने आघाते अक्षमा
असमर्था । वेपमानेति यावत् इत्थंभूता क्षमा पृथिवी यस्मान् ।
ऋक्षाश्च जाम्बवदादयः । कुवङ्गाश्च हनुमदादयः । तेषाम् ईशः
सुग्रीवः तेन समवेगं तुल्यत्वरितगतिम् ॥

९०. ऋक्षसदक्षैरपि चापल्याद् अच्छभल्लकल्पैरपि सनिश्चयम्
एकामचित्तम् । यद्वा ऋक्षसदक्षैरपि चञ्चलारुहारादिमनोहरत्वेन
तारककल्पैरपि सक्षणं सोत्सवं च यथा भवति एवम् अक्षिपथ्यं
लिप्सुभिलोकैः प्रेक्षितम् ।

लक्षण । अलीण । "खः खः" [१.] इति अस्य खः ॥ कचित्तु छमांवि ।

अलीण । अलीण ॥

१ ० लोपेहि.

१ B निर्वेद. C wanting. २ So B. C wanting. ३ B दुणशेषाः. C wanting.

४ B छमावपि. C wanting.

धवलगेहम् अङ्ग-निबलाकिदी वच्छलो चुलुग-वंस-दीवओ,
तच्च-देवय-वरेण तवखणोसारिआखिल-दुहो पहुत्तओ. ११

। खम्भाइ । पोक्खर । “अककयोर्वाणि” [४.] इति खः ॥

खन्द कन्द । असुक्क अपणसुक्क । “सुप्पककन्दे वा” [५.] इति खो वा ॥

खेदय । खेदअ । “ध्वेट्कादौ” [५.] इति खः ॥

अखाणु । “स्थाणावहरे” [७.] इति खः । अहर इति किम् । धाणु ॥

पहिल्लभिअ अह-धम्मव । “स्तम्भे स्तो वा” [८.] इति स्तस्य खः ॥

धम्मिअ । ठम्मिअ । “थठावस्पन्दे” [९.] इति स्तम्भे स्तस्य धठौ ॥

रागं रत्त । “रके गो वा” [१०.] इति गो वा ॥

सुक्कं सुद्ध । “शुल्के ज्ञे वा” [११.] इति ज्ञे वा ॥

किञ्चि । चच्चर । “कृत्तिचत्तरे चः” [१२.] इति चः ॥

दुष्पज्जं । “त्वोऽचैवे” [१३.] इति त्वस्य चः । अचैव इति किम् । चइत्त ॥

पवुद्धा पवुत्ते । “प्रत्तुवे च्च हो वा” [१४.] इति त्वस्य चः । तत्संनियोगे

वस्य हो वा ॥

गम्भा । गुज्झा । पिच्छीइ । विज्जंति । “त्वध्वद्गर्घ्या च्चज्झाः कचित्” [१५.] । एषां यथासंख्यम् एते कचित् ॥

विञ्चुअ विच्छिअ । “सुधिके श्रेष्ठ्यौ” [१६.] इति झुः ॥

अच्छी । छेत्त । सरिच्छेहि । अगच्छी । “छोऽध्यादौ” [१७.] इति छस्यापवा-
दश्चः ॥ आर्ये तु इक्ख । खीरं । सारिक्खं । इत्यादिपि इत्यने ॥

छर्म । “छमायां कौ” [१८.] इति छः । काविति किम् । अखन ॥

रिक्ख रिच्छ । “ऋधे वा” [१९.] इति छो वा ॥

११. अतिनिश्चलाकृतिः अतिस्थिरस्वभावः वत्सलः जीवदयाप्र-
वर्तकत्वात् सर्वजनीनः औलुक्क्यवंशस्य प्रकाशकत्वाद् दीपक इव
तथ्यः सत्यो यो देवतायाः शासनदेवताया वरः । होही तुह उज्जाणं

सह सत्त्व-रिद्धिं कथ-कुसुममिति [८१.] प्रसादस्तेन कर्त्रा तत्क्षणे
तस्मिन्नेव काले उत्सारिताखिलदुःखः अपगतसमस्तचिन्तः धवलगेहं
प्रासादं प्राप्तः । राजेति शेषः ॥ वैतालीयापरान्तिका छन्दः । वैद-
नकं वा छन्दः । “तद्य-देवय-धरेण” इति उत्तरसर्गार्थसूचनम् ॥

सच्छलं । “क्षण उत्सवे” [१०.] इति छः । उत्सव इति किम् । तद्वज्रणी ॥

सगिच्छयं । पच्छ । लिच्छूहि । वच्छलो । “ह्रस्वाद् व्यञ्जस्तप्ताम् अनिश्चले”
[२१.] इति ह्रस्वाद् परेषाम् एषां छः । अनिश्चल इति किम् । निबला ॥ आर्षे
मध्ये चोपि । तद्य ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृताक्षयमहा-
काव्यवृत्तौ द्वितीयः सर्गः समाप्तः ।

1 B has पचचाहोवदनकमिति before वदनक. C is wanting 2 See note I on page 73.

कय-वम्भह-सामच्छं, वर-सामत्या कओसवम् उऊदि,

नयणोच्छवम् उऊाणं गओ निवो उऊुओ दहुं. १

अयं-छिह-ऊसुअ-मयणो, अवज्ज-निप्पिह-सभज्ज-जुव-लोओ,

अलि-सेज्ज-चूअ-कलिओ तओ पयट्ठो वसन्त-उऊ. २

१. कृतमन्मथसामर्ध्यम् षड्वीपनविभावत्वाज्जनितकन्दर्पप्रकर्षम्
वरसामर्ध्यान् देवताप्रसादोत्कर्षाद् ऋतुभिर्वसन्ताद्यैः कृतोत्सवं
युगपत् तत्तत्पुष्पफलप्रवालपटलैः प्रारब्धमहामहिम । तयनानां रम्य-
त्वाद् उत्सवम् उद्यानं क्रीडाकाननम् उत्सुकः सोत्कण्ठो नृपो
द्रष्टुम् ईक्षितुं गतः ॥

२. सत्र युगपत् सर्वर्तुप्रादुर्भावेऽपि वाचः क्रमवृत्तित्वाद् ऋतुषु च
वसन्तस्य सम्राट्कस्पत्वाद् अष्टाशीत्या गायाम्भिरादौ तमेव वर्ण-
यति ॥ जयस्पृहायां धर्मार्थादिपराभवेच्छायाम् उत्सुको मदनो
यत्र । अवचो कुल्यापारे निःस्पृहा विमुखाः सभार्या युवलोकास्तद-
णपुरुषा यत्र । अलिशय्या भ्रमरवसतयो ये चूता आम्रवृक्षास्तैः
कलितः । ततः देवतावरानन्तरं वसन्तऋतुः प्रवृत्तः ॥

सामच्छं सामत्या । कओसव नयणोच्छव । उऊुओ ऊसुअ । “सामर्ध्यों-
स्तुकोत्सवे वा” [१२.] इति छो वा ॥

छिह । “स्पृहायाम्” [१३.] इति कस्य अपवादश्च ॥ वाहुककात् कश्चिद्
अभ्यदपि । निप्पिह ॥

अवज्ज । सभज्ज । सेज्ज । “वक्ष्यमीं जः” [१४.] इति प्यां ज ॥

अहिमञ्जु-जणय-अहिमञ्जु-माड-भायाहिमन्नु-पमुहाण
 अहिउच्चिआसि मयणो अणवज्झासज्झ-कुसुम-सरो. १
 गय-सज्झसस्स मयरद्वयस्स कुसुमज्झओड-दुइअस्स
 फङ्गेछि-पल्लव-मिसा-आसि पपावो समिज्झन्तो. ४
 पट्ठण-बहु-बलयाइअ-वट्ठ-पयट्ठालि-मण्डलो चूओ
 पवण-कवट्ठिअ-कुसुम-रज-धुरहि-महि-मट्ठिओ जाओ. ६

१. अभिमन्युजनकश्च अर्जुनः अभिमन्युमातृभ्राता बलदेवः
 अभिमन्युश्च ते प्रमुखा धुर्या येवा वीराणां ते तथा तेभ्यः अष-
 न्भ्याः कार्यसाधकत्वेन सफलाः असह्याः क्षन्तुम् अशक्याः
 कुसुमान्येव शरा यस्य स तथाभूतो मदनः अधिक एव त्रैलोक्य-
 वशवर्तिकारित्वेन अभ्यर्हित एवासीत् ॥ अधिकपेक्षया अनुपात्तक्रिये-
 पादाने पमुहाणेति पञ्चमीप्राप्तौ “कचिइ द्वितीयदेः” [३. १३४] इति षष्ठी ॥

अहिमञ्जु अहिमञ्जु । “अभिमन्यौ जङ्गौ वा” [१५.] इति जो झञ् वा ।
 पक्षे । अहिसञ् ॥

४. गतसाध्वसस्य स्वरिपोरीश्वरस्यापि तदाश्राविषायित्वेन निर्भ-
 यस्य मकरध्वजस्य कुसुमान्येव ध्वजश्चिह्नं यस्य स चासौ ऋतुश्च
 स द्वितीयो यस्य । वसन्तर्तुयुक्तस्येत्यर्थः । फङ्गेछिपल्लवमिषात् प्रतापः
 समिन्धान्तः समन्ताद् दीप्यमान आसीत् ॥ प्रतापो हि आरक्तो
 वर्ण्यते । अशोककिशलयानि च तथा । इतीत्यम् उत्प्रेक्ष्यन्ते ॥

अणवज्झ । असज्झ । सज्झसस्स । “साअसत्थञ्जां हा” [१६.] इति हा ॥

द्वयस्स ‘ज्झओ’ । “अजे वा” [१७.] इति हो वा ॥

समिज्झन्तो । “इअौ हा” [१८.] इति इअौ भातौ हा ॥

५. पत्तनमेव वधूः कान्ता तस्या बलयायितं कङ्कणवद् आच-
 रितम् यतः श्रुतं यथा भवति एवं प्रवृत्तं गन्तुम् उद्यतम् अलिमण्डलं

कामिणि-धुत्तिम-वत्ता-निवत्तणो, वल्लि-नट्टईण नटो,
 प्रयडिअ-वम्मह-वट्टो, सिट्ठिलिअ-वासन्तिआ-वेण्टो; ६
 विरहिणि-विसण्ठुलढी-करणो, रइणाह-रइ-महु-चउट्टो,
 कामट्टत्थो, सुहओ चउत्थ-पुरिसत्थगारणपि; ७
 ठीणम्बु-सीअलो, धीण-चूय-लट्ठि-महु-विन्दु-चुम्बणओ,
 वम्मह-संदट्टेसुं इट्ठाघाओ, महुट्ठिअओ; ८

यस्मिन् । पवनेन कदधानि प्रेङ्खोलितानि यानि कुसुमानि तेषां
 यद् रजः परागस्तेन सुरभिः सुगन्धिर्महीमृत्तिका यस्मात् स तथा-
 भूतश्चूतो जातः ॥

पट्टण । वट्ट । पयट्ट । कवट्ठिअ । मट्टिओ । “वृत्तप्रवृत्त” [२९.] इत्यादिना टः ॥

६. गाथादशकेन वसन्तर्तुसर्वसंभूताः सुरभिशीतमृदुगुणयुक्ता
 मलयानिला वर्ण्यन्ते ॥ दशभिः कुलकम् । पर्यस्तलतम् इतस्ततः प्रेङ्खो-
 लितशाखं यथा भवति एवं मलयानिलो वातो वाति स्म । कीदृशः ।
 कामिनीनां धूर्तत्ववार्ताया माने हेतुप्रावीण्यवृत्तान्तस्य निषेधकः ।
 मलयानिले हि वाति निर्विचारं तासां प्रियाभिसरणात् । वल्लय एव
 नर्तक्यस्तासु नटः पल्लवकरप्रेङ्खकत्वेन नृत्योपाध्यायः । प्रकटितम-
 न्मधवार्तः प्रख्यापितकन्दर्पोदन्तः शिथिलितानि कम्पनावु अट्टढी-
 कृतानि वासन्तिकावृन्तानि माधवीलताप्रसवबन्धनानि येन स तथा ॥

७. विरहिणीनाम् अचैतन्याङ्गसादादिकृत्त्वेन विसंस्थुलास्थिक-
 रणः । रतिनाथरतिमधूनां कन्दर्पतत्प्रियावसन्तानां पृष्ठानुचरत्वेन
 चतुर्थः । कामस्य अर्थः प्रयोजनम् अर्थो धनं यस्य । चतुर्थपुरुषार्थ-
 गानामपि मोक्षमार्गप्रवृत्तानामपि शरीरसंतापनिर्वापणात् सुखदः ॥

८. स्त्यानाम्बु हिमं तद्वच्छीतलः । स्त्याना घना ये चूतयष्टिमधु-
 विन्दवः आञ्जलतामकरन्दविपुषः तेषां चुम्बनः अन्तर्वहनात् स्प-

सुह-गङ्ग-निबुडोर्हिव उच्च-विअङ्गि-टिणोर्हं पिज्जन्तो,

छङ्गिअ-मलजज्जाणो, मङ्गिअ-वेइल्ल-विच्छङ्गो; ९

रय-संमङ्ग-सम-हरो, कवङ्गि-सिर-सरिअ-सलिल-सीअलओ,

लङ्किय-गङ्गहवाहण-पुरो, मयण-महङ्गिअ-लोओ; १०

मलयाचल-कण्डलिआ-आउह-सालाउ भिण्णिवालोच्च,

ठङ्गेण वुडू-जग-जय-छिहाइ गहिओ महु-भडेण; ११

शोकः । मन्मथसंदष्टेषु इष्टाघातः । कामार्तप्राणिपीडाप्रद इत्यर्थः ।
मधोर्वसन्तस्य कार्यकरणाद् औष्टिकः । भृत्य इत्यर्थः ।

९. मुखस्य गतौपचाराद् बाहुल्यम् । तत्र निमग्नैरिव । अनवर-
तसुरतव्यासक्तैरित्यर्थः । उच्चा चासौ वितर्दिश्च वेदिस्तत्र स्थितैर्म-
त्तवारणभूमिगतैः पीयमानो रतकृमापनोदार्थं सेव्यमानः । छर्दितं
तदानीं दक्षिणस्या उत्तरस्यां गमनाद् वान्तम् । त्यक्तम् इत्यर्थः ।
मलयोद्यानं येन । मर्दितः अन्तर्भ्रमणेन कदर्थितः विचकिलानां
विच्छदो विस्तारो येन स तथा ।

१०. रतसंमर्दान् सुरतासक्तेः श्रमः खेदस्तस्य हरो विध्वंसकः ।
यतः किंभूतः । कपदी ईश्वरः तस्य यच्छिरस्तत्र या सरिवु गङ्गा
तस्या यत् सलिलं तद्वत् शीतलः । लङ्कितं गर्दभवाहनस्य रावणस्य
पुरं लङ्काख्या नगरी येन । मदनेन गर्दभितो गर्दभवद् आचरति
स्म लोको यत्र स तथा ॥

११. मलयाचलकन्दरिकैव आयुधशाला तस्या भिन्दपालः क्ष-
त्रविशेषः स इव सन्ध्येन साहंकारेण वृद्धा महती या जगज्जय-
स्पृहा तया मधुभटेन वसन्तवीरेण गृहीतः ॥

दङ्गोज्जीविअ-मयणो, विरहिणि-नीसास-वुद्धि-परिविद्धो,
 अविअङ्ग-असङ्ग-अणिङ्गीणंपि विइण्ण-रइ-सद्धो; १२
 रिद्धि पत्तो, कम्पिअ-लवली-मुद्धो, वसन्त-मुद्धओ,
 अङ्गुद्धीकय-माणिणि-माणो, पज्जुण्ण-दिण्णाणो; १३
 पण्णास-गुणं मयणं पण्णंरइ-गुणं महुं च पयइन्तो,
 मन्तुमइ-मन्नु-दलणो, समस्त-लय-तम्ब-वित्थरणो; १४
 अविरहि-विरहि-यवातव-पत्तं पल्लत्थ-लयम् अपल्लट्ठो
 उच्छाहकरोणुत्थारयाण मलयाणिलो वाऊ. १५

१२. दग्धोपि ईश्वरतृतीयनेत्राविषा भस्मसात्कृतोपि उज्जी-
 वितः शरीरीकृतो मदनो येन विरहिणीनिःश्वासवृद्ध्या परिवृद्धः
 विस्तृतः । अविदग्धाश्च कामप्रवृत्तौ अनिपुणाः अश्रद्धाश्च तदनि-
 रुद्धवः अनृद्धयो दरिद्रास्तेषामपि वितीर्णरतिश्रद्धः उत्पादितसुर-
 ताभिलाषः ॥

१३. ऋद्धिं सौरभ्यादिसंपदं प्राप्तः कम्पिता अन्दोलिता लव-
 लीलतानां मूर्धनः शिरांसि येन । वसन्ते मूर्धन्यः प्रधानः । अर्धा-
 र्धीकृतः रतोत्कण्ठाकरणान् तुयीशो विहितो मानिनीनां मानो येन ।
 प्रद्युम्नस्य कन्दर्पस्य दत्ता आज्ञा येन । जनानाम् इति शेषः । कन्द-
 र्पराज्यम् अधुना जनेषु उदयोषयव इत्यर्थः ॥

१४. पञ्चाशद्गुणं मदनं पञ्चदशगुणं मधुं च प्रकटयन् । तयोरा-
 धिक्यं जनयन्नित्यर्थः । मन्थुमतीनां प्रियविप्रियेण सक्त्रोधानां प्रेय-
 सीनां मन्थुदलनः । सख्यादिचाटुकारम् अन्तरेणापि प्रसादनकारक
 इत्यर्थः । समस्तलतास्तम्बानां विस्तरणः अनुकूलत्वेन वृद्धिजनकः ॥

१५. अविरहिणश्च युवतियुक्ताः विरहिणश्च तद्विपरीताः । तेषां

१ B C पञ्जरह°.

१ B omits from वसन्ते up to येन. २ C संवत्सरी. B wanting.

स्तवास्तवयोः शीतसंतापोद्दीपकत्वेन प्रशंसाप्रशंसयोः पात्रम् । [प-
र्यस्ता लता यस्मिन् कर्मणि तथा] अपर्यस्तः । इतरवायुभिरसंमिश्र
इति भावः । अनुत्साहानां कामार्थे अनुद्यमानाम् उत्साहकरः आ-
सक्तिजनकः ॥

महर्षेण । “संस्थापूर्तादौ” [३०.] इति तस्य ङः । अपूर्तादाविति किम् । धुनिम ।
वत्ता । निवत्तणी ॥ बाहुलकाद् वट्टो ॥

वेपथो । “वृत्ते षट्” [३१.] इति षट् ॥

वितण्डुलद्वी । “ठोऽस्थिवितसंघुले” [३२.] इति ङः ।

चउट्टो चउम्व । अट्टरथो । पुरितस्थ । ठीज् थोणि । “स्मानचतुर्थार्थे वा”
[३३.] इति ठी वा । परम् अर्थशब्दे व्यवस्थितविभावया इत्वम् । धनार्थे न भवति ।
लट् । “हस्याट्” [३४.] इत्यादिना हस्य ङः । अलुट्टेष्टासंदष्ट इति किम् ।

संदष्टेष्टं । इष्ट । महुट्टिअओ ॥

गड् । “गते ङः” [३५.] इति तस्य ङः टापवादः ॥

विअट्टि । छट्टिअ । मट्टिअ । विच्छट्टो । संमड् । कवट्टि । “संमर्दं” [३६.]
इत्यादिना र्स्य इत्वम् ॥

गड्डह गड्दिअ । “गर्दभे वा” [३७.] इति र्स्य ङो वा ॥

कण्डलिआ । भिण्डिवालो । “कन्दरिकाभिन्दिपाले षट्” [३८.] इति षट् ॥

ठट्टेण । “स्तब्धे ठट्टौ” [३९.] इति यथाकथं ठट्टौ ॥

डुट् । डट्टो । डुट्टि । अविअट्टु । “दग्धं” [४०.] इत्यादिना ङः ॥ कचिन् ।

परिविद्धो ॥

असट् । सट्टो । अणिकूणं रिद्धि । डुट्टो डुट्टो । अडुट्टी । “अडुट्टि”

[४१.] इत्यादिना ङो वा ॥

पउज्जुण्ण । अण्णो । “जज्ञोर्णः” [४२.] इति णः ॥

दिण्णा । पण्णास । पण्णरह । “पञ्चाक्षरपञ्चदशदशे” [४३.] इति णः ॥

मन्तु मन्नु । “मन्थौ न्तो वा” [४४.] इति न्तो वा ॥

१ Bo सप्त°. २ B C om. these words. ३ So B C. ४ Neither B nor C has डुट्टो, either in the text or in the commentary. ५ B C पउज्जुण्.

भमरालिङ्गे श्वसचिन्धय-चिण्डे आसि सिन्दुवारम्भि
 भस्मिन्-श्वसिन्ध-जीवाउ-भप्प-तुम्भं किर पराजो. १६
 अप्पाणत्ता मुक्को भरियप्प-पिण्हि पहिअ-सत्थेहि,
 कक्किलि-कुम्पलं रुप्पिणि-मुअ-वाणं व ददूण. १७
 रुक्मि-निव-सरिस-जोव्वण-गुणेहि तस्सि कया जुआणेहि
 पुप्फिअ-असोअ-विपिणे परोप्पर-प्फद्धम् अन्दोला. १८

विस्तरणो । “स्तस्य” [४९.] इत्यादिना स्तस्य थः । असमस्तस्तस्य इति
 किम् । समस्त । तस्य ॥

धवातव । “स्तवे वा” [४६.] इति स्तस्य थो वा ।

पलत्थ पल्लो । “पर्यस्ते घटौ” [४७.] इति पर्यायेण घटौ ॥

उच्छाह अशुत्थास्याण । “वोत्साहे थो हश्च रः” [४८.] इति थो वा । तत्सं-
 नियोगे च हस्य रः ॥

१६. भ्रमरैराश्लिष्टे सौरभ्यलोभाद् आलिङ्गिते श्वसचिह्नकस्य
 कामस्य चिह्ने उत्कण्ठादायकत्वेन व्यञ्जके सिन्दुवारे निर्गुण्डे भ-
 स्मितः समाधिभङ्गप्रकुपितव्यम्भकतृतीयनेत्रजाज्वल्यमानज्वलन-
 ज्वालाया भस्मसाकृतो यो श्वसचिह्नस्तस्य जीवातोर्जीवनौषधस्य भ-
 स्मसहस्रचूर्णमिध संभाष्यते परामः ॥

आलिङ्गे । “आश्लिष्टे लघौ” [४९.] इति यथासंख्यं लघौ ॥

चिन्ध हन्ध । “चिह्ने न्यो वा” [५०] इति न्यः । पद्यापवादः । पक्षे सोऽपि ।
 चिण्डे ॥

१७. रुक्मिणीसुतबाणमिव जगन्मोहनात् पञ्चशरशरमिव कङ्के-
 लिकुङ्कुलम् अशोकाविकसितकुसुमं तप्यवालं वा दृष्ट्वा स्मृता सौ-
 ह्य्याय अनुध्याता आत्मप्रिया यैस्ते तथा तैः पथिकसार्थैः आत्मनः
 आत्मा स्वजीवो मुक्तः । ते तदा तद्दर्शनात् क्षोभेण मृता इत्यर्थः ॥

भस्मिन् भप्प । अप्पाणत्ता अप्प । “भस्मात्मनोः पो वा” [५१.] इति
 पो वा ॥

१८. पुष्पिताशोकविपिने तस्मिन् उद्याने रुक्मी रुक्मिणीभ्राता

सोवि बुहप्फइ-सीसो बुहप्फई सोवि तत्थ ओच्छरिओ,

निप्पहिअ-तिअस-लीलं दोला-लीलोसवं दहुं. १९

विरहिअ-भिष्फं असिलिम्ह-कण्ठयं विगय-सेफ-कण्ठेहिं

तम्बम्ब-दलोत्तंसं दोलिर-तरुणीहि अह गीअं. २०

स चासौ नृपश्च तेन सदृशं यौवनं गुणाश्च येषां तैर्युवभिः परस्परम् अन्योन्यं स्पर्धा यत्र अन्दोलने तद् यथा भवति एवम् अन्दोल्यते अस्याम् इत्यन्दोला प्रेक्षा कृता ॥

कुम्पलं । हट्ठिणि । “इक्कमाः” [५२.] इति पः ॥ कश्चित् श्मोपि । रुद्धिम् ॥

१९. अथ वसन्तक्रीडापीडं दोलाविलासं भाषाष्टकेन वर्णयति । सोपि भूमण्डलाखण्डलत्वेन प्रसिद्धोपि बृहस्पतेः बृहस्पतिनामोपाध्यायस्य शिष्यः श्रीकुमारपालनृपः सोपि तदुपाध्यायत्वेन विशदप्रज्ञर्द्वियुक्तत्वेन च उत्कृष्टोपि बृहस्पतिः तत्र उद्याने निष्प्रभिताः स्वातिशयान् पराभूतास्त्रिदशानां लीलाः क्रीडा येन तत् तथाभूतं दोलालीलोत्सवं द्रष्टुम् अवस्तृतः आगतः । अपिशब्दः समुच्चये ॥

उट्ठिअ । प्फह । “व्यस्पयोः क” [५३.] इति फः ॥ बाहुलकात् कश्चिद् वा । बुहप्फइ । बुहप्फई ॥ कश्चिन् । परोप्पर । निप्पहिअ ।

२०. विरहितं त्यक्तं भीष्मं श्रुतिकटुकत्वं येन तत् । सुकुमारम् इत्यर्थः । अथ वा विरहितानां वियुक्तानां भीष्मं भयावहं विरहोद्दीपकत्वात् । अविद्यमानः श्लेष्मा कफो यत्र स तथा एवंभूतः कण्ठो यत्र । ताम्राणि यान्याम्रदलानि तेषाम् उत्तंसः आपीडो यत्र तद् यथा भवति एवम् । विगतश्लेष्मकण्ठैः । तरुणैः सहेत्यर्थात् । दोलयन्तीत्येवंशीला दोलयिष्यः । ताश्च ताः तरुण्यस्ताभिः अथ दोलाधारोद्धानन्तरं गीतं गीयते स्म ॥ कान्तैः सह दोलाधारुढाभिस्त-रुणीभिर्गीतं कृतम् इत्यर्थः ॥

अखलिअ-जिब्भं पइ-नाम पुच्छिआ तत्थ खलिअ-जीहाओ,
 मय-विह्लहिं मय-भिब्भलाओ लहीहि विब्भलिआ; २१
 उब्भम् अणुअं च ठिआ दोलासुं, विज्ज-विजिय-कम्भारा,
 कम्भारजम्म-पीवल-कर-जुम्माय-चरण-जुम्माओ; २२
 कय-बम्भचेर-भङ्गा सुन्देरेणं स-बम्भचरिआण,
 चल-नेउर-जय-तूराहिअ-सर-सोडीर-धीराओ; २३

भिष्कं । “भीष्मे ध्मः” [५४.] इति ध्मस्य फः ॥

असिलिम्ह सेफ । “श्लेष्मणि वा” [५५.] इति ध्मस्य को वा ॥

तम्बम्ब । “ताम्राक्षे ध्मः” [५६.] इति मधुको वः ॥

२१, २६. षड्भिः कुलकम् । धरणिबृहस्पतिशिष्येण पृथ्वीपुरंद-
 रेण । राज्ञेत्यर्थः । सकलकलाकौशले बृहस्पतिना सुराचार्यसदृशेन
 उपनतानि आरामिकैर्दौकेतानि वनस्पतीनि वनस्पतिफलानि यस्य स
 तथा । तेन वनस्पतिवने वृक्षवने । वनं अलाघपीति तद्व्यवच्छेदार्थं
 वनस्पतिग्रहणम् । वनिता अङ्गना दृष्टाः ॥ कीदृश्यः । स्खलिताः प-
 तिपुरतः पतिनामप्रच्छन्नोद्भूतलज्जया अविस्पष्टा जिह्वा रसना यासां
 तास्तथा । यतो मदेन क्षीयतया विह्वला विसंस्थूला यद्धिभिर्यष्टिघातैः
 कृत्वा विह्वला व्याकुलीकृता अस्खलितजिह्वम् । व्यक्तम् इत्यर्थः । एवं
 तत्र उद्याने मदविह्वलाभिः । वयस्याभिरिति गम्यते । पतिनाम पृष्टाः ॥

२२. विद्यया जितकाश्मीराः कलाकौशलेन विजितसरस्वतीदेश-
 काश्मीरपण्डिताः । काश्मीरजन्मना कुङ्कुमेन पीतं पीतवर्णं करयुग्मं
 चरणयुग्मं च यासां ताः । तथा दोलासु प्रेङ्गासु ऊर्ध्वम् अनुर्ध्वं च
 स्थिताः ॥ काश्चिद् उपविष्टा अन्दोलयन्ति काश्चिद् ऊर्ध्वं एवेति
 भावः ॥

२३. सप्तहचर्याणां नियमितमैधुनसेवानां सौन्दर्येण अङ्गोपाङ्गानु-

धिञ्ज-गुरु-घुम्भण-समुन्नय-पय-पेरन्त-हणिअ-पज्जन्ते

खण-पुष्पिण् असोण अच्छेरस्सवि कयच्छरिआ; २४

अच्छअर-सोअमल्ला, कयच्छरीआ पिअच्छरिज्जाण,

पल्लत्य-दीहरोरुअम् अभिपल्लाणिअ-पिअ-कढीओ; २५

तरम्यत्वेन कृत्वा कृतम्रम्रचर्यमज्ञा अनितम्रम्रप्रतलोपाः । चला नूपुरा
पञ्च जयतूर्याणि तैः आहिते स्मरस्य शौटीर्यं च पराक्रमो धैर्यं च
अकातरत्वं यकाभिः ॥ वीराणां हि जयतूरभ्रवणात् समराय उत्सा-
हधैर्ये प्रादुर्भवतः तथा मञ्जीरम्रङ्गारे च स्मरस्य अत्यन्तोत्साहाद्
इत्थम् उक्तिः ॥

२४. धैर्येण गुरुघूर्णनं बहुभ्रमणं यस्य स चासौ समुन्नतपादश्च
तस्य पर्यन्तेन प्रान्तेन हतः पर्यन्तो यस्य । अत एव क्षणपुष्पिते तत्काल-
मेव संजातकुसुमे अशोके सति । आश्चर्ययोगात् पुमानप्याश्चर्यः ।
तस्यापि तादृक्कान्तादर्शनेन सकौतुकस्यापि कृताश्चर्याः । तत्कालं स्व-
पादप्रहारमात्रेण अशोकपुष्पोत्पादनेन अनितकौतुकान्तरा इत्यर्थः ॥

२५. आश्चर्यम् अत्यद्भुतं सौकुमार्यं मृदुत्वं यासाम् । प्रियाश्चर्या-
णां कृताश्चर्याः उत्पादितकुसुमहलाः । पर्यस्तौ पार्श्वतः क्षिप्तौ दीर्घौ
ऊरु सक्थिनी यत्र इत्येवम् अभिपर्याणिताः पल्ययनीकृताः प्रियाणां
कटयो यकाभिस्तास्तथा ॥

विण्णं जीहाओ । "हो भो वा" [५७.] इति हस्य भो वा ॥

विहल्लहि विण्णलाओ विण्णलिआ । "वा विह्ले वो वध" [५८.] इति
हस्य भो वा तत्संभियोने च वेर्वस्य वा भः ॥

उच्चमम् अणुहं । "वोध्धे" [५९.] इति भो वा ॥

कम्हारा कम्भार । "कम्भीरे म्भो वा" [६०.] इति क्भो वा ॥

जम्म । "म्भो मः" [६१.] इति न्मस्य मः । अपोलोपापवाहः ॥

१ B O "सौवमल्ला".

२ B O शौटीर्यं.

धरणि-बहस्सइ-सीसेण, सयल-कल-कोसले बहप्फइणा,

विलया वणस्सइ-वणे दिट्ठा उवणय-वणप्फइणा. २६

वप्फुल्ल-वयण-बाहुल्ल-लोयणीकय-पउत्थम् उल्लसितं

दस-काहावण-वीस-कहावण-मुल्लं तिलय-फुल्लं. २७

जुगय जुम्माओ । “ग्मो वा” [६९.] इति ग्मस्य गो वा ॥

बम्भचेर । छन्देरेणं । सोहीर । नुरा । “बल्लचये” [६१.] इत्यादिना यंस्य
रः । जापवावः । चौर्यसमस्वाद् बम्भचरिआण ॥

धीराओ पिज्ज । “धैयं वा” [६४.] इति यंस्य रो वा ॥

पेरन्त । “एतः पर्यन्ते” [६५.] इति एकाराद् यंस्य रः । एत इति किम् ।
पउजन्ते ॥

अच्छेरस्स । “आधये” [६६.] इति एकाराद् यंस्य रः । एत इत्येव । कयच्छ-
रिआ । अच्छअर । कयच्छरीआ । पिअच्छरिउज्जाण । “अतो रि” [६७.] इत्या-
दिना अकाराद् यंस्य रिअ अर रिउज्ज रीअ इत्यादेशाः । अत इति किम् । अच्छे-
रस्स ॥

सोअमल्ला । पल्लत्थ । अभिपल्लाणिअ । “पर्यस्त” [६८.] इत्यादिना यंस्य ल्लः ॥

बहस्सइ बहप्फइणा । वणस्सइ वणप्फइणा । “बृहस्पतिवनस्पत्योः सो वा”
[६९.] इति सो वा ॥

२७. बाष्पेण ऊष्मणा । प्रियाविरहसंतापोत्पत्तस्वेदेनेति यावत् ।
आर्द्राणि क्लिन्नानि वदनानि येषां ते च बाष्पैः कान्तावियोगोत्पा-
श्रुभिः आर्द्राणि लोचनानि च येषां ते च । तत्तद्विप्रत्यये बाष्पाद्र-
वदनबाष्पाद्रलोचनीकृताः प्रोषिता येन । दश कार्वापणाः विंशतिः
कार्वापणाश्च मूल्यं यस्य तन् तथाभूतं तिलकफुल्लं वृक्षविशेषपुष्पम्
उल्लसितं विकसितम् ॥

बाहुल्ल । “बाष्पे होऽश्रुणि” [७०.] इति हः । अश्रुणीति किम् । वप्फुल्ल ॥

काहावण । “कार्वापणे” [७१.] इति हः ॥ कथं कहावणेति । “ह्रस्वः सं-
योगे” [१.८४.] इति पागेव ह्रस्वत्वे पञ्चान् हादेशे कहावणेति भविष्यति ।

दुहिआण दुक्ख-हरणम्मि दक्खिणो, काम-दाहिण-करोव्व,
उम-तित्थिआण तूहं, फुड-फुल्लो आसि महुअ-तरु. २८

पायाहओ असोओ कोहलि-सामाहिं पम्हलच्छीहिं
कोहण्डी-कुसुमो कम्हारज-किसलो अ हवइ म्ह. २९

नव-रवि-रस्सि-पसूणो सर-उम्ह-करो अलक्खि बम्ह-तरु,
रोलम्ब-सण्ह-रव-कय-सागय-पण्हो महु-सिरीए. ३०

२८. दुःखितानाम् अननुकूलकलत्रत्वेन पीडितानां दुःखहरणे
दक्षिणः तद्भीषितार्थसाधकत्वेन हितः । अत उत्प्रेक्ष्यते कामस्य
दक्षिणकर इव । तत्करसाध्यकार्यस्य तेनापि निष्पादनात् । उमाती-
र्थिकानां गौरीभक्तानां तीर्थम् । तत्र गौरी वसतीति श्रुतेः । तेषां
भक्तिस्थानम् स्फुटफुल्लो विकसितकुसुमः मधूक्तकरासीत् ॥ इमेति
“वीर्यद्वयौ मिथो वृत्तौ” [१४] इति द्वयः ॥

दुहिआण दुक्ख । दक्खिणो दाहिण । तित्थिआण तूहं । “दुःखदक्षिणतीर्थे
वा” [७२] इति हो वा ॥

२९. कूष्माण्डीवत् श्यामाः श्यामवर्णास्ताभिः पद्मलाक्षीभिः
अशोकः पादेन आहतः । ततः कूष्माण्डीकुसुमवत् कुसुमानि यस्य
स तथा । कश्मीरजं कुङ्कुमं तद्वत् किशलयानि च यस्य स तथामूतश्च
भवति स्म । स्वदोहदसंप्राप्तितः शाङ्खलः संवृत्त इति भावः ।

कोहलि कोहण्डी “कूष्माण्द्यां ध्यो लस्य ण्ढो वा” [७३] इति ष्या इत्यस्य
हः । ण्ह इत्यस्य तु वा लोऽपि ॥

३०. नवरविरश्मिबधू रक्तानि प्रसूनानि यस्य । स्मरस्य उष्म-
करः दर्शनकारिलोकस्य स्मरणवरजनकः । मधुश्रियाः वसन्तलक्ष्म्या
रोलम्बा भ्रमरास्तेषां सूक्ष्माः ऋक्षणा वा ये रवा गुञ्जितानि तैः कृ-
तस्वागतप्रभ इव ब्रह्मततः पलाशः अलक्षि मन्यते स्म ॥

जण्हवि जल-ससि-जुण्हा सीयलम् अलि-पडल-कसण-कसिण-दलं,
अवरण्ह-विअसिअं आसि पाडलं रइअ-पण्हायं. ३१

अस्त्रलिअ-सुत्त-निष्कल-अणिहुरोग्गीव-छव्वरण-सुत्तं,

विरहिणि-दुक्खोप्पायन्तप्पायं कुरवयं फुडिअं. ३२

खग्गि-पिअ-सेर-मुद्धय-सिरीस-लम्मा अलक्खि भमरोली,

नासीकयव्व भल्ली विकमि-कन्दप्प-वीरेण. ३३

पण्हल । कण्हार । म्हा । उण्ह । वण्ह । “पक्ष्मद्वयम्” [७४.] इत्यादिना पक्ष्म-
स्थस्य क्षमस्य क्षमस्मस्महां च म्हाः ॥ कच्चि । रस्ति । सर ॥

३१. जाङ्गवीजलशशिज्योत्स्नावत् शीतलम् अलिपटलैः कृत्वा कू-
ष्णानि नीलानि कृत्स्नानि समस्तानि दलानि यस्य तत् तथा अप-
राङ्गकाले विकसितं रचितप्रह्लादं सौरभ्यादिना कृतप्रमोदं पाटलं
पाटलिपुष्पम् आसीत् ॥

सण्ह पण्हो । जण्हवि । जुण्हा । अवरण्ह । “सक्षयम्” [७५.] इत्यादिना
सक्षयस्थस्य क्षमस्य मण्णकङ्कण्णां च ण्हः । विष्टेये तु कूष्णकृत्स्नयोः कसण
कसिण ।

पण्हायं । “हो लहः” [७६.] इति कृत्य लहः ॥

३२. अस्त्रलितं निरुपद्रवं यथा भवति एवं सुप्ता अत एव नि-
श्चला अप्रकम्पा अनिष्टुरोद्गीयाः कोमलोर्ध्वकन्धरा ये यद्वचरणा-
स्तैर्भुक्तम् आस्वादितमधु । विरहिणीनां दुःखोत्पादकेषु अन्तःपातो
पश्य तत् तादृशं कुरवकं स्फुटितं विकसितम् ॥

३३. खड्गिनां गण्डकानां प्रियाणि स्मेराणि विकचानि मुग्ध-
कानि मनोज्ञानि पानि शिरीषाणि शिरीषपुष्पाणि तेषु लम्भा मकर-

। B O कुरवयं.

१ B दुःखोत्पादकविधानोऽन्तर्भाव्यं मृत्युकल्पं कुरवकं. O दुःखोत्पादे कष्टविधानेऽन्तर्भाव्यं
मृत्युकल्पं कुरवकं.

भक्व-सरा वण-वारे सहिअ विकव-पउत्थ-बहु-चन्द्रा,
 भद्रं व भद्र-सिरिणो पठिउं लग्गा पिगी महुणो; ३४
 वकलि-दिआण सव्वाणोप्पवेय-करी अकम्मसाणंपि,
 आषल्ल-विरत्ताणंवि दारन्ती हियय-दाराई. ३५

नलोभाद् आसक्ता भ्रमरालिः अलक्षि उत्प्रेक्षिता । यदुत विक्रमि-
 कन्दर्पवीरेण पराक्रमकलितस्मरसुभटेन भल्लिर्बाणविशेषः सैव
 न्यासीकृता प्रस्तावे प्रहीष्य [इति] स्वमित्रवसन्तर्तुप्रधाने शिरीष-
 वृक्षे स्थापिता ॥

अकखलिअ । सुस । निबल । अणिद्रुोगीव । छवरण । सुत्तं । दुक्खोप्पाय ।
 अन्तप्पायं । लग्गा । सुहय । “कगट” [७७.] इत्यादिना एवाम् ऊर्ध्वस्थितानां
 छक् ॥

सेर । लग्गा । नासी । “अधो भगवाम्” [७८.] इति मनयाम् अधःस्थानां
 छक् ॥

३४. युग्मम् । वनद्वारे काननमुखे शब्दितानि कूजितव्याजेन नू-
 नम् अधुना पुष्पतिप्रया नागमिष्यन्तीति वार्तितानि विक्रवानि स्मर-
 विह्वलानि प्रोषितवधूनां चन्द्राणि [वृन्दानि] यया सा तथा । भ-
 व्यस्वरा सती । उत्प्रेक्ष्यते । भद्रमित्रः सर्वतुरम्यत्वेन मनोज्ञलक्ष्मी-
 कस्य मधोर्वसन्तस्य भद्रमिव मङ्गलवाक्यमिव पठितुं लग्गा पिकी
 कोकिला । अन्यापि गाथिकी ईश्वरगृहद्वारे मङ्गलं गायतीति ॥

३५. भूयः किंभूता । सर्वेषां वल्कलिद्विजानां तरुत्वक्परिधाम-
 तापसानाम् उद्वेगकरी संतापजननी । स्मरज्वरोत्पादनान् । अकस्म-
 षाः दृग्भ्रमध्यानक्षिप्तपादाः तेषामपि आध्यात्म्यं शैशवाद् आरभ्य विरक्ता
 भयभीरवस्तेषामपि हृदयद्वाराणि चित्तमध्यानि दारयन्ती पीडयन्ती ॥

विक्रमि । कन्दप्प । सहिअ । विकव । वकलि । “सर्वत्र छवराम् अचन्दे”
 [७९.] इत्यूर्ध्वोर्ध्वस्थितानाम् एषां छक् ॥ संयुक्तानाम् उभयप्राप्तौ यथादर्शनं छेपः ।

अगणिअ धाई धारी-सुआणुसरिआओ कोउहलेण

फुल्लन्धुअ-धत्ति धाविआओ बाला नवं लवलिं. १६

मायन्द-निउअ कूजिएहि अन्नाण-जाणि-मण-हरणा

मसा अतिणह-सर-सर-तिक्खण-विण्णाणिणिव्व पिगी. १७

कचिद् ऊर्ध्वम् । सबाणो । अकस्मसाण ॥ कचित्त्वधः । दिआण । आसल ॥ कचित् पर्यायेण । धारे । धाई । अचन्द्र इति किम् । चन्द्र । संस्कृतसमोयं प्राकृतभाषः । अत्र उत्तरेण विकल्पोपि न निषेधसामर्थ्यात् ॥

अइ भइ । “दे रो न वा” [८०.] इति द्वे रस्य वा लुक् ॥

१६. धात्रीम् आमलकीं बालधारिकां वा अगणयित्वा अनादृत्य धात्रीसुताभिः अनुसृताः पृष्ठतोनुगता बालाः कुमारिकाः । फुल्लन्धुअ इति देश्यो भ्रमरार्थः तेषां मकरन्ददुग्धदायित्वेन धात्रीमिव नवां तत्क्षणप्रादुर्भूतकोरकत्वेन प्रत्यग्रां लवलीं धाविताः कुतूहलेन । पुष्पादिरामणीयकानि शयकौतुकेन तां प्रणि गताः ॥

धाई धत्ति । “धाध्याम्” [८१.] इति रस्य लृक् । पक्षे धाति ।

१७. चूतनिकुञ्जे आस्रगह्वने कूजितैः कृत्वा अज्ञाना मूर्खाः ज्ञानिनो विद्वांसः । तेषां मनसां हरणी । रणरणककृत्त्वेन वैक्रव्यकारि-केत्यर्थः । अतस्तर्क्यते । अतीक्ष्णाः स्वकार्यकरणासमर्थत्वेन कुण्ठा ये स्मरशरास्तेषां तीक्ष्णने उल्लेखने विज्ञानिनीव विचक्षणेव । मसा आस्रमञ्जरीस्वादनेन पुष्टा पिगी अस्ति ॥ चूतस्य माकन्दादेशो “गोण-दयः” [१, १७४] इत्यनेन । संस्कृतेपीत्यग्रे ॥ तीक्ष्णं करोति “णिज्जं बहुलम्” इति णिजि अग्न्यस्त्ररूपे तीक्ष्णयते इति धुडि तीक्ष्णभम् ॥

अतिणह तिक्खण । “तीक्ष्णे णः” [८२.] इति णस्य लृक् वा ॥

अन्नाण जाणि । “ज्ञो ज्ञः” [८३.] इति ज्ञस्य लृक् वा ॥ कचिन् ।

विण्णाणिणि ॥

मज्झणहत्तरं मज्झण-पुष्प-जीविअ-दसार-वइ-पुत्तो,
महु-जुव-मंसु-सरिञ्जालि-मुञ्जओ आसि मण-हरणो. १८
हरिअन्द-रुप्पि-सरिसाणवि पदिआणं वणं मसाणंव,
रत्तीसु अराईसुवि कसिण-पलासेहि खोहवरं. १९

१८. मध्याह्नपुष्पैर्मध्याह्नकालविकासिभिः प्रसूनैर्जीवितः सभाधि-
भङ्गप्रक्षुपितत्रिनेत्रतृतीयनेत्रज्वालया भस्मितोपि प्राणितः दशाईपते-
विष्णोः पुत्रः अनङ्गो येन स तथा . मधुयूनो वसन्ततरुणस्य इम-
श्रुसदृशो वंष्ट्रिकाकल्पः अलिमुक्तछो अमरस्तम्बको यत्र स तथा म-
ध्याह्नतरुः अत्यन्तरक्तमध्याह्नविकाशिपुष्पो वृक्षभेदो मनोहरणः अ-
तिरम्यत्वात् सकललोकाचिन्तावर्जक आसीत् ।

मज्झणह मज्झण । “मध्याह्ने हः” [८४.] इति हस्य लुक् वा ॥

दसार । “दशार्हे ” [८५.] इति हस्य लुक् ॥

१९. हरिश्चन्द्रो राजर्षिः रुक्मी च रुक्मिणीभ्राता . तयोः सदृ-
क्षाणामपि । निःप्रकम्पानामपीत्यर्थः । पथिकानां वनं काननं इमशा-
नवत् पितृवनवत् । रात्रिषु अरात्रिष्वपि । अहर्निशम् इत्यर्थः । कृ-
त्स्नपलाशैः समस्ततरुजातिपर्णैः समस्तकिशुकैर्वा कृत्वा क्षोभकरं
प्रियावियोगवेदनाजनकम् आसीत् । इमशानमपि पलाशैर्मासास्वा-
दिभिर्भूतशाकिनीप्रभृतिभिर्धीराणामपि भीतिम् आब्रूति .

मंसु । मसाणं । “आदेः स्मभुश्मवाने ” [८६.] इति आदेशलुक् ॥ अपि इम-
शानस्य सीआणं सुसाणं इत्यपि ।

हरिअन्द । “ओ हरिश्चन्द्रे ” [८७.] इति अ इत्यस्य लुक् ।

रत्तीसु अराईसु । “रात्रौ वा ” [८८.] इति लुक् वा ।

रुप्पि । रत्तीसु । “अनादौ शेषादेशयोर्द्वित्वम्” [८९.] इति द्वित्वम् ॥ कचिन्न ।

कसिण । अनदाविति किम् । खोह ॥

मुञ्छिर-सरा कय-गुणकषाणव्व अविग्घ कट्टमहु-पाणे.

नीसास निज्झरा इव चउ-कट्ठं सिसिर-सिरि-मुक्का, ४०

निम्भर-महद्धि-गन्धे वण-सिरि-गुप्फत्थ-नील-मणि-निउरा

अच्छि-पडिक्खण-मज्झे अवुड्ड-वज्जे गया अलिणो. ४१

भसलालिद्ध-पसत्थोगय-पुप्फो आसि कामि-भिम्भलणो

दिग्घामोओ दीहं ऊससिअ-रईसरो सिरिसो. ४२

४०. युग्मम् अवृद्धमकुले नवकेसरे अलयो गताः । मूर्च्छितो वर्द्धनशीलः स्वरो गुञ्जितं घेषां ते तथा सन्तः । उल्लेख्यते कृतगुणैरूप्याना इव विहितमाधुर्यादिप्रशंसा इव । क. अवित्रं निरुपद्रवं यत् काष्ठमधुनः कुसुममकरन्दस्य पानं स्वादनं तत्र । तथा निःश्वासनिर्झरा इव । वसन्तश्रीपराभूतत्वेन सकष्टत्वाद् निःश्वसनप्रवाहा इव चतुःकाष्ठं चतसृषु दिक्षु शिशिरश्रिया शीतकाललक्ष्म्या मुक्ताः ॥

४१. वनश्रियो गुल्फस्थाश्चरणप्रन्थिस्था गुञ्जितइयामलत्वयुक्तत्वेन नीलमणीनां नूपुरा इव निर्भरः सकलदिक्चक्रव्यापी महद्धिगन्धो यस्य तस्मिन् अक्षिप्रतीक्षणमध्ये । अक्षुर्निमेषमात्र इत्यर्थः ।

४२. भसलैः आभ्रिष्टानि मकरन्दपानाय आश्रितानि प्रशस्तानि मनोहराणि उद्गतानि प्रादुर्भूतानि पुष्पाणि यस्मिन् स तथा कामिनां विह्वलनः । प्रियां प्रति उत्कण्ठाजननाद् अभिमानहारक इत्यर्थः । दीर्घमोदः सर्वत्र प्रसृमरपरिमलः । दीर्घम् अत्यर्थं यथा भवति एवम् उच्छ्वसितरतीश्वरः उज्जीवितकन्दर्पः शिरीष आसीत् ।

मुञ्छिर । गुणकषाण । अविग्घ । कट्ट । निज्झरा । कट्ठं । निम्भर । महद्धि । गुप्फत्थ । अच्छि । पडिक्खण । मज्झे । अवुड्ड । आलिद्ध । पसत्थो । पुप्फो ।

वम्भह-तंस-सरोवम-संज्ञा-मुन्देर-हारि-कुंपलओ,
 विहलिअ-पहिओ, धट्टज्जुण-भाउ-समेवि कामकरो, ४३
 कणिआर-तरु, नव-कणिआर-मुन्देर-दरिअ-सम्भावो,
 हर-खन्द-जुग-कुसुमो जाओ रञ्जिअ-हर-कखन्दो. ४४

भिम्भलणो । “द्वितीयतृतीयोरपरि पूर्वः” [९०.] इति द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वः ॥

विन्धा हीहं । “दीर्घे वा” [९१.] इति वस्योपरि पूर्वो वा ।

४३. युग्मम् । हरस्कन्दयोर्योग्यानि पूजार्हाणि कुसुमानि यस्य अत एव रञ्जितहरस्कन्दः प्रमोदितशंकरकार्तिकेयः कर्णिकारतरु जातः । कीदृशः । मन्मथस्य ज्यश्रास्त्रिकोणा ये शरास्तैरुपमा येषां तानि तथा । ताम्रत्वेन संध्यासौन्दर्यस्य हारीणि [अपहर्षृणि] कुञ्ज लानि उद्भिद्यमानपत्राणि यस्मिन् स तथा । विह्वलिताः प्रियास्मरणाद् उद्वेजिताः पथिका येन स तथा आस्ताम् अन्यस्मिन् । घृष्टद्युन्नन्नाः शिखण्डी नपुंसको द्रुपदपुत्रस्तेन समस्तुल्यः तस्मिन्नपि कामकर-सुरतेच्छोत्पादकः ॥

४४. नवानि यानि कर्णिकाराणि स्वपुष्पाणि तेषां यत् सौन्दर्यं चारुता तेन दृप्तसद्भावः अन्यवृक्षपुष्पसमृद्ध्याधिक्यात् साहंकारप्र-कृतिः ॥

ऊत्तसिअ । रईमरो । तंस । संज्ञा । कुंपलआ । “न दीर्घाद्वस्वारात्” [९२.] इति न द्वित्वम् ॥

छन्वेर । विहलिअ । “रहोः” [९३.] इति न द्वित्वम् ॥

धट्टज्जुण । “धट्टज्जुणे णः” [९४.] इति न द्वित्वम् ॥

कणिआर कणिआर । “कर्णिकारे वा” [९५.] इति वा न द्वित्वम् ॥

हरिअ । “रमे” [९६.] इति न द्वित्वम् ॥

पिअ-कुसुम-पयर-पूरिअ-कुसुम-प्पयरो पमुक्क-मेर-सिरी,

तेल्ल सणिद्धालि कुलापम्मुक्को आसि वेइल्लो. ४५

कोछा-सोत्त-पडिच्छन्दीकय-रय-सेव्व-धम्म-सलिलाण

पुप्फिअ-लवली जाया सेवा-जुग्गा मयच्छीणं. ४६

महु-नक्ख-आउह-नइव्व आसि सारङ्गि-वत्थ-कन्तीई

छमरुह-रयण-पलासे कुसुमाई सलाह-पत्ताई. ४७

४५. प्रियः केशकलापादिसौरभ्याय अभिप्रेतः कुसुमप्रकरो येषां [तेषां] पूरितः संपादितः कुसुमप्रकरो येन । प्रमुक्तमेरुश्रीः निरवधिसमुद्भिः । तैलवत् स्निग्धम् अरुक्षकान्ति यद् अलिकुलं तेन मधुपानलोभाद् अप्रमुक्तः विचकिल आसीत् ॥

[हर-खन्द हर-कखन्दो] । कुसुम-पयर कुसुम-प्पयर । “समासे वा” [१७.] इति द्वित्वम् ॥ बाहुलकाद् अघोषादेशयोरपि । पमुक्क । पम्मुक्क इत्यादि ॥

४६. कुल्या कृत्रिमा सरित् तद्रूपं यत् स्रोतः प्रवाहस्तस्य प्रतिच्छन्दीकृतं सदृशं रतसेवया धर्मसलिलं यासां तासां मृगार्क्षीणां पुष्पितलवली सेवायोग्या रतिभ्रमापनोदाय सेवनीया जाता ।

तेल्ल । वेइल्लो । सोत्त । “तैलदा” [१८.] इति द्वित्वम् । आये पडिसोओ । विस्तोभसिआ ॥

४७. मधुर्वसन्तः स एव पान्थभीषकत्वाद् नखापुधः सिंहः तस्य आरक्तकुटिलत्वेन मन्यन्ते नखा इव । शार्ङ्गी पीताम्बरस्तस्य वस्त्राणामिव कान्तिः । पीतरक्तयोः कविसमये ऐक्यात् । प्रभा येषाम् क्षमारुहा वृक्षास्तेषु सञ्जीकत्वाद् रत्नम् । प्रधान इत्यर्थः । यः पलाशस्तस्मिन् कुसुमानि श्लाघापात्राणि रम्यत्वादिविषयलोकप्रशंसा-स्थानानि आसन् ॥

सेव सेवा । नक्ख नह । “सेवादौ वा” [१९.] इति वां द्वित्वम् ॥

जुव-जण-जणिअ-सणेहा पउत्थ-विरहागणिम्मि णेह-समा
मयण-पयावग्गि-णिहा पलक्ख-तरु-पल्लवा जाया. ४८

सिरि-नन्दण-किरिआरिह-तरुणीहिं चइअ-कसिण-हिरिआहिं
अह कुसुमावचय-कलाओ दंसिआ दिट्ठिआ भणिउं. ४९

सारङ्गि । “ गार्हो काल पूर्वोऽह् ” [१००.] इति काल पूर्वः अह् ।

लम् । द्युण । सलाह । “ कमाख्यायाः ” [१०१] इत्यादिना अग्न्यध्यजनात्
पूर्वः अह् ॥

४८. युवजनानां जनितस्नेहाः प्रियायाम् उत्पादिताभिलाषाः प्रो-
क्षितानां विरह एव प्रियावियोग एव संतापकत्वाद् अभिस्तस्मिन्
स्नेहसमाः तद्बुद्धिजननाद् घृतादिसदृशाः । मदनप्रताप एव सोढुम्
अशक्यत्वेन अग्निः तेन निभास्तुल्याः प्लक्षतरोः पल्लवाः किशल-
यानि जाताः ॥

सणेह णेह । अगणिम्मि अग्नि । “ सेहाद्ययोर्व ” [१०२.] इति संशुक्ता-
न्यात् पूर्वः अह् ॥

पलक्ख । “ हले लाल् ” [१०३] इति लाल् पूर्वः अह् ॥

४९. त्यक्तकृत्स्नह्रीकाभिः मुक्तसख्यादिसक्तसमस्तलज्जाभिः ।
श्रीनन्दनः स्मरः तस्य याः क्रियाः कटाक्षविक्षेपसहास्यकथायास्ता-
साम् अर्ह्या योग्या यास्तहण्यस्ताभिः अथ सर्ववनराजिपुष्पोद्भूतान-
न्तरं कुसुमावचयकला भणित्वा एवमेवं क्रियन्ते इति परस्परम्
उक्ता दिष्टया आनन्देन दर्शिताः प्रकटिताः ॥

सिरि । किरिआरिह । कसिण । हिरिआहिं । दिट्ठिआ । “ ईश्री० ” [१०४.]
इत्यादिना एषु संशुक्तान्यात् पूर्व इः ॥

वासेण वरिसेहिवि नामरिसो किर पियाइ जो गमिही,
 सो दरिसिअ नव-चूए पिए गओ सति हरिस-वसा. ५०
 मयण-वहरगि-तसेण तोसिआ सुदढ-माण-तविअ-पिआ
 कवि वज्ज-कटिण-हिअया केणवि दाउं वउल-दामं. ५१
 कीहवि किलन्त-कम-विप्पव-हरणा मल्लिआण मालाओ
 महु-सुक्क-पक्ख-जुण्हा-पव्वव उप्पाविआ गयणे. ५२

५०. वसन्तकुसुमोद्यमेव गाथात्रयोविंशत्या प्राह ॥ वर्षेण ए-
 केन वर्षेरपि बहुभिः । किलेति संभावने । प्रियाया योऽमर्षः मानो
 नागमत् स दर्शितनवचूते इतः पश्येत्यङ्गुल्या प्रकटितमाक्रन्दे प्रिये
 क्षाटिति तत्क्षणादेव हर्षवशात् श्रुतदर्शनोद्भूतरणरणकोपशमप्रिय-
 दर्शनोत्थप्रमोदाद् गतः ॥

५१. मदन एव वज्राग्निः अनुपशमकवद्विस्तेन तमेन दग्धेन के-
 नापि [सुदढमानतप्तप्रिया] सुदढमानेन अनिवर्तकाहंकारेण तप्ता
 अत्यन्तम् असहना प्रिया वज्रकठिनहृदया कापि बकुलदाम दत्त्वा
 तोषिता ॥

हिसिआ दरिसिअ । वासेण वरिसेहि । वहर वज्ज । तसेण तविअ । “शर्वे”
 [१०६.] इत्यादिना संयुक्तान्वात् पूर्व इति ॥ व्यवस्थितविभावया कश्चिन्नित्यम् ।
 नामरिसो । हरिस ॥

५२. [कयापि] क्लान्तानां स्त्रिभानां क्लमः खेदः तेन विप्लवः अङ्ग-
 विसंभ्रलता तस्य हरणीः शैत्याद् अपहारिका मल्लिकानां विषकिल-
 कुसुमानां मालाः स्रजो गगने उत्प्लाविता उत्क्षिप्ताः सत्यः उत्प्रे-
 क्ष्यन्ते मधुरेव सर्वत्र पुष्पोद्गमैः शौक्ल्यकरणात् शुक्लपक्षः । तस्य
 ज्योत्स्नाप्लवा इव चन्द्रिकापूरा इव ॥

किलन्त । “तात्” [१०६.] इति संयुक्तान्वात् पूर्व इति । कश्चिन्न । कम ।
 विप्पव । सुक्क-पक्ख । [पव] । उप्पाविआ ॥

गुम्फन्ती जव-दामं भविअ-सिआवाइ-चेइअ-निमिचं
 कावि जुवई जुवाणय-मण-येरिअ-चोरिअम् अकासि. ५३
 सिविणम्मि वि अइदुलहा सिणिद्ध-कुसुमा सणिच्च-मयरन्दा
 परिमल-णिद्धा कीइवि रइआ वासन्तिआ-माला. ५४
 कण्ह-कसिणालि-कसणा लवली गन्धारिहावि नोच्चिणिआ
 केणवि कज्जल-कण्हं सुमरिअ कवरिं पिअयमाए. ५५

५३. भव्यं यन् स्याद्वादिनो जिनस्य नैत्यं तन्निमित्तं अपादाम
 गुम्फन्ती प्रभ्रती कापि युवती युवमनसां यत् स्पर्धं निर्विकारता-
 दाढ्यं तस्य सलीलपुष्पमहणगुम्फादिना हरणम् अकार्षीत् ॥

भविअ । सिआवाइ । चेइअ । येरिअ । चोरिअ । "स्याद्भव्यम्" [१०३]
 इत्यादिना स्यादसिद्धिं चौर्यसमेषु च यात् पूर्वं इः ॥

५४. स्वप्रेष्यतिदुर्लभा तथाविधया आजन्माप्यदर्शनात् । स्नि-
 ग्धानि अरुक्षणि । सरसानीत्यर्थः । एवंभूतानि कुसुमानि यस्यां
 सा तथा स्निग्धमकरन्वा सार्द्रपरागा अतएव परिमलेन स्निग्धा अ-
 मराणां प्रिया वासन्तिकामाला माधवीलतासक कयापि रचिता
 प्रथिता ॥

सिविणम्मि "स्वप्ने नात्" [१०४.] इति नात् पूर्वं इः ॥

सिणिद्ध सणिद्ध । "स्निग्धे वाऽरितौ" [१०५.] इति नात् पूर्वं अदिती वा ।
 पथे णिद्धा ॥

५५. कृष्णवत्कृष्णा ये अलघस्तैः कृष्णा । मकरन्दपानाय वदप-
 दाच्छादितेत्यर्थः । गन्धेन सौरभ्येण अर्हा पुष्पोद्ययोग्यापि कज्ज-
 लवत्कृष्णा प्रियतमायाः कवरीं वेणिं स्मृत्वा सादृश्यात् केनापि ल-
 वली नोक्षिता । प्रियानुध्यानविह्वलत्वेन न तत्कुसुमावचयः कृत
 इत्यर्थः ॥

अणरह, अणरह-दामं रे मुख-मुख, करसि इअ भणिउं
पोम्मच्छीए हणिओ कोवि पिओ पाय-पउमेण. ५६

छउमेण अँछम्मेण य साम-दुवारेण दण्ड-वारेण
केणवि कावि अगेज्झा बउलेहि पसाइआ तणुवी. ५७

गरुवीओ लवलीओ सुहुमे वत्थे सुरुग्गजे खित्ता
कीएवि हु सुद्धाए सुवे विहसिरावि कलिआओ. ५८

कसिण कसण कण्हं । “कृष्णे वर्णे वा” [११०.] इति संयुक्तान्त्यात् पूर्वं
अदितौ वा । वर्ण इति किम् । विष्णौ कण्ह ॥

५६. अनर्हं विप्रियकरणाद् अयोग्यं रे मूर्खमूर्खं वठरवठर अ-
नर्हदामं अमनोज्ञत्वाद् मम अयोग्यां मालां करोषीति भणित्वा
पद्माक्ष्या कोपि प्रियः पादपद्मेन हतः ॥ मुख-मुख इत्यत्र कोपे “सं-
मन्यस्या” इत्यादिना द्विरुक्तिः ॥

अरिहा अणरह अणरुह । “अहर्हति” [१११.] इति संयुक्तान्त्यात् पूर्वं वत्
अदितौ च ॥

५७. छद्मना श्लाघेन अच्छद्मना आर्क्षेन सामद्वारेण प्रियवा-
क्यमुखेन दण्डः यदि त्वं ममुक्तं न करिष्यसि तदा न त्वं मम प्रिया
नाहं तव प्रियः इत्यादिरुक्षवाक्यद्वारेण च कापि तन्वी मृदुङ्गी
अगृह्या अनावर्जनीया केनापि बकुलैः केसरकुसुमैः प्रसादिता प्रस-
मीकृता ॥

मुख मुख । पोम्म पउमेण । छउमेण अँछम्मेण । [दुवारेण वारेण]
“पञ्चछत्रध्वजद्वारे वा” [११२.] इति संयुक्तान्त्यात् पूर्वं वत् वा ॥

५८. सूक्ष्मे सुग्नजे देशविशेषोत्पन्ने वस्त्रे । हु इति निश्चितम् । क-
यापि मुग्धया अविचक्षणया गुर्वीतो महत्या लवलीतः श्वः आगा-
मिदिने विहसिष्योपि विकसनशीला अपि कलिकाः कोरकाः क्षिप्ताः

१ B सुहुमे. O सुहुमे.

१ B प्रेयान्.

कुसुमाकर-रिउ-स-जणा सुवे जणा पारिजाय-तरुणो व्व,

सर-जीआभालि-कुला सर-ठग-वाणारसि-पणसा, ५९

आणालव्व कणेरुहि, कुरवया दढयैरं समालिद्धा

धर-विलयाहि अहरिआलचपुर-मरहद्ध-जुवईहि. ६०

न्यस्ताः । विचक्षणा हि प्रतीक्ष्य स्वयं विकसिता एव ता गृह्णाति
तथा तु अन्यथा कृतम् इति मुग्धत्वम् ॥

तणुवी । गरुवी । उकारान्ता वीप्रत्ययान्तास्तन्वीतुष्यास्तेषु “तन्वीतुष्येषु”
[१११] इति संयुक्तान्यात् पूर्वं वः ॥ कश्चिद् अन्यत्रापि । छरुच्च ॥ भावै । छरुच्च ॥

५९. पुग्मम् । कुसुमानाम् आकरः उत्पत्तिस्थानम् कृतुः । वस-
न्त इत्यर्थः । तस्य स्वजना इव तदुदये तेषां समृद्धिभावाद् बन्धव
इव । तथा पुष्पपत्रादिसादृश्याद् मन्यन्ते स्वजना इव सहोदररूपा
बान्धवा इव पारिजाततरोर्देववृक्षस्य । स्मरस्य ज्यां प्रत्यञ्चा तदा-
भम् अलिकुलं येषु ते तथा । स्मर एवं ठको विप्रतारकस्तस्य वारा-
णसीप्रदेशा इव । यथा वाराणसी ठकानां स्थानं तथा एते दंपत्योरु-
त्कण्ठादिजननात् स्मरस्येति भावः ॥

६०. एवंवर्णिमस्वरूपाः कुरवकाः अधरिता लावण्यप्रशस्यसं-
स्थानादिना पराभूताः अचलपुरं च नगरविशेषः । महाराष्ट्रं च सुरा-
ष्ट्रम् । तयोर्युवत्यो यकाभिस्ताभिर्वरवनिताभिः दृढतरम् अत्यर्थं पुष्पो-
चयाय समाभिलिष्टाः । यथा आलानानि आलानस्तम्भाः करेणुभिः ॥
“वाक्ष्यर्थवचनारथाः” [१११] इति आलानस्य पुंस्त्वम् ॥

सुवे । सुवे । “एकस्वरे वःस्वे” [११४] इति वःस्वयोरन्त्यव्यञ्जनात् पूर्वं
उत् । एकस्वर इति किम् । सजणा ॥

जीआ । “ज्यायाम् ईत्” [११५] इति अन्त्यव्यञ्जनात् पूर्वं ईत् ॥

वाणारसि । कणेरुहि । “करेणु” [११६] इत्यादिना रणयोर्व्यञ्जः । करेणु
इति लीलिङ्गनिर्देशात् पुंसि व ॥

१ B कुरु. We wish G. २ B दढतर.

३ B लयणा. O wanting.

लवणिम-जलं-द्रव-निह-नाहि-मण्डले, उच्चिणेषु लघुअम् इमं
हलिआर-गोरि, हरिताल-वन्नयं हलुअम् अमिलायं. ६१

वण-सिरि-णडाल-तिलयं तिलयं गेयहं तए वर-णल्लाहे,
गेज्झाथोव-परिमलं अथोक्क-अहणे, अथेव-सिरि. ६२

दाही अथोअ-कुसुमेहि सेहरं दिट्ठिएहं विम्बोद्धि,
धूआ-वहिणी-भइणी-दुहिअन्व तुह प्पिआ लवली. ६३

आणाल । “आलामे लणोः” [११७.] इति लनोर्व्यत्ययः ।

अलवपुर । “अचलपुरे चलोः” [११८.] इति चलनोर्व्यत्ययः ॥

मरहट्ट । “महाराष्ट्रे हरोः” [११९.] इति हरनोर्व्यत्ययः ॥

६१. [७२] द्वादशभिः कुलकम् । बहिः अबहिः स्फुटप्रेमभिः स-
नोवाकायेषु व्यक्तानुरागैः कैरपि तरोरधः रतेर्भातृष्वस्तुदुहितर इव
निरतिशयसौन्दर्याद् व्येक्ष्यन्ते स्मरप्रियाया जननीभगिनीपुत्रिका
इव प्रेयस्यो वल्लभाः इति पूर्वोक्तरीत्या आलपिताः सक्नेहं भणिताः ॥
[६१] । आलपनप्रकारमेवाह । लवणिमा लावण्यं स एव दृष्टयाप्या-
यकत्वेन जलं तस्य हृदिनिभं नदकल्पं नाभिमण्डलं यस्यास्तस्या
आमन्त्रणम् । तथा हरितालवद् गौरि गौरवर्णे हरितालवद् वर्णो
यस्य तत् लघुकं सूक्ष्मम् इव पुरोवर्ति अमिलातर्कं वर्णपुष्पं लघुकं
शीघ्रं यथा भवति एवम् उच्चिनु ओटय ॥

६२. हे वरललाटे रम्यभालस्थले अस्तोकजघने विशंकटकटी-
तटाग्रभागे स्वया वनश्रीललाटस्य तिलकमिव शोभाकृत्वात् पुण्ड्र-
कमिव प्राङ्गो नासिकापेयः अस्तोकः परिमलो यस्य तत् तथा
अस्तोकश्च प्रभूतशोभं तिलककुसुमं प्राङ्गम् ॥

६३. दुहिता च पुत्रिका भगिनी च स्वसा भगिनीदुहिता च ता
इव प्रिया लवली । विम्बवद् ओष्ठो यस्यास्तस्या आमन्त्रणम् । हे त्रि-

दृढासव-गण्डूसे खित्त-पञ्चाङ्गे समुच्चिणसु
 पुष्पाई बजल-बच्छे असोअ-रुक्खे अ विलय-वरे. ६४
 सुर-वणिआ-नाग-त्थी-अकूर-कय-हरिसम् ईसि-उल्लसिअं
 पिच्छेत्थी-धिइ-जणइं दिहि-मइ, हिन्ताल-मअरिअं. ६५
 सिमु-मअर-जुव-बअर-जर-मज्जारेहिं पल-भमा दिहं
 वेरुलिअ-केसि, वेडुज्ज-भूसणे, किंसुअं लेसु. ६६
 एण्ह पिच्छेत्ताहे मिण्हसु रन्धं, कुणेषु अ इमाए
 पुरिमाणंपि अपुच्चं आमेलं हित्थ-हरिणच्चि. ६७

म्बोष्टि तव इह अत्र उद्याने अस्तोककुसुमैः शेखरं दिष्ट्या प्रीत्या
 दास्यति । लवल्याः कुसुमभरणमत्वाह इत्थम् उक्तिः । बन्धुश्च ब-
 न्धवे पुष्पशेखरादि ददाति ॥

६४. क्षिप्तासवगण्डूषे बहुलवृक्षे । क्षिप्रं कृतं पादोत्ताडनं यत्र
 तत्र अशोकवृक्षे च हे वनितावरे अङ्गनाश्रेष्ठे पुष्पाणि समुच्चिनु ।
 त्वद्गण्डूषक्षेपपदाघाताभ्यां पूर्णदोहदत्वेन अकुलाशोकयोः सांप्रतं
 पुष्पावशयसमयः संवृत्त इति भावः ॥

६५. सुरवनितानागस्त्रीणाम् अनीषत् अत्यर्थं सौरभ्यादिना कृ-
 तदृषाम् ईषत् मनान् उल्लसिताम् उल्लिखकोरकां स्त्रीणां धृतेः सौ-
 रभ्यस्य शैत्यात् अनिकाम् । धृतिः संतोषो विद्यते यस्या यद्वा धृतौ
 मतिर्यस्यास्तस्याः संबोधनम् । हे धृतिमति धृतिमते वा पश्य हिन्ता-
 लस्य मञ्जरिकां पुष्पितलताम् ॥

६६. शिशुमार्जारयुवमार्जारजन्मार्जारैः बालतरुणवृद्धविडालैः
 पलभमात् आरक्तत्वेन मांसभ्रान्त्या दृष्टं किंशुकं पलाशकुसुमम् हे
 वैदूर्यकेशि नीलमणितुल्यचिकुरे हे वैदूर्यभूषणे मरकतस्रवितालं-
 कारे लाहि गृहाण ॥

६७. इदानीं सांप्रतं पश्य रम्भाम् इदानीं गृहाण रम्भाम् कुरुष्व

तदातत्थालि-कुलो भयस्सई अद्यमोव्व पहिआण,

तुह जुग्गो पुत्तामो रुवेण वहस्सइ-घरिछे. ६८

अमइल-तणु, परिगुम्फिअ-पोफ्फलि-मज्जेण भसल-मलिणेण

अवह-कुचोवह-इत्थोभय-चलणे तुज्झ भूसेमि. ६९

सिप्पि-पिहु-नयणे-लुत्तोसंसे, आढत्त-संझ-रायम् इमं

उच्चिणसु भमर-छिकं महु-पाइकं जवा-कुसुमं. ७०

अस्या अनया वा रम्भाया रम्भया वा पूर्वासामपि पूर्वकृतापी-
ढानामपि नायिकानाम् अपूर्वम् असंजातपूर्वम् । आश्चर्यकारीति
भावः । आपीढम् अवतंसम् हे त्रस्तहरिणाक्षि चकितकुरङ्गनेत्रे ॥

६८. त्रस्तात्रस्तमिव चञ्चलत्वान्मन्यते अकिताचकितमिव अ-
लिकुलं यत्र स तथा बृहस्पतिरिव अष्टमः पीडाकारित्वाम् पथिका-
नाम् । यद् उक्तम्

द्वादशदशमचतुर्थे जन्मनि षष्ठाष्टमे तृतीये च ।

व्याधिं विदेशगमनं मित्रविरोधं च सुरगुरुः कुरुते ॥ १ ॥

पुन्नागस्तव योग्यः । विकस्वरपुष्पभास्वरत्थात् कुसुभावचयोचित
इत्यर्थः । हे रूपेण कृत्वा बृहस्पतिगृहिणि ॥

६९. भसलैर्मलिनेन मकरन्दपामासक्तैः षट्पदैः इयामलेन । परि-
गुम्फितो यः पूगफल्या मुकुरो बालपुष्पं तेन कृत्वा हे अमलिनतनु वि-
शदमूर्ते तव उभयकुचोभयहस्तोभयचरणान् भूषयामि अलंकरोमि ॥

७०. शुक्तिवत् पृथुनी विस्तीर्णे ये नयने ताभ्यां हुमः स्पृष्टः उत्तंसः
कर्णपूरो यया तस्याः संबोधनम् । हे शुक्तिपृथुनयनच्छुतोसंसे आर-
ब्धः अरुणत्वात् प्रकृतः संध्याराग इव येन तत् तथा भ्रमरैः सौर-
भ्यात् हुमं मधोर्वसन्तस्य पदातिं कामिमोहनादितत्कर्मकारित्वेन
भूत्यम् इदं पुरोवर्ति जपाकुसुमम् उच्चिनु ।

आरब्ध-बहल-परिमल-केलि-पयाईकयन्-तरु-कुसुमं,
किञ्चि-दाढ-मुत्ति-भङ्गोज्जलम् उचिण फुल्ल-वेइलं. ७१
बाहिं अबाहिरे फुल्ल-पेम्मेहिं पीअसीओ तरु-हेडे
केहिंपि इआलविआ रईइ माज्जल्ल-धूअन्व. ७२

७१. आरब्धा या बहलपरिमलस्य केलिर्विलासः तया पदाती-
कृतानि । अधःकृतानीत्यर्थः । अन्यतरुणां कुसुमानि येन तत् तथा ।
किरिः शूकरस्मस्य दंष्ट्रा च शुक्तिश्च तयोर्वो भङ्गश्छेदः तद्वत् चञ्चलं
फुल्लविचकिलं विकसितमल्लिकाकुसुमं त्वम् उचिनु ॥

द्रव । “ह्रदे ह्रदोः” [१२०.] इति ह्रदोर्व्यत्ययो । आर्षे हरए मह-पुण्डरिए ॥

इलिआर हरिआल । “हरिताले रलोर्न वा” [१२१] इति रल्लोर्व्यत्ययो वा ।

लहुअं लुअं । “लघुके लहोः” [१२२] इति लहोर्व्यत्ययो वा ॥

णलाल णलाले । “ललाटे लहोः” [१२३] इति लहोर्व्यत्ययो वा । आदेशस्य
पविधानाद् [१. २५७] द्वितीयो लः स्थानी ॥

गेहं गेहल । “गे गोः” [१२४] इति गयोर्व्यत्ययो वा ॥

अथोव अथोक अथेव । “स्तोकस्य थोकधोवधेवाः” [१२५.] इति स्तोकस्य
त्रय आदेशा वा । पक्षे अथोअ ॥

पूआ दुहिअ । बहिणी भइणी । “दुहितृभगिण्योर्धूआवहिण्यौ” [१२६.] इति
अनयोः एतावादेशौ वा ॥

पूडा विस । वण्णे वण्णै । “वृक्षभित्तयो वल्लवृक्षौ” [१२७.] इति अनयो-
र्वीपासत्वर्य वल्लवृक्षौ वा ॥

विलय वणिआ । “वणिताया विलया” [१२८.] इति विलयादेशो वा विलयेति
संस्कृतेपीति केचित् ॥

अकूर । “गौणस्य०” [१२९] इत्यादिना ईपतो गौणस्य कूरो वा । पक्षे ईत्ति ॥

[इत्थी] त्थी । “अिया इत्थी” [१३०.] इति लिया इत्थी वा ॥

निअ-माउसिआ-पिउसिअ-पिउच्छ-तणया-घरेव्व उज्जाणे
मिहुणेहिं हिस्थ-तिरिच्छि-पिच्छिरेहिं रमिअस्स एअं. ७३

पिह दिहि । “धृतेदिहिः” [१३१.] इति धृतेदिहिनी ॥

मअर वअर । “मार्जारः” [१३२.] इत्यादिना मार्जारस्य मअरवअरौ . एवे
मअरारेहि ॥

वेरुलिअ वेरुज्ज । “वेरुयस्य वेरुलिअ” [१३३.] इति वेरुलिअं वा ॥

एणिह एत्ताहे । “एणिह एत्ताहे इदानीमः” [१३४.] । पक्षे इआणि इति ज्ञेयम् ।

गुरिमाणं । “पूर्वस्य गुरिमः” [१३५.] । पक्षे अगुवं ।

हिस्थ तट्ठा । “वस्तस्य हिस्थतट्ठी” [१३६.] । पक्षे तस्य ॥

भयस्सई । “वृहस्पतौ बहो भयः” [१३७.] । पक्षे बहस्सइ ॥

मइल मल्लिण । अवह उभय । सिप्पि सुत्ति । उत्तो उत्ति । आदत्त आरद ।
पाइक्कं पयाई । “मल्लिनीभ०” [१३८.] इत्यादिना एषां यथासंख्यं महादयो वा ।
उवहं इत्यपि केचित् ॥ आर्ये उभओकाळं इति ज्ञेयम् ॥

दाह । “दद्याया दादा” [१३९.] । दादा संस्कृतेऽप्यस्ति ॥

बाहि अवाहिरे । “बहिंसो बाहिनाहिरौ” [१४०.] ॥

हेट्ठे । “अवसो हेट्ठ” [१४१.] ॥

७३. निजा वासौ मातुःस्वसा च पितुःस्वसा च पितृष्वसुस्तनया
च तासां गृहं तस्मिन्निव उज्जाणे परस्परं तारामेलके सति भर्तृ स-
भयं तिर्यक् निरञ्जीनं यथा भवति एवं प्रेक्षणशीलैर्मिथुनैः स्त्रीपु-
त्ररूपद्वन्द्वैः एतच्च वक्ष्यमाणं रतं रमणं कृतम् ।

माउच्छ माउसिआ । पिउसिअ पिउच्छ । “मातृपितुः” [१४२.] इत्यादिना
मातृपितृभ्यां परस्य स्वस्रः सिआ छा इत्यादेशौ ॥

तिरिच्छि । “तिर्यञ्चस्तिरिच्छिः” [१४३.] ॥ आर्ये तिआ इति ज्ञेयम् ॥

आसण-ठिआइ धरिणीइ गह-वई झम्पिऊण अच्छीइं.

हसिरो मोत्तुं सङ्गं चुम्बिअ अन्नं सठो मुइओ. ७४

मा सोउआण अलिअं कुण्ण, मईआ सि तुम्हकेरो हं,

इअ केणवि अणुणीआ णिअय पिआ पाणिणीअजडा. ७५

किं हवसि पारकेरा? न हु पारको तुहाहम्, इअ भणिआ

राइक-वार-विलया केणावि हु रायकेरेण. ७६

७४. रमणमेव गाथाषोडशकेनाह । आसनस्थिताया उपवि-
ष्टाया गृहिण्या अक्षिणी झम्पिऊणेति हस्ताभ्यां पित्राय शङ्कां भीतिं
मुक्त्वा अन्याम् अपरां स्त्रियं चुम्बित्वा हसिता चस्करिकरणशीलः
शठो गूढापराधो गृहपतिर्मुदितः ॥ “अमेष्टिपिट्ठं” [४.१६१] इति
अमेष्टम्पादेस्ते “धातवोऽर्धन्तरेषि” [४.२६१.] इति पिधानार्थत्वम् ।

धरिणी । “गृहस्य घरोऽपतौ” [१४४.] इति वरः । अपताविति किम् । गह-वई ।
रिच्छिरोहं । हसिरो । “नीलाद्यर्थस्यैव” [१४५.] इति “नृन् शीलं” इत्यादिभि-
र्विहितस्य प्रत्ययस्य इहः ॥

७५. अलीकं सख्याद्युक्तकूटं श्रुत्वा आकर्ष्य त्वं मा कुप्य मा
रोषं कुरु । मदीया त्वम् त्वदीयोहम् इति अनया रीत्या केनापि पा-
णिनीयेन पाणिनीयव्याकरणेन अजडा विचक्षणा निजकप्रिया स्व-
वल्लभा अनुनीता प्रसादिता विचक्षणो हि सुखेनैव प्रसाद्यते ॥

झम्पिऊण । मोत्तुं । चुम्बिअ । सोउआण । “त्कस्तुम” [१४६.] इत्यादिना तुम्
अत् तूण तुआण इत्येने आदेशाः ॥ वम्बित्तु इति अनुस्वारलोपान् । वम्बित्ता
[इति] सिद्धसंस्कृतस्यैव बलोपेन । कहु इत्याचं ज्ञेयम् ॥

तुम्हकेरो । “इदमर्थस्य केरः” [१४७.] इति इदमर्थस्य प्रत्ययस्य केरः । न च भ-
वति । मईआ । पाणिणीअ ॥

७६. किं त्वं परकीया भवसि घतः । हु इति निश्चितम् । नाहं

तुम्हेक्षया य अम्हेक्षया य एगव्व होउ तणु-लद्धी,
 इअ जम्पिऊण दइआ केणवि सव्वज्जिअं गहिआ. ७७
 तुइ पय-पह-पहिओ हं अप्पणयो, पीणिम-प्पणइ-जहणे,
 पीणत्तण-सालि-यणे, इअ केणवि तोसिआ रमणी. ७८

तव परकीयः । किं तु तावकीन इत्यर्थः । ततस्त्वयापि मदीयपैत्र
 भवितव्यम् इति भावः । इति अनया रीत्या केनापि राजकीयेन रा-
 जसंघन्धिना राजवारवनिता भणिता ॥

पारकेरा । पारको । राहक । रायकेरेण । “परराजभ्यां कडिकौ च” [१४८.]
 इति आभ्यां यथासंख्यं क विद इकश्च । चकारात् केरश्च ॥

७७. यौष्माकी च आस्माकी च तनुयष्टिः एकवद् भवतु । आ-
 वयोः संयोगो जायताम् इति भावः । इति पूर्वोक्तं कथयित्वा के-
 नापि सर्वाणि अङ्गानि व्याप्नोति यद् ग्रहणं तन् सर्वाङ्गीर्णं यथा भ-
 वति एवं दयिता प्रिया गृहीता ॥

तुम्हेक्षया । अम्हेक्षया । “युष्मद्” [१४९.] इत्यादिना अन्व एकयः ॥

एगव्व । “जतेव्वं” [१५०.] इति वसेः प्रणयस्य ष्वः ॥

सव्वज्जिअं । “सर्वाङ्गादीनस्येकः” [१५१.] इति ‘सर्वादेः पथ्यङ्ग’ इत्यादिना
 विहितस्य ईनस्य स्थाने इकः ॥

७८. पीनत्वप्रणयि काठिन्ययुक्तं अघनं यस्यास्तस्याः संबोधनम् ।
 तथा हे पीनत्वशालिस्तनि तव अहम् आत्मीयः स्वकीयः पदपथ-
 पान्थः अनुचर इत्यर्थः । इति अनया रीत्या केनापि रमणी तो-
 शिता तोषं नीता ॥

पहिओ । “पथो णस्येकद्” [१५२.] । “त्रिसं णः” इति यः पथो णो विहित-
 स्तस्येकद् ॥

अप्पणयो । “ईयस्यात्मनो णयः” [१५३.] इति ईयस्य णयः ॥

पीणत्त निहि-निअम्बे, तिलेह-अङ्कोल्लतेह-कन्तिहे,

मा तित्तिण कुप्पेसि इत्तिअं कोवि पियम् आह. ७९

जित्तिअमत्तं रत्तो म्मे, एत्तिअं रब्ब; एत्तिलं किम् इमं?

केणवि एहहम् उत्ता तुण्हिका माणिणी जाआ. ८०

सिहिओ सि जेसिअं, जेसिलं च भणिओ सि, जेइइ थविओ,

न हु तेत्तिण होसित्ति पई कीइवि उवालद्धो. ८१

७९. पीनत्वस्य निधिः स्थानं नितम्बो यस्यास्तस्याः संबोधनम् । तिलस्य स्नेहस्तिलतैलं तच्च अङ्कोल्लतैलं च ते इव कान्तिमति तद्-
स्निग्धकान्तियुक्ते त्वं तावता सख्याद्युक्तालीकव्यलीकमात्रेण मा
कुप्य । इति इत्यम् एतावत् इयन्मात्रं कोपि कश्चित् प्रियाम् आह ॥

पीणिम पीणत्तण । "त्वस्य विमानणौ वा" [१५४.] इति स्वस्य विमानणौ ।
पछे पीणत्त ॥

तिलेह । "अमङ्कोल्ल" [१५५.] इत्यादिना तैलस्य डेलः । अनङ्कोल्ल इति किम् ।
अङ्कोल्लतेह ॥

८०. कश्चिन्मानिनीं प्रसादयन् तथा च तत्संयुक्तस्त्वं न मयि
तव प्रेमानुबन्ध इत्यादि सक्रोधं निर्भर्त्स्यमानः तां प्रति आह । याव-
न्मात्रं रक्तः अनुरागयुक्तोस्मि अहं त्वमपि इयन् एतावद् वा रज्यस
अनुरागं कुरु । नाहम् अधिकम् अर्थये इत्यर्थः । इयत् एतावद् वा
इदं प्रोधाढम्बरं किम् । निरर्थकम् इत्यर्थः । केनापि इयन् एतावद् वा
उक्ता सती मानिनी तूष्णीका जाता । निश्चितसवाल्लभ्यतया न कि-
ंचिद् उपालेभे इत्यर्थः ॥

नित्तिण । इत्तिअं । जित्तिअ । "यत्त" [१५६.] इत्यादिना एभ्यो ङावादेशोऽ-
परिमाणार्थस्य इत्तिअ । यत्तदो लुक् च ॥

८१. यावत् यत्परिमार्ण स्पृहितः चेतसि वाञ्छितोसि यावद् भ-

तं तेत्तिल-पेम्मं तुह न केत्तिअं? तेदहा य अणुविच्ची
 न हु केत्तिलावि! केदहम् इत्थं कीइवि सढो भणिओ. ८२
 सयहुत्तं विणइल्लो दइओ जोण्हाल-चन्द-सिरियन्तो
 णेहालूए कीइवि बाहुल्लच्छीहि अहिसित्तो. ८३
 गळिवर, न माणइत्ता सहन्ति गळ्वंति भणिअ, कीएवि
 दइओ हणिओ हणुमा-लङ्गल-पलम्ब-लट्ठीए. ८४

णिमः आगच्छागच्छ त्वं मयि इत्युक्तोसि यावच्च स्तुतः न स्वत्समः
 सौभाग्यपात्रम् अपरोस्तीति श्लाघितः । हु इति निश्चितम् । न ता-
 वता तावन्मात्रेण भवसि । अनुरज्यस इत्यर्थः । इति अनया रीत्या
 कयापि पतिर्भर्ता उपालब्धः रेरे धृष्ट दुराचार आराध्योसि इति
 निर्भर्त्सितः ॥

८२. तत् तावन् प्रेम तव न कियन् कियन्मात्रम् । तावती च
 अनुवृत्तिरपि अनुकूलकरणमपि तव नैव कियती । असत्प्रायप्रेमा-
 नुवृत्तिरसीत्यर्थः । इत्थम् अनया रीत्या कियदपि कयापि शठः गू-
 ढापराधो भणितः ॥

एत्तिअं एत्तिलं एदहं । जेत्तिअं जेत्तिलं जेदहं । तेत्तिण्ण तेत्तिल तेदहा ।
 केत्तिअं केत्तिला केदह । “इदंकिमध” [१९७.] इत्यादिना इदंकिअयां यस्मि-
 न्मयश्च अतोर्भावमोर्वा कित् एत्तिअ एत्तिल एदह एतल्लु च ॥

८३. शतकृत्वः । अनेकश इत्यर्थः । विनयवान् । अलीकापनय-
 माय पादप्रणत इत्यर्थः । ज्योत्स्नावचन्द्रस्य या श्रीः आहुदिका
 शोभा तद्वान् सचन्द्रिकचन्द्रशोभायुक्तो दयितः प्रियः स्नेहवत्या
 कयापि आष्पवदक्षिभिः स्नेहवशोभूताश्रुप्रवाहयुक्तलोचनैः अभि-
 षिक्तः आर्द्राकृतः ॥

सयहुत्तं । “कृत्वसो हुत्त” [१९८.] । धारे विहितकृत्वसः हुत्तं ॥

८४. रे गर्विन् साहंकार न मानवत्यः अहंकारवत्यो नायिका गर्व

अन्नतो अन्नहि एसि, तहवि अन्नत्थ अन्नदो जासि;

एकसि न खु स्थिरो सिचि पिओ कीइवि उवालद्धो. ८५

एकसिअं चिअ भणिओ एकइआ गेगया थ गामिछि

अप्पुल्ल-पियं वच्चेसि भच्छिओ कोवि अन्नाए. ८६

सहन्ते । ताः प्रियाणां भर्षापनोदं कुर्वन्तीत्यर्थः । इमि भणित्वा क-
यापि हनुमल्लोकलवत् प्रलम्बा द्राघीयसी या षष्टिश्रुतादिलता तया
दयितो हतस्ताडितः ॥

विणइलो । ओण्डाल । सिरिमन्तो । जेहाए । बाहुल । गधिर । माणइत्ता ।
“आत्थिलो” [१५९.] इत्यादिना भर्षाः स्थाने आलुङ्ग्यादयो नव आदेशा यथा-
प्रयोगम् । केचिद् भादेशामपि इच्छन्ति । हथुमा ॥

८५. अन्यतः सपत्नीतः अन्यत्र अपरसपत्न्याम् एषि गच्छसि ।
तन्नापि एवमपि सति अन्यतः अपरसपत्नीतः अन्यत्र प्रतिपक्षना-
यिकायां यासि । एकत्र एकस्यां दयितायां नैव स्थिरोसि । इति
अनया रीत्या कयापि प्रिय उपालब्धः ।

अन्नतो अन्नदो । “तो दो ततो वा” [१६०.] ॥

अन्नहि । तह । अन्नत्थ । “त्रयो हिहत्थाः” [१६१.] ॥

८६. एकदैव भणितस्त्वम् एकदा अनेकदा च प्राप्स्याम् आत्मी-
याम् आत्मनो वा प्रियां व्रज । एकवाक्येनैव त्वदमतस्तावद् एतद्
उक्तम् यद् उत त्वं यथेच्छं स्ववल्लभाम् अभिसर । न मम त्वया कि-
मपि प्रयोजनम् इत्यर्थः । इति इत्थम् अन्यथा कोपि भर्त्सितः ॥

एकसि एकसिअं एकइआ । “वैक” [१६२.] इत्यादिना एकाद् दामत्यस्य
सि सिअं इआ । पक्षे जेगया ॥

गामिछि । अप्पुल्ल । “छिल्लुल्लौ भवे” [१६३.] इति द्वितौ श्लोऽश्लौ ॥

निच-नवल्लय-रचिर, मं एक-मणं नवानुरादृष्टं
 एकलं चिअ मुञ्चसि, कीइवि रमणम्मि इअ हन्तं. ८७
 अवरिल्लञ्जल-गहिओ भालोवरि-निहिअ-धुमयम् अन्नाए
 भमया-दासोच्च पिओ विहसन्तो सणिअम् अवगूढो. ८८
 मणयं च मुञ्छिरो, वेविरो अ मणिअं, पिओ मणा हसिरो,
 कीइवि रइ-मीसाए वम्मइ-मीसालिओ रमिओ. ८९

८७. नित्यं नवे अन्यान्यनायिकारूपे रागवन् रागपर एकस्मिन्
 त्वय्येव मनो यस्याः सा तथा तां नवानुरागाम् उद्दीयमानस्नेहाम्
 एकाम् असहायामेव मां मुञ्चसि कयापि रमणे इति इत्थं रुदितं
 साश्रुपातं जल्पितम् ॥

अप्पुल्ल । नवल्लय । रइल्लं । “स्वार्थे कश्च वा” [१९४.] इति क । चकारान् द्वितौ
 इल्लोहौ ॥

नवल्लय । एकलं । “हो नवैकाद् वा” [१९५.] इति लः । पक्षे एक । नव ॥

८८. भालस्य उपरि ऊर्ध्वं निहिते धृते भ्रुवौ यत्र ग्रहणे तत्
 तथा । सकोपम् इत्यर्थः । एवम् उपर्यञ्जलेन उत्तरीयांशुकान्तेन गृ-
 हीतः अवष्टब्धः भ्रुवो दास इव तदुत्क्षेपमात्रेण कृत्यकरणात् मन्थते
 किंकर इव प्रियः अन्यया विहसन् धृष्टत्वाद् विकसन् क्षनैर्मन्थम्
 अवगूढः आलिङ्गितः ॥ ज्ञातापराधत्वेन पादपतनादिभिराराधयन्नपि
 निर्भर्त्सितत्वाद् गन्तुं प्रवृत्तः सन् कृतकोपं चेलाञ्जलेन गृहीत्वा
 मन्दम् आलिङ्गित इति भावः ॥

अवरिल्ल । “उपरोः संख्याने [१९६.] इति लः । [संख्याने इति किम् । भालोवरि.] ॥

धुमय भमया । “भ्रुवो” [१९७.] इत्यादिना मया भमया इत्येता ॥

सणिअं । “क्षनैस्तो विअम्” [१९८.] इति द्वित् इअम् ॥

८९. मनाम् मूर्छावान् मनाम् वेपवान् मनाक् च हास्यवाञ्छ ।
 शठत्वात् तदावर्जनाय किञ्चिन् तत्तद्भावभाग् इति भावः । मन्मथेन

गिम्हो दीह-गन्ध-अन्धालिणि-दीहर-पत्त-चम्पओ,
मण-मउअत्तयाइ कामन्धल-विज्जुलिआ-दुरिक्खओ
दिहो विज्जु-पीअ-नव-किम्भुअ-पत्तल-पीवलोवणो,
तत्ताऊ विओअ-विहुरीकय-पन्थिअ-गोण-खेअणो. ९०

[मिश्रः सुरतेच्छायुक्तः प्रियः रतिमिश्रया] रतेच्छया मिश्रया सु-
रताभिलाषयुतया कयापि रमितः कामितः ।

मणये मणिअं । “मनाको न वा इयं च” [१६९.] इति इयं विअं च । पक्षे मणः ॥

मीसालिओ । “मिआङ्गालिअः” [१७०.] । पक्षे मीसाए ।

९०. दीर्घगन्धेन पुष्पोत्थप्रभूतपरिमलेन अन्धाः । व्याप्ता इत्यर्थः ।
एवंभूता अलिन्यो यत्र स चासौ दीर्घपत्रश्च एवंभूतश्चम्पको यत्र
स तथा । मनसो मृदुत्वेन अकठित्वेन कामान्धैर्विशुद्धं दुरीक्षः
वनतरतापकुस्वेन द्रष्टुम् अशक्यः । विशुद्धं पीतानि पीतवर्णानि
यानि नवकिंशुकपत्राणि प्रत्यग्रपलाशपुष्पपलाशानि तैः पीतानि
उपवनानि यत्र स तथा । तत्रापः संतप्तपानीयः । वियोगेन विधुरी-
कृता दुःखिता ये पान्थास्त एव अचेतनत्वाद् भावस्तेषां खेदनः खेद-
अनको प्रीणो दृष्टः इति उत्तरसर्गार्थसूचनम् । राज्ञेति शेषः ॥
पस्तुगौ द्वितीयषष्ठौ ओलीर्वा द्विपदी एकः षण्मात्रः पञ्चचतुर्मात्रा
गुरुश्च । तथा द्वितीयषष्ठौ च गणौ ओलीर्वा द्विपदी ॥

दीह दीहर । “रो दीघात्” [१७१.] इति रो वा ॥

मउअत्तयाइ । “त्वादेः सा” [१७२.] इति स एव त्वादियां ॥

अन्धा अन्धल । पत्त पत्तल । विज्जुलिआ विज्जु-पीअ पीअलो
“विशुद्धपत्र” [१७३.] इत्यादिना षभ्यः स्वार्थे लो वा ॥

तत्ताऊ गोण । “गोणादयः” [१७४.] । गोणादयः शब्दा अद्वक्तमकृतिप्रत्य-
यलोपागमवर्णविकारा बहुलं निपात्यन्ते ॥

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितश्रीअष्टमहा-

काव्यशृणौ तृतीयः सर्गः ॥

तं निव-पुच्छिअ-दोवारिएण भणिअं ति. आम, गिम्ह-सिरी
उण्हेह सीअला णवि कयलि-वणे, पेच्छ, पुणरुत्तं. १

“हन्दि विदेसो ! जीवइ हन्दि पिआ ? हन्दि किं पिआ मुका ?
हन्दि मरणं, जमो गिम्हो हन्दि,” लवन्ति इअ पहिआ. २

१. अधुना सप्तसप्तत्या गाथाभिर्ग्रीष्मर्तुं वर्णयन् आह । नृपेण
कुमारपालभूपालेन पृष्टः वसन्तत्वंसंभविपुष्पादिदर्शनात् कः संप्रति
ऋतुरिति नोदितो यो दौवारिकः प्रतीहारस्तेन इति अमुना प्रकारेण
भणितम् । तं इति वाक्योपन्यासे । विवृत्य उक्तम् इत्यर्थः । तदेव
वाक्यार्थकर्मणा आह आमेत्यादि । आमेति अभ्युपगता अङ्गी-
कृता । ज्ञातेति यावत् । ग्रीष्मः इह उद्यानेस्ति । णवीति वैपरी-
त्यार्थत्वाद् अप्यर्थो ज्ञेयः । उष्णापि शीतला कदलीवने पश्य । रा-
जन् इति शेषः । पुणरुत्तम् इति एकवारं दृष्ट्वा भूयोपि अवलोक-
येति । एवम् अग्रेपि राजम् इति संबोधनपदं ज्ञेयम् ॥

[“अध्ययम्” । १०६. । अधिकारीयम् । इतः परं ये वक्ष्यन्ते आ पादसमाप्तेस्ते
अध्ययसंज्ञका ज्ञातव्याः ॥

तं “तं वाक्योपन्यासे” [१०६.] ॥

आम । “आम अभ्युपगमे” [१०७.] ।

णवि । “णवि वैपरीत्ये” [१०८.] ॥

पुणरुत्तं । “पुणरुत्तं कुतकरणे” [१०९.] ।

२. हन्दि इति विषादे कष्टं विदेशोऽस्माकम् । हन्दीति
विकल्पे । जीवति प्रिया न या ॥ हन्दीति पश्चात्तापे । किं प्रिया

“हृन्द मधु, हृन्दि परिमलम् इमं”^१व भणिरेहि भसल-मिहुणेहि,
उअ, सहइ कञ्चणारो मउडो इव गिम्ह-लच्छीए. ३

जणणिमिव, धूअंपिव, नत्तिविअ, सोअरंविअ, सहिव
मालारीओ सिणेहा नव-कञ्चण-केअइम् उवेन्ति. ४
जेण अहुल्ला लवली बोलीणा णइ वसन्त-उउ-लच्छी,
फुल्लं च धूलिकम्बं तेण फुडाचेअ गिम्ह-सिरी. ५

अस्माभिर्विरहदुःखम् अविचार्यैव मुक्ता । एवं च हन्दीति निश्चितं
मरणम् अस्माकम् यतो हन्दीति सत्यम् यमः कृतान्तकल्पो मीष्मः
इति पान्था लपन्ति परस्परं जल्पन्ति ॥

हृन्दि । “हृन्दि विषादविकल्पपञ्चात्तापनिश्चयसत्ते” [१८०.] ॥

३. हृन्द इति । गृहाणेत्यर्थः । मधु मकरन्दम् । हन्दीति । गृहाणे-
त्यर्थः । परिमलं गन्धम् इदमिव भणितृभिः । मञ्जुगुञ्जितकरणाद्
उल्लेक्ष्यते । एतद् मधु इदं परिमलं गृहीत इत्यन्योन्यं भगनशीलैर्भे-
सलमिधुनैः षट्पदद्वन्द्वैः कृत्वा उअ इति पश्येत्यर्थः । काञ्चनारो
राजति नीलमणिकल्पालिकलिनसुवर्णवर्णप्रसूनत्वेन । तर्क्यते ।
मुकुट इव मीष्मश्रियः ।

हृन्द । हृन्दि । “हृन्द च गृहाणार्थे” [१८१.] ॥

४. जननीमिव । दुहितरमिव । नत्त्री पौत्री तामिव । सोदरा
भगिनी तामिव । सखीमिव स्नेहाद् नवकाञ्चनकेतकीं नूत्रस्वर्णके-
तकीं मालाकार्यः उपयान्ति । तत्कुसुमावचयार्थं समीपे गच्छन्ति ॥
मीष्मे हि स्वर्णकेतक्यः पुष्प्यन्तीति ॥

इमंइ । जणणिमिव । धूअंपिव । नत्तिविअ । सोअरंविअ । सहिव । “मिवपिव”
[१८२.] इत्यादिना एते इवार्थे अव्ययसंज्ञकाः प्राकृते प्रयुज्यन्ते वा । पक्षे मउडो इव ॥

५. वसन्तर्तुलक्ष्मीरतिक्रान्तैव । कथम् । येन लक्ष्मीकृत्य । काः ।

१ B कामं. O कम्बं. २ B O चेव.

फुल्लं सुगन्धविअ लयाण नोमालिआ बले रम्मा ;
 जा किर मल्ली, जा हर जवा, बले ते मयण-वाणा. ६
 सुत्ते जणम्मि जो हिर सद्धो चीरीण सुव्वए णवर,
 गाअइ किल तस्स मिसा णवरि वसन्तस्स गिम्ह-सिरी. ७

अफुल्ला लवलीः ॥ तथा म्रीष्मम्रीः स्फुटैव । कथम् । तेन लक्ष्मी-
 कृत्य । किम् । फुल्लं धूलिकदम्बम् ॥ “मौणात् समया” [हि० २. २.] इ-
 त्यादिना येनतेनयोगे द्वितीया । फुल्लं चेति चकारः पृथग्वाक्योत्तरार्थः ॥

जेण । तेण । “जेण तेण उद्धरणे” [१८३.] ॥

६. फुल्लैव सुगन्धैव । बले इति निर्धारणे । लतानां मध्ये नवमा-
 लिका रम्मा ॥ तथा या । किलेति संभावयामि । मल्ली । या किल
 जवा । बले इति निश्चितम् । ते मदनस्य वाणौ । तरसाध्यपान्धमो-
 हनादिकार्यस्य ताभ्याम् अनुष्ठानात् ॥

णइ । जेअ । ब । विअ । “णइ जेअ विअ ब अवधारणे” [१८४.] ॥

बले । “बले निर्धारणनिश्चययोः” [१८५.] ॥

७. सुप्ते जने यः किल शब्दश्रीरीणां भृङ्गरीणां श्रूयते । किलेति
 प्रसिद्धौ । लोकस्वापवेलायां चीरीनादः श्रूयत इति लोकप्रसिद्धिः ।
 णवरेति केवलम् । तस्य मिसात् चीरिकाध्वनिव्याजात् । णवरि
 इति आनन्तर्ये । वसन्तस्य अनन्तरम् किलेति संभावयामि । म्रीष्म-
 श्रीर्गायति हर्षाद् गानं करोतीव ।

किर । हर । हिर । “किरेर हिर किलार्थे वा” [१८६.] । पक्षे किल ॥

णवर । “णवर केवले” [१८७.] ॥

णवरि । “आनन्तर्ये णवरि” [१८८.] ॥

पहिआ, अलाहि गन्तुं, अणदइआण कुसलाईं इह णाईं;

माईं इह एध, हद्धी इअव्व चीरीदि उल्लविअं. ८

समुद्दोद्विअम्मि भमरे वेव्वेत्ति भणेइ मल्लिउच्चिणिरी

वारण-खेअ-भएहिं, भणिउं वेव्वे वयंसेत्ति. ९

वेव्व सहि, चिहसु. हला निसीद. मामि रम. जासि कत्थ हले?

वे पसिअ. किमसि रुद्धा? हुं, मिण्हसु कणय-भायणयं. १०

८. भोः पान्थाः । अलाहि इति निवारणे । अलं गत्वा । गमनेन स्मृतम् इत्यर्थः । अण इति नवर्थे । अदयितानां कान्तारहितानाम् । णाईं इति नवर्थे । इह अस्मिन् वने न कुशलानि । अतः । माईं इति मार्ये । मा इह वने एत । अपि तु स्वपत्नीपार्श्वे गच्छतेत्यर्थः । इतीव । हद्धी इति निर्वेदे । सनिर्वेदं यथा भवति एवं चीरीभिर्दु-
लपितम् । कूजितव्याजेन पान्थान् प्रति चीरिकाभिरिदम् उक्तम् इत्यर्थः ॥

अलाहि । “अलाहि निवारणे” [१८९.] ।

अण । णाईं । “अण णाईं नवर्थे” [१९०.] ॥

माईं । “माईं मार्ये” [१९१.] ॥

हद्धी । “हद्धी निर्वेद” [१९२.] ॥

९. वेव्वे इत्यामन्त्रणे । हे वयस्ये इति भणित्वा संमुखोत्पिते भमरे वारणम् अलेहस्ततलबालनेन निषेधनम् खेदस्तन्निवारणादेव प्रयासः भयम् अलिदशनान् त्रासः तैः कृत्वा वेव्वे इति मल्लिकाम् उच्चेत्री मल्लिकापुष्पावचयकर्त्री भजति ।

वेवे । “वेवे भयवारणविषादे” [१९३.] ॥

१०-२१. २१. अर्धुना गाथाद्वादशकेन प्रीष्मपानक्रीडाम् आह ।
द्वादशभिः कुलकम् । प्रीष्मसुखं मानयितुम् अनुभवितुं प्रवृत्ता एता

हुं तुह पिओ न आओ? हुं किं तेणज्ज? सो हु अन्न-रओ.
 तुमयं खु माणइत्ता. तस्स हु जुग्गा सि सा खु न तं. ११
 सहि, वव्वरो खु, अह धीवरो हुं, एसो खु तुज्ज ऊ रमणो,
 ऊ इअ हसेइ लोओ. इमम्मि ऊ किं मए भणिअ? १२
 ऊ अच्छरा मह सही, धू रे निकिइ कलह-सील अरे,
 दासो सि इमाइ हरे, सढो सि ओ, ओ किमसि दिहो? १३

धारवनिताः इति पूर्वोक्तरीत्या यदपि-तदपि क्षीयतया संबन्धासंबन्धं
 लपिच्यो भाषणशीलाः पक्काः परिपाकप्राप्ता या द्राक्षास्तासां रसं पि-
 बन्ति पानपात्रैर्धयन्ति ॥

१०. लपनप्रकारमेवाह । वेव्व इति आमन्त्रणे । हे सखि तिष्ठ ।
 हलेति हे सखि निषीद । मामीति हे सखि रमस्व क्रीडां कुरु । हले
 इति हे सखि क यासि । दे इति सामान्येन संबोधने सख्यामन्त्रणे
 वा । हे सखि [प्रसीद] । किम् असि रुष्टा । हुं इति दाने । विती-
 र्णम् इत्यर्थः । कनकभाजनं गृहाण ॥

११. हुं इति पृच्छायाम् । पृच्छास्यहं तव प्रियो नायातः । हुं
 इति निवारणे । श्रुतम् । अस्माकं किं तेनाथ । नाधुना तेन प्रयो-
 जनम् इत्यर्थः । हु इति निश्चितम् । सोऽन्यस्यां रतः । खु इति नि-
 श्चितम् । त्वं मानवती । हु इति ऊहे । संभावयामि च तस्य योग्या सा
 अन्या । खु इति ऊहे । संभावयामि च तस्य न योग्या खम् असि ॥

१२. हे सखि । खु इति संशये । वव्वरो वा । हु इति संशये
 धीवरो वा । खु इति विस्मये । एवं हुशब्दोपि । आश्चर्यम् एष समी-
 पवर्ती तव । ऊ इति गर्हायाम् । निन्दितो रमणः । ऊ इति सूचने ।
 दोषाविष्करणपूर्वम् इति अनया रीत्या इमं खत्प्रियं लोकः सखीज-
 नरूपो हसति । अथ वा ऊ इति आक्षेपे । किं मया भणितं लोको
 हसति ईदृशम् अमुम् इति । एतद् मम वक्तुं न युक्तम् इत्यर्थः ॥

१३. ऊ इति आश्चर्यम् । अप्सरा मम सखी । धू इति कुत्सायाम्

अव्वो नओ तुह पिओ. अव्वो तम्मेसि कीस? किं एसो

अव्वो अन्नासत्तो? अव्वो तुज्जेरिसो माणो। १४

अव्वो पिअस्स समओ। अव्वो सो एइ. रुसणो अव्वो.

अव्वो कइं! अव्वो किं एसो सहि मए वरिओ? १५

अइ एसि रइ-धराओ, वणे मिलाणा सि दइअ-दरवलिआ.

मुणियो वणे न मुणियो, तं न वणे कहइ न जम् अङ्गं. १६

रे इति संभाषणे । निकृष्ट अधम कलहशील । अरे इति रतिकलहे । रतिकलहकारकेत्यर्थः हरे इति संभाषणे रतिकलहे क्षेपे च । दासोसि अस्या मत्सरुयाः । ओ इति सूचने । झठोसि गूढापराधो वर्तते । ओ इति पश्चात्तापे । किम् अस्ति दृष्टः । लवदृशनात् पश्चात्तापो जात इत्यर्थः ॥

१४. अव्वो इति सूचने । नतस्त्वां प्रियः । अव्वो इति कष्टम् । किं ताम्यसि । अव्वो इति संभाषणे । किम् एष समीपवर्ती अन्यासक्तः । अव्वो इत्यपराधे विस्मये च । तव ईदृशो मानः । सप्रणये प्रणयिनि मानकरणाद् अपराध आश्चर्यं च ॥

१५. अव्वो इति आनन्दे । प्रियस्य समयः आगमनलक्षणः । अव्वो इति आदरे । एति आगच्छति स मद्बल्लभः । अव्वो इति भये । विभ्रेमि रोषणः स्तोकापराधेपि कोपनः सः । अव्वो इति खेदे विषादे च । कष्टं यथा भवति एवं खिन्ना विषण्णा चाहम् इत्यर्थः । अव्वो इति पश्चात्तापे । अनुतप्तास्मि किम् एष सखि मया वृतः ॥

१६. अयीति संभावयामि । त्वम् एषि आगच्छसि रतिगृहात् । वणे इति संभावयामि । यतो वयितेन उपभुक्ता सती म्लाना विच्छायासि । वणे इति विकल्पे । जरामीमो वा न जानीमः । परं वणे इति निश्चितम् । तद् नास्ति यद् अङ्गं न कथयति । दन्तक्षतादिप्रकट-

दासो वणे न मुचइ मणे पिओ तुज्झ. मुचइ स अम्मो
पत्तो खु अप्पणोच्चिअ तए सयंवेअं निउणाए। १७

पाडिकं दइआओ, ताण वयंसीओ पाडिएकं च,
पत्तेअं मिताई उअ एसो एइ भासन्तो. १८

देवस्स तुहेसो दइओ. कहम् इहरा पुलइआ सि दहुम् इमम्?
भणिमो न वयम् इअरहा. सुणिअम् इमं एकसरिअंति. १९

नाह् अङ्गमेव सुरतक्रीडितं प्रतिपादयतीत्यर्थः । स्वयमुक्तस्य तदादिवात्
[४. ३९९.] इत्यलः ॥

१७. वणे इत्यनुकम्प्ये । मणे इति विमर्शे । अन्ये मन्ये इत्यर्थेपि
इच्छन्ति । अहं विमृशामि मन्ये वा प्रियस्तव दासः अनुकम्प्य
इति न मुच्यते ॥ स प्रियः अम्मो इति आश्चर्यम् स्वयमेव प्राप्तः
खु इति आश्चर्यम् स्वया निपुणया [स्वयमेव] मुच्यते । निपुणयेति
सोलुण्ठम् । ज्ञातं तव नैपुण्यं यद् अत्यन्तप्रणतं प्रेयांसं स्वयं गृहम्
आगतम् अवमन्यस इत्यर्थः ।

१८. काचिन् सखी कलिकौतुकिनी कांचन प्रति प्रियव्यली-
कानि साक्षादेव दर्शयति । प्रत्येकं दयिता अन्या बलभाः प्रत्येकं
तासां दयितानां वयस्योश्च प्रत्येकं मित्राणि च तासाम् अनुकूलानि
भाषमाणः आवर्जनार्थम् आलपन् । उअ इति पश्य । एष स्वप्रियः
एति आगच्छति ॥

१९. पश्य तव एष दयितः । कथम् इतरथा इमं दृष्ट्वा पुलकि-
तासि । न च कूटभाषिकाखम् अस्मास्तु आरोप्यम् यतो न वयम्
इतरथा पुलकावलोकनं विना भणामः । अतः एकसरिअंति^१ क्ष-
णिति सांप्रतमेव वा इदं तवायं बलभ एवेति ज्ञातम् ॥

१ C तुज्झ. २ B C वेद. ३ B C ०दि.

४ B C स्व. ५ B C सोलं. ६ B वयस्य, C वयस्यश्च. ७ B D एकसरिअमिति.

मा तम्म मोरउल्ला दर-विअसिअ-बन्धुजीव-कुसुमोढि ;

अणुसोचसि धुत्तम् इमं सरल-सहावे, किणो रमणं ? २०

वार-विलया इ एआ गिम्ह-सुहं माणिजं पर्यट्टा जे

इअ जंवि-तंपि लविराओ पिअन्तिर पिक्क-दक्ख-रसं. २१

२०. इर इति अर्धेन ईषद् वा विकसितं यद् बन्धुजीवकुसुमं
अपापुष्यं तद्वा ओष्ठौ यस्यास्तस्याः संबोधनम् मोरउल्ला इति मुधा
त्वं मा ताम्य । तथा । किणो इति प्रश्ने । हे सरलस्वभावे धूर्त श-
ठम् इमं रमणं किम् अनुशोचसि । मायाविनोऽस्य अनुशोचनं कर्तुं
नोचितम् इत्यर्थः ॥

वेवे । वेव । “वेव चामन्त्रणे” [१९४.] ॥

हळा । मामि । हळे । “मामि हळा हळे सख्या वा” [१९५.] । पक्षे सहि ॥

दे । “दे संमुखीकरणे च” [१९६.] ॥

हुं । “हुं दानप्रच्छानिवारणे” [१९७.] ॥

हु । सु । “हु सु निश्चयवितर्कसंभावनविस्मये” [१९८.] ॥

ऊ । “ऊ गद्गदोपविस्मयसूचने” [१९९.] ॥

थू । “थू कृत्तायाम्” [२००.] ॥

रे । अरे । “रे अरे संभाषणरतिकलहे” [२०१.] ॥

हरे । “हरे ज्ञेये च” [२०२.] ॥

ओ । “ओ सूचनापश्चात्तापे” [२०३.] ॥

अवो । “अवो सूचनादुःखसंभाषणापराधविस्मयान्द्वादरभयजेदविषादपश्चा-
त्तापे” [२०४.] ॥

अह । “अह संभावने” [२०५.] ॥

यणे । “यणे निश्चयविकल्पावृत्तय्ये च” [२०६.] ॥

मणे । “मणे विमर्शे” [२०७.] ।

अम्मो । “अम्मो आश्चर्ये” [२०८.] ॥

एकैकम् एस स महु, अम्बोवि हु एकमेकम् एसो सो,
लोआ, हणिही पहिआऽलीण रवेणेमम् आह वणं. २२

अप्पणो । “स्वयमोर्थे अप्पणो न वा” [१०९] । पक्षे स्ये ॥

पाकिं । पाकिएकं । “प्रत्येकमः पाकिं पाकिएकं” [११०] । पक्षे पत्तेअ ॥

इअ । “इअ पत्ते” [१११] । पक्षे देवस ॥

इहरा । “इहरा इतरथा” [११२] । पक्षे इअरहा ॥

एकसरिअं । “एकसरिअं जगिति संवति” [११३] ॥

मोएज्जा । “मोएज्जा सुधा” [११४] ।

इए । “इएवोए” [११५] ॥

किणो । “किणो प्रसे” [११६] ॥

[इ । जे । इ] । “इजेराः पादपूरणे” [११७] ॥

वि । पि । “प्यादयः” [११८] ॥

इति प्राकृतश्रममहाकाव्ये अष्टमस्याध्यायस्य उदाहरणप्रतिपादनद्वारेण द्वितीयः
पादः संपूर्णः ॥

२२. एकैकं पृथक्पृथक् यथा भवति एवम् एस स मधुः मधूकः
तथा एकैकम् आम्नोपि । हु इति संभावयामि । भो लोकाः पान्थाम्
हनिष्यति इदम् आह अलीनां रवेण गुञ्जितव्याजेन वर्णं काननं कर्तुं ।
अन्योपि अध्वन्यान् प्रति कृपालुतया कचिद् अवस्थितांश्चौरादीन्
घातकान् कथयतीत्युक्तिलेशः ॥

एकमेकम् । “वीप्सवात् स्यादेः” [१.] इत्यादिना वीप्सार्थात् पराह परस्य
स्यादेः स्थाने स्वरादौ वीप्सार्थे पदे पदे भो वा । पक्षे एकैकम् ॥

अम्बो । “अतः सेवोः” [२.] इति हो ॥

एस एसो । स सो । “वैतसदः” [३.] इति हो वा ॥

लोआ । पहिआ । “जससोर्लुक्” [४.] ॥

इमं । “अमोऽस्य” [५.] इति अमोऽस्य लृक् । “शेषेऽव्यन्तवत्” [१ ११४]

इत्यव्यन्तवत्त्वात् ॥

१ B C इक्ष्मं.

१ B C इक्ष्मं.

सज्जुरेहि पिआलेहि फणसेहि अवि दंसिअ-फलत्तो
हरिसाओ दूराउवि उज्जाणम् इमं न को सिहइ ? २३
सिरिसाहिन्तो तह किंसुआहि बउला य महमहिअ गन्धो
देसत्तो गामाओ नयराउवि किं न आणेइ ? २४

पत्थाहिन्तो रामेसुन्तो देवेसराहिवि अणूणो
धारा-हरस्त मज्झे तओ गओ सज्जिअम्मि निवो. २५

अलीग । ह्वेण । “टाआभीर्ण” [१.] इति दाया आमश्र णः ॥

२३. ‘सज्जुरैः प्रियालैः राजादनैः पनसैश्च कृत्वा दर्शितं च तत् फलं च एतस्मान् प्रकटितफलाद् अत एव हर्षाद् दूराद् अनासन्न-देशादपि को न उद्यानम् इदं स्पृहयति । अपि तु तत्तदृक्षफलास्वाद-वाञ्छया सर्वोपि सहर्षम् इदम् अभिलषतीति भावः ॥

सज्जुरेहि । पिआलेहि । फणसेहि । “भिसो हि हि हि” [७.] ॥

२४. शिरीषात् तथा किंशुकाद् बकुलाच्च प्रसृत्य गन्धः कर्तो देशेभ्यो ग्रामेभ्यो नगरेभ्योपि कं न आनयति किं तु तेन गन्धेन कृष्टः सर्वतः सर्वोप्यागच्छतीत्यर्थः ॥

फलसी । हरिसाओ । दूराउ । सिरिसाहिन्ती । किंसुआहि । बउला । “कसेसो दो इ हि हिन्तो छक्” [४.] इति कसेः षड् आदेशाः ॥

२५. अथ ग्रीष्मर्तुविलाससर्वस्वभूतं जलकेलिक्षणं विवर्णयिषुः जलयन्त्रगृहमृपप्रवेशपूर्वं जलयन्त्रगृहवामाविदेशाद्विषादिमकरमु-ज्जस्फटिकस्तम्भद्वारोत्तरङ्गपञ्चालिकाकर्णादिप्रदेशेभ्यस्तत्साधनभूतं जलनिर्गमम् आह । पार्श्वेभ्यः पाण्डवेभ्यः रामेभ्यः रामचन्द्रपरशु-रामबलभद्रेभ्यः इन्द्रेभ्योपि अनूनः सर्वोत्तम इत्यर्थः । मृपः धारा-गृहस्य जलयन्त्रगृहस्य सज्जिते सकलोपकरणोपेतं मध्ये ततो दौवा-रिकाद् ग्रीष्मप्रादुर्भावश्रवणानन्तरं गतः प्रविष्टः ॥

१ B सिरसा°. २ So B C.

३ B सिरसा°.

रेलुन्ता वण-भागा तओ पलोट्टा जवा जलाणोघा

वामाउ दाहिणाओ समुहत्तो पच्छिमाहिन्तो. २६

वेइअ-मयर-मुहाहि अ आ-मूल-सिरं च फलिह-धम्भाओ

घारोत्तरङ्गाओ नीहरिआ वारि-धाराओ. २७

पञ्चालिआहि मुक्कं कम्भेसुन्तो जलं मुहामुन्तो

हत्थेहिन्तो चरणाहिन्तो वज्जाहि उअरेहि. २८

देसत्तो । गामाओ । नगराउ । पत्थाहिन्तो । रामेसुन्तो । ऐवेत्तराहि ।

“अयसस्स तौ वो दु हि हिन्तो सुन्तो” [९.] इति अयसः बहु आदेशः ॥

घारा-हरस्स । “उत्तः स्तः” [१०.] ॥

मज्जे । सज्जिअम्मि । “हे म्मि हेः” [११.] इति हेर्द्वित् एकारः म्मिश्च ॥

२६. ततो राज्ञो यन्त्रगृहप्रवेशाद् ऊर्ध्वं वनभागान् प्रावयन्तो जवात् जलौघाः प्रवृत्ताः । कथम् । वामात् । दक्षिणात् । संमुख्यात् । पश्चिमात् । पार्श्वपृष्ठाग्रप्रदेशस्थजलयन्त्रप्रादुर्भूतजलप्रवाहैर्वेगेन काननान्तराला व्याप्ता इत्यर्थः ॥ प्रावयतेः तत्प्राप्तिना [४ १९५] रेखादेशः ॥

२७. वेदिकायां वितर्दीं यानि मकरमुखानि तेभ्यश्च मूलं च शिरश्च ते अभिव्याप्य मूलशिरो यथा भवति एवं स्फटिकसम्भेभ्यश्च द्वाराणां यान्युत्तरङ्गाणि ऊर्ध्वदारुणि तेभ्यश्च वारिधारा निःसृताः ॥

रेलुन्ता । वण-भागा । जवा । जलाण । वामाउ । दाहिणाओ । समुहत्तो । पच्छिमाहिन्तो । मुहाहि । धम्भाओ । गयाओ । “जवसस्सत्तित्तोदोद्वाभि दीर्घः” [१२.] । एषु अती दीर्घः । उत्तिनैव सिद्धे तौदीदुपग्रहं भ्यसि एत्ववाचनार्थम् ॥

२८. कर्णेभ्यः मुखेभ्यः हस्तेभ्यश्चरणेभ्यो वक्षोभ्यः उदरेभ्यः पञ्चालिकाभिः शालमञ्जिकाभिर्जलं मुक्तम् ।

१ B O पलुहा.

२ B O नगराउ.

वेणुं सम-विसमे पूरन्तेहि जलेहि कूवेहि

खन्धेसु तुसार-मिसा तरुहिं पुलउव्व पायहिओ. २९

ददुं तं छणम् अच्चीहिं जणो, उज्जाण-भूमिसु अमन्तो,

तत्थ गिरीसु तरुओ गओ गिरीओ तरुसुं च. ३०

पक्खेसु चउसु दारेसु चऊसु चऊहि सालभजीहि

चउहि करएहि तुल्लं पलोट्टिअं वारि धारीए. ३१

कप्रेसुन्तो । छहासुन्तो । हन्धेहिन्तो । चरणादिन्तो । वच्छाहि । उअरेहि ।

“भ्यसि वा” [१३] । भ्यसादेशे अतो दीर्घो वा ॥

२९. कूपेभ्य इति उपात्तविषये अपादाने पञ्चमी । ततः कूपादु निःसृत्येत्यर्थः । वेगेन दक्षपुरुषप्रेरितकूपान्तर्वर्तियन्त्रवत्त्वाज्जवेन समविषमान् प्राञ्जलनिम्नोन्नतप्रदेशान् पूरयन्निर्जलैः कृत्वा तरुभिः कर्तृभिः । मूलात् शाखावधयः प्रकाण्डाः । तेषां मस्तकानि स्कन्धास्तेषु पुलक इव वेगविनिःसृतजलप्रवाहोच्छलिततद्विन्दुसंदोह-विष्वग्ग्याप्तत्वेन रोमाञ्च इव प्रकटितः व्यक्तीकृतः ॥

वेणुं । सम-विसमे । “छणधस्वेत्” [१४] इति एकारः ॥

कप्रेसुन्तो इत्यादि । पूरन्तेहि । जलेहि । कूवेहि । खन्धेसु । “भिस्यस्सुपि”

[१५] । एषु अत ए ॥

३०. तत्र सर्वर्तुपुष्पजातिपुक्तत्वान् प्रसिद्धास्तु उद्यानभूमिषु अमान् संक्रीर्णत्वेन अवस्थातुम् अपारयन् तम् आश्चर्यकारिक्षणं मकरमुखादिजलयन्त्रनिर्गममहोत्सवम् अक्षिभिर्द्रष्टुं जनस्तहभ्यो गिरिषु गिरिभ्यस्तारुषु च गतः । निरन्तरायम् अवलोकयितुम् उच्चोच्चतरप्रदेशेष्वारूढ इत्यर्थः ।

तरुहिं । अच्चीहिं । गिरीसु । तरुओ । गिरीओ । तरुसुं । “इदुतोर्दीर्घः”

[१६] ॥ कश्चिज् । भूमिसु ॥

३१. पक्षेषु स्तम्भादिपार्श्वेषु चतुर्षु द्वारेषु पार्श्वेष्टष्टामगृहमुखेषु

धम्म-सिहराहि चउओ चऊओ वेई-मुहाहि सिञ्जीअ
 कील गिरी कील-तऊ जल-पूरो उरुम् अमन्द-गई. ३२
 साऊ जलोह-पन्ती अइ एसा, किं दहिं ? महुं किं वा ?
 इअ नम्म-पहु जल-पाण-रई लघइ म्ह विह-लोओ. ३३
 मयणगगळं तइ विरहगगओवि संधुकिआ चिरं जेहि
 अइ-मलय-वायओ वायउव्व हुआ जल-प्पवहा. ३४

चतुर्थं वर्तमानाभिश्चतसृभिः शालभञ्जिकाभिः चतुर्भिः करकैर्वारिष-
 टिकाभिः कृत्वा तुल्यं युगपद् धारया वारि पर्यस्मिन् मुक्तम् ॥

३२. स्तम्भशिखरेभ्यश्चतुर्भ्यः वेदिकामुखेभ्यश्चतुर्भ्यः अमन्द-
 गतिः शीघ्रप्रवृत्तिः उरुर्महान् जलपूरः क्रीडार्थं कृता गिरयः क्रीडा-
 गिरयस्तान् तथा क्रीडातरुन् असिञ्चन् औक्षत् ॥

चउओ चऊओ । चउहि चऊहि । चउओ चऊओ । “चतुरो वा” [१५]
 इति दीर्घो वा ॥

कील-गिरी । कील-तऊ । “लुप्ते शक्ति” [१८] इति दीर्घः ॥

३३. स्वादुः जलौघपङ्क्तिः मकरमुखादिनिर्गतजलप्रवाहपरंपरा
 यद्येषा तदा किं दधि किं वा मधु । शरीरसौस्थ्यस्य अमृतमधुरया
 अनयैव कृतत्वाद् नैताभ्यां प्रयोजनम् इत्यर्थः । इति नर्मणि
 परस्परं चस्करौ पटुः जलपानरतिर्विडलोकः पिङ्गजनो लपति स्म ।

साऊ । पन्ती । पहु । रई । “अङ्गीवे ली” [१९.] इति दीर्घः । अङ्गीव इति
 किम् । दहिं । महुं । कैश्चिद् दीर्घत्वं विकल्प्य मातृशब्द इच्छन्ति । उरुम् अमन्द-गई ।

३४. मदनामयस्तथा विरहामयोपि यैश्चिरं संधुक्षिताः संदीपिताः
 ते वायव इव जलप्रवाहा भूता जाताः । तत् किं मलयवायव इव ।
 नेत्याह । अतिस्कान्तमलयवायवः । पान्थसार्थस्य अधिकतरं मदना-

जलिअग्निणोव्व जल-वाउणोवि विरहीण साहवो नासि;

अह वा विहिम्मि वामे साहूवि न साहुणो हुन्ति. ३५

कीला-गिरिणो साहउ, कीला-तरुणोवि साहओ जाया;

नीक-पवाहेहि जओ गिरी तरू वा जल-सलोणा. ३६

उच्चिणिअ बहू तरुणो काउं गिरिणोव्व बहु-कुसुम-रासी,

गिरिणो तरुणो अ तले कुसुमाभरणार्इ रइआई. ३७

मिविरहाभिदीपनान् तेभ्योऽप्युत्कृष्टा इत्यर्थः । अत्र तच्छब्दो ज्ञेयः ॥

३५. ज्वलिताग्नय इव जलेन मिश्रा वायवो जलवायवस्तोपि विरहिणां पान्थानां ज्वलिताग्नय इव साधवः उपकारका मासन् । अधिकतरं संतापमेव चकुरित्यर्थः । अथ वा युक्तमेवैनन् । विधौ वामे प्रतिकूले सति साधवोपि हिता अपि न साधवो हिता भवन्ति ॥

मयणग्गउ विरहग्गओ । वायओ वायउ । " पुंसि जसो डउ डओ वा " [२०.] इति अउ अओ इत्यादेशौ । पक्षे अग्निणो । वाउणो ॥

३६. नीकानां कुल्यानां प्रवाहैः कृत्वा क्रीडागिरयः साधवः प्रधानाः क्रीडातरवोपि साधवो जाताः । यतो गिरयस्तरवो वा जलेन सलवणा लावण्योपेता भवन्ति ॥

साहवो । " वोतो ववो " [१९.] इति जसो वित् अवो । पक्षे साहू । साहुणी । साहउ । साहओ ॥

३७. उच्चित्य बहूँस्तरुन् ततः कृत्वा गिरीनिव अत्युन्नत्वात् पर्व-तानिव बहुकुसुमराशीन् गिरिस्तरोश्च तले अधः कुसुमाभरणानि जलकैलिक्षणोचितानि कर्णपूरादीनि रचितानि । वपतिभिरिति शेषः ॥

कीला-गिरिणो । कीला-तरुणो । तरुणो । गिरिणो । " जवजसोणो वा " [१९.] इति णो । पक्षे गिरी । तरू । बहू । रासी ॥

शुरुणो कीला-गिरिणो निवडिअ निज्झर-जलाई जायाई

चन्दण-धुसिणल्लो दहिणो महुणो सिरि-हराई. ३८

लीला-गिरीज अक्किम-गुरुज निज्झर-जलाई सहिआई

अखलिअ-गइस्स किर रइ-पहुस्स अय-वेजयन्तीओ. ३९

रइ-अहिवइणा पहुणा तइआ पबलेण तरुण-मिहुणाण

दहिणा दहिं महुणा महुं मिलिअं मणेण मणं. ४०

३८. गुरोः महतः क्रीडागिरेः सकाशात् निपत्य निर्झरजलानि चन्दनधुसृणवन्ति सन्ति चन्दनमिश्रितत्वाद् दध्नः धुसृणमिश्रितत्वाच्च मधुनः सकाशात् श्रियं हरन्ति चोरयन्ति दध्नो मधुनो वा संबन्धिनीं श्रियं हरन्ति श्रीहराणि आतानि । तदधिकशोभाकलितानि संवृत्तानीत्यर्थः ॥

३९. चङ्गत्वेन प्रधानत्वेन गुरोर्गिरिष्ठात् लीलागिरेः सकाशात् निर्झरजलानि अखलितगतेः अविलङ्घिताज्ञस्य रतिप्रभोः किर इति श्वार्थत्वात् अथवैजयन्त्य इव राजितानि द्राघीयस्वनिर्मलत्वाभ्यां जयपताका इव शोभितानि ॥

गिरिणो । तरुणो । शुरुणो । कीला-गिरिणी । दहिणो । महुणो । “कसिक्कसोः उल्लिखे वा” [२१.] इति णो । पक्षे गिरिज । गुरुज । गइस्स । पहुस्स ॥

४०. प्रभुणा स्वाज्ञाविधापनासमर्थेन तदा लीलागिरिनिपतन्निर्झरवारिप्रवाहावसरे प्रबलेन सर्वसामग्रीयुक्तत्वेन प्रचण्डेन रत्यधिपतिना तरुणमिधुनानां युवर्दपनीनां दध्ना दधीव मधुना मधिव मनसा मनो मेलितम् ऐक्यं प्रापितम् ॥

अहिवइणा । पहुणा । दहिणा । महुणा । “टो णा” [२४.] इति णा । कसिक्कसोः उल्लिखे वा । इदुत्त इत्येव । मणेण । व इति किम् । दहिं । महुं ॥

मणं । “क्रीडे स्वराज्यं सेः” [२५.] इति सेः स् । केचिद् अत्रनास्तिकमपीच्छन्ति तदा । दहिं । महुं ॥

कुल्ल-जलाई अइसीअलाई विमलाणि पेच्छ पवहन्ति,

इअ भणिरा महिलाओ जल-केलि-छने पयट्ठाउ. ४१

हारावलि-मुत्ताउवि जलाहयाओ जलम्मि निवडन्ता
अगणिअ जले विलुलिआ कावि मयच्छी हसन्तीआ. ४२

मउवीओ तणुवीआ पेच्छ जले संचरन्ति लीलाअ
रम्माइ बहु-विहाए ठार्ण अच्छर-सरिच्छाओ. ४३

४१. अतिशीतलानि विमलानि कुल्याजलानि प्रवहन्ति स्नोतो-
रीत्या गच्छन्तीति पश्य इति भणित्यः परस्परं भाषमाणा महिला
युवत्यः जलकेलिक्षणे प्रवृत्ताः । कान्तैः सहेति शेषः ॥

जलाई । अइसीअलाई । विमलाणि । “अपशस ईंणयः समाग्दीर्घाः” [२५.] ॥

४२. अधुना तदेव जलकेलिक्षणं षट्त्रिंशता गाथाभिः प्राह । जलै-
राहतास्ताडिताः अत एव जले निपतन्तीः अश्यन्तीः हारावलि-
मुक्ता अपि आस्तां वस्त्रादिकं मुक्ताकलापमुक्ता अपि अगणयित्वा
अनादृत्य हसन्ती प्रियैः सह चस्करिपरा कापि मृगाक्षी जले विलु-
लिता बुडिता ॥

महिलाओ पयट्ठाउ । मुत्ताउ जलाहयाओ । “लियाम् स्नोती वा” [२७.]
इति जलकसीः । [प्रत्येकम्] स्नोती समाग्दीर्घा । पछे भणिरा । निवडन्ता ॥

४३।४५. त्रिभिर्विशेषकम् । अहिलोकवध्वाः पातालकन्यकायाः
सुरवध्वा देवाङ्गनायाः तथा पक्षश्च पुण्यजनः किंनरश्च किंपुरुषस्त-
योर्वध्वाः सकाशाद् रूपाधिकाः । ताभ्योपि प्रधाना इत्यर्थः । वध्वा
इति जातिविवक्षया एकवचनम् । इयिमास्तदस्थतरुणैः पार्श्वस्थयुवभिः
इति पूर्वोक्तं भणिताः ॥ ४१. तदेवाह । मृग्यः कोमलच्छवयः अप्सरः-
सदृक्षादेवाङ्गनातुल्यास्तन्यो नायिका रम्याया बहुविधाया लीलायाः

पिच्छह जल-लहरीए ऐन्तीइ उदञ्चिरीअ पडिरीआ
 खेलन्ति मञ्ज-लुलिआ सभराइअ-तरल-कवरीओ. ४४
 अहि-लोअ-बहूए, सुर-बहूइ तह अक्ख-किंनर-बहूअ
 रुवाहिआउ दइआ तउत्थ-तरुणेहि इअ भणिआ. ४५
 कोवि बहूओ अइखेअराउ खे खेअरीण पञ्चक्खं

रममाणीउ अकालीउ लहिअ गण्डूसम् उट्टिसिओ. ४६

स्थानं रम्यया बहुविधया लीलया [वा] जले संचरन्तीति पश्य इति
 योजनायां मृद्व्वा इत्यादिषु प्रथमा मृद्वीः अप्सरःसदृक्षास्तन्वीः पश्य
 जले संचरन्ति लीलयेत्यादियोजनायां तु द्वितीया ।

४४. यस्याम् आगच्छन्त्याम् उदञ्चित्र्याम् ऊर्ध्वं यान्त्यां पत-
 न्याम् अधोभवित्र्यां जललहरीं मध्ये लुलिना गताः सफरायिताः
 तदाकारत्वाद् मीनवद् आचरितास्तरलाश्चञ्चलाः कवरी वेणयो
 यासां तास्तथा खेलन्ति क्रीडन्ति इति पश्यत ।

हृषन्तीआ । तणुवीआ । “इतः सेथा वा” [२८] इति आः । पक्षे मयच्छी ।
 मउवीओ ॥

४६. अतिक्रान्ता रूपसौन्दर्याद्याधिक्यान् पराभूताः खेचर्यो
 विद्याधरवध्वो यया तस्या रममाणायाः क्रीडन्त्याः अकालाया अनु-
 कूलाचरणात् अक्षेपिकाया [वध्वाः] सकाशान् खे गगनाङ्गणे खेच-
 रीणां प्रत्यक्षं यथा भवति एवं गण्डूषं मुखजलं लब्ध्वा प्राप्य कोपि
 उद्धुषितः । मूर्तेप्रेमायमाणप्रियागण्डूषप्रातुर्धवलमोदनया पुलकितः ।
 शुचिः सौचः ॥

लीलाअ रम्माइ बहु-विहाए । लहरीए ऐन्तीइ उदञ्चिरीअ पडिरीआ ।
 बहूए बहूइ । बहूअ . बहूआ इति वा पाठः । “आक्खेरह आइ इइ एइ वा तु क्खेः”

१ B एतीह. २ So B C उट्टिसिओ.

१ B omits लीलया. २ C तथाका. ३ B C पश्य. ४ B C repeat here
 महिलाओ पयहाउ । मुनउ जलाइयाओ । खियाम् उदोती वा इति वदशरी प्रत्येकम् उदोती
 समासदीर्घा । पक्षे अणिरा १. ५ C inserts प्राति after गण्डूष.

“रममाणाय कालाइ इमीए कीइ काइ अ इमाए
 रे अज अजाइ रमसे?” ति कावि भणितं हणीअ पिअं. ४७
 जीओ तीओ सुद्धा, जाओ ताओवि तह विअहुओ
 तरुणीण जाण ताणवि जल-दन्द-रणे पयट्ठाओ. ४८
 अञ्छीण कज्जल-सिरी जा सा गलिआ न काण उम्मीहि?
 केपि हु ते नयण-सिरिं ता पत्ता जं जणो सिहइ. ४९

[२९.] इति प्रत्येकम् अत् आत् इत् एत् इणादेशाः । कसेस्तु वा । पक्षे वहुओ
 इत्यादि । दादीनाम् इति किम् । सरिच्छाओ इत्यादि ॥

लीलाअ । रम्माइ । बहुविहाए इत्यादि । “नात् आत्” [३०.] इति
 स्त्रियाम् आदन्ताद्दादीनाम् आ आदेशो न ॥

खेअरीण । “प्रत्यये कीर्त्त वा” [३१.] । अणादिसूत्रेण प्रत्ययनिमित्तो यो कीरुतः
 [है० २. ४. ९०] स स्त्रियां नाम्नो वा । पक्षे खेअराउ ॥

४७. रममाणया क्रीडन्त्या कालया निरस्कारपरया कया कुत्सि-
 तथा अनया कया तथा अनया च अजया भर्तृप्रसादनकलाविकल-
 त्वेन पशुप्रायया सार्धं रे अज कान्ताप्रसादनानिपुणत्वेन पशो त्वं
 रमसे इति पूर्वोक्तं भणित्वा कापि प्रियं जघान जलैरताडयत् ।

रमभाणीइ । अकालीउ । इमीए । “अजातेः पुंसः” [३२.] । अजातिवाचिनः
 पुल्लिङ्गात् स्त्रियां वर्तमानाद् कीर्त्त । पक्षे रममाणाय । कालाइ । इमाए ॥

४८. यासां तासामपि तरुणीनां मध्ये यास्ता सुग्धा अकृत्रिम-
 मनोहराः तथा यास्ता अपि विदग्धाः कटाक्षविक्षेपादिभिः प्रियाव-
 र्जने प्रवीणा जलद्वन्द्वरणे प्रियैः सह जलकेलौ प्रवृत्ताः ॥

४९. अक्षणां वा कज्जलश्रीः अञ्जनशोभा सा कासाम् ऊर्मिभिः
 कलोलैः न गलिता । किं तु सर्वासां सा सलिलैः क्षालितेत्यर्थः ॥ परं
 कामपि । हु इति आश्चर्यम् । ताम् अहुतां नयनश्रियं ता नायिकाः
 प्राप्ताः यां जनः काङ्क्षति । कज्जलापगमे हि नयनयोर्मिः श्रीकता भ-

घणं-छाहि-कयलि-छाये हलहि-गोरी हलह-गोरीहि

विलया जलमिम रमिआ ससाउ दुहिआउबभोसं. ५०

“तर फलिहं कह अरे, न लवसि किं अज्ज? मा लवसु अज्जो.

पइ नेसि? पइ मेसु व,” भणीअ इअ कावि जल-मज्जे. ५१

धनि । परम् एतन्नयनानां तथाभावेपि स्वभावमनोहरत्वात् एतानि सर्वोपि सत्पुण्यम् ईक्षत इत्यर्थः ॥

कीह काह । जीओ तीओ । जाओ ताओ । “कियत्तोऽस्यभामि” [३३] । एभ्यः क्रियां जीर्वा । अस्यभासीति किम् । का । जाण ताण । जा सा काण । कं तं जं ॥

५०. वना चासौ छाया च आतपाभावो घनच्छाया तथा युक्ताः कदल्यो रम्भास्तासां छाया पङ्क्तिस्तस्यां जले च हरिद्रावद् गौर्यः गौरवर्णास्ताभिः सह हरिद्रागौर्यो वनिता रताः क्रीडिताः । निरुपम-स्नेहयुक्तत्वाद् यकाभिर्हरिद्रागौरीभिः सार्धं ता रमन्ते तासां म-न्यन्ते स्वसारो भगिन्यस्ता इव दुहितरः पुत्रिकास्ता इव वेति ॥

छाहि छाये । हलहि-गोरी हलह-गोरीहि । “छायाहरिद्रयोः” [३४] । अभयोः आप्प्रसङ्गे क्रियां जीर्वा ॥

ससाउ । दुहिआउ । “स्वभावेर्हा” [३५] इति क्रियां कित् आः ॥

५१. अरे इति संभाषणे । हे काष्ठ नीरसत्वाद् द्वारो त्वं परिखां खाति तर अतिक्रमय । सरसविषक्षणोचिते जलकेलिशुणे किं मम पार्श्वे तिष्ठसीत्यर्थः । काष्ठं किल तीर्त्वा तदीं गच्छतीत्युक्तिलेशः । तथा किम् अर्य आर्य वा न लपसि मणिते प्रत्युत्तरं न वदसि । मा वा अर्य आर्य वा लप । तथा पते भर्तः नैवि मत्पार्श्वं नागच्छसि मा वा पते एहि । स्वसमीहितं कुर्वित्यर्थः । इति पूर्वोक्तं कापि ज-लमध्ये बभाण भर्तुरग्रे उवाच ॥

“निग्धिणया, सढ-पिअरं, ओसर निग्धिणय, मुञ्च धिह-पिअ!”

कावि जलन्तर-कड्डिअ-कड्डिअयं इअ भणीअ पिअं. ५२

“कत्तार, कया किमहं! सुणमु वयंसे, निरिक्खेसु वयंसा!

अम्मो, अस्माइ पिओ रमए,” कीएवि इअ रुद्धं. ५३

“सहि, वर-वहु, चयसु इमं गामेणिमिव खलपुणो वहइ इह

वारिणि इमाइ रमिरं,” इअ कावि सहीइ मिक्खविआ. ५४

कलिहं । “ह्रस्वोऽमि” [३६] इति ह्रस्वः ॥

कट्ट । “गान्ध्यान् सी मः [३७] इति “क्रीडे स्वरान्म से” [३२५]

इति यो म उक्तः स न ॥

५२. हे निर्घृण निकृप हे शठानां पितः अनिश्चयकूटकरणाद् मा-
याविनाम् आद्य त्वम् अपसर बहुधृगोचराद् गच्छ । तथा हे निर्घृण
धृष्टानां व्यक्तापराधानां पितस्त्वं मुञ्च मा मद्रुस्त्रादिकं स्पर्शः । ज-
लस्य अन्तरं मध्यं तस्मिन् कृष्टम् अपासितं कट्यम् अधस्तनवस्त्रं
येत तं प्रियं कुलव्यलीकं दयितम् इति पूर्वोक्तं कापि वभाण निरम-
र्त्सयन् ॥

अज्ज अज्जो । वह परं । निग्धिणया निग्धिणय । “हो हीचो वा” [३८]

इति हो हीचो वा ॥

पिअ । “आतोऽनू वा” [३९] इति अकारः अन्तादेशः पक्षे पिअरं ।

५३. हे कर्तः स्रष्टः किमहं कृता । एवं प्रियापमाने सति मज्जनमनो
निरर्थकत्वात् किमहं स्तुष्टा । तथा हे वयस्ये सखि शृणु मद्राक्षयम्
आकर्णय । तथा वयस्ये निरीक्षस्व तथा हे अम्भ मातः अन्यस्याम्
अपरकान्तायां प्रियो रमते इति अनया रीत्या कयापि रुदितम् ॥

पिअरं “गाम्यरं वा” [४०] इति अरं । पक्षे पिअ । वार्त्ताति किम् । कत्तार

वयंसे । “वाप ए” [४१] इति आप एत्वम् । पक्षे वयंसा । आहुतकान् क-

चिद् ओत्वमपि । अम्मो ॥

५४. सखि वरवहु प्रधानपत्नि इह ग्रीष्मे वारिणि जलमध्ये अ-

“जामातुणो रमन्ते उअ वारिणि, अपुरवं खु लडहत्तं;

को अन्नो लडहो ?” सम्भलीहिं काहिं पि इअ भणिअं. ५५

“रे धुस-पिआ सि तुमं, जग-पिअरा गोरि-संकरा सविमो.

मा सवसु अप्प-पिअरं, तं भत्तारो किमग्हाण ? ५६

नया त्वत्सपत्न्या सह रन्तारं रमणशीलम् इमे पुरोवर्तिनं प्रियम्
खलप्वः कर्षकस्य बध्वा ग्रामणीः भर्ता तमिव । अकृत्यकारितया
हालिकम् इत्यर्थः । त्यज मा अङ्गीकार्यः इति अनया रीत्या कापि
सख्या शिक्षिता ।

सहि । वर-वहु “इदमोहस्वः” [४३.] ।

गामिणि । खलपुणो । “किपः” [४३.] इति ह्रस्वः ।

५५. जामातरो दुहितृपतयः वारिणि रमन्ते अस्मत्पुत्रिकाभिः
सह जलकेलिं कुर्वन्ति । उअ पश्य जामातृन् इति एकया उक्ते
सति अपरा प्राह खु आश्चर्यम् अपूर्वं लोकोत्तरम् । जातिविवक्षया
एकवचनान् जामातुः । लडह इति देश्यो लटभशब्दः संस्कृतो वा
सुन्दरार्थः । ततो लडहत्तं लटभत्वं वा सौन्दर्यम् । ततस्तदन्यापि
आह . कोन्यः अपरो जामातुः सकाशान् लटभः प्रधानः । किं तु
इत्थं यौवनमाननाव एव एवेत्यर्थः । इति अनया रीत्या काभिरपि
सम्भलीभिः तत्क्रीडावलोकनागततटस्थकुट्टिनीभिर्भणितं जल्पितम् ॥

५६. त्रिभिर्विशेषकम् । अन्यस्याः सपत्न्याः । वक्षेस्तदादिस्वात्
[४ ३९५] छण्ठादेशः । उक्षणे जलेन आह्वने कृते सति प्र-
कटेन अनेन मदीयापराधेन निश्चितम् इयं भानिनी बहु किमपि
कुपिता भविष्यतीति प्रसादयितुं समागते प्रियतमे इति अनया
रीत्या कयापि रुदितं साश्रुपापम् उक्तम् । तदेवाह । रे त्वं धूर्तानां
पिता । शाठ्याचरणात् मायाविनां मुख्य इत्यर्थः । असि वर्तसे । अ-
त्रार्थे जगतः पितरौ गौरीशंकरौ । आत्मानं बहुमन्यमाना बहुवच-
नेन निर्दिशति । वयं तुभ्यं ज्ञापामहे तच्छपथं कुर्मः . ततोसौ
तत्रजनाय मम त्वमेव प्रिया तस्यास्तु सेवनं मया एवमेव कृतम् इ-

भक्तारा जाण वसे धन्ना इत्थीण ताण माआओ.

माआए किं जणिआ? किं महिआ माअराज मए? ५७

देवा पिअरा सरणं. संहार कत्तार, झुअण-कत्ता, मं."

अस्साइ छण्ठणे पिअअमम्मि कीएवि हअ हण्णं. ५८

त्यर्थे पितृशपथं कुर्वाणस्तया ऊचे । त्वं मर्त्या मा शपस्व आत्मपितरम् ।
तच्छपथं मा कार्षीः । यतस्त्वं किम् अस्माकं भर्ता । किं तु तस्या
पृथेत्यर्थः ॥

५७. एवं भर्तारं निर्भर्त्य सनिर्वेदम् आकाशोक्तिमेवाह ।
भर्तारो यासो वदो आज्ञायां धन्याः कृतपुण्यास्तासां स्त्रीणां मानरो
जनन्यः । न पुनस्त्वर्द्धतृकाया मम मातेत्यर्थः । तथा किं माआ अहं
अनिता उत्पादिता । अयम् अभिसंधिः । यद्यहं तथा नोत्पादिता स्यां
तदा नैवं पराभवभाजनं स्याम् इति । तथा किं मातरः ।

ब्राह्मी माहेश्वरी चैन्द्री वाराही वैष्णवी तथा ।

कौमारी चर्ममुण्डा च कालसंकर्षणीति च ॥

इत्यष्टौ देवताविशेषाः । अथ वा ।

अमृताद्या ब्रह्माणी सिद्धिर्माहेश्वरी च कौमारी ।

वैष्णव्यथ वाराही चामुण्डा मातरः सप्त ॥

इत्येवं सप्त वा मया महिताः पूजिताः । किल एतन्मातृपूजनं
भर्तृवाङ्मयाय कृतम् । तच्च नास्ति । तस्मात् तदपूजनमेव श्रेयः ।

५८. देवाः हरिहरब्रह्माणः पितरो मातृपित्राद्याः शरणम् ।
एवंविधदुःखदग्धाया मम त्राणं सन्तु । तथा भुवनत्रयकर्तः जग-
त्त्रयनिर्माणकर्तः सृष्टः मां संहारयेन नैवैतस्माद् आधिर्भवतीत्यर्थः ॥

जामावणो । " कत्तासुद्धं" [४४] इति कदम्बताम्रम् उक्तं वा । बहुवचनस्य
प्रत्ययर्थत्वाद् यथादर्शनं भाव्यमिति । पक्षे भक्तारा । अस्ममास्त्विति किम् । पिआ ।
पिअरा । पिअरं ।

भक्तारो । भक्तारा । " आरः त्याशौ" [४५.] इति आरः ॥

“दे विन्नवेमि राया; रायाणो, देसु सन्वओ दिट्ठि,
उअ रायाणो कैवीह, केवि राया इह रमन्ते. ५९

वाणारसीइ रण्णो, कुरूण रायाउ अहिअम् अम्बु-छणो
रण्णो तिउरीए महुराए रायस्स य पयट्ठो. ६०

हूणाण राइणा इह उअ रायाणो इमे पहु रमन्ते;
अज्झाणं रण्णा राइणो तह सगेण राएण. ६१

माआओ । माआए । माअरए । “आ अरा मातुः” [४६.] इति बाहुलकान्
जन्यार्थस्य आ देवतार्थस्य तु अरा इत्यादेशौ ॥

पिअरा । “माभ्यरः” [४७.] इत्यरः ॥

कत्ता । “आ सौ न का” [४८.] इति आः । पक्षे कत्ताए ॥

५९, ७७. एकोनविंशत्या महाकुलकम् । यस्मिन् काले जलेन पूर्णं
शालभक्षिकादिकर्णादिस्थानेभ्यः प्रपतन्तीरेण निभृतं यच्चगृहं धारा-
गृहम् यस्मिन् काले [च] जलक्षणो वारिक्रीडा भूतः संवृत्तस्तस्मिन्
काले नरेन्द्रस्य श्रीकुमारपालभूपालस्य दौवारिकेण इदं पूर्वोक्तं प्र-
तिपादितम् । तदेवाह ।

दे संबोधने । हे राजन् विज्ञापयामि । किं विज्ञापयसि । हे
राजन् सर्वतो दृष्टिं देहि । समन्तात् राजादीनां जलोक्षणम्
ईक्षस्वेत्यर्थः । राजमिति संबोधनपदं प्रतिक्रियम् अत्रेपि योज्यम् ।
ततस्तत्परं भूर्प ज्ञात्वा आह । उअ पश्य राज्ञः । केपि राजानः इह
अस्मिन् प्रदेशे रमन्ते । उअ पश्य राज्ञः । केपि राजान इह रमन्ते ॥

६०. वाराणस्याः काशे राज्ञः सकाशात् तथा कुरूणां राज्ञः
सकाशात् अधिकं गाढतरं यथा इति एवं त्रिपुर्याञ्चेदिनगर्था राज्ञो
मधुराया राज्ञश्च अम्बुक्षणः प्रवृत्तः ॥

६१. हे प्रभो उअ पश्य राज्ञः । हूणा देशविशेषाः । तेषां राज्ञा

परओ जदूण रण्णो, परओ चेदीण राइणो तह य
 राइम्मि अराअम्मि अ एगागारं जले कीला. ६२
 इह वारि-मज्जनं-छणे राईणम् अराइणं च समभावो;
 रायं अराइणं तह कीलन्तं पिच्छ राईहिं. ६३
 राईहिन्तो राईसु जन्ति राईण मण-हरा विलया
 इहिं रायाणेहिं उअ जल-कीला-पयट्टेहिं. ६४
 रण्णा अराइणा वि हु उच्छालिज्जन्ति नीर-लहरीओ
 मगहाण राइणो कोसलाण रण्णो अ सविहम्मि. ६५

सह इमे पुरोवर्तिनो राजानः इह अत्र प्रदेशे रमन्ते । तथा उअ
 पश्य राज्ञः । अङ्गानां राज्ञा शुकानां राज्ञा च सह राधानो रमन्ते ।

६२. यदूनां यादवानां राज्ञः परतः परत्र देशे तथा चेदयो देश-
 विशेषास्तेषां राज्ञः परतश्च राज्ञि अराज्ञि च तत्पत्न्यादौ एका-
 कारं प्रतिपत्तिभावाद्वाङ्कारहितत्वेन निर्विशेषं जले क्रीडा अनयोर-
 न्योन्यं नीरैरभ्युक्षणम् अस्ति । राज्ञ इत्यत्र परतस्तत्तत्तस्य योगे "प्रभृत्य-
 न्यार्थे" [६० २. २. ७५] इति दिक्पञ्चमी । अतस्तत्तत्तस्य तु योगे "शिरिष्ठात्"
 [६० २. २. ७२.] इति षष्ठी ॥

६३. इह अत्र प्रदेशे वारिणा मज्जनं कानं तस्य क्षणः कालस्त-
 स्मिन् राज्ञाम् अराज्ञां च पौरजनानां समभावः मिथो जलावातान्
 तुल्यत्वम् । तथा इह राजानम् अराजानं च राजभिः सह क्रीडन्तं
 पश्य ।

६४. उअ पश्य इदानीं सांप्रतं जलक्रीडायां प्रवृत्तैर्योपनै रा-
 जभिः सह राजभ्यः राज्ञः सकाशाद् राज्ञा मनोहरा मनोज्ञाश्चि-
 तावर्जिका वा वनिता वारविलासिन्यो राजसु यान्ति । राजसहितं
 एकाम् राज्ञ उक्षित्वा अन्यान् उक्षितुम् उपमच्छन्तीत्यर्थः ॥

६५. मगधानां राज्ञः सकाशाद् कोसलानां राज्ञः सविधे समीपे

कोवि जुआ सजुआणो अप्पणिआ सह पिअं जले नेउं
 रुसविअप्पाणेणं अतोससी अप्पणइआवि. ६६
 सब्बे अन्नेवि निवा खिवन्ति धारा-हरम्मि सब्बस्सि
 सब्बत्थ त्थी-लोए सब्बम्मि जलं तहम्मि. ६७
 असत्थ कुन्तला, अस्सस्सि कुसुमाई, अन्नाहिं हारा
 पिच्छ मयच्छि-जणे सब्बहिं पि रहसेण जल-रमिरे. ६८
 काहिं जाहिं ताहिं इत्थीए रमइ नेस राय-वड्ड,
 कीए जीए तीएवि विअड्डाए निहिय-चिचो. ६९

कोसलानां राज्ञः सकाशाद् भगधानां राज्ञः सविधे राज्ञा अराज्ञापि
 णु मिश्रितं नीरस्य लहयः कल्लोला उच्छालयन्ते ।

६६. प्रियाम् अभीष्टां गणिकाम् आत्मना सह जले नीत्वा आ-
 स्मना रोषयित्वा सकोपां कृत्वा सयुवा तरुणमित्रपरिवृतः कोवि
 पुत्रा आत्मनैव अतुत्तुषम् वचनवैचित्र्येण आवर्जयत् । अपिः एवार्थे ॥

६७. सर्वस्मिन् समस्ते धारागृहे सर्वस्मिन् स्त्रीलोके तथा सर्व-
 स्मिन् अन्यत्र भिन्नादिषु सर्वे अन्येपि पूर्वोक्तेभ्योऽपरेपि मृगा
 जलं क्षिपन्ति उच्छालयन्ति ॥

६८. अन्यस्मिन् स्कन्धादिदेशे । विसंस्थुला इति भावः कु-
 न्तलाः केशपाशाः । अन्यस्मिन् कुसुमानि । अन्यस्मिन् हाराः ।
 इति रमसेन औत्सुक्येन जले रन्तरि रमणशीले सर्वस्मिन्नपि मृगा-
 क्षिजने पश्य । इति शेषम् ॥

६९. कस्यां यस्यां तस्यामेव विदग्धायामेव कटाक्षादिन्यासनि-
 पुणस्त्रियां निहितचित्तः न्यस्तमनाः सन् कस्यां यस्यां तस्याम् । अ-
 विदग्धस्त्रियाम् इत्यर्थः । एव पुरोवर्ती राजवटुः न रमते । अपिः
 एवार्थे ॥

एअस्सि ठाणे जल्ले-छणे इमस्सि हवन्ति नखक्खा
 सव्वेस्सि अब्बेस्सि जुआण जुअईण य पयासा. ७०
 सव्वार्णं अन्नाणवि जुआण जुअईण एत्थ हलवोलो
 न हु कास तास रम्मो! केस्सि तेस्सि न देइ दिहिं? ७१
 कासवि तास सरिच्छा किंनर-नारीइ किंनरस्स तद्वा
 गायन्ति इत्थ रमिरा वारिणि तरुणींउं तरुणा य. ७२
 कस्सवि तस्स जुआणस्स काइ ताए अ एत्थ जुअईए
 न हु दीसइ तणु-लढी जा न सरोमञ्च-कञ्जुइआ. ७३

७०. एतस्मिन् स्थाने यक्षगृहरूपे अस्मिन् जलक्षणे सति सर्वेषां
 सर्वासां यूनां युवतीनां संबन्धिनो नखाङ्का नखक्षतानि अन्येषाम्
 अन्यासां यूनां युवतीनां च प्रकाशाः अङ्गरागापगमात् स्वपरप्रकटा
 भवन्ति ॥

७१. अत्र जलकेलिकाले सर्वेषाम् अन्येषां यूनां सर्वासां अ-
 न्यासां युवतीनामपि संबन्धी । हलवोलो देश्यः कोलाहलार्थः । ततः
 कोलाहलः तु निश्चितं केषां तेषां न रम्यः । किं तु सर्वेषां ओन्नपुटैः
 पेय इत्यर्थः ॥ केषां तेषां यूनां कासां तासां युवतीनां न धृतिं ददाति
 किं तु सर्वेषां हृदयम् आह्लादयतीति भावः ॥

७२. तथा कस्या अपि तस्याः सर्वोत्कृष्टायाः किंनरनार्याः अम-
 ररमण्यास्तथा कस्यापि तस्य सर्वप्रसिद्धस्य किंनरस्य देवगायनस्य
 सदृक्षा रूपवेषनिनादादिना तुल्याः रचयो रन्तारश्च क्रीडापरस्त-
 रुण्यस्तदणाश्च अत्र भारागृहे वारिणि गायन्ति गानं कुर्वन्ति ॥

७३. कस्यापि तस्य यूनाः कस्यास्तस्याश्च युवत्थास्तनुयष्टिः अत्र
 यक्षगृहे हे निश्चितं यस्तदोन्नित्यसंबन्धात् सा न दृश्यते या न रो-
 माञ्चः पुलकः स एव तनुव्यापकत्वान् कञ्जुकः सह रोमाञ्चकञ्जु-

१ B C तरुणीं. २ B C जुअईण.

३ B C जलोक्षणे. ४ B C तु.

पुंसदो जास, मणं जस्त य, जल-केलि-काल-दुष्टलिओ
किस्सा तिस्सा जिस्सा सो जुवईए अणुसरेइ. ७४
कीसे तीसे जीसे पणालिआए पल्लहिअं नीरं
कीए जीए तीएवि बाहिरं तं न जुअईए. ७५
काहेवि नाहि लोए, कालावि न वा अमच्च-लोगम्मि,
कइआवि न भू-लोए जल-जन्तं एरिसं आसि." ७६

केन वर्तते सरोमाञ्चकञ्चुकिका किं तु सर्वस्य शैत्यहर्षादिना अ-
 ङ्गवाष्टिः सपुलकाभूद् इति भावः ॥

७४. यस्य पुमृशब्दः धर्मादिपुरुषार्थासाधनात् पुमान् इति नाम-
 मात्रम् यस्य च मनः चित्तम् : सचेतन इत्यर्थः । जलकेलेः कालस्तत्र
 दुर्लेलितः भोगवाञ्छातत्परः स कां थां तां युवतिम् अनुसरति । प-
 ञ्चशरशराघातभीतः स्त्रीमात्रस्यापि पृष्ठानुयायी भवतीति भावः ।
 "कचिद् द्वितीयादेः" [३. १३४.] इति द्वितीयायाः षष्ठी ।

७५. कस्या यस्यास्तस्याः प्रणालिकायाः सकाशाद् यद् नीरं प-
 र्यस्तं पतितं तन् कस्या यस्यास्तस्या अपि युवत्याः न बाहिरभूत् किं
 तु सर्वस्यास्तद् अङ्गसङ्गम् आपेत्यर्थः । "कचिद् द्वितीयादेः" [३. १३४.] इति
 पञ्चम्याः षष्ठी । पूर्वार्धे यच्छब्दो ज्ञेयः ॥

७६. कस्मिन्नपि काले न अहिलोके नागसन्निधि । कस्मिन्नपि
 काले नैव अमर्त्यलोके त्रिदशालये । कस्मिन्नपि काले न भूलोके पृ-
 थ्वीपृष्ठे जलयन्त्रम् ईदृशम् आसीत् । अवलोकनपरविश्वलोकालक्षि-
 तसततविश्वतोमुखोच्छलितशुचिसुरभ्यमृतधाराधोरणीवहनाद् नैत-
 त्समं बभूव ॥

राया । "राजः" [४९.] इति गलोपे अन्यस्य सौ आत्वं वा । पक्षे रायाणो ।

जाला जलेण पुनं अन्त-हरं, जलं-छगो हुओ जाहे,

दोवारिण ताहे विन्नत्तम् इमं नरिन्दस्स. ७७

रायाणी । रण्णी । रण्णी । “जइएत्तकसिक्कतां णो” [५०.] इति णो । पक्षे

राया । रायाव । रायस्स ॥

राइणा । “दे णा” [५१.] इति णा । पक्षे रण्णा । राएण ॥

राइणा । राइणो । राइणो । राइम्मि । “इज्जेस्य णोणाक्खी” [५२.] इति जस्य

इः । पक्षे रायाणी । राएण । रण्णो । अराअम्मि ॥

अराइणं । अराइणं । “इणम् अमाया” [५३.] इति जस्य अमायायां सह

इणम् । पक्षे राईणं । रायं ॥

राईहि । राईहिन्तो । राईसु । राईण । “ईद्विस्सम्यसाग्गुणि” [५४.] इति जस्य ई ।

पक्षे रायाणेहि इत्यादि ॥

रण्णा । रण्णो । “आजस्स” [५५.] इति टाकसिक्कसु णा णो इत्यादेकापणेणु

अण् । पक्षे अराइणा । राइणो । सणाणेणु इति ध्यावृत्तेः रायाव रायस्स राएण

इति प्राग् [५०, ५१] वक्तोदाहरणानि इह केष्यानि ॥

सजुआणो “पुस्सय” [५६.] इति अकन्तस्य आणः । पक्षे यथादर्शनं “रासः”

[३. ४९.] इत्यादिभिः राजवत् कार्यम् । पक्षे जुआ ॥

अप्पणिआ । अप्पणइआ । “आरमन” [५७.] इति टाया णिआ अइआ ।

पक्षे अप्पाणेण ॥

सवे । अजे । “अतः सर्वदे” [५८.] इति सर्वदेः अदन्ताक्रमसः द्वित् व ।

जस इति किम् । सर्वस्सि ॥

सवन्ध । सवम्मि । अवम्मि । अवन्ध । अवम्मि । “केः सिस्सिमिस्सयः” [५९.] ॥

अवम्मि । सवम्मि । “न वाऽनिद” [६०.] इति हि वा । बाहुलकात् कियत्तस्य-

खियामपि । काहि । जाहि । ताहि । पक्षे सर्वस्सि । सवन्ध । सवम्मि इत्यादि ।

खियां तु पक्षे कीय् । जीय् । लीय् । इदमेतद्वर्जने किम् । इमस्सि । एअस्सि ॥

सवेस्सि । अवेस्सि । “आमो वेस्सि” [६१.] इति वेस्सि । पक्षे सव्वानं । अव्वानं ।

बाहुलकात् खियामपि । केस्सि । तेस्सि ॥

जइआ गिम्हो पयट्ठओ तइअच्चिअ किर आसि पाउसो;
जाए ताला जल-च्छणे पत्तो अच्छि-वहं खणे तहिं. ७८

कास । तास । "कितङ्गयां वासः" [६२.] इति वासः । पक्षे केसि । तेसि ॥

कास । तास । जास । "कियसङ्गयो वसः" [६२.] इति वासः । पक्षे कस्त । तस्त ।
जस्त । बाहुलकात् कितङ्गयाम् आकारान्ताभ्यामपि वासो वा । कास । तास । पक्षे
काए । ताए ॥

किस्सा । जिस्सा । निस्सा । कीमे । जीसे । तीसे । "ईङ्गयः स्ता से" [६४.] इति
स्ता से । पक्षे कीए । जीए । तीए ॥

७८. तदा ग्रीष्मकाले तस्मिन् क्षणे ग्रीष्मप्रवृत्त्यनन्तरमेव जल-
क्षणे नानाजलयन्मादिधारासारादिभिर्जलोत्सवे जाते संपन्ने सति ।
किल इति संभाव्यते । यदा ग्रीष्मः प्रवृत्तस्तदैव प्रावृद्ध अक्षिपयं
प्राप्ता समस्तजनप्रत्यक्षासीद् इति । अथ च यौगपद्येन ऋतुसंभवेन
ग्रीष्मकाले प्रावृद्ध आसीद् इति भङ्गयोक्तम् । उत्तरसर्गार्थसूचन-
मपि कृतम् । वैतालीयं छन्दः ।

काहे । काला । कइआ । जाला । जाहे । ताहे । जइआ । तइआ । ताला । "के-
हीहे" [६५.] इति आहे आला इति द्वितौ हआ च । पक्षे तहिं इत्यादि ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतव्याख्यमहा-
काव्यपृत्तौ चतुर्थः सर्गः समाप्तः ॥

कम्हा जम्हा तम्हावि वण-निउआउ तत्थ महमहिओ
काओ जाओ ताओवि पक्खओ नीव-गन्धो तो. १

“गायन्ति किणो मोरा! कीस पिगी गाइ जम्बु-फल-मत्ता?

कम्हा वयं जिआमो?” तत्थ पउत्थेहिं इअ लविअं. २

इमिणा इमेण एएण एदिणा किणवि जेण तेण किर
सच्च-दिसाण सुहेणं महमहिओ मालई-गन्धो. ३

१. अथ पञ्चत्वारिंशता गाथाभिर्ग्रीष्मानन्तरभाविनीं प्राकृषं वर्णयति । ततो ग्रीष्मानन्तरं कस्माद् यस्मात् तस्मादपि । सर्वस्माद् इत्यर्थः । वननिकुञ्जात् कस्माद् यस्मात् तस्मादपि पक्षात् पार्श्वान् समीपदेशान् तत्र प्रावृषि नीपगन्धः धाराकदम्बसौरभ्यं प्रसृतः उच्छलितः ॥

कम्हा । जम्हा । तम्हा । “क्सेम्हा” [६६.] पक्षे काओ । जाओ । ताओ ॥
तो । “ तदो दोः ” [६७.] इति क्सेवों । पक्षे तम्हा ॥

२. कस्माद् मयूरा गायन्ति केकायन्ते । कस्मात् जम्बुकलैर्मत्ता पुष्टा सती पिगी कोकिला गायति मधुरं कूजति अथ यदि एतयोः शब्दितम् उल्लसति तदा कस्माद् वयं जीवामः । एवं सति न प्राणितुं समय इति भावः । इति तत्र प्रावृषि प्रोक्षितैः पान्थैर्लपितं परस्परम् उक्तम् ॥

किणो । कीस । “ किमो डिणोडीसो ” [६८.] इति क्सेडिणोडीसो । पक्षे कम्हा ॥

३. येन केनापि तेन लोकप्रसिद्धेन सर्वदिशां मुखेन । केन तेने-

वार्यं वाष्ण तिणा केणावि, जिणा खु णेहि पद्मिणि
 परिमुक्तो नीसासो भरिऊणं दइअ-रइ-केलिं. ४
 मालइ-लथाइ णाए णेण य पुञ्चानिलेण पद्मिआण
कत्तोनि कोवि कत्थवि अहूव-पुण्वो हुओ मोहो. ५
 अह विन्नत्तं आरामिण्ण, “पेच्छसु इमं वणोद्देशं
 वल्लीहि इमाहि इमो बहल-दलाहिं मणो हरइ. ६

त्याह । अनेनं प्राच्येन अनेनं अर्वाच्येन एतेन प्रतीच्येन एतेन उदी-
 च्येन कृत्वा । किर इति किलार्थे । स च आप्तवादे । मालतीमन्धो
 आतिपरिमलः प्रसूतः ॥

४. तेन केनापि वातेन वार्त परिधान्तम् येन कृत्वा खु निश्चित
 दयितारनिकेलिं प्रियासुरतक्रीडां स्मृत्वा विचिन्त्य तैः पथिकैः नि-
 श्वासः परिमुक्तः । तथाविधपवनस्य उद्दीपनविभावत्वात् । बहिर्मुखाद्
 उष्णवातः परित्यक्तः ॥

इमिणा । इमेण । एण । एदिणा । किण । जेण । तेण । तिणा । केण । जिणा ॥
 “इदमेतत्किंयत्तद्व्यग्रो किणा” [१९.] इति टाया द्वि इणा वा ॥

५. तथा मालतीलतया तेन च पूर्वानिलेन पथिकानां कस्मादपि
 कुतश्चिच्छकारणान् कुत्रापि उद्यानोद्देशे कोप्यनिर्वचनीयः अभूतपूर्वः
 असंज्ञानचरो मोहः चित्तवैकल्यम् अभूत् । अपिः संदेहे ॥

णेहि । णाए । णेण । “तदो ण^०” [७०.] इति स्वाहो णो उक्षयादुसारेण ।
कत्तो । को । कत्थ । “किमः कः^०” [७१.] इति स्वादौ ऋतलोश्च कः ॥

६. अथ प्रावृद्धिबृम्भणानन्तरम् आरामिकेण उद्यानपालकेन
 विज्ञप्तं श्रीकुमारपालभूपालस्य पुरः प्राञ्जलिं प्रतिपादितम् । किं तद्
 तदेवाह । इमं प्रत्यक्षवर्तिनं वनोद्देशं काननसमीपं पश्य प्रेक्षस्व वा
 सावधानं विलोकय । सामान्येन वनदर्शनविषयं विज्ञाप्य विशेषेण

इमिआ पाउस-लच्छी कहइ, अयं सिंरिफलो वणे अस्सि

समए इमस्सिम् अलि-किङ्किणी-रवं कामे-छेतं व. ७

उअ अस्स जम्बु-तरुणो इमस्स दाडिमि-दुमस्स य फलाइं,

एसु रमिज्जइ आहिं सुगीहि एहिं सुगेहिं च. ८

इह उज्जाणे समए इमम्मि णं पिच्छ विहसियं नीवं,

कुडयं च इमं, णे अज्जुणे अ, ताविच्छए अ इमे. ९

वर्षासंभविवृक्षलतापत्रादिसंपदं वनगतां दर्शयन् विज्ञपयति । इ-
माभिः बहुलदलाभिः सान्द्रपत्रपङ्क्तिभिः वल्लीभिः प्रततिभिः कृत्वा
अयं वनोद्देशो मनो हरति हृदयम् आवर्जयति ॥

इमं । इमाहि । इमो । “इदम इमः” [७९.] ।

७. अस्मिन् समये सांप्रतम् अस्मिन् वने अयं श्रीफलः विल्वः
अलयः सौरभ्यलोभलप्रा भृङ्गास्त एव तदाकारत्वात् किङ्किण्यः क्षु-
द्रघण्टिकास्तेषां रवो यत्र तत् तथा एवंविधं कामच्छत्रमिव । तेन क-
न्दर्पस्य सच्छायत्वात् । इति इयं प्राष्टृङ्क्ष्मीः कथयति सामर्थ्यात्स्त-
नयिष्वस्तनितैः प्रतिपादयति ॥

इमिआ । अयं “पुंल्लियोः” [७९.] इति न वा अयं इमिआ । पञ्चे इमो ॥

८. अस्य जम्बुतरुः अस्थ दाडिमीदुमस्य च फलानि उअ पश्य ।
तथा एषु फलेषु आभिः शुकीभिः कीरीभिः एभिः शुक्लैश्च रम्यते
परस्परं श्रीकथ्यते ॥

अस्सि । अस्स : “रित्तस्सयोरत्” [७४.] । इमादेवोपि । इमस्सि । इमस्स ॥
बाहुलकाद् अन्यत्रापि । एसु । आहि । एहि ॥

९. अस्मिन् समये सांप्रतम् अस्मिन्नुद्याने इमं नीपं धाराक-
दम्बम् इमं च कुटजं च वत्सकाख्यवृक्षविशेषं विकसितं पुष्पितम्
इमान् अर्जुनांश्च ककुभान् इमान् तापिच्छांश्च तमालान् । अर्धव-
शाद् वचनव्यत्ययः । इति विकसितान् पश्य ।

१ B रिशि°. O रिस्°. २ B ० वत्त

१ B O ० कक्ष्मी.

लङ्गलि-वणेण णेण फुल्लं, जूही-वणेण य इमेण,

कोहलि-वणेहि णेहि, इमेहि बिम्बी-वणेहि च. १०

भू-भागम् इणं, तद् नह-भागम् इमं, परिमलेण रुन्धन्तं
इदम् इणम् इणमो अ वणं कोआसइ केअईण, उअ. ११

उअ, किंपि हु सुन्देरं पाउस-समयस्स से पयट्ठस्स;

सिं कुडयज्जुण-सज्जाण परिमलो इत्थ परिमिलिओ. १२

इह । “ केमेण हः ” [७५.] । इदमः कृतेमात् केः स्थाने मेण सह हः । पक्षे इमस्ति ॥

इह । इमस्मि । “ न स्थः ” [७६.] । इदमः केः स्थो न ॥

१०. एतेन लाङ्गलीनां शारदीलतानां वनेन अनेन यूधिकानां माधवीलतानां वनेन च एभिः कूष्माण्डीनाम् ओषधिविशेषाणां वनैः एभिर्बिम्बीनां रक्तफलानां वनैश्च फुल्लम् । एतानि लाङ्गल्यादिवनानि पुष्पितानीत्यर्थः ॥

णं । जे । णेण । [णेहि] “ णोमसुटाभित्ति ” [७७.] इति णः । पक्षे इमं ।
इमे । इमेण । इमेहि ॥

११. इमं भूभागं पृथ्वीपृष्ठप्रदेशं तथा इमं नभोभागम् आकाशदेशं परिमलेन सौरभ्येण रुन्धत् क्यामुवद् इदम् इदम् इदं च । समस्तमपीति भावः । केतकीनां वनं विकसति पुष्पति उअ पश्य ॥

इणं । “ अमेण ” [७८.] । पक्षे इमं ॥

इदं । इणं । इणमो । “ ह्तिस्व ” [७९.] इति सिञ्चन्यां सह इदं इणमो
इणं च ॥

१२. प्रवृत्तस्य प्रसृतस्य । प्रौढिं प्राप्तस्येत्यर्थः । अस्य प्रावृत्तस्य-
पस्य हु निश्चितम् आश्चर्यं वा किमपि लोकोत्तरं सौन्दर्यम् अस्ति

से चन्दणस्त तद् भयनाभीष्ट, सिं च अगुरु-कलिआण
 कर्पूर-पारियाण य अहिअयरो मालई-गन्धो. १३
 चिञ्चिणिअ-तरुणेमाणेआण य कुसुम-दंसणे हरिसो
 कहवि न माइ इमस्सेअस्स य आराम-लोअस्स. १४
 ताण ललिआण ठाणं तस्माणस्स, लङ्गली-कुसुमं,
 एआओ, एत्ताहे, एत्तो अ न एत्थ को लेइ? १५

उभ पश्य । तथा अत्र प्रावृषि एषां कुटजार्जुनसर्जानां वस्त्रकककु-
 भशालाख्यद्रुमाणां परिमलः परिमिलितः पिण्डीभूतः । तद्वन्ध्रवै-
 वित्त्यं न ज्ञायत इत्यर्थः ।

किं । “किमः किं” [८०.] ॥

१३. अस्माद् उपलभ्यमानात् तस्मान् पूर्वम् उपलब्धान् एतस्मात्
 आसन्नोपलभ्यमानाद् वा चन्दनात् । एषाम् अत्यासन्नोपलभ्यमानप-
 क्षनादिनगराणां तेषां लोकदृष्टमलयादिदेशानां वा चन्दनात् ।
 तथा अस्यास्तस्या एतस्या वा मृगनाभेः आसन्नं तासन्नं वा पुरां मृग-
 नाभेः । आभ्यस्ताभ्य एताभ्यश्च अगुरुकलिकाभ्यः । एभ्यस्तेभ्य
 एतेभ्यश्च कर्पूरपारिजातेभ्यः । सामर्थ्यान् चन्दनादिगन्धेभ्य इ-
 त्यर्थः । मालत्वा जातेर्गन्धः परिमलः अधिकतरः । प्रावृट्काले हि
 मालत्वा अतिरुचिरप्रचुरतरसौरभ्यास्पदत्वान् । ते चन्दणस्त इत्यादिषु
 “कथिन् द्वितीयादेः” [१.११४.] इति पञ्चम्याः षष्ठी ॥

१४. एषाम् एतेषां च चिञ्चिणिकातरुणाम् अभिलकावृक्षाणां
 कुसुमदर्शने सति अस्य एतस्य आरामलोकस्य उद्यानजनस्य कथ-
 मपि केनापि प्रकारेण हर्षो न माति अतिवर्तते ।

१५. तस्य अनङ्गस्य तेषां ललितानां विलसितानां स्थानं पदं ला-

१ So B. C. २ B. °पारियण, 'We with C. ३ B. C. चिञ्चि°.

४ B wants °मानपक्ष° up to °गन्धेभ्य. ५ C °मलयजादि°. ६ C अभिवर्तते.

एअम्मि वणोदेसे, ईअम्मि, तहा अयम्मि ऊसलइ
 इणम्, इणमो, एस फुडं सालो, जूही, सिलिन्धं च. १६
 कुड्ढंयं दलइ तम् एअं, एसा सा जूहिआ महमहेइ,
 एसो सो कन्दलिओ वेणु-कुड्ढोवि पडिसाई. १७

जलीकुसुमं शारदीलताप्रसूनम् एतस्मान् [एतस्मात्] एतस्माच्च ।
 सर्वसमीपवर्तिदेशाद् इत्यर्थः । अत्र उद्याने को न लाति । परिमल-
 विक्रासिसौन्दर्याद्यावर्जितचेताः सर्वोपि एतद् गृह्णातीति भावः ।

से । सि । “वेदंतदेत” [८१] इत्यादिना इदमतद्एतदां स्थाने क्स्त्राभ्यां सह
 यथासंख्यं सेसिमौ । पथे इमाण । एआण । इमस्स । एअस्स । ताण । तस्स ॥

एताहे एत्तो । “वैतदो” [८२] इति एतदो क्स्त्रे स्थाने तो ताहे । पथे
 एआओ ॥

एताहे । एत्तो । एत्थ । “त्थे च तस्य लुक्” [८३] । एतदः स्थे परे तो ताहे
 एतयोश्च परयोस्तस्य लुक् ॥

१६. एतस्मिन्नेतस्मिन् [एतस्मिन्] समीपवर्तिनि वनोदेशे एष
 सालः अर्जुनः । एषा यूथी मागधीलता । एतत् सिलिन्ध्रं च भूमि-
 स्फोटः स्फुटम् उल्लसति पुष्पपत्रप्रवालादिभिर्वर्धते ॥

ईअम्मि । अयम्मि । “एरदी” [८४] इति एतदः एकारस्य उपादेशे स्मौ अत्-
 ईतो । पथ एअम्मि ॥

१७. तद् एतन् पूर्वदृष्टम् अधुना अनुभूयमानं कुटजं दलति वि-
 कसति । एषा सा यूथिका महमहेइ इति गन्धेन प्रसरति । सौरभ्येण
 सर्वं व्याप्रीतीत्यर्थः । एष स वेणुकुड्ढोपि वंशगहनमपि प्रतिशालं
 सर्वशाखासु कन्दलितः संजातनवाङ्कुरः ।

१ B कुडलं.

१ C क्षितिः. २ B C महमहेइति १०५ महमहेइ इति.

अह लीला-पोक्करिणी, अह नीरं वडुवास-मुकं च,

अह पवण-वेवमाणो नवो अ कलमङ्कुरुकेरो. १८

ताविच्छो बहल-दलो अय्, अय् कमलिणी अ गय-कमला,

मत्तम् अमुं भेग-कुलं अमूत्तु लीला-तलाईम्. १९

निच्चुलाण अयम्मि वणे, इअम्मि तह सल्लई-निउअम्मि,

साल-वणम्मि अमुम्मि अ परिमल-बहलो बहइ पवणो." २०

इणम् । इणमो । एस । "वैणस" [८५.] इति एतदः तिना सह एस इणम्
इणमो । पक्षे एअं । एसा । एसो ॥

एसा । सा । एसो । सो । "तदथ तः सोऽक्कीचे" [८६.] । अक्कीचे । अक्कीच
इति किम् । तम् एअं ॥

१८. असौ लीलापुष्करिणी क्रीडावापिका । वडुवास इति देश्यो
मेघार्थे । वडुवासमुकं मेघमुक्तम् अदो नीरं च । पवनेन वेवमानः
कम्पमानः नवः अधुना उद्गतः असौ कलमाङ्कुरोत्करश्च सुरभिशा-
लिविशेषाङ्कुरपूरोस्ति ॥

१९. बहलदलः सान्द्रच्छदः असौ तापिच्छस्तमालः । तथा अ-
मूत्तु लीलातडागिकासु क्रीडावीर्धिकासु गतानि प्रावृद्धावाव न-
ष्टानि कमलानि यस्याः सा तथा असौ कमलिनी च पश्चिनी मत्तम्
अदो भेककुलं दुरुरुष्टुन्दं चास्ति ।

अह १ । "वाइतोइ" [८७.] इति अदसो दस्य सौ हो वा । तस्मिन् कृते "अतः
सेवो" [१९.] । "आत्" [१० २४] इत्याव । "क्कीचे इयराम्मतेः" [१ २५.] इति
मथ न भवति । पक्षे उत्तरेण द्वः आदेशः ॥

अय् अय् । अय् । अमूत्तु । "यः स्पादो" [८८.] ॥

२०. निच्चुलानां वञ्जुलानाम् अमुष्मिन् वने तथा अमुष्मिन् स-

“तं, तुं, तुवं, तुह, तुमं, आणेह नवाई नीव-कुसुमाई-

भे, तुम्भे, तुम्होर्गहे, तुयहे, तुज्झासणं देह. २१ .

सुकीनिकुञ्जे गजप्रियागह्वरे अमुष्मिन् सालवने च परिमलबहुलः
सौरभनिचितः पवनो बहति वाति ॥

अयम् । इअस्मि । “स्मावयेऔ वा” [८९.] । अदसः अम्यस्यअनलुकि
इकारान्तस्य स्थाने ऊचादेशे स्मौ अय इअ । पक्षे अमुष्मि ॥

२१.-४५. अथ मालिनीपरस्परोक्तिप्रत्युक्तिनिवेदनेन उद्यानपालः
श्रीकुमारपालभूपालं विज्ञपयति . पञ्चविंशत्या महाकुलकम् ॥

४५. पद्मावतीदेव्याः पूजने पूजानिमित्तं तिसृभिः द्वाभ्यां द्वाभ्यां
गुणिते ते च ते द्वे च द्विगुणितद्वे ताभ्याम् । चतसृभिश्चेत्यर्थः ।
सखीभिः सह मालिन्यो मालायुक्ता अन्योन्यम् इति पूर्वोक्तं जल्प-
न्ति कथयन्ति ॥

तदेवाह । २१ सखि त्वम् १ । कोर्थः । सर्वा अपि धूयम् । न-
वानि नीपकुसुमानि आनयतेति । अत्र तंतुमादिभिः सह सखिश-
ब्दस्य प्रत्येकं योगः । एवम् उत्तरत्रापि युष्मदादेशैः भे तुम्भे इत्या-
दिभिः अस्मदादेशैश्च अस्मि स्मीत्यादिभिश्च संबन्धः कार्यः । हे
सखयः पूयम् ६ आसनं पूजाविलोकनार्थागतोपवेशनार्थं विष्टरं दत्त
वितरत ॥

१ B तुम्होर्गहे. We with O. १ B तुम्भा.° We with O. तुम्भा would give
us one more form तुम्भा (III, 104). It would be far-fetched to suppose
that तुम्भा is the correct form but that तुम्भा is not to be formed under
III, 104 since out of तुम्हा and तुम्भा that are formable from तुम्भा, तुम्हा is
expressly given in III 91 so as to indicate that तुम्भा is not to be
formed. Neither in the Vṛtti of the Sūtras nor in the commentary
on our text is there any indication of such a *Jadpaka*. ज्ञ and झ
closely resemble each other in the Miss.

तुम्हे, तुज्झे ण्हायह. अहिणव-कल्हार-पत्तिआणयणे,
 तं, तुं, तुयं, तुवं, तुह, तुमे, तुए, संययं भणिमो. २२
 वो, तुम्भे, तुज्झोय्हे, तुम्हे, तुज्झे अ, भे अ, तुय्हे अ
 भणिमो, न किम् इहं ण्हायह पल्ले दहुर-भएण? २३
 भे, ते, दि, दे, तइ, तए, तुमाइ, तुमए, तुमे, तुयं, तुमइ,
 किं नाणिज्जइ दुव्वा पउमावइ-देवि-पूयत्थं? २४
 भे, तुम्भेहिं अ, तुज्झेहिं अ, तह तुम्हेहिं तुलसिआ भिज्झा
 उज्झेहिं अ, उम्हेहिं अ, तुय्हेहिं तह य उय्हेहिं. २५

२२. हे हला यूयं यूयं स्नात स्नानं कुरुत । हे वयस्वाः त्वाम् ७ अभिनवा नूतना या कल्हारस्य वनस्पतिभेदस्य पत्रिका तस्या आनयने सांप्रतं वयं भणामः आदिशामः ॥

२३. हे आल्यः युष्मान् ८ भणामः यथा इह पल्ले अल्पसरसि दहुरभयेन किं यूयं न स्नात । भेकभीतिं त्यक्त्वा स्नानम् आधत्सेत्यर्थः ॥

२४. हे सध्रील्यः त्वया ११ पश्चावसीदेव्याः पूजार्थम् . किम् इति आक्षेपे । किं दूर्वा नातीयते । अपरव्यापारम् उत्सृज्य आनीयताम् इति भावः ॥

२५. हे सख्यः युष्माभिः ८ तुलसिका । सुरसाख्यः प्रसिद्धसुरभिवनस्पतिभेदः । प्राच्या उच्येया ।

१ B C are both confused and wanting in this distich. B merely has वो तुम्हे तुम्भोय्हे तुज्झे य. C को तुम्भे तुम्भोय्हे तुय्हे भे अ ते अ तुय्हे य. Bm. reads the Sūtra thus वो तुम्भे उज्झे तुय्हे उय्हे भे ज्ञसा (III. 03) where P substitutes तुम्भे for उज्झे. Metre in our text makes उज्झे impossible, and तुम्भे would give two more forms besides the right one, viz. तुम्भे and तुम्भे तुम्भे appears to be the correct reading and the Sūtra should therefore read वो तुम्भे तुम्भे तुय्हे उय्हे भे ज्ञसा. In J. & M. ज्ञ and ज्ञ are very similar. * That उज्झे is the correct form and not उय्हे as given by P. III. 05) is plain from the fact that we should thereby have one more form उय्हेहिं which the grammar would not recognise. See note १ on 21 above.

उम्भ य, तुम्हं, तुम्भ य, उम्ह य, उयह, तह उज्झ, तह तुज्झ,
 पुष्पञ्जलि-दाण-कए नीवावचए किम् आलस्सं? ३०
 भे, तुम्भ, तु, वो, तुम्भं, तुम्भाण, तुवाण, तुम्ह, तुम्हं च,
 तुम्हाण य पल्लओ विम्हरिअं किं जलाणयणं? ३१
 तुज्झं, तुज्झ, तुमाण, तुमाण, उम्हाणे, अविअ उम्हाणं
 मत्त-जलवायसुडावणेण जल-कलुसणं किम् इमं? ३२
 तुम्भाणं, तुज्झाणं, तुहाण, तुम्हाणम्, अह तुवाणं च,
 तुज्झाण, तुहाणम् इमं मत्त-वलायासु किं रमणं? ३३
 तुमए, तए, तइ, तुमे, तुमाइ, तुज्झम्मि, तुम्मि, तुम्भम्मि,
 तुम्हम्मि, तुहम्मि, तुवम्मि, तुमम्मि भणाम जूहि-कए. ३४

३०. हे सख्यः तव ७ पुष्पाञ्जलिदानकृते कुसुमाञ्जलिविधान-
 निमित्तं किं नीपानां धाराकदम्बकुसुमानाम् अवश्ये चुण्टने आल-
 स्यम् : न मन्दादरत्वं कर्तुं युक्तम् इति भावः ॥

३१. हे हलाः युष्माकं १० पल्लवाज्जलानयनं किं विस्मृतम् ।

३२. हे वयस्याः युष्माकं ६ मत्तजलवायसोडावनेन पुष्टमहुक्षे-
 पणेन कृत्वा किमिदं जलकलुषणम् तत्संमुखं लेष्टुक्षेपणादिना
 पानीयाविलीकरणं नोचितम् इति भावः ॥

३३. हे आल्यः युष्माकं ७ मत्तबलाकासु पुष्टसारिकासु कि-
 मिदं रमणम् । पूजाप्रस्तावे न क्रीडितुं युक्तम् इति भावः ।

३४. हे सध्रीच्यः त्वां १२ धूर्णकृते मागधीनिमित्तं भणामः
 आदिशामः । "द्वितीयातृतीययोः सप्तमी" [३.१३९] इत्यनेन द्वितीयायाः
 सप्तमी ॥

१ B तुम्भं. C doubtful between तुम्भं and तुज्झं. २ C तुम्हाण. We with B.
 ३ B जम्हाण. We with C.

४ B C हल्यः. ५ B ८. We with C.

तुसु, तुज्जेसु, तुहेसु अ, तुवेसु, तुम्हेसु, तुवसु, तुम्भेसु,
तुमसु, तुमेसु अ, तुहसु अ, भिसिणि-दलाहरणम् आदिसिमो.

तुब्भासु, तुब्भसु, तद्वा तुम्हसु, तुम्हासु, तद् य तुज्झासु,
तुज्झसु अ, आइसामो नव-जम्बु-फलोवहारम्मि. ३६

अम्मि, म्मि, अम्हि, अहयं, हम्, अहं मालूर-पल्लवे लेमि;
अम्हम्हे, अम्हो, मो, भे, वयमवि लोद्ध कुसुमाई. ३७

णे, णं, मि, अम्मि, अम्ह य, मम्ह, अहं, मं, ममं, मियं भणह,
अम्हे, अम्हो, णे, अम्हामलय-फलेहि जइ कज्जं. ३८

मे, मि, ममं, ममए, मइ, ममाइ, णे, तद् मए, मयाइ तद्वा,
अम्हाहि, अम्ह, अम्हे, णे, अम्हेहि अ जवा गेज्झा. ३९

३५. हे सख्यः पुष्पास्तु १० विसिनीदलाहरणं पश्चिनीपञ्चानय-
नम् आदिशामः ॥

३६. हे हलाः पुष्पास्तु ६ नवजम्बुकलैः उपहारः पद्यावती-
देव्याः पूजनं तस्मिन् तन्निमित्तम् आदिशामः ॥

३७. हे वयस्याः अहं ६ मालूरपल्लवान् विल्वकिसलयान् लामि
गृह्णामि । हे सख्यः वयं ६ लोद्धकुसुमानि मार्जनप्रसूनानि । अर्थव-
न्नाय वचनव्यत्यय इति लामीत्येकवचनान्तमपि बहुवचनान्तम् ।
लामः ॥

३८. हे आस्यः मां १० तथा अस्मान् ४ भणत यदि आमल-
कफलैः कार्यम् । एतद् भवव्ययोजनं वयमेव निष्पादयाम इति भावः ।

३९. हे सध्रीच्यः मया ९ तथा अस्माभिः ५ यवा ग्राह्या उ-
पादेयाः ॥

मज्झत्तोवि, महत्तो, तद्वा मइत्तो, तद्वा ममत्तोवि,
अम्हत्तो तद् गिण्हेह कुडय-तरुणो पसूणाई. ४०

मे, मइ, मम, मह, मज्झं, महं, तद्वा मज्झ, अम्ह, अम्हं च,
णो, णो, अम्हे, अम्हो चम्पय-कलिआउ गिज्झाओ. ४१

अम्हाणं, मज्झाणं, ममाणं, ममाणं, महाण य, महाणं,
अम्हाण य, मज्झाणं हत्ये धव-पसवै-दामाई. ४२

मि, मइ, ममाइ, मएवि अ, अम्हम्मि, ममम्मि, मे, तद् महम्मि,
मज्झम्मि अ थल-नलिणी-कुसुमाहरणे निउत्तव्वं. ४३

अम्हेसु, ममेसु तद्वा, महेसु, मज्झेसु, तद् य अम्हासु
आदिसह सल्लई तरु-नव-कुसुमाहरण कम्मम्मि." ४४

४०. हे सख्यः मत् ४ मम मम सकाशान् । तथा अस्मत् अ-
स्मत् अस्माकम् अस्माकं सकाशाञ्च कुटजतरोः प्रसूनानि यूयं
गृहीत अङ्गीकुरुत ॥

४१. हे हला मम ९ तथा अस्माकं ७ चम्पककलिका हेमपुष्प-
ककोरका प्राप्ताः ॥

४२. हे वयस्याः अस्माकं ८ हस्ते धवप्रसवदामानि शाखिधि-
शेषप्रसूनस्रजः सन्ति ॥

४३. हे आल्यः मयि ९ स्थलनलिनीकुसुमाहरणे स्थलपद्मिनी-
पद्मानयननिमित्तं नियोक्तव्यम् आदिष्टव्यम् ॥

४४. हे सख्यः अस्मासु ५ सल्लकीतरुनवकुसुमाहरणकर्मणि

१ B C मज्झाणं. २ B मज्झाणं य for मज्झाणं which we with C. ३ B C
"पसम".

इअ पउमावइ-देवीइ पूअणे मालिणीञ्ज जम्पन्ति

तीहिं दोहिं दुगुणिअ-वेहिं च सहीहि अओअं. ४५

सरय-समयम्मि एत्थ य मिहुण-सरूवेण पिच्छ विलसन्ति

देव, दुवे सारसया, दुग्णि सुगा, वेग्णि हंसा य. ४६

गजप्रियापादपप्रसूनानयनरूपव्यापारनिमित्तं पूयम् आदिशत भ-
णत । अत्र च महाकुलके तथाचापिशब्दाः सखीं सखीं प्रति समुच्च-
यद्योतकत्वेन नियोक्तव्याः ॥

तथा अत्रैव च “कुम्भदम्भं तु तुवम्” [१०.] इत्यादि “सुपि” [११.५] इत्यन्तस्त्राणां
तु-तु-तुवम्-इत्यादि-अम्ह-मम-मइ-यज्ज-इत्यन्तानि उदाहरणानि कुम्भदम्भदोः
सर्वविभक्तिसंचन्धे स्पष्टाम्येव । मधरं सुपि एत्वविकल्पम् इच्छन्त्येके । तन्मते
तुवसु तुमसु इत्यादि । तुवमस्य आत्वमपि इच्छन्त्यः । तेन तुवभासु । तुमहासु ।
तुज्जासु । अम्हस्य आत्वमपीच्छन्त्यः । तेन अम्हासु इति विशेषः ॥

तीहिं । “त्रेस्ती तृतीयादौ” [११८.] ॥

दोहिं । वेहिं । “द्विदो वे” [११९.] ॥

४६. प्रावृद्धतन्तरं शरत्संपदं दर्शयन् आरामिकः कुमारपालनृप
विशपयति । हे देव महाराज अत्र च अस्मिन् पुनः शरत्समये द्वौ
सारसश्च सारसी च सारसौ । “पुरुषः क्रिया” [है० १.१] इति पुरुष-
शेषे । सारसौ लक्ष्मणौ । एवम् अत्रेपि । द्वौ शुक्रौ कीरौ द्वौ च हंसौ
सितच्छदौ मिथुनस्वरूपेण क्षीपुंसयुग्मरूपेण पश्य विलसतः क्रीडां
कुरुतः । द्वौ इति पश्येत्यपेक्षया द्वितीया । विलसत इत्यपेक्षया च
प्रथमा । एवम् अत्रेपि पश्येत्यपेक्षया द्वितीया भ्राम्यतः उड्डयन्ते
सन्तीति योगे प्रथमा ॥

दो दो कुरुरा वे वे अ खअणा नह-यले, उअ, भमन्ते;
 पण्णाई तिवण्णस्स य, उअ, तिण्णिवि जुण्ण-नीलाई. ४७
 उअ चउरो, चत्तारो, चत्तारि इमे नहम्मि उहुन्ते,
 दंसेइ सारसे इअ मुद्धा दुण्हं वयंसीणं. ४८
 दुण्हं नयणाण मुहदा उअ माला पङ्कयाण, तासुं च
 कमल-सही हंस-वहू अली-वहू पिरुछ रममाणा. ४९

४७. द्वौ द्वौ कुरुरौ उत्क्रोशाख्यपक्षिविशेषौ द्वौ द्वौ च खअणौ
 खञ्जरीटौ नभस्तले उअ पश्य भ्राम्यतः । त्रिपर्णस्य च पलाशस्य
 त्रीण्यपि पर्णानि जीर्णान्यपि पुरातनप्रायण्यपि नीलानि । समय-
 माहात्म्यान् हरितानि । सश्रीकाणीति यावत् । उअ पश्य सन्ति ।

दुवे । दोण्णि । वेण्णि । दो । दो । वे । वे । “दुवे दोण्णि वेण्णि च जस्ससा”
 [१२०.] ॥ दुण्णि । विण्णि इति पाठे तु “ह्रस्वः संयोगे” [१. ८४.] इति ह्रस्वः ॥

तिण्णि । “त्रिस्तिण्णः” [१२१.] ॥

४८. मुग्धा अप्रगल्भा द्वयोर्वयस्ययोः सारसान् इति अनेन प्र-
 कारेण दर्शयति । तमेवाह । चतुर इमान् सारसान् नभसि उअ
 पश्य । उहुयन्ते विचरन्ति ॥

चउरो । चत्तारो । चत्तारि । “चतुरधत्तारो चउरो चत्तारि” [१२२.] ॥

४९. द्वयोर्नयनयोः सुखदाः पङ्कजानां मालाः स्रजः उअ पश्य
 सन्ति । तासु च कमलसख्यः सहचारित्वाच्च वयस्याः । हंसवधूः
 वरटा । अलिबधूः भ्रमरी । रममाणाः पश्य सन्ति ॥

दुण्हं । दोण्हं । “संख्याया आयो ण्ह ण्ह” [१२३.] ॥

अखलिअ-परिमल-रिद्धिं पहिआ वहुणं छेत्त-वण-तरुं,

वञ्चन्ति मोह-निदं मरण-सहिं भरिअ अप्प-वहुं. ५०

हाहाण समा हेठे तरुण सालीण गोविआ गन्ती

खे जन्तीणं मिलिआण सुर-वहुणं गई खलइ. ५१

अलि-मालाहि सणाहेहि बाण-कुसुमेहि परिमल-गुरुहिं

दिठ्ठेहिवि मुच्छिज्जइ दुहिणीहिं पन्थिअ-वहुहिं. ५२

सारस-मालाहिन्तो, सुग-मालाओ अ, चडय-मालाउ,

अखलिअ-गईउ धेणूउ, रक्खिमो सालि-वणम् एअं. ५३

५०. अखलितपरिमलरुद्धिं निर्गलसौगन्ध्यसमुद्धिं सप्तपर्ण-
तरुम् अयुक्छददृक्षां दृष्ट्वा पथिका आत्मवधूं स्वभार्या स्मृत्वा मरण-
सखीम् अचैतन्यादितत्कार्यकारित्वाद् वयस्यां मोहनिद्रां तमोगुण-
मयीं मूर्छानिद्रां व्रजन्ति आस्तादयन्ति ॥

५१. तरुणाम् अधः अधस्तनभागे हाहाभिर्देवगायनैस्तेषां वा
समा । निरुपमनिनादोपेतत्वात् । शालीनां गोपिका गायन्ती गानं
कुर्वती खे यान्तीनां व्रजन्तीनां मिलितानां क्रीडार्थं समुदितानां
सुरवधूनां गतिं स्खलयति निषेधयति । दिवि गच्छन्त्योप्सरसः
अस्याश्चर्यं गोपीगीतं श्रुत्वा तत्रैव तिष्ठन्तीत्यर्थः ॥

५२. अलिमालाभिः सनाथैः युक्तैः परिमलगुरुभिः सौरभाढ्यैः
दृष्टेरपि बाणकुसुमैः असनप्रसूनैर्हेतुभूतैः दुःखिनीभिः स्मरद्वारा
अभिधापान् सक्छाभिः । पन्थेन चरन्ति पान्थिकाः । पथिवन् प-
न्थशब्दोप्यस्ति । तेषां बन्धवस्ताभिर्मूर्छयते मुह्यते ॥

५३. सारसा लक्ष्मणास्तेषां मालास्तस्यास्ताभ्यो वा । शुकाः
क्रीरास्तेषां मालास्तस्यास्ताभ्यो वा । चटकाः कलविङ्कास्तेषां माला-
स्तस्यास्ताभ्यो वा । अखलिता अप्रतिहता । अनिवार्येति यावत् ।

कुङ्कुम-कलिआमुन्तो सुरहिस्स मिउस्स एन्त-पवणस्स
 पसरो गिरिम्मि इह तह तरुम्मि सव्वंपि सुरहेइ. ५४
 फुल्ला मुणी इह तरु; न मुणीउ तरुउ दूरगा भमरा;
 वाइ मुणीण तरुणं नव-परिमल-मासलो वाऊ. ५५
 उद्दीविय-दद-मयरद्धयगिणो वाउणो फुरन्ति रया
 मुणि-मालसो पङ्कय-मालाहिन्तो पराय-कणा. ५६

एवंभूता गतिर्यस्या यासां वा तस्यास्ताभ्यो वा धेनोर्धेनुभ्यश्च शालिवनम् एतद् वयं रक्षामः तन्निवारणेन पालयामः । अत्र आरामिकेण स्तनियोग एव विज्ञतः

५४. कुङ्कुमकलिकाभ्यः केसरकोरकसकाशाद् आयंश्चासौ पवनश्च तस्य अत एव सुरभेः मृदोः सुखस्पर्शस्य प्रसरः उज्जृम्भणम् इह शरदि गिरौ तथा तरौ सर्वमपि उपत्यकाधित्यकाप्रस्थादि मूलपत्रपुष्पादि सुरभयति स्वगन्धवासेन एकतानतां नयति ।

५५. इह शरदि मुनयः अगस्त्यस्तरवः फुल्लाः पुष्पिताः । अतो न मुनेस्तरोः सकाशाद् दूरगा विरलाः । किं तु मकरन्दलोभात् समीपस्था इत्यर्थः । भमराः । तथा मुनीनां तरुणां नवपरिमलमांसलः नूतनसौरभसमृद्धो वायुर्वाणि ॥

माला कमल-सही हंस-वङ्ग इत्यादीनि मुणीउ तरुउ मुणीण तरुणम् इत्यन्ताणि श्लोकाहरणानि “श्लेषेऽइन्तवत्” [१२४.] इत्येतद्व्यप्युसारेण स्वयम् अप्युण्य परिभाषनीयानि ॥

५६. उद्दीपितः वृद्धिं नीतः दृढो बलवान् मकरध्वज एव संतापकत्वाद् अग्निर्यस्ते तथा वायवः स्फुरन्ति सर्वतः परिभ्रमन्ति । तथा उद्दीपितमकरध्वजामेर्वायोः वायुं प्राप्य । वायुयोगाद् इति या-

चारुम्भि एत्थ पल्लव-वारिम्भि विसट्ट-पोम्म-मालाओ
दोहिंविअ नयणेहिं होइ न तिती नियन्ताणं. ५७

मच्च-गणस्स सुराण य अलं खु कामो हवेइ इह सरए
कामाय पवट्टन्ते आणं कामस्स य घटन्ते. ५८

षन् । रयाद् वेगेन मुनिमालायाः अगस्तिपुण्यपरंपरायाः मुनिमालाभ्यो वा सकाशात् [तथा पङ्कजमालायाः पङ्कजमालाभ्यो वा सकाशान्] परागकणा एतद्गजोलवाः स्फुरन्ति इतस्तत्र उल्लसन्ति ॥

अग्गिणी । वाउणो “न दीर्घो णो” [१२९.] ॥

मालतो । मालाहिन्तो । “उत्तेल्लक्” [१२६.] । अयस्स हि” [१२७.] । न ॥

५७. अत्र शरदि चारुणि पल्लववारिणि । विसट्ट इति देश्यम् । विकसितानि यानि पद्मानि तेषां मालाः मालाभ्यो वा सकाशाद् द्वाभ्यामेव नयनाभ्यां पद्मानि वीक्षमाणानां न तृप्तिर्भवति । न तद्दर्शनवाञ्छा व्युपरमत इति भावः ॥ मालाओ इति पश्यताम् इति संबन्धविवक्षया द्वितीया । भवतीति संबन्धविवक्षया तु पञ्चमी ।

चारुम्भि । वारिम्भि । “हेइ” [१२८.] । न ।

मालतो । मालाहिन्तो । मालाओ । “एत्थ” [१२९.] । न ॥

दोहिं । नयणेहिं । “द्विषचनस्स बहुवचनम्” [१३०.] ।

५८. कामाय स्मरार्थं प्रवर्तमानावाम् कामाय आणः असनः स एव विरहिमनोभेत्तुलाद् आणः शरः तं घटमानावाम् उत्पात्यन्त्याम् । “प्रावट्टशरत्तरणयः पुत्ति” [१३१.] इति प्राक्ते पुत्त्यम् । इह शरदि आणाख्यपुष्पेण कृत्वा [मर्त्यगणाय सुरेभ्यश्च] विशिखं प्राप्तुं समर्थः कामो भवति ॥ शरदुपष्टम्भेन स्मरतान् स्ववशवर्तिनो विहितवान् इत्यर्थः ॥

मयणम्मि विरहिणीणं वहाइ हट्ठम्मि को व न वहाय ?

जं ताण वहस्स जुअं फुल्लं सेहालिअ-वणंपि. ५९

बन्दे भण्डीरस्सवि, चिरस्स फुल्लम्मि जम्मि अलि-ओली.

नील-मणीण न इअरा वण-सिरि-पिट्ठीइ कवरिन्व. ६०

एइ न पहिओ पासे इमस्स असणेसु भूसिअ-वणस्स;

गन्ध-विसोइव तेहिं बीहन्तो नस्सए दूरे. ६१

मव-गणस्स । सतराण । “वतुध्याः षष्ठी” [१११.] ॥

कामाय । कामस्स । “तादर्थ्येष्वा” [११२.] ॥

५९. विरहिणीनां प्रोषितभर्तृकाणां वधाय विनाशाय कुपिते सति मद्ने । वा इवार्थे । स च संभावनायाम् । को वा क इव न वधाय न संभाव्यते । असौ यस्तासां वधाय न भविष्यतीत्यर्थः । यत् तासां वधाय फुल्लं पुष्पितं शेफालिका निर्गुण्डी तस्या वनमपि भूतम् ॥

वहाइ । वहाय । वहस्स । “ववाहुइश्च वा” [११३.] इति तादर्थ्येर्भेदश्च आहः षष्ठी च वा ॥

६०. भण्डीरमपि वृक्षविशेषमपि चिरेण वर्णनीयसौंदर्यादिगुण-प्राप्त्यस्य असंख्यत्वाद् बहुकालेन बन्दे वर्णयामि । यस्मिन् फुल्ले पुष्पिते सति नीलमणिभ्यो न इतरा । अतिसादृश्यात् तं इवैवेत्यर्थः । अस्याली भ्रमरभ्रेणिः वनश्रियः पृष्ठे कषरीव धेणिरिवास्ति ॥

भण्डीरस्स । चिरस्स । मणीण । पिट्ठीइ । “कचिद् द्वितीयादेः” [११४.] इति द्वितीयादीनां विभक्तिनां स्थाने षष्ठी ॥

६१. अस्य प्रत्यक्षवर्तिनः असनैः बीजकैः कृत्वा भूषितं च तद् वनं च तस्य पार्श्वे न एति नायाति । किं तु गन्ध एव मारणाद्

१ C तंमि. We with B.

२ So B C. See P. ३ B C ता. ४ B पृष्ठो. C पुष्ठो.

इह कणय-पङ्कएहि रत्तिं विज्जुज्जलेहि चउ-वीसं
 अञ्चिज्जन्ति जिणा तेण तेण कालेण सयसाहं. ६२
 उज्जाण-मण्डवेसुं गरुआअइ लोहिआइ बिम्ब-फलं;
 गरुआइ लोहिआअइ एच्चारु-फलं च कच्छेसु. ६३

विषं येषां ते तथा विषवृक्षविशेषास्तेभ्य इव दूरं पथिकः तेभ्योऽ-
 स्तेभ्यो विभ्यन् अस्यन् नश्यति ।

पासे । असणेसु । “द्वितीयातृतीययोः सप्तमी” [१३५] ॥

विसेहि । नेहि । इहे । “पञ्चम्यास्तृतीया च” [१३६.] इति तृतीयात्मस्यौ ॥

६२. इह शरदि विद्युद्गद्गद उज्ज्वलैः कनकैर्वर्णानि पङ्कजानि ।
 “मयूरस्यसकेलादयः” [हि० ३.१] इति वर्णशब्दलोपात् । कनकपङ्कजानि तैः
 कृत्वा राज्ञौ तस्मिन् तस्मिन् काले राज्ञेरेव आद्यन्तरूपे । सयसाहं
 इति हेतुं शीघ्रार्थे । चतुर्विंशतिर्जिना अर्च्यन्ते पूज्यन्ते ॥

रत्तिं । “सप्तम्या द्वितीया” [१३५.] ॥

प्रथमार्षेऽपि द्वितीया दृश्यते । चउ-वीसं ॥ आर्यं तृतीयापि दृश्यते । तेण तेण
 कालेण ॥

६३. उद्यानमण्डपेषु बिम्बाख्यफलं गुरु इव भावरति । कपर् ।
 गुरुयते । अगुरु शुर्ध्व भवति गुरुयति । अलोहितं लोहितं च भव-
 ति । “वाक् लोहितादिभ्यः क्त्” [हि० १.४] इति कपर् वा गुरुयति । लो-
 हितायति । तथा कच्छेषु जलप्रायेषु वाटेषु पर्वारः कर्कटी तस्याः
 फलं च गुरुयते लोहितायते । एतच्च एतच्च फलं सममस्वकारण-
 सामग्रीवशाद् महद् अरुणं च संपद्यत इति भावः ।

गरुआअइ । लोहिआइ । गरुआइ । लोहिआअइ । “क्यञ्जेयलुक्” [१३८.] ॥

1 So B C. 2 O कंचन for कनक°. 3 B चउवीसं. 4 B C गुरुयते°. 5 B C
 शु°. 6 B क्यञ्जेयलुक्. C क्यलोयलुक्.

वेवइ हसइ अ कुमुअं, पवेवए विहसए अ कासं च,
 देव जलम्मि, थलम्मि अ, इह पेक्खसि, पेक्खसे इत्थ. ६४
 न हससि न घोवहससे जइ, ता भासेमि, किंपि वञ्जेमि;
 अमुणा सरेण हंसाण माणसं तंपि विन्हरिअं. ६५
 बहु वञ्जितं न सकं जाई दीसन्ति सरय-विन्धाइं.
 चरिआई विष्फुरन्ते इदो अ हेमन्त-सिसिराण. ६६

६४. देव कुमारपाल भूपाल इह जले कुमुदम् । जातावेकवच-
 नम् । कुमुदानीत्यर्थः । एवम् अन्यत्रापि । वेपते वायुवशाच्चलति ।
 हसति । चन्द्रचन्द्रिकया विकसतीत्यर्थः । त्वं प्रेक्षसे । तथा देव
 अत्र स्थले कासं कासकुसुमं च प्रवेपते विहसति च त्वं प्रेक्षसे

वेवइ हसइ । पवेवए विहसए । “त्वादीनाम्” इति [१३९.] इचेयी ॥

६५. हे राजन् यदि त्वं न हससि जल्पाकोयम् इति न हास्यं
 करोषि । न वा उपहससि अहोस्य वर्णनाचातुर्यम् इति न विद्व-
 यसि तदा भावे भणामि किमपि किञ्चिच्च वर्णयामि श्लाघे । वर्ण-
 नमेवाह । अमुना परतो वर्तमानेन सरसा सहस्रलिङ्गाख्यसरोवरेण
 हंसानां तदपि सततस्वविलासास्पदत्वेन श्रेष्ठमपि मानसं देवसरो
 विस्मृतम् ॥

पेक्खसि पेक्खसे । हससि ववहससे । “द्वितीयस्य सि से” [१४०.] ॥

६६. शरद्वर्णनम् उपसंहरन् हेमन्तशिशिरयोः सार्धैकविंशत्या
 गाथाभिर्वर्णनम् आह । यानि शरदिङ्गानि घनात्ययलक्षणानि दृश्यन्ते
 वीक्ष्यन्ते तानि बहु प्रभूतं वर्णयितुं न शक्नोमि असंख्यत्वात् सामस्त्ये-
 न श्लाघयितुं न पारयामि । तथा इतश्च अस्मिन् उद्यानप्रदेशे पुनः
 हेमन्तशिशिरयोश्चरितानि तत्कालप्रभावप्रभविष्णुकलकण्ठस्वरहास-
 कुन्दलतादिप्रसवपुष्पफलादिलक्षणविलसितानि विस्फुरन्ति उज्जु-

१ ० पिक्खसे.

१ B C वि°. २ B C om. वि°.

विच्छुहिरे कलयण्डा; सुसइरे ताण तारिसो कण्डो;

दीसन्ते कुन्द-लयाड; विष्कुरन्तीह रोलम्भा. ६७

इह पेक्खह, पेक्खत्था इहेह पासह, इहावि पासित्था,

लवली-लयाड फलिणी-लयाड फद्धा इवाकुल्ला. ६८

नोवदिसामो, नो संदिसामु, न य आदिसामि, किं तु इमा

गायन्ति इह सयं चिअ मिलिआ कसणेच्छु-गोवीओ. ६९

म्भन्ते । उभयोरपि लक्षणानाम् उभयत्रापि प्रायो दर्शनात् सममेव हेमन्तशिशिरयोर्वर्णनम् ।

भासेमि । वजेमि । “तृतीयस्य मिः” [१४१.] ॥ बाहुलकाद् भिवः स्थानीयस्य मेः इकारलोपश्च । सक्तं ॥

६७. तान्येषाह । कलकण्डाः पुंस्कोकिला विबुध्यन्ति मन्दायन्ते । तेषां कलकण्डानां तादृशो मधुरध्वनिधुर्यः कण्डो गलः शुष्यति परुषीभवति । कुन्दलतास्तु माध्यशाखाः पुनर्दृश्यन्ते सश्रीकतया सतर्प्य जनैर्विलोक्यन्ते । इह आसु कुन्दलतास्तु रोलम्भाः भ्रमरा विष्कुरन्ति मकरन्दपानलोभाद् उपरि स्फुरन्ति ॥

दीसन्ति । विष्कुरन्ति । विच्छुहिरे । दीसन्ते । विष्कुरन्ति । “बहुष्याणस्य णि न्ते हरे” [१४२.] ॥ कश्चिद् हरे एकत्वेपि । सुसइरे ॥

६८. इह अस्मिन् प्रत्यक्षवर्तिनि प्रदेशे प्रेक्षध्वम् इह प्रेक्षध्वम् इह पश्यत इहापि धूर्य पश्यत । लवलीलताः फलिनीलताः इयामालताः तार्श्च स्वर्धादिव अन्योन्यस्य न्यक्किर्षयेव उत्फुल्लाः कुसुमिताः ॥

पेक्खह । पेक्खत्था । पासह । पासित्था । “मध्यमस्येस्पाहचौ” [१४३.] ॥

६९. नोपदिशामः उपविकीर्षया भणामः । न च संदिशामः

१ B C आदिसामु

१ B C मिथः. २ B C मवायते. ३ B फलिनी इयामालता तस्याश्च. C फलिनी इयामा तस्या कताश्च. ४ So B C. स्वर्धा इव would probably have explained more correctly. Or have we to read फद्धा वाकुल्ला or फद्धा वीष्कुल्ला (व=इव) ?

तुवरामो चणएसुं, नव-सरिसव-कन्दलीसु तुवराम,

तुवराम मूलएसुं, इअ कञ्ज-स्थीण संरम्भो. ७०

हसए अ तुवरए तह लेइ अ पुंनामयाई एस जणो,

कीस न हससि न तुवरसि न लेसि? विलया इअ लवन्ति. ७१

अन्यमुखेन कथयामः न च आदिशामः नियोगं दद्याः तर्हि कथं गायन्तीत्याह । किं तु अपि तु इह अनयोर्हैमन्तशिशिरकालयोः स्वयमेव कथितमन्तरेणापि इभाः कृष्णाश्च ते इक्षवश्च कृष्णेक्षवस्तान् गोपायन्त इति “कर्मणोऽण” [हे० ५.१] इत्यणि कृष्णेक्षुगोप्यः इक्षुवाटर-क्षिकाः स्त्रियो मिलिता एकत्रोपविष्टा गायन्ति मधुरध्वनिगीतं कुर्वन्ति ॥

७०. चणकेषु हरिमन्थकनिमित्तं वयं स्वरामहे उद्यमं कुर्मः । नवसर्वपकन्दलीषु नूत्रसिद्धार्थककिशलयार्थं वरामहे । मूलकानि शाकविशेषास्तन्निमित्तं च स्वरामहे । इति भणितरीत्या कञ्जस्थी-णाम् इक्षुचणकचिर्भटिकादिवाटकरक्षकाबलानां संरम्भः उद्यमः ॥
वविसामो । संदिसाधु । आदिसाम । तुवरामो । तुवराम । तुवराधु । “तृती-यस्य मोमुमाः” [१४४.] ॥

७१. हे सखि एष जनः इक्षुगोपिकादिस्त्रीलोकः हसति हास्यं करोति स्वरते च उद्यच्छते । तथा पुंनागानि स्रुरपर्णिकापुष्पाणि लासि च गृह्णाति । अतस्त्वं किं न हससि न वरसे न लासि । अप्री-तिकां मुक्त्वा एतम् कर्तुं तवापि युक्तम् इति भावः । इति एवं व-निता लपन्ति अन्योन्यम् आभाषन्ते ॥

हसए । तुवरए । एस्थाने तु सेपाडे । हससे तुवरसे । “अत एवेत्से” [१४५.] । अत इति किम् । लेइ । लेसि । एवकारः अत एव ते एवेति विपरीतावधारण-निषेधार्थः । तेन अकारान्तादपि इच् सिञ्च सिञ्चौ । हससि । तुवरसि । इच्च उच्चा-हरणं तु हसइ इति ज्ञेयम् ॥

तं सि, तथा एस म्हि अ, अम्हत्थि, जुअे म्ह, सम-गुण म्हो अ;
 गायामो; इअ नव-लङ्ग-गोविआणं इदो वत्ता. ७२
 अत्थि अहं, तुमम्, एसा, दरिसेइ न कावि कुसुम-विज्ञाणं.
 इअ भणिअ कावि कारइ मुचुकुन्दाओ कुसुम-हरणं. ७३
 अलि-गुञ्जिअं करावइ, मालिणि-हल्लप्फलं करावेइ,
 जाणावइ रइ-लीलं, मयणं भावेइ पारत्ती. ७४

७२. हे सखि त्वम् अस्ति तथा एषा अहम् अस्मि वयं च स्मः ।
 तथा पुताः स्नेहाद् एकत्र मिलिता वयं स्मः । समगुणाः तारुण्यता-
 रमधुरस्वरत्नादिना तुल्याश्च वयं स्मः । तथा वयं गायामः गीतं
 कुर्मः । इतः अस्मिन् हेमन्तशिशिरकाले नवलङ्गागोपिकानां नूतन-
 हरिजतरक्षकस्त्रीणाम् इति एवं वार्ता परस्परम् आलापाः ।

तं सि । “सिनाऽस्तेः सिः” [१४६] ॥

७३. हे सखि अहम् अस्मि । त्वम् अस्ति । एषास्ति । परं न
 कापि कुसुमविज्ञानम् अनुत्तमास्यादिमधनकलां दर्शयति प्रकटयति ।
 इति एवं भणित्वा उक्त्वा [कापि] मुचुकुन्दात् वृक्षविशेषात् कुसु-
 माहरणं पुष्पमास्यादिरचनान्वाचालुर्यख्यापनाय पुष्पावयव्यं कारयति
 स्त्रीपाद्वीद् विधापयति ॥

म्हि । म्ह । म्हो । “मिमोमेहिन्हीन्हा वा” [१४७] । पक्षे अम्हत्थि ।

अत्थि । “अतिथत्थादिमा” [१४८] इति च अस्तेत्यादिभिः सह अत्थि ॥

७४. पारत्ती कुसुमविशेषः अलीनां गुञ्जितं कारयति मकर-
 न्दपानदानेन हर्षकारित्वायु रतं विधापयति । मालिनीनाम् औत्सु-
 क्यम् अपरपुष्पेभ्यः सौरभादिना विशिष्टत्वेन स्वरां कारयति । रति-

तोसविअ-तरुण-गोवं तोसिअ-हरिणं इदो अ जव-गोवी

खे भामइ गीअ-झुणि पउत्थ-सत्थं भमादेइ. ७५

कारिअ-अलि-कुल-रोला मरुवय-माला कराविअच्छि-छणा

उअ, कारीअइ जीए जयं करावीअइ अणङ्गो. ७६

कुन्देहि कराविज्जइ, तह कारिज्जइ नवेहि लवलेहि,

जं ताण परिमल-वहो गन्धवहो मारइ पउत्थे. ७७

लीलां सुरतक्रीडां ज्ञापयति बोधयति । कामिनः कारयतीत्यर्थः ।
यतो मदनं भावयति । कामिकु भवन्तं भावयति प्रवर्तयति ॥

हरिसेइ । कारइ । करावइ । करावेइ । “ गेस्वेदावावे ” [१४९.] इति गेः अत्
एत् आव आवे । बाहुलकात् कश्चित् एत् न । जाणावइ । कश्चित् आवे न । भावेइ॥

७५. इतश्च एतस्मिन् प्रवेशे तोषिततरुणगोपम् आवर्जितयुवबल्लवं
माधुर्यातिशयान् तोषितहरिणं गीतध्वनिं गेयस्वरं यवगोपिका खे
भ्रमयति अतितारत्वाद् अम्बरे उल्लासयति प्रोषितसार्थं भ्रमयति च
उद्दीपनविभावत्वाद् मोहयति ॥

तोसविअ । तोसिअ । “ गुर्वादेरविदां ” [१५०.] ॥

भमादेइ । भमेरादो वा [१५१.] । पक्षे भामइ ॥

७६. कारितः विधापितः अलिकुलस्य । रोल इति देश्यः । को-
लाहलो यथा सा तथा कारिताक्षिक्षणा हरितवर्णत्वान् जनितनेत्रा-
नन्दा मरुवकमाला अस्ति उअ पश्य । सास्ति यया अनङ्गः कार्यते
कामिभिः क्रियमाणः अनङ्गो यया प्रयुज्यते . तथा अनङ्गो जयं का-
र्यते अगत् स्ववशं कुर्वन् प्रयुज्यते .

७७. यन् तेषां कुन्दलवलपुष्पाणां परिमलवहः सौरभधारको
गन्धवहो वायुः प्रोषितान् पान्थान् मारयति मरणाख्यां वक्षामीम्

१ B C करावीअइ.

१ B C कुन्दललक^०. २ B C मार^०.

कारेइ के न हरिसं, कारावेइ अ न के रउच्छाहं

हासाविअ-जुव-गोवा जुव-गोवी कारिआणहा ? ७८

जाणामि न हि, न जाणामि नारङ्ग-फलाई वनिउं देव.

वण-सिरि-वहूएँ घटंसुआई सोहन्ति एआई. ७९

अवस्थां प्रापयति तन् कुन्दैः पुष्पजातिविशेषैः कार्येणे विधाप्यते । तथा तत् नवैर्लवणैः लवलीकुसुमैः कार्यते । तत् कुन्दलवलकर्तृकं विधापनम् इति भावः । यत्तदोक्त्याभिसम्बन्धान् तद् इति पूर्वार्धे ज्ञेयम् । यत्तदी क्रियाविशेषणे ॥

कारिअ । कराविअ । कारीअइ । करावीअइ । [कराधिउअइ ।] कारिउअइ ।
“जुगाथी कभावकमंसु” [१५३.] ॥

७८. हासिताः कुतुककृज्जस्पनेन स्मापिता जुवगोपास्तरुणवल्लभा यया सा तथा कारितः मनोहरतया जनितः अनङ्गो यया सा तथा जुवगोपी के न हर्षं कारयति के च न रसोत्साहं कारयति । अपि तु सर्वमपि द्रष्टृलोकं प्रमोदं च सुरतप्रयत्नं च कुर्वन्तं मनोभिप्रेतस्थान् प्रयुञ्जे इति भावः ॥

कारिउअइ । मारइ । कारेइ । कारिआ । “अदेलुक्कादेरत आ” [१५३.] ।
अदेलुकीनि किम् । करावीअइ । आवेरिति किम् । कारिअ । इह अमलस्य मा भूत् । आवेआप्यादेसयोरपि आवेरत आत्वम् इच्छन्ति । कारावेइ । हासाविअ ॥

७९. हे देव कुमारपाल भूपाल नारङ्गफलानि वर्णयितुं श्लाघितुं जानामि अवगच्छामि । न हि न पुनर्न जानामि । वर्णनमेवाह । वनस्य श्रीरेव रागजननाद् बधूसस्या एतानि समीपवर्तिनारङ्गफलानि । घटंसुआई इति देश्यः । प्रान्तस्थूतपट्टांशुकघटीभि कौसुम्भ-वस्त्राणीव शोभन्ते । उत्प्रेक्षाद्योतक इवशब्दो ज्ञेयः ॥

१ B कुंदलवलक^० O कुंदलवलक^०. २ O विधान. ३ Neither B nor C has आः. ४ B C कारा^०.

पञ्चमसिरि, तं भणामो, भणिमो तं लच्छि, भणिमु तं गञ्जि,
 भणमु तम् इले, भणाम य तं गङ्गे, तं भणामु कमलच्छि, ८०
 तं सिरि भणामो, भणिम तम् उमे, जय तं च भणम, कुन्द-वर्ण
 उच्चिणह गहिअ-नामं, लवन्ति विलया इअमोसं. ८१
 फलिणि-कुसुमं विहसिउं, विहसेउं लोद्धयं, पयदेइ.
 हसिऊणं विहसेऊण निअ इमं अणहसेअन्वं. ८२

जाणमि । आणमि । “सौ वा” [१५४.] इति अत आ वा ।

८०. युग्मम् । वनिताः परस्परप्रेमप्रतिबद्धा योषितो गृहीतनाम
 नामग्रहणपूर्वकम् इति एवम् अन्योन्यं मिथो लपन्ति जल्पन्ति ।
 तदेवाह । हे पद्मश्रीस्त्वां भवन्ती भणामः आदिशामः । हे लक्ष्मि
 त्वां भणामः । हे गौरि त्वां भणामः । हे इले त्वां भणामः । हे गङ्गे
 त्वां भणामः । हे कमलाक्षि त्वां च भणामः ।

८१. तथा हे श्रीस्त्वां भणामः हे उमे त्वां भणामः । हे जये
 त्वां च भणामः । किं तद् इत्याह । कुन्दवनम् उच्चिनुत । एतत्कुसु-
 मानि गृहीतेति भावः । अत्र युग्मे आर्यागीतिः ॥

भणामो । भणिमो । भणिमु । भणाम । भणामु । भणिम । “इअ मोसुमे वा”
 [१५५.] इति अत इल्लं वाह आत्वं वा । पञ्चे भणामु । भणमो । भणम ॥

गहिअ । “ते” [१५६.] ॥

८२. फलिनीकुसुमं प्रियङ्गुलतापुष्पं विहसितुं विक्रीसंतु लोभं
 मार्जनाख्यद्रुप्रसूनं च विहसितुं प्रवर्तते । इदम् एतत् अहसनीयं
 क्लृप्तम् । हसित्वा सकपोलविकासं स्मित्वा विहस्य च सशब्दह-
 सनं कृत्वा हे सखि पश्य ॥

१ B C लोद्धयं.

२ B C ०नामा.

गन्धेण अहसिअब्बं विहसेहिइ इमम्, इमं च विहसिहिइ,

विहसेइ इमं, विहसइ इमं च वारुणि-वणे पुष्पं. ८३

इह हसउ पहिअ-लोओ, हसेउ उज्जाण-वाल्लिआ-लोओ,

विहसन्त-हिओ विहसेन्त-लोअणो फलिअ-बोरीहि. ८४

जयइ अणङ्गो कह, एहु सुणाउ, विहसेज्ज जइ न पुंनागो,

न य विहसेज्जा लवली, होईअइ नविअ कुन्देहि ! ८५

८३. गन्धेन अहसितव्यम् अनुपहसनीयम् । श्लाघ्यम् इति यावत् । इदम् एतत् प्रत्यक्षवर्ति विहसिष्यति विकचं भविष्यति । इदं च विहसिष्यति । तथा इदं विहसति । इदं च वारुणीवने पुष्पं विहसति ॥

विहसिउं । विहसेउं । हसिऊणं । विहसेऊण । अणइसेअब्बं । अहसिअब्बं । विहसेहिइ । विहसिहिइ । “एव त्कानुस्तव्यभविष्यत्सु” [१५७.] इति एत् । चकाराह इत्वं च ॥

८४. फलिताश्च ता बदर्यश्च ताभिर्हेतुभूताभिः विहसद्बुद्धयः तुष्यन्नेता विहसल्लोचनः विकसन्नयनः इह अस्मिन्नुद्यानप्रदेशे पथिकलोको हसतु स्मितपरो भवतु । वाटिकाऽविनाभूत उद्यानपालिकालोकश्च हसतु । यथा एताः संप्रत्युपभोगयोग्या एवं धूमपि इत्यभिसंधिना उद्यानपालिकालोकमुद्दिश्य पथिकलोको हसतु । तदभिप्रायं च ज्ञात्वा उद्यानपालिकालोको हसतु । हसने प्राप्तावसर इति भावः ॥ हसउ इति “मैषादुत्तरवसरे कृत्यपञ्चम्यौ” [१५४] इत्यनेन अवसरे पञ्चमी ॥

८५. प्रभुः कुमारपालस्वामी शृणोतु अवधारयतु । किम् । यदि पुंनागो न विहसेत् विकसेत् न च लवली विहसेत् नापि च कुन्दैर्धूयते उ-

होइज्जइ फलिणी-कुसुमेहि, लहिज्जेज्ज केहि नच्छि-सुहं ?

केहि न लहिज्ज हरिसो ? जह दीसइ पुच्चइ तहेअ. ८६

इअ राया उज्जाणं तं कासी नयण-गोअरं सब्बं;

काही सउहे गमणं, संक्षा-कम्मं च काहीअ. ८७

उपच्यते तदा कथम् अनङ्गो जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते । पुंनागपुष्पादि-
भिरेव पुष्पशरः सर्वे स्ववशम् आधत्त इति भावः ।

विहसेइ । विहसइ । हसउ । हसेउ । विहसन्त । विहसेन्त । " वर्तमानापञ्चमी-
गतपु वा " [१२८.] इति एवम् ॥ कश्चिन्न । जयइ ॥ कचिद् आत्वमपि । सुणाइ ।

विहसेज्ज । विहसेज्जा । " उज्जाज्जे " [१५९.] इति ए ॥

८६. भूयने उत्पद्यते फलिनीकुसुमैः । तथा तैः कृत्वा कैर्न अ-
श्विसुखं लभ्यते कैश्च न हर्षो लभ्येत । अपि तु सर्वैः फुल्लदक्षैः स-
हर्षैश्च भूयत इति यावत् । ननु न भविष्यत्येवम् इत्याह । यथा दृ-
श्यते तथैव उच्यते । स्थानुभूतमेव भण्यत इति भावः ॥

होईअइ । होइज्जइ । लहिज्जेज्ज । " ईअ-इज्जो क्यस्य " [१६०.] ॥ बाहुल-
कात् कश्चित् क्योपि विभावया । लहिज्ज ॥

रीसइ । इअइ । " इक्षिवेर्धोस्तद्वचम् " [१६१.] इति क्यस्य क्षीप्तवृत्तिः ॥

८७. अथ उद्यानवर्णनम् उपसंहर्तुम् आह । इति पूर्वोक्तरीत्या
तत् शासनदेवताप्रसादप्रादुर्भूतसर्वतुल्यपुष्पादिसमृद्धिसंपन्नम् उद्यानं
राजा श्रीकुमारपालदेवः सर्वम् अखिलं नयनगोचरं चकार । ददर्श-
त्यर्थः । ततः सौधे गमनम् अकार्षीत् । तत्र च संध्याकर्म देवपूजा-
दिकं च अकार्षीत् ॥

कासी । काही । काहीअ । " सी ही हीअ भूतार्थस्य " [१६२.] इति भूतार्थवि-
हिताप्यतन्वादेः सी ही हीअ ।

अहं पठिअं सूरहिं, हुनीअं संज्ञा, अहेसि अत्थमणं,
अम्ह खणो आसि, तमो हुज्जइ, ससि-उग्गमो हुज्ज. ८८
होस्सामि दुही, होहिमि दीणो, होहामि असरणो इहिं,
इअ चिन्तन्तो विरहं सहइ रहज्जो रहज्जीए. ८९

“वायव्वे-ण्हणं-ण्हाया होस्सामो, होहिमो अणज्जयणा,
होहामो कय मेज्जी-खेज्जा, होस्साम विगय-भया; ९०

८८. अथ संध्याकर्मानन्तरं सूतैः मागधैः पठितं राज्ञः पुरः प्रति-
पादितम् । किं तद् इत्याह । हे देव संध्या अभून् अभवन् बभूव वा
समपद्यत । अस्तमनं सूर्यस्य अस्ताचलेन तिरोधानम् अभूत् । अस्माकं
क्षणः पठनाय अवसरः अभूत् । तथा तमः अन्धकारः अभूत् । श-
श्युद्रमः अभूत् । अधुना एतयोर्भवने प्राप्तः कालः ।

हुनीअ । “ध्यजगाद् ईअः” [१६३.] ॥

अहेसि । आसि । “तेनास्तेरास्यहेसी” [१६४.] ॥

हुज्जइ । हुज्ज । “जात् सप्तम्या इवा” [१६५.] इति सप्तम्यादेशात् जात् पर
इवा ॥

८९. अथ सूता एव संध्यादिकालभाविचक्रादिचेष्टितं सप्तदश-
भिर्गायत्रीभिः राज्ञे निवेदयन्ति । इदानीं सांप्रतम् अहं दुःखी सकष्टो
भविष्यामि भविता वा । एवम् अग्रेपि यत्र भविष्यन्ती वक्षिता तत्र
श्वस्तन्यपि ज्ञेया । दीनः करुणापात्रं भविष्यामि । अशरणो निर्नाथो
भविष्यामि इति एवं चिन्तयन् पर्यालोचयन् रथाङ्गश्रकवाकः रथा-
ङ्गया सह विरहं मिथो वियोगं सहते तितिक्षते ॥

होहिमि । “भविष्यति हिरादिः” [१६५.] इति भविष्यदर्थनिहिते प्रत्यये परे
तत्पैव आदिर्हिः प्रयोक्तव्यः ॥

९०. त्रिभिर्विशेषकम् । गवां घेनूनां संमुखम् आत्मीयात्मीयग-

होहाम मुक्क-मेरा, होहिम गोवाल-गुज्जरी-गाया,

होस्सामु पित्त-मिलिआ, होहामु तहेअ कय-नट्टा; ९१

होहिमु रमिरा, भमिरा होहिस्सा, निब्बुआ य होहिस्था,"

इअ मुणि-वड्डुआ जम्पन्ति गावि-समुहं वणे जन्ता. ९२

व्यानयनार्थम् अभिमुखं वने यान्तो गच्छन्तः मुनिबटुकास्तापसकु-
मारका इति एवं कथयन्ति । किं तद् इत्याह । “वायव्यं तु गवीरजः”
इति वचनाद् वायव्यस्नानं सुरभिखुरोत्खातपवनोत्तासितपांशुस्नानं
तेन स्नाताः शुचयो भविष्यामः संपत्स्यामहे । अनध्ययनाः विकाल-
त्वाद् पठनगुणनरहिता भविष्यामः । कृतः । गेड्डीति देश्यः । शङ्कु-
लाख्या वक्रात्मा यष्टिः तथा आरामः क्रीडा येषां ते तथा भवि-
ष्यामः । विगतभयाः पठनगुणनायोग्यकाले रमणाद् उपाध्ययविगो-
पमोत्थदरवर्जिता भविष्यामः ॥

९१. मुक्ता निर्जनत्वात् लक्ता मेरा भर्वादा यैस्ते तथा । निःशङ्का
इत्यर्थः । भविष्यामः । गोपालगुर्जरीं भैरवरागप्रियां भाषाविशेषं
गायन्ति ते गोपालगुर्जरीगायका भविष्यामः । “कगच” [११७७.]
इति कडाकि कश्चिद् एकपदेयि संधौ दीर्घत्वे गाया इति रूपम् । मित्रमिलिताः
क्रीडावसरत्वात् सखियुक्ता भविष्यामः । तथैवेति निपातसमुदायः
समुच्चये । कृतनाट्याः रचितनर्तनाश्च भविष्यामः । मित्रैर्मिलित्वा
माट्यं करिष्याम इत्यर्थः ॥

९२. रन्तारः मानाक्रीडमकैः क्रीडनशीला भविष्यामः । भ्रमि-
तारः इतस्ततः पर्यटनशीला भविष्यामः । एवं च निर्वृताश्च सुखि-
ताश्च भविष्यामः ॥

होस्सामि । होहामि । होस्सामी । होहामी । होस्साम । होहाम । होस्साम् ।
होहाम् । “मिमोद्धमे ह्ता हा न वा” [१६७.] । पञ्चे होहिमि । होहिमो । होहिम ।
होहिम् ॥

“होसं कय-नेवच्छा, काहिमि कुरले, णडालिअं काहं,
दाहिमि वासं केसेसु, दाहम् अलिअम्मि तिलयं च. ९३
पिअ-संमुहं च गच्छं, सोच्छं गीअं च, हरिसओ रोच्छं,
सारुअ-फलं वेच्छं, वेच्छं, मोच्छं च संतावं. ९४

होहिस्ता । होहिस्था । “मोक्षमानां हिस्ता हिस्था” [१६८.] । पक्षे
होस्तामो । होहिमो । होहामो इत्यादि ॥

९३-९७. पञ्चभिः कुलकम् । वासकसज्जा नायिकाविशेषः । तच्च
उत्तमम्

परिपाट्यां फलार्थे वा नवे प्रसव एव वा ।

दुःखे चैव प्रमोदे च चह एते वासकाः स्मृताः ॥ १ ।

उचिते वासके स्त्रीणाम् ऋतुकालेपि वा बुधैः ।

द्वेष्याणाम् अथ वेद्यानां कर्तव्यम् उपसर्पणम् ॥ २ ॥

इति मयेन वासके रतिसंभोगलालसतया अङ्गरागादिना सज्जा वा-
सकसज्जा इति चिन्तयन्ती परिभावयन्ती प्रियार्थं शय्या प्रियशय्या तां
सज्जति प्रगुणीकरोति । चिन्तामेवाह । अहं कृतनेपथ्या विरचितवेवा
भविष्यामि । कुरलान् केशविच्छित्तिविशेषान् करिष्यामि । ललाटिकां
चन्दनादिभिर्ललाटमण्डनं करिष्यामि । केशेषु आर्द्रालकेषु वासं द-
न्दमानकालागुरुकर्पूरादिसुरभिद्रव्यभावनां दास्यामि । अलिके
ललाटे तिलकं च कस्तूर्या विशेषं दास्यामि निवेष्टयिष्यामि ।

९४. प्रिये संमुखं गृहं प्रविशति प्रियाभ्युपगमनदानाद्यर्थं तदभि-
मुखं च गमिष्यामि । गीतं च प्रियेण गीयमानं श्रोष्यामि आकर्णयि-
ष्यामि । हर्षतो रोदिष्यामि । प्रियप्राप्तेरानन्दाश्रुवर्षं विधास्यामी-

१ B C हुस्तं. २ B C वेच्छं.

1 So B C. Should not we read फलेयं? 2 C वे. 3 B drops from
here up to रोदिष्यामि in the commentary on the next couplet. 4 C क-
क्षण for भग्न. As for B see the preceding note. 5 C रोदधि.

छेच्छं भेच्छं नक्खेहि पिअं, वोच्छं च, तेण भोच्छं च,

सोच्छिस्सं पिअयम-चाडुआई, मोहं च गच्छिस्सं. ९५

‘हसउ अ रमउ अ तुह सहि-अणो, हसामु अ रमामु अ अहंपि,

हससु अ रमसु अ तंपि हु,’ इअ भणिही मह पिओ इण्हि. ९६

सहिम् एवं च भणिस्सं, तम्पोलं देहि, देसु पुष्पं च,”

इअ चिन्तन्ती वासय-सज्जा सज्जेइ पिअ-सेज्जा. ९७

ल्यर्थः । तारुण्यफलं वेदिष्यामि । प्रियपरिरम्भादि अनुभविष्यामि ।
ब्रक्ष्यामि प्रियं सप्रेम वीक्षिष्ये । संतापं च मनःशेदं मोक्ष्यामि यौ-
वनमाननान् लक्ष्यामि ॥

९५. नखैः करजैः कृत्वा प्रियं छेत्स्यामि भेत्स्यामि । पाटयि-
ष्यामीत्युभयार्थः । प्रियेण सह वक्ष्यामि रहसि वदिष्यामि । तेन प्रियेण
सह भोक्ष्ये च संभोगसुखं मानयिष्यामि प्रियतमस्य वल्लभस्य चाटु-
कानि प्रियवचनानि श्रोष्यामि । मोहं च रतिसातास्वादवशात् किंक-
र्तव्यतामूढतां गमिष्यामि ॥

९६. तव सखीजनः हसतु च रमतां च । बहिर्गच्छत्विल्यर्थः । अ-
हमपि हसामि च रमे च । त्वमपि हस च रमस्व च आवां तु इतो
विजने सहस्रं रमणं कुर्वे इत्यर्थः । इति एवम् इदानीं मम प्रियो
भणिष्यति विजनकरणार्थं विदग्धत्वाद् इत्थं प्रतिपादयिष्यति । अथ
च प्रियोप्यागतो युष्मान् बहिः प्रेषयिष्यति तस्मात् स्वयमेव गच्छ-
तेति वैदग्ध्येन सैव सखीर्वक्ति ॥

९७. ताम्बूलं पूमीफलनागवल्लीदलादिरूपं देहि मर्त्तं वितर ।
पुष्पं च । जातावेकवचनम् । कुसुमानि देहि । अहं च एवम् इति
सखीं स्वपरिचारिकां प्रति भणिष्यामि ॥

१ B C पुष्पं.

२ B C om. दि^०. ३ C अथ च प्रियोप्यागतो युष्माद्बहिः प्रेषयिष्यामि तस्मात्. B
C प्रति for परि^०.

“तं रमसु, तं रमेज्जसु, तुभं रमेज्जे, रमिज्जहि तुमंपि;

रम तेपि, वयं रमिमो, रमन्तु एआ, रमह तुब्भे. ९८

एआ हसन्तु, तुम्हे हसह, हसामो वयंपि नीसङ्गं,

दइएण रमिज्ज इमा, इमा रमेज्जा, इमा रमइ. ९९

होस्सं । “मेः स्सं” [११९.] इति स्सं वा ॥

काहं । दाहं “कुरो हं” [१००.] । पक्षे काहिमि । दाहिमि ॥

गच्छं । सोच्छं । रोच्छं । वेच्छं । हच्छं । मोच्छं । लेच्छं । भेच्छं । वोच्छं ।

भोच्छं । “भ्रुगमि०” [१०१.] इत्यादिना भ्रादीनां सोच्छभादयः ॥

सोच्छिस्सं । गच्छिस्सं । “सोच्छादयः” [१०२.] इत्यादिना भ्रादीनां स्थाने
इजादिषु भविष्यदादेशेषु यथासंख्यं सोच्छादयः त एव आदेशा अन्यस्वराण्यवयव-
वर्जो हितुश्च वा ॥

हस्स । रमस । हससु । रमासु । हससु । रमसु । “इ सु झ विध्यादिव्येकस्मि-
न्त्रयाणाम्” [१०३.] विध्यावर्धोत्पन्नानाम् एकत्वैर्धेयं वर्तमानानां त्रयाणामपि
त्रिकाणां यथासंख्यं इ सु झ आदेशाः ॥

रेहि । देसु । “सोहिवां” [१०४.] इति पूर्वसूत्रविहितस्य सोहिवां ॥

९८-१०५. अष्टभिः कुलकम् । पांसुलानां स्त्रैरिणीनाम् इति एवं
संप्रति आलापो मिथो भाषणम् । कोसावित्याह । हे सखि त्वं रम-
स्व । त्वं रमस्व । त्वमपि रमस्व । त्वमपि रमस्व । वयं रमामहे । एता
रमन्ताम् । यूयं रमध्वम् । सांप्रतं स्वेच्छया रमणे प्राप्तोऽवसर इत्यर्थः ॥

९९. हे हले एता हसन्तु । यूयं हसत । वयमपि निःशङ्कं स्त्रैरि-
त्याभिर्धेयं हसामः । तथा दयितेन सह इयं रमते । इयं रमते [इयं
रमते] ॥

एसा रमिहिइ, एसा रमिज्ज, एसावि संपइ रमेज्जा,

एसा रमिज्ज, एसा रमउ, रमेज्जा य एसावि. १००

होज्जम्हारणं समओ, होज्जा स-च्छन्द-गो जणो एस,

ण हु होज्ज जइ पओसो, ता एस जणो कहं होज्जा ? १०१

होज्जइ अङ्ग-त्थम्भो, सेओ होज्जाइ, होज्ज रोमओ,

होज्जा कम्पो, होइ अ वेवणं एण्हिम् अभिसरणे. १०२

१००. हे वयस्ये संप्रति इदानीम् एषा रमिष्यते स्वेच्छया कीडां करिष्यति । एषा रमिष्यते । एषापि रमिष्यते । तथा एषा रमताम् । [एषा रमताम् ।] एषापि रमतां च ।

१०१. हे आलि अस्माकं समयः स्वेच्छया विचरणावसरः अभवत् । अभूत् बभूव । जज्ञे । अतः एष जनो मलक्षणः स्वच्छन्दगः स्वेच्छाचारी भवति भवेत् भवतु भूयान् भविता भविष्यति । तथा हु निश्चितं यदि प्रदोषो रजनीमुखं नाभविष्यत् तर्हि एष जनः अस्मलक्षणः कथम् अभविष्यत् । प्रदोषाभावे प्रियविरहवह्निना भस्मसात् समपस्यतेत्यर्थः ॥

१०२. हे सधीचि इदानीम् अभिसरणे प्रियसमीपगमने अङ्गस्तम्भः हर्षादिवशाद् यत्रेपि अङ्गाक्रिया भवति संपद्यते । स्वेदः अमादिना रोमजललावो भवति । रोमाश्चः प्रियदर्शनादे रोमहर्षः । कम्पः मा मां कश्चिद् अभिसरन्तीं द्राक्षीद् इति भयादिना गात्रसन्दो भवति । वैवर्ण्यं सपत्र्यादिक्लेषादिना छायाविकारश्च भवति । इदानीम् अस्माकम् अभिसरणं कुर्वतीनाम् अङ्गस्तम्भादि वर्तत इत्यर्थः ॥

१ B C रमिज्जा. २ B C रमेज्ज. ३ C होज्जो We with B. ४ B C एण्हि^२.

१ So B C. २ C यथा. ३ B C तथा. ४ C मलक्षणः.

होज्जहिइ इद्व-गोद्वी, होज्जा पिअ-मेलओ, दिही होज्ज,

होहिइ परमाणन्दो, होज्जाहिइ चित्त-वीसामो. १०३

होज्ज किलकिंचिअं, विब्बोओ होज्जाउ, विब्भमो होउ,

मोट्टाइअं च होज्जउ, होज्जा ललितं च अम्हारणं. १०४

होज्ज न संशा, होज्जा न निसा, तिमिरं पि जइ न होमाणं,

ता होन्ता कह अम्हे," इअ संपइ पंसुलालावो. १०५

१०३. हे सखि इष्टगोष्ठी प्रेमवैदग्ध्यगर्भपरस्परालापपूर्वं प्रियेण सह एकत्र अवस्थानं भविष्यति । प्रियेण सङ्ग मेलकः-संश्लेषः । अन्योन्याश्लेष इत्यर्थः । भविष्यति । धृतिः संतोषो भविष्यति । परमानन्दः हर्षातिरेको भविष्यति । चित्तविभ्रमः विपक्षाभावाच्चेतो-दाढ्यं च भविष्यति ॥

१०४. हज्जे अस्माकं किलकिंचितं भवतु भवेद् वा संपद्यताम् । विब्बोको भवतु । विभ्रमो भवतु । मोट्टायितं भवतु । ललितं च भवतु । किलकिंचितादिलक्षणानि च अमूनि । स्मितहसितरुदितभयरोषदुःखगर्वश्रमाभिलाषसंकरः किलकिंचितम् । ईष्टेष्ट्यवज्ञा विब्बोकः । वागङ्गभूषणानां व्यत्यासो विभ्रमः । प्रियकथादौ तद्भावभावनोत्पावेष्टा मोट्टायितम् । भस्मणोङ्गन्यासो ललितम् ॥

१०५. हे सखि संध्या यदि नाभविष्यत् निशा यदि नाभविष्यत् तिमिरमपि यदि नाभविष्यत् तदा कथं वयं भविष्यामः । अभीष्टमेलकः संध्यादिसङ्गाव एवास्माकं जीवितप्रदः संपन्न इति भावः ॥

रमेज्जहु । रमेजे । रमिज्जहि । रम । "अत इजस्विज्जहीजे-लुको वा" [१७५.] । पजे रमहु ॥

विहसन्त-पहा-हसन्तओ, अह उहओ चन्दो, कुणन्तओ

उवहसमाणिं सरोरुहं विहसन्ति हसईव कुमुडणिं. १०६

रमिओ । रमन्तु । रमह । हसन्तु । हसह । हसामो । “बहुपु न्तु हमो” [१७६.] ॥

रमिज १ । रमेजा ३ । “वर्तमाना-भविष्यत्योश्च ज्ञा जा वा” [१७७.] । पक्षे रमह । रमिहिह । रमज ॥ अन्ये स्वम्यासामपीच्छन्ति । होज । होजा ॥

होजह । होजाह । होज । होजा । होजहिह । होजा । होज । होजाहिह । होज । होजाह । होजह । होजा । “मध्ये च स्वरागन्ताह्वा” [१७८.] इति स्वरान्ता-द्वातोः प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्ये चकाराह्वा वर्तमानाभविष्यन्तीविध्यादिप्रत्ययानां च ज्ञा जा वा । पक्षे होह । होहिह । होह ॥

होज । होजा । “क्रियातिपत्तेः” [१७९.] ॥

होमाण । होन्ता । “न्त-माणौ” [१८०.] इति क्रियातिपत्तेः न्तमाणौ ॥

१०६. अथ तिमिरविलसनानन्तरं सरोरुहं कमलम् उपहसन्तीम् । सञ्चीकृत्वात् तद् विप्लवयन्तीम् इत्यर्थः । विहसन्तीं विकासम् आसादयन्तीं हसन्तीमिव विकसद्विशदलत्वात् स्मयमामामिव कुमुदिनीं कैरविणीं कुर्वन् । विहसन्ती चासौ प्रभा च तथा समुच्छलचन्द्रिकया कृत्वा हसन्मिव हसन् हास्यं कुर्वाणश्चन्द्र उदितः उदयाचलपूलावलम्बिभिम्बः संवृत्तः । अनेन उद्धारसर्गार्थसूचनम् ॥ मागधी छन्दः । तल्लक्षणं चेदम् । ओजे षौ युजि षचौ लदलदन्तौ मागधी ॥ विषमे षौ चतुर्मात्रौ द्वौ गणौ लदलदन्तौ । समे षचौ षण्मात्रचतुर्मात्रौ च लदलदन्तौ मागधी ॥

विहसन्त । हसन्तओ । कुणन्तओ । “ज्ञानार्थः” [१८१.] इति प्रत्येकं न्त-माणौ ॥

अवहसमार्णि । विहसन्ति । हसद् । "हं च लिपाम्" [१८१.] इति हं । अकाराद्य-
न्तमाणौ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रप्राकृतश्रयः अष्टमस्याध्यायस्य उदाहरणप्रति-

पादनद्वारेण सृतीयः पादः संपूर्णः ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतश्रय-

महाकाव्यवृत्तौ पञ्चमः सर्गः समाप्तः ॥

धज्जर, थको सि कर्हि; पज्जर, कत्तो अ एण्हिम् आओ सि;
जम्पसु, विम्हरिआ इं? सीससु, अणुसासणिज्जो सि. १
साहसु, कीए रत्तो; बोछसु, अन्नावि किं पिआ तुज्जे?
सहसु, किम् अहं मुक्का? चवसु, मए किं कयं विलिअं. २
पिसुणसु, किं जुत्तम् इणं? उप्पालसु, किं चिराउ दिट्ठो सि?
 इअ भमर-मुअिएहिं ससिणं पुज्जीअ कइरविणी. ३

१. अथैकविंशत्या गाथाभिश्चन्द्रोदयं वर्णयति । त्रिभिर्विशेष-
 कम् । भ्रमराणां गुञ्जितानि शंकारारवास्तैः कृत्वा शशिनम् इति ए-
 वम् कैरविणी अपृच्छत् । अत्र उल्लेखार्थं इवशब्दो ज्ञेयः । ततश्चा-
 वार्तयदिव । धृच्छामेवाह । हे प्रिय कथय प्रतिपादय कस्मिन् कुत्र
 प्रदेशे असि त्वं स्थितः उषितः । कथय कस्माच्च कुतः प्रदेशाद्
 इदानीम् आगतोसि । कथय विस्मृता एतावन्तं कालं स्मृतिपथं न
 गताहम् । येन चिरम् अन्यत्रावस्थितोसीति भावः । एतत् सर्वं क-
 थय । येन अनुशासनीयः इयच्चिरम् अन्यत्रावस्थानेन शिक्षणीयोसि ॥

२. कथय कस्यां कान्तायां रक्तः सानुरागः । किं क्षेपे । कथय
 किम् अन्यापि मद्भक्तिरित्तापि तव प्रिया बल्लभा । कथय किम् अहं
 मुक्ता परित्यक्ता । कथय किं मया व्यलीकम् अपराधः कृतम् ॥

३. कथय किमिदं भवदनुष्ठितं युक्तम् । कथय किं चिरान् प्रभू-
 तकालाद् दृष्टो वीक्षितोसि ॥

णिव्वरही चक्र-वहू दूरस्थ पिण जुगुञ्जिअत्ताणा

छुणिअ-रवेहिं अदुगुञ्जिअपि भिसिणिं दुगुञ्जन्ती. ४

न बुहुक्खिओवि चको, निय-छाहिं निइय, णीरवीअ विसं,

निअ-पक्ख-वीजणेहिं षोउजन्तो घरणि-सक्काए. ५

“इदितो वा” [१.] इत्यधिकारसूत्रेण अयैतत्सूत्रेषु ये इदितो भातवस्तेषां व-
क्ष्यमाणा आदेशा वा भवन्ति इति एतदुवाहरणानि तत्सूत्रसंख्येयान्वये ॥

वज्ररूपजरेत्यादय आदेशाः “कथेर्वज्रर०” [२.] इत्यादिसूत्रेण भवन्ति ॥

४. जुगुप्सितः प्रियविप्रयोगेऽपि अवस्थानाद् निन्दितः आत्मा
यथा सा । तथा जुगुप्सिताः दैन्यसूचनाद् अप्रशस्यास्ते च^१ ते रवाश्च
तैः कृत्वा अजुगुप्सितामपि स्वस्य लीलागृहत्वेन अनिन्द्यामपि बि-
सिनीं पद्मिनीं जुगुप्समाना विकल्थमाना चक्रवधूश्चक्रवाकवल्लभा
दूरस्थः अनिकटवर्ती स चासौ प्रियश्च रथाङ्गस्तस्मिन् दुःखं कथ-
यामास ॥

णिव्वरही । “दुःखे णिव्वरः” [३.] दुःखविषयस्य कथेर्णिव्वरै वा ॥

छुणिअ । अदुगुञ्जिअ । दुगुञ्जन्ती । जुगुप्सेहण-दुगुञ्ज-दुगुञ्जाः [४.] पक्षे
जुगुञ्जिअ ॥

५. निजच्छायां दृष्ट्वा निजच्छायामेव गृहिणीराङ्गया प्रियाभ्रमेण
मिजपक्षावेव व्यजने संतापापहरणान् तालवृन्ते ताभ्यां कृत्वा वी-
जयन् सन् बुभुक्षितोऽपि बुभुक्षाक्रान्तोऽपि चक्रः कोकः न विसं मृ-
णालम् अभुक्षत प्रियासंगमसुखनिमग्नतया न भोक्तुम् देखत् ।
न कवलीचकारेति भावः ॥

बुहुक्खिओ । णीरवीअ ॥ वीजणेहिं । वीजन्तो । “बुभुक्षि-वीज्योर्णारव-वीजो”
[५.] ॥

१ B चक्रो. २ B नियवि. O निजवि. ३ B C नी०.

४ B om. ते रवाश्च. ५ B कहु०. O बहु०.

गायन्ता सञ्ज्ञायं, ज्ञायन्ता धम्म-ज्ञाणम् अकलङ्कं,
 जाणन्ता मुणिअब्बं मुणिणो आवस्सए लग्गा. ६
 दिण-ताव-उद्धमाओ सद्विजं दाह-पसमणिं जुणं,
 को अमय-पिज्जणिज्जं अज्झीहि न घोट्ठिजं लग्गो ? ७
 पट्ठीअ चन्दिम-रसं चन्दिम-रस-टल्लिरं चओर-कुलं;
 पिअइ म्हा अलि-कुलम् अणोरुम्मिअ-सेहालिअ-परायं. ८

६. स्वाध्यायं गायन्तः मधुरध्वनिना पूर्वपठितस्वाध्यायपरावर्तनं कुर्वन्तः । अकलङ्कम् आर्तरीद्रपरिणामपरिहाराभिर्दोषं धर्मध्यानं शुभाध्यवसायविशेषं ध्यायन्तः अभ्यस्यन्तः । ज्ञातव्यं जीवाजीवा-दितत्त्वनवकं बोद्धव्यं जानन्तः अर्हत्प्रणीतप्रकारेण अवगच्छन्तः आवश्यकम् अवश्यकृत्यं सामायिकादिधर्मानुष्ठानं तस्मिन् मुनयः साधवो लग्गाः व्यापृताः ॥

गायन्ता । ज्ञायन्ता । “ध्या-गोष्ठा-गौ” [६.] ॥

जाणन्ता । मुणिअब्बं । “ज्ञो जाण-अणौ” [७.] ॥

७. दाहप्रशमनीं वपुःसंतापनिर्वापजननीम् अमृतवन् पानीयां पातव्यां ज्योत्स्नां अज्झाय निश्चित्य । दिनं तापः देहीष्यमानमार्तण्ड-मण्डलोद्भवा । तेन उद्धृतातः संतापितः सन् कः अक्षिभ्यां कृत्वा न पार्तुं लग्नः अपि तु सर्वोपि संतापिताङ्गः सन् चन्द्रिकां सतर्पम् ईक्षितुं प्रवृत्त इति भावः ॥

उद्धमाओ । “उदी ध्मो धुमा” [८.] ॥

सद्विजं । “अदो धो ईहः” [९.] ॥

८. चन्द्रिकारसं पिबतीत्येवंशीलं चन्द्रिकारसपातुं ज्योत्स्नाद्रव-पानशीलं चकोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तेषां कुलं निकुरम्बं कर्तुं चन्द्रिका-

१ B O °एसमिणं.

१ B °ज्ञाभिर्नि. २ B C omit दिन°, ३ B drops from here up to दहः.

पवणेणोच्चाय-विलेवणाउ वसुअन्त-सम-जला कुलंढा,

उद्धन्ते समुर-जणे ओहीरन्ते पिण य, गया. ९

निहायन्तं कमलं भमरो नाइग्घिउपि ओच्छरिओ

अग्घायन्तो कुमुअं अब्भुत्तन्तोव्व मयरन्दे. १०

न्हाउ उदय-त्थिअ-ससि-सङ्गायायक-जुण्ह-जल-वरिसे,

निअ-ठाणे चिहन्तोवि को न मुहिओ निरप्पीअ ? ११

रसम् अपिबत् । तथा अलिकुलं कर्तुं । अनुद्धानः सरसो यः शोका-
लिकापरागः निर्गुण्डीपुष्परजः तं पिबति स्म ॥

पिज्जणिज्जं । घोहिउं । पट्टीअ । उल्लिउं । पिअइ । “पिण्णे पिज्ज-उत्त-पट्ट-पोट्टाः”

[१०.] ॥

९. पवनेन उद्धानं शुष्कं विलेपनं यासां तास्तथा । उद्धान् शुष्यत्
भ्रमजलं साक्षरगमनखेदोद्भवधर्मांश्च यासां तास्तथा कुलटाः स्वै-
रिण्यः श्वशुरजने पतिपित्रादिके निद्राति स्वपिति सति प्रिये च नि-
द्राति सति गताः विटपार्थं प्राप्ताः ॥

अणोहम्मिअ । उच्चाय । वसुअन्त । “उद्वाकेरोहम्मा बहुआ” [११.] ॥

१०. निद्रान् मुकुलीभवन् कमलम् आघ्रातुमपि आस्तां स्थातुं
शिङ्खितुमपि भ्रमरो नावसृतः उपस्थितः । अम्रोत्प्रेक्ष्यसे । आ-
जिघ्रन् कुमुदं मकरन्दे तद्रसे ज्ञान् इव ज्ञानव्यापृत इव ॥

उद्धन्ते । ओहीरन्ते । निहायन्तं । “निद्राकेरोहीरोह्वी” [१२.] ॥

आइग्घिउं । अग्घायन्तो । “आघ्रेराइग्घः” [१३.] ॥

११. उदयस्थितः उदयशिखरिर्शिखरारूढः स चासौ शशी च
तस्य संस्त्याना सान्द्रा अस्थिता सर्वत्रप्रसरणशीला यासौ ज्योत्स्ना
चन्द्रिका सैव संतापापहरणाज्जलं तस्य वर्षो निरन्तरं निपातस्त-

१ C कुलंढा. २ B उद्धते. C ओद्धते. ३ B C उ°

१ B C लि°. २ B C उद्धते. ३ B °शिखर°.

उदयुद्धिअस्स ससिणो समुदोक्कुरिअ-किंनरीहि कओ

अमिलाण-पारिजायापव्वाइअ-कप्प-कुसुमगघो. १२

वाअ मुह विहिअ-कमलो, निम्मविआशिज्जमाण-कुमुअ-सिरी,

निम्माणिअ-हरिसम् अणिज्जरन्त-रुइ-णुमिअ-सव्व-दिसो;

स्मिन् काला अङ्गं धौत्वा निजस्थाने स्वावासे स्थितोपि सुखसाधन-
विषयप्रयत्नरहितोपि को न सुखितस्तस्थौ । अपि तु सर्वोपि निर्वृतो
जात इति भावः ॥

अङ्गुलन्तो । ग्हाव । "जाकेरङ्गुलः" [१४.] ॥

सङ्गाय । "समः स्यः सा" [१५.] ॥

अधक् । ठाणे । चिट्ठन्तो । निरुप्यिअ । "इधक्-धक्-चिट्ठ-निरुप्यः" [१६.] ॥

पाहुलकात् कश्चिअ । स्थिअ ॥

१२. उदयोत्थितस्य उदयाचले प्राप्तोद्गमस्य शशिमः अम्लानानि
विकसितानि यानि पारिजातानि पारिजातप्रसूनानि अम्लानानि क-
स्पस्य कस्पद्रुमस्य कुसुमानि च । तेषाम् अर्थः अञ्जलिना क्षेपः सं-
मुखोत्थिता भक्तिवशाद् अभिमुखीभूता याः किंनर्यः किंपुरुषाङ्गना-
स्ताभिः कृतः ॥

उद्धिअस्स । उक्कुरिअ । "उद्ध-उक्कुरी" [१७.] ॥

१३-२१. नवभिः कुलकम् । खं गगनतलं शशी आरूढः अध्या-
सीनः । कथंभूत इत्याह । म्लानमुखानि विच्छायाप्राणि विहितानि
कमलानि येन स तथा । निर्मिता कृप्ता अक्षीयमाणा अभ्रद्वयमाना
कुमुदभ्रीर्येन स तथा । निर्मितः हर्षो यत्रेति छादनक्रियाविशेषणम् ।
अक्षयन्ती हासम् अनुपगच्छन्ती या रुचिर्ज्योत्स्ना तथा छादिता
व्याप्ता दिशो येन स तथा ॥

* B C उदय^०. १ So B C, not उक्कुरिअ^० २ B C उद्ध^०.

३ B om. पारिजातानि. ४ B C om. उ^०.

नूमिअ-गयणो, सन्नुमिअ-महि-अलो, ढकिओडु-पह-पसरो,
ओम्बालिअ-दीव-रुई, पच्चालिअ-माणिणी-माणो; १४
छाइअ-जणळि-पसरं तम-पुअं सच्चओ णिहोइन्तो,
अणिवारिअ-पह-पसरो, पाडिअ-दूमिअ-पउत्थ-कुलो; १५
किरणेहिं खं दुमन्तो धवलण-कुच्चय-सिरिं तुलन्तेहि,
ओहामन्तो अमओलुण्डिर-नव-रुप्पमय-कुम्भं; १६
जलम् उलुण्डावन्तो ससि-कन्ताउ, अमयं विरेअन्तो,
पलहेत्थाविअ-गुज्झो रइ-वावड-मिहुण-हिअआओ; १७

१४. छादितं कान्तस्य व्याप्तं गगनं येन स तथा । छादितमही-
 तलः रोचिराद्भुतपृथ्वीपृष्ठः । छादितोद्भुप्रभाप्रसरः तिरोहितनक्षत्र-
 शुक्तिवित्तारः । छादितदीपरुचिः अपङ्क्तप्रदीपप्रभः । छादितः रण-
 रणकजननाद् गोपितः मानिनीमानो येन स तथा ॥

१५. छादितजनाक्षिप्रसरं निरुद्धलोकलोचनव्यापारं तमःपुअं
 ध्वान्तस्तोमं सर्वतः समन्तात् निवारयन् निषेधन् निपातयन् विनाश-
 यन् वा यतोऽनिवारितः मेघादिभिरनिरुद्धः प्रभाप्रसरो यस्य स तथा ।
 पातितं मूर्छाजननाद् अधःक्षिप्तं द्वावितं विरहानलोद्दीपनात् तापितं
 धवलितं वा पाण्डुवर्णं कृतं प्रोषितकुलं पान्थसार्धं येन स तथा ॥

१६. धवलनाय अञ्जकादिना प्रासादश्चेतीकरणाय कूर्चको मु-
 आदिभयं धवलनोपकरणम् । तस्य श्रियं तोलयन्निः अनुकुर्वाणैः
 किरणैः कृत्वा खं व्योमाङ्गणं धवलयन् मण्डयन् । अमृतं विरेचय-
 तीत्येवंशीलः अमृतविरेचयिता नवस्तत्कालोद्भवो रूप्यमयो दुर्वर्ण-
 निर्मितो योसौ कुम्भस्तं तोलयन् अनुविदधत् ।

१७. शशिकान्तान् जलं विरेचयन् क्षारयन् अमृतं विरेचयन्

१ B वमालिअ^०, C ओमालिअ^० २ B C जलमोलु^०, ३ B C पक्क^०.

१ B C भयधव^०, २ B C कान्तान्

आहोडिअ-धणुह-गुणे सर-ताडिअ-तिहुअणम्मि रइ-नाहे

दूर-विहोडिअ-सज्जस-असईणं दइअ-मेलवणो; १८

नीहार-मीसिआहिर्वे, लुह-रस-वीसालिआहि पहाहि

तिमिरोदुलिअ-धुवणं गुण्ठन्तो भामिआहि नहे; १९

कामि-मण-तालिअण्ठिर-वम्मह-आणं जगे तमाहन्तो,

नासविअ-भओ अहिसारिआण हारविअ-लज्जाण; २०

अथ च एतौ संभोगे व्यापृतानि यानि मिथुनानि तेषां हृदयेभ्यः
विरेचितगुणः बहिःकृतान्तरङ्गाभिप्रायः । सर्वत्र च रिचिर्वह्निःसारण-
मात्रे । ततश्च गिर्यपि विरेचनार्थं एव भवति । विरेचनं बहिर्निःसारणम् ॥

१८. ताडितः आस्फालितः धनुर्गुणः कोदण्डप्रत्यक्षा येन स
तथा तस्मिन् । शरैः मदनोन्मादनमोहनतापमशोषणाख्यबाणैस्ता-
डितं निधुवनोन्मादादिभावजननाय उपहृतं त्रिभुवनं त्रैलोक्यं येन
स तथा तस्मिन् रतिनाथे सति दूरादेव ताडितम् अपास्तं साध्वसं
पतिपित्रादिभयं यासां तास्तथा ताश्च ता असत्यश्च कुलटास्तासां
दयिता नटविटादिका बलभास्तेषां मिश्रणः संपर्कजनकः । त्रिभुव-
नास्फलिताज्ञे मन्मथे गृहीतधनुषि पित्रादीन् अवगणय्य स्ववल्लभान्
अभिसल्लुरित्यर्थः । राजभये पित्रादिभयं न किञ्चिद् इत्युक्तिलेशः ॥

१९. नीहारमिश्रिताभिरिव शैत्यशैत्याभ्यां प्रालेयपुक्ताभिरिव
सुधारसमिश्रिताभिरिव अमन्दानन्दजननात् पीयूषद्रवसंपृक्ताभिरिव
नभसि भ्रमिताभिः व्योमाङ्गणे प्रसारिताभिः प्रभाभिः कृत्वा तिमिरो-
दुलितधुवनं ध्वान्तावगुण्ठितविश्वम् उदूलयन् व्याधुवन् ।

२०. कामिमनो भ्रमयति चालयति इत्येवंशीलः कामिमनोभ्रम-
यिता स चासौ मन्मथश्च तस्य आशां जगति भ्रमयन् विस्तार-

१ B रिचिर्वह्निःसारणमात्रे... विरेचनं बहिर्निःसारणम् O रिचिर्वह्निःसारणमात्रे... वि-
रेचनं बहिर्निःसारणम्. २ B C धनुष्यु. ३ B C उदूलितः.

विउडिअ-चओर-तन्हो जुण्हाए विप्पगालिअ-दिणोम्हो

नासिअ-चको विरहिणि-पलावणो खं ससी चडिओ. २१

यन् : नाशिता कामार्तत्वात् त्यक्ता लज्जा यकाभिस्तास्तथा तासाम्
अभिसारिकाणां स्वैरिणीनां नाशितं लज्जापनोदाद् अपनीतं भयं येन
स तथा ॥

२१. [ज्योत्स्नया] नाशितचकोरतृष्णः अपनीतज्योत्स्नाप्रियपि-
पासः । तयैव च नाशितो विद्रावितो दिनोष्मा धासरसंतापो येन स
तथा । नाशितः प्रियतमाया विघटितश्चको येन स तथा । विरहिणीनां
प्रोषितप्रियाणां नाशनः कथाशेषताकारी ॥

अमिलाण । पघादअ । वाअ । “स्तेर्वा-पघायौ” [१८.] ॥

• मिम्मविआ । मिम्माणिअ । “निमो मिम्माण-मिम्मवौ” [१९.] ॥

मिजमाण । अणिज्जरन्त । “क्षेणिज्जरो वा” [२०.] ॥

धुमिअ । नुमिअ । सलुमिअ । उकिओ । ओम्बाळिअ । पघालिअ । छाहअ ।
“छेणैरुम-नम-सलुम-दक्कीम्बाळ-पघालाः” [२१.] ॥

विहीडन्ती । अणिवारिअ । पाडिअ । “निव-पसोणिहोडः” [२२.] ॥

दूमिअ । “दूमी दूमः” [२३.] ॥

दुमन्ती । अवलण । “धयलेरुमः” [२४.] ॥ “स्वराणां स्वराः” [४.२१८] बहुलम्
इति दीर्घत्वमपि । दूमिअ ॥

तुलन्तेहि । ओहामन्ती । “तुलेरोहामः” [२५.] ॥

ओछण्डिर । ऊछुण्डावन्ती । विरेअन्ती । परहत्थाविअ । “विरिषेरोछण्डो
छुण्ड-परहत्थाः” [२६.] ॥

आहोडिअ । विहोडिअ । ताडिअ । “तहेराहोड-विहोडौ” [२७.] ॥

मेळवणो । मीसिआहि । वीसालिआहि । “मिअेर्वीसाल-मेळवौ” [२८.] ॥

अह दौवारिअ-दाविअ-नरवइ-दंसिअ-अणेम-पाहुडओ,
 आभरण-कन्ति-दक्खविअ-सुरधणू, दरिसिण्ण-गई; २२
 उदउग्गिअ-रवि-तेओ, उग्घाडिअ-ससिइ-जण-मणाणन्दो,
 संभाविओ उविन्दो इन्दो आसक्किओ अह वा; २३
 उल्लालिअ-णेवत्थणम् उत्थङ्किअ-कर-पुडं नमन्त-निवे
 मुल्लुगुञ्जिअच्छि उप्पेलिअच्छिणो सणिअम् इक्खन्तो; २४

उद्धुलिअ । गुण्णन्तो । “ उद्धुलेगुण्णः ” [२९.]

भामिआहि । तात्तिअण्णिट । तमाहन्तो । “ भमेस्तालिअण्ण-तमाहो ” [३०.] ॥

नासविअ । हारविअ । विरडिअ । विप्पगाळिअ । नासिअ । पलावणी । “ न-
 रोदिडव-नासव-हारव-विप्पगाळ-पलावाः ” [३१.] ॥

२२-२३. पञ्चभिः कुलकम् । [अथ] नृपः कुमारपालनरपतिः कन-
 कमण्डपिकां सुवर्णनिर्मितद्वयमण्डपम् अधिष्ठितः अध्यासीनः । क-
 र्धभूतोसौ इत्याह । दौवारिकेण दर्शिता निवेदिता ये नरपतयस्तैर्दर्शि-
 तानि पुरो धारणात् प्रत्यक्षीकारितानि [अनेकानि] प्राभूतानि सुवर्ण-
 रत्नादिदौकनानि यस्य स तथा । आभरणानाम् उत्तमाङ्गभ्रवणभुजा-
 दिदेशसंस्थकोटीरकुण्डलकेयूराद्यलंकाराणां कान्त्या दर्शितं जना-
 नां प्रत्यक्षं विधापितं सुरधनुर्येन स तथा । दर्शिता साक्षात्कारिता
 इभगतिः गजपदन्यासो येन स तथा । हस्तिलीलया गच्छतिव्यर्थः ॥

२३. उदये उद्धटितं निःशेषाशिष्टवैरिवारणशिक्षणात् सर्वत्र उ-
 ल्लासितं रविवत् तेजो येन स तथा । उद्धटितो विस्तारितः सस्पृहा
 धनाद्यभिलाषुका ये जनास्तेषां मनांसि तेषाम् आनन्दः समीहितव-
 सुदानात् प्रमोदो येन स तथा । एवंविधः सन् उपेन्द्रः कृष्णः सं-
 भावितः ऊहितः । वेति पक्षान्तरे । इन्द्रो वा संभावितः ॥

२४. उन्नमितम् ऊर्ध्वीकृत्य एकपार्श्वीद् अपरपार्श्वं नीतम् । उ-

उन्नामिअ-भुमयाए चण्डारे पाहुडाई पेण्डविरो

नरवइ-पट्टविआई देवय-पट्टाविआई च; २५

वोक्कन्त-महामच्चो, निवो अवुक्कन्त-पणइ-मण्डलिओ,

विण्णत्ति-दिन्न-क्कणो, अहिद्धिओ कणय-मण्डविअं. २६

त्तारितम् इति यावत् । नेवत्थणमिति देश्यः । निरुच्छनं यत्र नमने त-
त्तथा । सम्राट्त्वान्ततोषाय विहितोत्तरीयचेलस्फोरणम् इति यावत् ।
उन्नमितकरपुटम् ऊर्ध्वीकृत्य योजितपाणिसंपुटं च यथा भवति ए-
वम् उन्नमिताक्षान् भयादरपरीतचेतस्त्वाद् विस्फारितेक्षणान् नमतो
नृपान् उन्नमिताक्षं तद्भक्त्या प्रसन्नतया कीदृशोयम् इति ज्ञातुं वि-
स्तारितनेत्रं शनैर्मन्दम् । लीलयेति यावत् । ईक्षमाणः । गुह्यगुह्यि-
च्छीत्यत्र समाप्तान्तविधेरभित्यक्त्वाद् न समाप्तान्तः ॥

२५. नरपतिभिः कुक्कुणमालवकदेशादिदेशभूपतिभिः प्रस्थापि-
तानि मनःप्रसादनाय मुत्कलितानि देवताप्रस्थापितानि मन्त्रादिवशी-
कृतदेवप्रेषितानि च प्राभूतानि दौकनानि उन्नमितभ्रुवा । भूक्षेपेण
कृतेत्यर्थः । भाण्डागारे प्रस्थापयिता न्यसन्नशीलः ॥

२६. विज्ञपयन्तः कार्यं निवेदयन्तो महामात्या यस्य स तथा ।
विज्ञपयन्तः प्रणयिनः प्रीतियुक्ता भाण्डलिकाः कतिपयदेशस्वामिनृपा
यस्य स तथा । विज्ञप्तौ महामभिर्भाण्डलिककार्यकर्णेने दत्तो वि-
तीर्णः कर्णो येन स तथा ॥

दाविअ । ईसिअ । इक्कविअ । इरिसिए । "इसेदोव-ईस-इवववाः" [३१.] ॥

इमिअ । वरचाहिअ । "उट्टदेहगाः" [३३.] ॥

ससिह । "स्पृहः सिहः" [३४.] ॥

संभाविओ । आसहिओ । "संभावेरासहः" [३५.] ॥

१ B विन्नत्ति°.

१ B निरुच्छनं, C निरुच्छनं २ B स्फोरण°, C स्फुरण° ३ B C clearly प्रसाद-
नायमुत्कलितानि, where मुत्कलितानि appears to be the supposed origin of
the Gujarati मोकलेल. ४ B C मण्डलि°. ५ B C विज्ञपितो.

पणमिर-पणइ-पणामिअ-दिही, सो तत्थ अल्लिविअ-हरिसो,
अणचच्चुप्पिअ-हिअओ अप्पिअ-निव-खोहम् आसीणो. २७
जाविअ मुहुत्तम् एगं, पुरोहिओ जविअ-दुद्ध-कलि-ललिओ,
दन्त-रुई-ओम्बालिअ-गयणो उच्चारही मन्तं. २८

उल्लालिअ । उरधत्तिअ । मुहुमुज्जिअ । उप्पेलिअ । उच्चारिअ । “उत्तमेरुथ-
होत्ताल-मुहुमुज्जोप्पेका” [१६.] ॥

पेणविवो । पट्टविआई । पट्टाविआई । “प्रस्थापेः पट्टव-पेणवो” [१७.] ॥

वोक्कन्त । अहुक्कन्त । विण्णस्सि । “विण्णपेवोक्कावुक्को” [१८.] ॥

२७. प्रणम्रप्रणतौ सेवार्थसमागतवन्दारुसकलभूपालकृतपादप-
तने प्रणम्रप्रणयिषु प्रहृप्रार्थकलोकेषु वा अर्पिता प्रसन्नतासूचनाय
मनाग् न्यस्ता दृष्टिः चक्षुर्विन्यासो येन स तथा । अर्पितहर्षः स्वद-
र्शनप्रदानसंपादितसभाजनसंतोषः । अनर्पितहृदयः गम्भीरत्वाद्
अनवतीर्णस्वाभिप्रायः स कुमारपालावनिपः अर्पितनृपक्षोभं किम्
एवोधुना नो विधास्यतीति उत्पादितप्रत्यर्धिनृपतिततिचित्तसंभ्रमं
यथा भवति एवं तत्र कनकमण्डपिकायाम् आसीनः उपविष्टः ॥

पणामिअ । अल्लिविअ । अणचच्चुप्पिअ । अप्पिअ । “अपेरल्लिव-चच्चुप्प-प-
णामाः” [१९.] ॥

२८. एकं मुहुर्तं यापयित्वा उपवेशानन्तरं स्वावसरप्राप्त्यर्थं नृ-
पस्य सावधानार्थं च क्षणमात्रं प्रतीक्ष्य यापितं स्वमहिम्ना गमितं
दुष्टस्य लोकदुःखदायित्वाद् अप्रियस्य कलेः कलिकालस्य ललितं वि-
लासो येन स तथा । दन्तरुचिभिः शशधरकरकल्पदशनरश्मिभिः
प्लावितं व्याप्तं गगनं येन स तथा । पुरोहितः पृथ्वीशश्रेयोर्य मन्त्रम्
उच्चार्य अभ्यजत् ॥

जाविअ । जविअ । “यापेर्जवः” [४०.] ॥

हार-प्यह-पन्वालिअ-हिओ निवो, पाविओव्व अमएण,
 पक्खोडिअ-चमराहिं विकोसिअच्छीहि उवसरिओ. २९
 ओग्गालिर-वत्तहाणं, वग्गोलिर करहयाण, वारम्म
 रोमन्ध-भङ्ग-जणणो अहासि गम्भीर तूर-रवो. ३०
 पुण्वन्तो सिरि-णिहुवय-सिरिम्, उम-कामय-सिरिं पयासन्तो,
 विच्छोलिअ-भुमयाहिं राया विळयाहि परिअरिओ. ३१

२९. हाराणां नानाविधमुक्ताकलापानां प्रभाभिः प्लावितं हृदयं
 वक्षःस्थलं यस्य स तथा । अतः उत्प्रेक्ष्यते । अमृतेन प्लावित इव
 व्याप्त इव । विकोशितानि वारंवारं चालनेन स्फारीकृतानि चाम-
 राणि यकाभिस्तास्तथा ताभिः । विकोशिताक्षीभिः विकसितनेत्राभिः
 नृपः उपसृतः । चामरव्यमकरचनिताभिः शोभार्थं पार्श्वतः सेवित
 इत्यर्थः ॥

ओम्यालिअ । पन्वालिअ । पाविओ । “प्लावेरोम्वाल-पवालो” [४९.] ॥

पक्खोडिअ । विकोसिअ । “विकोशेः पक्खोडः” [४९.] ॥

३०. रोमन्धं कुर्वन्ति “णिज्ज वहुलं नान्धः” [दे० ९.४] इति णिजि
 रोमन्धयन्ति इत्येवंशीला रोमन्धयितारः उत्तरीयं चर्चणकरिण्यो ये
 वृषभा बलीवर्दीस्तेषां रोमन्धयितृकरभाणां च वारे समूहे । रोमन्ध-
 र्यनं भावे यन्नि रोमन्धस्तस्य भङ्गः प्रसिरवसंवलिततादृग्ध्वानश्रवणेन
 संजातक्षोभत्वाद् विच्छेदस्तस्य जनकस्तूर्यरवो नान्दीनिनादः अप
 स्वर्णमण्डपिकायां सिंहासनोपविष्टे नृपे पुरोहितमञ्जोच्चारणचाम-
 रिकीचामरग्रहणानन्तरम् आसीत् ॥

ओग्गालिर । वग्गोलिर । रोमन्ध । “रोमन्धेरोग्गाल-वग्गोलौ” [४९.] ॥

३१. अत्रियं कामयते “शीलिकामि” [दे० ९.१] इति जे श्रीकामः स एव

१ B “भुमयाए, We with C.

२ B उपश्रितः, We with C. ३ B रोमन्धयन्तः, We with C. ४ B स च for स एव.

अणकम्पिर-कर-वलिअ-त्थाले आरोविडं अदोलि-सिंहं

रङ्गोलिर-ताडङ्का वर-विलपारत्तिअं काही. ३२

अण-रञ्जणेहि राविडम् उव्वीसं तत्थ एणमिर-निवेहि

परिवाडिअञ्जलीहिं खे घटिआ कमल-कोसच्च. ३३

श्रीकामकस्तस्य श्रियं प्रकाशयन् उमाकामकश्रियं प्रकाशयन् ।
संप्रत्यपि स्वविभूत्या माधवपार्वतीपतिलक्ष्मीं प्रकटयन्नित्यर्थः । क-
म्पिता अभीष्टकामिनाम् अर्धाक्षनिरीक्षणार्थं चालिता भ्रुवो यका-
भिस्तास्तथा ताभिर्वनिताभी राजा कुमारपालनृपः परिवृतः स्वस्व-
कृत्यकरणाय उपसृतः ॥

णिडुवय । कामय । “कम्पेणिडुवः” [४४.] ॥

वृवन्तो । पयासन्तो । “प्रकामोर्षवः” [४५.] ॥

३२. अकम्पौ अकम्पनशीलौ । निञ्जलवित्यर्थः । यौ करौ हस्तौ
तयोरोरोपितं धृतं यन् स्थलं रत्नलक्षितकाञ्चनपात्रं तस्मिन् आ-
रोप्य संस्थाप्य आरात्रिकं नीराजनाय दीपकमण्डलम् । न शौचयतीति
प्रहादिभ्यो णिणि अदोलिनी स्थिरा शिखा कलिका यस्य तस्यैव तद्व
दोलिनौ लीलावशान् चलनशीलौ ताडङ्कौ कुण्डले यस्याः सा तथा ।
वारवनिता वारविलासिनी अकार्षीत् । उदतारयदित्यर्थः ।

विच्छोलिअ । अणकम्पिर । “कम्पेर्विच्छोलः” [४६.] ॥

वलिअ । आरोविडं । “आरोपेर्वलः” [४७.] ॥

अदोलि । रङ्गोलिर । “दोळे रङ्गोलः” [४८.] ॥

३३. अनरञ्जनैः नीतिशालितया लोकावर्जकैः प्रणमनृपैः घटि-
ताञ्जलिभिः योजितैः करसंपुटैः कृत्वा तस्यां कनकमण्डपिकायां
नृपं कुमारपालनृपतारं रञ्जयितुम् आत्मनि सानुरागं कर्तुं खे शीर्षो-
परिदेशे कमलकोशा इव कमलकुङ्कुलादीव घटिता विरचिताः ॥

रञ्जणेहि । राविडं । “रञ्जे एवः” [४९.] ॥

परिवाडिअ । घटिआ । “घटेः परिवाडः” [५०.] ॥

कणय-परिआलिर्एहि रयणाहरणेहि वेदिअङ्गुलिआ
 विकिर्ण-किर्ण-छइल्ला पुरो निविट्ठा महाजणिआ. ३४
 विकेन्तोद्धरिआ इव भायन्ता अवि अभीहिरा निचं
 भीएहि सहचरोहि निव-दूआ दूरम् अल्लीणा. ३५

३४. कनकेन वेष्टितैर्नियमितै रत्नाभरणैर्मरकतपद्मरागादिमु-
 द्रिकाभिः कृत्वा वेष्टिताङ्गुलयः व्याप्तानामिकाद्यङ्गुर्यः । विक्रयेण-
 क्रयणयोश्चेकाः महार्घप्रवालमौक्तिकमाणिक्यादिवस्तुनो मूल्येन प्र-
 दानोपादानयोर्विचक्षणा महाजनिकाः श्रेष्ठिसार्धबाह्रमुखपौरलो-
 काः पुरः युष्मत्प्रसादाद् वयं सुखिन इत्यादिनिजवार्ताप्रतिपादनाय
 राज्ञोऽमे निविष्टा आसीनाः ॥

परिआलिर्एहि । वेदिअ । “वेष्टेः परिआलः” [५१.] ॥

३५. नृपदूताः प्रत्यर्धिपृथ्वीशसंदेशहारिणो भीता अपि प्रताप-
 राभूततपनमण्डलश्रीकुमारपालभूपाललंकृततथाविधसभादर्शनात्
 चकिता अपि अभीताः स्वप्रभुसामर्थ्यचिन्तनात् सावष्टम्भा भीतैः
 सहचरैः सभादर्शनादेव क्षुब्धैः स्वानुचरैः सह दूरम् आलीनाः ।
 प्रस्तावे सति संदेष्टव्यं विज्ञपयिष्याम इति सभाया दूरदेशे स्थिताः ।
 एवंविधाः सन्तो विज्ञायन्ते विक्रीणदुद्धरिता इव विक्रीणत्सु सत्सु
 उद्धरिताः केनापि अगृहीतास्त इव । यत् किल विक्रीणताम् उद्ध-
 रति तत् पृथग् भवति ।

विकिर्णय । किर्णय । विकेन्तो । “क्रियः किणो वेस्तु के च” [५२.] इति क्री-
 णातेः किणो वा वे परस्य तु द्विरुक्तः के । यकारात् किणश्च । “जेरिति निवृत्तम् ॥
 भायन्ता । अभीहिरा । “भियो भा-वीहौ” [५३.] ॥ बाहुलकात् कचिच । भीएहि ॥
 अल्लीणा । “आलीनोऽल्ली” [५४.] ॥

१ B C विकिर्णय^०. २ B C विकेन्तो^०.

१ C विक्रयक्रयण^०. २ B भेदत^०. ३ B एव ४ B C विकिर्णय. ५ B C किर्णय.
 ६ B C विकेन्तो. ७ B C जे इति. ८ B C भायन्ता.

भक्ति-गिरिगिअ-हिअआ मउलि-गिलीअन्त-पाणि-संपुडया
 निव-पय-कमल-गिलुकन्त-लोअणा सा सहा आसि. ३६
 आसि मणि-वेइआसुं लुकन्तो, मणि महीएँ लिक्कन्तो,
 लिहकन्तो मणि-धम्भेसु सप-मुणो पडिकिदीइ जणो. ३७
 निवइ-निलीइर-नयणा, अविराय-सिरी, विलीइर-जुआणा,
 अलि-रुअअ-जइ-रुण्टिअ किङ्किणि-नीवीड आसीणा. ३८

३६. भक्तौ नृपाराधने निलीनम् आसक्तं हृदयं यस्याः सा तथा ।
 सौलौ मस्तके निलीयमानम् आश्लिष्यन् पाणिसंपुटं यस्याः सा
 तथा । राजानम् उद्दिश्य योजितहस्तेत्यर्थः । मृषपदकमले निलीय-
 मानलोचना संश्लिष्यन्नयना सा सर्वोत्कृष्टा सभा आसीत् । अपर-
 व्यापारं परित्यज्य सैवैकताना संवृत्तेति भावः ॥

३७. मणिवेदिकासु रत्ननिर्मितवितर्दिषु निलीयमानः । मणि-
 मन्त्रां निलीयमानः मणिस्तम्भेषु च निलीयमानः । प्रतिकृत्वा प्रति-
 धिम्बेन तत्रतत्र संक्रामन् शतगुणः प्रभूतो जनः आसीत् संपन्नः ॥

३८. नृपतौ निलेतु सज्जनशीलम् । वीक्षणपरम् इति यावत् । न-
 यतं यासां तास्तथा । अविलीनभ्रियः अभ्रष्टशरीरशोभाः विलेतारः
 धैर्यध्वंसायु द्रवणशीला युवानो यकाभ्यस्तास्तथा । अलिरुतजयि
 रुतं यासां तास्तथा एवंविधाः किङ्किण्यः क्षुद्रघण्टिका यासु तथा-
 भूता नीवयो यासां तास्तथा नार्यः आसीनाः । आरात्रिकादि कृत्वा
 चारवनिताः कुमारपालनृपपार्श्वे उपविष्टाः ॥

गिरिगिअ । गिलीअन्त । गिलुकन्त । लुकन्तो । लिक्कन्तो । लिहकन्तो ।
 निलीइर । “निलीलेगिलीअ-गिलुक-गिरिगिअ-लुक-लिह-लिहकाः” [५५.] ॥

अविराय । विलीइर । “विलीवेदिस” [५६.] ॥

रुअअ । रुण्टिअ । “रुके रुअ-रुण्टी” [५७.] ॥

१ B C °पा. २ B C °लि°. ३ B C °हृदिय°.

४ B C °रुत्रि°.

सगोवि हणिअ-विहवा, अमुणिअ-दोसा, तिलोअ-सिरि-धुवणी,
 कुमर-नरिन्द-सहा सा धुणिआरि-मणोरहा हुआ. ३९
 हुन्ताणन्दो, अहुवन्त-संसओ, निवइम् उब्भुअन्त-मई
 पव्वन्तो अपरिहवो विण्णविही संधिविग्गहिओ. ४०
 “देव, विवक्खीहुन्तो णिव्वडिअ-वलेण सो पकुप्पन्तो
 हुआ कुङ्कुण-नाहो जहा तहा कुणसु अवहारणं. ४१

३९. स्वर्गेऽपि । आस्तां मर्त्यलोके । श्रुतविभवा विख्यातसमृद्धिः
 अश्रुतदोषा स्वपरदेशानाकर्णितास्थितिः । त्रैलोक्यश्रीर्धूयते स्वैवम-
 वेन अभिभूयते अनयेति कारणेन नटि त्रैलोक्यश्रीभवनी सा प्राग्व्या-
 वर्णितस्वरूपा “ते ह्येव वा” [हि० ३.९] इति कुमारपाठेऽत्र इतरपदलोपे कुमारः ।
 स चासौ नरेन्द्रश्च तस्य सभा धुतारिमनोरथा विष्वगवस्थितप्रासनि-
 श्चिंशशक्तिशूलचक्रायस्त्रकलितानेकसुभटविसंकटत्वान् परास्तप्रत्य-
 धिसार्धविरूपकाभिप्राया भूता संजाता ॥

हणिअ । अमुणिअ । “सुटेहणः” [९८.] ॥

धुवणी । धुणिअ । “धुगेधुवः” [९९.] ॥

४०. भवदानन्दः नृपाग्रतोऽभिप्रेतनिवेदनात् संपद्यमानप्रमोदः ।
 अभवत्संशयः विज्ञातस्वपरसैन्यवृत्तान्तत्वाद् अविद्यमानप्रतिपार्थ-
 विषयसंदेहः । उद्भवन्मतिः सप्रतिमत्वाद् वल्लसद्बुद्धिः । प्रभवन् स्व-
 चचनचातुर्येण इतरविज्ञपकेभ्यः समर्थः संजायमानः । अपरिभवः
 कुत्रापि असंपन्नतिरस्कारः । संधिविग्रहिकः संधानविग्रहविनिगुक्त-
 प्रधानपुरुषः व्यजिज्ञपत् । वक्ष्यमाणं न्यवीविदत् ॥

हुआ । हुन्त । अहुवन्त । अपरिहवो । “सुटेहो हुव-हवाः” [९०.] ॥ कचिद्

अभ्यदपि । उब्भुअन्त ॥

४१. विज्ञप्तिकामेव गाथाषट्षष्ट्या आह । हे देव महाराज

दूर-द्विआदि करिषं णिआरिअं सुर-वहहि दीसन्ता,

संदाणन्ता, अइनिहुहावणा वैरि-सुहडाण; ४२

वावम्फिरा कलासुं, अमोघ-णिब्बोलणं पयासन्ता,

अपयल्लिर-असि-फलया, णीलुञ्छन्ता रिउ-दलम्मि; ४३

पृथग्भूतम् इतरोर्वीशसैन्यतो विशिष्टं स्पष्टभूतं सर्वत्र प्रकटं वा यद्
बलं क्षतुरङ्गसैन्यं तेन कृत्वा विपक्षीभवन् बलाबलेपेन संपद्यमानः
प्रभवन् शत्रुतिरस्कारेण समर्थः संजायमानः स लोकविख्यातः
कुङ्कुणानां नाथः कुङ्कुणदेशाधीशः यथा यादृशो भूतः संपन्नस्तथा
अवधानं कुरु । तद्वृत्तान्तनिशमनपरो भवेति भावः ।

हुन्नो । “अविति हुः” [६१.] ॥

[णिष्ठहिअ । “पृथक्स्पष्टे णिष्ठहः” [६२.] ॥

पहुप्पग्गो । “प्रभौ हुप्पो वा” [६३.] । पक्षे पहवन्तो ॥

हुओ । “ते हु” [६४.] ॥

४२. वज्रिः कुलकम् । हे महाराज तव योधाः कुङ्कुणं प्राप्ताः ।
कीदृशाः । काणेक्षितकृतम् अर्धाक्षनिरीक्षणकरणं कृत्वा दूरस्थि-
ताभिः गमनाङ्गणगताभिः सुरवधूभिः अप्सरोभिर्दृश्यमानाः एते रणा-
गिरे वैरिभिरदृष्टपृष्ठा वैकुण्ठस्वर्गम् आसाद्य नः पतयो भविष्य-
न्तीति संस्पृहं विलोक्यमाना अवष्टम्भं कुर्वन्तः चित्तधैर्यम् आद-
धाना वैरिसुभटानां च अतिविष्टम्भकरणाः “बहुलम् एतन्निदर्शनम्”
इति क्षुरादिवचनाद् रामो राज्यम् अकारयद् इतिवत् स्वार्थे णिचि निश्चेष्टता-
जनकाः ॥

४३. कलासु शस्त्रादिशिक्षासु श्रमं करिष्णवः अभ्यासं विधा-
तारः । अमोघं वैरिविजयेत सफलं मन्युना ओष्ठमालिन्धकरणं तत्
प्रकाशयन्तः दर्शयन्तः । अशिथिलीभवनम् अलम्बनं च करिष्णवः ।
सप्रयत्नग्रहणाद् निश्चलाः सुस्थानस्थाश्चेत्यर्थः । एवंभूता असयश्च

कम्मन्तमर्त्त-मन्निअ-रिउणो, गुललन्त-सामिणो विजये,
 दाउं वसुम् अन्नरन्ता, पहुआदेसं च झुरन्ता; ४४
 जुद्धेण भैरावन्ता राम-कहं, भारहं भलावन्ता,
 निअ-कुल-कर्म लढन्ता, सुमरन्ता खत्तिआचारं; ४५
 वीर-वरणं सरन्ता, पयरन्ता सामिणो पसायं च,
 वावण्ण-वीर-कह-विम्हरावणा, वह्र-पम्हुहणा; ४६

फलकाः खेटकाश्च येषां ते तथा । दल इति देशयः सैन्यार्थे । रिपु-
 सैन्ये निःपतनम् आच्छोटनं वा कुर्वन्तः ॥

४४. क्षुरं कुर्वाणा एव क्षुरकुर्वाणमात्राणि । अत्र च क्षुरशब्देन
 क्षुरविधेयं शिरस्तुण्डमुण्डनादि कर्मोच्यते । अतो नापितमात्राणि
 मनिता रिपवो वैस्ते तथा । स्वामिनः स्वप्रभोर्विजये विजयनिमित्तं
 स्वकुलदेवतादि प्रति चादु कुर्वाणाः । वसु विभूतिं दत्त्वा वर्णनापर-
 षन्दिअनाय वितर्य अस्मरन्तः दानशौण्डव्याद् अजानानाः प्रभ्वा-
 देशं स्वामिप्रदत्तशिक्षां च स्मरन्तः मनसि धारयन्तः ॥

४५. युद्धेन तादृक्संप्राप्तेन कृत्वा रामकथां रामरावणयुद्धवृ-
 त्तान्तं स्मरयन्तो ज्ञापयन्तः । भारतं च कौरवपाण्डवयुद्धप्रतिपाद-
 कप्रन्थविशेषम् । कौरवपाण्डवयुद्धमित्यर्थः । स्मरयन्तः निजकुल-
 क्रमं रणाङ्गणभङ्गपराङ्मुखस्वपूर्वपुरुषसमाचारं स्मरन्तः । क्षत्रिया-
 चारं नष्टपृष्ठानुसरणपतितप्रहारपरिहाररूपं वीरव्रतं स्मरन्तः ॥

४६. वीरवरणम् अनेन सह मया षोडश्यमिति प्राकृतप्रतिसु-
 धयुद्धाङ्गीकारं स्मरन्तः अवबुध्यमानाः स्वामिनः प्रसादं च स्मर-
 न्तः । द्विपञ्चाशद्वीरकथायाः शूद्रकादिवीरचरित्रस्य विस्मरणाः
 तत्कथां विस्मरतो लोकान् प्रयुज्जानाः । वैरस्य स्मरणाः एतैः सह
 अस्मद्भर्तुर्विरोध इति स्मर्तारः ॥

पम्हुसिअ-अस-कज्जा, विम्हारिअ-वानरिन्द-वल-ललिआ,

वीसारिअ-रिउ-मन्ता, तुह जोहा कुङ्कुणं पत्ता. ४७

सीह-रव-पोकणा ते, कोकन्ता किपि, सञ्च-वाहरणा,

जंवेछिर-तुरय-पयछिरेभ-चडिआ, पसरिआ अ. ४८

४७. विस्मृतान्यकार्याः । रणरसिकतया लक्ष्मणपरप्रयोजना इति भावः । विस्मारितं निजानुपमपराक्रमेण लोकानां स्मृतिपथम् अवतारत् निषिद्धं वानरेन्द्रबलस्य सुमीवशौण्डीर्यस्य ललितं स्फूर्तिर्यैस्ते तथा । विस्मारितः विस्मरम् स्मृतिपथाद् उत्तरन् प्रयुक्तः रिपुमञ्जः अस्माभिरेवमेव थोद्व्यम् इत्यादिशत्रुपर्यालोचो यैस्ते तथा । अस्मद्भटारब्धानां प्रतिभटानां सर्वे युद्धकरणं विस्मृतम् इति भावः ॥

कणसु । कारि । “कृतेः कृणः” [१५.] । कृगेरित्थधिकारः वत्तरसूत्रादके हेयः ॥

गिआरिअ । “काणेक्षिते गिआर” [१६.] ॥

संज्ञणन्ता । अरनिहुहावणा । “निष्ठम्भावदम्मे गिदुह-संज्ञणं” [१७.] ॥

वावम्किरा । “अमे वावम्कः” [१८.] ॥

गिदोकेण । “मन्युनौष्ठमात्मि गिदोका” [१९.] ॥

अपयछिर । “शैथिल्यलक्षणे पयछः” [२०.] ॥

णीलुच्छन्ता । “निष्पताच्छेदे णीलुच्छः” [२१.] ॥

कम्मन्त । “क्षुरे कम्मः” [२२.] ॥

शुललन्त । “बाटौ शुललः” [२३.] ॥

असरन्ता । हरन्ता । भरावन्ता । भलावन्ता । लदन्ता । सुमरन्ता । सरन्ता । पयरन्ता । विम्हरावणा । पम्हुहणा । “स्मरेर्सर-हृर-भर-भल-लद-विम्हर-सुमर-पयर-भम्हुहाः” [२४.] ॥

पम्हुसिअ । विम्हारिअ । वीसारिअ । “विस्सुः पम्हुस-विम्हर-वीसराः” [२५.] ॥

४८. सिंहरवस्य व्याहरणाः प्रतिभटान् प्रति सिंहनादाद् सु-

१ B C उच्चिच्छि^०.

१ So B C both here and in the text. २ B C गिदोके.

अहं महमहन्त-णीहरिअ-मद-जले सिन्धुरम्भि चडिऊण

ठाणाओ नीलिओ कुङ्कुणाधिपो नीसरन्त-बलो. ४९

वरहाडिआ गढाओ रण-धाडिअ-रक्खणा भडा तस्स,

जग्गिअ-खग्गा रण-जागरा य आअड्ढिआ तत्तो. ५०

अन्तः । किम् अपरे मृता इदानीम् इत्यादि व्याहरन्तो जल्पन्तः । सत्यव्याहरणाः स्ववचनप्रतिपदार्थनिर्वाहकत्वाद् अवितथभाषकाः । प्रसूत्वरः सत्वरं नमनशीला ये तुरंगमाः प्रसूमराश्च य इमाः कुञ्जरास्तेषु आरूढाः स्थिताः । प्रसूताः परबलमनु प्रचलिताश्च ॥

पीकणा । कीकन्ता । वाहरणा । “व्याहरोः कीक-पीकौ” [७६] ।

बबेहिर । पयल्लिर । पसरिआ । “प्रसरेः पयल्लोबेल्ली” [७७.] ॥

४९. अथ पुष्पद्योधप्रसरणानन्तरं प्रसरद्गन्धं निःसृतं मण्डादिस्थानसप्तकाद् निर्गतं मदजलं यस्य स तथा तस्मिन् सिन्धुरे कुञ्जरे आरूढ स्थानान् स्वपत्ननमध्याद् निःसरत् पृष्ठतो निर्गच्छत् बलं सैन्यं यस्य स तथा कुङ्कुणाधिपो मल्लिकार्जुनाख्यनृपः निःसृतः ॥

महमहन्त । “महमहो गन्धे” [७८.] ॥

५०. गदति देश्यो दुर्गे । तस्माद् निःसृताः । रणाग्निःसृतानां कातरतया संधामाङ्गणाभिर्गतानां रक्षणाः तद्व्याघातपरापरसुभटनिवारकत्वेन प्रायकाः । आगरिताः शत्रुप्रहाराय कोशेभ्यो निःकाशिता इत्यर्थः । खड्गा यैस्ते तथा । जामतीण्वि आगराः रणाय जागराः सावधानाश्च तस्य कुङ्कुणाधीशस्य भटास्ततः दुर्गनिर्गमानन्तरं व्यापृताः परस्परं युद्धाय प्रवृत्ताः ॥

णीहरिअ । नीलिओ । नीसरन्त । वरहाडिआ । वाडिअ । “निःसरेणीहर-नील-वाड-वरहाडाः” [७९.] ॥

जग्गिअ । जागरा । “जाम्मेज्जग्गः” [८०.] ॥

१ C सू^०. B doubtful between सू^० and सू^०. २ B C पयल्लोबेल्ली. ३ B C णीहरिआ

समरम्मि वावरन्ता, साहद्विअ-पर-बला, असंवरीआ,

अणसाहरिअ-प्येम्मामरीहि सन्नामिआ वरिउं. ५१

आदरिअ-वीर-वरणा, सारन्ते पहरिउं पयडा य,

अणओहिअ-भट्ट-माणा, ओरसिआ इव सिवस्स गणा. ५२

ओअरिअ दीहिआओ अचयन्तीकय-तरन्त-सुहडेहिं

तीरन्ताणवि पारन्तएहिं तेहिं कर्य जुज्झं. ५३

५१. समरे व्याप्रियमाणाः प्रवर्तमानाः संवृतं युगपद् अभिघा-
तप्रवृत्तत्वेन भयजननात् पिण्डीकृतं परबलं यैस्ते तथा । असंवृताः
भयाभावाद् यथेच्छं विचरिताः । असंवृतम् उच्छलत् प्रेम यासां
ताः असंवृतप्रेमाणस्ताश्च ता अमर्यश्च ताभिर्वरितुं वरणं कर्तुम् आ-
हताः अङ्गीकृताः ॥

आअरिआ । वावरन्ता । "व्यापेराअहुः" [८१] ॥

साहद्विअ असंवरीआ । अणसाहरिअ । "संवृतेः साहर-साहद्वी" [८१.] ।

५२. आहतवीरवरणाः । अनेन परबलवीरेण सह मया योद्ध-
व्यम् इति कृतप्रतिज्ञा इत्यर्थः । अनवतीर्णः अभ्रष्टः भटमानः सुभ-
टाभिमानो येषां ते तथा । प्रहरतः प्रहारान् ददन्नः प्रहर्तुं प्रवृत्ताः ।
एवं च मर्त्यासंभाव्यतथाविधयुद्धविधानाद् मन्यन्ते शिवस्य गणा
इव अवतीर्णाः स्वर्गलोकाद् आयाताः ॥

सन्नामिआ । आदरिअ । "अग्रेः सन्नामः" [८३] ॥

सारन्ते । पहरिउं । "प्रहरेः सारः" [८४.] ।

५३. अशकुवत्कृताः असमर्थीकृताः शकुवत्सुभटा यैस्ते तथा
तैः शकुवतामपि मध्ये शकुवन्निस्तैः कुङ्कुणाधिपभटैः दीर्घिकतः

सकन्तो, अणधकिअ-सलहिअ-सर-वरिसणो निवो ताण

मणि-खचिअ-कणय-वेअहिअ-मादिओ पहरिउं लग्गो. ५४

दिअम् असोल्लिअ-मंसासणाण अणपउलिअं तओ मंसं

अरि पयण-पयावेणं तेणं सर-मिल्लिरेण रणे. ५५

अवतीर्य युद्धं कृतम् । समरतूर्यनिर्घोषश्रवणप्रवृद्धोत्साहत्वेन तदैव
स्नानाद्यपहाय संग्रामः प्रारब्ध इति भावः ॥

अणओहिअ । ओरसिआ । ओअरिअ । “अवतरेदीह-ओरसो” [८६.] ॥

५४. शत्रुवन् इतरसुभटापेक्षया समर्थः । अफक्षितम् अनीचै-
र्यतम् । सर्वोत्कृष्टमित्यर्थः । अत एव श्लाघितं शरवर्षणं यस्य स
तथा । मणिभिः खचितः कनकेन खचितो माटी यस्य स तथा । म-
णिस्वर्णनिर्मितसंनाह इत्यर्थः । [नृपः] ताण इति द्वितीयायाः षष्ठी [१-११४]
इति तान् गूर्जरसुभटान् प्रहर्तुं लभः ॥

अचयन्तीकय । तरन्त । तीरन्ताण । पारन्तएहि । सकन्तो । “सकेशय-तर-
तीर-पाराः” [८६.] ॥

अणधकिअ । “फकस्थकः” [८७.] ॥

सलहिअ । “श्लघः सलहः” [८८.] ॥

खचिअ । वेअहिअ । “खचेद्वैअवः” [८९.] ॥

५५. अरीणां पचनो दाहकः प्रतापो यस्य स तथा तेन शरमो-
क्षणशीलेन रणे तेन नृपेण अपक्वमांसस्य अशनानां भक्षकाणां गृ-
ध्रादीनाम् अपक्व मांसं ततः शरमोक्षणानन्तरं दत्तम् । अनेके सुभ-
टास्तेन व्यापादिताः सन्तो गृध्रादिभक्षा अभूवन्निति भावः ।

असोल्लिअ । अणपउलिअं । पयण । “पचेः सोल्ल-पउल्ल” [९०.] ॥

1 B सत्सतूर्यनिघो C ममत्तूर्यनिघो. 2 B C मादिर्व. 3 B C पउल्लौ. W
with A.

उस्सिक्खिअ-सङ्केणं, पच्छा अवहेड्डिउं निअंपि दलं
 अण्णच्छिअ-कुल-धम्मं सीह-मुणी तेण रेअविओ. ५६
 णिहुण्णिअ-भय-पत्तरो, धंसाडिअ-भयम् इमं समारुढो,
 सुअन्तो बाणे, णिचेलीअ सो कोह-दुहिअप्पा. ५७
 जूरवणेहि उमच्छन्तेसुं जय-सिरि-अवञ्चिओ समरे,
 नाह, अवहेविरेहि पाईकैहि न वेलविओ; ५८

५६. मुक्तशङ्केन अवगणितपरपक्षभयेन तेन नृपेण अमुक्तकुल-
 धर्मम् अत्यक्तक्षत्रिकाचारं निजमपि । दलेति देश्यः । सैन्ये । तन् प-
 श्चाद् मुक्त्वा । अतिवीर्यान् स्वबलस्य अग्रे भूत्वेत्यर्थः । सिंहध्व-
 निर्मुक्तः । अयम् अहं पुष्पाकं कृतान्त इह आगत इति अस्मद्व-
 लस्य तिकटीभूय रणे जगर्जेत्यर्थः ॥

५७. मुक्तभयपत्तरः मुक्ताभयं तथाविधानेकास्त्रपातेपि निर्भीकम्
 इमं समारुढः कोपदुःखिनात्मा रोषामिसंतप्रगात्रः स नृपः बाणान्
 सुखं दुःखम् अमुञ्चत् ॥

मिहिरिण । उस्सिक्खिअ । अवहेड्डिउं । अण्णच्छिअ । रेअविओ । णिहुण्णिअ ।
 धंसाडिअ । सुअन्तो । “उच्चेड्डावहेड्ड-मेल्लोस्सिक्ख-रेअव-णिहुण्ण-धंसादाः” [५९] ॥

णिचेलीअ । “दुःखे णिचेलः” [५९] ॥

५८. त्रिभिर्विशेषकम् । हे नाथ कुमारपाल नृप कुङ्कुणाधीशः
 रक्षितव्यूहे विहितरचनाविशेषे गूर्जरसैन्ये प्रवेशम् अरचयत् । प्र-
 तिभटपरासनेन आत्मसैन्यस्य अवकाशं चकारेत्यर्थः । तथा निर्जां
 यशोलक्ष्मीं समारचयत् । कीदृशः । वञ्चयत्सु विप्रतारकेषु वञ्चकैः ।
 अतिच्छलयुद्धकुशलैरित्यर्थः । तैः सह समरे सति जयश्रिया अव-

१ B निहुण्णिअ C निहुण्णिअ. २ C णिहु. ३ C पावके.

४ C adds सन्. ५ B निहुण्णिअ C निहुण्णिअ ६ B C णिचेलीय. ७ B C
 णिचेलः. ८ So B C, and not प्रवेशम्.

उग्गहिअ-जय-पइओ, अवहिअ-वूहम्मि गुज्जर-दलम्मि
विडविड्डीअ पएसं तत्कालं रइअ-रोमओ; ६९

सारविण् रणं-छेत्ते उवहत्थिअ-आउहेहिं जुज्झन्तो
केलाइआउहो सो निअं समारीअ जम-लच्छि. ६०

पहु-कज्ज-समारचणेण सिञ्चिओ तुह बलेण बाणेहिं
सीभर-सिम्पिअ-वसुहो मय-सेअणओ इभो तस्स. ६१

ञ्चिनः । अवञ्चयितृभिः अवञ्चनाशीलैः पदातिभिः न वञ्चितः न
विप्रलब्धः । छलयुद्धे प्रकटयुद्धे च अस्यैव जयोभूदित्यर्थः ॥

६९. रचितजयप्रतिज्ञः कृतपरबलभङ्गाङ्गीकारः । तत्कालं युद्धा-
वसरे रचितरोमाञ्चः विहितपुलकः

६०. रणक्षेत्रे समारचिते काष्ठकण्टकपाषाणाद्यपनयनेन समी-
कृते समारचितायुधैः उसेजितासैः सह समारचितायुधो युध्यमानः
संग्रहरम् ॥

जूरवणेहि । डमच्छन्तेसु । अवञ्चिओ । अवेहविरेहिं । वेलविओ । “वञ्चेव्हव-
वेलव-जूरवोमच्छाः” [९३.] ॥

उग्गहिअ । अवहिअ । विडविड्डीअ । रइअ । “रखेउग्गहावह-विडविड्डी” [९४.] ॥

६१. हे महाराज प्रभुकार्यसमारचनेन स्वामिकार्यविधायकेन
तव बलेन बाणैः कृत्वा तस्य कुङ्कुणाधीशस्य शीकरैर्नासाप्रमुक्तपृ-
षत्कैः सिक्ता वसुधा येन स तथा मयेन सप्तस्थानक्षरन्मदजलेन
सेचकः भूतलस्य उक्षकः इभः सिक्तः । प्रोत इति भावः ॥

सारविण् । उवहत्थिअ । केलाइअ । समारीअ । समारचणेण । “समारचेख्वहत्थ-
सारव-समार-केलाया” [९५.] ॥

सिञ्चिओ । सिम्पिअ । सेअणओ । “सिच्चेः सिञ्च-सिम्पौ” [९६.] ॥

१ C छेत्ते We with B. २ B C समाचरणेण.

१ B adds सति. २ B C समाचरणेण.

पडिसुहडे पुच्छन्ता, गज्जन्ता दिक्माण-वसहव्व,
 अह बुक्किआ तुह भडा कुङ्कुण-देसाहिं दहुं. ६२
 अग्घिअ-वम्मा, छज्जिअ-सिरेकया, मण्डलम्मा-सहिअ-करा,
 रेहिअ-सेम्मा, रीरिअ-रणङ्गणा, राइआ ते अ. ६३
 आउड्डिअ-रह-चकं, खुप्पन्त-हयं, णिउड्डमाणेभं,
 बुड्डन्त-भटं, करि-रुहिर-मज्जणे ताण आसि रणं. ६४

६२. गर्जद्दुषभा इव सदपनिनदद्दवेन्द्रा यथा गर्जन्तो निनादं
 कुर्वाणाः सन्तः प्रतिसुभटान् पृच्छन्तः अथ हस्तिनि शरवर्षान-
 न्तरं तव भटाः कुङ्कुणदेशाधिपं दृष्ट्वा अयमसाविहास्त इति विज्ञाय
 गर्जिताः हुनोयं जितमस्माभिरित्यादि सदपं निनदिताः ॥

पुच्छन्ता । "प्रच्छः पुच्छ" [१७.] ।

गज्जन्ता । बुक्किआ । "गर्जेद्भुक्कः" [१८.] ॥

दिक्माण । "द्वेषे दिक्कः" [१९.] ।

६३. राजितवर्मणः प्रदीप्तसंनाहा राजितशिरस्काः शोभित-
 शिरस्त्राणा मण्डलामराजितकराः खड्गविभ्राजितहस्ता राजितै
 सैन्यं यैस्ते तथा राजितरणाङ्गणास्ते तव भटा राजिताश्च ॥

अग्घिअ । छज्जिअ । सहिअ । रेहिअ । रीरिअ । राइआ । "राजेरग्घ-छज्ज-
 सह-रीर-रेहा" [२०.] ॥

६४. मज्जयते अस्मिन् इति मज्जनं करिरुधिरे च तद् मज्जनं च
 तस्मिन् । यावति करिरुधिरे मज्जयते तावतीत्यर्थः । करिणां रुधि-
 राणि तेषु मज्जने बुडने सति वा मग्नरथचक्रं बुडितरथपादं मज्जय्यं
 मज्जदिभं मज्जद्भटं रणं तेषां गूर्जरकुङ्कुणभटानाम् आसीत् जातम् ॥

१ ० बुक्किआ २ ० सिरिके.

1 ० बुक्किआ 2 So B C and A too, though the vitta appears to
 consider वृषे as the reading. 3 B om. तद् मज्जनं च

आरोलिअ-सर-माला-वमालणो मल्लिअञ्जुणो राया
 पुञ्जिअ-पहु-लज्जिर-गुज्जरेहि जीहाविओ तेहि. ६५
 ओसुकन्तो तेअण-गिराहि सो खत्त-धम्म-लुहण-भदे
 उग्घुसिअ सेल्ल-रोसाणिआसिणो केवि सिक्खविही. ६६
 लुञ्छन्ता धम्म-जलं कज्जल-पुञ्जिअ-मुहव्व तेण भडा
 परे-तेअ-पुंसणेणं फुसिअ-जसा हकिआ केवि. ६७

आवुञ्जिअ । सुप्पन्न । गिरिङ्गमाण । लुञ्छन्त । मज्जणे । "मल्लेराड्डु-गिरिङ्ग-
 लुञ्छन्ता" [१०१.] ॥

६५. पुञ्जिता राक्षीकृता याः शरमालास्तासां पुञ्जको विस्तारकः
 मल्लिकार्जुनो राजा पुञ्जिता भयवशात् पिण्डीभूता अत एव प्रभोः
 स्वस्वामिनो लज्जितारः कथं वयम् एवंविधा मुखं दर्शयिष्याम इति
 लज्जनशीला ये गूर्जरास्तैः लज्जितः कथम् एतैर्भृत्यमात्रैर्युध्ये इति ल-
 ज्जमानः तैस्तथाभूतैर्लज्जितो लज्जां प्रापितः ॥

आरोलिअ । वमालणो । पुञ्जिअ । "पुञ्जेरारोल-वमालौ" [१०२.] ॥

लज्जिर । जीहाविओ । "लज्जेर्जीहः" [१०३.] ॥

६६. तेजन्यः अमर्षजनिका या गिरः उक्तयस्ताभिः रे रे क्षत्रिया
 मा पलायध्वम् इत्यादिवाग्भिः । संस्कृते सनम् अन्तरेण गुप्तिजादीनाम्
 अप्रयोग इति ओसुकन्तो इत्यस्य धात्वन्तरेण अर्षः कथ्यते दीपयन् । यस्मिन्ने
 सनम् अन्तरेणापि प्रयोगस्तन्मते तेजमान इत्यपि भवति । स मल्लिकार्जुननृपो
 मृष्टाः उत्तेजिताः । सेल्लेति देश्यः । कुन्ता यैस्ते तथा । ते च मृ-
 द्दासयश्च ते तथा तान् क्षत्रधर्ममार्जनभटान् क्षत्रियाचारनिर्मली-
 कारकसुभटान् कानपि अशिक्षयन् शस्त्रैरताडयत् ॥

ओसुकन्तो । तेअण । "तिजेरोसुकः" [१०४.] ॥

६७. धर्मजलं स्वेदोदभिन्दून् मृजन्तः वस्त्रादेना उत्पुंसयन्तः ।

1 So B C. See next note. 2 B C om. "गिरिङ्ग" though they gave the
 example गिरिङ्गमाण. A gives it. 3 B C मदावशात् 4 B om. पुञ्जिअ.

पहु-नामापुसणो धम्माहुलणो वेरि-नाम-मज्जणओ
 तं मूरीअ गइन्दं गुज्जर-लोओ अवेमइओ. ६८
 खडिअ-सुहडो, सूरिअ-तुरंगमो, विरिअ-बाण-पसरो य,
 मुसुमूरिअ-सिरताणो, करञ्जिओ कुङ्कुणाहिवाई. ६९
 पविरञ्जिआतवत्तो, नीरञ्जिअ-विजय-वेजयन्तीओ
 सो लूण-सीस-कमलो कओ तुहाभञ्जिअ-भडेहि. ७०

जेष्ण्यधुनास्मान् असाविति विच्छायवदनत्वाद् उत्प्रेक्ष्यन्ते । कज्ज-
 लमृष्टमुखा इव अञ्जनलिप्रानना इव । मृष्टयशसः अपासित-
 कीर्तयो भटाः परमेशोमार्जनेन शत्रुप्रतापविध्वंसकेन तेन मल्लिका-
 र्जुननूपेण निषिद्धाः अमतो विचरन्तः सिंहनादेन निरस्ताः ॥

६८. प्रभुनाम्नः अमार्जनः तादृश्यपि संग्रामे संमुखीनत्वाद् अ-
 नुत्पुंसकः । प्रकटीकारक इत्यर्थः । धर्माभ्यासः क्षत्रधर्मानपासकः ।
 वैरिनाममार्जकः वैरिविनाशेन तन्नाम्नोपि ध्वंसकः । अभयो गूर्ज-
 रलोकः अस्मद्बलवीरजनः तं प्राग्व्यावर्णितस्वरूपं गजेन्द्रं मल्लिका-
 र्जुननृपहस्तिनम् अभ्राह्मीत् शस्त्रैरभैत्सीत् ॥

लहण । उगुसिअ । रोसाणिअ । छुण्णन्ता । पुच्छिअ । पुसणेण । कुसिअ ।
 अउसणो । अहुलणो । मज्जणओ । “सुजेरुपुस-छुण्ण-पुस-कुस-पुस-लह-
 हुल-रोसाणाः” [१०९.] ।

६९. भग्नसुभटः रणाङ्गणनष्टपदातिवर्गो भग्नतुरंगः ध्वस्तहयो
 भग्नबाणप्रसरः खण्डितशरप्रपञ्चो भग्नशिरस्त्राणः लूनशिरस्कश्च
 कुङ्कुणाधिपतिर्भग्नः शस्त्रैर्भिन्नः ।

७०. भग्नातपन्नः छिन्नच्छत्रो भग्नविजयवैजयन्तीकः छिन्नवि-
 जयसुवार्तोर्ध्वाकृतपताकः स मल्लिकार्जुननृपः लूनशीर्षकमलः तव

१ B C °पुसणे thought they have °पुसणो in the commentary २ B सु-
 समू°. We with C.

१ B °सूचार्थो°. C °सुवार्तो°.

नय-पट्टिअगिर, अणुवच्चिओ सि दाहिण-दिसाइ तुमम् इण्हि
विदविअ-कुङ्कुण-सत्तङ्ग-संपओ, अज्जिअ-जसोइ । ७१

पहु, सिरि-नयर-सिरीए जुज्जसि, जुप्पसि तिलङ्ग-लच्छीए,
जुअसि काञ्चि-सिरीए, भुअन्तो दाहिणिं इण्हि. ७२

सिन्धु-वई तुह चमढण-वेलिछो, तुमइ दिअ-चङ्गणओ,
न जिमइ दिवसे, जेमइ निसाइ, पच्छिम-दिसाइ तह. ७३

अभयभट्टैः महासंश्रामविमर्देपि अपराङ्मुखैर्वैरैः कृतः विहितः ।
व्यापादित इत्यर्थः ॥

सूरीअ । अवेमइओ । सूचिअ । मरिअ । विरिअ । सुतेमुरिअ । करज्जिओ ।
पविरज्जिअ । नीरज्जिअ । अअज्जिअ । “ भज्जेदमय-अहुंमूर-मूर-सूर-सुइ-विर-
पविरज्ज-करज्ज-नीरज्जाः ” [१०६.] ॥

७१. हे नयानुवर्जित नीत्यनुगमनशील अजिता आत्मसात्कृता
कुङ्कुणानां सप्ताङ्गसंपत् स्वाम्यमात्यसुदृढकोशराष्ट्रगुणलरूपलक्ष्मी-
येन स तथा । अत एव अजितयज्ञओघ, असि त्वं दक्षिणदिशा
अनुवर्जितः अनुगतः । दक्षिणदिक्स्वामी संवृत्त इत्यर्थः ॥

पट्टिअगिर । अणुवच्चिओ । “ अणुवजेः पट्टिअगः ” [१०७.] ॥

विदविअ । अज्जिअ । “ अज्जिदिवः ” [१०८.] ।

७२. हे प्रभो कुमारपालनृप दक्षिणाम् अवाचीं दिशम् इदानीं
भुञ्जानः उपभोगयन् श्रीनगरत्रिया युनक्षि युक्तो वर्तसे । तिलङ्गल-
क्ष्म्या युनक्षि । काञ्चीत्रिया च युनक्षि । दक्षिणदिग्विजयात् तद-
न्तर्वर्तिदेशस्वामित्वम् आप्नोसीति भावः ॥

जुज्जसि । जुप्पसि । जुअसि । “ भुजो जुज्ज-भुज्ज-भुप्पाः ” [१०९.] ॥

७३. तथा तव भोजनस्य वेला विद्यते यस्य स भोजनवेलावान् ।

१ B ^०वज्जिओ. We with C.

१ So B C. A has गुसम् ^० २ So B C and not ^०वज्जित, though B once
read ^०वज्जित । = ^०वज्जित ? ३ B om. the example. C ^०वच्चिओ watch we
follow. The author of the *Dharmadharma* also has ^०वज्जइ, not ^०वज्जइ.

तम्बोलं न समाणइ, कम्मण-कालेवि नण्हए जवणो,
 विसए अ नोवमुअइ भएण तुह, वसुह-कम्मवण । ७४
 मणि-गडिअ-कणय-घडिआहरणे उव्वेसरो वर-तुरङ्गे
 संगलिअ लक्ख-सङ्गे पेसइ तुह रिउ-असंघडिओ. ७५
 हरिस-सुरिआणणो सो, महि-मण्डण, कासि-रीडणो राया
 दिविडिकइ तुह बारं हय-चिञ्चिअ-हत्थि-चिञ्चइअं. ७६

भक्तो वेलाधर इत्यर्थः । त्वया दत्तभोजनः जीवत्वसौ वराक इत्य-
 मुक्तमप्या वितीर्णमासमात्रजनकदेशः पश्चिमदिशः सिन्धुपतिः
 प्रतीचीदिक्संबन्धिस्वामी दिवसे न भुङ्क्ते निशायां भुङ्क्ते । स्वाम्य-
 साक्षात्कारे वेलाधरा राज्ञौ भुजत इति स्थितिः ।

७४. हे वसुधोपभोजक पृथ्वीपालक तव भयेन हेतुना जीवनः
 जीवनदेशाधीशः ताम्बूलं न भुङ्क्ते । भोजनकालेपि न भुङ्क्ते । विषयांश्च
 शब्दादीन् देशान् वा नोपभुङ्क्ते । सर्वं ताम्बूलास्वादनादि मुक्त्वा के-
 रलं त्वदाराधनोपायान् अधीत इत्यर्थः ।

भुजन्तो । चमदण । चवुणओ । जिमइ । जेमइ । समाणइ । कम्मण ।
 अण्हए । “ भुजो भुज-जिम-जेम-कम्माणह-समाण-चमद-चवुः ” [११०.] ॥

हवमुअइ । कम्मवण । “ वोपेन कम्मवः ” [१११.] ॥

७५. रिपुभिः असंवदितः भवद्विपक्षपृथग्भूतः सन् उव्वेईवरः
 मणिघटितकनकघटिताभरणानि संघट्य मेलयित्वा लक्षसंख्यान् । प्र-
 भूतान् इत्यर्थः । वरनुरंगमांश्च तव प्रेषयति भवज्जिमित्तम् उपदौकयति ॥
 गडिअ । घडिअ । “ घटेगं ” [११२.] ॥

संगलिअ । असंघडिओ । “ समो गलः ” [११३.] ॥

७६. हे महीमण्डन धरित्रीभूषक हर्षेण प्रसन्नो मयि महाराज

१ C उव्वेसरो We with B. २ C वि०.

१ B om “क” २ B om from भुङ्क्ते up to राज्ञौ both inclus.ve. ३ B C
 साम्यं. ४ C “कारै देला” ५ So B C. ६ B C केवलत्वं. ७ C “विपक्षे” ८
 उव्वेईवरः. We with B. ९ B “घटित.” We with C.

चिञ्चिलिओ अखुडिअ-भसीइ तुमम्पि मगह-देस-निवो

उक्खुडिअ-पुब्ब-गच्चो अतुडिअं पाहुडं देइ. ७७

अखुडिअ-गमणम्, अतोडिअ-मदम्, अतुडिअ-लक्खणं महेभ-कुलं

अणिल्लुकन्त-सिणेहो गउडो पेसीअ तुज्झ कए. ७८

लुक्किअ-जसम् उल्लूरिअ-पयावम् उल्लुकिअ-मेइणिं काही

घोलन्ती तुह सेणा भय-घुलिअं कम्मज्जेसं. ७९

इति प्रमोदेन स्फुटिताननः विकसितमुखः काशेर्मण्डनः शोभाजनकः । वाराणसीस्वामीत्यर्थः । स सर्वप्रसिद्धः तव हृदयेर्मण्डितं शोभितं तत्तथा तच्च तद्वस्तिमण्डितं च तत्तथाभूतं द्वारं मण्डयति । मध्यम् आविशन् प्रत्यहं दौवारिकेण निषिद्धः प्रायः सिंहद्वारमेव अलं करोतीत्यर्थः ॥

धुरिअ । “ हासेन स्फुटेधूरः ” [११४.] ॥

७७. स्वयि अतुडितभक्त्या अखण्डितबहुमानेन मण्डितो भूषितः तुडितपूर्वगर्वः गलितप्राच्याभिमानो मगधदेशानृपः अतुडितं निरन्तरं प्राभृतं रेखादिदौकनं ददाति तुभ्यं प्रयच्छति ॥

मण्डण । रीहणो । दिविदिक्क । चिञ्चिअ । चिञ्चइअं । चिञ्चिलिओ ।
“ मण्डेअञ्च-चिञ्चअ-चिञ्चिल-रीह-दिविदिक्काः ” [११५.] ॥

७८. अतुडितस्नेहः अनपगतप्रीतिः गौडः गौडदेशाधिपतिस्तव कृते अतुडितगमनम् अखण्डितपादन्यासम् अतुडितमदं निरन्तरा-निवृत्तदानप्रवाहम् अतुडितलक्षणं संपूर्णलक्षणोपेतं महेमकुलं प्रैषीन् प्राहिणोन् ॥

७९. हे नृप तव सेना घूर्णमाना खलन्ती सती तुडितयशसं विगलितकीर्तिं तुडितप्रतापं गततेजसं तुडितमेदिनीकं भभावनिम् ।

तुङ्ग पहाल्लिर-सिविरे, घुम्माविअ-ढंसमाण-कुम्भम्मि,

दिट्ठेवि, दसण्ण-वई विवट्टमाणो भए मरही. ८०

अणकडिअ-दुज्ज-सुइ-जस, पयाव-घम्मट्टिआरि-जस-कुसुम,

तुह गण्ठिअ-वूहेणं विरोलिओ तस्स पुर-जलही. ८१

बाहुलकाद् अत्र कप्रत्ययाभावः । भयघूर्णितं साध्वसचकितं कन्यकुञ्जे-
शम् अकार्षीत् ॥

अणुट्टिअ । उकणुट्टिअ । अतुट्टिअ । असुट्टिअ । अतोडिअ । अतुडिअ ।
अणितुकन्त । लुकिअ । वट्टरिअ । उलुकिअ । “तुहेस्तोड-तुह-सुइ-सुडो-
सुक-णितुक-उकोट्टराः” [११६] ॥

८०. हे भूपते तव घूर्णितञ्चलितो विवर्तमानः धराधस्तिष्ठन्
कूर्मो येन स तथा तस्मिन् घूर्णयितुं विचरणशीलं यच्छिबिरं स्क-
न्धावारस्तस्मिन् दृष्टेऽपि । आस्तां युध्यमाने । दशार्णपतिः भये वि-
वर्तमानः सन् अम्रियत प्राणान् अमुचत् ।

घोलन्ती । घुलिअं । पहाल्लिर । घुम्माविअ । “घूर्णो बल-घोल-घुम्भ-पहालाः”
[११७.] ॥

ढंसमाण । विवट्टमाणो । “विहतेदंसः” [११८.] ॥

८१. हे अक्रथितदुग्धशुचियशः आप्यनावर्तितक्षीरनिर्मलकीर्ते
प्रतापधर्मक्रथितारियशःकुसुम तेजस्तापग्लापितरिपुकीर्तिपुष्प तव
प्रथितव्यूहेन दृब्धेन सेनानिवेशेन कर्त्रा तस्य दशार्णपतेः पुरमेव
अतिविस्तीर्णत्वात् जलधिः मथितः रत्नाश्रगजादिलिप्तया विलो-
डितः । तन्नगरं विलुण्टितम् इत्यर्थः ॥

अणकडिअ । अट्टिअ । “कथेरट्टः” [११९.] ॥

गण्ठिअ । “गन्धो गण्डः” [१२०.] ॥

मन्थिअ-दहिणो तुप्पंव घुसलिआ तस्स नयरओ कणयं

मिण्हन्तेहिं तुह सेणिण्हि अवअच्छिआ अम्हे. ८२

तस्स चमूवा समरे पुमज्जिआ तुह भडेहि णिव्वरिआ

णिज्झोडणेहि णिखूरणावि अणल्लुरिअ-पयावा. ८३

छिन्दिअ-छत्त-दुहाविअ-सिरेक्क-णिज्जछिउत्तमज्जाण

उहालिआ दसण्णाण सिरी चालुक-मुहडेहिं. ८४

८२. हे धराधीश मथितदध्नः तुप्प इति देश्यत्वाद् नवनीतं त-
दिष तस्य दशार्णपतेः मथिताद् नगरात् कनकं तव सैनिकैस्तैः प्र-
सिद्धैर्गृह्णन्तिः आददानैर्वैर्यं ह्लादिता हर्षिताः ।

विरोलिओ । मन्थिअ । घुसलिआ । “मन्थेर्घुसल-विरोली” [१२१.] ॥

अवअच्छिआ । “ह्लादेरवअच्छः” [१२२.] ॥

८३. हे महाराज तस्य दशार्णपतेः छेदनशस्त्रैः प्रतिभटानां वि-
दारकाः अत एव अच्छिन्नप्रतापा अखण्डिततेजसोपि चमूपाः सै-
निकास्तव छेदनैर्विदारकैर्भटैश्छिन्नाः सन्तः समरे निषण्णाः
स्थिताः । मृता इत्यर्थः । ये छेदना अच्छिन्नप्रतापाश्च ते कथं छिन्ना
इति विरोधाभासः अपिशब्दार्थः ॥

पुमज्जिआ । “नेः सदो मजः” [१२३.] ॥

८४. छिन्नानि विदारितानि च्छन्नाणि येषां ते च छिन्नाः शिरस्का
येषां ते च छिन्नानि उत्तमाङ्गानि येषां ते च तथा । तेषां दशार्णानां
दशार्णदेशक्षत्रियाणां श्रीः सम्राट्संपत् चौलुकयसुभटैः आच्छिन्ना
गृहीता ॥

णिव्वरिआ । णिज्झोडणेहि । णिखूरणा । अणल्लुरिअ । छिन्दिअ । दुहाविअ ।

णिक्कछिअ । “छिदेर्दुहाव-णिक्कल्ल-णिज्झोड-णिव्वर-णिखूर-लुराः” [१२४.] ॥

१ C सिणिण्हि. २ B णिक्को C णिक्को. ३ B C छदिअ. ४ B C सिरि.

1 B C घुसलिअ २ B C अवअच्छा.

ति-हुअण-जस-ओअन्दण-रिउ-आच्छेदण-चमूइ पहु तुज्झ
मलिऊण दलं तिउरीसरस्त परिहट्ठिओ माणो. ८५

चट्ठिअ-नका मट्ठिअ-महा-तडा खट्ठिआखिलारामा
पन्नादिअ-द्रह-पक्का तुज्झ चमूए कया रेवा. ८६

पय-मट्ठिअ-पंसु-मसिणे चुलुचुलंमाणानिलेण कय-कन्दे
रेवा-तड-लय-गहणे निव्वलिओ तुह बल-निवेशो. ८७

८५. हे प्रभो तव । त्रिभुवनयशस आच्छेदना शत्रुभ्यो हठा-
झाहिका अत एव रिपूणाम् आच्छेदना ध्वंसिका या चमूः सेना
तया त्रिपुरीश्वरस्य चेदिनगरीशस्य बलं सैन्यं मृदिता मानो मृदितः
भयः ॥

उरालिआ । ओअम्बण । आच्छेदण । "आण ओअन्दीराली" [११५.] ॥

८६. मृदितनका पिष्टजलधरजीषविशेषा मृदितमहातटा वि-
दारितबृहत्कूला मृदिताखिलारामा भग्नानेकोद्याना मृदितहृदपक्का
विलोडितान्तस्थितनदकर्दमा रेवा नर्मदा तव चम्वा कृता ।

८७. पादाभ्यां मृदितो यः पांशुस्तद्वद् मसृणे कोमले स्पन्दमा-
नानिलेन किञ्चिद्ब्रह्मतेन कृत्वा कृतस्पन्दे विहितमनाक्रम्य रेवा-
तटलतागहने तव बलनिवेशः स्कन्धावारो निष्पन्नः संजातः ॥

मलिऊण । परिहट्ठिओ । चट्ठिअ । मट्ठिअ । खट्ठिअ । पन्नादिअ । मट्ठिअ ।

"सुरो मल-मद-परिहट्ठ-खड्ड-चड्ड-मड्ड-पक्काटाः" [११६.] ॥

चुलुचुलंमाण । कन्दे । "स्पन्देकुलुचुलः" [१२७.] ॥

१ B C चुलुचुलं.

१ C भारोपि. २ B खडिअ. ३ B चुलुचुलं. C चुलुचुलं.

नीपाइअ-जय-कज्जं अविअट्ठिअ-विक्रमं वलं तुज्झ
 अविलोट्ठिअ-जय-मधुराहिवस्स फंसावैही विजयं. ८८
 अविसंवाइ-परिवत्ता तणु-पक्खोडण-झडन्त-पंसु-कणा
 णीहरिअ-नक्क-चक्कं तुह तुरया जैडणंम् उत्तिआ. ८९
 रिड-अकन्दावणयं अखिज्जमाणे-हयम् अजूरिएभकुलं
 अविसूरन्त-चमूवं पत्तं मधुराइ तुह सेअं. ९०

८८. निष्पादितजयकार्यं प्रसाधितप्रत्यर्थिभङ्गप्रयोजनम् । अविसं-
 वदितः समरसंमर्देषु निर्व्यूढो विक्रमः शौर्यं यस्य तत् तथा [नव]
 बलम् । अविसंवदितः अतिपराक्रमित्वा निश्चितो जयो यस्य स
 तथा । स चासौ मधुराधिपश्च तस्य विजयं विसमवाहयत् । ल-
 त्सैन्यं तं जिगायेत्यर्थः ॥

निबलिओ । नीपाइअ । “गिरः पदेवैलः” [१२८.] ।

८९. हे मृप तव अविसंवादिनी अविघटनशीला परीक्षा एते
 शस्त्रैर्भिक्षा अपि सुभटान् रणाङ्गणे न पातयन्तीति विचारो येषां
 ते तथा । तनुशब्देन अपुर्धूननेन शीयमानाः पतन्तः पांसुकणा ये-
 न्यस्ते तथा तुरगाः । आक्रन्दितम् उपरिष्ठात् तुरगगमनेन सक-
 रुणं शब्दितं मक्राणां चक्रं समूहो यस्यां सा तथा तां यमुनां का-
 लिन्दीम् उत्तीर्णाः परं पारं प्राप्ताः ।

अविअट्ठिअ । अविलोट्ठिअ । फंसावैही । अविसंवाइ । “विसंवदेविअट्ठ-विलोट्ठ-
 फंसा” [१२९.] ॥

पक्खोडण । झडन्त । “वाही झड-पक्खोडो” [१३०.] ।

९०. हे क्षोणीपते तव रिपूणाम् आक्रन्दनकम् आक्रन्दविधाय-

१ B °झइ°. २ B C फंसाविही ३ B C नी°. ४ B C झडण°. ५ B अवि-
 डलमाहयमजूरि°. C अखिज्जमाणेहयमजूरि° It would be admissible to read
 अखिज्जमाणहयजूरि° (= अखिज्जमाणहय + अजूरि°)

१ C निव्यूढो. २ B मधुरा°. ३ B C फंसाविही.

उत्पङ्क्तिअ-घारेहिं रुन्धिअ-मग्गेहिं हकमाणेहिं

कुज्जन्तेहिं तुह सेणिएहिं जूराविआ रिउणो. ९१

तुह जायन्त-पवेसे सिन्ने, जम्मन्त-परिहवो तत्तो,

तडिअ-भओ महुरेसो न तडुवीआजि-संरम्भं. ९२

तडिअ-कणय-चएणं विरल्लिअं थिप्पिऊण तुह सेअं

महुरेसो तणिअ-दिही रक्खीअ निअं पुरिं महुरं. ९३

कम् अखिद्यमानहयम् अखिन्नेभकुलम् अखिद्यमानधमूपं सैन्यं म-
धुरायां प्राप्तम् । सुखसुखेन तत् तस्यां गतम् इत्यर्थः ॥

णीहरिअ । अकन्दोवजपं । “आकन्देणीहरः” [१११.] ॥

अखिज्जमोण । अजरिय । अविसरन्त । “खिदेजूर-विसुरौ” [११२.] ॥

९१. हे नरेन्द्र तव रुद्धद्वारैः वेष्टितप्रतोल्यादिनगरमुखैः अत एव
रुद्धमार्गैः निषिद्धवर्तर्मभिः । निवारितलोकप्रचारैरित्यर्थः । निषेधज्ञिः
प्रतिभटान् निवारयज्ञिः कुध्यज्ञिः सकोपैः सैनिकै रिवः क्रोधिताः
क्रोधं प्रापिताः ॥

उत्पङ्क्तिअ । रुन्धिअ । “रुधेएहंहुः” [११३.] ॥

हकमाणेहिं । “निषेधेहंक्तः” [११४.] ॥

कुज्जन्तेहिं । जूराविआ । “कुधेजूरः” [११५.] ॥

९२. हे महीपाल तव जायमानप्रवेशे सैन्ये सति ततः सैन्यात्
जायमानपरिभवः अल्पसैनिकत्वाद् उत्पद्यमाननिरस्कारः । अत
एव ततभयः प्रभूतसाध्वसः मधुरेशः आजिसंरम्भं समराटोपं ना-
तनिष्ट न चकार ॥

जायन्त । जम्मन्त । “जो जा-जम्मो” [११६.] ।

९३. तर्हि किं चकारेत्याह । हे नरेन्द्र ततकनकचयेन कृत्वा

सग्गाल्लिअन्त-जस-भर, जङ्गल-वइणोवसप्पिउं दिण्णा
 तुह रिउ-सङ्गावण घण-पयाव-संतप्पिण्ण गया. ९४
 जस-ओअग्गिअ-वि-हुअण, तेण कया भत्ति-वाविअ-मणेण
 असमाणिअ-गुण, वइरं समाविउं तुज्झ विअसी. ९५

ततं तव सैन्यं तुप्त्वा संतोष्य मधुरेशस्ततधृतिः विहितचित्तसौस्थ्यः
 सन् निजां पुरीं मधुराम् अरक्षत् ॥

तडिअ । तडुपीअ । तडिअ । विरल्लिअ । तणिअ । “तनेस्तड-तडु-
 तडुव-विरल्लाः” [१३७.] ॥

धिप्पिऊण । “तपः स्थिण्णः” [१३८.] ॥

९४. हे स्वर्गोपसर्पद्यशोभर त्रिविवोल्लसत्कीर्तिनिकर उपस-
 र्पितुं त्वाम् आश्रयितुं अङ्गलपतिना सपादलक्षाधिपेन रिपूणां समा-
 पको यो घनप्रतापः प्राज्यं त्वदाज्ञानैङ्गीकारेण विरोधकं यन् तेज-
 स्तेन संतप्तेन सता तव गजा इत्ताः ॥

अल्लिअन्त । जवसप्पिउं । “जवसप्पेरल्लिअः” [१३९.] ॥

सङ्गावण । संतप्पिण्ण । “संतप्पेसङ्गः” [१४०.] ॥

९५. हे यशोव्याप्तत्रिभुवन असमाप्ताः अनिष्टिताः । असंख्याता
 इत्यर्थः । गुणा यस्य स तथा तस्य संबोधनम् । तव वैरं समाप्य
 त्वदाज्ञानैङ्गीकारेण विरोधं निष्ठां नीत्वा वैरं समाप्तुं निष्ठां नेतुं वा
 भक्तिव्याप्तमनसा तेन अङ्गलपतिना विजृम्भिः कृता ॥

ओअग्गिअ । वाविअ । “व्यापेरोअग्गः” [१४१.] ॥

असमाणिअ । समाविउं । “समापेः समाणः” [१४२.] ॥

1 B C तं for ततं. 2 B मधु° 3 B C om °न° 4 B C विरोधं 5 So emended from संतपे ह्रस्व of B, and संतपे डंस. of C. A संवापेड्वीवः. See Pischel, foot-note *ad loc.* See also sūtra IV. 150 *infra*. 6 B °उ. C °ओ.

तइ पिछिओ तुरुको, ढिंही-नाहो गलत्थिओ तइ य,
 अङ्गुक्खिओ अ कासी, रिउ-घत्तणं, छुह महाएसं. ९६
 सोछिज्जइ जह लुद्धो तइ मं णोल्लेसु रिउ-हुल्लण-कज्जे;
 कं कं परीसि न तुमं? किणावि खिविआ न तुज्झाणा. ९७
 गुल्लेगुञ्जिऊण इत्थं, उत्थङ्खिअ तज्जणिं भणामि इमं,
 हक्खुविअं तुमएखिअ मह दुग्गं वेरि-उक्खिवण! ९८

९६. एकादशभिर्गाथाभिर्विज्ञप्तिकामेवाह । हे रिपुक्षेपण वैरि-
 निरासक त्वया तुरुको म्लेच्छाधिपतिः क्षिप्तः । तथा ढिंही-
 नाथः योगिनीपुरेश्वरश्च क्षिप्तः । काशिः वाराणसीशश्च क्षिप्तः । यः
 कश्चिद् आत्ममानी नृपः स सर्वस्त्वया तिरस्कृत इत्यर्थः । मम ज-
 ङ्गलपतेरादेशं क्षिप विसृज । मम निरोपं ददस्वेत्यर्थः ॥

९७. हे क्षोणीपते यथा लुब्धः स्वसेवकः क्षिप्यते सर्वस्मिन् कार्ये
 नियुज्यते तथा रिपुक्षेपणकार्ये स्वशत्रुतिरस्कारप्रयोजने मां क्षिप
 नियुज् । तथा कं कं त्वं न क्षिपसि । अपि तु सर्वमपि शत्रुवर्गे
 निरस्यसि । अत एव केनापि तवाज्ञा न क्षिप्ता । सर्वोपि त्वभि-
 रोपपरः संबृष्ट इत्यर्थः ॥

पेछिओ । गलत्थिओ । अङ्गुक्खिओ । घत्तण । छुह । सोछिज्जइ ।
 णोल्लेसु । हुल्लण । परीसि । खिविआ । “क्षिपेर्गत्तथाङ्गुक्ख-सोह-पेह-णोह-
 छह-हुल्ल-परी-घत्ताः” [१४३.] ॥

९८. हे वैर्युत्क्षेपण अरातिनिरासक त्वयैव मम दुर्गं कोट्टः उ-
 क्षिप्तम् उत्पादितम् । नान्योस्य संमुखमपि निरीक्षितुं क्षम इत्यर्थः ।
 इदम् एतत् हस्तम् उत्क्षिप्य ऊर्ध्वीकृत्य तर्जनीं प्रदेशिन्यङ्गुरीं च उ-
 त्क्षिप्य भणामि सकलभूपालमण्डलीप्रत्यक्षं प्रतिपादयामि ॥

१ B छिं. २ B लुब्धं. ३ B गुल्लं.

१ So B C.

अल्लत्थिअ-विजय-धजा उब्भुत्तिअ-गुरु-करा तुहं करिणो
 उस्सिकन्ति गिरिंपि हु, रिउ-णीरेव, के न अक्खिवसि? १९
 कमवसइ जुण्ण-कोलो, लुट्ठइ सेसो, सुअन्ति दिक्करिणो,
 कुम्भोवि लिसइ, अणवेविरम्मि तइ पडु महीधरणे. २००
 आयम्बमाण-हिअया आयज्झन्तीउ विलविरा रण्णे
 शक्कन्त-सिस्सु तुह रिउ-बहुउ दइए वडवडन्ति. २०१

१९. रिपूम् आक्षिपति तिरस्करोति । “कर्मणोऽण” [हि० ६.१] इत्यपि
 रिप्वाक्षेपस्तत्संबोधनम् । तव उत्क्षिप्तविजयध्वजाः ऊर्ध्वीकृत-
 विजयवैजयन्तीकाः । उत्क्षिप्तगुरुकराः उल्लालितकुहकजुण्डादण्डाः
 करिणः । हु इति संभावयामि । गिरिमपि उत्क्षिपन्ति उत्पाटयन्ति ।
 अतस्त्वं के नाक्षिपसि । यस्य तव एवंविधा इन्तिनः स त्वं सर्वमपि
 विजयस इत्यर्थः ॥

गुल्लगुल्लकण । उत्थङ्गिअ । इक्खुविअ । अक्खिवण । अल्लत्थिअ । उब्भुत्तिअ ।
 उस्सिकन्ति । “उत्क्षिपेगुल्लगुल्लोरथङ्गात्तरधोऽभुत्तोस्तिक्-इक्खुवाः” [१४४.] ॥
 णीरेव । अक्खिवसि । “आक्षिपेणीरेवः” [१४५.] ॥

२००. हे प्रभो अवेपितरि अकम्पे निश्चले महीधरणे पृथ्वी-
 प्राग्भारधारके त्वयि सति जीर्णकोलः आद्यवराहः स्वपिति । शेषः
 फणिपतिः स्वपिति । दिक्करिणो दिग्गजाः स्वपन्ति । कुर्मः कमठः
 स्वपिति । एतत्कार्यस्य भवता करणाद् एते निश्चिन्ताः संवृत्ता इ-
 त्यर्थः ॥

कमवसइ । लोट्ठइ । सुअन्ति । लिसइ । “स्वपेः कमवस-लिस-लोटाः” [१४६.] ॥

२०१. हे नरेन्द्र तव वेपमानहृदयाः साध्वसवशात् कम्पमान-

१ B C अक्खु° २ B णीरेव. ३ B लसइ ४ B ण्व° ५ B C आयम्ब°.

६ B गुल्ल° ७ B C अक्खु°.

मय-लिम्पिअ-वसुहा तुह न णहन्ति गया, विरन्ति न ष तुरया;

अणगुप्पन्त-परक्कम, अवहावसु. को तुह दुइज्जो ? १०२

सन्दुमइ घरं, सन्धुक्कइ पुरम्, अब्भुत्तए तहोज्जाणं,

तुज्झ पयावग्गि-पलीविआण सव्वंषि तेअविअं. १०३

मानसाः । वेपमानाः कायेषि वेपथुभृतः । विलपिष्यो विलपनशीलाः । विलपच्छिदशवो रुदद्वालका रिपुवध्वः अरण्ये दयिते विलपन्ति । हा नाथा पुष्मान् विना कथं वयं प्राणान् धरिष्याम इति दयितविषयान् विलापान् कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

अणवेविरम्मि । आयम्भमाण । आयज्झमीउ । “वेदेशयम्भायज्झो” [१४७.] ॥

विउविता । झञ्जत्त । मइवडन्ति । “विलपेज्झं-वडवदी” [१४८.] ॥

१०२. हे अगुप्यस्वराक्रम स्थिरशौर्ण्डीर्यं तव मदलितवसुधाः दानसिक्तभूमयो गजा न गुप्यन्ति प्रधानत्वाद् रणसंमर्देषु न व्याकुलीभवन्ति । तुरगाश्च न गुप्यन्ति अतः आपस्व । मयि प्रसीदेत्यर्थः । यस्मात् कस्तव द्वितीयः । न कश्चित् तव प्रतिपक्षभूतोस्तीति भावः ॥

लिम्पिअ । “लिपो लिम्पः” [१४९.] ॥

णहन्ति । विरन्ति । अणगुप्पन्तः । “गुप्येविर-णज्झो” [१५०.] ॥

अवहावसु । “अपोऽवहो णिः” [१५१.] ॥

१०३. हे महीश तव प्रतापामिना प्रदीप्तानां प्रज्वलितानां गृहं प्रदीप्यते तथा पुरं प्रदीप्यते तथा उद्यानं प्रदीप्यते । किं बहुना । सर्वमपि प्रदीप्तम् । त्वच्छत्रूणां चन्दनविलेपनचन्द्रिकाद्यपि संतापहेतुः संवृत्तम् इत्यर्थः ॥

१ B आयम्भ^०. २ C आयम्भमीउ. We with B. ३ B^०रायम्भावज्झो. O^०रायम्भावज्झो.
४ C झंजत्त. ५ C^०डंख^०. ६ B^०शौर्ण्डीर्यं. ७ B om. तथा पुरं प्रदीप्यते. ८ C तच्छत्रू^०.

जइ संभावसि समो, लुब्धसि अह वा अहिन्द-लोगम्मि,

खजरइ इन्दो, पहुहुइ वासुगी ता खु अक्खोह. १०४

आरभिअ मए भत्ति आदविअं पहु तुमम्मि दासत्तं.

आरम्भिअं खु निव्वाहिस्सं; कत्तो उवालम्भो? १०५

पच्चारन्ति न गरूआ झङ्गण-जोगोवि मारिसम्मि जणे.

जइ कहवि अभत्तो इं वेलवणिज्जो तुह अहं तां. १०६

सम्भुमइ । सम्भुमइ । अभ्युत्थय । पलीविभाण । तेअविअं । “प्रती-
पेस्तेअव-सम्भुम-सन्धुक्काभुत्ताः” [१५५.] ॥

१०४. हे अक्षोभ निःप्रकम्प यदि त्वं स्वर्गे स्वर्गनिमित्तं लुभ्यसि
गार्ह्यं करोषि । अथवा अहीन्द्रलोके नागलोकनिमित्तं लुभ्यसि
तदा । खु इति संभावयामि । इन्द्रः क्षुभ्यति । वासुकिः शेषः क्षु-
भ्यति । किमयम् अत्रापि नै स्थानुं दास्यतीत्यसावसौ क्षोभं
ब्रूतीत्यर्थः ॥

संभावसि । लुब्धसि । “लुभेः संभावः” [१५३.] ॥

खजरइ । पहुहुइ । अक्खोह । “क्षुभेः खजर-पहुहो” [१५४.] ॥

१०५. हे प्रभो भक्तिं सेवाम् आरभ्य त्वयि दासत्वम् आरब्धम्,
ननु आरब्धमपि नै निर्वाहयिष्यसीत्याह । आरब्धम् अङ्गीकृतं च
दासत्वम् । खु इति निश्चितम् । निर्वाहयिष्यामि । ततः कुत उवालम्भः ।
न कथमपि एवं मम वचनीयता भविष्यतीति भावः ॥

आरभिअ । आदविअं । आरम्भिअं । “आजो रभे रम्भ-इवो” [१५५.] ॥

१०६. किंच हे नराधिप गुरुका युष्मत्सदृशा महीयांसः उपाल-

इअ विभ्रन्ति सोडं राया जम्भायन्त-जणम्मि निसीहे

लच्छि-विअम्भिअ-णिसुद्धिर-सयणे णिवाओ लोअण-वीसामे.

म्भयोग्येपि निर्भर्त्सनाहंषि मादृशे जने नोपालभन्ते न विरूपकं प्रति-
पादयन्ति । परं यद्यहं तव कथमपि अभक्तः अवज्ञापरस्तदा उ-
पालम्भनीयः शिक्षणीयः ॥

उपालम्भो । पञ्चारन्ति । गृह्णन् । वेत्तवणिजो । “उपालम्भेर्गृह्ण-पञ्चार-वेत्तवः”
[१५५.] ॥

१०७. इति पूर्वोक्तप्रकारेण विज्ञप्तिं सांघिविप्रहिकोक्तविज्ञपनं
श्रुत्वा निशम्य जृम्भमाणः निद्रासुप्तकामत्वात् जृम्भां गृह्णन् जनो यत्र
तस्मिन् निशीथे अर्धरात्रे लक्ष्म्या विजृम्भितं यत्र तत्तथा । महार्धम्
इत्यर्थः । तच्च तन्नम्रं च निम्नमर्धं यच्छयनं शय्या तस्मिन् राजा
कुमारपालभूपो लोचनयोर्विभ्रामे खेदापनोदनिमित्तं विभ्रान्तः । सु-
खापेत्यर्थः । पादाकुलकं छन्दः ।

जम्भायन्त । “अवेर्जृम्भो जम्भा” [१५७.] ॥ अवेरिति किम् । विअम्भिअ ।

णिसुद्धिर । “आराक्रान्ते नमेणिसुद्धः” [१५८.] ॥

णिवाओ । वीसामे । “विअमेणिवा” [१५९.] ॥

इत्याचार्यश्रीहिमधन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतव्याख्य-

महाकाव्यवृत्तौ षष्ठः सर्गः समाप्तः ॥

१ C^०मि. २ C^०विअम्भिअ^०. ३ BC^०वीसामो.

१ BC^०ल. २ BC^०शिष्य^०. ३ BC^०वेत्ता. ४ C^०मानो. ५ C^०निद्रासु-
प्तादिमत्वात्. ६ C^०ध^०.

ओहाविअ-सयल-बलो, उत्थारिअ-अन्तरङ्ग रिउ-वग्गो,
त्थुन्दिअ-करणो राया निदन्ते चिन्ताम् इअ काही. १
अकमिआ विसण्हिं, टिरिटिल्लेन्ता पुरन्धि-सेवाए,
ही दुण्डुल्लन्ति भवे चक्कम्मविआ कुकम्मेहिं. २

१. अथ प्रबोधकाले परमभावकसमुचितां स्त्रीविरक्तव्यासक्तगुण-
 दोषस्त्रीजुगुप्सास्थूलभद्रादिमहर्षिजिनवचनतदुक्तानुष्ठाननिरतप्रशं-
 सापञ्चपरामृष्टिस्त्वश्रुतदेवताप्रभावव्यावर्णनरूपां चिन्तामेव चतुर-
 शीत्या गाथाभिराह । आक्रान्तानि स्वबलेन पराभूतानि सकलबलानि
 समस्तप्रत्यर्थिपार्थिवसैन्यानि येन स तथा । आक्रान्तान्तरङ्गरिपु-
 वर्गः विजितमदमानमनोभवसंमदक्रोधलोभरूपान्तरारातिसमूहः ।
 आक्रान्तकरणः वशीकृतेन्द्रियो राजा कुमारपालभूपो निद्रान्ते स्ना-
 पविरामे इति वक्ष्यमाणां चिन्ताम् अकार्षीत् ॥

२. कथंकथं चिन्ताम् अकरोद् इत्याह । विषयैः शब्दरूपरसगन्ध-
 स्पर्शैराक्रान्ताः वशीकृताः पुरंघ्रीसेवया सीमन्तिनीसंभोगेन हे-
 तुना आम्यन्तः पर्यटन्तः कुकर्मभिः ज्ञानावरणीयादिभिर्भ्रमिताः
 भ्रमं प्रापिता जीवाः । हीति खेदे । भवे चातुर्गनिकसंसारं भ्रमन्ति
 विचरन्ति ॥

ओहाविअ । उत्थारिअ । त्थुन्दिअ । अकमिआ । “ आकमेरोहावोत्थार-
त्थुन्दाः ” [१६०.] R

१ B C छिदि°. २ C °तिजिता.

१ B C तुदिअ. २ B C °च्छंदाः or °व्यंदाः. We with A.

काम-गह-भमदिर्णहिं भमादिओ भम्मडेइ को न भवे ?

गय-काम-इण्डणो पुण तलअण्डइ सिद्ध-भूमीसु. ३

दण्डहिअ-भूमयं भुमिअ-धणू, जग-इम्पणो, गुमिअ-आणो,

जं न कुमावइ मयणो अकुसिअ-बुद्धी खु सो धन्नो. ४

हेमइ पुरे, दुसइ वणे, परइ थलीसुं, परीइ जल-मज्जे,

अभमिअ-चित्तो इत्थीहि णीइ धन्नो पसम-रज्जं. ५

१. कामग्रहेण भ्रान्तैः भ्रान्तिम् आप्तैर्नीलपटादिदर्शनिकैः कृत्वा भ्रान्तः मोहम् उपगतः को भवे न भ्राम्यति अपि तु तादृशः प्राणी सर्वोपि संसारे सरतीत्यर्थः । गतं कामभ्रमणं मन्मथमोहो यस्य स तथाविधः पुनः सिद्धभूमिषु सिद्धक्षेत्रेषु भ्रमति गच्छति ॥

४. भ्रान्तभ्रु विलसनेत्रोर्ध्वरोमपद्मति यथा भवति एवं भ्रमितं विश्ववशीकरणाय विलितं धनुर्येन स तथा । अत एव अगच्छमणः भुवनभ्रान्तिकारको भ्रमिताज्ञश्च सर्वत्र विलसितशासनो मदनो यं कमपि पुरुषं न भ्रमयति न चालयति सः अभ्रमितबुद्धिः निश्चलमतिः खु निश्चितं धन्यः प्रशस्यः ॥

५. स्त्रीभिरभ्रान्तचित्तः अमूढमनाः सन् पुरे भ्राम्यति वने भ्राम्यति स्थलीषु भ्राम्यति जलमध्ये च भ्राम्यति । शीलप्रभावाद् न कापि देवतादिकृतं स्खलितं संपद्यत इत्यर्थः । किं बहुना । सकलानर्थहेतुस्त्रीव्यावृत्तमनस्त्वाद् वनं परमपदं लब्ध्वा धन्यः प्रशमराज्यं गच्छति । निरुपमसुखहेतूपशमैकतानः संपद्यत इति भावः ॥

दिरिदिगन्ता । दण्डइण्डि । वक्कम्मविआ । भमदिर्णहिं । भमादिओ । भम्मडेइ । इण्डणो । तलअण्डइ । दण्डहिअ । भुमिअ । इम्पणो । गुमिअ । कुमावइ ।

१ B लण^०. C तणअंतइ. २ B दु^०. ३ C अच्छीहि.

४ B om. स्थलीषु भ्राम्यति.

सोच्चिअ सोक्खम् अइच्छइ, पसमं उक्कसइ, अक्कसइ सँगं,

मोक्खंअपि हु अणुवज्जइ, अईइ न हु जो जुवइ-सङ्गं. ६

तारुण्ये णिम्महिण, अवज्जसन्तेसु हाणिम् अक्खेसु,

ही पच्चइइ वुड्ढोवि न पसमं काम-पच्छन्दी. ७

णीणन्ति मित्त-भज्जं, रम्भन्ति सुअं, वहुंपि पदअन्ति,

णील्लुकन्ति च गुरु-गेहिणिपि काम-वस-परिअलिआ. ८

अकूत्तिअ । हुमइ । हुमइ । परइ । परीइ । अभमिअ । “अमेष्टिरिट्ठि-वुण्डुल-
वण्डुल-अक्कम्म-भम्मइ-अमइ-अमाइ-तलअण्ट-अण्ट-अम्प-अम्-अम्-अम्-अम्-अम्-अम्-
परी-पराः” [१६१.] ॥

६. हु इति निश्चितं यो युवतिसङ्गं न गच्छति । रमणीं न सेवत
इत्यर्थः । स एव सौख्यं गच्छति । प्रशमं गच्छति । स्वर्गं गच्छति ।
किं बहुना । मोक्षं चिदानन्दरूपपरमपदमपि गच्छति ॥

७. तारुण्ये यौवने गते गलिते सति अक्षेषु इन्द्रियेषु च हानिं
ह्रासं गच्छतस्तु प्राप्नुवत्सु सत्सु । हीति खेदे । वृद्धोपि अराजर्जरित-
तनुः पुरुषोपि कामं विषयाभिलाषं गच्छति याति इत्येवंशीलः
कामगामी सन् न प्रशमं गच्छति । तारुण्योपि कामविह्वलो न
परित्र हितम् आचरतीत्यर्थः ॥

८. कामवशगताः मन्मथपारलब्धप्राप्ता मित्रभार्या गच्छन्ति ।
सुतां स्वपुत्रिकां गच्छन्ति । वधूं स्नुषामपि गच्छन्ति । किं बहुना ।
गुरोः पितृकल्पस्यात्मोपाध्यायस्य गेहिनीं कलत्रमपि गच्छन्ति
च । लोकधर्मविह्वलं तस्यास्तस्याः सीमन्तिन्याः सेवर्न कुर्वन्तीत्यर्थः ।

१ B C मगं. २ B सोक्खं. We with C.

१ B हुं. २ B हुसइ. ३ B “अक्कम्मभम्मइतलअण्टं”, omitting भम्मइ and अमाइ
C “अक्कम्मभम्मइअमाइतलअण्टं” omitting भम्मइ. We with A. ४ C परहितं for
परत्र हितं. ५ B तस्याः for तस्यास्तस्याः-

महिलाण वसे परिअल्लिऊण, बोलन्त-हरिअम् इह पावा

अवसेहन्ति तिरिच्छीउंवि अवहरिउज्जल-विवेओ. ९

जे णिरिणासिअ-मेरा वम्मह-वस-गा समं न णिवहन्ति,

अहिपड्डइआ नूनं ते मुहिआ कम्म-भूमिम्मि. १०

महिलाण पेम्म संगयम् आगच्छन्तीण जो न अब्भिडइ

उम्मत्थइ नाण-सिरी तस्सग्भागच्छइ विवेओ. ११

९. महिलानां वशे गत्वा । तत्परतन्त्रीभूयेत्यर्थः । गच्छन्तीकं भ्रश्यलज्जं यथा भवति एवं गतोज्ज्वलविवेकाः नष्टविशदकृत्याकृत्यविचाराः । अत एव पापाः कुत्सितकर्माचरणाद् अधर्माणः इह जगति तिरस्त्रीः गोगर्दभ्यादिका अपि । आस्ताम् उभयलोकविरुद्धा मानुषीः । गच्छन्ति कामयन्ते ॥

१०. गतमेराः नष्टमर्यादा मन्मथवशागाः स्त्रीसंभोगपरा ये शर्म शगाद्यभावं न गच्छन्ति कर्मभूमौ आर्यक्षेत्रे नूनं निःसंदेहं ते मुधा आर्यक्षेत्रोत्पत्येकसाध्यस्य शमस्य असाधनाभिरर्थकम् आगता जल्पनाः ॥

णीह् । अइच्छइ । उकसइ । अकसइ । अणुवजइ । अईइ । णिम्महिण् । अवजसम्मैसु । पचड्डइ । पच्छन्दी । णीणन्ति । रम्भन्ति । पदअन्ति । पील्लकन्ति । परिअलिआ । परिअल्लिऊण । बोलन्त । अवसेहन्ति । अवहरिउं । णिरिणासिअ । णिवहन्ति । “ गमेरई-अइच्छाशुभआवजसोक्कसाकस-पचड्ड-पच्छन्द-णिम्मह-णी-णीण-पील्लक-पदअ-रम्भ-परिअल्ल-बोल-परिअल्ल-णिरिणास-णिवहावसेहावहराः ” [१६२.] ॥

११. प्रेम्णा संगतं सप्रेम यथा भवति एवम् आगच्छन्तीनां रन्तुं

१ C ओवि. २ B विवेय. ३ B पड्डइआ.

२ C आर्यो. ३ B णिस्सहिण्. ४ C जो. ५ B वम्मसोकुसाकस°. C वम्मसो-कुसाकुस°. A वम्मसोकुसपच्चइ° omitting two letters. In the text and the examples both B and C have उकसइ and अकसइ.

न भवे पश्चागच्छद् अपलोद्विभ-माणसो जुवद्-सङ्गे

पढिसाय-मणो परिसामिण्हि कदिओवसम-मग्गो. १२

सह्हुण-कुसलाणं उक्भावन्तीण केवि रमणीण

किलकिंचिअ-मोद्दाइअ-कोइमिण्हि न खेइन्ति. १३

दौकमानानां महिलानां यो न संगच्छते न संयुक्तो भवति । महि-
लासु न रज्यतीत्यर्थः । तस्य ज्ञानश्रीः अभ्यागच्छति संमुखम् आ-
दौकते । विवेकश्च अभ्यागच्छति । सकलसमीहितपदविज्ञानप्रेक्षा-
पूर्वकारितापात्रम् असौ संजायत इत्यर्थः ।

अहिपकुइआ । आगच्छन्तीण । “आका अहिपकुअः” [१६३.] ।

संगय । अम्मिइद् । “समा अम्मिइद्” [१६४.] ॥

हम्मत्थद् । अक्भागच्छद् । “अभ्यागच्छम्मत्थः” [१६५.] ॥

१२. युवतिसङ्गे अप्रत्यागतमानसः प्रतिनिवृत्तचित्तः शान्तमनाः
कषायानुपलुप्तस्नान्तः शान्तैः शमयुक्तैश्च कथितोपशममार्गः उपदि-
ष्टप्रशमवर्त्मानं न भवे प्रत्यागच्छति । रागद्वेषाशनर्थहेतुवामाभिष्वङ्ग-
निवृत्तत्वाञ्ज्ररामरणाविषयपरमपदम् आसादयतीत्यर्थः ।

पश्चागच्छद् । अपलोद्विभ । “प्रत्याका पलोद्विभः” [१६६.] ॥

पढिसाय । परिसामिण्हि । जुवसम । “समेः पढिसा-परिसामी” [१६७.] ॥

१३. रमणकुशलानां सुरतक्रीडानिपुणानां रममाणानां भोगिभिः
सह क्रीडन्तीनां रमणीनाम् “निर्विशेषं न सामान्यम्” इति रमिः कीडा-
मावेप्युक्तो विशेषक्रीडने वर्तते । अतो रतरतरतैरिति । कोर्थः । किल-
किंचित्तमोद्दायितकुट्टमितैः कृत्वा केपि नीरागाः केचन महा-

१ B C किलि° २ C कोड°. We with B. ३ B C तिल्ल°.

४ B प्रव° ५ So B C A. See Pischel. ६ B C किलि°.

रमणीओ रामा णीसरणिज्जं अवेल्लणिज्जं च

अग्घविअ-वम्महाओ को अग्घाडइ मिणेहेण ? १४

मायाइ उट्टमाया, अहरेमिअ-तुच्छयाइ अङ्गुमिआ,

चवलत्त-पूरिआओ को तुवरइ दट्ठुम् इत्थीओ ? १५

त्मानो न रमन्ते । नानाकामचेष्टाविशिष्टास्ता न सेवन्त इत्यर्थः । तत्र स्मितहसिगरुदितभयरोषगर्वदुःखभ्रमाभिलाषसंकरः किलकि-चित्तम् । प्रियकथादौ तद्भावभावनोत्था चेष्टा मोह्रायितम् अधरा-दिमहाद् दुःखेपि हर्षः कुट्टमितम् । संस्कृतेरेव किलकिषिन्नादिशब्देः कि-लकिषित्वादितिद्वौ शब्देरेतदौषधिधानम् अनेकया शब्दव्युत्पत्तिरिति व्यायव-वर्णनार्थम् । प्राकृते रमणमात्रेपि च एते प्रयुज्यन्त इति ज्ञापनार्थं वेति ॥

१४. रमयतीति "प्रवचनीयादयः" इति [दि० ५. १] कर्तरि अनीये रमणीयं कर्मणीयरूपपुरुषम् अरमणीयं जराकुट्टाद्यभिभूतपुरुषं च रमणाः सेवमानाः पूर्णमन्मथाः आङ्गिकसात्त्विकविकारकरणविचक्षणत्वाद् अन्यूनमनसिजा रामाः कः कोहेन पूरयति । गम्यागम्यविचारविक-लास्त तास्तु न कोपि विचक्षणोऽनुरागम् आधत्त इति भावः ॥

सङ्गुङ्गण । उक्भावन्तीज । किलकिविअ । मोह्राइअ । कोट्टुमिअहि । खेडुम्ति ।
रमणीओ । णीसरणिज्जं । अवेल्लणिज्जं । "रमेः सङ्गुङ्ग-खेडुम्भाव-किलकिव-कोट्टुम-मोह्राय-णिसर-वेल्लः" [१६८.] ॥

१५. मायथा पूर्णभूताः । पूर्णतुच्छतया समग्रागम्यभिर्येण पूर्णाः । चपलत्वपूर्णाः अस्थैर्यव्याप्ताः स्त्रीर्द्रिष्टुं कस्वरते । न कोपि विद्वान् सस्पृहम् अवलोकितुम् उद्यच्छत इत्यर्थः ।

१ So B C, and not अहिरे°.

१ B C किलि°. २ B C कुट्टि° ३ C वेति ४ B C °कुट्टा°. ५ B C °लि°. ६ B कुट्टमि°. C कुट्टमि° (which is doubtless miscopied from कुट्टमि°). ७ B C A किलि°. ८ So we with B C and A.

तूरन्ति, अतूरन्तं^१पि हु जअडावन्ति, तुरिअ-मयणाओ

अहह हलिदी-राया खिरन्त-सेएहि^२ अङ्गेहिं. १६

पञ्चडमाण-सरीरा झरन्त-खालव्व पञ्जरिअ-रमणा

धीरा अणिहुअन्तेवि^३ णिच्चलावेइ^४ ही महिला. १७

अग्यविअ । अग्याइइ । उडुमाया । अहरेमिअ । अङ्गुमिआ । तुरिआओ ।

“पूरेण्णादीन्धवोडुमाङ्गुमाहिरेमाः” [१६९] ॥

१६. त्वरितमदनाः उल्लसितमनोभवा हरिद्रावद् रागो यासां तास्तथा । अस्थिरप्रेमानुबन्धाः । अहहेति खेदे । तादृश्योपि कष्टं क्षरत्स्वेदैः सात्त्विकविकारवशात् स्विन्नैरङ्गैः कृत्वा त्वरन्ते त्वयं भोगिसंभोगाय उत्सहन्ते । अत्वरमाणं संभोगानुर्थतं पुमांसं त्वरयन्ति तथाविधविलासकरणेन प्रेरयन्ति ॥

तुवरइ । जअडावन्ति । “स्वरस्तुवर-जअडो” [१७०.] ॥

तूरन्ति । अतूरन्तं । “त्वादिशत्रोस्तूरः” [१७१.] ॥

तुरिअ । “तुरीऽत्यादौ” [१७२.] ॥

१७. क्षरच्छरीरा निर्गच्छत्वेदोदधिन्दुप्रवाहतनुः । क्षरत् बह्वयम् । खालेति देश्यः । अशुचिजलनिर्गमस्थानम् । तदिव क्षरितं रमणं स्मरकूपिका यस्याः सा तथा । महिला अक्षरतः अन्तर्द्रव्यदयानपि धीरान् । ह्रीति खेदे । क्षारयति आर्द्रद्रव्यान् करोति । सत्त्वाश्चालयतीति यावन् ॥

खिरन्त । पञ्चडमाण । झरन्त । पञ्जरिअ । अणिहुअन्ते । णिच्चलावेइ^५ “क्षरः

खिर-सर-पञ्जर-पञ्चड-णिच्चल-णिहुआः” [१७३.] ॥

१ C पञ्चड°. २ B °हु°. C °हु°.

१ So B C and not अहिरे°. २ C °जोग्व°. We with B A. ३ Here B C and A read °हि° all right. ४ B C संभोगानुर्थतं. ५ B C °आ.

उच्छल्लिअ-परिफाडिअ-भेगोवम-रमणि-रमण-रमिराण
सत्ती विअलइ, थिप्पइ कन्ती, बुद्धी अ णिहुँहइ. १८

तस्स विसट्टउ हिअयं, सयहुत्तं दलउ बुद्धि-कोसलं,
 जो लिहइ वलिअ-भत्तंव वम्फि-लालं रमणि-अहरं. १९

१८. पूर्वम् उच्छलितः परिवृत्तः पश्चात् परिस्फाटितः । विदारितोदरदेश इत्यर्थः । यो भेको मण्डूकस्तेन उपमा सादृश्यं यस्य तत् तथा । एवंविधं यद् रमणीरमणं तदन्तारो रमणशीलास्तेषाम् । तादृशवराङ्गसक्तानाम् इत्यर्थः । शक्तिर्बलं विगलति भ्रंशयति । कान्तिर्विगलति बुद्धिश्च विगलति । उपलक्षणमात्रम् एतत् । अन्यदपि कम्पादि रूपादिसक्तानां संजायते । यद् उक्तम् :

कम्पः स्वेदः अमो मूर्छा अमिर्लान्निर्बलक्षयः ।

राजयक्ष्मादिरोगाश्च भवेयुर्मधुनोत्थिताः ॥

उच्छल्लिअ । “ उच्छल उच्छलितः ” [१७४.] ॥

विअलइ । थिप्पइ । णिहुँहइ । “ विगलेस्स थिप्प-णिहुँही ” [१७५.] ॥

१९. वलितभक्तमिव वान्तभोजनमिव । वलिन्यः अधःपतनशीला लाला यत्र तत् तथाविधं रमण्यधरं सुन्दरीदशनच्छदं यो लेदि पिबति । तस्य पुरुषस्य शतकृत्तः शरीवारात् हृदयं दलतु भेदम् आमोतु । बुद्धिकौशलं च दलतु । तथाविधाकार्यनिरतस्य चैतन्यपाण्डित्यादि विफलम् इत्यर्थः ॥

विसट्टउ । दलउ । वम्फि । वलिअ । “ वलि-वण्योविसट्ट-वम्फो ” [१७६.] ॥

१ B doubtful between च्छ and थ. C च्छ. २ B ००. C ००.

३ B C doubtful between च्छ and थ. ४ B doubtful between च्छ and थ. C च्छ. A distinctly उच्छल तथ्यद्. ५ B ००. C ००. ६ B ००. C ००. A ००. ७ B C शतं.

अणकुडिअ-इन्द्रवारण-रम्मा रामा, अफिट्ट-कडुअत्ता.

रे हिअय फुट्ट, चुक्कसि किं मग्गा ताहि भुल्लविअं ? २०

अण्मंसि-दूसिअच्छं अफिट्ठिअ-कैहम् आणणं महेल्लण;

रच्चैइ तत्थवि मूढो नसिअ-मई णिवहिअ-विवेओ. २१

सेहइ सीलं, पडिसन्ति धी-गुणा, संजमोवि अवहरइ,

णिरिणासइ सुअम्, अवसेहइ सच्चं जुवइ-सत्ताण. २२

२०. अभ्रष्टम् अविदीर्णं यच्च इन्द्रवारणं विशालाफलं तद्वच्च
रम्या बहिर्मनोहराः । अभ्रष्टं कटुकत्वम् अन्तरमधुरपरिणामो
यासां तास्तथा रामाः । तस्मान् हे हृदय भ्रष्ट दुःशीलस्वभाव ता-
भिर्भ्रंशितं सत् किं मार्गाच्च भ्रश्यसि । तथाभूतास्तु तास्तु अनुरागम्
वत्सुक्य धर्मध्यानैकतानं हे मनो भवेत्यर्थः ॥

२१. अभ्रष्टदूषिकाक्षम् अनपगतमलनेत्रम् अभ्रष्टकफम् अप्र-
क्युतश्लेष्म महेल्लानाम् आननम् । परं तत्रापि तादृशेऽपि आनने न-
ष्टमस्तिर्नष्टविवेको मूढो रजति । तदवलोकनचुम्बने रागम् आधत्त
इत्यर्थः ॥

अणकुडिअ । अफिट्ट । फुट्ट । चुक्कसि । भुल्लविअं । अण्मंसि । अफिट्ठिअ ।

“अंतेः किच्च-फिट्ट-फुट्ट-कुट्ट-चुक्क-भुल्लोः” [१७७.] ॥

२२. युवतिसत्तानां स्त्रीलम्पटानां शीलं सदाचारो नश्यति प्र-
याति ।

शुश्रूषा श्रवणं चैव ग्रहणं धारणं तथा ।

उद्गापोहोर्ध्वविज्ञानं तत्त्वज्ञानं च धीगुणाः ॥ इति ।

१ B °बसु° C °बहु°. २ C °रयइ (=रजइ ?)

३ C °ची°. ४ C °हु°. ५ B °ति. ६ B C °चुन्नं. ७ B om. this example.

८ B C om. फुट्ट. We with A, which however फुट्ट. ९ B भुल्ल. We with C.

ओवासइ न विवेओ यी-सङ्गे इअ गुरुहि संदिसिअं;

अप्पाहामो ता तत्त-पिच्छिरो ताउ को निअइ ? २३

जे भावि-पुल्लअणा, भूअ-देवखणा, वट्टमाण-सच्चवणा,

तेहि निअच्छिअ भणिअं, मा इत्थीओ पुल्लोएह- २४

ते नश्यन्ति । संयमः शुभानुष्ठानमपि नश्यति । श्रुतं सिद्धान्तो नश्यति । सत्यं च नश्यति । न किञ्चिदपि परत्र परित्राणहेतुः शुभं तेषां संभवतीति भावः ॥

नसिअ । णिवहिअ । सेहइ । पविसग्गि । अयहरइ । णिरिणासइ । अवसेहइ ।

“ नरोणिणिणस-णिवहावसेह-पविसा-सेहावहरः ” [१४८.] ॥

२३. स्त्रीसङ्गे योषित्संपर्के विवेकः युक्त्यायुक्तविचारो नावकाशते नावकाशं लभते इति गुरुभिः अस्मत्पूर्वाचार्यैः संदिष्टम् अस्माकं पुरः प्रतिपादितम् । तस्मात् तत्त्वद्रष्टा विज्ञातपरमार्थः कस्ताः स्त्रीः पश्यतीति वयमपि संदिशामः मुक्त्यर्थिनं प्रतिपादयामः ॥

ओवासइ । “ अवात् काशो वासः ” [१४९.] ॥

संदिसिअं । अप्पाहामो । “ संदिशेरप्पाहः ” [१५०.] ।

२४. भाकिनो भविष्यदर्थस्य दर्शनाः द्रष्टारः । भूतदर्शनाः अती-
तार्थवीक्षकाः । वर्तमानदर्शनाः विद्यमानार्थविलोकयितारः । त्रि-
कालवेदिन इत्यर्थः एतैर्महात्मभिर्दृष्ट्वा सकलाकुशलकारणं स्त्रिय
इति विज्ञाय भणितम् । किम् । स्त्रीर्मा पश्यत । यदि स्वस्य क्षेमम्
अभिलषेत तदा स्त्रीणां विलोकनमपि मा कुरुतेत्यर्थः ॥

१ B पुण^० २ So B C, though in the sūtra they read द्वे^०

१ B C and A “णिरिणास^०” In the text and examples B C have णिदि^०.

२ B C लभत.

फांसिज्जइ कविकच्छू, फांसिज्जइ अहव कुविअ-वग्धीवि,
फरिसिज्जइ न उणेत्थी; धम्म-सरीरं हणई छिहिआ. २७
आलिहइ नरम् अणालुक्खणिज्जमवि नीअ-रच्चणी नारी.
मूढाण रिअइ सावि हु हिअए पविसन्त-कामम्मि. २८
नारीउ हिअय, पम्हुस मा, ताओ पम्हुसन्ति पर-लोअं;
रोअन्ति धम्म-वीजं, न य रोहइ चड्डिअं तं च. २९

२७. कविकच्छूः स्पृश्यते । अथवा कुपिता व्याध्यपि स्पृश्यते । शरीरमात्रानर्थकारिण्योरेतयोः स्पर्शो वरम् इत्यर्थः । न पुनः स्त्री स्पृश्यते । यतो धर्मशरीरम् अत्रामुत्र अनेककल्याणप्रदसुकृततनुं स्पृष्ट्वा सती हन्ति विनाशयति ॥

२८. नीचरञ्जनी हीनकृतप्रेमानुबन्धा सती नारी अस्पर्शनीये न्यरजातीयमपि नरं स्पृशति परं मूढानाम् प्रविशन् स्थितिम् आसादयन् कामो यत्र तस्मिन् । कामोद्रेकयुक्त इत्यर्थः । हृदये सापि अगम्यगामुकापि प्रविशति पदम् आदधाति । रच्चणीत्यत्र 'प्रज-वृत्त-मदां र्थः' [४२१५] इति बहुवचनाद् रज्जेजस्य चैत्रम् ॥

छियइ । फांसिज्जइ । फंसिज्जइ । फरिसिज्जइ । छिहिआ । आलिहइ ॥
अणालुक्खणिज्ज । "स्पृश. फास-फंस-फरिस-छिव-छिहाल्लुक्खलिहाः" [१८२.] ।

रिअइ । पविसन्त । "प्रविशे रिअः" [१८३.] ।

२९. रे हृदये स्वान्त नारीर्मा स्पृश मा इप्रष्टुम् अभिलष । यतस्ता मार्यः परलोकं प्रमुञ्चन्ति । स्पर्शमात्रेण परभवहितं पुंसां निघ्नन्ती-त्यर्थः । तथा ता धर्मबीजं पिपन्ति चूर्णयन्ति तच्च धर्मबीजं पिष्टं सत् न प्ररोहति । न स्वर्गोपवर्गफलदायि भवतीत्यर्थः ।

पम्हुस । पम्हुसन्ति । "ग्रान्मृश-मुषोम्हुसः" [१८४.] ॥

१ B पा०. २ B C पा०. ३ C उण०. ४ B C रोच०.

५ C छपा. ६ C रचनी ७ B च. C व. ८ B C चत्वम् ९ B पम्हु०.

गिरिणासिअ-मेरं, गिरिणज्जिअ-हिरिअं च, गिवहिअ-गुणं च,
पीसिअ-सीलं नारिं, सुकिर-मुणइव को सिहइ ? ३०

विलैयाहि असाअद्धिअ-हिअओ अणकद्धिओ अ विसएहिं,
अच्चिअ-निच्चाण-सिरी सो धन्नो थूलभइ-मुणी. ३१

कामेण करिसिअ-सरेणावि अणाइच्चिअओ अणच्छेइ

यह मणम् अयच्चिअरेहिं गुणेहिं सिरी-थूलभइ-मुणी. ३२

३०. पिष्टमेरां ध्वस्तमर्यादां पिष्टहीकां परास्तलजां च । पिष्टा गुणा गाम्भीर्यादयो यया सा तथा ताम् । पिष्टशीलां विदारितसदा-चारां च नारीं भवित्री भवणशीला या शुनकी कुर्करी तामिव कः फाहति । न कोपि विवेकी तदङ्गसङ्गम् अभिलषतीति भावः ॥

रोञ्जन्ति । चद्धिअं । गिरिणासिअ । गिरिणज्जिअ । गिवहिअ । पीसिअ ।
“पिपेणिवह-गिरिणास-गिरिणज-रोञ्ज-चद्धाः” [१८६.] ॥

सुकिर । “भवेध्वजः” [१८६.] ॥

३१. वनिताभिरंकुष्टहृदयः अनावर्जितचित्तः । विषयैश्च शाब्दादिभिरंकुष्टः । तद्वशं न गत इति यावत् । कृष्टनिर्वाणश्रीः समीपीकृतमोक्षलक्ष्मीः स तथाविधाहारनिवासवेश्यासंप्राप्तावपि मथितमन्मथमानत्वेन प्रसिद्धः स्थूलभद्रमुनिर्धनं धर्मरूपं लब्ध्वा धन्यः ॥

३२. कृष्टशरेणापि मनोभेदाय आकर्णनीतेषुणापि कामेन नाकृष्टः न वशीकृतः श्रीस्थूलभद्रमुनिः कर्षुभिः कर्षणशीलैः । आवर्जकैरिति यावत् । गुणैः कृत्वा मम मनः कर्षति आवर्जयति ॥

१ C सिरि°. २ B बलआ°. O विलआ°. ३ B °द्धि°. O °दि°. ४ O °दि°.

१ B om. या. २ B कुहारी. We with C. ३ B O रोच°. ४ So we with B C and A. ५ B O अणकृष्ट°. ६ O °नि°. ७ C °च्चा. ८ B कामेनाकृष्टः, O कामेनाकृष्टः.

अक्खोदिआसि-तिकत्वं धम्मो बम्महं चरिसु-वइर-रिसी

हुण्डुल्लण-कुसला जस्स तुल्लम् अज्जवि गमेसन्ति. ३३

हुण्डोलिआगमत्थं, धत्तिअ तत्तं, गवेसिअप्पाणं,

एक्कोच्चिअ वइर-रिसी परिअन्तिअ-परम-बम्मह सिरी. ३४

बम्मह-सिरीइ सिलिसिअं तव-सिरि-सामग्गिअं च आजम्मं

नाण-सिरीए अवयासिअं च वइरं नमंतामो. ३५

अलाअड्डिअ । अणकड्डिओ । अत्तिअ । करिसिअ । अणहत्थिओ । अणत्तेइ ।

अयच्छिरोहि । " कूषेः ककु-साअड्डाणपणत्तायत्ताहत्ताः " [१८७.] ॥

३३. कोशात् कृष्टासिवत् तीक्ष्णं ब्रह्मचर्यं चरितवान् अनुष्ठित-
वान् वज्रार्थिर्धन्यः । यस्य तुर्यं गवेषणकुशला अद्यापि गवेषयन्ति ।
गवेषणेन अदर्शनं गम्यते । ततश्च अधयावत् तत्सदृशं न पश्य-
न्तीत्यर्थः । चरिसु इत्यत्र आर्षत्वात् कवतुः स्वाने इष्टः ।

अक्खोदिअ । " असावकजोडः " [१८८.] ।

३४. आगमार्थं गवेषयित्वा निभात्य तत्त्वम् आगमार्थरहस्यं ग-
वेषयित्वा आत्मानं स्वस्वरूपं च गवेषयित्वा एक एव वज्रार्थिः श्रि-
ष्टपरमब्रह्मश्रीः अङ्गीकृतसर्वोत्कृष्टब्रह्मचर्यलक्ष्मीकः । यथा आत्मा-
त्यतो वज्रार्थिः आमर्ष्यं प्रपेदे तथा नान्य इत्यर्थः ॥

हुण्डुल्लण । गमेसन्ति । हुण्डोलिअं । धत्तिअ । गवेसिअ । " गवेपेद्वण्डुल्ल-हुण्डोल्ल-
गमेस-वत्ताः " [१८९.] ॥

३५. आजन्म ब्रह्मश्रिया श्लिष्टं तपःश्रिया श्लिष्टं च ज्ञानश्रिया
श्लिष्टं च कर्णाभ्यटनैकादशाङ्गीपाठात् वज्रं वज्रस्वामिनं नमस्यामः ।

१ B C व°.

१ C °हि° . २ B °ट्टा° ३ B °इत्ता . ४ B C वडोलि

मक्खन्तं व सुहाए चोप्पडमाणं व चन्दण-रसेण
 के सुक्खं आहन्ता गयसुकुमालं न वम्फन्ति ? ३६
 जो अहिलङ्गइ धम्मं, सुक्खं अहिलङ्गए, महइ सुक्खं,
 सो वच्चउ सिहणिज्जं सिरि-गोअम-सामिणो मग्गं. ३७
 अविलुम्पिअ-भव-सुक्खो, जीव-दयं जम्मओवि कङ्कन्तो,
 अज्जवि सामइअ-जसो, भवाविहीरो जयइ अभओ. ३८

परिअन्तिअ । सिल्लिसिअं । सामग्गिअं । अवयासिअं । “चियेः सामग्गावयास-
 परिअन्तः” [१९०.] ॥

३६. सुधया अक्षयन्तम् इव चन्दनरसेन अक्षयन्तम् इव स्वच-
 रितावदातेन परमनिर्वृतिजननात् तद्विलेपनं कुर्वन्तम् इव मोक्षं
 काङ्क्षन्तः के गजसुकुमालं न काङ्क्षन्ति अपि तु सर्वेपि तत्सदृशीभ-
 विषुम् अभिलषन्तीत्यर्थः ॥

मक्खन्तं । चोप्पडमाणं । “अक्षेक्षोप्पडः” [१९१.] ॥

३७. यो धर्मं काङ्क्षति मोक्षं काङ्क्षति सौख्यं च काङ्क्षति स ध-
 र्माद्यर्थी पुरुषः काङ्क्षणीयम् आत्मनिस्ताराय भव्यैरभिलषणीयं श्री-
 गौतमस्वामिनो मार्गं धर्माचारं काङ्क्षन्तु इच्छन्तु । अनेनैव तद्भावात् ।

३८. न काङ्क्षितं भवसौख्यं येन स तथा । जन्मतोपि जन्मप्र-
 भृत्यपि जीवदया दीनानाथजन्तुजातप्राणरक्षां काङ्क्षन् अद्यापि स-
 र्वार्थसिद्धिप्राप्तेः पश्चादपि । संप्रत्यपीति यावत् । प्रतीक्षितं जगत्स-
 वस्थितं यशो यस्य स तथा । भवे न प्रतीक्षते भवाप्रतीक्षः ।
 संसारोद्विग्न इत्यर्थः । अभयकुमारमुनिर्जयति ॥

आहन्ता । वम्फन्ति । अहिलङ्गइ । अहिलङ्गए । महइ । वच्चउ । सिहणिज्जं ।
 अविलुम्पिअ । कङ्कन्तो । “काङ्क्षेराहाहिलङ्गाहिलङ्ग-वच्च-वम्फ-मह-सिह-विलुम्पाः”
 [१९२.] ॥

१ B सामग्गियं. २ So B C. A परिअन्ता. ३ B निवृत्ति°, C निवृत्ति°. ४ B अनैव. ५ B अविभावप्रतीक्ष. C भवने प्रतीक्षते अविभावप्रतीक्ष. ६ B वफन्ति. ७ B C सिहि°. ८ B काक्षेराहाहिलङ्गवच्चवप्सुमह°.

विरमालिअ संसारे जेण पडिक्खाविआ समय-सत्था,
 जयइ सुधम्मो तच्छिअ-कम्मो चच्छिअ-कुतित्थि-मओ. ३९
 सिव-रम्पण-मिच्छा-दिट्ठि-रम्फणो, तक्खिऊण अवमग्गे,
 विअसाविअ-सिद्धन्तो भयवं जम्बू-मुणी जयइ. ४०
 कोआसिअ-गहिअ-वओ, दर-वोसट्ठिअ-सरोज-हसिर-मुहो,
 अणमुज्जाविअ-स-कुलो भयवं प्हव-प्पहू जयइ. ४१

३९. संसारे प्रतीक्ष्य स्थित्वा येन समयशास्त्राणि सिद्धान्तग्रन्थाः ।
 ब्राह्मशास्त्रानीत्यर्थः । प्रतीक्षितानि स्थापितानि । कृतानीत्यर्थः । यत्त-
 दोर्मित्याभिसंश्रन्धात् सः तद्यानि चूर्णितानि कर्माणि येन स तथा ।
 तद्यकुतीर्थमदः मृदितकुमताभिमानः सुधर्मा सुधर्मस्वामिगणभृत्
 जयति । सत्था इत्यत्र "वाक्ष्यर्थवचनायाः" [१. ३३.] इति पुस्तकम् ॥

सामहअ । अविहीरो । विरमालिअ । पडिक्खाविआ । "प्रतीक्षेः सामय-विहीर-
 विरमालाः" [१९३.] ॥

४०. शिवस्य तक्षणा विनाशका ये मिथ्यादृष्टयस्तेषां तक्षणो
 विनाशकः । अपकृष्टा मार्गाः^१ कुमतानि तान् तक्षित्वा उपमृष्ट वि-
 काशितसिद्धान्तः प्रकटितागमो भगवान् पूज्यो जम्बूमुनिः जम्बू-
 स्वामिमहर्षिर्जयति ॥

तच्छिअ । चच्छिअ । रम्पण । रम्फणो । तक्खिऊण । "तक्षेस्तच्छ-चच्छ-रम्प-
 रम्फाः" [१९४.] ॥

४१. विकसितो दीप्तः सन् गृहीतव्रतः अङ्गीकृतचारित्रः । वि-
 कासितं वा अनेकशिष्यकरणेन विस्तारितं गृहीतं व्रतं येन स तथा ।
 दरम् ईषव् विकसितं स्फुटितं यत् सरोजं तद्वन् हसितु स्मेरं मुखं

१ B °स° २ C चच्छिअ° ३ B C सिवि° ४ B C अणु°.

१ So B C. २ C inserts अपामार्गाः, =अपमार्गाः ?) after मार्गाः. ३ C न°. B drops the example.

अण्डिम्भन्तं-लहसाविअ-कुतित्थिअं, धिरम्, असंसि जिण-वयणं

जर-मरण-वोज्जिराणं भव-डरिआणं हरउ तासं. ४२

सो वज्जइ न भवाओ, गुरुहिं साहूहिं शुमिअ-सम्मत्तो,

णिमिअ-मणो जिण-समए कयावि जो न हु पलोद्देइ. ४३

यस्य स तथा । अहासितसकुलः अलज्जितनिजक्षत्रियवंशस्तादृशी-
रप्रतेन तत्त्वं विज्ञाय प्रव्रज्याङ्गीकारात् भगवान् प्रभवप्रभुः प्रभवसू-
रिर्जयति ॥

विअसाविअ । कोआसिअ । वीसट्ठिअ । “विकसेः कोआस-वीसट्ठौ” [१९९.] ॥

हसिर । अणगुआविअ । “हसेरुज्जः” [१९९.] ॥

४२. असस्ताः स्वमताद् अभद्याः सन्तः संसिता भ्रंशम् आपिताः
कुतीर्षिका येन तैत् तथा । स्थिरं ध्रुवं महाविदेहादिक्षेत्रेषु सर्वदा
सद्भावात् अतएव असंसि न कथमपि संसते जिनवचनं जरामरण-
त्रस्तानां भवत्रस्तानां प्राप्ते भयं हरतु ॥

अण्डिम्भन्त । लहसाविअ । असंसि । “संसेह्वस-डिम्भौ” [१९९.] ॥

४३. गुरुभिः धर्माचार्यैः । कैर्गुरुभिः । साधुभिः । न्यस्तसम्यक्त्वः
आरोपितसम्यक्त्वः न्यस्तमताश्च सन् जिनसमये हु निश्चितं यः क-
दापि न पर्यस्यति न विपरीतो भवति स भवाद् न विभेति । परम-
पदप्राप्तिहेतुसम्यक्त्वार्हत्समयनिश्चलमनस्त्वाद् न भीतिं करोतीत्यर्थः ॥

वोज्जिराणं । डरिआणं । तासं । वज्जइ । “वसेह्वर-वोज्ज-वजाः” [१९९.] ॥

शुमिअ । णिमिअ । “न्यसो णिम-शुमौ” [१९९.] ॥

१ C अणु०. २ B ०दा०. ३ B C आपिता. ४ B om. वत्. ५ B C संसे०.

६ B C पर्यस्यति.

पल्लट्टिअ-पावा पल्लट्टिअ-कलिणो अ नीससण-जोग्गे
 विग्गेवि अञ्जळिरया णिल्लसिअ-जिणागमा ह्वन्ति. ४४
 ऊसलिअ-गुणोमुम्भिअ-संजम-पुलआअमाण-द्विअयस्स
 गुञ्जोल्लिअ-जिण-वयणस्सारोअइ कस्स नो नाणं ? ४५
 उल्लसिअ-भिसन्त-सिरी, भासिर-नाणेण गसिअ-मिच्छत्तो,
 मोहाधिसिअ-विवेओ, जिण-मयम् ओवोहए धन्नो. ४६

४४, पर्यस्तपापाः क्षिप्ताशुभप्रकृतयः । पर्यस्तकलयश्च परास्तपर-
 स्परविरोधाः । निःश्वसनयोग्येषु दुःखदायित्वात् कदुष्णबाष्पजनना-
 र्हेषु विघ्ने अनिःश्वसनारः अनिःश्वसनशीलाः । धीरा इति भावत् ।
 उल्लसितजिनागमाः स्वान्तोद्बुद्धार्हत्समया भवन्ति ॥

पलोट्टिअ । पल्लट्टिअ । पल्लट्टिअ । “पर्यसः पलोट्ट-पल्लट्ट-पल्लट्टाः” [२००.] ॥

भीतसण । अञ्जळिरया । “निःश्वसेर्लङ्काः” [२०१.] ॥

४५, उल्लसिता उद्भूता गुणाः क्षान्त्यादयो यस्य स तथा । स
 चासौ उल्लसितसंयमश्च प्रकटीभूतचारित्र्यः स तथा । स चासौ उ-
 ल्लसद्बुद्धश्च धर्मोत्साहमानमनाश्च स तथा । तस्य उल्लसितजिनसम-
 यस्य अन्तःपरिस्फुरितार्हत्सिद्धान्तस्य कस्य न ज्ञानम् उल्लसति ।
 अपि तु तादृक्षस्य सर्वस्य सम्यगवबोधः प्रादुर्भवतीति भावः ॥

४६, उल्लसिता प्रादुर्भूता भासमाना दीप्यमाना श्रीः धर्मसाधन-
 संपद यस्य स तथा । मास्वरज्ञानेन दीप्प्रसम्यगवबोधेन प्रसन्नि-
 ध्यात्वः मथितमिध्यादर्शेनः मोहेन अज्ञानेन अग्रस्तः विवेको यु-
 क्तायुक्तकारिता यस्य स तथा । धन्यः पुण्यवान् जिनमतम् अवगा-
 हते परिभाषयति ॥

१ B प^०. २ B C ओहावए.

१ B C पलोट्टिअ. २ B पल्ल^०. ३ B पल्ल^०. ४ B अस्तो. ५ B C om. युक्ता^०.

ओमाहिअ-जिण-वयणो, गुण-टाण-वलगिओ, चडइ सुक्खं

भव-सुह-अणगुम्मदिओ अगुम्मिओ मोहणिज्जेहिं ४७

अहिउलइ कम्म-गणं, आलुहइ इन्धणं जहा दहणो,

वलणिज्ज-हरण-बुद्धी गिण्हन्तो भयवओ वयणं ४८

णिहसिअ । उत्तसिअ । कसुम्भिअ । पुलआअभाण । गुओल्लिअ । अरीअइ ।

उल्लसिअ । “उल्लसेकसल्लोसुम्म-णिहस-पुलआअ-गुओल्लारोआः” [२०२.] ।

भिसन्त । भासिर । “भासेभिसः” [२०३.] ॥

गसिअ । अधिसिअ । “असेधिसः” [२०४.] ॥

४७. अवगाहितजिनवचनः परिभाषितार्ह-प्रापितः । गुणस्थानानि मिथ्यात्वादीनि तेषु आरूढः । आद्ये सर्वदायस्थानाद् आरोहो न घटत इति उत्तरोत्तरगुणस्थानेषु कृतावस्थान इत्यर्थः । भवसुखेन अमुग्धः अमोहितो वा । मोहयन्तीति मोहनीयाः स्यादिविषयास्तैर-मोहितः अमूर्छितो मोक्षम् आरोहति अध्यास्ते ॥

ओमाहए । ओमाहिअ । “अवाओमाहः” [२०५.] ॥

वलगिओ । चडइ । “आरुहेक्षड-वलगो” [२०६.] ॥

अणगुम्मदिओ । अगुम्मिओ । मोहणिज्जेहिं । “उहेरुम्म-गुम्मदो” [२०७.] ॥

४८. प्राज्ञप्रज्ञबुद्धिः उपादेयार्थोपादानमतिः अत एव भगवतः अर्हतो वचनं सकलोपादेयमूर्धमुकुटं भगवत्सिद्धान्तं गृह्यन् अङ्गी-कुर्वन् । तदुपदिष्टं समाचरन्नित्यर्थः । कर्मगणं ज्ञानावरणदिश्रातं दहति भस्मसात् करोति । विनाशयतीति थावत् । इन्धनं यथा दहनो दहति ॥

पिङ्गिअ-संजम-भारा, निरुक्करिअ-पवयणे अणुसरन्ता,

अहिपञ्चअन्ति मुक्तिं जोअं धित्तूण सील-धणा. ४९

गेणिहअ वयाई, घेतुं घेतव्वं वोत्तुम् अविअ वोत्तव्वं

जे उज्जआ खु, ताणं वोत्तूण गुणे कयत्थु म्हि. ५०

अहिअलह । आलुङ्गह । उहणी । “दहेरहिअलुङ्गहो” [२०८.] ॥

४९. गृहीतसंजमभारान् अङ्गीकृतप्रतभरान् गृहीतप्रवचनान् सूत्रतोर्थतश्च विज्ञातद्वादशाङ्गान् अनुस्मरन्तः । सफलजन्मान एन इति भावनया पूर्वमहर्षीन् ध्यायन्त इत्यर्थः । शीलं चारित्र्यं धनं येषां ते शीलधना मुनयो योगं परमसमाधिं गृहीत्वा आसाद्य मुक्तिं निर्वृतिं गच्छन्ति ॥

वलणिज । हरण । गिण्हन्तो । पिङ्गिअ । निरुक्कारिअ । अहिपञ्चअन्ति । “महो वल-गोङ्ग-हर-पिङ्ग-निरुक्कारिअहिपञ्चआः” [२०९.] ॥

५०. प्रप्तानि गृहीत्वा ग्रहीतव्यम् अर्हत्प्रणीतोपादेयतत्त्वं ग्रहीतुं शक्तुं वक्तव्यं सदुपदेशादिप्रतिपाद्यमपि च वक्तुं शणितुं ये निश्चितम् उच्यताः । स्वपरोपकारकरणतत्परा इति यावत् । तेषां गुणान् क्षान्त्यादीन् उक्त्वा कृतार्थः कृतकृत्योऽस्मि ॥

घेतुण । घेतुं । घेतव्वं । “वत्थातुम्वत्तव्वेषु घेत” [२१०.] ॥ कचित्तु भवति । गिणिहअ ॥

वोत्तुं । वोत्तव्वं । वोत्तूण । “वच्चो वोत्त” [२११.] ।

१ So B C. २ B उज्जुवा.

१ B om. अङ्गीकृतप्रतभरान्. २ So B C throughout. A १५३^०. ३ B O पञ्चमा. We with A. ४ B C येसु. ५ B C नि^०.

भोक्तृणं भोक्तव्यं, भोक्तुं निव्वुइ-सुहाई, मोक्ष-मणा,

मोक्षव्वारम्भं मोक्षूण, महन्ता तवस्सन्ति. ५१

सोअ-वसा रोक्षूणवि रोक्षु-मणा विम्हरन्ति रोक्तव्वं

दहूण जाण मुत्तिं, अरहन्ताणं नमो ताणं. ५२

जे दहव्वे दहुं, इन्दो काहीअ लोअण-सहस्सं

दंसण-तात्ति काउं, अरहन्ताणं नमो ताणं. ५३

५१. भोक्तव्यं शुभाशुभम् अनुभवनीयं भुक्त्वा संवेद्य । निर्वृति-
सुखानि भोक्तुं संवेदयितुम् । भोक्तव्यारम्भं हेयव्यापारं भुक्त्वा परि-
त्यज्य । भोक्तुमनसो निर्वरीतुकामा महान्तः महामुनयस्तपस्यन्ति ।
आद्याभ्यन्तरभेदभिन्नं द्वादशविधं तपः कुर्वन्ति ।

५२. शोकवशात् स्वयन्धुवियोगसमुद्भवदुःखपरतन्त्रत्वाद् रुदि-
त्वापि रोदनं कृत्वापि रोदितुमनसः रोदनपरायणचेतसः प्राणिनः
येषां मूर्ति वपुर्दृष्ट्वा रोदितव्यं विपन्नस्वयान्धवादिकं विस्मरन्ति न
स्मृतिपथम् आनयन्ति तेभ्योऽर्ह्यो नमः नमस्कारोस्तु ॥

भोक्तृणं । भोक्तव्यं । भोक्तुं । भोक्षु । भोक्तव्व । भोक्षूण । रोक्षूण । रोक्षु । रोक्तव्वं ।

“रुद-भुज-भुजां तोम्यस्य” [२१२.] ॥

५३. यान् द्रष्टव्यान् लोकातीतसौभाग्यादियुक्तत्वाद् वीक्षणी-
यान् द्रष्टुं दर्शनाय लोचनसहस्रम् इन्द्रः अकरोत् अकार्षीत् चकार
वा । दर्शनमपि किमर्थम् इत्याह । दर्शनेन निर्निमेषवीक्षणेन तृप्तिम्
आत्मनः संतोषं कर्तुम् । तेभ्योर्ह्यो नमः ।

दहूण । दहव्वे । दहुं । “दशस्तेन दृः” [२१३.] ॥

काऊणं कायव्वं कम्मं काहन्ति जे ण पुणरुत्तं,

जग-बोहेम् इच्छिराणं अरहन्ताणं नमो ताणं. ५४

जो अणुगच्छइ, जच्छइ, छिन्दिउम् अच्छइ तणुं च, तेसिंपि

अणभिन्दिअं भावाणं अरहन्ताणं नमो ताणं. ५५

सविहे न जाण कुञ्जइ, जुञ्जइ, मुञ्जइ भवे अगिञ्जन्तो

देही; बुञ्जइ, सिञ्जइ, अरहन्ताणं नमो ताणं. ५६

५४. कर्तव्यं सकलकर्मक्षयं कृत्वा ये पुनरुत्तम् इति भूयोपि न कर्म करिष्यन्ति कर्तारो वा । वीतरागत्वात् नै मुक्तिम् अपहाय बुद्धवत् सद्वर्त्तनतिरस्कारनिवारणाय इह जन्म आसाद्य पुनरपि कर्म भन्त्यन्तीत्यर्थः । तेभ्यो जगद्बोधम् एषितृभ्यः अभिलाषुकेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

काहीअ । काव्वं । काऊणं । कायव्वं । काहन्ति । “आ कुगो भूतभविष्यतोश्च” [२१४.] ॥

५५. योऽनुगच्छति सत्तया पृच्छलम् प्रयाति । तथा यो पच्छति सादरं स्ववस्तु ददाति । यस्तु तनुं छेत्तुम् आस्ते । तेऽपि अभिज्ञ-भावेभ्यो निर्विशेषमनस्केभ्यस्तेभ्यो जगत्प्रसिद्धेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

इच्छिराणं । अणुगच्छइ । जच्छइ । अच्छइ । “गमिष्यमासां छः” [२१५.] ॥

छिन्दिअं । अणभिन्दिअ । “छिदि-भिदो न्दः” [२१६.] ॥

५६. येषां सविधे समीपे भवे अगृध्यन् गार्ध्यम् अगच्छन् । संसारविरक्तो भवन्निति यावत् । देही जन्तुर्न क्रुध्यति नै कोपं ग-

१ B दाहिं ति. २ B °वो°. ३ B drops छिन्दिउम् अच्छइ. ४ B C °व°.

१ B om. कर्म. २ C ननु ३ So B C. A आ कु° changed to आ: कु°. ४ B om. अच्छइ. ५ B om.

रुन्धिअ-करणं, रुम्भिअ-पवर्णं, रुज्झिअ-मणं, अपट्टिण्हिं

झायच्चाण सुणीहिं अरहन्ताणं नमो ताणं. ५७

सडिअ-रया, कडिअ-मला, वडिअ-तव-तेअ-वेडिअ क्का य

जाणज्जवि वर-सुणिणो, अरहन्ताणं नमो ताणं. ५८

गच्छति । तथा न युध्यते न युद्धं करोति यतो न मुह्यति न मोहम् उप-
गच्छति । मोहमूलत्वान् क्रोधयुद्धयोः । किंतु बुध्यते अवगततत्त्वो
भवति । तथा च सति सिध्यति सिद्धो भवति । तेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

ऊज्झइ । ऊज्झइ । ऊज्झइ । अगिज्झन्तो । वुज्झइ । सिज्झइ । “सुध-सुध-सुध-
सुध-सिध-सुहां ज्ञः” [२१७.] ॥

५७. रुद्धकरणम् । रुद्धपवनम् । रुद्धमनः कृतेन्द्रियोच्छ्वासनिः-
श्वासचित्तनिरोधं यथा भवति एवम् अपतितैः ध्यानावु अस्त्रलितै-
र्मुनिभिर्ध्यातव्येभ्यस्तेभ्यः प्रसिद्धेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

रुन्धिअ । रुम्भिअ । रुज्झिअ । “रुधो ल्य-म्भौ च” [२१८.] ॥

५८. सन्नरजसः गलितवर्षध्यमानकर्माणः । कथितमलाः भस्मी-
कृतवर्द्धकर्माणः । यतो वृद्धं वृद्धिं गतं यत् तपस्तेजस्तेन वेष्टितं व्या-
प्तम् अङ्गं येषां ते तथा च वरमुनयः अद्यापि दुःखकालेपि वर्तन्ते
येषाम् अर्हेताम् । यन्मतसंस्थिता इत्यर्थः । तेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

अपट्टिण्हिं । सडिअ । “सव-पत्तोर्हेः” [२१९.] ॥

कडिअ । वडिअ । “कथ-वर्षी ढः” [२२०.] ॥

वेडिअ । “वेष्टः” [२२१.] ॥

१ B om. २ C °ति. ३ C बु. ४ B °निश्चा°. ५ B C वध्य°. ६ B C °द°. ७ B C दुःखमाकालेपि. The emendation is conjectural. ८ B अडिअ.

दुक्कड-संवेष्टिअओ भव-पासोव्वेढणोज्जओ लोओ

उव्वेष्टिज्जइ जेहिं, अरहन्ताणं नमो ताणं. ५९

जे झाउं संपज्जइ अणखिज्जिर-सिज्जिराण सा सिद्धी,

ते वच्चामो सरणं नच्चिर-मच्चिर-मणा सिद्धे. ६०

आणन्द-रोविराणं जेसु नवन्ताण होइ नोव्वेवो,

धाइ समुहं च मुत्ती, ताण नमो सब्ब-सिद्धाणं. ६१

५९. दुष्कृतेन अशुभकर्मणा संवेष्टितो व्याप्तः । परं भवपाशो-
द्घेष्टेन संसारबन्धनमोक्षणे उद्यतः कृतप्रयत्नो लोको यैरुद्घेष्ट्यते बन्ध-
नमुक्तः क्रियते तेभ्योर्हृदयो नमः ॥ दुक्कड इत्यत्र आर्षत्वात् तस्य वः ॥

संवेष्टिअओ । “समो वः” [५२२.] ॥

उव्वेढण । उव्वेष्टिज्जइ । “योदः” [५२३.] ॥

६०. यान् ध्यात्वा स्मृत्वा अखेसुस्वेसुणाम् अखेदनस्वेदनशी-
लानाम् । खेदस्वेदरहितानाम् इति यावत् । अस्माकं सा सिद्धिः तत्
सिद्धत्वं संपद्यते । तान् सिद्धान् नर्तितुं नर्तनशीलम् । भक्तिवशाद्
उत्कलिकाकलितम् इत्यर्थः । तथा मदितुं तोषणशीलं मनो येषां ते
तथाभूता वर्यं शरणं व्रजामः ॥ झाउम् इत्यत्र सेधनक्रियापेक्षया प्राज्ञावयम्
न संपद्यते इत्यपेक्षया । तच्च भावितमेवेति ॥

संपज्जइ । अणखिज्जिर । सिज्जिराण । “स्विदां वः” [५२४.] ॥

वच्चामो । नच्चिर । मच्चिर । “व्रज-वृत्त-मदो वः” [५२५.] ॥

६१. यान् आनन्दरोदितृणां हर्षाश्रुमोचनशीलानां सत्तां नमतां
नमस्कुर्वतां न उद्देशो भवति । किंतु यान् नमतां मुक्तिः संमुखम्

कुपधे धावन्ति, अखादिमं च खादन्ति, तेहिवि समं जो

धावइ खाइ अ तंपि हु बोहन्ते ग्रामि आयरिण्. ६२

कम्माई बोसिरन्ता, अतुट्टिरेणं तवेण सक्कन्ता,

अफुडिअ-अचलिअ-महिमा आयरिआ दिन्तु ते बोहिं. ६३

अभिमुखं च धावति सत्वरम् आयाति । तेभ्यः सर्वसिद्धेभ्यो नमः ॥
 ओसु इति “द्वितीयावृत्तीययोः सप्तमी” [३. १३५.] इति सप्तमी ॥

रोविराणं । नवन्ताण । “उद-नमोर्वः” [२२६.] ॥

उवेवो । “उद्विजः” [२२७.] ॥

६२. ये कुपधे अमार्गे । अनीताविति यावत् । धावन्ति । तथा ये
 खाद्यते यन् तन् खादं तस्य भावः खादत्वं न विद्यते खादत्वं यस्य
 तत् तथा अखाद्यं वस्तु खादन्ति । तैरपि समं यो धावति कुपधे ग-
 ण्छति खादति अभक्षणीयं भक्षयति च । हु इति निश्चितम् तमपि
 तादृशमपि प्राणिनं स्वयम् अधर्मम् अधर्मविप्रलब्धं च । अस्मादृशम्
 इत्यर्थः । बोधयतो धर्मदेशनया सन्मार्गे प्रवर्तयत आचार्यान् ध्या-
 यामि संस्मरामि ॥

धाइ । खाइ । खाद-धाबोर्लुक् [२२८.] ॥ बहुलाधिकाराद् वर्तमानाभविष्यद्विध्या-
 येकवचन एव । तेनेह न । धावन्ति । अखादिमं । खादन्ति ॥ कश्चिन्न । धावइ ॥

६३. कर्माणि व्युत्सृजन्तः आत्मनो दूरीकुर्वन्तः । ननु अनादि-
 कालालीनकर्मणां कथं व्युत्सर्ग इत्याह । अत्रोटिनां अच्छिदुरेण ।
 संपूर्णेनेति यावत् । तपसा शक्नुवन्तः सामर्थ्यं बिभ्रतः । अस्फुटितः
 अन्यौजसा अस्त्रणिहतः अत एव अचलितः अकम्पितः । स्थिर इ-
 त्यर्थः । महिमा माहात्म्यं येषां ते तथा । ते सर्वप्रसिद्धा आचार्या
 बोधिं जिनधर्मावामि ददतु प्रयच्छन्तु ॥

१ B drops अखादिमं च खादन्ति. २ B C बो^०

३ C स्वयमधर्मधर्मविप्र^०. ४ B C अत्रोटिना.

कृद्विअ-मोहो लोओ चलइ अपमिल्लिअ-व्वओ मोक्खे

जेहि, अपमीलिअच्छं पेच्छामो ते उवज्झाए. ६४

अणउम्मिल्लिअ-नाणोम्मीलणओ, हरिस-पसविरा लोए

सुअ-जलम् ओज्झाया पवरिसन्तु, विंत्थरिअ-गुण-भरिआ. ६५

वोसिरन्ता । “ छजे रा ” [१२९.] ॥

अतुद्विरेण । सकन्ता । “ शकादीनां द्विषन् ” [१३०.] ॥

६४. यैः कृत्वा स्फुटितः विदारितो मोहो येन स तथा । अपमी-
लितप्रतः उद्बुद्धचारित्रः । लोको मोक्षे चलति गच्छति । तान् उपा-
ध्यायान् अपमीलितार्क्षं निर्निमेषनयनं यथा भवति एवं पश्यामः ।
उपाध्यायदर्शने वयं सतृष्णा इत्यर्थः ॥

अकृद्विअ । अचल्लिअ । कृद्विअ । चलइ । “ स्फुटि-चलेः ” [१३१.] ।

६५. अनुन्मीलितम् अनुभूतं यज्ज्ञानं तस्य उन्मीलना व्यञ्जकाः ।
इयं प्राणिप्रमोदं प्रसवितारः जननशीलाः । विस्तृताः सर्वत्र प्रसृता
ये गुणास्तैर्मृताः निचिता उपाध्याया लोके जनमध्ये श्रुतमेव निर्म-
लपाविश्यहेतुत्वात् अलं प्रवर्धन्तु । निर्वृतिफलोत्पत्तये अस्मभ्यं प्र-
यच्छन्तिवत्यर्थः ।

अपमिल्लिअ । अपमीलिअ । अणउम्मिल्लिअ । उम्मीलणओ । “ प्रादेर्मीलिः ”
[१३२.] ॥

पसविरा । “ उवर्णस्यावः ” [१३३.] ॥

विन्त्थरिअ । भरिआ । “ ऋवर्णस्यारः ” [१३४.] ॥

पवरिसन्तु । “ छपादीनामरिः ” [१३५.] ॥

१ B C °य°. २ B C °णओ. ३ C विच्छ°.

१ B om. this and the following example. २ C निर्वृति°. ३ B C om.
this example. ४ C °णओ B उम्मील for उम्मीलणओ । प्रादेर्मीलि. ॥ ५ C °लः.
From the previous note B's reading also appears to be °लः. We with
A and Pischel.

नो रुसइ, नो तूसइ, जेऊण मणं लयम्मि जो नेन्तो
 मोत्तुं भवं, विणीअं तं साहु-जणं नमंसांमि. ६६
 उप्पाइअ-सदहणो असदहाणेवि देइ जो बोहिं,
 संसार-नासिरो हं तं साहुंचिय विहेमि गुरुं. ६७
 पञ्चवि अरहन्ताइं परमेही झाह, झाअह किम् अन्नं ?
 होऊण निव्विकप्पा, पसम-रया होइऊण तहा. ६८

६६. यो भवं मोत्तुं त्यक्तुं मनो जित्वा वशीकृत्य लये साम्याव-
 स्थायां नयन् सन् नो रुष्यति अमित्रे रोषं न करोति । नो तुष्यति
 मित्रे तोषं न करोति । तं विनीतं जितेन्द्रियं साधुजनं नमस्यामि ॥

रुसइ । तूसइ । “रुषादीनां रोषः” [२३६.] ॥

जेऊण । नेन्तो । मोत्तुं । “सुवर्णस्य गुणः” [२३७.] ॥ क्वचिन्न । विणीअं ॥

६७. अअहधाने जिनप्रणीतजीवाद्विषयार्थे तथेति प्रत्ययरहितेपि
 उत्पादितअहधानः जनितास्तिक्यबुद्धिर्यो बोधिं ददाति । संसाराद्
 नशिता नश्वनशीलोहं तमेव साधुं गुरुं विदधामि ॥

सदहणो । असदहाणे । “स्वराणां स्वराः” [२३८.] ॥ क्वचित्त्वम् । देइ ।
 नासिरो । विहेमि ॥

रुसइ । तूसइ । “व्यञ्जनाद् अद् अन्ते” [२३९.]

६८. भो भव्याः निर्विकल्पाः एते ध्वेया नवेति संशयरहिता
 भूत्वा तथा प्रशमरता उपशमपरा भूत्वा पञ्चापि अर्हदादीन् ध्यायन्त ।

१ B C नेत्तो. २ B om. असदहाणे. ३ So B C. See III, 157

१ B C put रुसइ । तूसइ । “व्यञ्जनाद् अद् अन्ते” after विणीअं । and before
 सदहणो &c. A, Pischel and the Bombay edition all read स्वराणां स्वराः ।
 व्यञ्जनादन्ते ॥

जिणउ कलिं अघ-चिणिअं, धुणिअ-सिरं सुणिअं गुण-गणा शुणिआ
इन्देहिवि, जम-पुणैणी सुअ-देवी, सयल-अघ-लुणणी. ६९

सो हुणइ भप्पै-मज्झे, ख-पुप्फम् उच्चेइ, पङ्कयाई थले

तह उच्चिणेइ, मोत्तुं सुअ-देविं महइ जो असं. ७०

किमन्यं हरिहरादिकं ध्यायत । हरिहरादिध्यानम् अपहाय अर्ह-
दधानपरा भवतेति भावः ॥

माह । लाजह । होऊण । होइऊण । “स्वराह अनतो वा” [२४०.] ॥

६९. श्रुतगुणगणा सकलजनश्रवणगोचरप्राप्तवरप्रदानादिगुण-
निष्पन्ना इन्द्रैरपि आस्ताम् अन्यैः धृतशिरो यथेत्येवं स्तुता आधिता
जगतः पवनी पावित्र्यजनिका सकलावस्य लवनी विच्छेदिका श्रु-
तदेवी अघेन चितं स्फीतं कलिं कलहं जयतु । आश्रितम् अस्मादृशं
निर्मत्सरं विदधात्वित्यर्थः ॥

७०. स पुरुषो भस्ममध्ये जुहोति हवनं करोति । खपुष्पम् उ-
च्चिनोति । तथा पङ्कजानि स्थले उच्चिनोति । यः श्रुतदेवीं मुक्त्वा
अन्यां महति पूजयति काङ्क्षति वा । श्रुतदेवीतो न्यासां देवता-
नाम् आराधनं भस्महुतादिकल्पम् इत्यर्थः ॥

जिणव । चिणिअं । धुणिअ । सुणिअ । शुणिआ । पुणणी । लुणणी । हुणइ ।

“चि-जि-श्रु-हु-स्तु-ख-पू-पूगांणो हस्वश्च” [२४१.] ॥ बाहुलकात् कचिह वा । उच्चेइ ।
उच्चिणेइ ॥

१ B °य°. २ B धुहिय. ३ B C °पुलणी. ४ B C सुय°. ५ G मज्ज°.

१ So B C. The *Dhundaḥkā* has, एव क्वातुमृत्यु° [III. 157] ।
अत् । इ । होऊण । होइऊण ।

लक्ष्मोर्हिपि हुणिज्जइ हुव्वइ कोडीहिँ अहव मन्ताणं;

सुअ देवआं युणिज्जइ न जा, न ता चिच्चए नाणं. ७१

तेण चिणिज्जइ नाणं, जिच्चइ मोहो, जिणिज्जए कालो,

सुअ-देवी अन्नेहिनि युच्चन्ता सुच्चए जेण. ७२

स-जसं सयं सुणिज्जइ, लुच्चइ कम्मं, लुणिज्जए पावं,

पुव्वइ अप्पाप्प-कुलं पुणिज्जए, महिअ सुअ-देवि. ७३

भव-भय-धुच्चन्तेहिँ पवण-धुणिज्जन्त-तूल-तरलस्स

फलम् आउअस्स चिम्मइ सुअ देवीए पसाएण. ७४

७१. मन्त्राणां लक्षैर्हूयते । अथ वा कोटिभिर्हूयते । कामपि देव-
ताम् उद्दिश्य होमः क्रियते । परं न यावच्छ्रुतदेवता स्तूयते न तावत्
ज्ञानं चीयते वृद्धिम् उपैति । अत्र कर्मकर्तारं कयात्मनेपदे ॥

७२. येन आस्तां यन् स्वयं स्तूयते अन्यैरपि स्तूयमाना श्रुतदेवी
श्रूयते तेन पुरुषेण ज्ञानं चीयते स्फीतीक्रियते । मोहः अज्ञानं जी-
यते पराभूयते तथा कालो मृत्युश्च जीयते अचिरात् मोक्षप्राप्तेः ॥

७३. महित्वा पूजयित्वा श्रुतदेवीम् स्वयशः स्वयं श्रूयते । स्वयं ओ-
त्तव्यतया श्लाघ्यं यशसेन लभ्यत इत्यर्थः । कर्म लूयते । पापं लूयते ।
आत्मा पूयते पवित्रः क्रियते । आत्मकुलं पूयते । अर्चकपुरुषेणेति
शेषः ॥

७४. भवभयेन धूयमानैः कम्पमानपुरुषैः पवनेन धूयमानं यत् तूलं
रूतं तद्वत् तरलं चञ्चलं तस्य आयुषः फलं श्रुतदेव्याः प्रसादेन ची-
यते उपचितं क्रियते । परमपुरुषार्थमहानन्दः प्राप्यत इत्यर्थः ॥

१ B C ०था. २ B ०यं. C ०इं ३ C पच्चइ. ४ B C अप्पाअप्पं

१ B श्रू. २ B लूयते ३ B C इं. ४ C वमरं

चिन्वइ अह न चिणिज्जइ, जिन्वइ अहवा जिणिज्जए नावि,

सुव्वइ अह न सुणिज्जइ, हुव्वइ न हुणिज्जए अहवा; ७५

धुव्वइ अह न धुणिज्जइ, धुव्वइ णाई धुणिज्जए अहवा,

लुव्वइ अह न लुणिज्जइ, धुव्वइ न धुणिज्जए अहवा; ७६

खम्मइ अह न खणिज्जइ, हम्मइ नो वा हणिज्जए जेण

सव्वंपि तस्स सहलं सुअ-देवि-विइण्णं-पुण्णस्स. ७७

७५. त्रिभिर्विशेषकम् । येन चीयते अध्यात्मादिषु उपचितेन भूयते । अथ वा न चीयते । जीयते । इन्द्रियादिषु वशिना भूयत इत्यर्थः । अथ वा नापि जीयते । भूयते गुरुमुखात् सर्वशास्त्रेषु अवर्णं क्रियते । अथ न भूयते । हूयते हवनं क्रियते अथ वा न हूयते ॥

७६. स्तूयते देवतादिषु स्तवनं क्रियते । अथ न स्तूयते । पूयते जलादिना पवित्रेण भूयते । अथ वा न पूयते । लूयते अशुभलवनं क्रियते । अथ न लूयते । धूयते पापरजःप्रकम्पनपरेण भूयते । अथ वा न धूयते ॥

७७. खन्यते निध्यादिनिमित्तं भूम्यादिखननं क्रियते । अथ न खन्यते । हन्यते शत्रुविनाशनं क्रियते नो वा हन्यते । परं श्रुतदेवी-विशीर्णपुण्यस्य तस्य । अपिरेवार्थे । सर्वमेव सफलम् । यत् किञ्चित् कुर्वतोपि श्रुतदेवीप्रसादात् सर्वं समीहितं तस्य संजायत इत्यर्थः ॥

हुणिज्जइ हुव्वइ । धुणिज्जइ धुव्वन्ता । चिन्वए चिणिज्जइ । जिन्वइ जिणिज्जए । सुव्वए सुणिज्जइ । लुव्वइ लुणिज्जए । धुव्वइ धुणिज्जए । धुव्वन्तेहि धुणिज्जन्त । चिन्वइ चिणिज्जइ । जिन्वइ जिणिज्जए । सुव्वइ सुणिज्जइ । हुव्वइ हुणिज्जए । धुव्वइ

१ B om. ० किन्वइ अहवा जिणिज्जइ. २ C तु. ३ B हुणज्जइ. ४ O ० अ. ५ B O पुज्ज.

१ B om. अथ न to क्रियते. २ B om. धुणिज्जइ ३ B C put धुव्वन्ता before सुव्वए. ४ B om. किन्वइ जिणिज्जइ. ५ B om. सुव्वए.

खम्मइ कुबोह-सेळो, खणिज्जए मूलओवि पाव-तरु,

हम्मइ कली, हणिज्जइ कम्मं सुअ-देवि-ज्ञाणेण. ७८

सुअ-देविं ज्ञाअन्तो अवाहय-भत्ति-निच्चल-मणेण

हम्मइ संसार-दुहं, मोहं हन्तूण हन्तव्वं. ७९

दुब्भउ गार्ह, बुब्भउ भारो, लिब्भउ खडं च तेणं खु,

पवयण-गार्ह-बोहि-वखीरं न दुहिज्जए जेण. ८०

धुणिज्जइ । पुब्भइ धुणिज्जए । लुब्भइ लुणिज्जइ । धुब्भइ धुणिज्जए । “न वा कर्म-
भावे ज्ञः कस्यच न लुक्” [२४२.] ।

विम्मइ विब्भइ चिणिज्जइ । “म्मश्चेः” [२४३.] ॥

७८. श्रुतदेवीध्यानेन कृत्वा पुरुषेण कुबोध एव सन्मार्गेरोधक-
त्वात् शैलः खन्यते विदार्यते । पापमेव अशुभफलदायित्वात् तरुः
मूलतोपि खन्यते । कलिः राटिर्हन्यते क्षिप्यते । कर्म ज्ञानावरणादि
हन्यते ॥

७९. अव्याहता अखण्डिता या भक्तिस्तस्यां निश्चलं यद् मन-
स्तेन कृत्वा श्रुतदेवीं ध्यायन् सन् हन्तव्यम् अपायजनकत्वाच्च ध्वं-
सनीयं मोहम् अज्ञानं हत्वा संसारदुःखं हन्ति मोहमूलजाम् संसा-
रदुःखस्य ॥

खम्मइ । खणिज्जइ । हम्मइ । हणिज्जइ । खम्मइ । खणिज्जइ । हम्मइ । हणिज्जइ ।
“हन्तव्वोऽन्त्यस्य” [२४४.] ॥ भाङ्गलकात् हन्तेः कर्तर्यपि । हम्मइ ॥ कश्चिज्ज ।
हन्तूण । हन्तव्वं ॥

८०. येन प्रवचनरूपा गौरेर्व गौः बोधिमेव क्षीरं न दुह्यते क्षा-
र्यते । तेन पुरुषेण खू इति निश्चितम् गौर्दुह्यताम् । मार उह्यताम् ।
खटस्तृणानि लिह्यताम् । कर्तव्यकरणविकलस्य तस्य आभीरमार-
वाहकबलीवर्दभाव एव परमार्थत इति भावः ॥

१ B C बोहि°.

१ B °इ. २ B C चिणिज्जए. ३ B C °इ. ४ B °इ. ५ B गौरेवे. ६ C °स्तुणेमे.

जेण वहिज्झइ हिअए सुअ-देवी, तेण रुब्भए कम्मं,
रुन्धिज्झइ कलि-ललिअं, लिहिज्झए अमयम् आकण्ठं. ८१
उज्झइ भवो, उहिज्झइ पावं, ताणं खु बैज्झइ न धम्मो,
वैन्धिज्झइ जेहि थुई पवयण-देवीइ भावेणं. ८२
भावाउ जाणुरुज्झइ, अणुरुन्धिज्झइ थवाउं, पूआए
उवरुज्झइ, उवरुन्धिज्झइ तवओ, सा जयउ वाणी. ८३

८१. येन हृदये श्रुतदेवी उच्यते धार्यते तेन पुरुषेण कर्म रुध्यते निवार्यते । कलिललितं कलिकालविजृम्भितं रुध्यते । अमृतम् आकण्ठं लिङ्ग्यते आसाद्यते । निर्धूतेन भूयत इत्यर्थः ॥

दुब्भइ दुहिज्झए । दुब्भइ वहिज्झइ । रुब्भए रुन्धिज्झइ । लिब्भए लिहिज्झए । “वमो दुह-लिह-वह-रुवाञ्जुवातः” [२४६.] ॥

८२. धैर्भावेन प्रवचनदेव्याः स्तुतिर्बध्यते ग्रध्यते । खु इति निश्चितम् । तैः पुरुषैर्भवो दह्यते भस्मसाम् क्रियते । विनाश्यत इति यावत् । पावं दह्यते तथा धर्मो न बध्यते कर्मान्तरेण नावष्टभ्यते ॥ ताणं इति कृतीयायाः वस्त्री ॥

उज्झइ उहिज्झइ । “दहो जसः” [२४६.] ॥

वैज्झइ वैन्धिज्झइ । “वैन्धो न्यः” [२४७.] ॥

८३. सा वाणी वाग्देवता जयतु सर्वोत्कर्षेण वर्तताम् । या भावाद् अन्तरङ्गबहुमानतः अनुरुध्यते प्रसाद्यते । सुप्रसन्ना क्रियत इति यावत् । स्तर्वाद् अनुरुध्यते । पूजायां अर्चनाद् उपरुध्यते अनुकू-स्यते । तपसो द्वादशविधतपश्चरणाद् उपरुध्यते ॥

१ B O हियए सुअ^०. २ B उज्झइ. ३ B C व^०. ४ B व^०. ५ C थवाअ. ६ B तवउ.

१ B om. this example. २ B om. this example. ३ B दध्यते. ४ B व^०.

५ B वंधो व.. C वंधो वः. We with A. ६ B स्वावत्.

भत्ती-संरुज्जन्ता, संरुन्धिज्जन्तआण मोहेण

न कहवि अवगम्मन्ती, सुअ-देवी देउ मह बोहिं. ८४

भण्णन्ती सुअ-देविति, भणिज्जन्ती ति-छोअ-माअत्ति,

कम्मेण व भावेणाशुगम्ममाणा, दिसउ कज्जं. ८५

भत्तीए कीरन्तीइ अहीरन्तीइ सइ हरिज्जन्ती,

वेडी-करिज्जमाणा तीरन्ते मोह-जलहिम्मि; ८६

८४. भक्त्या संरुध्यमाना आत्मायत्तीक्रियमाणा । तथा मोहेन संरुध्यमानैर्न कथमपि अवगम्यमाना श्रुतदेवी मह्यं बोधं सर्वपदार्थविषयविज्ञानं ददातु ॥

अशुगम्मइ अशुरन्धिज्जइ । उअरुज्जइ उअरन्धिज्जइ । संरुज्जन्ता
संरुन्धिज्जन्तआण । “समवपावु हयेः” [२४८.] ॥

८५. श्रुतदेवतेति भण्यमाना उत्कीर्ण्यमाना त्रिलोकमातेति भण्यमाना । वेति चार्थे । कर्मणा पूजादिक्रियया भावेन अन्तरङ्गबहुमानेन अनुगम्यमाना आश्रीयमाणा भगवती सरस्वती कार्यं प्रस्तावावु मम कुमारपालस्य विधेयं दिशतु आज्ञापयतु ॥

अवगम्मन्ती । भण्णन्ती । भणिज्जन्ती । अशुगम्ममाणा । “गमादीनां द्वित्वम्” [२४९.] ॥

८६. अथ कुमारपालभूपस्य कर्तव्यम् उपदिशत्विति मनोरथमन्तरोपस्थितश्रुतदेवतादर्शनं गाथाषट्केनाह । षड्विः कुलकम् । अथ प्रयोजनपृच्छानन्तरं प्रशमाक्रान्तस्य उपशमव्याप्तस्य नृपोत्कृष्टस्य भूपुंगवस्य कुमारपालस्य श्रुतदेवी प्रत्यक्षा दृष्टिगोचरासीन् ।

१ B C याण for आण. २ B C लोयमाअत्ति.

३ B आण. ४ B C अरन्ती.

अजरिज्जन्त-भयंपि हु जीरन्त-मयं जयंपि पकुणन्ती,
 पतरिज्जन्त-भवोदहि-सेऊवम-चरण-रेणु-कणा; ८७
 जेहि विढप्पइ किंसी, विढविज्जइ जेहि उज्जलं नाणं,
 अज्जिज्जइ जेहि सिरी, सव्वेहिवि तेहिं शायव्वा; ८८
 सव्वं णव्वइ जेहिं अणज्जमाणा बुहेहि तेहिंपि,
 अण्णिज्जन्त-सरूवा सिद्धेहिवि वाहरिज्जन्ती; ८९

किंभूता । अद्रियमाणया अन्येनानपास्यमानया । निश्चलयेति यावत् ।
 क्रियमाणया विधीयमानया भक्त्या अन्तरङ्गबहुमानेन कृत्वा सदा
 द्रियमाणा आवर्ज्यमाना । आत्मसात् क्रियमाणेत्यर्थः । मोहो-
 ऽज्ञानम् तदेव जलधिस्तस्मिंस्तीर्यमाणे लङ्घ्यमाने वेद्या प्रवहणं
 क्रियमाणा । संसाराद् उचितीर्षुभिराश्रीयमाणेत्यर्थः ॥

८७. हु इति निश्चितम् जगदपि न जनमात्रम् अजीर्यमाणम-
 दमपि अन्नश्रयमानाभिमानमपि जीर्यमाणमहम् । विनयपरम् इत्यर्थः ।
 प्रकुर्वेती विदधाना प्रतीर्यमाणः आराधकैर्विलङ्घ्यमानो यो भवो-
 दधिस्तत्र निस्तारकत्वाद् सेतूपमाश्चरणरेणुकणा यस्याः सा तथा ॥

८८. यैः कीर्तिरर्ज्यते आसाद्यते यैरुज्ज्वलं निर्मलं ज्ञानम् अर्ज्यते
 यैः श्रीरर्ज्यते तैः पुरुषैः सर्वैरपि ध्यातव्या ॥

८९. यैः सर्वमपि ज्ञायते तैरपि बुधैरज्ञायमाना एवंस्वरूपेत्यबु-
 ध्यमाना । सिद्धैरपि अणिमाद्यैश्चर्यसंपन्नपुरुषैरपि अज्ञायमान-
 स्वरूपा व्याह्रियमाणा भण्यमाना । श्रुतदेवताध्यानेनैव कीर्तिज्ञाने
 संपद्येते इत्यर्थः ॥

१ C तेहि. २ B C जेहि ३ B सव्वेहिवि. C सद्धेहिवि.

१ B अद्रियमाणया । अन्येनानपा^० C अद्रियमाणयोऽन्योनानपा^०. २ B C सत्-
 ० C कृत्वात्.

वाहिष्पन्तादप्पन्त-मङ्गले गिण्हणिज्ज-अभिहाणा,
 आदविअ-युईहि सया सिप्पन्ती, भत्ति-धिप्पन्ती; ९०
 सुर-वहु-छिप्पन्त-पया, छिविज्जमाणा युईहि सुअ-देवी,
 पसमाप्फुण्णस्स निवोहुँसस्स अह आसि पक्खत्ता. ९१

९०. व्याहियमाणं नैमित्तिकादिना भण्यमानम् आरभ्यमाणं बन्धादिना क्रियमाणं च यन्मङ्गलं शुभकार्यं तस्मिन् गृह्यमाणाभिधाना त्वत्प्रसादाभिर्विभ्रं भवत्विति उक्तीर्त्यमाननामा . आरब्धस्तुतिभिः भक्तजनकृतस्तवनैः कृत्वा सदा स्निह्यमाना जिहरेण-भूतैर्गण्यत्वाह स्नेहवती क्रियमाणा । सिच्यमाना स्तावकेन आत्मनि आर्द्रहृदया क्रियमाणा । भक्त्या गृह्यमाणा आत्मसान् क्रियमाणा । न दुराराधेत्यर्थः ॥

९१. सुरवभूभिः स्पृश्यमानौ प्रणामावसरे भालेन वृष्यमाणौ पादौ यस्याः सा । तथा स्तुतिभिः कविस्तोत्रैश्च स्पृश्यमाना विषयीक्रियमाणा ॥

भीरन्तीइ । अभीरन्तीइ । हरिजन्ती । करिजमाणा । तीरन्ते । अजरिजन्त ।
जीरन्त । पत्तिरिजन्त । “ह-क-त-आमीरः” [२६०.] ।

विदप्पइ । विदविज्जइ । अजिजइ । “अजेविदप्पः” [२६१.] ॥

णज्जइ । अणजमाणा । अणुणिज्जन्त । “ओ णज्ज-णज्जो” [२६२.] ॥

वाहरिजन्ती । वाहिष्पन्त । “ज्जाहरेवाहिष्पः” [२६३.] ।

आदप्पन्त । आदविअ । “आरभेरादप्पः” [२६४.] ॥

सिप्पन्ती । “जेह-सिचोः सिप्पः” [२६५.] ॥

गेण्हणिज्ज । धेप्पन्ती । “घेहेधेप्पः” [२६६.] ॥

१ B C °वहु°. २ B C सुय°. ३ B °पुण्णस्स C °पुणस्स. ४ B °कसस्स. ५ B हासि.

१ B C °दादनिवि°. २ B C °तेनधेत्वा° for °तण्यर्थत्वा° ३ C स्तव°. ४ B वृष्य-
 माणौ. C स्पृश्यमाणौ The emendation is conjectural. ५ C वि°. ६ B C A. °धि°

अर्णयकन्त-गिराए अमयासाराणुहारिणीइ तदो

इअ उत्तं देवीए वच्छल्लेणं महन्देणं. ९२

तइ इन्दो निबिन्दो विहरदु अन्देउरम्मि सो दाव;

इन्दस्स ताव मिच्चं हवेसि महि-सामिआ तुमयं. ९३

लिप्पन्त लिखिजमाणा । “स्पृष्टोच्छिद्यः” [१५७.] ॥

अपक्कण्ण २ अकुत्तस्स । “तेनापकुण्णादयः” [१५८.] ॥

९२. ततो नृपप्रत्यक्षानन्तरं महता वात्सल्येन अनुकूलतया देव्या श्रुतदेवतया । अमृतस्य आसारः वेगवद्वर्षस्तम् अनुहरति सदृशी-
करोतीत्येवशीला पितृ श्याम अनुहारिणी तथा अफेकन्ती अन्तरा
अनुश्रवन्ती या गीर्वाक् तथा कृत्वा इति वक्ष्यमाणम् उक्तम् ।

अणयकन्त । “यातवोर्धाम्तरेपि” [१५९.] ॥ केचित् कैश्चिद् उपसर्गैर्निर्णयम् ।
अणुहारिणीइ ॥

[इति] प्राकृतभाषा समाप्ता ॥

तदो । “तो दोऽनातो शौरसेन्याम् अयुक्तस्य” [१६०.] ॥ अयुक्तस्येति किम् ।
उत्तं ॥

९३. उक्तमेव गाथाष्टकेनाह । त्वया कृत्वा । तावद् इति अभ्यु-

१ B अन^०.

१ B C स्पृष्ट^०. We with A. २ B आपुन । उकोसरस . केनापुनदयः । C अ-
कुन उकोसरस । केनापुनदयः । A reads the sūtra thus केनापुनदयः ।
We with Bm. and Fischel. ३ B देव्या. ४ B O अप^०. ५ B C उपसर्गैः.
६ After उपसर्गैः which it reads for उपसर्गैः C differs from B up to the
end of the Sarga, giving a different commentary from the latter.
See Note at the end of the Sarga. ७ B has अणुहारिणीइ twice.

हंहो मणस्सि रायं जं अव भयवन्ति विम्वेदि भवं,

रविखज्जसु तेण तुमं जिण-वड्ढा मेइणी-मघवं. ९४

अय्यावत्ते सयले कद-कज्जो तं खु थाम-सिरि-णाह

जिण-नाथ-सुमरणे इधम् अज्जिद-इह-लोअ-पर-लोअ. ९५

पगमे । ततश्च अभ्युपगतम् एतत् । स विश्वप्रसिद्ध इन्द्रो निश्चिन्तः ।
एतदरातीनां सकलदानवानां त्वया हननाद् निःशङ्कः सम् अन्तः-
पुरे विहरतु रमताम् । तथा तुमयम् इति अयं त्वम् । अथ वा शुभ्रः
सिंहा सह तुमयम् इति कश्चिद् तदा तुमयम् इति त्वम् । हे महीसामिन्
पृथ्वीपते इन्द्रस्य तावद् मित्रं बान्धवो भवसि संजानः । भवसीति
संज्ञासीत्ये [हि०. ९. ४] इत्यादिना वर्तमाना ॥

महन्वेण । मिच्छिन्ही । अन्वेउरम्मि । “अथः कश्चित्” [२६१.] ॥

इध ताव । “वादेस्तावति” [२६२.] ॥

९४. मनस्विन् अभिमानिन् हंहो राजन् भवान्, अव भगवन्
इति, यं विज्ञापयति भक्तिपूर्वं वदति । तेन जिनपतिना मेदिनीमघ-
यन् रक्ष्यस्व त्रायस्व । तेन तव पालनं क्रियताम् इति यावत् ॥

महि-सामिआ । मणस्सि । “आ आमग्गे लौ द्वेनो नः” [२६३.] ॥

रायं । “मो वा” [२६४.] ॥

अयवं । अवं । “भवद्भगवतोः” [२६५.] ॥ कश्चिद् अय्यत्रापि । मघवं ॥

९५. स्वामिन्ः पराक्रमलक्ष्मीः तस्या नाथ इह अस्मिन् जगति
जिननाथस्मरणे सति अर्जिते हलोकपरलोक सफलीकृते हपरभव खु
निश्चितं सकले आर्यावर्ते समस्तार्यजनपदेषु त्वं कृतकृत्यः निष्पन्न-
प्रयोजनः ॥

तायथ समग्ग-पुहविं, तायह सग्गंप्पि, भोदु तुह भदं;

होदु जयस्सोत्तंसो तुह किस्सीए अपुरवाए. ९६

सत्तीइ अपुच्चाए होदूण हरिव्व हविय सेसोव्व

होत्ता भरहोव्व तुमं एग-च्छत्तं कुणसु रज्जं. ९७

करियावणि-उद्दारं, गुरु-भावं गड्डय, कड्डय बलि-बन्धं,

गच्छिय लच्छियम् उविन्दो भोदि भवं, भोदु इन्द-समो. ९८

अय्यावत्ते कज्जो । “न वा यो यः” [२९९.] ॥

सिरि-णाह जिण-नाथ । “धो धः” [२९७.] । अपदादविलेख । धाम ॥

९६. हे नरेन्द्र समग्रपृथिवीं प्रायस्व पालय । स्वर्गं दिवमपि प्रा-
यस्व । तथा तव भद्रं भवतु । तव अपूर्वया लोकोत्तरया कीर्त्या कृत्वा
अगत उत्तंसः शिरःशेखरश्च भवतु ॥

ईधम् इह । तायथ तायह । “इह-इधोर्हस्य” [२९८.] ॥

भोदु होदु । “भुवो भः” [२९९.] ॥

९७. अपूर्वया शक्त्या पराक्रमेण कृत्वा हरिः इन्द्रः कृष्णो वा
स इव भूत्वा संपथ शेषः अनन्तः स इव भूत्वा भरतः आश्वक्री
स इव भूत्वा च त्वम् एकच्छत्रं राज्यम् आधिपत्यं कुरु ॥

अपुरवाए अपुवाए । “पूर्वस्य पुरवः” [२७०.] ॥

होदूण । हविय । होत्ता । “एक इय-दूणी” [२७१.] ॥

९८. अश्वनेः उद्धारं द्विषद्विषम्यो रक्षणं कृत्वा गुरुभावं^१ गत्वा
बलिनां बन्धं कृत्वा लक्ष्मीं गत्वा आसाद्य च भवान् उपेन्द्रो भ-
वति । यतः सोऽपि कृतप्रलयकालसमुद्रमग्नपृथिव्युद्धारः बलिबन्धने
संजातमहाप्रमाणः विहितबलिदानबन्धः समासादितलक्ष्मीक-
श्चेति । तथा भवतु भवान् इन्द्रसमः । परमैश्वर्येण अधुना शक्रकल्पः
संजायताम् इति भावः ॥

अस्नेहि तुह पसंसा किञ्जदि, अन्नेहि किञ्जदे न कहं,
 किच्ची रमिस्सिदि तुहा सग्गादु रसातलादोवि. ९९
 दाणिं तुह तुहा, ता देमि वरं इअ तुमम्मि जुत्तम् इमं,
 जुत्तं णिमं खु, मग्गमु, इह किं णेदंति मा चिन्त. १००
 भणिओ निवो किम् एदं तिहुयण-रज्जंपि तुमइ तुहाए,
 तुज्झय्येव पसाया सुरीओ हज्जेत्ति भण्णन्ति. १०१

करिअ । गहुअ । कहुअ । गच्छिअ । “कृ-गमो बह्वजः” [२७२.] ॥

भोदि । “दिरिच्योः” [२७१.] ॥

९९. हे महाराज अस्माभिः । सकललोकनमस्करणीयाभिरित्यर्थः । तव प्रशंसा श्लाघा क्रियते अतः कथम् अन्यैर्धिबुधैः न क्रियते । अपि तु विधीयत एव । तथा तव कीर्तिः आ स्वर्गाद् आ रसातलादपि स्वर्गे रसातले च व्याप्य रमिष्यते विचरिष्यति ॥

किञ्जदि । किञ्जदे । “अतो देव” [२७४.] ॥ अत इति किम् । भोदि ॥

रमिस्सिदि । “अविष्यति स्तिः” [२७५.] ॥

सग्गादु । रसातलादो । “अतो कृतेर्दादो-दादु” [२७६.] ॥

१००. हे नृप इदानीं तव तुष्टा । तस्मात् त्वयि वरं ददामीति युक्तम् इदम् । युक्तं भगवत्या वरवितरणम् । परम् अहं कथं याञ्चां करोमीत्याह । खु इति निश्चितम् युक्तम् इदम् । ममपाश्चाद् याचनं समुचितम् इति भावः । अतो मार्गेय वरं याचस्व । इह मयि विषये किम् एतद् इति मा चिन्तय । अस्याः सकाशात् किं वरमार्गणेन इतीदं मा पर्यालोचयेति भावः ॥

दाणिं । “इदानीमो दाणिं” [२७७.] ॥

ता । “तस्मात् ताः” [२७८.] ॥

१०१. हे भगवति त्वया तुष्ट्या किम् एतद् वरप्रदानमात्रम् । न किञ्चिद् इत्यर्थः । यतस्त्रिभुवनराज्यमपि । आस्तां पृथिवीपतित्वमा-

१ B D रमिस्सिदि; O रमिस्सिदि.

१ B D सगी^२. २ B D रमिस्सिदि ।

हीमाणहे देवि तुमं सि दिद्धा, हीमाणहे हं चकिदो भवादो,

णं अम्महे किंवि भणोपदेसं हीही भणन्तावि समन्तिजेण. १०२

त्रम् इति नृपो भणितः विज्ञपयितुम् आरब्धवान् । तथा तत्रैव प्र-
सादात् सूर्यो देव्यः हञ्जेति हे चेटिका इति भण्यन्ते चेटिकावद्
आह्वयन्त इत्यर्थः ॥

जुत्तमिं जुत्तं णिम् । किं पेद्दं किमेद्दं । “मोत्थाण्णो वेदेत्तो” [१७९] ॥

तुज्जप्प्येव । “एवार्थे एव” [१८०.] ॥

हञ्जेति । “हञ्जे चेष्याह्वाने” [१८१.] ॥

१०२. हीमाणहे इति आश्चर्यं । देवि श्रुतदेवते त्वं दृष्ट्वा विलो-
किता असि भवसि । हीमाणहे इति निर्वेदे । अतः निर्विण्णत्वाद्
अहं भवान् चकितस्त्रस्तः । णमिति नन्वर्थे । अम्महे इति हर्षे ।
ततः हे भगवति ननु सहर्षं कमपि कंचन उपदेशं भण आदिश ।
येन उपदेशेन कृत्वा । हीहीति विदूषकाणां हर्षद्योतने । ततो हीही
भणन्तः हर्षेण हीहीशब्दं कुर्वन्तः निरन्तरं हसनशीला विदूषका
अपीत्यर्थः । शाम्यन्ति उपशमिनो भवन्ति । भण उपदेशाम् इत्यनेन
उत्तरसर्गार्थसूचनम् । इन्द्रवज्रा छन्दः ॥

हीमाणहे । हीमाणहे । “हीमाणहे विस्मय-निर्वेदे” [१८२.] ॥

णं । “णं नन्वर्थे” [१८३.] ॥

अम्महे । “अम्महे हर्षे” [१८४.] ॥

हीही ॥ “हीही विदूषकस्य” [१८५.] ॥

“शेषं प्राकृतवदिति” [१८६.] । शौरसेन्या यत् कार्यम् उक्तं ततोऽन्यत् प्राकृतव-
दिति । अतः जेणेति “टा-आमोर्णः” [१.६.] । “टा-ण-वात्येत्” [३.१४.] च
प्रवर्तते ॥

[इति] शौरसेनी भाषा समाप्ता ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्वयाश्रय-

महाकाव्यवृत्तौ सप्तमः सर्गः समाप्तः ॥

कधिदे शुभोपदेशे शलशदीपे तदो अपस्त्रलिदे

भव-कस्ट-गिम्ह-पदहण-विघस्टणे शुस्तु-मेधेव. १

अदिशुस्तिदं निविस्टे चदुस्त-वग्गं विवट्टियद-कशाए

शावट्टय-योग-लहिदे शाहू शाहदि अणञ्ज-मणे. २

१. ततः नृपविज्ञप्तिकानन्तरं भवकष्टमेव प्रीष्मप्रदहनं निदाघ-
संतापस्तस्य विघट्टने अपनयने सुप्तुमेध इव वर्धुकजलद इव । अप-
स्त्रलितः अबाधितः शुभोपदेशः सरस्वत्या कथितः प्रतिपादितः ॥

कधिदे । शुभोपदेशे । “अत एव सौ पुंस्ति मागध्याम्” [१८७.] ॥

शलशदीपे । “र-सोर्ल-शौ” [१८८.] ॥

अपस्त्रलिदे । कस्ट । “स-योः संयोगे सोऽधीष्मे” [१८९.] ॥ अग्नीष्म इति किम् ।
गिम्ह ॥

विघस्टणे । शुस्तु । “द्व-वयोः स्टः” [१९०.] ॥

२. उपदेशमेव एकाशीत्या गाथाभिराह । अनिसुस्थितम् अति-
समाहितं यथा भवति एवं निविष्टः धर्मध्याननिरतः अत एव विव-
र्जितकषायः क्रोधादिरहितः । सावययोगरहितः सपापव्यापारव-
र्जितः । अनन्यमनाः मोक्षैकतानमानसः साधुः संयतः क्षतुर्ध्वर्गं
निर्वाणं साधयति निष्पादयति । आत्माधीनम् आधत्त इति यावत् ॥

अदिशुस्तिदं । चदुस्त । “स्थ-धेयोः एतः” [१९१.] ॥

विवट्टियद । शावट्टय-योग । “ज-य-यां यः” [१९२.] ॥

---

१ B D निविष्टे, C निविष्टे.

---

१ D विवर्जितः.

पुञ्जे निशाद-पञ्जे सुपञ्जले यदि-पथेन वञ्जन्ते
 शयल-पथ-वञ्जलत्वं गन्धन्ते लहदि पलप-पदं. ३
 श-पल-विव-का-लहिदे पेस्कन्ते सञ्चम् ओछ-दिस्तीए
 भिद-पियम् आचस्कन्ते चिष्ठदि मगगम्पि मो-कस्स. ४
 एदस्स वधं कलिमो भत्ति एदाह इदि मदी जाइ
 ताणं दोण्हपि हमे हिदेत्ति बुद्धी पेउहव्वा. ५

१. पुण्यः सुकृती निशातप्रज्ञः कुशामीयबुद्धिः सुप्राञ्जलः कौटि-
 ल्यरहितः पतिपथेन साधुमार्गेण ब्रजन् प्रयान् सकलजगद्वत्सलत्वं
 त्रिजगदानुकूल्यं च गच्छन् समाचरन् सन् पुरुषः परमपदं मुक्तिं
 लभते प्राप्नोति ॥

अणञ्ज-मणे । पुञ्जे । पञ्जे । सुपञ्जले । “न्य-पय-श-आं ङः” [२९३.] ॥

वञ्जन्ते । “ब्रजो जः” [२९४.] ॥

गन्धन्ते । “छस्य भोमादी” [२९५.] ॥ लाक्षणिकस्यापि । वञ्जलत्वं ॥

४. स्वपरविवक्षारहितः शत्रौ मित्रे च समभावः । अत एव सर्वं
 समस्तलोकम् आर्द्रदृष्ट्या सकलजगदृशा प्रेक्षमाणः विलोकयन्
 मितं प्रियं च आचक्षाणः वदन् मोक्षस्य मार्गे पदव्यां तिष्ठति ॥

विव-का । मो-कस्स । “क्षस्य-कः” [२९६.] ॥

पेस्कन्ते । आचस्कन्ते । “स्कः प्रेक्षाचक्षयोः” [२९७.] ॥

चिष्ठदि । “तिष्ठश्चिष्ठः” [२९८.] ॥

५. एतस्य वधं कुर्मः भक्तिम् एतस्य कुर्मः इति मतिः आत्मानं
 प्रति एवं बुद्धिर्ययोः । ताणं दुण्हमिति षष्ठीसप्तम्योः अर्थं प्रत्यभे-
 दान् तयोर्द्वयोरपि विषये अहं वयं वा इति हिता बुद्धिः प्रयोक्तव्या ।

१ None of the three MSS. have taken care to distinguish all
 cases of *anurūpa* by the particular concave mark. २ B. D. पउहव्वा.

पञ्चान रात्रिणा गुण-निधिना राज्ञा अनञ्ज-पुञ्जेन
चिन्तेतर्ध्वं मतनाति-वेरिनो किल विजेतव्वा, ६
सुद्धाकसाय-हितपक-जित-करन-कुतुम्ब-चेसटो योगी
सुक-कुतुम्ब-सिनेहो न वलति गन्तून मुख-पतं. ७

अहमेवायं वयमेव एते इत्यनुकूलः अभेदभावः करणीय इत्यर्थः ।
 अत्र भक्तिकरणमतौ इति उपमानार्थः । अन्यथा भक्तिं चिकीर्षी
 सर्वस्यापि आत्मभावो भवत्येव । ततश्च यथा भक्तिं चिकीर्षी आत्म-
 भावस्तथा जिघांसावपि कर्तव्य इति भावः ॥

एवस्व एहाह । “अवर्णाहा कस्तो वाहः” [२९९.] ॥

आहं तार्ण । “आमो आहं वा” [३००.] ॥

हने । “अहं-ययमोहं” [३०१.] ॥

“शेषं शौरसेनीवद्” [३०२.] । आगध्यां यदुक्तं ततोऽप्यद् शौरसेनीवद् व्रट्ठ्यम् ।
 अतः हिदेति । “तो दोऽमादो” [४.२९०.] इति तस्य दः ॥ ययोदवा । “अयः
 कथिह” [४.२९१.] इति तस्य दः ॥

[इति] मागधी भाषा समाप्ता ॥

६. प्राज्ञानां राज्ञा विचक्षणाधीशेन गुणनिधिना गाम्भीर्योदा-
 र्यधैर्यादिशेवधिना । न अन्यः पुण्यो यस्मान् स तथा । तेन राज्ञा
 नृपेण मदनादिवैरिणः आन्तराः षट् शुचवः किल इति प्रसिद्धौ
 विजेतव्याः अभिभवनीया इति चिन्तयितव्यं पर्यालोच्यम् ॥

पञ्चा । “जी शः पैशाच्याम्” [३०३.] ॥

रात्रिणा । [रात्रा ।] “रात्रो वा त्रिजः” [३०४.] ॥

अनञ्ज-पुञ्जेन । “न्य-ण्योर्ज्ञः” [३०५.] ॥

गुण । वेरिनो । “णी नः” [३०६.] ॥

मतनाति । विजेतवा । “त-दोस्तः” [३०७.] ॥

किल । “लो लः” [३०८.] ॥

७. शुद्धं निर्मलम् अकषायं क्रोधादिरहितं हृदयं यस्य । अतः

यन्ति कसाया नत्थून यन्ति नद्धून सव्व-कम्पाइं
 सम-सलिल-सिनातानं उज्झित-कत-कपट-भरियान. ८
 यति अरिह-यरम-मन्तो पडिद्व्यते, कीरते न जीव-वधो,
 यातिस-ताविस-जाती ततो जनो निव्वुत्तिं याति. ९

एव करणानि इन्द्रियाणि तान्येव आत्मनो मोहजननात् कुटुम्बं
 तस्य चेष्टा स्वस्वविषये व्यापारः । जिता परास्ता करणकुटुम्बचेष्टा
 च येन स तथा । मुक्तकुटुम्बस्नेहः परित्यक्तबन्धुवर्गानुरागः योसी
 शुभध्यानैकतानः संयमी मोक्षपदं गत्वा प्राप्य न बलसे न संसारे
 समायाति ॥

सहाकसाय । “क-सोः स” [१०९] ॥

हितपक । “द्वये यस्य पः” [११०.] ॥

कृतम्ब । “दोस्तुर्वी” [१११.] ॥

गन्तून । “कस्वस्तूनाः” [११२.] ॥

८. शम एव कोपसंतापहारकत्वात् सलिलम् । तेन स्नातानाम् ।
 निर्भूतान्तरकुवासनामलानाम् इत्यर्थः । उज्झिता त्यक्ता कृतकपटा
 दक्षितालीकस्नेहत्वात् रचितनिकृतिः भार्या यैस्तेषां पुरुषाणां कथाया
 नष्टा तान् मुक्ता यान्ति गच्छन्ति सर्वकर्माणि च नष्टा यान्ति ॥

नत्थून । नद्धून । “दून-त्थूनी द्वः” [११३.] ॥

येसदो । सिनेदो । सिनस्तगं । भरियान । “यै-क-ष्टो रिप-सिन-सटाः कथित्”
 [११४.] ॥

९. यदि अर्हताम् इत्युपलक्षणम् । अर्हदादीनाम् इत्यर्थः । परम-
 मन्नः । पक्षपरमेष्ठिनमस्कार इति भावः । पठ्यते परावर्त्यते ।
 जीववधश्च न क्रियते । ततः अर्हदादिमन्त्रगुणनान् जीववधविर-
 तेर्वा यादृशतादृशजातिः हीनोत्तमकुलोपि जनो निर्बृतिं याति ॥

पडिद्व्यते । “कयस्सेद्वयः” [११५.] ॥

अच्छति रत्ने सेलेवि अच्छते दृढ-तपं तपन्तोवि;

ताव न लभेय्य मुक्तं याव न विसयान तूरातो. १०

तूरातु नेन घेप्पति मुत्ति-सिरी नाइ योग-किरियाए

अत्तारि-मङ्गलं-पभुत्ति-मन्तम् उक्खोसमानेन. ११

कीरते । “कुलो कीरः” [११६.] ॥

यात्तिस् । तात्तिस् । “यादृक्तादेर्दुस्तिः” [११७.] ॥

याति । “इच्छेयः” [११८.] ॥

१०. अरण्य आस्ते शैलेपि आस्ते दृढं तीव्रं तपस्तप्यमानोपि कुर्वन्-
मपि । परं तावद् न मोक्षं लप्स्यते प्राप्स्यति यावद् विषयाणाम् ।
“कश्चिद् द्वितीयदेः” [१.११४] इति पञ्चम्याः स्थाने षष्ठी । अतः विषयेभ्य
इत्यर्थः । न दूरात् । विषयेषु यावद् न विरज्यतीत्यर्थः ॥

अच्छति । अच्छते । “आह तेज” [११९.] ॥ आह इति किम् । याति ॥

लभेय्य । “भविष्यत्येव एव” [१२०.] ॥

११. अशारिमङ्गलम् इति पदं प्रभृति यस्य अशारिमङ्गलं अरहन्ता-
मङ्गलं इत्यादिदण्डकस्य स तथा । स चासौ मन्त्रश्च तम् उद्घोषता
उच्यते तेन सर्वोत्कृष्टपुरुषेण तया योगक्रियया अर्हदादिध्याना-
नुष्ठानेन कृत्वा दूराद् मुक्तिश्रीः गृह्यते । अनासन्नापि सिद्धिः आ-
त्मसात् क्रियत इति भावः ॥

तूरातो । तूरातु । “अतो कसेर्जातो-कात्” [१२१.] ॥

नेन । नाए । “तदिदमोष्ट नेन श्रियां तु नाए” [१२२.] ॥

“शेषं शौरसेनीवत्” [१२३.] । पैशाच्यां यद् उक्तं ततोन्वयत् शौरसेनीवत् ज्ञेयम् ।
तद्वाहरण्यानि चात्र स्वयम् अभ्युद्यमि ॥

योग-किरियाए । पभुत्ति । “न क-ग-अ-आदि” [१२४.] इत्यनेन कगचजादीत्या-
दिषदसम्बन्तइत्याद्यन्तसूत्रैर्वक्तुं तत् न शक्नोति ॥

[इति] पैशाची भाषा समाप्ता ॥

वन्धु सठासठेसुवि आलम्बित-उपसमो अनालम्फो

सव्वञ्ज-लाच-चलने अनुशायन्तो हवति योगी. १२

झेच्छर-डमरुक-भेरी-ढक्का-जीमूत-गफिर-घोसावि

वम्ह-नियोजितम् अप्पं जस्स न दोलन्ति सो धेञ्जो. १३

उम्भिय-बाह, असारउ सव्वुवि, म भमि कु-तित्थिअ-पेट्टे सुहिआ,

परिहरि तुणु जिम्बे सव्वुवि भव-सुहु, पुत्ता तुहमइ एउ कहिआ. १४

१२. सर्वज्ञराजचरणान् अनुध्यायन् योगी अशठेषु अमाया-
विषु शठेष्वपि बन्धुः हितपरत्वाद् बान्धवकल्पः आलम्बितोपशमः
आश्रितशान्तभावः । अनारम्भः विवर्जितसावयवव्यापारः अनाल-
म्फो वा परित्यक्तजीववधो भवति ।

ढक्कोसमानेव । वन्धु । आलम्बित । अनालम्फो । सव्वञ्ज-लाच । “चूलिकापै-
शाचिके तृतीय-तुर्ययोराद्य-द्वितीयौ” [३२५] ॥

सव्वञ्ज-लाच-चलने । “रस्य लो वा” [३२६] ।

१३. झेच्छरश्च अडाउजेति प्रसिद्धः । डमरुकश्च भेरी च दु-
न्तुभिः ढक्का च पटहः । तेषां जीमूतवद् ये गम्भीरा मन्द्रा घोषाः
शब्दा अपि । आस्तां रूपादयः । ब्रह्मनियोजितम् आत्मानं यस्य न
दोलयन्ति न चालयन्ति । शब्दादिविषया यदात्मानं परमतत्त्वलीनं
न क्षोभयन्तीति यावत् । स धन्यः ॥

झेच्छर । डमरुक । भेरी । ढक्का । जीमूत । गफिर । घोसा । नियोजितं । “ना-
दिशुज्योरन्येषाम्” [३२७] ॥

“शेव प्राग्वदिति” [३२८.] ॥ वञ्जो इत्यत्र “न्यप्योक्तः” [४.३०५] ॥

[इति] चूलिकापैशाचिकभाषा समाप्ता ।

१४. हे पुत्र त्वं मया ऊर्ध्वबाहु यथा भवति एवमीदृक् एवंविधं

१ C D वन्धु. २ B C सव्वञ्ज. ३ B C धेञ्जो. ४ C पेट्टे D पेट्टे ५ D
पुत्ता ह मइ एहउ-

१ B आलम्बिता. २ B C सव्वञ्ज. ३ B C सव्वञ्ज.

गङ्गाहे जम्बुणहे भीतरु मेळइ, सरसइ-मज्झि हंसु जइ झिल्लइ,
तय सो केत्थुवि रमइ पहुत्तउ जित्थु ठाई सो सुक्खु निरुत्तउ. १५

केणवि जोग-पओगेण कहवि हु घरि रुद्धे सव्वेहिवि वारिहि
जोअन्तहेवि निहेलण-नाहहु घर-सव्वस्सुवि निज्जइ चोरेहि. १६

कथितः । किं तन् तद् आह । सर्वमपि पुत्रमित्रकलत्रादिकम् असारं
संसारदुःखात्राणतया तुच्छम् । तथा कुतीर्थिकपृष्ठेन मुधा मा भ्रम ।
परमपुरुषार्थलिप्सुः पाषण्ड्याश्रितो मा भूद् इति भावः । तथा तृ-
णमिव सर्वमपि भवसुखं स्रक्चन्दनवनितादिविषयशर्म परिहर ।
मा अत्र इच्छां कृपा इत्यर्थः । वदनकं छन्दः ॥

माह । अपट्ठे । “स्वराणां स्वराः प्रायोपभ्रंशे” [३२९.] ।

पुत्ता । कहिआ । “स्यादौ दीर्घ-कृत्वौ” [३३०.] ।

असारउ । सङ्गु । तृष्टु । सङ्गु । भव-सङ्गु । “त्यमोरस्योत्” [३३१.] ॥

१५. गङ्गायाः इडाया यमुनायाः पिङ्गलाया भीतर इति शीघ्रादि-
त्वाद् अभ्यन्तरं हंसः आत्मा मुञ्चति । ततः सरस्वत्यां सुषुम्णा-
याम् । मध्यमायाम् इति यावत् । हंसो यदा झिल्लइ इति तत्रादिस्थात्
ज्ञाति । तदा स हंसः कुत्रापि कस्मिन्नपि स्थाने प्रभूतः प्राप्तः सन्
रमते क्रीडति । यत्र सः अनाख्येयः मोक्षः महानन्दः । निरुत्तउ
इति शीघ्रादित्वाद् निश्चिन्तस्तिष्ठति । यद् उक्तम् मध्यमा सुषुम्णा-
ख्याता सिद्धिनिर्वाणकारणम् इति । इडापिङ्गलामध्यम् अपास्य
यदा आत्मा सुषुम्णाभ्यन्तरम् आसादयति तदा सर्वत्र समभावत्वाद्
भुक्तिम् आप्नोतीत्यर्थः ॥

इडा गङ्गेति विज्ञेया पिङ्गला यमुना नदी ।

मध्ये सरस्वतीं विद्यात् प्रयागः संगमो भवतः ॥

इति वाक्याद् गङ्गादीनाम् इडादिपर्यायत्वं बोद्धव्यम् ॥

हंसु । सो । सो । मोक्खु । “सौ पुंस्योद् वा” [३३२.] ॥ पुंसीति किम् । भीतरु ॥

१६. केनापि अनाख्येयेन योगप्रयोगेण बाह्यविनिवृत्तिरूपसमा-

करणाभासहुं मणु उत्तारओ, करणाभासेहिं मुखु न कसुहि वि;
आसणु सयणुवि सव्वहो करणेहिं, करणहुं मुखु तो निरुसव्वस्सुवि.

धिविधानेन हेतुना कथमपि महता प्रयत्नेन सर्वैरपि आत्मनो बा-
धार्थं प्रति प्रवृत्तिहेतुत्वाद् द्वारैरिव द्वारैः । करणैरित्यर्थः । कृत्वा
गृहे शरीरे रुद्धे नियन्त्रितेपि परं द्योतमानादपि जायतोपि । साव-
धानादपीत्यर्थः । निहेलेणेति देश्यो गृहे । तस्य नाथः आत्मा त-
स्माद् गृहस्य शरीरस्य सर्वस्वमपि तत्स्यात्मगतसमस्तज्ञानप्रदिकमपि
न तु स्तोकस्वं चौरैः रागादिभिर्नीयते गृह्यते । रागादियुक्तस्य तादृगपि
ध्यानं न स्वार्थसंसिद्धये अलं भवतीति भावः । यत्र किल गृहे द्वा-
राणि स्थितानि भवन्ति गृहपतिश्च आपद् भवति तत्र मान्य-
चौरावकाशः । रागद्वेषादिचौरास्तु एवमपि प्रभवन्तीति ज्ञानादिर-
क्षणाय रागद्वेषादय एव हन्तव्या इति भावार्थः ॥

केण । पओणेण । “एहि” [३३३.] ।

घरि । रुद्धे । “विनेष” [३३४.] ॥

सबेहिं । वारिहिं । “मित्थेद् वा” [३३५.] ॥

ओअन्तहे । निहेलण-नाहणु । “कसेहे-हु” [३३६.] ।

१७. भो लोकाः करणाभासेभ्यः यथोक्तपद्मासनादिविपरीता-
सनेभ्यः मनः उत्तारयत व्यावर्तयत । तानि मा कुरुतेत्यर्थः । हि
यस्मात् कारणात् करणाभासैः कृत्वा न कस्यापि मोक्षः निर्वृतिर्भ-
वति । तथा सर्वस्य योगिनः करणैः प्रशस्तपद्मासनादिभिः कृत्वा
आसनं लगङ्गादिभिश्च कृत्वा शयनं निद्रा भवति । ततः तस्मात्
करणेभ्यः सर्वस्यापि निरु इति निश्चितम् मोक्षः । निषिद्धासनपरि-
हारेण कर्मक्षपणार्थं पद्मासनादीनि कुर्वन् मुक्तिम् आप्नोतीत्यर्थः ॥

करणाभासहुं । “भ्यसो हुं” [३३७.] ॥

कसु । सबहो । सबस्सु । “कसः सु-हो-स्तवः” [३३८.] ॥

१ B C ओ D उ. The text requires उ.

१ B C D निहेलेणेति. २ D तस्मात्.

विसयहँ पर-वस मच्छहु मूढा, बन्धुहँ सहिहँवि घड्डलि वूढा;
 दुहँ ससि-सुरिहँ मणु संचारहु, बन्धुहँ सहिहँव वढ विणु सारहु. १८
 गिरिहँवि आणितपाणित पिज्जइ, तरुहँवि निवडित फलु भविसज्जइ,
 गिरिहँव तरुहँव पडिअउ अच्छइ, विसयहँ तहवि विराउ न गच्छइ.
 जइ हिम-गिरिहि चडेविणु निवडइ, अह पयाय-तरुहिवि ईक-मणु,
 निकइअवँ विणु समयाचारेण विणु मण-सुद्धिउँ लहइ न सिउ जणु.

१८. भो मूढाः विषयाणां परवशाः बन्धूनां बान्धवानां सखीनां मित्राणामपि । घड्डलेति श्रीमद्वित्तात् जगटके । मोहे इत्यर्थः । क्षिप्ताश्च पतिता माध्वम् । तर्हि किं कुर्म इत्याह । द्वयोः शशिसूरयोः इडापि-ङ्गलयोः मनः संचारयत शुभभावाय तदन्तर्निवेशयत । तथा “दृतायायाः बडी” [१. १३४] इति तृतीयायाः षष्ठी । अतो बन्धुभिः सखिभिश्च विना । घटेति श्रीमद्वित्तात् मूढाः सारयत । पातृणाम् अनेकार्थत्वात् तिष्ठत ॥

विसयहँ । “आमो हँ” [११९.] ॥

बन्धुहँ । सहिहँ । बन्धुहँ । सहिहँ । “हु वेदुज्याम्” [३४०.] ॥ प्रायोधिकारात् कश्चिच्च सुपीवि हुँ । दुहँ ॥

१९. गिरेरपि आनीतं पानीयं पीयते तरोरपि निपतितं फलं भक्ष्यते । तथा गिरिभ्यस्तारुभ्यो वा पतित्वा आस्ते तथापि विषयेषु न विरागे गच्छति । वनवासः कालिंजरगिर्यादिप्रयागवटवृक्षादिपातोपि च सुकरः । विरागवत्सना पुनर्दुःकरेति भावः ॥

२०. यदि हिमगिरौ आरुह्य अथ प्रयागतरो प्रयागवटेपि आरुह्य एकमनाः । पतने कृतनिश्चय इत्यर्थः । निपतति तथापि निष्कै-तवेन समयाचारेण विना मनःशुद्ध्या च विना न शिवं जनो लभते । गिरितरुभ्यः पातः केवलम् अङ्गभङ्गाय । सिद्धान्तोक्तानुष्ठानरागद्वेषरहित्ये च मुक्तये श्रेये इति भावार्थः ।

विणसइ माणुसु विसयासत्ति डज्झइ तरु-गण जिम्बे दावग्गिण,
विमु जिम्बे विसय पमिष्ठिउ दूरे, अच्छहु चित्ते जोअ-विलग्गेण. २१
विसय म पसरु निरङ्कुसु दिज्जउ लोअहो, विसएहि मणु कड्डिज्जइ;
मणु थम्भेविणु पवणि निजोअहु, मण-पवणिहि रुद्धहि सिज्जिज्जइ.

गिरिहे । तरुहे । गिरिहुं । तरुहुं । हिम-गिरिहि । पयाय-तरुहि । “कसि-भ्यस्-
 जीनां हे-हुं इयः” [१४१.] ॥

निकइअवे । समयाचारेण । “आदो जावुस्यारो” [१४२.] ॥

२१. यथा दावाग्निना तरुगणां दह्यन्ते विनाश्यन्ते तथा विषया-
 सक्त्या मनोज्ञशब्दादिलाम्पट्येन कृत्वा मानुषो विनश्यति । तथा
 विषयं यथा विषयान् दूरेण प्रमुच्य योगविलम्बेन समाधिलीनेन चि-
 त्तेन आध्वं तिष्ठत ॥

मण-सुद्धिहे । विसयासत्ति । दावग्गिण । “हें चेदुतः” [१४३.] ॥ एवम् उभोपे
 इत्याः ॥

माणुसु । तरु-गण । विमु । विसय । “स्यम्-अइसत्तां ह्व” [१४४.] ॥

२२. भो लोकाः निरङ्कुशं निरर्गलं यथा भवत्येवं विषयाणां प्र-
 सरां युष्माभिः मा दायि । विषया निरुध्यन्ताम् इत्यर्थः । ननु विष-
 यप्रसरदाने किं भविष्यति इत्याह । विषयैर्मनः कूध्यते । स्वस्मिन्
 सत्तृष्णं क्रियत इत्यर्थः । तर्हि किं कुर्म इत्याह । मनः स्तम्भित्वा
 नियम्य पवने इडापिङ्गलान्तर्वहमानवायौ नियुक्तम् । मनसा पव-
 नम् अवष्टुभ्रीतेत्यर्थः । यतः मनःपवनयो रुद्धयोः मिथः अवष्टु-
 ष्ययोः सिध्यते मुक्तीभूयते ॥

विसय । “वड्ढयाः” [१४५.] ॥

लोअहो । “आमये जसो हो” [१४६.] ॥

विसएहि । मण-पवणिहि । रुद्धहि । “भिस्सुपोहि” [१४७.] ॥

नाडिउ इड-पिङ्गल-पमुहाओ जाणेवाओ पवणेणं रुद्धा

ताउ न जाणइ ओ सच्चाओ जोगिअ-चरिअएँ चरइ सु मुद्धा. २३

गयण-ढलन्त-सुधा-रस-निकहेँ अमिअ पिअन्तिहु जोगिअ-पन्तिहु

ससहरु बम्भि धरन्तिहु कच्छवि भउ नोपजइ जर-भरणत्तिहु. २४

२३. इडापिङ्गलाप्रमुखा नाड्यः शरीरे अनेकशिरासद्भावेऽपि त्रि-
कालज्ञानहेतुत्वेन प्रधानत्वाद् वामदक्षिणमध्यमा धमनयः पवनेन
पार्थिवादिवायुपञ्चकेन रुद्धाः प्रत्येकं सार्धघटिकाद्वयं यावद् अ-
वष्टब्धा ज्ञातव्याः । तथा चोक्तम् ।

नाडीमध्ये तथा भुक्तिः सार्धं तु घटिकाद्वयम् ।

घटिकार्धेन भवेद् भूतम् एवं वा लक्षयेद् बुधः ।

एकैका नाडी सार्धं घटिकाद्वयं संततं बहति । तत्रापि पञ्चापि
पार्थिवादिवायवः स्वस्वभुक्तिं भुञ्जते । सा च कियती भवति । पञ्चा-
नामपि प्रत्येकं घटिकार्धं भुक्तिर्भवति । भवन्ति च पञ्चघटिका-
र्धानि सार्धघटिकाद्वये इति अस्यार्थः । ता इडाया नाडीः सर्वाः स-
मस्ता यो न जानाति स पुरुषो योगिकचर्यया योगिनाम् आवा-
रेण मुधा निरर्थकं चरति । नाडीपवनसंयोगपरिज्ञानविकलेन बहु
क्लिश्यतापि योगः साधयितुं न शक्यते इति भावः ॥

नाडिउ । पमुहाओ । जाणेवाओ । ताउ । सच्चाओ । “कियां जइसोखौत”
[३४८.] ॥

जोगिअ-चरिअएँ । “इ एँ” [३४९.] ॥

२४. गगनं ब्रह्मरन्ध्रम् दशमद्वारम् इति यावत् । तस्मात् ढलन्तेति
तत्सादित्वात् [४.३९९] क्षरन् बहन् सुधारसो यस्यां सा तथा । सा चासौ
नीका च इडाख्या वामनासिका । तस्याः सकाशात् तत्संबन्धि वा
अमृतं पिबन्तीनाम् आस्वादयन्तीनां शशधरम् इडाख्यां नासिकां
ब्रह्मणि दशमद्वारे धरन्तीनाम् अमृतक्षरणाय निवेशयन्तीनां यो-

वज्रइ वीणा अदिट्ठिहि तन्तिहि, उट्ठइ रणिउ हणन्तउं डाणइं;
 जहि वीसाम्भुं लइइ तं शायहु भुत्तिहै कारणि चप्फल अन्नइं. २५
 जो अहाँ होतउ सो तहाँ होतउ ससुवि भित्तुवि किहैवि हु आवउ;
 जेहिंवि हु तहिंवि हु मग्गे लीणा एक्कएँ दिट्ठिहि दोभिवि जोअहु. २६
 गिपङ्कीनां कापि कस्मिन्नपि स्थाने जरामरणार्तिभ्यो भयं न भवति ।
 उक्तरीत्या अमृतपानं योगिनां मुक्तये संपद्यते इति भावः ॥

विकहे । "वस-वस्योहें" [३५०.] ॥

विअन्तिहु । जोगिअ-पन्तिहु । परन्तिहु । जर-अरणत्तिहु । "भ्यसामोहुं" [३५१.] ॥

२५. अट्टायां इन्द्रियाविषयभूतायां तस्यां नाडीलक्षणे गुणे
 वीणा शरीरलक्षणा वल्लकी प्रायति । परब्रह्मलीनस्य योगिनः स्वय-
 मेव अभिहन्यत इति भावः । ततः स्थानानि उरःकण्ठप्रभृतीनि ज्ञान-
 साध्यत् रणितम् उत्तिष्ठते प्रयत्नम् अन्तरेण उल्लसति । अनाहतो
 ध्वनिः उत्पद्यत इति यावत् । तथा तदेव रणितं यत्र यस्मिन् स्थाने
 विश्रामं लभते तद् ध्यायतः ब्रह्मरन्ध्रे मनो नियुक्लम् इत्यर्थः । कि-
 मित्येवं कार्यत इत्याह । मुक्तेः कारणे अन्यानि तप उपसर्गसहनप्र-
 भृतीनि कष्टानुष्ठानानि चप्फलेति बीजादित्याद्य चाटुफलानि उपचारवा-
 क्यानि असत्यानि वाक्कुटानि । सिद्धिसाधने असमर्थानीति भावः ॥

अदिट्ठिहि । तन्तिहि । "जेहिं" [३५२.] ॥

डाणइं । अन्नइं । "झीवे जण्णसोहिं" [३५३.] ॥

हणन्तउं । "कान्तस्यात उं स्वमीः" [३५४.] ॥

२६. यः यस्मात् भवन् जायमानः स तस्मान् कस्मादपि । कि-
 चिदपि कारणम् आश्रित्येति भावः । शत्रुरपि मित्रमपि भवन् सं-
 पद्यमानः । हीति स्फुटम् । आवनु प्रसिक्कूलम् अनुकुलं प्रकर्तुं समी-
 पम् आगच्छतु । परं यस्मिन्नपि तस्मिन्नपि मार्गे लीनाः यदपि तदपि

१ The commentator's text read हि for हु. See commentary. २
 B C जहेवि.

३ B C कष्टानि. ४ A जेहिं. D जेहिं.

कामुवि जामुवि तामुवि पुरिसहो कहँवि हु जहेँवि हु तहेँवि हु नारिहँ
चं हितु वयणु चविज्जइ थोवउँ धुं परिणम्बँइ समत्त-पयेरिहिं. २७

तं बोद्धिअइ जु सच्चु पर, इमु धम्मक्खरु जाणि;

एँहो परमत्था, एहु सिवु, एँह सुह-रयणहँ खाणि. २८

अनश्रिवादिदर्शनम् आश्रिता इत्यर्थः । एकया दृष्ट्या समभावेन
द्वे अपि शत्रुमित्रे द्योतयतेति । चाक्षुषा अनेकार्थत्वात् पश्यत ।
हुशब्दौ पादपूरणे । एवम् अग्रगाथायामपि हुशब्दाः ।

जहां । तहां । “सवादिक्केहां” [३५५.] ॥

किहे । “किमो विहे वा” [३५६.] ॥

जहिं । तहिं । “केहिं” [३५७.] ॥

२७. कस्यापि यस्यापि तस्यापि पुरुषस्य अयम् आत्मीयः अयम्
अन्यः इत्यभिप्रायपरिहारेण मनुष्यमात्रस्य । सर्वस्येत्यर्थः । कस्या
अपि यस्या अपि तस्या अपि नार्याः तद् हितं वचनम् अहिंसाप्र-
धानो धर्मः क्रियताम् इत्युपदेशः स्तोकं मितं कथ्यते यत् समस्त-
प्रकारैः करणकारणानुमिनिरूपैः परिणमति रोचते ॥

कासु । जासु । तासु । “यत्तत्किम्यो क्लो कसुनं वा” [३५८.] ॥

कहे । जहे । तहे । “कियां हहे” [३५९.] ॥

२८. यद् वचः अहिंसादिकं सत्यम् अविशंवादि तत् परं केवलं
कथ्यते, इति इवं धर्माक्षरं धर्मरहस्यं जानीहि अवगच्छ । तथा एष
परमार्थः उत्तमार्थः । एतत् शिवं मङ्गलम् । एषा च सुखान्येव का-
म्यत्वाद् रत्नानि तेषां खनिः आकरः । यत् सत्यम् उच्यते इति
सर्वत्रापि संबन्धः ॥

१ O D परिणमह. This nasal mark (◌̃) is not intended to make the
vowel अ nasal but is intended to affect the consonant न् and to
produce the nasal न् which is known in Grammar in the *vārtika* य-
लपरे यल्ल वा and in the example किन्नुं क्लयति. (See ८. ३. ३५७.)

एइ सुसावग ओइ मुणि, पिच्छइ, तवहिं तवाई;
 आयहो जम्महो एहु फलु, नायई विसय-सुहाई. २९
 साहुवि लोउ तडप्फडइ, सव्वुवि पण्डित, जाणु,
 कवणुवि एहु न चिन्तवइ काईवि जं निव्वाणु. ३०

१। धुं। तं। छ। "यत्तदः स्वमोर्धुं अं" [३६०.] ।

इउ। "इदम इउः इति" [३६१.] ॥

एहो। एहु। एइ। "एनदः जी-उं-क्रीवे एह एहो एहु" [३६२.] ॥

२९. एतान् सुभ्रावकान् अमून् मुनीन् पश्यत । किं पश्याम
 इत्याह । एते सुभ्रावकाः अमी मुनयस्तपांसि एकासनकनिर्विकृति-
 काचाम्लोपवासरूपाणि तप्यन्ते कुर्वन्ति । अथवा युक्तमेवैतव
 यव एते एवम् अनुतिष्ठन्ति । यतः अस्य जन्मनः परमपुरुषार्थसा-
 धकस्य मानुषत्वस्य एतत्तपस्तपनरूपं फलं साध्यम् एतत्फलपरम-
 पुरुषार्थहेतुत्वात् । न इमानि विषयसुखानि फलम् । परमपुरुषार्थ-
 विघातकत्वात् ॥

ए। "एइजंवासोः" [३६३.] ॥

ओइ। "अइस ओइ" [३६४.] ।

आयहो। आयई। "इदम आयः" [३६५.] ॥

३०. सर्वोपि लोकः तडप्फडइ इति तक्षादिस्थात् स्वपलायते मोक्ष-
 निमित्तं प्रयतते । तथा सर्वोपि पण्डितः विचक्षणोस्तीति त्वं हे नृप
 जानीहि । परं कोपि एतद् न चिन्तयति न विचारयति । यत् किं-
 मिति किंस्वरूपं निर्वाणम् इति ॥

साहु। सहु। "सर्वस्य साहो वा" [३६६.] ॥

कवणु। काई। "किमः काई-कवणौ वा" [३६७.] ॥

सब्वहो कासुवि उवरि तुहुँ ँहुँ चिन्तसु निम्मोह,

तुम्हे म निवडहुँ भव-गहणि, तुम्हई सुहिआ होह. ३१

तुम्हे निक्खउ अप्पु जिम्बै, तुम्हई जिम्बै अप्पाणु,

पई अणुसासउं, पसमु करि, तई नेउं अक्खउ ठाणु. ३२

पई करिअव्वी जीव-दय, तई बोलेवउ ससु,

पई सुहु तई कल्लाण तउ, तउ होहिसि कय-किञ्चु. ३३

सेवेअव्वा साहु पर तुम्हई इह जम्मम्मि;

तुज्जु समत्तणु तुभ्र खम तउ संजमु चिन्तेमि. ३४

३१. अङ्घ्रिः कुलकम् । श्रुतदेवी कुमारपालं प्रति प्राह । हे महा-
राज अहं युष्माकं धान्धवः स्वजन इति भणित्वा एतद् वक्ष्य-
माणं सर्वेषु कथयत यूयम् उपदिशत । किं तद् इत्याह । हे नि-
र्मोह अज्ञानरहित धन्यलोक त्वम् एतद् इदं सर्वस्य कस्यापि उपरि ।
स्वपक्षे परपक्षे चेत्यर्थः । चिन्तय परिभावय । किं तद् इत्याह ।
यूयं भवगहने संसारकान्तारे मा निपतत निमज्जत । तथा यूयं सु-
खिताः कर्माष्टककृतकष्टरहिता भवत ।

३२. तथा अहम् आत्मानं यथा युष्मान् निरीक्ष्य, युष्मान्
यथा आत्मानं निरीक्ष्य । आत्मपरौ समभावेन दृष्टेत्यर्थः । त्वाम् अ-
क्षयं स्थानं परमपदं नेतुं त्वामेव अनुशास्मि शिक्षयामि । किं तद्
इत्याह । प्रशमं सर्वत्र समभावं कुरु ॥

३३. तथा त्वया जीवदया कर्तव्या । त्वया सत्यं च कथयितव्यं
वक्तव्यम् । ततो जीवदयादेः त्वयि सुखं त्वयि कल्याणं शिवं भवि-
ष्यति । ततः कृतकृत्यः विहितपरमपुरुषार्थः भविष्यति ॥

३४. तथा इह जन्मनि युष्माभिः परं केवलं साधवः महर्षयः

कलि-मलु तुञ्जु पणसिही, तउ वच्चेही पावु,
 मुक्खुवि तुध न दूरि ठिउ, करि धम्मक्खरि ढावु. ३५
 तुम्हई मुक्खु न दूरि ठिउ जइ संजमु तुम्हासु;
 हउं तुम्ह बन्धवु इअ भणिवि ऐहु जम्पहु सन्वेसु. ३६
 अम्हे निन्दउ कोवि जणु, अम्हई वण्णउ कोवि;
 अम्हे निन्दहुं कंवि नवि, नम्हई वण्णहुं कंवि. ३७

सेवितव्याः पर्युपास्याः । तथा तव सम्यक्त्वं तव क्षमां तव संयमं
 च चिन्तयामि सुसाधुसेवया अहं परिभावयामि ॥

३५. तथा धर्माक्षरे धर्मप्रतिपादके सिद्धान्ते ढावु इति शीघ्रादि-
 त्वात् प्रहं प्रतिबन्धं कुरु । एवं च त्वत् भवतः सकाशात् कलिमलम्
 इहजन्मभवं पापं प्रण(नः)क्षयति । तथा त्वत्पापम् अनन्तपूर्वभव-
 कृतं दुष्कृतं प्रजिघ्यति । ततश्च त्वत् मोक्षोपि न दूरे स्थितः । अ-
 पि तु समासश्च एव आस्ते । धर्मप्रभावादेव कलिमलनाशः परमप-
 र्वप्राप्तिश्च जायत इत्यर्थः ॥

३६. तथा यदि शुष्मासु संयमश्चारित्रं तदा शुष्मत् शुष्माकं वा
 मोक्षो न दूरे [स्थितः] ॥

तुं । "धम्मदः सौ तुं" [३६८.] ।

तुम्हे । तुम्हई । तुम्हे । तुम्हई । "जइसोस्तुम्हे तुम्हई" [३६९.] ॥

पई । तई । पई । तई । पई । तई । "दा-ववमा पई तई" [३७०.] ॥

तुम्हेहि । "मिसा तुम्हेहि" [३७१.] ॥

तुञ्जु । तुध । तउ । तुञ्जु । तउ । तुध । "कसि-क्खमां तउ-तुञ्जु-तुधः" [३७२.] ।

तुम्हई । "असाम्भ्यां तुम्हई" [३७३.] ॥

तुम्हासु । "तुम्हासु सुपा" [३७४.] ॥

हउं । "सवस्मवो हउं" [३७५.] ॥

३७. वड्ढिः कुलकम् । हे कुमारपाल नृप इणपरीति शीघ्रादित्वात्

मई मिलेवा भव गहणु मई थिर एही बुद्धि;

मत्था हत्थउ सुगुरु मई, पावउँ अप्पहो सुद्धि. ३८

अम्हेहि केणवि विहि-वसिण ऐहु मणुअत्तणु पत्तु;

मज्झु अदूरे होउ सित्तु, महु वच्चउ मिच्छत्तु. ३९

अम्हई मोह-परोहु गउ, संजमु हुउ अम्हासु,

विसय न लोलिम महु करहि, म करहि इअ वीसासु. ४०

अनया रीत्या अनेन भण्यमानप्रकारेण आत्मानं शिक्षय संबोधय ।
रीतिमेव आह । अस्मान् कोपि जनः निन्दतु शुश्रूषताम् । अ-
स्मान् कोपि जनः वर्णयतु श्लाघताम् । परं वयं नापि कमपि निन्दामः
नापि कमपि वर्णयामः । निन्दितरि द्वेषं स्तोतरि रागं च न कुर्म
इत्यर्थः ॥

३८. मया भवगहनं मोक्तव्यम् इत्येषा मयि स्थिरा अविनश्वरा
बुद्धिः । तथा सुगुरुः मां मस्तके हस्तयतु प्रसन्नमना भच्छिरसि
हस्तं विदधातु । ततश्च अहम् आत्मनः बुद्धिं नैर्मल्यं प्राप्नोमि ॥

३९. अस्माभिः केनापि विधिवशेन शुभकर्मयोगेन एतद् मनु-
जत्वं प्राप्तम् । तथा मत् मत्सकाशाद् मम वा शिवम् अदूरे निकटे
एव भवतु । मत् मम वा मिथ्यात्वं प्रजतु । मिथ्यात्वविनाशेन
निःश्रेयसं संजायताम् इत्यर्थः ॥

४०. अस्मत् अस्मत्सकाशान् अस्माकं वा मोहप्ररोहः अज्ञानो-
द्भवो गतः विनष्टः । अस्मासु संयमः भूतः संजातः । विषयाश्च न
लोलत्वं मयं कुर्वन्तीति विश्वासं विश्रम्भं मा कार्षीः । विचित्रा
हि कर्मणां गतिः इति चतुर्थपुरुषार्थं साधयिष्यता विषयाणाम् अव-
काशः कथंचिदपि न देय इति भावः ॥

रे मण करसि कि आलढी, विसया अच्छहु दूरि,
 करणई अच्छहु रुन्धिअई, कहुँ सिव-फल भूरि. ४१
 इणपरि अप्पउ सिक्खविमु, तुह अक्खहुँ परमत्थु,
 सुमरि जिणागम, धम्मु करि, संजमु वधु पसत्थु. ४२

४१. रे मनः किं किमर्थम् आलिं परक्यादिप्रार्थनरूपानर्थं क-
 रोषि । आलिं मा कार्षीरित्यर्थः । तथा रे विषयाः यूयं दूरे आध्वं
 मद्गोचरे मा आगमत । रे करणानि च रुद्धानि नियञ्जितानि यूयम्
 आध्वम् । किमित्येव नियोग इत्याह । अहं भूरि प्रभूतं शिवफलं
 कर्षामि आत्मस्त्वान् करोमि ॥

४२. तथा जिनागमाम् स्मर धर्मं धर्मानुष्ठानं कुरु कुरुष्व वा ।
 प्रशस्तं संयमं च सर्वविरतिं व्रजेति च तव वयं परमार्थम् आचक्ष्महे ।

अम्हे । अम्हई । अम्हे । अम्हई । “अण्णसोरम्हे अम्हई” [३७६.] ॥

मई । मई । मई । “दा-कयमा मई” [३७७.] ।

अम्हेहि । “अम्हेहि भित्ता” [३७८.] ॥

मज्झु । महु । “मज्झु मज्झु कसिक्खय्याम्” [३७९.] ॥

अम्हई । अम्हई । “अम्हई अयसाम्भय्याम्” [३८०.] ॥

अम्हासु । “उपा अम्हासु” [३८१.] ॥

करहि । “त्थादेरायत्तस्य बहुत्वे हिं न वा” [३८२.] ।

करहि । “मध्यत्तस्यत्थायत्तस्य हिं” [३८३.] । पक्षे करमि ॥

अच्छहु । “बहुत्वे हु” [३८४.] । पक्षे अच्छहु ॥

कहुँ । “अन्त्यत्तस्यत्थायत्तस्य हुं” [३८५.] ॥

अक्खहुँ । “बहुत्वे हुं” [३८६.] ॥

सुमरि । करे । वधु । “हि-स्वयोरिदुदेत्” [३८७.] ॥

संजम-लीर्णहो मोक्ष-सुदु निच्छई होसई तासु

पिय बलि कीसु भणन्तिअउ णाई पहुचई जासु. ४३

सखई वयणई जो सुवइ, उवससु वुअइ पहाणु,

प्रस्तदि सत्तुवि मिसु जिम्बै, सो गृन्हइ निन्वाणु. ४४

तवै-सुरै छोलहु अप्पणा कम्म खुदुक्कन्ताई

साहुहुँ पासहु सुद्धि गर सुवै गृन्हिअ वयणाई. ४५

४३. हे कुमारपाल नृप । इति संबोधनपदम् अग्रेषि आसर्गान्तं योजनीयम् । हे प्रिय बलिः किये हे बलभ तव अहम् अवतारणकं विधीये इति भणन्त्यः रागवृद्धये प्रतिपादयन्त्यो वनिताः यस्य न प्रभवन्ति समाधिध्वंसनाय न समर्थाः संजायन्ते । संयमलीनस्य व्रत-परस्य तस्य निश्चयेन निःसंदेहं मोक्षसुखं भविष्यति ।

होसई । "वत्स्यति तस्य सा" [३८५.] ॥

कीसु । "कियेः कीसु" [३८६.] ॥

पहुचई । सुवः पर्याप्तौ दुर्बैः" [३९०.] ॥

४४. सत्यानि वचनानि यो ब्रूते प्रधानम् उपशमं च यो श्रजति शत्रुमपि मित्रं यथा यः पश्यति स निर्वाणं गृह्णाति आत्मसात् करोति ।

सुवइ । "ब्रूगो सुवो वा" [३९१.] ॥

सुअइ । "प्रजेर्दुःखः" [३९२.] ॥

प्रस्तदि । "होः प्रस्तः" [३९३.] ॥

गृन्हइ । "गृहेर्गृन्हः" [३९४.] ॥

४५. साधूनां पार्श्वान् । साधुभ्य इत्यर्थः । शुद्धिकराणि ।

पुर्व्वि दुष्पिन्नाणं दुपडिक्कन्ताणं कम्ममाणं वेइत्ता ।

सुक्खो न च्छिअवेइत्ता तवसावाज्जोसइत्ता वा ।

स-भला जीविदु कि न करहा, मन वचह अकयत्थ,
 पुलय-पफुल्लिअ मणि धरह गुरु-अण-कधिद-सुअत्थ. ४६
 गुरु-बय-अँस्वैलई निवुं छिवह भत्तिं सिर-कमलेण,
 प्रिउ बोलहु पिउ आचरहु तामुजि उवएसेण. ४७

इत्यादिकर्ममलापासनोपायप्रतिपादकसदुपदेशान् सुखेन गृहीत्वा
 प्राप्य आत्मीयानि खुडुकन्ताई इति अवतरन्ति स्खलन्ति शल्याय-
 मानानि वा । आत्मनि अवस्थितिं बध्नन्ति बाधां कुर्वन्ति महाव्य-
 थाजननाद् अन्तःप्रविष्टतोमरादिकल्पानीति क्रमेण तात्पर्यार्थः ।
 कर्माणि तपक्षुरेण यूयं तद्वन्तु तनूकुरुत । विनाशयतेति यावन् ॥

छोलाहु । “तक्षादीनां छोलाइयः” [१९९.] । आदिग्रहणाद् देशीयेषु ये क्रियाव-
 चना इत्यन्ते ते उदाहार्योः । यथा खुडुकन्ताई । इत्यादि ॥

४६. यूयं सफलं जीवितं किं न कुरुत । अपि तु विधत्तेत्यर्थः ।
 तथा अकृतार्थाः असाधितधर्मार्थाः । मन इति देश्यः निषेधार्थः ।
 तथा च प्रयोगः ॥ मन विरमउ तुह गुण-गाहणि मज्झ जीह सय
 काल ॥ ततो मा ब्रजत संसारं पर्यटत । कथं जीवितं सफलं भव-
 तीत्याह । पुलकैः रोमाञ्चैः प्रफुल्लिताः संजातपुष्पोद्गमा इव गुरुजन-
 कथितान् धर्माचार्योक्तान् श्रुतार्थान् आगमोक्तजीवाजीवादपदा-
 र्थान् मनसि धरत बहत् । चित्ताद् मा विस्मारयतेति भावः ।

४७. यूयं शिरःकमलेन भक्त्या गुरुपदकमलानि नित्यं स्पृशत ।
 प्रणामं कुरुतेत्यर्थः । तथा तस्यैव गुरोरेव उपदेशेन शिक्षया प्रियं
 सर्वस्यापि अनुकूलं कथयत । प्रियं च आचरत अनुतिष्ठत ॥

छदि-गर । लुपे । सभला । जीविदु । कधिद । गुरु-बय । “अनादौ स्वरादसंशु-
 कानां क-ख-त-य-य-फां ग-घ-द-ध-व-भाः” [१९६.] ॥ अनादाविति किम् ।
 अकयत्थ । सुअत्थ । भत्तिं ॥ प्रायोधिकारात् कचिअ । पफुल्लिअ ।

वाया-संपर्ये त्रास जिम्बे धरहिं जि संपइ-लुद्ध

ते गुरु परिहरि निवइ-गर, आवइ-ढरिआ मुद्ध. ४८

जेम्बेइ तेम्बेइ करुण करि, जिम्बे तिम्बे आचरि धम्मु,

जिहवि हु तिहवि हु पसमु धरि, जिध तिध तोडहि कम्मु. ४९

किम्बे जम्पणु, केम्बेय मरणु, किइ भवु, किध निव्वाणु;

एहउ तेण परिजाणियइ जमु जिण-वेयण पेम्बौणु. ५०

जेम्बेइ । कमलेण । “मोहनासिको वो वा” [३९०.] ॥

प्रिउ । पिउ । “वाधो रो लुह” [३९४.] ॥

४८. संपलुब्धो व्यासो यथा [ये] वाक्संपइ व्याख्याने वाग्मितां धरन्ति । धनलिप्सया जनरञ्जनाय व्याख्यानतीत्यर्थः । तान् विप-त्करान् असत्पदेशदानेन संसारदुःखजनकान् मुग्धान् मुक्तिप्रति-कुलाचरणान् मूर्खान् गुरुन् हे आपन्नस्त जन्मजरामरणादिविप-त्तिभीत परिहर मा अङ्गीकुरु ॥

त्रास । “अभूतोपि कश्चित्” [३९९.] ॥

संपइ । निवइ । आवइ । “आपद्विपत्संपदो इ इः” [४००.] ॥ प्रायोधिकारात् संपय ॥

४९. यथा तथा येन तेन प्रकारेण करुणां प्राणिषु दयां कुरु । यथा तथा धर्मम् आचर अनुतिष्ठ । यथापि तथापि प्रशमं धर । यथा तथा कर्मे त्रोटय छिन्धि । हुशब्दौ पादपूरणे ॥

५०. कथं केन प्रकारेण जन्म भवति । कथं मरणम् । कथं भव-आतुर्गतिकसंसारः । कथं निर्वाणं च । ईदृक् एवंविधं जन्मादि तेन परिज्ञायते यस्य जिनवचनं समस्तार्थप्रतिपादकः अर्हत्सिद्धान्तः प्रमाणं तथेति प्रतीतो भवति ॥

जेहउ केहउ होइ तरु तेहउ फल-परिणाम;

कइसउ जइसउ तइसउवि मन करि मिच्छा-धम्म. ५१

अइसउ भणमि; समस्तु करि थका जेत्थुवि तेत्थु;

जत्तुवि तत्तुवि रइ करसु सुह-गर परइ तहेत्थु. ५२

जाम्वँ न इन्दिय वसि ठवइ ताम्बँ न जिणइ कसाय;

जार्जँ कसायहँ न किउ खउ तार्जँ न कम्म-विघाय. ५३

जेम्बँइ । तेम्बँइ । जिम्बँ । तिम्बँ । जिह । तिह । जिय । तिय । किम्बँ । केम्बँय ।
किह । किथ । “कथं-संघा-यथा धादेरेमेमेहेषा दितः” [४०१.] ॥

५१. यादृक् कीदृक् तदर्थैवति तादृक् फलपरिणामः फलनिष्पत्ति-
र्भवति । अतः कीदृशं यादृशं तादृशमपि मिथ्याधर्मम् । मन इति
निषेधे । मा कुरु । यथा कटुकवृक्षस्य कटुकं फलं मधुरवृक्षस्य
मधुरं फलम् तथा मिथ्याधर्मस्य दुर्गतिरूपं कटुकं फलं सुधर्मस्य
सुगतिरूपं च फलम् इति मिथ्याधर्मम् अपहाय सद्धर्मम् आच-
रेति भावः ॥

एहउ । जेहउ । केहउ । तेहउ । “यादृक्तादृक्कीदृगीदृशां दादेर्देहः” [४०२.] ॥

५२. अहम् ईदृक् भणामि । किं तच्च इत्याह । यत्र तत्रापि देशे
काले वा स्थितः सम्यक्त्वं कुरु । तथा परस्मिन् अन्यजन्मनि तथा
अत्र इह जन्मनि शुभकरां पुण्यजनिकां रतिम् । तीर्थकरादिषु अ-
नुरागम् इत्यर्थः । यत्र तत्रापि स्थितः कुरुष्व ॥

कइसउ । जइसउ । तइसउ । अइसउ । “अतां इइसः” [४०३.] ॥

जेत्थु । तेत्थु । जत्तु । तत्तु । “यत्र-तत्रयोल्लस्य बिदेत्थत्तु” [४०४.] ॥

एत्थु । “एत्थु कुत्रात्रे” [४०५.] ॥ केत्थु इति प्राक्पुरीन्द्रदाहृतम् आस्ते ॥

५३. यावच्च इन्द्रियाणि वशी स्वतन्त्रतायां प्राणी न स्थापयति थ-

ताम्ब्वहिं कम्मई दुद्धरई जाम्ब्वहिं तवु नवि होइ;

जेवडु फलु तवि साहिअइ तेवडु मुणइ न कोइ. ५४

जेत्तुलु मोक्खे सोक्खडा तेत्तुलु केत्थुवि णाई;

एत्तुलु केत्तुलु देवहँवि अवरुप्परहु मुहाई. ५५

तसु केवडउ विवेगु, भणि, जसु मणि एवडु ढावु;

न करावउँ न करउँ कम्मवि, सुये अच्छउँ नीराउ. ५६

रति तावत् कषायान् क्रोधादीन् न जयति पराभवति । ध्वंसय-
तीति यावत् । यावच्च कषायाणां क्षयो न कृतस्तावत् न कर्मवि-
घातः । इन्द्रियजयपूर्वकः कषायजयः । तत्पूर्वकश्च कर्मक्षय इति
भावः ॥

५४. तावत् कर्माणि दुर्धराणि दुर्जयानि यावत् तपो नापि नैव
भवति । यावच्च यत्परिमाणं फलं तपसा साध्यते अन्यते तावत् त-
त्परिमाणं कोपि न जानाति । सर्वज्ञं विना न कोप्यपरस्तपःफलं
सामस्त्येन ज्ञातुम् ईश इति भावः ॥

जाम्ब्वं । ताम्ब्वं । जावं । तावं । ताम्ब्वहिं । जाम्ब्वहिं । “यावत्तावतोवादिर्म वं मदि”
[४०६.] ।

५५. यावच्च मोक्षे सौख्यं तावत् कुत्रापि नास्ति । तत् किं सं-
सारे सौख्यं कापि नास्तीत्याह देवानामपीति । देवानां देवीनां च
परस्परस्य मिथः इयत् कियत् । स्तोककालम् इत्यर्थः । सुखानि ।
देवानामपि सुखानि परिमितकालक्षणीणि मुक्तिसुखं तु शाश्वतम्
इति भावः ॥

जेवडु । तेवडु । “वा यत्तदोतोड्डडः” [४०७.] । पक्षे । जेत्तुलु । तेत्तुलु ॥

अवरुप्परहु । “परस्परस्यादिरा” [४०९.] ॥

५६. कम्मपि कंचिदपि सावद्यव्यापारं न कारयामि नान्येन वि-

अकखहुँ । तसु नमि गुरु-जणहो तव-तेएहि दुसहस्सु,
बहुहुँवि मिच्छा-दंसणहँ जो मज दलइ अवस्सु. ५७

बम्भु अणन्नाइसु चरइ जो अणवराइस-चित्तु,

माइव प्रावइ तहिजि भवि सो निब्बाणु पवित्तु. ५८

धापयामि । न करोमि नात्मना वित्तनोमि । करणकारणयोरुपलक्ष-
णत्वाद् नान्यमपि साक्ष्यं व्यापारं कुर्वन्तम् अनुजानामि । अतएव
सुखेन नीरागः सन् आसे वर्ते इति यस्य मनसि इयान् एताव-
न्मात्रः डाडु इति आग्रहो निर्बन्धः तस्य पुरुषस्य भण कियान् किं-
परिमाणो विवेकः । न तद्विवेकस्य मितिरस्तीति भावः ॥

एतुल्ल । केणुल्ल । केवइउ । एवइ । "वेदं-किमोपादेः" [४७८.] ॥

५७. बहूनामपि मिथ्यादर्शनानां बौद्धादिकुमतानां मदम् अवश्यं
यो दलयति राजसभायां विदग्धसभ्यसमक्षं दर्पम् अपनयति ।
[तसु] "द्वितीयायाः षष्ठी" [१-१३४] इति षष्ठी । अतः तं तपस्तेजसा दुस्सहम्
अजय्यं गुरुजनं नमः प्रणिपत इति आचक्ष्महे वयं भवन्तं प्रतिपा-
दयामः ॥

सुधे । जणहो । "कादिस्थैदोलोद्वारलाघवम्" [४१०.] ॥

अकखहुँ । अकखहुँ । तेएहि । बहुहुँ । दंसणहँ । "पदान्ते ङङ्ङि-ङङ्कारणाम्"
[४११.] ॥

५८. अनन्यादृशं रागाद्यकलुषितत्वाद् अनन्यसमं वित्तं यस्य
स तथामृतो यः अनन्यादृशं लोकोत्तरं ब्रह्म शीलं चरति अनुति-
ष्ठति प्रायः बाहुल्येन स जन्तुस्तस्मिन्नेव भवे पवित्रं निर्वाणं
प्राप्नोति ॥

बम्भु । "म्हो म्भो वा" [४१२.] ॥

अणन्नाइसु । अणवराइसु । "अन्यादृशोऽन्नाइसावराइसौ" [४१३.] ॥

प्राइम्ब भवि सुहु दुल्लहर्जे, पगिगम्ब जण सुह-लुद्ध,

तं संतोषामपेण विणु प्राउ प्रमग्गहि मुद्ध. ५९

रयण-सज फुड्ड अणुसरहु अन्नह मुत्ति कहंति;

भण्डइ लब्भहि पउर घण, अनु किं नहउ पडन्ति. ६०

कज वढ भमिअइ भव-गहणि? सुक्ख कहन्तिहु होइ?

एहु जाणेवउं जइ मणसि तो जिण-आगम जोइ. ६१

५९. प्रायः बाहुल्येन भवे सुखं दुर्लभम् । जनाश्च प्रायः सुखलुब्धाः । तच्च सुखं संतोषामृतेन विना प्रायो मुग्धाः हेयोपादेयपरिज्ञानविकला मार्गयन्ति गवेषयन्ति । अनुत्तरसुखं सुखदुःखसमानमहामुनिः संतोषाभासमुक्त्यर्थितीर्थान्तरीयश्च्युदासार्थं प्रायःशब्दाः ॥

प्राइव । प्राइन् । पगिगम्ब । प्राउ । “प्रायसः प्राउ-प्राइव-प्राइम्ब-पगिगम्बाः” [४१४.] ॥

६०. रत्नत्रयं ज्ञानदर्शनचारित्र्याणि स्फुटम् अनुसरत यूयम् आश्रयत । अन्यथा रत्नत्रयं विना कथं मुक्तिरिति । इतिः वाक्यपरिसमाप्तौ । अत्रार्थं युक्तिं दर्शयन् आह । भाण्डेन कृषाणकेन कृत्वा प्रचुराणि धनानि क्रेतव्यकर्षूरकस्तूरिकासुवर्णादिवस्तूनि लभ्यन्ते पुंसा आसाद्यन्ते । अन्यथा किं नभसः पतन्ति । भाण्डं विना न तानि संपद्यन्त इति भावः ॥

अन्नह । अज्ज । “वाऽन्यथोक्तः” [४१५.] ॥

६१. कुतः कस्मात् कर्मणः भवगहने अम्यते पर्यट्यते । कुतश्च मोक्षो भवति । इति एतच्च ज्ञातुं वदेति शीघ्रादिवाहं मूढ यदि मन्यसे ततस्तदा वा जिनागमान् द्योतय इति धातूनाम् अनेकार्थत्वाद् गवेषय । अर्हत्समर्थं विना भवहानोपायः शिवसंप्राप्त्युपायश्च न ज्ञायत इति भावः ॥

चञ्चल संपय, ध्रुव मरण, सञ्जुवि एम्ब भणेइ,
 मिलिवि समाणु महामुणिहि पर संजमु न करेइ. ६२
 म करि मणाउवि मणु विवसु, मं करि दुक्कय-कम्मु,
 वायारम्भुवि मा करहि जइ किर इच्छसि सम्मु. ६३
 तित्थिवि अच्छउ अहव वणि अहवइ निअ-गेहेवि;
 दिवेदिवे करइ जु जीव-दय सो सिज्जइ सञ्जोवि. ६४
 तवे सहु संजमु नहि जसु, एम्बइ मम्बइ जु दीह,
 पच्छइ-तावु न जो करइ, तासु फुसिज्जइ लीह. ६५

कव । कहन्तिहु । “कृतसः कव कहन्तिहु” [४१६.] ॥

सो । “ततस्तदोक्तोः” [४१७.] ॥

६२. संपत् चञ्चला । मरणं ध्रुवं निश्चितम् । एवं सर्वोपि भणति ।
 परं महामुनिभिः समं मिलित्वा संबन्धम् अवाप्य संयमं न करोति ॥

६३. मनागपि विषयी विषयलाभपदपरं मतः मा कुह । दुष्कृत-
 कर्म सपापव्यापारं च मा कुह । वागारम्भमपि सावधवचनप्रतिपा-
 दनमपि मा कार्षीः यदि किल इति प्रसिद्धौ शर्म मुक्तिसुखम्
 इच्छसि ॥

ध्रुव । एम्ब । समाणु । पर । मणाउ । मं । “एवं-परं-समं-ध्रुवं-मा-मनाक एम्ब-
 पर-समाणु-ध्रुव-मं-मणाउ” [४१८.] ॥ मागोग्रहणात् म मा ॥

६४. तीर्थेपि आस्तां प्रयागादौ वसतु । अथवा वने सर्वसङ्गं
 सुक्त्वा वनस्थस्तपस्तप्यताम् । अथवा निजगेहेपि आस्ताम् । परं
 दिवादिवा प्रतिदिनं यो दयां करोति स सर्वोपि सिध्यति मुक्तो
 भवति । मुक्तिं प्रति जीवदयैव कारणं न तीर्थाद्यवस्थानम् इत्यर्थः ॥

६५. यस्य तपसा सह संयमो न हि अस्ति । तथा एवमेव सं-

सिञ्जुड सो नरु एम्बहि^१ जि एत्तहि^२ माणुस-जम्मि,
 जो पडिक्कलिवि कुव करइ पच्चल्लिउ गय-धम्मि. ६६
 जइ संसारहो विचि ठिउ बुझउ वुत्तु सो एहु;
 पवण-वहिल्लु^३ अप्पणउ मणु वह सुथिरु करेहु. ६७

यमरहितः यो दिवसानि गमयति । तथा यः पञ्चास्तपं धिक् मां
 धर्मरहितम् इत्यात्मनिन्दां न करोति तस्य अन्तोः रेखा साधुमध्ये
 गणना मृज्यते । तादृशः साधुमध्ये न गण्यत इति भावः ॥

किर । अहवइ । दिवेदिवे । सहुं । नाहि । “किलायवा-दिवा-सह-नहेः किराहवइ-
 दिवे-सहुं-नाहि” [४१९.] ॥ प्रायोधिकारात् अहव ॥

६६. यः प्रत्युत किंतु रातधर्मे निःपुण्ये प्रतिकूलेषु वैरिण्यपि
 कृपां करोति स नरः इतः अस्मिन् मातुषजन्मनि इदानीमेव सि-
 ध्यतु सिद्धिम् आप्नोतु । तेन सिद्धिः प्राप्तैवेत्यर्थः ॥

एम्बहि । पच्चल्लिउ । एम्बहि । जि । एत्तहि । पच्चल्लिउ । “पञ्चादेवमेवैवेदानी-प्रत्युते-
 ततः पच्चल्लिउ-एम्बहि-जि-एम्बहि-पच्चल्लिउ-एत्तहि” [४२०.] ॥

६७. यदि संसारस्य वर्त्मनि स्थितः प्राणी विषण्णः जन्मजरा-
 मरणादिव्यसनैर्निर्वेदम् आपन्नस्तदा सत्यम् एतद् उक्तः मया इदं
 प्रतिपादितः । किं तद् इत्याह हे मूढ पवनवत् शीघ्रम् आरम्भीयं मनः
 सुस्थिरं नु इति निश्चितम् कुर्याः । मनसि नियन्त्रिते सति महानन्दसं-
 पत् संपत्स्यत इति भावः ॥

विचि । बुझउ । वुत्तु । “विषण्णोक्त-वर्त्मनो बुझ-बुत्त-विचि” [४२१.] ॥

वहिल्लु । अप्पणउ । वह । “वीघ्रादीनां वहिल्लादयः” [४२२.] ॥

१ B O D एम्बहि. २ D एत्तहे. ३ B पच्चल्लिउ. C पच्चल्लिउ. ४ B C संसारहु-
 D संसारहुं.

१ B C D एम्बहि २ D एत्तहे. ३ B C एम्बहि We with A D.

निअम-विहूणा रत्तिहिंवि खाहिं जि कसरकेहिं,
 हुहुरु पडन्ति ति पावें-द्रहि भमडहिं भव-लक्खेहिं. ६८
 तव-परिपालणि जसु मणुवि भक्कड-घुग्घिउ देइ,
 आहर-जाहर भव-महणि सो घई न हुं प्राम्वेइ. ६९
 सग्गहो केहिं करि जीव-दय; दसु करि मोक्खहो रेसि
 कहि कसु रेसिं तुहुं अवर कम्मरम्भ करेसि. ७०

६८. नियमविहीना अभिग्रहरहिता ये रात्रावपि कसरत्कैः
 खादन्ति कसरत्कशब्दं कुर्वाणा भक्षयन्ति ते पापमेव दुरवमाहत्वात्
 हवः तस्मिन् हुहुरु इति हुहुरुशब्दपूर्वं पतन्ति निमज्जन्ति ।
 भवलक्षेषु भ्राम्यन्ति च । रात्रिभोजनात् पापं ततश्चातुर्गतिकसंस्तारे
 परिभ्रमणं भवतीति भावः ।

६९. यस्य मनः तपःपरिपालने मर्कटस्य घुग्घिकाम् इति तक्षेष्टाम् ।
 औत्सुक्यम् इति धावत् । ददाति वितरति । स पुरुषः । घइम् इति पा-
 दपूरणे । भवग्रहणे हु इति निश्चितम् एहि रे याहि रे इति मग्ननाग-
 मनक्रिया न प्राप्नोति । मुक्तो भवतीत्यर्थः ॥

हुहुरु । घुग्घिउ । “हुहुरु-घुग्घिउदयः शब्दचेष्टातुकरणयोः” [४२३.] । आदिग्रह-
 णात् आहर । जाहर ॥

घई । “घइमादयोन्धकाः” [४२४.] ॥

७०. स्वर्गस्यार्थे त्वं जीवदयां कुरु । मोक्षस्यार्थे च दमम् उप-
 शमं कुरु । तथा त्वं कस्य अर्थे किंनिमित्तम् अपरान् कर्मारम्भान्
 करोषीति कथय । न कोपि अन्योर्थः आत्मनः सुखायेत्यर्थः ॥

कसु तेहिं परिगहु, अलिउ कासु तणेण कहेसु,
जसु विणु पुणु अवसें न सिवु अवस तम् एकसि लेसु. ७१
काय-कुडुली निरु अथिर, जीवियडंड चळु एहु,
ए जाणिवि भव-दोसडा असुहउ भावु चएहु. ७२

७१. कस्यार्थे परिग्रहः हस्त्यश्वरथपादातधनधान्यादिरूपसंग्रहः । अलीकं कूटभाषणं च कस्यार्थे इति कथय । दुर्गतिहेतुत्वात् एते सुखाय क्रियमाणे अपि आत्मनो दुःखायैवेत्यर्थः । तर्हि किं गृह्णामीत्याह । जसु इति द्वितीयाद्याः षष्ठी [३.११४] इति षष्ठी । अतः यं विना पुनः अवश्यं निश्चितं शिवं मुक्तिः न भवति । अवश्यं ते मुक्तिसाधनम् वयशमादिकम् एकशः लाहि । एकवारमपि चेत् तं भवान् गृहीतवांस्तदा मुक्तिः स्वाधीनेति भावः ॥

केहिं । रेसि । रेसि । लेहिं । तणेण । “तादर्थ्ये केहिं-लेहिं-रेसि-रेसि-तणेणाः” [४१५.] इति तादर्थ्ये पञ्च निपाताः ॥

विणु । पुणु । “पुनर्विनः स्वार्थे ङुः” [४१६.] ॥

अवसें । अवस । “अवस्यमो ङे-ङौ” [४१७.] ॥

एकसि । “एकशसो ङिः” [४१८.] ॥

७२. कायकुटीरं निरु निश्चितम् अस्थिरं विनश्वरम् । जीवितकं प्राणधारणं च एतत् चलम् । एते कायजीवितघापत्यरूपे भव-दोषौ ज्ञात्वा अशुभं भावं त्यज । अशुभभावत्यागे न एते भविष्यत इत्यर्थः ॥

कुडुली । जीवियडंड । दोसडा । “अ-डड-डुलाः स्वाधिकककुक्च” [४२९.] ॥

१ O जीवियड. D जीविअडड.

1 B यवियडडं. C जीवियडडं. D अविअडड.

ते धन्ना कञ्जुल्लडा, हिअउल्ला ति कयत्थ,

जे खणि-खणिवि नवुल्लडअ घुण्टहिं धरहिं सुअत्थ. ७३

पइंठी कन्नि जिणागमहो वत्तडिआवि हु जासु,

अम्हारजं तुम्हारजंवि एहु ममत्तु न तासु. ७४

७३. ये कर्णकाः क्षणेक्षणे । अपीति पादपूरणे । नवान् श्रुतार्थान् पिबन्ति सुगुरुसमीपे शृण्वन्ति । यानि च हृदयकानि धरन्ति अवगमनन्तारं स्थिरीकुर्वन्ति ते कर्णका धन्याः । तानि च हृदयकानि कृतार्थानि । विधेयविधानात् ते कृतकृत्या इत्यर्थः ॥

कञ्जुल्लडा । हिअउल्ला । नवुल्लडअ : “योगजाथेयम्” [४३०.] इति अट्टक-
ज्ञानां योगभेदेभ्यो ये स्पृष्टे इहअइत्यादयः स्वार्थे भवन्ति ॥

७४. यस्य कर्णे जिनागमस्य वार्तिकापि वचनमात्रमपि प्रविष्टा श्रुता तस्य पुरुषस्य एतत् इदं वस्तु अस्मदीयम् एतच्च शुष्मदीय-
मपि । अपिः स्वार्थे । एव न ममत्वं प्रतिबन्धो भवति ॥

पइंठी । “जियां तदन्ताङ्गीः” [४३१.] इति प्राक्कमसूत्रद्वयोक्तप्रत्ययान्तेभ्यो ङीः ॥
वत्तडिआ । “आम्भान्ताङ्गाः” [४३२.] इति ङाः । “अस्येदे” [४३३.] इति
अस्य इः ॥

अम्हारजं । तुम्हारजं । “शुष्मदादेरीयस्य हाराः” [४३४.] ॥

१ B C D कञ्जुल्लडा. २ ० पइंठी.

१ B कञ्जुल्लडा C D कञ्जुल्लडा. २ C D पइंठी ३ All the three MSS. read the following before “अस्येदे” instead of Sūtra 433:—जियां तदन्ताङ्गा इति अत्रत्यन्ताङ्गाः । तदन्ताङ्गाः ।

जीवु जितुलु जिअइ जिय-लोइ, जइ तितुलु दसु करइ,
गणइ विहवु एतुलु न केतुलु, तो ईत्तहे नाणु लहि जाइ लोइ
तेत्तहि निरुत्तउ. ७५

भल्लत्तणु जइ महसि^१, भल्लप्पणु पसमेण;

जइ करिएव्वउं पससु, विजउ तो करेव्वउं करणहं;
जइ अ करेवा^२ करण-विजउ, तो मणु निच्चलु धरहु;
निच्चलु मणु पुणु धरहु करिउ जउ राग-दोसहं;
तह विजउ करहि रागाइअहं अविचलु सामाइउं करिवि;
अविचलु सामाइउं करहि निम्ममणु निम्मलु करवि. ७६

७५. जीवो यावन्तं कालं जीवति जीवलोके यदि तावन्तं
कालं दमं करोति विभवं च एतावत् कियत् न गणयति ।
मृणायापि न मन्यत इति भावः । तदा अत्रैव ज्ञानं लब्ध्वा तत्र
लोके सिद्धलोके निरुत्तउ इति निश्चितम् याति । निर्द्वन्द्वो भवती-
त्यर्थः । मात्रानामकं छन्दः ।

जितुलु । तेत्तलु । एतुलु । केतुलु । “अतोहेंत्तुलुः” [४३५.] ॥

एत्तहे । तेत्तहे । “अस्य हेत्तहे” [४३६.] ॥

७६. भल्लेति शीघ्रादित्वाद् भद्रम् तस्य भावो भद्रत्वम् भद्रता वा ।
यदि त्वं काङ्क्षसि तदा भद्रत्वं प्रशमेन लभसे । ननु स एव नास्ति
अतस्तदुपायो वाक्य इत्याह । यदि प्रशमः कर्तव्यस्तदा करणानां
विजयः कर्तव्यः । ननु तद्विजयेऽप्युपायं न विद्य इत्याह । यदि च
करणविजयः कर्तव्यस्तदा मनो निश्चलं विषयेषु अगामुकं धृतिं ध-
रत बिभृत । ननु तत् स्थिरं कथं बिभृत इत्याह । रागद्वेषयोर्जयं

अन्तु करेपि निरानिड कोहहो, अन्तु करेपिणु सन्वह माणहो,
अन्तु करेविणु माया-जालहो, अन्तु करेवि, नियत्तसु, लोहहो. ७७

जइ चएवं मणसि संसारु सिव सुक्ख भुञ्जण तुरिड,

तो किर सङ्ग मुअणहिं करि मणु,

तह सुइ एह सेवणई, निम्ममत्तु अइ दहु करेविणु. ७८

कृत्वा मनः पुनः निश्चलं धरत . रागाद्वेषजय एव मनोनिश्चलमा-
कारणम् इत्यर्थः । ननु तद्विजयमपि कथं करोमीत्याह । तया अवि-
चलं सामायिकं कृत्वा रागादीनां विजयं कुरु । ननु तदपि कथं रच-
यामीत्याह । निर्ममत्वं निर्मलं कृत्वा अविचलं सामायिकं कुरु । एक-
स्मिन्नपि वृत्ते हेतुहेतुमद्भूतानि बहूनि वाक्यानि । तेषु च संबोध्यस्य
सामान्यविवक्षया एकलं विशेषविवक्षया च बहुत्वम् इति तत्क्रिया-
यामपि काङ्क्षसि श्रुतेत्यादौ एकवचनबहुवचनानि न विरुद्धानीति ।
वस्तुवदनककर्पूरयोर्योगे सार्धं छन्दः ॥

भल्लप्पणु । "स्व-तलोः षणः" [४३७.] । प्रायोधिकारात् भल्लत्तणु ॥

करिएववं । करेववं । करेवा । "तव्यस्य इएववं-एववं-एवाः" [४३८.] ॥

लहि । करिइ । करिवि । करवि । "एक इ-इव-इवि-अवयः" [४३९.] ॥

७७. निरानिड इति निश्चितम् क्रोधस्य अन्तं विनाशं कृत्वा स-
र्वस्य मानस्य अन्तं कृत्वा मायैव जालं सुगतिगमननिरोधकत्वात्
आनायः तस्य अन्तं कृत्वा लोभस्य अन्तं कृत्वा निवर्तस्व तिष्ठ ।
कथायरहितो भवेति भावः । वदनकं छन्दः ॥

करेपि । करेपिणु । करेविणु । करेवि । "एण्येपिण्येण्येविण्यः" [४४०.] ॥

७८. यदि संसारं त्यक्तुं मन्यसे अभिलषसि शिवसौख्यं च

चिपु करेवि अणाउलर्जे, वयणु करेपि अचप्पलर्जे,

कम्मु करेपिणु निम्मलर्जे, झाणु पजुअसु निच्चलर्जे. ७९

जमणु गमेपि, गमेपिणु जन्हवि, गम्पि सरस्सइ, गम्पिणु नर्मद,

लोउ अजाणउ जं जलि बुडइ नं पसु, किं नीरई सिव-सर्मद. ८०

भोक्तुं संवेदयितुं त्वरितः उत्सुकः तदा किल इति आप्तवादे । सङ्गं पुत्रमित्रकलत्रादिस्वजनसंबन्धं भोक्तुं तथा शुभं गुरुं सेवितुं निर्ममत्वं च कर्तुं मनः अतिदृढम् अतिनिश्चलं कुरु । निर्ममत्वं वा अतिदृढम् अतिनिश्चलं कर्तुं मनः कुरु । अभिलषत्वेत्यर्थः । एवं मनसि कृते संसारोच्छेदो मुक्तिप्राप्तिश्च ध्रुवं भविष्यतीति भावः । मात्रा छन्दः ॥

७९. चिप्पम् अनाकुलं विषयैः अनुपप्लुतं कर्तुं वयनम् अचप्पलर्जे इति सत्यं कर्तुम् कर्म कायव्यापारं निर्मलं निष्पापं कर्तुम् ध्यानं निश्चलं प्रयुक्तम् । धर्मेध्याने निश्चले सति मनोवाकायसंयमो भविष्यतीति भावः । श्रवटकं छन्दः ॥

चएवं । झअण । मुअणहिं । मेवणहं । करेविणु । करेवि । करेपि । करेपिणु ।

“तुम एवमणाणहमणहिं च” [४४१.] । चकाराद् एपि-एपिणु-एवि-एविणवः ॥

८०. यमुनां गत्वा जाह्नवीं गत्वा सरस्वतीं गत्वा नर्मदां च गत्वा यत् अज्ञाता युक्तायुक्ताविवेचनशीलो लोकः पशुरिव महिषादितिर्यगिव जले बुडति निमज्जति तत् किं नीराणि शिवशर्मदानि । न तज्जलानि स्वमध्यपातिभ्यः सदास्वान्तःस्थितेभ्यो मत्स्यादिभ्य इव मुक्तिशर्म प्रयच्छन्तीति भावः । वदनकं छन्दः ॥

[गमेपि । गमेपिणु । गम्पि । गम्पिणु । “गमेरेपिणवेज्ज्योरेहुंवा” [४४१.] ॥

अजाणउ । “तुनोणअः” [४४३.] । तुन्मत्वस्य अणभः ॥]

नाइ निवेशित, नड लिहित, नावइ टङ्कुकिण्णु,

जणि पडिबिम्बित, जणु सहज, करि जिणु मणि उ(ओ!)इण्णु. ८१

लिङ्गु अतत्रर्त्त जइ नो कृपा, लइइ कृपालु निव्वुदि, नृवा. ८२

८१. निवेशितः स्थापितः तम् इव । लिखितः कुड्यादौ चित्रितः तम् इव । टङ्काभिः उत्कीर्णः प्रस्तरे विलिखितः तम् इव । प्रतिबिम्बितः दर्पणादौ लब्धप्रतिबिम्बः तम् इव । सहजः स्वभावः तम् इव च जिनं मनसि अवतीर्णं कुरु । दोहकं छन्दः ।

१। नाइ । नड । नावइ । जणि । जणु । “इवार्थे न-नड-नाइ-नावइ-जणि-जणवः” [४४४.] ॥

८२. हे नृप यदि कृपा प्राणिषु दया नास्ति तदा लिङ्गं दर्शयित्वा वेषधारणम् अतश्च भ्रमप्रधानम् । दुर्गतौ पततः कृपां विना न तेन परित्राणं किमपि भवतीति भावः । ननु कृपापरस्यापि समीहितसिद्धिर्न भविष्यतीत्याह । कृपालुः निर्धृतिं लभते समासादयति । सुममोरमा छन्दः ॥

इह अपभ्रंशोदाहरणेषु कापि कापि पूर्व लिङ्गव्यभिचारो दर्शितोऽस्ति अतस्तस्मिन् अत्र “लिङ्गम् अतश्चम्” [४४५.] इति लक्षणं वचोभङ्गघन्तरेण कृतम् ॥

निव्वुदि । “शौरसेनीवत्” [४४६.] इत्यनेन अपभ्रंशे शौरसेनीवत् कार्यम् । अतः “नो दोऽनादौ शौरसेन्याम्” [४. २६०] इत्यादिना तस्य दः । एवम् अग्यदपि कृतम् ॥

अपभ्रंशभाषा समाप्ता ॥

इअ सव्व-भास-विनिमय-परिहिं परम-तत्तु सव्वुवि कहिवि,
निअ-कण्ठ-माल ठवि नृव-उरसि गइ अ देवि मङ्गलु भणिवि. ८३

८३. अधुना श्रुतदेवताया उपदेशं समर्थयन् स्थानगमनपूर्वं च तस्याः परमार्हेतश्रीकुमारपालभूपतिं प्रति प्रसादातिशयं प्रकटयन् तदुदीरितमङ्गलव्याजेन च महाकाव्यपरिसमाप्तौ ग्रन्थकारो मङ्गलम् आह । इति पूर्वोक्तयुक्त्या सर्वभाषाणां प्राकृतादिभाषाणां विनिमया व्यत्ययाः । परिहिं इति श्रीमदित्वात् गीतयस्ताभिः कृत्वा सर्वमपि परमतत्त्वं कथयित्वा निजकण्ठमालां च नृपोरसि श्रीकुमारपालभूपकण्ठकन्दले स्थापयित्वा विन्यस्य देवी श्रुतदेवता मङ्गलं त्वं जिनप्रवचनप्रोत्सर्पणां कुर्याद्विरं नन्द्या इत्यादि श्रेयोभिधायकं वाक्यं भणित्वा गता निजमुवनं संप्राप्ता ॥

प्राकृतादिभाषाकार्याणाम् अन्योन्ये तेषु तेषु माहुराहरणेषु विनिमयो दक्षितः । स च न सूत्रं विना सिध्यति । अतः विनिमयेतिपदेन पर्यायान्तरेण । “व्यत्ययश्च” [४४७.] इति सूत्रं विनिमयार्थम् उक्तम् ॥

उरसि । “शेषं संस्कृतवत् सिद्धम्” [४४८] । शेषं यद् अत्र प्राकृतादिभाषासु अष्टमाध्याये मोक्तं तत् सप्ताध्यायेनिबद्धसंस्कृतवदेव सिद्धम् । अतः यथा उरस्यशब्दस्य कृपाम् उरे उरस्मि भवतः तथा कश्चिद् एतदपीति । एवम् अन्योदाहरणेऽपि रूपविक्षेपो ज्ञेयः ॥

अष्टमस्याध्यायस्य उदाहरणप्रतिपादनद्वारेण चतुर्थः पादः संपूर्णः ॥

एवं च व्याकरणाष्टमाध्यायलक्ष्यभूताः प्राकृतादिभाषाः समर्थिताः

इति शुभम् ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्वयाभयमहाकाव्यवृत्तौ

अष्टमः सर्गः समाप्तः ॥

तत्समाप्ती च समाप्तं चेदं वृत्तितः प्राकृतद्वयाश्रयमहाकाव्यम् ॥

संतापापहृदरुशनं शिवकलादानोदिताशंसनं

विश्वाध्यामृतदायिपादभजनं रत्नाकरानन्दनम् ।

श्रीकल्पद्रुमसोदरं कुवलयामोदप्रमोदोद्भुरं

कामोद्भासि कुरङ्गहारि सकलं भात्यत्र चान्द्रं कुलम् ॥ १ ॥

तस्मिन् सोभयदेवसूरिरभवत् कुप्ताङ्गवृत्तिस्ततः

संविभो जिनवल्लभो युगवरो विद्यालिताराम्बरम् ।

तत्पट्टे जिनदत्तयोगितिलकः सन्मार्गपद्धार्यमा

ख्यातः श्रीजिनचन्द्रसद्वरतः सौभाग्यभङ्ग्येकभूः ॥ २ ॥

विज्ञाः केचन लक्षणेय कतिचित् तर्कपरेष्यागमे

काव्येन्ये च समग्रशास्त्रचतुराः प्रायेण नामून् विना ।

व्यक्तं नूनमिदं विधिर्बहुविधैः शास्त्रैर्विज्ञाप्यासमात्

प्राज्ञान् राजसभास्वलम्भयदतो यान् जैत्रपञ्चाण्यरम् ॥ ३ ॥

भृङ्गायमाणपदपुष्करराजहंसा

वर्णप्रतापजितपुष्करराजहंसाः ।

श्रीजैनचन्द्रपदपङ्कजराजहंसा-

स्ते जज्ञिरे जिनपतिप्रभवोत्पहंसाः ॥ ४ ॥

चातुर्विधक्रमाढ्या विजिततदभृतक्षीवभूतीरहस्यो-

त्सर्गाख्यद्वन्द्वशृङ्गा स्तनितवरतपोभावना दानशीलाः ।

दुःप्रापाः सत्यपुण्यैः स्थगितपरगवीस्फूर्तिकीर्तिप्रपञ्चा

येषां पादप्रसादाद्भवति सुरगवी कामितार्थाय पुंसाम् ॥ ५ ॥

विध्वग्व्यतिष्ठितजिनालयदम्भदब्ध-

प्रालेयशैलजनितोत्तरदिग्वितर्काः ।

संधोषदं दधति संप्रति जैनपत्यं

ते श्रीजिनेश्वरयुगप्रवरा मुनीशाः ॥ ६ ॥

तेषामादेशमासाद्य कामकल्पदुमोपमम् ।

मूच्छाच्छेदसुधासारं श्रेयःश्रेयोदुनन्दनम् ॥ ७ ॥

नासिद्धं न विपक्षगामि च नवा नैकान्तिकं साधनं

येषां सत्प्रतिपक्षकं न विषयेसौवेपि नो बाधितम् ।

जात्युद्गादननिमहच्छलपरव्याघातविश्राणकं

दृष्ट्वा पानपरे शयन्ति समितौ धीरा अताज्ञापराः ॥ ८ ॥

वत्सो मुदा तैर्जिनरत्नसूरि-

क्षमाधिपैर्बोधमणिप्रदीपः ।

श्रीप्राकृतव्याश्रयगेहगर्भ-

स्थितं पेदादर्शयदर्शजातम् ॥ ९ ॥

श्रीमज्जिनेश्वरयतीश्वरदत्तदीक्षा-

शिक्षोत्र पूर्णकलशो गणिरल्पबुद्धिः ।

अन्योपकारिषु पदं परिलब्धुकामो

वृत्त्यनया किमपि तत् प्रकटीचकार ॥ १० ॥

साहित्यतर्कागमशब्दविद्या-

शाणानिशातीकृतबुद्धिधारः ।

विच्छेद लक्ष्मीतिलको गणिर्मे

सम्रज्ञचारी स्खलितोक्तिवल्लीः ॥ ११ ॥

यदत्र वितथं किञ्चित् बुद्धिमान्धात् प्रजल्पितम् ।

प्राज्ञैर्मयि कृपां कृत्वा तच्छोध्य शुद्धमानसैः ॥ १२ ॥

नीराज्यार्केण पूर्वं मरकतघटिते भाजने व्योम्नि धृत्वा

पुष्पाण्यृक्षाणि सार्विः कुमुदवनसुहृन्प्राकृतिक्यप्रदीपम् ।

धाता शान्त्यै विधत्ते सकलदिगधिपानललं यावदेषा

स्तात्तावन्मौक्तिकस्रग् बुधहृदि विधृतिः प्राकृतव्याश्रयस्य ॥ १३ ॥

समर्पिता विक्रमराजवर्षे

हयान्तरिक्षज्ज्वलनेन्दुसंख्ये ।

पुण्यार्कशस्यामलफाल्गुनैका-

दशीतिथौ व्याश्रयवृत्तिरेषा ॥ १४ ॥

मानं त्रिंशदधिकद्विचत्वारिंशच्छतान्यभूत् ।

प्रत्यक्षरं गणनयामुष्यावृत्तेरनुष्ठुभाम् ॥ १५ ॥

॥ म० ५२१ निखिलग्रन्थार्थं ४२३० ॥ समाप्तमिति । ॥ ॥

संवत् १५७१ वर्षे फार्तिकवदि चतुर्दशीबुधे सालीवाहामध्ये
वास्तव्यपण्डितवीठलसुतपण्डितलटकणलिखितम् ॥ ॥

यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिख्यते मया ।

यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयताम् ॥ ॥

शुभं भवतु । कल्याणमस्तु । ॥ ॥

संवत् १५७० वर्षे श्रीभणहिलपुरनगरे श्रीखरतरगच्छे श्रीजिन-

सागरसूरिपट्टे श्रीजिनसुन्दरसूरिपट्टपूर्वविलसहस्रकरावतार-

श्रीजिनहर्षसूरिशिष्यैः श्रीकमलसंयमोपाध्यायैः श्री-

प्राकृतव्याश्रयवृत्तिलेखयांचक्रे ॥ ॥

Various Readings of the Manuscripts D.

पृष्ठे.	पङ्क्ति.	Printed Text.	MS. D.
१	१	अथ	अथ
"	५	°धेयप्रयो°	°धेयसंबन्धप्रयो°
"	१०	शक्तिकुलं	शक्तकुलं
"	१२	°प्रातीह्य°	°प्रतिह्य°
४	१	जीवो	जीवे
"	"	°तारिसय°	°तारिसय°
"	२	°लोच-नि°	°लोगनि°
"	७	°णिचि°	°णिचि
"	२२-२५	विदुषाम् । २॥अह..... अविष्यति ॥ अतिथि	विदुषाम् ॥ २ ॥ अतिथि
५	१२	अणहिल°	अणहिल°
"	१७	°कुर्कुरं	°कुर्कुरं
"	२०	°कत्वात्	°कात्
"	२२	अञ्जना	अथ
६	५	उज्ज्वलत्वाच्च अनादर्शा आदर्शाः	उज्ज्वलत्वाच्चानादर्शा आदर्शाः
"	१४	°त्वम् । सा तस्या°	°त्वम् । तस्या°
"	१८	अनेके अनेके च	अनेकोनेकश्च
"	२१	सहइ ।	सिहइ ।
७	१५	°कत्वात्	°कात्
८	१७	कारण्यात्	कारणात्
"	१८	°त्वेन सं°	°त्वेन छु इति सं°
"	२४	इति राः ।	इति रा ।
"	२५	आर्थे तु	आर्थे तु
१०	१५	°नाभ्यश्च अभि°	°नाभ्यश्चाभ्यधि°
"	१९	ताश्च जनश्च	ताश्च ता जनश्च
१२	९	°सने शक्तिः	°सने प्रकटिता शक्तिः
"	२३	°ज्ञा विश्वेन वा°	°ज्ञा विश्वेन वा°
१३	१२	वन्दया°	वन्दया°
१४	११	पुण्यं	तारुण्यं

पृष्ठे. पङ्क्ति. Printed Text.

MS. D.

१५	५	कुमार°	कुमार°
॥	१४	अत्र	अत्र च
१६	१४	कुङ्कुण°	कुङ्कुण°
१७	६	दक्षिण°	दक्षिण°
१८	४	गङ्गा°	गङ्गा°
॥	२२	धारणा	धारण°
॥	२३	निहाड गङ्गा°	निहाड गङ्गा°
१९	६	सुहृदुर्ग गडअ-वण्डव ।	सुहृदुर्ग गडअवण्व ।
॥	७	मध्यमलोके	मध्यलोके
॥	१८	शालिनी [प्रज्ञा] प्रतिभा । तस्याः	शालिनी प्रज्ञा तस्याः
॥	२०	कुतावबो°	कुतावो°
॥	२१	चण्डम् ।	चन्द्र° ।
॥	२२	चण्डमिव ।	चन्द्रमिव ।
॥	२३	चुडं चण्डं । चण्ड°	चुन्द° । चन्द्र°
२०	१५	अहिण्डु ।	अहिण्डु ।
२१	१३	स्य सकष्टस्य	स्य कष्टस्य
॥	१५	निर्मूलकार्षकपितृत्वात्ता°	निर्मूलकार्षकपितृत्वात्ता°
२२	१८-२१	अलाबूलता..... । बाला°	अलाबूलताबाला°
२३	४	दिग्गघो	दिग्गघो
॥	१४	पठितम् ।	पठितम् ।
॥	१९	द्वाविंशत्या गाथा°	द्वाविंशतिगाथा°
२४	१	दिस°	दिसि
॥	२	यरिएहि	यरिएहि
॥	४	हवन्ति	हवन्ति
॥	६-११	पवित्रश्चेति ॥ ..... समय ।	पवित्रश्चेति समय ।
॥	१४	संस्कारकारिणः	संस्कारकारिणः
॥	२१, २६	रातः ई ॥ ..... उत्थम् ।	रात उत्थम् ।
२५	१	सारिणि	सारिणि
॥	५	रमेष्टु	रमिष्टु
॥	१४	तलानि चतु°	तलानि यानि चतु°
॥	१५-१७	सतृष्णं दिने ..... जागरिता	सतृष्णंदिगरिता

पृष्ठे. पङ्क्ति. Printed Text.

MS. D.

२७	५	°हलदि.....हलिदि°	°हलिदि.....हलह°
२८	२१	अहरिप्रारागो निबिडलोहः का°	अहरिप्रारागो निबिडलोहका°
२९	२३	अथ	अथ
३०	१	°रई	°रई
३१	१	पडलं,	पडलं ।
३२	४	°निज्जरणीसुं न्हाऊण	°निज्जरणीसुं न्हाऊण
३३	५	बम्हाणा°	बम्हाणा ।
३४	७	वासे लोके	वासलोके
३५	८	पाताक इव	पाताले इव
३६	१८	निर्झरिणीषु	निर्झरिणीषु
३७	६	एरिसिआओ	एरिसिआओ
३८	१८	द्विजा रविं.....त्वां च	द्विजा रविं स्वां च
३९	५	ईदृश्यः । न कीदृश्योपीत्यर्थः ।	ईदृश्योपीत्यर्थः ।
४०	१	°बाहु°	°बाहु°
४१	२	अभिरा.	अभिरा ।
४२	७	°पदार्थपरि°	°पदार्थसार्थपरि°
४३	९	सितपद्म°	सितपद्म°
४४	१३-१७	तत्संनियोगे हृत्स्थ....लस्य द्विः ।	तत्संनियोगे च लस्य द्वि ।
४५	१०	°निरोपणे	°निरोपे
४६	१६	स्थूणा स्वम्भस्तत्संनिभा	स्थूणास्तम्भसंनिभा
४७	३	निवृत्त....निवृत्तो,	निवृत्त....निवृत्तो ।
४८	८	सम्मान°	सम्मान°
४९	१०	धृष्टाधृष्टानां प्रगल्भाप्रगल्भानां	धृष्टानां प्रगल्भानां
५०	१९	कामवर्तित्वेन	कामवर्तित्वेन
५१	६	मुञ्क्ति...मिहङ्गं.	मुञ्क्ति...मिहङ्ग ।
५२	११	धरण्यां	धरिण्यां
५३	१५	मुञ्क्त मिहङ्ग ।	मुञ्क्त मिहङ्ग ।
५४	१	°रिड-विलास°	°रिडसरिविलास°
५५	५	त्रि धट्ट	त्रिक धट्ट
५६	५	वेव्वा°	दिव्वा°
५७	८	पराक्रमत्वेन	पराक्रमत्वेन

पृष्ठे. पङ्क्तौ. Printed Text.

४२	९	मनोहरसर°
४३	२३	°मुटदलनं गो°
४३	६	समासः ।
४४	१०	°र्व आदेशः ।
४४	६	सुउमाल°
४५	२०	एत् ।
४५	१९	°रस्य लल्ललक्ष लोहस्य लल्ललक्ष°
४६	१८	करे सन् अवगतः ऊ°
४७	६	°नक्षत्र°
४८	९	°श्लाघा
४८	४	°जल्ल°
४९	६	नक्षत्रमात्र°
४९	२३	नक्षत्र ।
४९	२४	”
४९	४	ल्लायण°
४९	११	°गजवरः
४९	१२	°श्लाघेन श्रुतो°
५०	२	मयगलो
५०	१०	°काशित°
५१	२	मयावर्त्त°
५१	११	दुरगः ।
५२	१०	मृत्ककपाल°
५२	२३	अत्युच्चत्वेन
५४	१४	अत्युच्छः
५४	१८	शटा°
५५	४	°क्षुसणुमीस°
५६	१-३	°विणिम्मिअ.....सिद्धिलिअ°
५६	३	निसिद्धाह°
५६	७	°धोरणी°
५६	१७	°प्रसिद्धनैवेधिकी°
६२	१	सोवओग°

MS. D.

मनोहरः सर°
°मुटं दलनं च गो°
सः ।
°र्वदेशः ।
सुकुमाल°
एत् ।
°रस्योद्वललक्ष लोहस्योद्वललक्ष
करे गतः सन् ऊ°
°नक्षत्र°
°श्लाघा
°दल्ल°
पूर्वोक्त°
नक्षत्र ।
”
ल्लायण°
°गजो
°श्लाघेनाकोशेन श्रुतो°
मयवरो
°काशित°
मयावर्त्त ।
दुरग ।
मृत्कपाल°
अत्युच्चत्वेन
अत्युच्छ
शटा°
°क्षुसणुम्मीस°
°विणिम्मिअ सिद्धिलिअ°
निसिद्धाह°
°धोरिणी°
°प्रसिद्धः निवेधिकी°
सोवओअ°

पृष्ठे. पक्षौ. Printed Text.

MS. D.

६४	५	प्रयुज्यन्ते ।	प्रयुज्यन्ते स्म ।
॥	१५	सुवर्णमणि°	सुवर्णदुर्वर्णमणि°
६६	९	कुषाभिः [पाषाण.....रिव] दृष्टाः ।	कुषाभिर्दृष्टाः नर्तनरामणीच- कविलोकनलोलुपस्त्वेन निनि- मेषनिश्चलत्वादिना सपाष- स्थानात् पाषाणपुत्तिकाभि- रिवेत्युत्प्रेक्ष्यते ॥
॥	१६	°त्रिगूढं.....द्विगूढ°	°त्रिमूढं.....द्विमूढ°
६७	२४	सिरायां	सिरायां
६९	१६, १७	भारत्रि°	भारत्रि°
७०	४	सद्य	सद्य
७१	१२	ये जीवास्तेषां	ते जीवाश्च तेषां
॥	१४	मुक्तपदवी°	मुक्तिपदवी°
७२	३	°नडलाण ।	°निडलाण ।
॥	६	यत् उक्तम् ।	यदुक्तं ।
॥	८	क्षुप°	क्षुप°
॥	२१	सोमि	सामि
॥	२७	सान्द्र°	सार्र°
७३	५	पशूहा पशूसेवि	पशूसा पशूसंवि
॥	१०	अद्यानां स्त°	अद्यानां हद्यानां स्त°
॥	१८	°सत्पाह ।	°सत्पाह ।
॥	२१	अनुष्ठितमिवे°	अनुष्ठितमैवे°
७५	१३	पशूहा पशूसे	पशूहा पशूसं
॥	१९	सारिकर्ष ।	सरिकर्ष ।
७६	३	वदनकं	वचचाहोषदनकमिति वदनकं
७९	१ १४	माने हेतु°	मानहेतु°
॥	६ २२	निर्वापणात्	निर्वापनात्
८१	१ १६	तुयीशो	खंडशो
८२	१२	इष्ट ।	इष्ट ।
८३	१५	°जाज्वल्यमानज्वलन°	°जाज्वलनज्वलन°

पृष्ठे. पङ्क्तौ. Printed Text.

MS. D.

८४	६	स्पर्धा यत्र अन्दोलने तद्	स्पर्धा अभिभवेच्छा यत्र तद्
८५	१९	काश्मीराः	काश्मीराः
८६	६	शौडीर्य	शौडीर्य
८८	१३	तीर्थे वा	तीर्थे हे
८९	४	कुरवयं	कुरवयं
९०	१४	सूक्ष्मस्थस्य क्षमस्य	सूक्ष्मस्थस्थस्य
९१	१९	दुःखोत्पादकेषु अन्तःपातो यस्य तत्	दुःखोत्पादे कष्टविधानेन्तप्राथं
		तादृशं कुरवकं	मृत्युकल्पं कुरवकं
९०	१५	युष्मत्प्रिया नागमिष्यन्तीति	युष्मत्प्रेयानागमिष्यतीति
९१	१६	बन्दाणि	बन्दाणि
९१	६	अबन्द् इति किम् । बन्द् ।	अबन्द् इति किम् । बन्द् ।
९१	१४	पथिकानां वनं	पथिकानां पान्थानां वनं
९३	९	गुणख्या	गुणख्या
९५	७	येषां [तेषां] पूरितः	येषां ते तथा तेषां पूरितः
९७	४	कदण	कदण
९८	१४	सहना प्रिया वज्रकठिनहृदया कापि	सहना वज्रकठिनहृदया कापि प्रिया
९९	७	कसण	कसणा
१००	१७	प्रियः	प्रेयान्
१००	३	आणालब्ध	आलाणव
१००	११	कुरवया वृत्तरं	कुरवया वृत्तरं
१००	९	स्थानं ऋ	स्थानं य ऋ
१००	१५	कण्ठादिज	कण्ठाधिज
१००	१६	सुराष्ट्रं तयोर्युवसो	सुराष्ट्रा तयोर्युवतथो
१००	२२	सजगा ।	सजगा
१०१	१९	विशंकट	विशंकट
१०१	२२	तिलककुसुमं	तिलकं कुसुमं
१०२	७	रम्भं	रम्भं
१०२	१३	अङ्गनाश्रेष्ठे	अङ्गनाप्रधाने
१०३	४	चरणे	चरणे
१०३	७	पूर्वकृता	पूर्वं कृता

पृष्ठे. पङ्क्तौ. Printed Text.

१०४	३	°पेम्मेहि पीअसीओ
॥	२४	[इत्थी] स्थी ।
१०५	२३	तिर्यच्च°
१०६	३	सठो
१०७	१३	गृहीता ।
१०८	३	म्मि
१०९	४	बाहुल्लच्छीहि
॥	२५	गविन्
११०	१०	°प्रयोगं
१११	१	एक°
॥	३	अवरि°
॥	२५	मन्मथेन.....
११२	५,६	...रमितः कामितः ।
॥	२५	°चरितद्वया°
११४	६	खेअ
॥	१०	हन्दि ।
॥	१९	नूअस्व°
॥	११	पुण्यन्तीति ।
११५	८	लक्षणे ।
॥	१४	बले ।
११६	८	स्मृत°
११७	३	हुं
॥	१६	क्षुत°
११८	५	मिलाणा
११९	४	पसेअं मिलाइ
॥	६	°अति° ।
॥	११	। स प्रियः
॥	१३	सोळ्ळणम् ।
॥	१७	वयस्याश्च
	३	

MS. D.

°पेमेहि पेअसीउ
स्थी इत्थी ।
तिर्यच्च°
सठो
गृहीता आलिङ्गिता ।
म्मि
बाहुल्लच्छीहि
गर्ववन्
°योगं
एक°
अवरि°
मन्मथेन रतेच्छया मिश्रः
प्रियो रतिमिश्रया सुरताभि-
लावयुतया कथापि रतः
कामितः ।
°चरितप्राकृतद्वया°
खेअ
हन्दि ५
नूअं स्व°
पुष्पतीति ।
लक्षणे ।
बले ३
स्मृत°
हुं
स्मृत°
मिलाणा
पसेय मलाइ अ
°अति ।
। प्रियः
सोळ्ळणम् ।
वयस्याश्च

पृष्ठे. पङ्क्तौ. Printed Text.

MS. D.

११९ २२ °सरिधति	°सरिधमिति
१२० ४ जंवि	जंधि
„ १४ हु । ख ।	हु ४ ख ४
„ १५ ऊ ।	ऊ ४
„ २३ वणे ।	वणे ४
१२१ १ एकेक°	एकेक°
„ ५ पश्य ।	पश्ये ।
१२२ ३ सिरिसा°	सिरसा°
„ ४ किं	कं
„ ७ टा-आमो°	टामो°
„ ८ प्रियालैः	पियालैः
„ १५ कृष्टः	आकृष्टः
१२३ ४ नीहुरिआ	णीहुरिआ
१२४ ६ भारीए.	धाराए ।
„ १५ वेएण ।	वेणेण
„ १९ तम् आश्चर्य°	तं तत्राश्चर्य°
„ २० °जलयन्निर्मम°	°यन्जलयन्निर्मम°
१२६ २१ दपतिमि°	दपतीमि°
१२७ १६ दहिणो । महुणो ।	दहिणो १ । महुणो १ ।
१२८ १४ प्रियैः	प्रियेण
१२९ ६ उट्टिसिओ	उट्टसिब ।
„ ११ शकरा°	शकरा°
„ २० °गण्डूषप्रादु°	°गण्डूषप्राप्तिप्रादु°
१३१ २१ भणिते प्रत्यु°	भणितेपि प्रत्यु°
१३३ १८ भणितं जल्पि°	भणितं परस्परं जल्पि°
१३५ १४ पूर्वोक्तं प्रति°	पूर्वोक्तं विज्ञापितं प्रति°
„ १६ विज्ञाप°	विज्ञाप°
१३८ ९ जलक्षणे	जलोक्षणे
१४० १३ राइणो ।	राइणो राइणो ।
१४५ १७ पुण्यति	पुण्यति
१४६ २ पारियाण	पारयाण

पृष्ठे. पङ्क्ति. Printed Text.

- १४३ ॥ चिच्छिणिभ°
 „ १३ मलयादि°
 „ २० चिच्छिणिका°
 „ २१ एतस्य आ°
 १४७ १४ [एतस्मिन्]
 „ २० ईति
 १४९ ११ जल्पन्ति कथयन्ति ।
 „ १४ °यतेति ।
 १५० १८ सुरसाख्यः प्रसिद्ध°
 १५१ ४ ढोवणत्थं
 १५२ ७ ३३-३५.
 „ १८ युष्माकं ७
 १५३ १७ °नान्तम् । कामः ।
 १५५ ५ °पादपप्रसूना°
 „ ॥ समुण्ययो°
 १५६ १ कुररा
 „ ७ कुररी
 „ १५ चतुर इमान्
 १५७ १३ हाहाभिर्देवगायनैस्तेषां वा
 १५८ १० आर्यन्वासौ पवनश्च
 १५९ १२ °भ्यां पद्मानि वी°
 „ १४ । भवतीति
 „ २१, २२ इह शरदि.....समर्थः
 १६० ५ वधाय विनाशाय कुपिते
 „ ११ भविष्यती°
 „ १३ भूतम् ।
 „ १८ °सादृश्यात् त इ°

MS. D.

- चिच्छिणिभ°
 मलयजादि°
 चिच्छिणिका°
 एतस्य च आ°
 एतस्मिन्
 इति
 कथयन्ति जल्पन्ति ।
 °यत ।
 सुरसाख्यप्रसिद्ध°
 ढोवणत्थं
 Omits three verses,
 33, 34 and 35.
 युष्माकं ८
 °नातमिति कामः ।
 °पादपप्रसूना°
 समुण्ययावथो°
 कुररा
 कुररी
 चतुर इमान् चतुर इमान्
 चतुर इमान्
 हाहा देवगायनस्तेन तेषां वा
 यन् बहन् स आसौ पवनश्च
 °भ्यां पश्यतां वी°
 । न भवतीति
 इह शरदि मर्त्यगणाय सुरे-
 भ्यश्च कु निश्चितं अले समर्थः
 वधाय विनाशनिमित्तं दृष्टे
 कुपिते
 भवती°
 भूतं संवृत्तम् ।
 °सादृश्यात् ता इ°

पृष्ठे, पञ्चौ. Printed Text.

- १६० १९ पृष्ठे
 „ २३ न एति नायाति किंतु
 १६१ ५ इव दूरं पथिकः तेभ्यो°
 „ ९ उब्बलैः कन°
 „ १० लोपात् ।
 „ ११ देश्य क्षीप्रार्थे ।
 „ १७ गुरु भवति गुरुव्यति । अलो°
 १६२ १६ धेष्टमपि
 „ २४ विस्फुरन्ति
 १६३ ३ पासह
 „ १९ फलिनीकृताः श्यामाकृताः ताश्च
 „ २२ पासह ।
 १६४ ११ षण्णकेषु
 „ २० अप्रीतिकां
 „ ११ एस्थाने
 १६५ १ जुञ्ज
 „ ११ °रजत°
 „ १६ पुष्पमास्थायि°
 १६६ ५ करावीजह
 „ ८ भवन्तं भा°
 „ २३ मरणा°
 १६७ ९ करावीजह ।
 १६८ १० भवन्तीं
 „ १५ युग्मे आर्या°
 १६९ ५ पुंतागो,
 „ १८ °लोको
 १७० ११ लभ्यते
 „ १७ इति पूर्वोक्तरीत्या
 „ १९ श्रीकुमारपालदेव°
 १७३ १९ विशेषं

MS. D.

- पृष्ठौ
 न पथिक एति किंतु
 इव तेभ्यो°
 उब्बलैः दीपैः कन°
 लोपे ।
 देश्य युगपत् ।
 गुरु वति वा । अलो°
 प्रेष्टमपि
 स्फुरन्ति
 पासेह
 फलिनी श्यामा तस्या कृताश्च
 पासह ।
 षण्णकेषु
 अप्रीतिकं
 एः स्थाने
 जुञ्ज
 °रजन°
 श्वास्मास्थायि°
 करावीजह
 भवन्तं तं भा°
 मारणा°
 करावीजह २
 भवतीं
 युग्मे आर्या आर्या°
 पुंतागो ।
 °लोक्य
 लभ्येत
 इत्यारामिकोक्तरीत्या
 श्रीकुमारपालभूपालः
 विशेषं

पृष्ठे. पक्षौ. Printed Text.

MS. D.

१७३ २० प्रिये संमुखं.....दानायर्थ

प्रियसंमुखं गृहं प्रविशति

प्रियेभ्यश्चक्षुषदानायर्थ

१७४ ११ प्रियेण सह.....वदिष्यामि ।

प्रियं वक्ष्यामि वक्षसि धरि-
ष्यामि ।

,, १७ इत्यर्थः ।

इत्यर्थ इति आवत् ।

,, १८ विजनं

जनं

,, २३ स्वपरिचारिकां

स्वप्रतिचारिकां

१७५ १८ रमस्व । स्वमपि

रमस्व । त्वं रमस्व । त्वमपि

,, २१ रमते [इयं रमते] ।

रमते । इयं रमते ।

१७७ १२ किलकिंचितं

किलकिंचितं

,, १९ वयं भविष्यामः ।

वयमभविष्याम ।

१७८ ६ होज । होजा ।

होज १ होजा २ ।

,, १६ विहसन्ती

विकसन्ती

१८२ ३ °पसमिणि

°पसमिणि

,, १५ °प्रशमनी

°प्रशमिनी

,, १६ । दिनतापः

। तापः

,, १८ संतापिताः

संतताः

१८३ ७ अपिचत् ।

अपिचत् अपचत् ।

,, १३ स्वपति

स्वपति

१८४ १७ उकुक्रुभि

कुक्रुभि

१८५ १२ मानिनीमानो येन

मानिनीमानो ना(का ?)मिन्य-
भिमानो येन

,, १९ °मयं वयं

°मयधव

१८६ ८ सर्वत्रात्र रेचिर्देहिर्निःसारण...
निःसारणम् ।सर्वत्र रिचिर्देहिर्निःसरण...
निःसारणम् ।

,, १० धनुर्गुणः

धनुर्गुणः

,, २१ °गुण्डितं

°गुण्डितं

१८७ ७ तथैव

तथैव

,, १४ °ढक्कौम्बालं

°ढक्कौम्बालं

१८९ ६ °स्फोरणं

°स्फोरणं

,, १७ मण्डलिकाः

मण्डलिकाः

पृष्ठे. पङ्क्ती. Printed Text.

१८९	१८	°मण्डलिक°
१९१	६	°भुमचाहि°
१९६	६	चतुरङ्गसैन्य°
१९७	१	कम्मन्तमन्त°
२०१	१०	माठी चख
„	२१	°भक्ष्या
२०२	४	गिबलीअ
„	१४	मुखन् दुःखं
„	१८	कुमारपाल नृप कु°
२०३	१२	°कृते समा°
२०४	१६	राजिताश्च ॥
२०५	१९	°स्तन्मते तेज°
२०६	२३	°सूचार्थो°
२०७	१२	°अजित
२०८	१४	केवलं ल°
२१०	२१	विलुण्टित°
२११	४	गिच्छोह°
„	५	°सिरिक्°
„	११	°अच्छिआ ।
„	१२	छेदनाः शस्त्रैः
२१२	३	मलं
२१३	१	°अह°
„	१८	परपारं
„	१९	फंसाविही ।
२१४	९	आक्रन्देणी°
२१५	५	तत्
„	१२	त्वदाज्ञानहीकारेण विरोधकं यत्
„	१५	संतप्येर्क्ष°
२१६	५	गुलुगु°
२१७	१	अब्भुत्तिअ°
२१८	७	धारयिष्याम इति

MS. D.

°मण्डलिक°
°भुमचाए
चतुरङ्गवाहनं
कम्मन्तमन्त°
माठिर्यस्य
°भक्ष्या
गिबलीअ
मुखन् सन् दुःखं
कुमारपाल स कु°
°कृते सति समा°
राजिताश्च कामिताश्च ॥
°स्तन्मते च तेज°
°सूचार्थो°
°अजितः
केवलम्°
लुण्टित°
गिच्छोह°
°सिरिक्°
°अच्छिह ।
छेदनाः शस्त्रैः
मलं
°अह°
परपारं
फंसाविही ।
आक्रन्दे णी°
तत्
त्वदाज्ञानहीकारेण विरोध । यत्
संतपेर्क्ष°
गुलुगु°
अब्भुत्तिअ°
धारयिष्याम इति

पृष्ठे. पक्षौ. Printed Text.

२१९ १२ न स्थातुं वा°
 २२० ९ जृम्भमाणः
 „ १० महार्घ
 २२१ १८ स्तुन्दिष ।
 २२२ २ तलक्षष्टइ
 „ ९ संसारे सर°
 २२५ ७ °हितप्रद°
 „ १५ °विषयपरम°
 २२६ १५ पूर्णभृताः
 २२८ ८ सादशवराङ्ग°
 „ १७ शातवा°
 २२९ ३ °कइ°
 „ २१ ऊहापोहो°
 २३० २० °लघेत
 २३२ १० स्पृष्टा स°
 २३३ ९ कुकुरी
 २३४ ९ तीक्ष्णं ब्रह्म°
 „ २१ कर्णाभ्यष्टनैका°
 २३५ ९ °रसेन ज्ञ°
 „ २० प्रतीक्षते भवा°
 २३६ १५ मार्गाः कुम°
 २३७ १७ पर्यस्यति
 २३८ ६ ओषाहए
 „ २० युक्तायुक्तकारिता
 २४३ ५ युध्यते न युद्धं
 „ १६ दुःखकालेषि
 २४५ १३ अधर्मम् अध°
 २४६ ३ °म्मीलणवा
 २४७ १२ °पदार्थे
 „ १४ विदधामि ॥
 २४८ ३ स-पुष्प°

MS. D.

नः स्थातुं न वा°
 जृम्भमानः
 महर्घ्यं
 स्तुन्दिष ।
 तणक्षष्टइ
 संसारे संसर°
 °हितप्रद°
 °विषय परम°
 पूर्णा भृताः
 सादशवराङ्गनावराङ्ग°
 शात वा°
 °बहु°
 ऊहोपोहो°
 °लघत
 स्पृष्टा श्लिष्टा स°
 कुकुरी
 तीक्ष्णं ब्रह्म ब्रह्म°
 कर्णाभ्यष्टनिका°
 °रसेन च ज्ञ°
 प्रतीक्षते अविमन्वा°
 मार्गा अपमार्गाः कुम°
 पर्यस्यति
 ओषाहए
 युक्तकारिता
 युध्यते युद्धं
 दुःखमाकालेषि
 अधर्मम्
 °म्मीलणज
 °पदार्थेषु
 विदधामि करोमि ॥
 सपुष्प°

पृष्ठे. पञ्जी. Printed Text.

MS. D.

२४८ ६ अर्हद्वान°	अर्हदादिध्यान°
२४९ ६ अपपाप्प°	अप्पाअप्प°
„ २१ परम°	परम°
२५३ १३ भावेन अ°	भावेन य्व अ°
२५४ ६ सिद्धेद्विधि	सब्बेद्विधि
„ ७ अद्विय°	अपद्विय°
२५५ ७ °दाग्निविघ्नं	°दादग्निविघ्नं
२५६ ५ स्पृशेतिष्ठपः ।	स्पृशतिष्ठपः ।
२५८ ८ अपदादावित्येष ।	अपदादित्येष ।
२६० २१ °न्यत् प्राकृतवदिति ।	°न्यत् प्राकृतवदेव भवन्ति ।
२६७ १८ सुपुम्णा°	सुषमणा°
२७५ ३ तुम्हे निक्खउ	तुम्हि निरिक्खउ
„ १८ नेतुं एवा°	नेतुं प्रापयितुं एवा°
२८० ४ बोलुहु	बोलुहु
„ २३ किम् । अक°	किम् । कि । करहा + पुल्लय । असंयुक्तानामिति किम् । अक°
२८१ ७ अम्बल्लं ।	कम्बल्लं ।
२८७ ७ । तादृशः	। स तादृशः
२९२ १३ सार्धं छन्दः ॥	सार्धच्छन्दः ॥

CORRECTIONS.

पृष्ठे.	पङ्क्तौ.	अशुद्धम्.	शुद्धम्.
२	३	°करणवर्ण°	°करणवर्ण° (°करणप्रवर्ण°)
३	५	अभिधेयप्रयोजन°	अभिधेयसंबन्धप्रयोजन°
४	१	जीवो	जीवे
७	१५	सालाहणो ।	सालाहण ।
८	१८	°लेन संभा°	°लेन ख इति संभा°
१०	१	संज्ञाए	संज्ञाए
॥	॥	°ब्रह्मो,	°छद्मो,
॥	१२	संज्ञाए ।	संज्ञाए ।
॥	१४	मातुष्यः	मनुष्यः
॥	१५	°नाभ्यश्च अभि°	°नाभ्यश्चाभ्यधि°
॥	१९	साश्च जनश्च	साश्च स जनश्च
११	१८	इति अनु°	इति ना अनु°
१२	१	°वञ्ज-जण-वञ्जो,	°वञ्ज-जण-वञ्जो,
॥	९	°आसने शक्तिः	°आसने प्रकटिता शक्तिः
१३	१९	वञ्ज	वञ्ज
॥	२०	वञ्जो ।	वञ्जो ।
॥	२२	वा°	वा°
१४	११	पुण्यं	सारूप्यं
१५	५	तत्थ सिरि-कुमार°	तत्थ सिरि-कुमर°
॥	१४	अत्र	अत्र च
॥	॥	देवतानि ।	दैवतानि ।
१६	४	किंति	किंति
॥	९	ओ विस°	ओ विस°
॥	१४	°चम्पकादि दाम ।	°चम्पकादिदाम ।
१७	१६	निषिक्तं	निषिक्तं (निःषिक्तं ?)
॥	१७	निःसत्त्वं	निःस्वत्वं
१८	३	खाए	खाए

पृष्ठे. पञ्चौ. अशुद्धम्.

शुद्धम्.

१८ १४ °सीख्याय

°सीख्याय

„ २५ Add १B खाएनीगा.° C खाएंमीगा.°
D खाइतिगा.°

१९ १८ अखण्डिता अच्छिन्ना

अखण्डितः अच्छिन्नः

२० १ चतु°

चतु°

„ १२ किं च

किं च

„ १५ अहिण्णु ।

अहिण्णु ।

„ २१ अस्मिन्

अस्मिन्

२१ ७ आश्चर्यकौतुकनिरीहाः

आश्चर्ये कौतुके निरीहाः

„ ८ योगिनामपि

योगिनामपि

२२ १६ °दाइ वा°

°दाई वा°

„ २१ रण्णे

रण्णे

२३ १६ अणुरागो ।

अणुरागः ।

२४ ९ °जुसारे°

°जुसारे°

„ १३ °कूर्पासवधशो°

°कूर्पासवधशो°

२५ ४ °रावोहि अ पिअ°

°रावोहिअ-पिअ°

„ १४ °तलानि चतु°

°तलानि पानि चतु°

२६ ६ एत्थम् ।

एत्थं वा ।

२७ १५ °प्रतिश्रुते

°प्रतिश्रुति

„ २४ हलद्वा । हलद्दी ।

हलद्वा । हलद्दि ।

२८ ६ °निवास°

°निवास°

२९ १० दिव्वा ॥

दिव्वा । निवास ॥

„ २२ इति ओत्तम्

इति इत ओत्तम्

„ २६ 1 B insert निवास before कचित्

Omit.

३० २ अजुण्ण सूर°

अजुण्ण-सूर°

३१ ७ पेऊसा ।

पेऊसा ।

„ १२ पेढे

पेढे

३२ १ °बाहु°

°बाहु°

„ १६ एवमङ्गल°

एवमङ्गल°

३३ ७ °पदार्थपरि°

°पदार्थसार्थपरि°

३४ २५ स्थूणाः.

स्थूणास्त्वसंनिभा.

पृष्ठे.	पङ्क्तौ.	अशुद्धम्.	शुद्धम्.
३६	३	निवृत्त°	निवृत्त°
„	२७	Add १ BC नियत्त.....कलिनिवृत्तो.	
३७	१८	उत् स्वत् ।	उत् ।
„	२५	अमोस अमूस असुस ।	अमोसा अमूस असुसा ।
३९	१	°रिड-विलास°	°रिड-सरि-विलास°
„	१४	सरिस । सरिच्छ । “दशः	सरि । सरिस । सरिच्छ । “दशः
„	१५	रिरादेशो भवति ।	रिरादेशः ।
४०	५	त्रि षट्	त्रिक षट्
४१	८	पराक्रमलेन	पराक्रमिलेन
४२	७	°पुच्छपमु°	°पुच्छ-पमु°
४४	६	सुउमाल°	सुकुमाल°
४६	५	सुउमाल ।	सुकुमाल ।
„	२०	“अवापोते ऋ”	“अवापोते”
४७	९	°श्राप्या	°श्राप
४८	३	चाउँण्ड-काउँए	चाउँण्ड-काउँए
„	४	अणिउँत्तय सुरहि-जउँण°	अणिउँत्तय-सुरहि-जउँण°
४९	१३	°श्लापेन ऋयुतो	°श्लापेनाकोशेन ऋयुतो
„	१४	चाउँण्ड-काउँए । अणिउँत्तय । जउँण ।	चाउँण्ड-काउँए । अणिउँत्तय ।
			जउँण ।
५०	१०	काशित°	काशित°
५३	९	खटाङ्ग°	खट्वाङ्ग°
५५	२	अणिउँत्तय°	अणिउँत्तय°
५६	१४	शिथिलित-	शिथिलितः
५८	२	°तनु°	°तणु°
„	१७	°प्रसिद्धनैवे°	°प्रसिद्धः नैवे°
„	२३	अणिउँत्तय ।	अणिउँत्तय ।
६०	१५	ललाटयोजित°	ललाटयोजित°
„	१८	५४. परिखा	५४. स्तुतिमेव गाथाष्टकेनाह । परिखा

शृष्ठे. पक्षौ, अशुद्धम्.

६० २४ पापार्द्धप्रसु°

६३ ९ विगन्धोष्णोष्वास°

६४ ५ प्रयुज्यन्ते ।

६५ १ °गङ्गालाहिं

” ९ प्रारब्धम् ॥

” १८ °रागलम्

६६ ११ ण्हो वा°

६९ ५ जीविष-अणेण;

७२ ११ धय°

” २७ सान्द्रशिरो°

७३ १८ °सत्थाह ।

” २८ BC.

७५ १० सुकं

७६ ९ °प्राकृताभ्रय°

७८ १२ इतिषष्टी ॥ अधिका.....अहिमञ्जु

८१ १९ इह ।

८३ १९ इन्ध ।

८९ ८ °स्मग्ना

९० ६ सैव

” ७ महीष्य

९१ २० बहुलम्° इति

९३ ८ । उत्प्रेक्ष्यते ।

” २३ B उत्प्रेक्ष्यन्ते.

९४ ८ °तव

” ९ प्रयथा°

” १२ °आः

” १३ कामकर-

” १८ कुपलभा ।

शुद्धम्.

पापार्द्धप्रसु°

विगन्धोष्णोष्वास°

प्रयुज्यन्ते स्म ।

°गङ्गालाहिं

प्रारब्धम् ॥ [गङ्गालाहिं ।

“सलाटे च” (२५७) इति

आदेर्लस्य णा ॥]

°रागयुक्तलम्

ण्हो न वा°

जीविषम् अणेण;

धय°

सार्द्रशिरो°

°सत्थाह ।

B.

सुकं

°प्राकृतभाभ्रय°

इतिषष्टी ॥ अहिमञ्जु

इह ।

असिन्ध ।

°स्मग्ना

सैव

महीष्ये

बहुलम्° [द्वि० ३.४] इति

उत्प्रेक्ष्यन्ते ।

O उत्प्रेक्ष्यते.

°तवः

प्रयथा°

°आता

कामकरः

कुपलभा ।

पृष्ठे. पक्षौ. अशुद्धम्.

१६ १३ सणेह

„ २० सत्त्वा

१७ २ दरिसिअ नव°

„ २५ [पव] ।

१९ ७ कसण

„ १२ “समलसूया” इ°

१०० ९ “स्थानम् ऋतु-

१०१ २४ ओष्ठो

१०२ १२ पादोत्ताडनं

१०३ २० छुप्तः स्पृष्टः उत्तंसः कर्णपूरो

१०५ २३ “तिर्यक्”

„ २४ B तिर्यक्,° We with C & Dh.

१०६ १३ शील” इ°

„ १० सुण

१०७ १६ पथ्यक्” इ°

„ २२ “निलं ण.” इति

१०८ २५ BO*

१०९ १८ एतल्लक् लु ।

११४ १ इमं” व

„ १४ कुला

„ १५ राजति नील.....खेन । तर्क्यते । मुकु° राजति । नील.....खेन त-
र्क्यते मुकु°

११७ १४ कनक°

„ १७ निश्चितम् ।

„ २८

१२० ४ पिअन्तिर

१२२ १ फणसेहि

„ ४ कि

शुद्धम्.

सणेहा

सक्त्वा

दरिसिअ-नव°

पव ।

कसण

“समलसूया” [हि० ७.४] इ°

“स्थानं च ऋतुः

ओष्ठौ

पादोत्ताडनं

छुप्ती स्पृष्टौ उत्तंसी कर्णपूरी

“तिर्यक्”

C तिर्यक्°.

शील” [हि० ५.२] इ०

सुण

पथ्यक्” [हि० ७.९] इ°

“निलं णः” [हि० ६.४] इति

BO

एतल्लक् च ।

“इमं व

कुला ।

[कनक°

निश्चितम् ।]

Add a Not found in B,

पिअन्तिर

फणसेहि

कं

* This mistake of Bo for BC has occurred in about half a dozen places after this.

पृष्ठे, पञ्चौ. अशुद्धम्.

- १२२ ११ इदम्
 „ १२ फणसेहिं । “भिसो हि हिं हिं”
 „ १६ “इसेस
 „ २५ BO BO.
 १२३ ४ तीहुरिभा
 „ १६ °प्य मूलशिरो
 „ १७ यान्युत्तराङ्गणि
 १२४ १३ “इदुतोदीर्घः”
 १२७ १८ “विधापनासम्”
 „ २५ दहिं । महुं ।
 १२८ १ “सीअलाइ
 „ १० “
 „ ११ ईङ्गणयः
 १२९ १ पिच्छह
 „ १० पतश्याम्
 „ १३ पदयत ।
 „ २५ ३ BO पदय.
 १३२ ८ “नाम्मयात्
 १३३ १० गामिणि ।
 १३४ ४ पिअअम्
 १३८ १५ रम्यः ।
 १३९ १० । सचेतनं
 १४० १३ सणाणेषु
 १४३ १० निश्चित
 १४४ १७ “हुमस्य
 १४७ १८ पक्ष
 १४८ ७ “वैणस”
 १५२ ५ तुमाण, तुमाण,
 १५७ १३ हाहाभिर्देवगायनैस्तेषां वा
 „ १९ स्मरद्वारा अभिं
 „ २३ माला-

शुद्धम्.

- इदम्
 फणसेहिं । “भिसो हि हिं हिं”
 “इसेस्
 BO कि.
 णीहुरिभा
 °प्यामूलशिरो
 यान्युत्तराङ्गणि
 “इदुतो दीर्घः”
 “विधापनाद् सम्”
 दहिं । महुं ।
 °सीअलाइ
 “
 ईङ्गणयः
 पिच्छ ह
 पतिश्याम्
 पदय ।
 Omit.
 “नामञ्ज्यात्
 गामणि ।
 पिअयम्
 रम्यः काम्यः ।
 । यः सचेतनं
 सणाणेषु
 निश्चित
 °हुमस्य
 पक्षे
 “वैसेण”
 तुमाणं, तुमाणं,
 हाहा देवगायनस्तेन तेषां वा
 स्मरज्वराभिं
 मालास्

पृष्ठे. पञ्चौ. अशुद्धम्.

- १५९ १२ नयनाभ्यां पद्मानि वीक्ष^०
 „ १४ । भवतीति
 १६२ १३ अहोत्थ
 १६७ ३ जाणामि न हि, न जाणमि
 १६८ १५ युग्मे आर्था^०
 „ १९ विकसितु
 १७० ११ कम्ब्यते
 १७२ १४ ^०गूर्जरी
 „ १५ ^०गूर्जरी^०
 १७५ १८ रमस्व । लभपि
 १७७ १९ वयं भविष्यामः ।
 १८१ ३ निश्चय
 „ २४ ० निश्चयि.
 १८२ २१ दहः^०
 १८३ १३ स्वपिति
 „ २१ शिक्षरिश्चिखरा^०
 १८४ ३ वाय^०
 „ २४ ३०^०रह^०.
 १८६ ८ रेचि^०
 १८७ १० वाय ।
 „ १५ “निष्ठ^०
 „ २० ^०लुण्ठो
 „ २२ ताडिअ ।
 „ २४ तथैव.
 १८८ १४ धारणात्
 „ १९ ^०धारणशिक्ष^०
 १९८ १७ “निष्पत्ता^०
 २०१ २२ “पल्ल”
 २०७ १२ “अजित
 „ १३ ^०दुग्^०
 „ १७ “अजवि^०

शुद्धम्.

- नयनाभ्यां पश्यतां वीक्ष^०
 । न भवतीति
 अहो अत्य
जाणामि, न हि न जाणमि,
 युग्मे आद्या आर्था^०
 विकसितुं
 कम्ब्येत
^०गूर्जरी
^०गूर्जरी^०
 रमस्व । लं रमस्व । लभपि
 वयमभविष्याम ।
 निश्चयि
 Omit.
 दहः^०
 स्वपति
 शिक्षरिश्चिखरा^०
वाय^०
 ०^०रह^०.
 रिचि^०
वाय ।
 “निष्ठि^०
^०लुण्ठो-
ताडिअ ।
 तथैव.
 धरणात्
^०धारशिक्ष^०
 “निष्पाता^०
 “पल्ली”
 “अजितः
 “दुग्^०
 “अजोवि^०

पृष्ठे. पञ्चौ. अशुद्धम्.

२११ १२ छेदनाशस्त्रं

२१२ २ दलं

„ २१

२१५ ९ “तृपः स्थि”

२१७ ४ महीधरणे,

२१९ ७ “परामृष्टि”

२२६ १९ पूर्णाभृताः

२३६ २३ B “स”

२३८ ११ “पल्लव्याः”

२४१ १० “तरमेद”

„ १५ मोत्तन्वा ।

„ २२ 1 B “रा”

२४४ २३ भवितिमे”

२४८ १ सुगिअ गुण”

२५७ १५ मघवन् रक्ष्य”

२६० २२ दा-आमो”

„ २८ “तषत्,

२६३ ९ किल

„ २१ चिलः”

„ २५ किल । “लो लः”

२६७ ४ सन्वत्सु

२६९ १ वृदा;

„ ६ “सुद्धिँ

२७० १२ „

„ “एँ चे”

२७१ ४ कच्छवि मउ नोप्पलइ

„ १२ भुजते ।

„ १३ पणघटिका”

२७२ ३ होतउ सो तहाँ होतउ

शुद्धम्.

छेदनाः शास्त्रे:

दलं

Add a ABC दलं.

“तृपस्थि”

मही-धरणे,

“परमेष्टि”

पूर्णा भृताः

U विस”.

“पल्लव्याः”

“तरमेद”

मोत्तन्वा ।

OMIT.

भविति.

सुगिअ-गुण”

मघवन् त्वं रक्ष्य”

दा-आमो”

“तषत्, 4 BCD दामो”.

किल

चिन्”

किल । “लो लः”

सन्वत्सु

वृदा;

“सुद्धिँ

„

“एँ चे”

कत्थवि मउ नोप्पलइ

भुजते ।

पण घटिका”

होन्तउ सो तहाँ होन्तउ

पृष्ठे. पक्षौ. अशुद्धम्.
 २७३ २९ खनिः
 २७५ ३ निक्खल
 " २४ निवडल.
 २८० १ कि न करहा,
 " २ पुलय°
 " ४ भोलहु
 " १० देशीयेषु
 " १३ किम् । अक°
 " २५ कम्मलह.
 २८१ २ जेम्बैह तेम्बैह
 " ५ केम्बैय
 २९९ ५ अइ वडु
 २९९ २९
 " ६ मोल्लु तथा
 " ७ कुव । निर्म°
 २९४ ६ तम इव

शुद्धम्.
 खानिः
 निरिक्खल
 निवडल. ३ BO निरक्खल.
 कि न करहा,
पुलय°
 भोल्लहु
 देशीयेषु
 किम् । कि । करहा । पुलय ।
 असंयुक्तानामिति किम् ।
 अक°
 कम्मलह. २ BO भोल्लहु मित्र.
 जेम्बै ह तेम्बै ह
केम्बै य
 अइ-वडु
 २९१
 भोल्लु [तथा
 कुव ।] निर्म°
 तम् इव

अक्षरानुक्रमविशिष्टं सूचीपत्रम् ।

अ—अखिल.

अ.

- अ. स. च.
 अह (संभावने) छ. १६.
 अहलेखरा (अतिखेचरा) छ. ४६.
 √अहच्छ १. (गम्)
 अहच्छ (गच्छति) उ. ६.
 अहवद (अतिवृद्ध) ८. ७८.
 अहदुर्कह (अतिदुर्कह) छ. ५४.
 अहनिष्कल (अभिनिष्कल) २. ९१.
 अहनिद्रुहावण (अतिविद्रुहकरण)
 छ. ४२.
 अहमलय (अतिमलय) छ. ३४.
 अहमुंसय (अतिमुक्तक) २. २६.
 अहमुत्तय (अतिमुक्तक) २. २६.
 १ अहस्य (अतिशय) १. ५.
 २ अहस्य (ईहक) ८. ५९.
 अहसीभक्त (अतिशीतक) छ. ४१.
 √अह् P. (गम्)
 अह (गच्छति) उ. ६.
 अंग (अङ्ग) १. १९.
 अंशु (अंशु) १. १६; २. ४५.
 अंशुभ (अंशु) १. ५५.
 अकम (अकर्म) १. १४.
 अकम्भस (अकम्भस) ३. ३५.
 अकय (अकृत) २. ८८, ८. ४६.
 अकथम्भ (अकथम्भ) २. ५७.
 अकरणीय (अकरणीय) २. ६०.
 अकलङ्क (SK.) १. १६; छ. ६.

- अकसाय (अकसाय) ८. ७.
 अकाली (अकाली) छ. ४६.
 अकास (अकाश) १. ७८.
 अकिलिष (अकिलिष) २. १.
 अकुण्ड (अकुण्ड) १. १९.
 अकूर (अनीयत) ३. ६५.
 अक (अक) २. २३.
 अकन्दवाचय (अकन्दवाचय)
 छ. ९०.

√अकस P. (गम्)

अकस (गच्छति) उ. ६.

- अकल (अकल) उ. ७.
 अकलभ (अकलभ) ८. ३२.
 अकलय (अकलय) १. २७.
 अकलर (अकलर) ८. २८, ३५.
 अकलसिभ (अकलसिभ) ३. ३९.
 अकलाण (अकलाण) ३. ४०.
 अकलीण (अकलीण) १. २७.

√अकलोड P. (हृप्)

- अकलोडिभ (अकलोडिभ) उ. ३३.
 अकलोड (अकलोड) छ. १०४.
 अकलम (अकलम) २. ८९.
 अकल्लिभ (अकल्लिभ) ३. २१; छ.
 ३९; ५. ५०, ५३.
 अकलाणु (अकलाणु) २. ८६.
 अकलादिम (अकलादिम) उ. ६२.
 अकल्लिभमाण (अकल्लिभमाण) छ. ९०.
 अकल्लिभ (SK.) २. ९१; छ. ८६.

- अक्षीण (अक्षीण) २. ८४.
 अक्षुब्ध (अक्षुब्ध) २. २७.
 अक्षुब्ध (अक्षुब्ध) ३. ७७.
 अक्षुब्ध (अक्षुब्ध) १. ३८, ६.
 ७८.
 अगणन्त (अगणन्त) १. ५२.
 अगणि (अगणि) ३. ४८.
 अगणिक (अगणित्वा) ३. ३९, ४.
 ४२.
 अग्रह (अग्रह) २. २१, ४५; ५. १३.
 अगिज्जन्त (अगिज्जन्त) ७. ५६.
 अगुम्भित (अगुम्भित) ७. ४७.
 अगोत्रा (अगोत्रा) ३. ५७.
 अग्रा (अग्रा) २. ४७, ८७.
 अग्राओ (अग्रतः) १. ३८.
 अगि (अगि) ३. ४८, ५१; ४.
 ३४, ३५; ५. ५६, ६. १०३.
 १/अग्र P. (राजः)
 अग्रिभ (राजित) ६. ६३.
 २ अग्र (अग्र) १. ४९, ६५; ६. १२.
 १/अग्रव P. (पु)
 अग्रविज (पूर्णा) ७. १४.
 १/अग्रव P. (पु)
 अग्रवह (पूरयति) ७. १४.
 अघ (अघ) ७. ६९.
 अघिसिज (अग्रस्त) ७. ४६.
 १/अक्ष
 अक्षि (अक्षित) २. ५१.
 १ अक्ष (अक्ष.—उत्तरक) १. ५५.
 २ अक्ष (अक्ष.—चित्) १. ५५, ४. ७०.
 अक्षर (अक्षर) २. ४६, ७७; ५. १८.
 अक्षु (अक्षु) २. ३८

- अक्षोह (अक्षोह—वृद्धविशेष) २. ३७.
 अक्षोहतेह (अक्षोहतेह) ३. ७९.
 १ अक्ष (अक्ष) १. ६०; २. ११, ३४,
 ५९, ८५, ४. १६; ५. १०२;
 ७. १६, ५८.
 २ अक्ष (अक्ष.—देश) ४. ६१.
 अक्षु (अक्ष) ६. ६३.
 १ अक्ष (अक्ष) ४. २७.
 १ अक्ष (अक्ष) १. ७६.
 अक्षर (अक्षर) १. १५.
 अक्षु (अक्षु) १. ६०.
 १/अक्ष P. (पु)
 अक्षि (पूर्णा) ७. १५.
 अक्षि (अक्ष) ६. ३४.
 अक्षपल (अक्ष) ८. ७९.
 अक्षपलीक (अक्षपलीक) ६. ५३.
 अक्ष (अक्ष) ३. ११.
 अक्षि (अक्षित) ७. ६३.
 अक्षु (अक्षु) २. ३८.
 १ अक्ष (अक्ष) २. २७.
 २ अक्ष (अक्षि—अक्षि) २. ८६; ७.
 २१, ६४.
 अक्षर (अक्षर) ३. २५.
 अक्षर (अक्षर) १. १०; ४. ४३.
 अक्षर (अक्षर) १. १०.
 अक्षर (अक्षर) ४. १३.
 अक्षरि (अक्षर) १. ४१; ३. २४.
 अक्षरि (अक्षर) ३. २५.
 अक्षरी (अक्षर) ३. २५.
 अक्षि (अक्षि) १. २४; २. ७१, ९०;
 ३. ४१, ७४, ८३; ४. ३०,
 ४९, ७८; ५. ७६, ८६; ६. ७,
 १५, २४, २९.

- अकलीविस (अक्षिविष) २. ८९.
 अकलेर (आक्षर्य) १. ४१; ३. २४.
 अकम्म (अक्षय) ३. ५५.
 अक्रीण (अक्षीण) २. ८४
 अकुच्छ (अनुच्छ) २. १८.
 अज (SK.) ४. ४७.
 अजडा (SK.) ३. ७५.
 अजडिल (अजटिल) २. १५.
 अजरिजान्त (अजीर्यमाण) ७. ८७.
 अजलचर (SK.) २. २४.
 अजा (SK.) ४. ४७.
 अजाणअ (अजाण) ८. ८०.
 अजुण्ण (अजीर्ण) १. ६५.
 अजूरिअ (अजिरिअ) ६. ९०.
 १ अज (अर्थ आर्य वा) ४. ५१.
 २ अज (अर्थ) ४. ११; ७. ३३,
 १८, ५८.
 अजुण (अर्जुन) ५. ९, १२.
 अजू (आर्य) १. ५२.
 अजो (अर्थ आर्य वा) ४. ५१.
 अक्षिद्धिरय (अनि-असनशील) ७. ४४.
 अक्षरन्त (अक्षरन्त) ६. ४४.
 अक्षिजमाण (अक्षीयमाण) ६. १३.
 अक्षीण (अक्षीण) २. ८४.
 √अक्ष P. (कष)
 अक्षिअ (कषित) ७. ३१.
 अक्षल (SK.) ३. ८८.
 √अञ्
 +वि, वंजिअ (व्यजित) १. १८.
 -वजिअ ,, २. ६९.
 अञ्जलि (SK.) १. २७^३; ५. ३०;
 ६. ३३.

- √अट्
 अटह (अटति) २. १५.
 १√अट्ट P. (कष)
 अट्टिअ (कषित) ६. ८१.
 २ अट्ट (SK.) २. ८६.
 अट्ट (अर्थ=प्रयोजन) ३. ७.
 अट्टम (अट्टम) ३. ६८.
 अट्टि (अस्ति) ३. ७.
 अट्ट (अवट) २. ८१.
 √अट्टक P. (क्षिप्)
 अट्टकियअ (क्षित) ६. ९६.
 अट्ट (अर्थ) ३. १३.
 अण (अण) १. ८९.
 अणजकक (अनुस्तक) १. ७१.
 अणसम्मिद्धिअ (अनुस्मीकित) ७. ६५.
 अणओहिअ (अनवशीर्ण) ६. ५२.
 अणकट्टिअ (अकट्ट) ७. ३१.
 अणकदिअ (अकषित) ६. ८१.
 अणकमिपर (अकम्पनशील) ६. ३२.
 अणलिजिर (अखेदनशील) ७. ६०.
 अणगुआविअ (अहासित) ७. ४१.
 अणगुप्पन्त (अव्याकुलीभवत्) ६.
 १०२.
 अणगुम्महिअ (अमोहिन) ७. ४७.
 अणङ्ग (अनङ्ग) ५. १५, ७६, ७८,
 ८५.
 अणचञ्चुपिअ (अनपित) ६. २७.
 अणचुक्क (अञ्जट) २. ५.
 √अणच्छ P. (कष)
 अणच्छेह (कर्षति) ७. ३२.
 अणच्छिअ (अमुक्त) ६. ५६.
 अणजमाणा (अजायमाना) ७. ८९.

अणञ्जयण (अनञ्जयण) ५. ९०.
 अणञ्जिभ (अनञ्जित) १. १८.
 अणञ्ज (अनञ्ज) ८. २.
 अणञ्जिभन्त (अनञ्जित) ७. ४२.
 अणतुच्छ (अनुच्छ) २. ३९.
 अणभक्त (अनुभक्त) ७. ९२.
 अणधक्षिभ (अकक्षित=अनीचैर्गत) ६.

५४.

अणद्विभ (अद्वित) ४. ८.
 अणसाहस (अनन्याहस) ८. ५८.
 अणपञ्चिभ (अपञ्च) ६. ५५.
 अणकुक्षिभ (अकुक्षित) ७. २०.
 अणभिन्दिभ (अभिन्न) ७. ५५.
 अणभुजन्त (अभुजान) १. १५.
 अणरह (अनर्ह) ६. ५६.
 अणरह (अनर्ह) ६. ५६.
 अणसुरिभ (अस्त्रिभ) ६. ८३.
 अणवञ्च (अवञ्च) ३. ३.
 अणवराहस (अनन्याहस) ८. ५८.
 अणवेविर (अवन्म) ६. १००.
 अणसाह्रिभ (असंवृत) ६. ५१.
 अणस्तिरोविभण (अशिरोवेदन) २. ८.
 अणसुक्ल (अशुक्ल) २. ८५.
 अणहसेभञ्च (अहसनीय) ५. ८२.
 अणहिल (अकहिल) १. २.
 अणाहञ्चिभ (अनाहृष्ट) ७. ३२.
 अणाखलभ (अनाकुल) ८. ७९.
 अणालुङ्गिभ (अवपशनीय) ७. २८.
 अणिर्द्वैतय (अतिमुक्तक) २. २५, ४०.
 अणिञ्जरन्त (अक्षीयमाण) ६. १३.
 अणिहुर (अनिहुर) ३. ३२.
 अणिभुजन्त (अक्षरत्) ७. १७

अणिद्वि (अनृद्धि) ३. १२
 अणिम्मल (अनिर्माल्य) १. २९.
 अणिछ (अनिल) ६. ८०.
 अणिलुक्कन्त (अनुक्षित) ६. ७८
 अणिवारिभ (अनिवारित) ६. १५.
 अणुकम्प (अनुकम्पा) १. २०
 अणुजिभ (अनुजिन) २. ६६.
 अणुत्थादय (अनुत्साह) ३. १५.
 अणुद्ध (अनूद्ध) ३. २२.
 अणुराहल (अनुरागशील) ३. ८७.
 अणुराग (अनुराग) १. ४८

✓अणुवज्ज F. (गद्)

अणुवज्ज (गच्छति) ७. ६.

अणुविति (अनुवृत्ति) ३. ८२.

अणुसासपिज (अनुशासनीय) ६. १.

अणुहारिणी (अनुकारिणी) ७. ९२.

अणूण (अन्यून) ४. २५.

अणेग (अनेक) १. ४; ६. २२.

अणोरुमिभ (अनुदान=अशुभ) ६. ८.

✓अणह F. (भुज्)

अणह (भुज्) ६. ७४.

अतरध (अत्रस्त) ३. ६८.

अतन्नभ (अतन्न) ८. ८२.

अतम (अतमस्) १. ५८.

अतव (अस्तव) ३. १५.

अतिणह (अतीक्ष्ण) ३. ३७.

अतुष्टिभ (अतुष्टित) ६. ७७.

अतुष्टिर (अच्छिदुर) ७. ६३.

अतुडिभ (अतुडित) ६. ७८.

अतुल (SK.) २. ५१.

अतुरभ्त (अत्वरत्) ७. १६.

अतोदिभ (अतुडित) ६. ७८.

अत्त (आर्त्त) १. ९, ८९; २. ३७,
४६, ७०.

अत्ति (आर्त्ति) ८. २४.

१ अरथ (अर्थ=अभिप्रेय) ७. ३४.

२ अरथ (अर्थ=पत्तन) ३. ७.

३ अरथ (अर्थ=वस्तु) १. ७२, ८. ४६,
७३.

४ अरथ (अर्थ=प्रयोजन) २. २९, ६५;
५. २४, २७; ७. ५०.

अरथमण (अस्तमान) ५. ८८.

अरथाणी (आस्थानी) १. ७३.

अथक्क (प्रसरणशील) ३. ११.

अथिर (अस्थिर) १. ४०; २. ३१;
८. ७२.

अथेर (अस्थथिर) २. १२.

अथेय (अस्तोक) ३. ६२.

अथोअ (अस्तोक) ३. ६३.

अथोअ (अस्तोक) ३. ६२.

अथोअ (अस्तोक) ३. ६१.

अदस्

अह (असी) ५. १८.

अह (असी) ५. १८.

अह (अदः) ५. १८.

अमू (असी) ५. १९.

अमुं (अदः) ५. १९.

ओह (अमी अमून् वा) ८. २९.

अमुणा (अमुना) ५. ६५.

इअम्मि (अमुम्मिन्) ५. २०.

अमुम्मि ,, ५. २०.

अयम्मि ,, ५. २०.

अमूस् (अमूय) ५. १९.

अदिट्ट (अट्ट) २. ८.

(८)

अदिट्टि (अट्टि) ८. २५.

अदिशुस्तिव (अतिसुस्तिव) ८. २.

अदीह (अदीर्घ) १. १०.

अजुह्व (अद्वितीय) १. ६२.

अजुगुच्छिआ (अजुगुच्छिता) ६. ४.

अवर (अक.) ८. ३९.

अदोळि^० (अदोळिनी) ३. ३२.

अदोळिर (दोळारहित) २. ४७.

अह (आर्ह) १. ५५.

अदीकय (अर्धोक्त) ३. १३.

अथ (अथ) २. ४३.

अथट्ट (अथट्ट) १. ८२.

अमक्य (अनन्य) ८. ९.

अनक (अक.) २. ५१.

अनाकम्क (अनारम्क अनाकम्क वा)
८. १२.

अनिल (अक.) २. ५१; ५. ५.

अनु (अन्यथा) ८. ६०.

अस्त (अक.) ७. १; ८. ७७.

अस्तगय (अन्तर्गत) १. ४२.

अन्तप्पाय (अन्तःपात) ३. ३२.

अन्तर (अक.) ७. ५२.

अन्तरङ्ग (अक.) ७. १.

अन्तरप्पा (अन्तरात्मा) १. ७.

अस्तावेह (अन्तर्वेदि) १. २.

अन्तेउर (अन्तःपुर) १. ४२.

अन्तोउवरिं (अन्तरुपरि) १. ८.

अन्तेउर (अन्तःपुर) ७. ९३.

अन्दोला (अक.) ३. १८.

अन्ध (अक.) ३. ९०.

अन्धवार (अन्धकार) १. ५७.

अन्धल (अन्ध) ३. ९०.

अभिधान (अभिधान) ७. ९०.
 अभेद (अभेद=अकातर) २. ६९.
 अभय (अभय) ६. १६, २९; ८. ५९.
 अभय २. ७२; ६. ७, १७;
 ७. ८१, ९२.
 अभयल (अभयल) ३. ६९.
 अभयल (अभयल) १. ७९.
 अभयल (अभयल) ७. ७६.
 अभयल (अभयल) ७. १०.
 अभयल (SK.) ७. १२.
 अभय B. अभय.
 अभयमई (अभयमयी) १. ३७.
 अभयमय (अभयमय) १. १७.
 अभयल (अभयल) ३. ५०.
 अभयल (SK.) ६. ५१.
 अभयल (SK.) १. ७३; २. ३०.
 अभयल (अभयल) ८. २४.
 अभयल (अभयल) ६. १२.
 अभयल (अभयल=पुष्पविशेष) ३. ६९.
 अभयल (अभयल) २. २५.
 अभयलान्त (अभयलान्त) ७. ८९.
 अभयलान्त (अभयलान्त) १. ८५.
 अभयल (अभयल) १. ८५.
 अभयल (SK.) ६. ४३.
 अभयल (अभयल) १. ८५.
 अभयल (अभयल) ३. २०; ७. २२.
 अभयल (SK.) ३. ८; ७. ६०.
 अभयल (SK.) २. ५४.
 अभयल Inter. (हर्ष) ७. १०२.
 १ अभयल Inter. (अभयल) ७. १७.
 २ अभयल (है अभयल) ७. ५३.
 अभयल (अभयल) ८. ७४.

अभयल (अभयल) ३. ७७.
 अभयल (अभयल) ७. ३२.
 अभयल (अभयल) ७. ९५.
 अभयल (अभयल) १. ४६.
 अभयल (अभयल) ७. ५२, ५३, ५४,
 ५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६०.
 अभयल (अभयल) ७. ६२.
 १ अभयल (अभयल) २. ७३.
 २ अभयल (अभयल) ३. ३९.
 ३ अभयल (अभयल) ७. ६३.
 ४ अभयल (अभयल) ७. ६३.
 अभयल (अभयल) ७. ६५.
 अभयल (SK.) १. ४६, ६१; २. ६६;
 ३. ३९, ५५, ८१.
 १ अभयल (अभयल) ३. ४९, ५५.
 २ अभयल (अभयल) ८. ९.
 अभयल (SK.) १. ५७.
 अभयल Inter. (रतिकलह) ७. १३.
 (संभावणे) ७. ५१.
 √अभयल P. (उत्तर-लक्ष)
 अभयल (उत्तरलक्ष) ७. ४५.
 √अभयल
 अभयल (अभयल) २. ५६.
 अभयल (अभयल) ५. ६२.
 अभयल (अभयल) २. ६३.
 अभयल (अभयल) १. ८१.
 √अभयल
 अभयल (अभयल) ७. ८८.
 अभयल (अभयल) ६. ७१.
 अभयल ,, ७. ९५.
 अभयल (SK.) ५. ५८.
 अभयल (अभयल) १. १७.

अलङ्कार (अलङ्क्य) २. ५

अलङ्कपुर (अलङ्कपुर) ३. ६०.

अलसिं (अतसी) २. ४१.

अलाड (अलाड) ३. ४६.

अलाहि (निवारणे) ४. ८.

अलि (BK.) २. ११; ३. २, ५,

३१, ३८, ४१, ४५, ५५, ५९,

६८; ४. १२; ५. ७, ५२, ६०,

७४, ७६; ६. ८, ३८.

अलिङ्ग (अलीङ्ग) ३. ७५; ५. ९३;

८. ७१.

अलिणी (अलिनी) ३. ९०.

अलीबहु (अलिबहु) ५. ४९.

अल्ल (आर्ल) ३. ५५.

√अल्लर P. (अल्ल-क्षिप)

अल्लरिभञ्ज (उल्लिखित) ६. ९९.

√अल्लिभ P. (उप-सृप)

अल्लिभन्त (उपसर्पय) ३. ९४.

√अल्लिभ P. (अर्पय)

अल्लिविभ (अर्पित) ६. १७.

√अल्ली P. (आ-ली)

अल्लीण (आलीन) ६. ३५.

√अम्

अम् (रक्ष) ७. ९४.

+आ. आवसं (आगच्छतु) ८. २६.

√अवअवक्ष P. (इक्ष)

अवअवक्षद (पश्यति) ७. २६.

√अवअवक्ष P. (क्षाद)

अवअवक्षिञ्ज (क्षादित) ६. ८२.

√अवआस P. (इक्ष)

अवआसद (पश्यति) ७. २६.

अवचणिञ्ज (अवचनीय) ३. १७.

अवचणिञ्ज (अवचणनीय) ३. १७

√अवक्ष P. (इक्ष)

अवक्षन्त (पश्यत) ७. २५.

अवगम (BK.) २. ६९.

अवचञ्ज (अवचय) ५. ३०.

अवचय (BK.) ३. ४९.

अवज्ज (अवज) ३. २.

√अवज्जस P. (गञ्)

अवज्जसन्त (गच्छत) ७. ७.

अवक्षिञ्ज (अवक्षित) ६. ५८.

अवड (अवट) २. ८१.

अवणि (अवनि) २. ८५; ७. ९८.

अवतंसिञ्ज (अवतंसित) २. ७.

अवस्था (अवस्था) २. ११.

अवमग (अवमर्ग) ७. ४०.

अवमक्षु (अवमृक्षु) ३. ८२.

अवयंस (अवतंस) ३. ३, ४.

√अवयवक्ष P. (इक्ष)

अवयवक्षन्त (पश्यत) ७. २५.

√अवयवक्ष P. (इक्ष)

अवयवक्षिञ्ज (इक्ष) ७. २६.

अवयार (अवकार) २. १८.

√अवयास P. (किञ्)

अवयासिञ्ज (किञ्) ७. ११.

√अवयास (अवकाश) २. १८.

अवर (अपर) २. ५, १३; ८. ७०.

अवरण्ड (अपराङ्ग) ३. ३१.

अवरिं (अपरि) ३. १३, ६८.

अवरिञ्ज (वत्तरीय) ३. ८८.

अवरुण्ड (परस्पर) ८. ५५

अवैल (कमल) ८. ४७.

अवस (अवश्य) ८. ७१.

अवसद (अपमृक्ष) २. १८.

अवसें (अवश्य) ८. ७१.

३५/अवसेह P. (नश्)

अवसेह (नश्यति) ७. २२.

३५/अवसेह P. (गम्)

अवसेहन्ति (गच्छन्ति) ७. ९.

अवस्स (अवश्य) ८. ५७.

१५/अवह P. (रश्)

अवहि (रचित) ६. ५९.

२ अवह (उभय) ३. ६९.

१५/अवहर P. (गम्)

अवहरि (गत) ७. ९.

१५/अवहर P. (नश्)

अवहर (नश्यति) ७. २२.

अवहरण (अपहरण) २. ४०.

अवहाण (अपधान) ३. ४१.

५/अवहाव P. (कप्)

अवहावस् (कपस्व) ३. १०२.

५/अवहेव P. (हृष्)

अवहेविर् (मुक्ता) ३. ५६.

अवावळ (अवातुल) ३. ७४.

अधि (अधि) ३. १७, २५, ३०; २.

१०; ३. ७६; ७. २३; ५. ४.

३२, ३७, ६८; ६. २५; ७.

२८, ३२, ५०, ७५; ८. ५६.

अविअट्टिअ (अविसंवदित) ६. ८८.

अविअट्टु (अविदग्ध) ३. १२.

अविगल (अविग्न) ३. ४०.

अविथल (अविथल) ८. ७६.

अविरहि (अविरहित) ३. १५.

अविशय (अविलीन) ३. ३८.

अविलुप्पिअ (अकाङ्क्षित) ७. ३८.

अविलोष्टिअ (अविसंवदित) ६. ८८.

अविसंवाह (अविसंवादिनी) ६. ८९.

अविसम (अविषम) २. ५७.

अविसूरन्त (अखिचमान) ६. ९०.

अविहीर (अमतीक्ष) ७. ३८.

अविहूण (अविहीन) ३. ६६.

अवीअ (अद्वितीय) २. ७३.

अवीय ,, ३. ४.

५/अमुक P. (वि-कप्य)

अमुकन्त (विहपयत) ६. २६.

अमुक (अवृत्त) ३. ४१.

अवेअण (अवेदन) २. २.

अवेमहअ (अभय) ३. ६८.

अवेहणिअ (अरमणीय) ७. १४.

अवेहविअ (अमथनाशील) ६. ५८.

अव्वाहय (अव्वाहय) ७. ७९.

अव्वा Inter. (दृष्टये) ७. १४.

(दृष्टये) ७. १४. (संभाषणे) ७.

१४. (अपराधे आक्षेपे) ७. १४.

(अपे) ७. १५. (आदरे) ७. १५.

(आनन्दे) ७. १५. (पश्चात्तापे)

७. १५. (खेदे विनादे च) ७. १५.

२५/अस्

अस्ति (अस्ति) ३. १, ५, ६२.

अस्ति (अस्ति अस्ति अस्ति वा) ५. ७३.

अस्ति (स्मः) ५. ७२.

अस्ति ७. १०, १३.

सि (अस्ति) ३. ७५, ८१, ८५; ७.

११, १३, १६, १९, ५६; ५.

७२; ६. १, ३, ७१; ७. १०२.

जिह (अस्ति) ५. ७२; ७. ५०.

ज् (स्म) ५. ७२.

ज्हा ,, ५. ७२.

आसि (आसीत्) १. २८, ४०, ४२,
२. ७, ११, ३४, ७४, ७५; ३.
३, ४, १६, २८, ३१, ३८,
४२, ४५, ४७; ४. ७६, ७८;
५. ८८; ६. ३०, ३६, ३७,
६४; ७. २१.
आसि (आसन्) ३. ४७; ४. ३५.
अहेसि (अभूत्) ५. ८८.

२५/अस्

+परि. पक्षत्वा (पर्यस्त) ३. १५, २५.

असई (असती) ६. १८.

असंक (अशक्) १. ११.

असंघटिअ (असंघटित) ६. ७५.

असंघरिअ (असंघत) ६. ५१.

असंसि (असंसिन्) ७. ४२.

असक् (अशक्) २. ५.

असक्क (अशक्क) २. ३२.

असज्ज (असज्ज) ३. ३.

असठ (अशठ) ८. १२.

असवु (असव) ३. १२.

असव (अशठ) २. ३७.

असखि (अशिखि) २. ४३.

असण (असन) ५. ६१.

असहहाण (अश्वपान) ७. ६७.

असमायिअ (असमास) ६. ९५.

असरण (अशरण) ५. ८९.

असरिच्छअ (असृष्ट) १. ९०.

असरीरि (अशरीरिन्) ७. २६.

असह (SH.) १. १९.

असावडिअ (अकृष्ट) ७. ३१.

असादअ (असार) ८. १४.

असि (SH.) १. ३९; ६. ४३, ६६;
७. ३३.

असिर (अशिरस्) २. ५७.

असिलिम्ह (अशेष्यन्) ३. २०.

असुक्क (अशुक्) २. ८५.

असुणिअ (अशुत) ६. ३९.

असुहअ (अशुभ) ८. ७२.

असुरिअ (अशुपुरुष) १. ५.

असेस (अशेष) २. १०.

असोअ (अशोक) २. ७५; ३. १८,
२४, २९, ६४.

असोहिअ (अपक) ६. ५५.

अस्मद्

अस्मि (अस्म) ५. ३७.

अस्मि ॥ ५. ३७.

अहं ॥ ३. ७६; ४. ५३;
५. ३७, ७३, ९६;
६. २, १०६.

अहं ॥ ५. ३७.

स्मि ॥ ३. ८०, ५. ३७.

हं ॥ ३. ७५, ७८; ५.
३७; ६. १, १०६;
७. ६७, १०२.

हं ॥ ८. ३६.

हरो (अहं हरो वा) ८. ५.

अम्ह (वयम्) ५. ३७, ७२.

अम्हई ॥ ८. ३७.

अम्हे ॥ १. २९; ५. ३७,
१०५; ६. ८२;
८. ३७.

अम्हो ॥ ५. ३७.

मे ॥ ५. ३७.

मो ॥ ५. ३७.

वयं (वयम्)	छ. १९; ५. २, ३७, ९८, ९९.
अस्मि (मास्)	५. ३८.
अस्म	" ५. ३८.
अस्मि	" ५. ३८.
अहं	" ५. ३८.
गे	" ५. ३८.
गे	" ५. ३८.
सं	" छ. ८७; छ. ५८; ५. ३८; द. ९७.
मयं	" ८. ३८.
मयं	" ५. ३८.
मस्म	" ५. ३८.
मि	" ५. ३८.
मिमं	" ५. ३८.
अस्म (अस्मान्)	५. ३८.
अस्महं	" ८. ३७.
अस्मे	" ५. ३८; ८. ३७.
अस्मो	" ५. ३८.
गे	" ५. ३८.
गे (मया)	५. ३९.
मह	" द. ७९; ५. ३९; ८. १४.
महं	" ८. ३८.
मय	" १. ३०; छ. १२, १५, ५७; ५. ३९, द. २, १०५.
ममय	" ५. ३९.
ममं	" ५. ३९.
ममाहं	" ५. ३९.
मयाहं	" ५. ३९.
मि	" ५. ३९.
मे	" ५. ३९.
अस्म (अस्माभिः)	५. ३९.

अस्मादि (अस्माभिः)	५. ३९.
अस्मे	" ५. ३९;
अस्मेहि	" ५. ३९; ७, ९९.
अस्मेहि	" ८. ३९.
गे	" ५. ३९.
महत्तो (मत्)	५. ४०.
महत्तो	" ५. ४०.
ममत्तो	" ५. ४०.
महत्तो	" ५. ४०.
महत्तु	" ८. ३९.
महत्तु	" ८. ३९.
अस्मत्तो (अस्मत्)	५. ४०.
अस्महं	" ८. ४०.
ममत्तो	" ५. ४०.
अस्म (मम अस्माकं वा)	५. ४१.
अस्महं	" ५. ४१.
मह (मम)	५. ४१.
महत्तु (मम अस्माकं वा)	५. ४१.
महत्तु (मम)	८. ३९.
महत्तु	" ५. ४१.
मम	" ५. ४१.
मह	" छ. १३; ५. ४१; ९६; द. १६, ९८; ७. ३२, ८४.
महं	" ५. ४१.
महत्तु	" ८. ३९, ४०.
मे	" द. ७९; ५. ४१.
अस्म (अस्माकम्)	५. ८८.
अस्महं	" ८. ४०.
अस्माण	" छ. ५६; ५. ४२.
अस्माणां	" ५. ४२, १०१, १०४.
अस्मे	" ५. ४१.
अस्मो	" ५. ४१.

णे (अस्माकम्)	५. ४१.
णो	५. ४१.
भञ्ज्वाण	५. ४२.
मञ्ज्वाण	५. ४२.
मञ्वाण	५. ४२.
मञ्वाण	५. ४२.
मञ्वाण	५. ४२.
मञ्वाण	५. ४२.
अम्बुमि (मयि)	५. ४३.
मह	५. ४३.
मह	८. ३८.
मह	५. ४३.
महामि	५. ४३.
मममि	५. ४३.
महमि	५. ४३.
ममाह	५. ४३.
मि	५. ४३.
मे	५. ४३.
अम्बुसु (अस्मासु)	५. ४४, ८. ४०.
अम्बेसु	५. ४४.
मम्बेसु	५. ४४.
ममेसु	५. ४४.
महेसु	५. ४४.
अह (अय)	१. १, ३७, ४८, ७१, ८१; २. १०, २१, ३२, ६२, ८०, ८२; ३. २०, ४९; ४. १२, ३५; ५. ६, ३३, ८८, १०६; ६. २३, २३, ३०, ४९, ६२, १०४; ७. २७, ७१, ७५, ७६, ७७, ९१; ८. २०, ६४.
अह ङ. अद्स्.	
अहखाय (यथाख्यात)	२. ५९.

अहजाअ (यथाजात)	२. ५९.
अहर (अपर)	२. ४७, ७. १९.
अहरिअ (अपरित)	१. ४१; २. ५८; ३. ६०.
√अहरेम P. (१)	
अहरेमिअ (पूर्ण)	७. १५.
अहकिहा (अहरिदा)	१. ५९.
अहवह (अधया)	८. ६४.
अहसिअव (अहसितव्य)	५. ८३.
अहह Inter. (५K)	७. १६.
अहि (BK)	१. ६२; २. ४५; ४. ४५, ७६.
अहिअ (अधिक)	२. ७५; ३. ३; ४. ४५, ६०.
अहिअवर (अधिकतर)	५. १३.
√अहिजक P. (दह)	
अहिजल (दहति)	७. ४८.
अहिजव (अभिनव)	५. २२.
अहिणु (अभिण)	१. ३९.
अहिन्द (अहीन्द्र)	२. १०४.
१√अहिपशुअ P. (ग्रह)	
अहिपशुअन्ति (गृह्णति)	७. ४९.
२√अहिपशुअ P. (आ-गम)	
अहिपशुअ (आगत)	७. १०.
अहिमजु (अभिमजु)	३. ३.
अहिमजु	३. ३.
अहिमजु	२. ५८, ३. ३.
√अहिलङ् P. (काह्)	
अहिलङ् (काहति)	७. ३७.
√अहिलङ् P. (काह्)	
अहिलङ् (काहति)	७. ३७.

अहिब (अधिप) १. ८; ६. ४९, ६२.
अहिबइ (अधिपति) ४. ४०; ६.
६९.

अहिबन्तु (अभिमन्तु) २. ५८
अहिविन्त्रिभ (अहिपृथिक) २. ८९.
अहिसारिभा (अभिसारिका) १. १२;
६. २०.

अहीरन्ती (अहिदमाणा) ७. ८६.
अहुलण (अमार्जक) ६. ६८.
अहुला (अफुला) ४. ५.
अहुवन्त (अभवन्त) ६. ४०.
अहुज (अविहीन) १. ६६.
अहुव-पुष्प (अभूतपूर्व) ५. ५.

आ

आ (SK.) ७. ९९.

आअ ४. गम्.

√आअइ P. (आ-इ)

आअइअ (आअइअ) ६. ५०.

आइ (आदि) १. ९, ४८, ६१; २.
५०, ६२, ६७, ८४; ८. ७६.

√आइअ P. (आ-अ)

आइअइअ (आआतुम्) ६. १०.

आइअअ (आआअ) १. ५०.

१ आअ (आयुस्) १. १०.

२ आअ (अप्) ३. ९०.

आअअ (आतोअ) २. ८.

आअअअ (आतोअिक) २. ७४.

√आअइ P. (अस्)

आअइअ (अस्) ६. ६४.

आअअअ (आकुअन्) २. २५.

आअअ (आकुअ) १. ४६.

आअस् (आयुस्) ७. ७४.

आअस्-माणी (आयुर्मानिन्) १. १०.

आअह (आयुष) ३. ११; ६. ६०.

आअस् (आदेश) ६. ९६.

आअण्ड (SK.) ७. ८९.

आअर (SK.) ३. ५९.

आअर (SK.) २. ११.

आअदि (आकृति) २. ९१.

आअम् (SK.) ७. १४, ४४; ८.
६१, ७४.

आअअ (आआत) ३. ८.

आअर (SK.) ६. ४५; ८. २०.

आअअअ (आअअअ) ६. ८५.

आअम् (आअम्) ७. १५.

आअि (SK.) ६. ९२.

√आअअ P. (आ-अ)

आअअअ (आअअअ) ७. ९०.

आअण (आअण) ३. ७६; ७. २१.

आअअ (आअअ) २. ४३; ५. १०३;
६. २३, ४०; ७. ६१.

आअअ (आअअ) ५. २२; ११.

आअा (आअा) १. २९; ३. १३; ६.
२०, ९७; ७. ४.

आअअ (आअअ) ३. ६०.

आअअ (आअअ) ६. ७०.

आअि (आअि) ८. ६.

आअम्

आअा (आअा) ३. १७.

आअाणा ,, ६. ४.

आअा ३. १७; ४. ५६; ५. ५०;
७. ७३.

आअा (आअा) ६. ५७; ७. ७३.

अप्याण^० इ. १७.

अप्यञ्ज (आत्मानञ्ज) ८. ४२.

अप्ये " ८. १३.

अप्याण " ७. ३४.

अप्याणु " ८. ३२.

अप्यु " ८. ३२.

अप्यणह्वा (आत्मना) छ. ६६.

अप्यणिजा " छ. ६६.

अप्याणेजं " छ. ६६.

अप्यहो (आप्तनः) ८. ३८.

आदरिस (आदर्श) २. ५२.

आदरिस्सीहूय (आदर्शभूत) १. ३.

आदेस (आदेश) इ. ४४.

√आप्

+ प्र. प्रायश्च (प्राप्नोति) ८. ५८.

-प्राप्तेह " ८. ६२.

-प्रावर्त्त (प्राप्नोति) ८. ३८.

-पत्त (प्राप्त) १. ७३; २. ९, ३१,

३९; ३. १३; छ. १७, ४९,

७८; इ. ४७, ९०; ८. ३९.

+ वि. विविज (व्याप्त) इ. ९९.

+ सम. समाधिजे (समाप्य समाप्ते

ना) इ. ९५.

+ संप्र. संपत्त (संप्राप्त) १. ८४.

आवहृ (आवाहय) इ. ३५.

आवहरण (BK.) छ. ३७; इ. २२.

आभा (SK.) १. ५९, ६७; ३. ५९.

आभास (SK.) ८. १७.

आभ (अभ्युपगमे) छ. १.

आमह (आमह) १. ४३.

आमलय (आमलक) ५. ३८.

आ-मूल-सिर (आमूलसिरः) छ. २७.

आमेल (आपीड) १. ६७; २. ५५;

इ. ६७.

आमोभ (आमोद) इ. ४२.

√आयज्ज P. (वेप्)

आयज्जन्ती (वेपमाना) इ. १०१.

१√आयम्ब P. (वेप्)

आयम्बमाण (वेपमान) इ. १०१.

२ आयम्ब (आताम्ब) १. ५७.

आयरिज (आचार्य) १. ५०; ७.

६९; ६३.

आरतिज (आरात्रिक) इ. १२.

आरतिय " २. ७८, ८२.

आरम्भ (SK.) ७. ५१; ८. ६३,

७०.

आराम (BK.) ५. १४; इ. ८६.

आरामिज (आरात्रिक) ५. ६.

आरिस (आर्ष) १. १.

√आरोक्ष P. (पुञ्ज)

आरोक्षिज (पुञ्जित) इ. ६५.

आलङ्की (आलि) ८. ४१.

आलस्स (आलस्य) ५. ३०.

आलाव (आलाप) १. ५५; ५. १०५.

√आलिह P. (स्पर्श)

आलिह (स्पर्शति) ७. २८.

√आलुह P. (दह)

आलुह (दहति) ७. ४८.

आवहृ (आपद) ८. ४८.

आवजिज (आतोषिक) २. ८.

आवत्त (आवर्त्त) २. ८४.

आवस्सज (आवश्यक) इ. ६.

आवेडय (आपीड) २. ५४.

√आस्

अच्छह (आस्ते) ७. ५५; ८. १९.

अच्छति ,, ८. १०.

अच्छते ,, ८. १०.

अच्छई (आसे) ८. ५६.

अच्छउ (आस्तान्) ८. ६४.

अच्छह (आप्पन्न) ८. ४१.

अच्छनु ,, ८. १८, २१, ४१.

आसीण (आसीन) १. ७९; ६.

२७, १८.

+समुपा. समुपासिअ (समुपास्य)

२. ८३.

आस (अय) १. ३४; २. ९०.

√आसह P. (संभाज्य)

आसह्मिअ (संभाजित) ६. २३.

आसण (आसन) १. ७९; २. ३२;

३. ७४; ५. २१; ८. १७.

आसति (आसक्ति) ८. २१.

आसत्थाम (अथत्थामन्) १. ३१.

आसय (आशय) २. ५२.

आसव (BK.) ३. ६४.

आसार (BK.) १. ५२; ७. ९२.

आसीसय (आशिख) १. ८५.

√आह P. (काह)

आहन्त (काहन्त) ७. ३६;

आह र (एहि रे) ८. ६९.

१आहरण (आभरण) १. ४३; २. ८,

३४, ४२; ६. ३४, ७५.

२आहरण (BK.) ५. ३५, ४३, ४४.

√आहो P. (ताह)

आहोडिअ (ताडित) ६. १८.

इ

१√इ

इह (इति) ४. १५, १८; ५. ६१.

इमिअ (इमिअ) १. ६९.

इमि ,, १. ७.

इसि (इपि) ३. ८५; ४. १६, ५१.

इसु (इति) ४. ५१.

इय (इत) ४. ८.

इयन्त (आयन्) ५. ५४.

इयन्ती (यन्ती) ४. ४४.

+वद. वदथ (वदित) ५. १०६.

+वप. वपेमिअ (वपयमिअ) ४. ४.

२इ (पाहपूरणे) ४. २१.

इअ (इति) १. २९, ४८, ६१; २.

१७, २३, ५३; ३. ५६, ७२,

७५, ७६, ७७, ७८, ८७; ४.

९, ८, १२, २१, ३३, ४१, ४५,

५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५८;

५. ९, ४५, ४८, ७०, ७१, ७२,

७३, ८१, ८७, ८९, ९२, ९६,

९७, १०५; ६. १, १०; ७. १,

२३, २२, १००; ८. ३६, ४०,

८३. इय २. ६२.

इअर (इतर) ५. ६०.

इअरहा (इतरथा) ४. १९.

इअ (इय) १. ७४.

इअ-अण (एकमनस) ८. २०.

इअसि (एकशः) ८. ७१.

इअल (अकार) १. ३५.

इअन्त (इन्त) १. ६०.

इअिअर (इपित) ७. ५४.

इअु (इधु) ५. ६९.

इह (इह) ३. ८.

इह ॥ ५. १०३.

इह (इह) ८. २३.

इह-परि (अनया रीत्या) ८. ४२.

इहिं ३. ५५.

इहि (अन) ८. ७५.

इति (इति) ३. ७९, ८६.

इति (एतावत्) ३. ७९.

इत्थ ३. ५५.

इत्थं (इत्थं) ३. ८२.

इत्थी (अन) ३. ६६; ३. ६५; ३.

५७, ६९; ३. ५, १५, २४,

२६, २७.

इदम्

अन (अनम्) ५. ७; ३. ९३.

इमो ॥ २. २६, २७; ५. ६.

इमे ३. ६१.

इमा (अनम्) ३. ३०; ५. ९९.

इमि (अन) ५. ७.

इमा (इमा) ५. ६९.

इम (इदम्) ५. ११; ३. ३.

इमो ॥ ५. ११.

इद ॥ ५. ११.

इम ॥ २. ७९; ३. ६१, ८०;

३. ३, १९, २२, २३, ७७;

५. २९, ३२, ३३, ८२,

८३; ३. ९८; ३. १००.

इम् ॥ ८. २८.

आयह (इमानि) ८. २९.

इम (अनम्) ३. ७०; ३. १९,

२०, ५४; ५. ६, ९, ११.

प ॥ ५. ९.

इमे (इमात्) ५. ९, ४८.

प ॥ ५. ९.

इमि (अनम्) ५. ३.

इमेण ॥ ५. ३, १०.

प ॥ ५. १०.

इमेहि (अभिः) ५. १०.

पहि ॥ ५. ८.

पेहि ॥ ५. १०.

इमा (अनया) ३. ५४.

इमा ॥ ३. ६५; ३. ४७.

इमी ॥ ३. ४७.

आहि (आभिः) ५. ८.

इमाहि ॥ ५. ६.

अस्त (अन) ५. ८.

आयहो ॥ ८. २९.

इमस्त ॥ ५. ८, १४, ६९.

ले ॥ ५. १२, १३.

इमाण (अनम्) ५. १४.

ति ॥ ५. १९.

इमा (अन्या) ३. १३.

ति (आनम्) ५. १३.

अस्ति (अस्तिन्) ५. ७.

इमस्ति ॥ ३. १२; ५. ९.

इमस्ति ॥ ३. ७०; ५. ७.

एह (एह) ५. ८.

इहो (इहो) ५. ६६, ७२, ७५.

इह ३. ५; २. २९, ३१, ५५; ३.

६३; ३. १, ८, ५४, ५९, ६१,

६३; ५. ९, २३, ५४, ५५,

५८, ६२, ६४, ६७, ६८, ६९,

८४; ३. ९, १००; ८. ३४.

इह (इह) ३. ६९; २. १७.

हृष (हृह) ७. १५.

हृदि (हृति) ८. ५.

हृन्द् (हृन्द्) २. ३२, ३४; ६. २३,

१०४; ७. ५३, ६९, ९३, ९८.

हृन्द्धारण (हृन्द्धारण) ७. २०.

हृन्विष्य (हृन्विष्य) ८. ५३.

√हृन्प्

+सम्. समिज्ज्ञान्त (समिज्ज्ञान्त)

३. ४.

हृन्ध (विहृ) २. २४.

हृन्धण (हृन्धण) ७. ४८.

हृभ (हृभ) १. ७९; २. ३८; ६.

२२, ४८, ५७, ६९, ६४, ९०.

हृष ४. हृभ.

हृर (किल) ४. ६.

हृका (लीविरोध) ५. ८०.

हृव (हृव) १. २२, १०, ४३; २.

५०; ३. ४०; ४. १, ५४; ५.

६८; ६. १५, ५२; ८. १.

√हृष्

हृष्छसि ८. ६३.

+प्र. पेसह (पेसयति) ६. ७५.

—पेसीज (पेसीज) ६. ७८.

१ हृह ४. हृदम्.

२ हृह (हृभ) २. २४.

हृह ४. हृदम्.

हृहृ (हृहृ) ४. १९.

हृहृ-छोभ (हृहृलोक) ७. ९५.

ई

√ईक्ष

ईक्षन्ता (ईक्षमाण) ६. २४.

+निर. निरिक्खल्ल (निरिक्खल्ल) ४.

५३.

—निरिक्खल्ल (निरिक्खल्ल) ८. ३२.

+प्र. पेक्खसि (पेक्खसे) ५. ६४.

—पेक्खसे ५. ६४.

—पेक्खसथा (पेक्खसथा) ५. ६८.

—पेक्खह ५. ६८.

—पिक्खल्लह (पेक्खल्ले) २. २८.

—पेक्खन्ता (पेक्खमाण) ८. ४.

—पिक्खल्लण (पेक्खल्ले) १. ५६.

+प्रति. पडिक्खल्लिअ (प्रतीक्षित)

७. ३९.

ईरिस् (ईरिस्) ४. १४.

ईस् (ईस्) १. २, ४, ६, ८३; २.

७६, ८५, ८९; ६. ७९.

ईस्तर (ईस्तर) २. १७; ६. ८५.

ईसि (ईसि) ३. ६५.

उ

१ उभ (उत) २. १७, १९.

२ उभ (पद्य) १. ६७; ४. ३, १८,

५५, ५९, ६१, ६४; ५. ८,

११, १२, ४७, ४८, ४९, ७६.

√उभक्ख P. (उवा)

उभक्खह (पद्यति) ७. २५.

उभह (उभह) ४. २८.

उव (कतु) १. ८३, ९०; ३. १, १,

४; ४. ५.

उवम्भर (उवम्भर) २. ७७.

उवक्खल्ल (उवक्खल्ल) २. १६.

उक्कम (उक्कम) २. ६७.

उक्कर (उक्कर) १. ४१.

√उक्खल्ल P. (गम्)

उक्खल्लह (गच्छति) ७. ६

उकुस (उकुस) ७. ११.

✓उद्भुम P. (पृ)

उद्भुमाय (पूर्ण) ७. १५.

✓उद्भूलय्

उद्भूलिभ (उद्भूलित) ६. १९.

उपदेश (उपदेश) ७. १०२.

उपसम (उपशम) ८. १२.

उप्यक्त (उप्यक्त) १. ५६.

उप्याय (उप्याय) ३. ३२.

✓उप्याक P. (कथ)

उप्यालङ्ग (कथय) ६. ३.

✓उप्येल P. (उद-नम)

उप्येलिभ (उप्यमित) ३. २४.

उभय (कथं) २. ७७; ३. २९.

✓उभभाष P. (रन्)

उभभाषन्ती (रममाण) ७. १३.

उभिभय (उभिभय) ८. १४.

✓उभभुत्त P. (उत्-क्षिप)

उभभुत्तिभ (उभभुत्त) ३. ९९.

उभय (BK.) ३. १९.

उभं (उभा) ३. २८.

उभ-कामय (उभाकामय) ३. ३१.

✓उभयक्त P. (वय)

उभयक्तन्त (वययत्) ३. ५८.

उभा (स्त्रीविशेष) ५. ८१.

उमील (उन्मिभ) २. ४१.

उम्बर (उदुम्बर) २. ७७.

✓उम्भस्थ P. (अभ्या-नाय)

उम्भस्थह (अभ्यागच्छति) ७. ११.

उन्मि (उमि) ४. ४९.

उम्मीलणभ (उन्मीलन) ७. ६५.

उम्मुह (उम्मुह) २. ५२.

उम्ह (उम्हन्) ३. २१.

उम्ह-कर (उम्हकर) ३. ३०.

उर (उरन्) १. ४०.

उरग (BK.) २. ८३.

उरस् (BK.) ८. ८३.

उरु (BK.) ४. ३२.

उरुखल्य (उरुखल) २. १६.

✓उरु (आर्द्रय)

उरुन्ति (आर्द्रयन्ति) १. ५५.

उरु (आर्द्र) २. ३; ३. ३७.

✓उरुहाक P. (उद-नम)

उरुहाकिभ (उरुहामित) ३. २४.

उरुहाय (उरुहाय) १. ५६.

✓उरुहुक P. (हृह)

उरुहुकिभ (हृहित) ३. ७९.

✓उरुहुक P. (वि-रेचय)

उरुहुकान्त (विरेचयत्) ३. १७.

✓उरुहिर P. (हृह)

उरुहिरिभ (हृहित) ३. ७९.

उरुहोय (उरुहोय) १. ७३.

उरुह्य (उपदेश) ८. ४७.

उरुह्याय (उपाध्याय) ७. ६४.

उरुह्येश (उपदेश) ८. १.

उरुमा (उपमा) २. ७९; ३. ४३;

७. १८, ८५.

उरुमि (उपरि) ३. ८८; ८. ३१.

उरुमि (उपरि) १. ६८.

उरुसम (उपशम) ७. १२; ८. ४४.

उरुह (उपमय) ३. ६९.

✓उरुहस्थ P. (समा-रच)

उरुहस्थिभ (समारचित) ३. ६०.

उरुहार (उपहार) ५. ३६.

उरुहालम्भ (उपाधम्भ) ३. १०५.

उविन्द (उवेन्द्र) ६. २३; ७. ९८.
 उव्वीस (उर्वीश) ३. ३३.
 उव्वेवण (उव्वेहन) ७. ५९.
 उव्वेय-करी (उव्वेगकरी) ३. ३५.
 उव्वेल्लु (उव्वेणु) २. ३८.
 उव्वेल्लिज्ज ४. वेष्ट
 उव्वेल्लिर (सत्वरगमनशील) ६. ४८.
 उव्वेय (उव्वेग) ७. ६१.
 उव्वेसर (उव्वेसर=राजविशेष) ६.
 ७५.

१ उल्लह (उल्लभ) ३. ८४.
 २ उल्लह (उल्लभ) ३. ८९.
 ३ √उल्लिख P. (उल्ल-क्षिप्)
 उल्लिखन्ति (उल्लिखन्ति) ३. ९९.
 ४ √उल्लिख P. (मुल्ल)
 उल्लिखिअ (मुल्ल) ६. ५६.
 उल्लय (उल्लय) २. ६.

ऊ

ऊ (गर्हावाप्) ४. १२. (आक्षेपे) ४.
 १२. (ध्वजे) ४. १२. (विस्मये)
 ४. १३.

ऊह (ऊह.) ३. ७७; ३. २५.

ऊस-माळि (ऊसमाळिन्) ३. ३२.

√ऊसल P. (ऊस-लक्ष्)

ऊसल्लह (उल्लसति) ५. १६.

ऊसल्लिअ (उल्लसित) ७. ४५.

ऊसव (ऊसव) ३. १, १९.

ऊसारि (आसारिन्) ३. ५२.

ऊसुअ (उल्लसक) ३. ७०; ३. २.

√ऊसुम्भ P. (उल्ल-लम्भ)

ऊसुम्भिअ (उल्लसित) ७. ४५.

ओ

√ओ

ओप्पिअ (ओपित) ३. ४४; ६. २७.

ओप्पिअ (ओपित) ३. ४३.

ए

एअ (एव) ५. ८६, ९१.

एअ (एवम्) ८. १४.

एअह्मा (एकदा) ३. ८६.

एअल (एक) ३. ८७.

एअ ,, ३. ८७; ७. ३४; ८.

२६.

एअमेअ (एकैक) ४. २२.

एअसरिअ (सागिति संप्रति वा) ४. १९.

एअसि (एकत्र) ३. ८५.

एअसिअ (एकदा) ३. ८६.

एअरअ (अयस्कार) २. १२.

एअक (एकैक) ४. २२.

एअ (एक) ३. ११; ३. ७७; ६.

२८; ७. ९७.

एअगार (एकाकार) ४. ६२.

एअह (इदानीन्) ३. ५१; ३. ६७;

५. १०२; ६. १. इअह ३.

५३; ४. ६४, ५. ८९, ९६;

६. ७१, ७२.

√एअह

एअम् (एयः) ५. १६.

एअ ,, ३. ६०; ३. १०, १७,

२६, २८, ३०; ४. २२,

६९; ५. ७१, १०१.

एअसो ,, ३. ३१; ४. १२,

१४, १५, १८, १९,

२२; ५. १७.

एअो ,, ८. २८.

इअमो (एयः) ५. १६.

एअा ,, ४. ३३; ५. १७,

७२, ७३, १००.

पह (पषा) ८. २८.
 पही ,, ८. ३८.
 पषा (पताः) ४. २१; ५. ९८,
 ९९.
 पर्थ (पतय) ३. ७३; ५. १७, ५३.
 पव ,, ७. १०१.
 पस ,, ५. १६.
 पडु ,, ८. २८, २९, ३०, ३१,
 ३६, ३९, ६१, ६७, ७२, ७४.
 प (पते) ८. ७२.
 पषाह (पतानि) ५. ७९.
 पइ (पताय) ८. २९.
 पपण (पतेन) ५. ३.
 पणिण ,, ५. ३.
 पयाय (पतया) १. २६.
 पषाओ (पतस्मात्) ५. १५.
 पताहे ,, ५. १५.
 पतो ,, ५. १५.
 पथस्स (पतय) ५. १४.
 पवस्स ,, ८. ५.
 पदाव ,, ८. ५.
 पषाण (पतेयाम्) ५. १४.
 जयम्मि (पतस्मिन्) ५. १६.
 ईजम्मि ,, ५. १६.
 पळम्मि ,, ५. १६.
 पअस्सि ,, ४. ७०.
 पत्थ (पतस्मिन्) १. २९;
 ४. ७१, ७३; ५. १५, ४६,
 ५७, इत्थ ४. ७२; ५. १२,
 ६४.

पुत्तहि (इतः) ८. ६६.

पुत्तहे ४. इत्तहे.

पुत्ताहे (इदानीम्) ३. ६७.

पुत्तिअ (इयत् पतावद्वा) ३. ८०.

पुत्तिळ ,, ३. ८०.

१ पुत्तुळु (इयत्) ८. ५५.

२ पुत्तुळु (पतावत्) ८. ७५.

पुत्थु (अज्ज) ८. ५२.

पुहह (इयत् पतावद्वा) ३. ८०.

पुमेअ (पवमेव) २. ८०.

पुग्ग (एवम्) ८. ६२.

पुग्गह (एवमेव) ८. ६५.

पुग्गहिं (इदानीम्) ८. ६६.

परिअ (ईदृश) ४. ७६.

परिअअ ,, २. २४.

परिअिआ (ईदृशी) १. ६७.

पव (SK.) २. ८०.

पव (SK.) २. ८०; ५. १७.

पवह (इयत्) ८. ५६.

पुग्गवाह (एवम्) ५. ६३.

पुहह (ईदृश) ८. ५०.

पे

पे-अह (अधिक्यि) २. १३.

ओ

१ ओ (सत्त्वे) ४. १३. (पश्चात्तापे)
 ४. १३.

२ ओ (उत्त) २. १७.

✓ओअग्ग P. (वि-आपु)

ओअग्गिअ (अयात्) ६. ९५.

ओअन्धण (आच्छेदन्) ६. ८५.

ओआर (अपकार) २. १८.

ओआस (अवकाश) २. १८.

ओअसल (उल्लसल) २. १६.

ओआळिर (रोमन्धकरणशील) ६.

३०.

ओष (SK.) ४. २६.

- भोजसर (निर्झर) १. ६४.
 भोजसाय (वपाध्याय) ७. ६५.
 भोटु (भोष्ठ) ४. २०.
 भोमाल (निर्मात्य) १. २५.
 ✓भोम्बाल P. (छादय)
 भोम्बालिज (छादित) ६. १४.
 ✓भोम्बाल P. (छादय)
 भोम्बालिज (छादित) ६. २८.
 ✓भोरस P. (भव-तृ)
 भोरसिज (भवतीर्ण) ६. ५२.
 भोली (भालि=पङ्क्ति) १. ५५; ३.
 १३; ५. ६०.
 भोलुपिडर (विरोचनशील) ६. १६.
 भोल (भार्ग) १. ५५; ८. ४.
 भोवण (वपवन) ३. १०.
 भोसदिभ (औपधिक) २. ५०.
 भोसह (भोवध) २. ५०.
 ✓भोसुक्त P. (तिज्ज)
 भोसुक्तन्त (तेजमान) ६. ६६.
 भोह (भोव) १. ६३; ४. ३३; ६.
 ७१.
 भोहक (वल्लखल) २. १६.
 ✓भोहाम P. (तोलय)
 भोहामन्त (तोकयत्) ६. १६.
 ✓भोहाव P. (भाक्त)
 भोहाविज (भाक्रान्त) ७. १.
 ✓ओहीर P. (नि-द्रा)
 ओहीरन्त (निद्राय) ६. ९.

क

- कड्भव (कतिपय) २. ६२.
 कड्म (कतमत) १. ३६.
 कड्या ४. किम्.

- कहरविणी (कीरविणी) ६. ३.
 कड्वास-सभ (कैलासशय) २. ४.
 कड्वाह (कतिपय) २. ६२.
 कड्सम (कीट्) ८. ५१.
 कड (कुतः) ८. ६१.
 कड्पछेभय (कौक्षेयका) २. १०.
 कजसक (कौशल) २. १०.
 कडह (कडुय) २. ५०.
 कडहा (कडुय) १. ११.
 कड (छते) ५. ३०, ३४; ६. ७८.
 कंटहस (कण्टकनाम्) १. १२.
 कत (कामत) १. ११.
 कड्किलि (कड्किलि) ३. १७.
 कड्किलि (BK.) ३. ४.
 कड्क (कड्का) २. ६८.
 कड्क (BK.) ५. ६३, ७०.
 कड (कार्य) ५. ३८; ६. ४७, ६१,
 ८८, ९७; ७. ८५, ९५.
 कड्क (BK.) ३. ५५; ४. ४९;
 ६. ६७.
 कड्क-केमई (काचनकेतकी) ४. ४.
 कड्कनार (काचनार) ४. १.
 कडि (काचि) ६. ७२.
 कड्कहभा (कडुकिता) ४. ७३.

✓कड

- +प्र. पयडिज (मकटित) ३. ६.
 -पयडिज " ४. ११.

- १ कड (कड) ४. १५.
 २ कड (काड) ४. ५१.
 कड्मडु (काडमडु) ३. ४०.
 कडण (कडन) २. ४६.
 कडि (कटि) ३. २५.
 कडिल्लय (कड्य) ४. ५२.

कङ्कुअ (कटुक) २. ३१

कङ्कुअत्त (कटुकत्त) ७. २०.

कणिण (कठिन) ३. ५१.

कण (SK.) २. ८३; ५. ५६; ६. ८९; ७. ८७.

कणय (कनक) १. २७, ७५; ४. १०; ६. २६, ३४, ५४, ७५, ८२, ९३.

कणय-पङ्कुअ (कनकपङ्कुअ) ५. ६२.

कणवीर (करवीर) २. ६३.

कणिभार (कणिकार) ३. ४४.

कणेक (करेणु) ३. ६०.

कण्टङ्कुअ (कण्टकित) २. ४९.

कण्ड (SK.) ३. २०; ५. ६७; ८. ८१.

कण्डकिभा (कन्दरिका) ३. ११.

√कण्डूय

कण्डूअमाण (कण्डूयमान) १. ७४.

कण्डूल (फर्जूल) १. ३८.

कण्ण (कर्ण) २. ७, २२, २७; ६. २६.

कणिणभार (कणिकार) ३. ४४.

कणिणभारय ॥ २. १३.

१ कण्ह (कृष्ण=हरि) २. १७; ३. ५५.

२ कण्ह (कृष्ण=वर्णविशेष) ३. ५५.

कत्ता (कर्तः) ४. ५८.

कत्तार ॥ ४. ५३, ५८.

कत्तो (कुतः) ५. ५; ६. १, १०५.

काय (क) १. ६२; ४. १०; ५. ५; ८. २४.

√कथ

कथर (कथयति) ४. १६; ५. ७.

कहेसु (काथय) ८. ७१.

कहि ॥ ८. ७०.

कहिअ (कथित) ७. १९; ८. १४.

कविइ ॥ ८. १, ४६.

कहिवि (कथयिस्था) ८. ८३.

कव ४. कृ.

कवण (कदन) २. ४६.

कन्त (कान्त) १. १९.

कन्ति (कान्ति) १. ७८; २. १, ४९; ३. ४७; ६. २२; ७. १८.

कन्तिहा (कान्तिमती) ३. ७९.

१ कन्व (SK.) १. ३५, ५९.

२ कन्व (स्फन्व) २. ८५.

कन्वप्प (कन्वर्प) ३. १३.

कन्वलिअ (कन्वकित) ५. १७.

कन्वली (SK.) ५. ७०.

कक (कर्ण) ४. १८; ८. ७४.

ककवज (कान्यकुम्भ) ६. ७९.

ककुलुअ (कर्णक) ८. ७३.

कक्करय (कणिकार) २. १९.

कपट (SK.) ८. ८.

१ कप्प (कश्यप=कारुविशेष) १. ६१.

२ कप्प (कश्यप=द्रुमविशेष) ६. १९.

कप्पूर (कर्पूर) २. ३९; ५. १३.

कवरी (SK.) १. ७६; ४. ४४.

१ कम (क्रम) १. १४; २. ६७; ६. ४५.

२ कम (क्रम) ३. ५२.

कमन्ध (कमन्ध) २. ५७.

कमल (SK.) १. ७०; ५. १९, ४९; ६. १०, १३, ३३, ३६, ७०; ८. ४७.

कमलच्छी (कमलाक्षी) ५. ८०.

कमलिणी (कमलिनी) ५. १९.

√कमवस P. (स्वप्)

कमवसइ (स्वपिति) ६. १००.

√कम्प

कम्पिअ (कम्पित) ६. ९०; ३. १३.

कम्प (SK.) ५. १०२.

कम्भाजज्म (कश्मीरज्ज्मन्) ३.
२२.

कम्भ (कर्म) ५. ४४, ८७; ७. १०,
३९, ४८, ५४, ६३, ७३, ७८,
८९, ८५; ८. ८, ४५, ४९, ५३,
५४, ६३, ७०, ७९.

कम्भण (भोजन) ६. ७४.

कम्भम्भसस (नापितमात्र) ६. ४४.

कम्भवण (उपभोजक) ६. ७४.

कम्हार (कश्मीर) ६. ६५; ३. २२.

कम्हारज (कश्मीरज) ३. २९.

१ कय S. कृ.

२ कय (कच) २. २७.

कय-जुग (कृतयुग) ६. १५.

कयल (कवल) २. १३.

कयलि (कदली) २. ४८; ४. १, ५०.

कया (फदा) ७. ४३.

१ कर (SK. = किरण) ६. ५८, ५९,
६०, ६३.

२ कर (SK. = वस्तु) ६. ७३, ८६; २.
३, ७, १९, ३९; ३. १२, २८,
६. २४, ३२, ६३

३ कर (SK. = राजप्रासाद) ६. ३४.

४ कर (SK. = शुष्क) २. २५, २६;
६. ९९.

करअ (करक) ४. ३९.

√करअ P. (मञ्जु)

करअिअ (मञ्जु) ६. ६९.

१ करण (SK. = कर्तृ) २. ४१; ३. ७.

२ करण (SK. = अधिकरण) २. ८७.

३ करण (SK. = इन्द्रिय) ७. १, ५७;
८. ४१, ७६.

४ करण (SK. = यथासत्तादि) ८. १७.

करणिअ (करणीय) २. ६०.

करन (करण = इन्द्रिय) ८. ७.

करलि-दूअ (कदलीभूत) २. ४८.

करहय (करभक) ६. ३०.

करि (करिन्) २. ४८; ६. ६४, ९९.

करिअन्वी (कर्तव्या) ८. ३३.

करिअणवठे (कर्तव्य) ८. ७६.

करण (करणा) ८. ४९.

करणा (SK.) २. ६५.

करेवा (कर्तव्य) ८. ७६.

करेअन्वे " ८. ७६.

√कल

कलिअ (कलित) २. ७७; ३. ९.

कलकू (SK.) ६. ६०.

कलम (SK.) ५. १८.

कलयण्ड (कलफण्ड) ५. ६७.

कलस (कलश) २. ६३, ६४.

कलह (SK.) ४. १३.

कला (SK.) ६. ३३, ३९, २. १८,
२०, २३, ३७, ४१; ३. २६,
४९; ६. ४३.

कलाव (कलाप) ६. ३९

१ कलि (SK. = कलियुग) ६. १५, ८३;
२. ४३, ५२, ८३; ६. २८;
७. ७८, ८१; ८. ३५.

२ कलि (BK.—कलह) ७. ४४, ६९.

कलिभा (कलिका) ३. ५८; ५. १३,
४१, ५४.

कलुसण (कलुषण) ५. ३२.

कल्लाण (कल्याण) ८. ३३.

कल्लहार (कलार) ५. ३२.

कवटिज (कवधित) २. ४९; ३. ५.

कवट्टि (कवधित्) ३. १०.

कवण (किम्) ८. ३०.

कवरी (कवरी) ३. ५५; ५. ६०.

कवळण (कवलन) २. २२.

कवाड (कपाट) २. ४५.

कविकच्छ (कपिकच्छ) ७. २७.

कशाभ (कषाय) ८. २.

✓कस

+वि. विभसन्ति (विकसन्ति) १.
२४.

—विभसिज (विकसित) ३. ३१;
४. २०.

—विभसाविज (विकसित) ७. ४०.

कसण (कृष्ण) ३. ३१, ५५; ५. ६९.

कसरळ (कसरक) ८. ६८.

कसाण (कषाण) ८. ८, ५३.

१ कसिण (कृत्तक) ३. ३१, ३९, ४९.

२ कसिण (कृष्ण—वर्णविशेष) ३. ५५.

कस्ट (कष्ट) ८. १.

१ कह (कफ) ७. ३१.

२ कह (कषम) ५. १४, ८५, १०५;
६. १०६; ७. ८४; ८. १६.

कहं ,, ४. १९; ५. १०१; ७.
९९; ८. ६०.

कहन्तिहु (कृतः) ८. ६१.

कहर (कषा) ६. ४५, ४६.

कहावण (कार्वाण) ३. २७.

कहिं (कुत्र) ६. १.

काहं (किम्) ८. ३०.

कावँअ (कामुक) २. २५.

✓काहू

कहून्त (काहून्त) ७. ३८.

१ काम (BK.—मदन) १. ७६; ३. ७,
२८, ९०; ५. ७, ५८; ७. ३,
२८, ३२.

२ काम (BK.—विषयमिलाप) ७. ७.

कामकर (BK.) ३. ४३.

काम-वस (कामवध) ७. ८.

कामि (कामिन्) ३. ४२; ६. ९०.

कामिणी (कामिनी) ३. ६; ७. २५.

कामुज (कामुक) १. ५९.

काय (BK.) ८. ७२.

कायव्य (कर्मव्य) ७. ५४.

कारण (BK.) ८. २५.

काळ (BK.) १. १५; २. ४३; ४.
७४; ५. ६२; ६. ७४; ७. ७२.

काळा (तिरस्कारपरा) ४. ४७.

कालास (कालायस) २. ७५.

कालायस (BK.) २. ७५.

✓काशाय

+प्र. पयासन्त (प्रकाशयन्त) ६.
३१, ४३.

✓कास

कासिज (कासित) २. २८.

कास (BK.) ५. ६४.

कासविं (काश्यपी) १. ३१.

कासि (काशि) ६. ७६, ९६.

काहल (कातर) २. ४३.

काहाधण (काहाधण) डे. २७.

कि ४. किम्.

किमुअ (किमुक) २. ५७; डे. ६६,
९०; छ. २४

किङ्किणी (BK.) ५. ७; डे. ३८.

किञ्च (कुञ्च) ८. ३३.

किञ्चि (कृति) २. ८७.

किञ्ची-प्रावरण (कृतिप्रावरण=शंकर)
२. १०.

किङ्कि (किरि) २. ६२; डे. ७१.

किण्ण (कण्ण) ६. ३४.

किणो (मणे) छ. २०.

किण्णव (कीर्ण) २. ५१.

कित्ति (कीर्ति) १. ३०; २. २०; ७.
८८, ९६, ९९.

किव (कवम्) ८. ५०.

किवर (BK.) छ. ४५, ७२.

किनरी (BK.) ६. १२.

किम्

को (कः) २. १०, ७३; डे. ५६,
७९, ८६; छ. २३, ४६, ५५,
६६; ५. ५, १५, ५९; डे. ७,
११, १०२; ७. ३, १४, १५,
२३, ३०; ८. ३७, ५४.

के छ. ५९; डे. ६६, ६७; ७.
१३, ३६.

का डे. ५१, ५३, ५७; छ. ४२,
४७, ५१, ५२, ५४; ५. ७३.

कि (किम्) १. २४, ३०, ४१; २.
१९, ८०; डे. ७६, ८०; छ. २,
१०, ११, १२, १३, १४, १५,

२४, ३३, ५१, ५३, ५६, ५७;
५. १२, २३, २४, २९, ३०,
३३, ३२, ३३, ६५, ६९, ६.
२, ३, ४८; ७. २०, ६८,
१०१, १०२; ८. ६०, ८०.

कि ८. ४१, ४६.

के (कम्) ५. ७८; डे. ९७, ९९;
८. ३७, ५६.

के (काम्) छ. ४९.

किण (केन) ५. १; डे. ९७.

केण ,, १. १७; डे. ५१,
५५, ५७, ७५, ७६, ७७,
७८, ८०; ५. ४; ८. १५,
१९.

केहि (कैः) ५. ८६.

केहि ,, डे. ७२.

काव (कवा) छ. ४७.

कीव ,, डे. ५२, ५४, ८१,
८२, ८३, ८५, ८७,
८९; छ. ४७.

कीव ,, डे. ५८, ८४; छ.
५३, ५८.

काहि (कामि) छ. ५५.

कम्हा (कम्हात्) ५. १, २.

कामो ,, ५. १.

किणो ,, ५. ३.

किहे ,, ८. २६.

कीस ,, छ. १४; ५. ३, ७१.

कत्स (कत्थ) छ. ७३; ७. ४५.

कसु ,, ८. १७, ७०, ७१.

कास ,, १. ३२.

कासु (कस्य) ८. २७, ३१, ५१.
 कास (कषाम्) ४. ७१.
 केसि (केषां कासां वा) ४. ७१.
 कास (कस्याः) ४. ७२.
 कास " ४. ७३.
 कहे " ८. १७.
 किस्सा " ४. ७४.
 कीय " ४. ७५.
 कीसे " ४. ७५.
 काग (कासाम्) ४. ४९.
 काश्या (कस्मिन् काले) ४. ७६.
 कश्या " १. ४८.
 काश्या " ४. ७६.
 काहे " ४. ७६.
 काहि (कस्याम्) ४. ६९.
 कीय " ४. ६९; ३. २.
 किमेदं (किमेतत्) ७. १००.
 किमि (किमपि) १. ३०.
 किर (किञ्च) २. ६३; ३. १६, ५०;
 ४. ६, ३९, ७८; ५. ३; ८.
 ६३, ७८.
 किरण (BK.) ३. १६.
 किरास (किरात्) २. २९.
 किरिवा (क्रिया) ३. ४९. किरिया
 ८. ११.
 किक (BK.) ४. ७; ८. ६.
 √किलकिच P. (रम्)
 किलकिचिञ्च (किलकिचित्) ५.
 १०४; ७. १३.
 किर्वे (कयम्) ८. ५०.
 किवाडु (कपाडु) १. ८०.
 किर (कृत्वा) २. ५९.
 किराजी (कशाजी) १. ७८.

किसल (किसलय) २. ७५; ३. २९.
 किसलय (BK.) २. ७५.
 किह (कयम्) ८. ५०.
 कील (कीवा) ४. ३२.
 कीला " २. ३७; ४. ३६, ३८,
 ६२, ६४.
 कजहल (कुतूहल) १. ७२.
 कल (कुण्ड) १. १९.
 कुकम्भ (कुकर्मन्) ७. १.
 √कुसुर P. (उत्-स्था)
 +उत्. उकुसुरिञ्च (उरिषत्) ३.
 १२.
 कुकुण (BK.) ३. ४१, ४७, ४९,
 ६१, ६९; ७१.
 कुकुम्भ (BK.) ५. ५४.
 कुच (BK.) ३. ६९.
 कुचय (कुर्वन्) ३. १६.
 कुच्छेभ्य (कीक्षेयक) २. १०.
 कुजय (कुञ्जक=शतपत्रिका) २. २८.
 √कुञ्ज
 +भा. आकुञ्जिञ्च (आकुञ्चित) २. ६.
 कुटम्भ (BK.) ८. ७.
 कुटिम (BK.) १. ५३.
 कुक्क (BK.) ५. १७.
 कुवय (कुटज) ५. ९, १२, १७, ४०.
 कुकुडी (कुटीर) ८. ७२.
 √कुण P. (ह)
 कुणह (करोति) २. ७८.
 कुणन्ति (कुर्वन्ति) १. १६, ५३.
 कुण्ड (कृत्वा) ३. ४१; ७. ९७.
 कुणेड " ३. ६७.
 कुण्ण (कुर्वन्) ५. १०६.

+प्र. प्रकुण्ठनी (प्रकुर्वती) ७. ८७.
 कृतिस्थि (कृतीस्थि) ७. १९.
 कृतिस्थिभ (कृतीस्थिक) ७. ४९; ८.
 १४
 कुटुम्ब (कुटुम्ब) ८. ७.
 कुटिदि (कुटिदि) २. ५९.
 कुम्भ (SK.) ४. ६८.
 कुम्भ (SK.) ५. ६७, ७७, ८१,
 ८५.

√कृ

कृष्ण (कृष्ण) ३. ७५, ५९.
 कृषिभ (कृषिभ) ७. २७.
 कृषह (कृषह) ७. ६९.
 कृषोह (कृषोह) ७. ७८.
 कुमार (कुमार) २. १९; ३. १९.
 कुमारबाह (कुमारबाह) १. २८.
 कुसुम (कुसुम) ५. ६४; ६. १०,
 १३.
 कुसुमणी (कुसुमिनी) ५. १०६.
 कुम्पक (कुम्पक) ३. १७, ४३.
 १ कुम्भ (SK. = गणकस्थक) २. २७,
 ३६.
 २ कुम्भ (SK. = पात्र) ६. १६.
 कुम्भ (कुम्भ) ६. ८०, १००.
 कुरल (SK.) ५. ९३.
 कुरवष (कुरवष) ३. ३९, ६०.
 कुर (SK.) ४. ६०.
 कुरर (SK.) ५. ४७.
 कुक (SK.) १. ८७; २. ३, ७३;
 ३. ४५, ५९, ६८; ५. १९, ७६;
 ६. ८, १५, ४५, ५६, ७८,
 ९०; ७. ४१, ७३

कुकुम्भा (कुकुम्भा) ६. ९.
 कुल (कुल) ४. ४१.
 कुला ॥ १. ४६.
 कुसल (कुसल) १. ७२; ४. ८; ७.
 १३, ३३.
 कुसुम (SK.) १. २२, ५७, ७६,
 ८८; २. ८, २८, ४१, ५५, ५६,
 ७९, ८१, ८५; ३. ५, २९,
 ४४, ४५, ४७, ४९, ५४, ५९,
 ६३, ७०, ७१; ४. ३७, ६८;
 ५. १४, १५, १९, ३३, ४३,
 ४४, ५२, ७३, ८९, ८६; ६.
 १२, ८१.

कुसुम-अक्षय (कुसुमअक्षय) ३. ४.
 कुसुम-धनु (कुसुमधनु) १. ११.
 कुसुम-सर (कुसुमसर) ३. ३.
 कुसुमोटी (कुसुमोटी) ४. ९०.

√कृ

कृषिभ (कृषिभ) ३. ३७.

√कृपा

कृपासन्त (कृपासवदाचरत) १.
 ५०.

कृष (कृष) ४. ९९.

√कृ

करह (करोति) ८. ६४, ६५,
 ६६, ७५.
 करह ॥ १. ४१; ८. ६२.
 करहि (कुर्वन्ति) ८. ४०.
 करसि (करोषि) ३. ५६; ८. ४१.
 करोसि ॥ ८. ७०.
 करडं (करोमि) ८. ५६
 कलिमो (कुर्मः) ८. ५.

काहन्ति (करिष्यन्ति कर्तारो वा)

७. ५४.

काहं (करिष्यामि) ५. ९३.

काहमि ,, ५. ९३.

करसु (कुरु) ८. ५३.

करहि ,, ८. ४०, ६३, ७६.

करि ,, ८. ३२, ३५, ४९, ५१,

५२, ६३, ७०, ७८, ८१.

करे ,, ८. ४२.

करहा (कुरुत) ८. ४६.

करेहु (कुर्याः) ८. ६७.

अकासि (अकार्षीत्) ३. ८१; २.

१, ५३; ३. ५३.

कासी ,, ५. ८७.

काही ,, ३. ८८; २. २; ५.

८७; ६. ३२, ७१;

७. १.

काहीअ ,, ५. ८७; ७. ५३.

किञ्चि (क्रियते) ७. ९९.

किञ्चिदे ,, ७. ९९.

कीरते ,, ८. ९.

कीसु (क्रिये) ८. ४३.

अकारि (अकार्यते) २. ६६.

करावह (कारयति) ५. ७४.

करावेह ,, ५. ७४.

कारह ,, ५. ७३.

कारावेह ,, ५. ७८.

कारेह ,, ५. ७८.

करावठ (कारयामि) ८. ५६.

करावेमि ,, ५. ३८.

कादीअह (कार्यते) ५. ७६.

करावीअह ,, ५. ७६.

कराविअह ,, ५. ७७.

कारिअह (कार्यते) ५. ७७.

कअ (कृत) ३. १; ६. १२, ७०.

कत ,, ८. ८.

कद ,, ७. ९५.

कय ,, ३. ४६, ५८; २. ४,

८, ३७, ४१, ४६, ५५,

६१, ७४, ७८, ८१; ३.

१, १८, २३, २४, २५,

३०, ४०, ६५; ४. ५३;

५. ९०, ९१, ९३; ६.

२, ५३, ८६, ८७, ९५;

७. ५०; ८. ३३, ७३.

किअ ,, ८. ५३.

कराविअ (कारित) ५. ७६.

कारिअ ,, ५. ७६, ७८.

कीरन्ती (क्रियमाणा) ७. ८६.

कार्व (कर्तुम्) ३. ५८; २. १;

७. ५३.

करेप्पि ,, ८. ७९.

करेप्पिणु ,, ८. ७९.

करेवि ,, ८. ७९.

करेविणु ,, ८. ७८.

काळ (कृत्वा) २. ५०, ६२, ८२;

४. ३७; ८. २.

काळण ,, ३. १४.

काळणं ,, ३. १४; ७. ५४.

काळुव ,, ७. ९८.

करवि ,, ८. ७६.

करिउ ,, ८. ७६.

करिउं ,, ३. ४२.

करिय ,, ७. ९८.

करिबि ,, ८. ७६.

करेपि (कृत्वा) ८. ७७.

करेपिणु ,, ८. ७७.

करेवि ,, ८. ७७.

करेविणु ,, ८. ७७.

+अनु. अणुकाही (अन्वकार्वाय)

२. २०.

+डर्. डुकप (डुण्डत) ८. ६३.

कृब (कृपा) ८. ६६.

कृवा ,, ८. ८९.

कृवाड (कृपाड) ८. ८२.

√कृ

कृबुच (कर्वाभि) ८. ४१.

कृलिअर (कृपाते) ८. २२.

कृलिअ (कृष्ट) १४. ५२.

करिसिअ ,, ७. ३२.

√क

+डर्. डकिण (डर्कीण) ८. ८१.

केभई (केतकी) ५. ११, २६.

केसुअ (किशुक) १. ५७.

केडव (केटम) २. ३६.

केडव-रिअ (केटमरिअ) २. ५७.

केसिअ (कियन्वाअ) ३. ८२.

केसिला (कियली) ३. ८२.

केतुअ (कियत) ८. ५५, ७५.

केथु (कुत) ८. १५, ५५.

केइह (कियए) ३. ८२.

केरिअ (कीडश) १. ६७.

केल (कदल) २. १२.

√केलाय P (समा-रच्)

केलाइअ (समारचित) ६. ६०.

केलाअ (कैलास) २. ४

१ केलि (कदली) २. ७५.

२ केलि (SK.—कीडा) ३. ७१; ४.

४१, ७४; ५. ४.

केई (कथम्) ८. ५०.

केवइअ (कियत) ८. ५६.

केस (केश) १. ५१; ५. ९३.

केसर (SK.) २. १.

केहअ (कीडक) ८. ५१.

केहि (तादर्थ्य) ८. ७०.

√कोभाअ P. (वि-कम्)

कोभाअर (विकसति) ५. ११.

कोभासिअ (विकसित) ७. ४१.

कोडइअ (कुतूहल) २. १७; ३. ३६.

कोडइछी (कुतूहलिन्) १. ७२.

कोडइअ (कुतूहल) १. ७२.

√कोक P. (धा-क)

कोकअ (धाहरत्) ६. ४८.

कोण्डेअअ (कौशेयक) २. १०.

कोअरिअ (कौशरिअ) २. ९.

कोडि (कोटि) ७. ७१.

√कोडूम P. (रम्)

कोडुमिअ (कुट्टमित) ७. १३.

कोप्परअ (कूर्पर) १. ७६.

कोमअ (SK.) २. ७५.

कोअ (SK.) ३. १००.

कोछा (कुत्था) ३. ४६.

कोअ (कोश) ६. १३.

१ कोसअ (SK.—देशविशेष) ४. ६५.

२ कोसअ (कौशल) ३. २६.

कोसअ (कौशल्य) ७. १५.

कोह (कोष) २. ४८; ६. ५७; ८.

७७.

कोहण्डी (कृष्णण्डी) १. ७६; ३.

२९.

कोहल (कुतूहल) २. १७.

कोहलि^० (कुम्भाण्डी) ३. २९; ५.
१०.

*कखण B. खण.

*कखन्द B. खम्द.

*कखम (खम) २. १८.

*कखीर (क्षीर) ७. ८०.

✓कम्

+आ. अकमिअ (आक्रान्त) ७. २.

-अकमुपण ,, ७. २१.

+भ्युत्. बोक्ख (भ्युक्रान्त) १.
७१.

✓की

+वि. विकेन्त (विक्रीणत्) ६. ३५.

✓कीइ

मीकन्त (मीकत्) ४. ६३.

✓कुम्

कुज्झइ (कुज्झयति) ७. ५६.

कुज्झन्त (कुज्झय) ६. ११.

✓कम्

किलम्त (किलन्त) १. ९; ३. ५२.

✓कुर

किलिच (कुर) २. १.

✓कम्

कविअ (कवित) ७. ५८.

✓क्षिप्

खिक्खन्ति (क्षिपन्ति) १. ६४; ४.
६७.

खिक्ख (क्षिप) ३. ५८, ६४.

खिक्खिआ (क्षिप्ता) ६. १७.

ख्ख (क्षिप) १. ८; ३. ६४; ८.
१८.

+आ. अक्खिक्खन्ति (अक्षिपन्ति)
६. ९९.

✓क्षुम्

+वि. विक्खुहिरे (विक्षुभ्यन्ति) ५.
६७.

ख

ख (BK.) २. ८०; ४. ४९; ५.
५१, ७५; ६. १६, २१, ३३.

खअ (खम) ८. ५३.

खहर (खदिर) २. १६.

✓खहर P. (खभृ)

खवरइ (खुभ्यति) ६. १०४.

खग्ग (खग) ६. ५०.

खग्गि (खगिन्) १. ८१; ३. ३३.

✓खम्

खइअ (खवित) २. ३४.

खविअ ,, ३. ५४.

खसिअ ,, २. ३४.

खज्जूर (खजूर) ४. २३.

खज्जण (खज्जन) ५. ४७.

खट्ठ (खट्ठाक) २. ३५.

खइ (खण) ७. ८०.

✓खकु P. (खट्)

खकुअ (खटित) ६. ८६.

१ खण (खण=वत्सय) ४. ७८.

२ खण (खण=कालविशेष) ३. २४;
५. ८८.

*खण १. ८३.

खमि-खग्गि (खणोखणे) ८. ७३.

✓खण्ड

खण्डिअ (खण्डित) १. ३८; २.
४४.

खण्ड (BK.) २. ६६.

खत्त (क्षत्र) द. ६६.

खत्तिध (क्षत्रिय) द. ४५.

✓खन्

खम्मह (खन्मते) उ. ७७, ७८.

खणिज्जह ,, उ. ७७.

खणिज्जम ,, उ. ७८.

+उत्. उक्खय (उत्खात) र. ४७.

-उक्खाय ,, र. ४७.

खन्ध (स्कन्ध) र. ८५; उ. ४४.

*कण्ठ र. ४४.

१ खन्ध (स्कन्ध=शरीरावयव) र. ३८, ८४.

२ खन्ध (स्कन्ध=प्रकाण्डवस्तु) उ. ३५.

ख-पुप्फ (खपुष्प) उ. ७०.

खप्पर (कर्पर) र. २८.

खन (क्षमा) ८. ३४.

खम्म (स्तम्भ) र. २८; उ. २७.

खल (SK.) र. ३१.

खल्लु (खल्लू) उ. ५४.

खल्लीह (खल्लाट) र. ५१.

✓खा P. (सम्-स्यै)

+सम्. संखाय (संस्त्राण) द.

११.

खाणि (खानि) ८. १८.

✓खाद्

खाह (खादति) उ. ६१.

खाप ,, र. ३५.

खादन्ति उ. ६२.

खाहि (अक्षयन्ति) ८. ६८.

खाला (अशुचिजलनिर्गमस्थान) उ. १७.

✓खिर P. (क्षर)

खिरन्त (क्षरन्) उ. १६.

खीलय (कीलक) र. २८.

खु (निश्चये) र. ९१ २. १६; उ.

८५; उ. ११; ५. ४, ५८.

द. १०५; उ. ४, ५०, ८०,

८२, ९५, १००. (ऊहे) उ. ११;

द. १०४. (संभावने) उ. ११.

(विस्मये) उ. १२, १७, ५५.

(संवाये) उ. १२.

✓खुडुक्क P. (अवतु स्खल्ल शस्याय वा)

खुडुक्कन्त (अवतरत् स्खलत् क्षया-

यमान वा) ८. ४५.

✓खुप्प P. (भस्त्र)

खुप्पन्त (भण्णत्) द. ६४.

खुर (SK.) र. ८५.

खेभ (खेव) उ. ९.

खेभण (खेदन) उ. १०.

खेभर (खेवर) र. ३४.

खेभरी (खेवरी) उ. ४६.

खेडध (खेडक=नाशक) र. ८५.

खेडय (खेडक=ज्वरविशेष) र. ८५.

✓खेड P. (रम्)

खेडन्ति (रमन्ते) उ. ११.

खेड्ढा (कीडा) ५. ९०.

✓खेळ

खेळन्ति (कीडन्ति) उ. ४४.

खोह (शोभ) द. २७.

खोहयर (शोभकर) उ. ३९.

ग

गळ (गज) र. ३६. गय र. २७; द.

९४, १०२.

१ गह स. गम्,

२ गह (गति) र. २३; उ. ३२, ३५;

५. ५१, ५३; द. २२.

गहन्य (गवेन्) ६. ६८.

गजव (गवय) १. ३८.

गजअपुच्छ (गोपुच्छ=अरविशेष) २.

९.

गजव (गौव) ६. ७८.

गजव (गौरव) २. ११.

गजरी (गौरी=लीविशेष) ५. ८०.

गजव (गजव) २. ४८.

१ गज (लीविशेष) ५. ८०.

२ गज (SK.) २. ३०; ८. १५.

गजि (गजि=वृद्धि) २. १३.

गज (गौ) ३. ९.

गजव-वाहन (गजववाहन=रावण) ३.

१०.

√गज P. (घट)

गजि (घटित) ३. ७५.

गजा (घुर्ग) ६. ५०.

√गण

गणव (गणवति) ८. ७५.

१ गण (SK.=नन्दिप्रभृति) २. ७६;

६. ५३.

२ गण (SK.=समुदाय) ५. ५८; ७.

४८, ६९; ८. २१.

√गण P. (प्रन्ध)

गणि (प्रवित) ६. ८१.

गणव (SK.) २. २९.

गणव (गणव) ३. ६४; ४. ४६.

गणव (SK.) २. ४५, ८४; ३. ४१,

५५, ९०; ४. २४; ५. १, ३,

१३, ६९, ८३.

गणवव (SK.) ५. ७७.

गणवव (गणव) २. ७६.

गणिर (गम्भीर) ८. १३.

गणिभणय (गमित) २. ४०.

√गम्

गम्ब (गम्बति) ८. १९.

गम्ब (गम्बामि) ५. ९४.

गम्बि (गम्बि) ५. ९५.

गम्बि (गम्बि) ३. ५०.

गम्ब (गम्बति) ८. ६५.

गम् (गम्) १. २२, ९०; २.

८३; ३. १, ५०; ४.

२५, ३०; ८. ४०.

गम् ॥ १. ३०, ५१; २. २२;

३. ४, ४१; ५. १९; ६.

९; ७. १; ८. ६९.

गम् (गम्) ८. ८३.

गम्ब (गम्बति) ८. ३.

गम्ब (गम्ब) ४. ८.

गम्बि (गम्बि) ७. ९८.

गम्ब ॥ ७. ९८.

गम्ब ॥ ८. ७.

गम्बि (गम्बि) ८. ८०.

गम्बि (गम्बि) ८. ८०.

गम्बि (गम्बि) ८. ८०.

गम्बि (गम्बि) ८. ८०.

+अनु. अनुगम्ब (अनुगम्बति)

७. ५५.

—अनुगम्बि (अनुगम्ब) २. ७२.

—अनुगम्बि (अनुगम्बि) ७.

८५.

+अन्वा. अन्वागम्ब (अन्वाग-

म्बति) ७. ११.

+अव. अवगम्ब (अवगम्ब) २. १९.

—अवगम्बि (अवगम्बि) ७.

८४.

+आ. आग (आगत) २. ६३, ७३;
४. ११; ६. १.

-आगत १. १. ८४; २. ७५.

-आगत्य १. १. ४८, ५३.

-आगमिन् (आगमित) २. २३.

-आगमिन् १. २. २३.

-आगच्छन्ती ७. ११.

+उह. उगाय (उग्रत) १. ७८;
३. ४२.

+प्रत्या. पचागच्छ (प्रत्यागच्छति)
७. १२.

+वि. विगय (विगत) १. ५७; ३.
२०; ५. ९०.

+सम्. संगय (संगत) ७. ११.

गमण (गमन) १. ७९; २. ८४; ५.
८७; ६. ७८.

√गमेस P. (गवेय)

गमेसन्ति (गवेयन्ति) ७. ३३.

गम्भीर (BK.) ६. ३०.

गय ४. गय.

गयण (गयन) १. ५२, ६२; ३. ५२;
६. १४, २८; ८. २४.

गय-चर (गयचर) २. २६.

गयसुकुमाल (गयसुकुमाल) ७. ३६

गरुज (गरुज) १. ६९; ६. १०६.

गरुवी (गुर्वी) ३. ५८.

√गर्ज

गर्जन्त (गर्जत) ६. ६२.

√गर्दभ

गर्दभिक (गर्दभदाचरत) ३. १०.

√गल

गलिक (गलित) ४. ४९.

+वि. विगल (विगलति) ७.
१८.

√गल P. (सम्-गल)

संगलिक (संगलित) ६. ७५.

√गलस्थ P. (क्षिप)

गलस्थि (क्षिप) ६. ९६

गलोद् (गुडुची) १. ७७.

√गवेध

गवेसिन् (गवेयित) ७. ३४.

गव (गव) ३. ८४; ६. ७७.

गविर (गविन्) ३. ८४.

गह (ग्रह) १. ८९; ७. ३.

गहण (ग्रहन) ६. ८७; ८. ३१, ३८,
६१, ६९.

गह-वह (ग्रहपति) ३. ७४.

गावङ्क (गवाङ्क=हर) २. ९.

गार्ह (गौः) ७. ८०.

गाय (गान) २. ७२.

गाम (ग्राम) ४. २४.

गामणि (ग्रामणी) ४. ५४.

गामिणी (ग्राम्या) ३. ८६.

गाय (गायक) ५. ९१.

गायणी (गायनी) २. ७१.

गारव (गौरव) २. ११.

गावी (गौः) ५. ९२.

√गाह

+अव. ओगाहिन् (अवगाहित)
७. ४७.

गिज्ज ४. गोज्ज.

गिम्ह (ग्रीष्म) १. ९०; ३. ९०; ४.

१, २, ३, ५, ७, २१, ७८;

८. १.

गिरा (गीः) १. ९, ७५, ७९;
२. ४८, ५२, ५३; ६. ६९; ७.
९२.

गिरि (SK.) ४. ३०, ३२, ३६, ३७,
३८, ३९; ५. ५४; ६. ९९; ८.
१९.

गुच्छ (SK.) २. २९; ३. ३८.
गुजर (गूर्जर) ६. ५९, ६५, ६८.
गुज्ज (गुज्ज) ६. १७.

√गुञ्ज

गुञ्जिज (गुञ्जित) ५. ७४; ६. ३.

√गुञ्जोच्छ P. (उत्-ऊर्ध्व)

गुञ्जोल्लिज (उल्लसित) ७. ४५.

१ गुण (SK. = शौर्यादि) १. ४, १९,
२५, ३३, ४०; २. ६०, ७०,
७२, ८२; ३. १८, ४०; ५.
७२; ६. ९५; ७. २२, ३०,
३२, ४५, ४७, ५०, ६५, ६९.

२ गुण (SK. = मल्लभा) ६. १८.

३ गुण (आवृष) १. १५; २. ११;
३. १४; ६. ३७.

गुणि (गुणिम्) १. ३३; २. ७४,
८१.

√गुण्ड P. (उद्-ऊर्ध्व)

गुण्डन्त (उद्-ऊर्ध्वत) ६. १९.

गुण (गुण) ८. ६.

√गुप्

गोविज (गोपित) २. ११.

गुप्कत्थ (गुल्कत्थ) ३. ४१.

√गुम् P. (अम्)

गुमिज (अमित) ७. ४.

√गुम्फ

गुम्फन्ती (पञ्जती) ३. ५३.

+परि. परिगुम्फिज (परिगुम्फित)
३. ६९.

१ गुह (SK. = वृहस्पति) १. ४, २५.

२ गुह (SK. = उपदेशकर्तृ) १. ४२, ८७;
२. २, ७७, ८२; ७. ८, २३,
२५, ४३, ६७; ८. ४८, ७८.

३ गुह (SK. = महत्) ३. २४; ४.
३८, ३९; ५. ५२; ६. ९९.

गुहज (गुहक) १. ६९.

गुह-जय (गुहजन) ८. ४६.

गुह-जन (SK.) ८. ५७.

गुह-जय (गुहपद) ८. ४७.

गुह-भान (SK.) ७. ९८.

√गुरुय

गरुभाभद (गुरुयते) ५. ६३.

गरुभाह (गुरुयति) ५. ६३.

√गुलुगुम्फ P. (उत्-विप)

गुलुगुम्फिज (उत्क्षिप्य) ६. ९८.

√गुल्ल P. (चाटौ कृ)

गुल्लन्त (चाटुकुर्वाण) ६. ४४.

√गुल्लुगुम्फ P. (उत्-नमय्)

गुल्लुगुम्फिज (उत्तमित) ६. २४.

√गुह्

+अव. अवगूढ (आलिङ्गित) ३.
८८.

गुह् S. ग्रह्.

गेह्ज (ग्राह) १. ५२; ३. ६२; ५.
३९. गिह्ज ५. २५, ४१.

गेड़ी (शकुलास्या वक्राया वधिः) ५.
९०.

गेण्ड ह. ग्रह

गेन्दुभ (कन्दुक) २. २९.

गेय्द (आद्य) ३. ६२.

गेह (SK.) ८. ६४.

गेहिणी (गेहिनी) ७. ८.

√गे

गायह (गायति) ४. ७.

गाह ,, ५. २.

गायन्ति ४. ७२; ५. २, ६९.

गायामो (गायामः) ५. ७२.

गीभ (गीत) १. ३७, ८६; २.

६७, ७३, ७४, ७६; ३. २०;

५. ७५, ९४.

गायन्त (गायत) ६. ६.

गन्ती (गावन्ती) ५. ५१.

गावं (गातुम्) २. ७०.

+सम्. संगीय (संगीत) २. ६६.

गोअम (गौतम) ७. ३७.

गोअर (गोचर) ५. ८७.

गोह्री (गोष्ट्री) ५. १०३.

गोण (गौः) ३. ९०.

गोर (गौर) १. १३; २. २६, ६३.

१ गोरी (गौरी=गौरवर्णा) १. ७५; २.

७१; ३. ६१; ४. ५०.

२ गोरी (गौरी—पार्वती) ४. ५६.

गोह (विभीफल) १. ३५.

गोव (गोप) ५. ७५, ७८.

गोवाल-गुजरी (गोपालगुर्जरी) ५.

९१.

गोबिआ (गोपिका) ५. ५१, ७२.

गोबी (गोपी) ५. ६९, ७५, ७८.

० ग्राहण (ग्राहण) १. ४२.

√ग्रस्

गसिअ (अस्त) ७. ४६.

√ग्रह्

गृन्हह (गृह्णाति) ८. ४४.

गिण्हह (गृह्णाण) ३. ६७; ४.

१०.

गिण्हह (गृह्णाति) ५. ४०.

गेण्हीअ (अग्रहीत) २. ४.

गेण्पति (गृह्णाते) ८. ११.

गहिअ (गृहीत) १. ७६; ३. ११,

७७, ८८; ५. ८१;

७. ४१.

गहिय ,, १. ६५.

गिण्हन्त (गृह्णात) ६. ८२; ७.

४८.

गिण्हणिअ (अग्रणीय) ७. ९०.

विण्पन्ती (गृह्यमाणा) ७. ९०.

वेत्तुं (अहीतुम्) ७. ५०.

गिण्हन्त (गृहीत्वा) २. ७१.

वित्तूण ,, ७. ४९.

गेण्हिअ ,, ७. ५०.

गिण्हिअ ,, ८. ४५.

घ

घई (पादपूरणे) ८. ६९.

घट्ठल (मोह) ८. १८.

√घट्

घडिअ (घटित) २. १२; ६. ३३,

७५.

घटन्त (घटमान) ५. ५८.

+उत्. उरघाडिअ (उदधित) ६.

२३.

घट्सुअ (घट्सुशुक्र) ५. ७९.

१ घण (घन=मेघ) १. ८६; २. ३०,
३२.

२ घण (घन=सान्द्र) २. ६१; छ. ५०;
६. ९४.

घण्टा (घण्टा) २. ३५, ६४.

√घत्त P. (गवेष)

वत्तिअ (गवेषयित्वा) ७. ३४.

घत्तण (क्षेपण) ६. ९६.

घम्म (वर्म) २. ३; ३. ४६; ६.
६७, ८१.

घर (गृह) १. ८, ४०, ६८; ३.
७३; छ. १६; ६. १०३; ८. १६.

घर १. ३, ४६, ९०; २. ४०.

घरअ १. ५०. घरय १.
२, ८४.

घरह (गर.) २. २१.

घरणी (गृहिणी) ३. ५.

घरिणी ,, ३. ७४.

घरिहा ,, ३. ६८.

घिम्प(घेम्प) ३. अह.

घुमिख (घुमिक्का=मकंदचेष्टा) ८.
६९.

√घुण्ट P. (पा)

घुण्टहि (पिबन्ति) ८. ७३.

√घुम्म P. (वूर्ण)

घुम्माविअ (वूर्णित) ६. ८०.

घुम्मण (वूर्णन) ३. २४.

√घुळ P. (वूर्ण)

घुळिअ (वूर्णित) ६. ७९.

√घुष

+उत्त. उक्खोसमान (उद्धोषत)
८. ११.

-उट्टिसिअ (उद्धुपिअ) छ. ४६.

घुसण (घुसण) २. ४१.

√घुसळ P. (मन्ध)

घुसळिअ (मथित) ६. ८२.

घुसिणह (घुसणवत्) छ. ३८.

घोसव (घवीतव्य) ७. ५०.

√घोह P. (पा)

घोहिटं (पातुम्) ६. ७

√घोळ P. (वूर्ण)

घोळन्ती (वूर्णमाना) ६. ७९.

घोस (घोष) ८. १३.

√घ्रा

+आ. अग्घायन्त (आगिघ्रत) ६.
१०.

घ

घ (गर.) १. १७, ६८; २. २०,
५४, ५६, ६०, ७६, ९०; ३. १४,

२२, ८१, ८९; छ. ५, १८, २७,

३०, ६३; ५. ८, ९, १०, १३,

१६, १८, ३१, ३३, ४१, ४५,

४९, ६३, ६४, ८१, ८३, ८७,

९३, ९४, ९५, ९७, १०४; ६.

२५, ४४, ४६; ७. ८, १४,

२९, ३०, ३५, ५५, ६१, ६२,

८०. अ १. ५, ३४, ३५, ३९;

२. २०, २३, ३५, ६९, ७५;

३. २९, ६४, ६७, ८९; छ.

२७, ३७, ४७, ६२, ६५, ७३;

५. ९, ११, १५, १८, १९, २०,

२३, २५, २६, ३२, ३५, ३६,

३९, ४३, ४७, ५३, ६४, ६६,

७९, ७२, ७५, ७८, ८५, ९६,

१०२; द. १, ४८, ६३, ७४,
९६; उ. १८, ३१, ४४, ५०,
६२; ल. ७६, ८३. य १. २५,
२९, ३४, ३९, ४१, ७५, ९०;
२. २४, ३५, ५८; ३. ५७,
७७, ८२, ८६; छ. २४, ६०,
६२, ७०, ७२, ७४; झ. ५, ८,
१०, १३, १४, २५, २७, २८,
३०, ३१, ३६, ३८, ४२, ४४,
४६, ४७, ५८, ६९, ८०, ८५,
९२, १००; द. ९, ५०, ५२,
६९, ९६, १०२; उ. २९, ५८;
ल. ५०.

चञ (चय) द. ९३.

चञ्ज (चैत्य) २. ८७.

चञ्ज-कट्ट (चतुःकाष्ठ) ३. ४०.

चञ्जगुणञ (चतुर्गुण) २. १५.

चञ्जट्ट (चतुर्थ) ३. ७.

चञ्जत्थ ,, ३. ७.

चञ्जत्थञ ,, २. १५.

चञ्जद्वय (चतुर्दशक) २. १५.

चञ-वार (चतुर्वार) १. ५३.

चञ-वीस (चतुर्विंशति) ५. ६२.

चञ्जवार (चतुर्वार) २. १६.

चञ्जोर (चकोर) द. ८, २१.

चञ्जुज (कुमुद) १. २०.

चकिद (चक्ति) उ. १०२.

१ चक्र (चक्र=रथाङ्क) द. ६४.

२ चक्र (चक्र=आयुधविशेष) २. १६.

३ चक्र (चक्र=चक्रवाक) द. ४, ५, २१.

४ चक्र (चक्र=समूह) द. ८९.

√चक्रम् P (अम्)

चक्रम्विञ्ज (अमित) उ. २.

चक्रवटि (चक्रवर्तिन्) २. १७.

√चक्ष

—आ. अक्षन्ति (आचक्ष्महे) ल.

४२, ५७.

—आचक्षन्ति (आचक्ष्माण) ल. ४.

चक्षिम (अक्ष=प्रधानत्व) छ. ३९.

चक्षर (चत्वर) २. ८७.

√चच्छ P. (तक्ष्)

चच्छिञ्ज (तष्ट) उ. ३९.

√चञ्ज P. (द्वन्)

चञ्जश्च (पश्यति) उ. २५.

चञ्जल (अक्ष) ल. ६२.

√चक्ष P. (आक्ष्)

चक्षश्च (आरोहति) उ. ४७.

चक्षिञ्ज (आक्ष्) द. २१, ४८.

चक्षिण (आक्ष्) द. ४९.

चक्षेणिण् ,, ल. २०.

चक्षय (चटक) ५. ५३.

१√चक्षु P. (सृष्ट्)

चक्षिञ्ज (सृष्टि) द. ८६.

२√चक्षु P. (पिष्ट्)

चक्षिञ्ज (पिष्ट) उ. २९.

चक्षुण (भोजन) द. ७३.

चणञ्ज (चणक) ५. ७०.

चण्ड (अक्ष) १. ३८.

चण्डार (भाण्डागार, द. २५.

चतुर्

चतुरो (चत्वारः) ५. ४८.

चत्तारि ,, ५. ४८, ल. ११.

चत्तारो ,, ५. ४८.

चतुर्हि (चतुर्भिः) छ. ३१.

चतुर्हि ,, छ. ३१.

चसञ्जो (चतुर्भ्यः) छ. ३२.

चफञ्जो „ छ. ३२.

चडसु (चतुर्षु) छ. ३१.

चडसु „ छ. ३१.

चतुस्त-वर्ग (चतुर्थवर्ग=निर्वाण) ८.
२.

चम्पु (चम्पु) १. ११, २०, ६३; २.
३४, ३. ८३; ५. १०६.

चन्दन (चन्दन) १. ८१; छ. ३८;
५. १३; ७. ३६.

चन्द्रिमा (चन्द्रिका) २. ३०; ६. ८.

चन्द्र (चन्द्र) ३. ३४.

चम्पक (चामुक) ८. २५.

चमकण (चमकण) ३. ७३.

चमर (चामर) ६. २९.

चमू (SK) ६. ८५, ८६.

चमूव (चमूव) ६. ८३, ९०.

चम्पक (चम्पक) ३. ९०. चम्पक २.
५६; ५. ४१.

चम्म (चम्म) १. २४.

✓चर

चरह (चरति) ८. २३, ५८.

चरिभ (चरित) ५. ६६.

+आ. आचरि (आचर) ८. ४९.

—आचरहु (आचरत) ८. ४७.

+उच. उचरही (उचरही) ६.
२८.

+सम्. संचरन्ति छ. ४३.

—संचरहु (संचरत) ८. १८.

चरण (SK) २. ८३; ३. २२; छ.
२८; ७. ८७.

चरिसु (चरितवान्) ७. ३३.

चरिच (चरिच) २. २२.

✓चल

चलह (चलति) ७. ६४.

चलिज (चलित) १. ८९.

चल (SK) १. ९; ३. २३; ८. ७२.

चलण (चरण) ३. ६९.

चलन „ ८. १२.

चलिभ-मेच (चलितमान) १. ५४.

✓चद P. (कथ)

चदसु (कथय) ६. २

चविज्जह (कथयते) ८. २७.

चवलस (चवलस) ७. १५

चविहा (चपेटा) २. ३६

चविला „ २. १, ३६.

चबेल „ २. १.

चार्डणह (चामुण्डा) २. २५.

चाहुज (चाहुक) ५. ९५.

चामर (SK) १. ७८.

चाह (SK) ५. ५७.

चाहुक (चाहुकय) ६. ८४.

✓चि

चिणिज्जह (चीयते) ७. ७२, ७५.

चिम्मह „ ७. ७४.

चिन्वह „ ७. ७५.

चिन्वह „ ७. ७१.

चिणिभ (चित) ७. ६९.

+उच. उचिणेह (उचिनोति) ७.
७०.

—उचिह „ ७. ७०.

—उचिण (उचिण) ३. ७१.

—उचिणसु „ ३. ७०.

—उचिणेसु „ ३. ६९.

—उच्चिणह (उच्चिणुत) ५. ८१.
 —उच्चिणिम (उच्चित) ३. ५५.
 —उच्चिणिम (उच्चित्य) ४. ३७.
 +नि. निचिञ (निचित) १. २.
 +समुद्. समुच्चिणसु (समुच्चितु)
 ३. ६४.

चिञ (दव) १. ७७; ३. ८६, ८७;
 ५. ५७, ६९. चिय ७. ६७.
 चिञ ३. ३, ४. ६; १७, ७८;
 ६. ९८, ७. ६, ३४.

चिञञ (चिञुक) २. २७.
 चिक्किण (चिक्किण) १. ६५.

√चिञ्ज P. (मण्ड)
 चिञ्जिम (मण्डित) ६. ७६.

√चिञ्जञ P. (मण्ड)
 चिञ्जञिम (मण्डित) ६. ७६.

चिञ्जणिञ (चिञ्जा) ५. १४.

√चिञ्जिल्ल P. (मण्ड)
 चिञ्जिल्लिम (मण्डित) ६. ७७.

√चिह P. (स्था)
 चिहृष्ट (तिष्ठ, ४. १०.
 चिहृन्त (तिष्ठत) ६. ११.

चिणह (चिह) ३. १६.

चिण (SK.) ४. ६९; ५. १०३;
 ७. ५; ८. ९१, ५८, ७९.

√चिन्त्
 चिन्तवद् (चिन्तयति) ८. ३०.
 चिन्तेमि (चिन्तयामि) ८. ३४.
 चिन्त (चिन्तय) ७. १००.
 चिन्तसु ,, ८. ३१.
 चिन्तन्त (चिन्तयन्त) ५. ८९.
 चिन्तन्ती (चिन्तयन्ती) ५. ९७.

चिन्ता (SK.) १. ५६; २. ८१;
 ७. १.

चिन्तेतस्व (चिन्तयितव्य) ८. ६.

चिन्ध (चिह) ५. ६६.

चिनुञ (चिनुक) २. ९.

चिय S. चिञ.

चिरं (SK.) ४. ६४.

चिरस्स (चिरस्य) ५. ६०.

चिराठ (चिरात्) ६. ३.

चिलाञ (चिरात्) २. २९.

√चिष्ठ P. (स्था)
 चिष्ठिदि (चिष्ठित) ८. ४.

चिहुर (चिहुर) २. ३०.

चीरी (SK.) ४. ७, ८.

√चुक्क P. (अञ्ज)
 चुक्कसि (अञ्जयति) ७. २०.

चुह (चण्ड) १. ३८.

चुल्ल (चूर्ण) ३. १६.

√चुम्ब
 चुम्बिम (चुम्बित्वा) ३. ७४

चुम्बणञ (चुम्बन) ३. ८.

चुल्लुह (चौल्लुम्ब) १. २२.

चुल्लुग ,, २. ९९.

√चुल्लुल्ल P. (स्पन्द)
 चुल्लुल्लमाण (स्पन्दमान) ६. ८७.

चूञ (चूत) ३. ९, ५, ५०. चूय
 ३. ८.

चेञ (अवधारणे) ४. ५, १७.

चेह्म (चैल) ३. ५३.

चेदि (SK.) ४. ६२.

चेसटा (चेष्टा) ८. ७.

चोग्गुणञ (चतुर्गुण) २. १५.

चोत्थ (चतुर्थ) २. १५

घोत्थी (चतुर्थी) २. ३१.

घोहह (चतुर्थी) २. १५.

✓घोष्य P. (मक्ष)

घोष्यमाण (मक्षयत्) ७. ३६.

घोर (SK.) ८. १६.

घोरिज (चार्थ) ३. ५३.

घोषवार (चतुर्वार) २. १६

घ (अवधारणे) ४. ६.

घिज ४. घिज.

✓घ्यु

चविज (घ्युत) २. २६.

छ

छहछ (विदग्ध) १. १२; ६. ३४.

छवम (छम) ३. ५७.

छवरण (पदचरण) ३. ३२.

✓छज P. (राज)

छजिज (राजित) ६. ६३.

छही (पही) २. ७१.

छहुवण (मोचन) १. ७७.

१ छण (क्षण=कालविशेष) ४. ६३.

२ छण (क्षण=जलन) ४. ३०, ४१,

६०, ७०, ७७, ७८; ५. ७६.

छण्डण (उक्षण) ४. ५८.

छत्त (छत्त) १. ११; २. ६१; ५.

७; ६. ८४; ७. ९७.

छत्तवण (सप्तपर्ण) १. ३६; ५. ५०.

छत्तिवण ,, १. ३६; २. ७१.

छमरुह (क्षमारुह) ३. ४७.

छमा (क्षमा) २. ८९.

छमि° (क्षमी) २. ७१.

✓छर्द

छट्टिज (छर्दित) ३. ९.

छवि (SK.) २. ८५, ८७.

✓छाव्य

छाव्य (छावित) ६. १५.

छाया (SK.) २. ६१; ४. ५०.

छालकू (छगाकू=मधि) २. ३३.

छाय (शाय) २. ७१.

छाहि° (छाया) ४. ५०.

छाही ,, २. ६१; ६. ५.

छिक (छुत) २. २८.

✓छिद्

छिच्छ (छिस्स्यामि) ५. १५.

छिन्दिज (छिज) ६. ८४.

छिन्दिड (छिन्दि) ७. ५५.

✓छिप् P. (स्वप्)

छिप्पन्त (स्वप्पमान) ७. ९१.

छिरा शिरा) २. ७२.

✓छिज P. (स्वप्)

छिज (स्वप्ति) ७. २६.

छिज (स्वप्ति) ८. ४७.

छिजिजमाणा (स्वप्पमाना) ७.

९१.

✓छिह P. (स्वप्)

छिहिआ (स्वप्ति) ७. २७.

छिह° (स्वप्ति) ३. २.

छिहा ,, ३. ११.

छीज (छुत) १. ६९.

✓छुर

छिक (छुत) ३. ७०.

छुत्त ,, ३. ७०.

छुर (छुर) ८. ४५.

छुरिया (छुरिका) १. ३९.

✓छुह (क्षिर्)

छुह (क्षिप) ६. ९६.

सुह^० (सुधा=अमृत) ६. १९.

सुह^० (सुधा=मकोल) २. ७०.

सुहा (सुधा) १. ९.

सूड ३. क्षिप.

१ छेत्त (क्षेत्र=भूमि) ६. ६०

२ छेत्त (क्षेत्र=चरीर) २. ८९.

✓छोछ P. (सख)

छोछ (तक्षणत) ८. ४५.

ज

ज (यत्)

जो (यः) १. २९, ३१, ३३, ३९,

४२, ४४; २. ७५; ३.

५०; ४. ७; ७. ६,

११, १२, २६, ३७,

४३, ५५, ६२, ६६,

६७, ७०; ८. २३, २६,

४४, ५७, ५८, ६५, ६६.

जु " ८. ६४, ६५.

जे (ये) २. ५६, ६०; ७. १०,

२४, ५०, ५४; ८. ७३

जि " ८. ६८.

जा (या) ४. ६, ४९, ७३; ७.

८३.

जामो (याः) ४. ४८.

जीओ " ४. ४८.

जं (यत्) १. २३; ४. १६, २१;

५. ५९, ७७; ७. २५;

८. ३०, ८०.

जु " ८. २८.

जुं " ८. २७.

जाइं (यानि) ५. ६६.

जं (यस्) ७. ४, ९४.

जे (यान्) ७. ५३, ६०.

जं (याग्) ४. ४९.

जिगा (येन) ५. ४

जेण " १. ४७; २. ५८;

५. ३; ७. ३९, ७२, ७७,

८०, ८१, १०३

जेहि (यि) ४. ३४; ७. ८२, ८८.

जेहि " ७. ५९, ६४, ८९.

जीण (यथा) ५. ७६.

जन्हा (यस्मात्) ५. १.

जहां " ८. २६

जाओ " ५. १

जरस (यस्य) १. ५, ३०, ३२,

३३, ३४, ३५, ३६,

३७, ३८, ४०, ४१,

४३, ४५, ४६, २.

२४, २८; ४. ५४;

७. ३३; ८. १३.

जसु " ८. ५०, ५६, ६५,

६९, ७१.

जाम " ४. ७४.

जाहु " ८. २७, ४३, ७४.

जाण (येपाम्) १. २४; ७. ५२,

५६, ५८.

जाइं " ८. ५.

जिस्ता (यस्याः) ४. ७४.

जीय " ४. ७५.

जीसे " ४. ७५.

जहे " ८. २७.

जाण (यासाम्) ४. ४८, ५७.

जम्मि (यस्मिन्) ५. ६०.

जस्त " १. ३, ४, ६,

१६, १७, १९,

२०, २५.

जहि (यस्मिन्) ८. २५, २६.
जहजा (यस्मिन् काले) छ. ७८.
जाला " छ. ७७.
जाहे " छ. ७७.
जेसु (यसु) उ. ६१.
जीद (वस्यान्) छ. ६९.
जगि " छ. ६९.

जञ (जय) ८. ७६.

√जञञ P. (स्वर)

जञञञञञ (स्वरयन्ति) उ. १६.

जञा (जया=कीर्तिशेष) प. ८१.

१ जह (जयिन्) छ. ३८.

२ जह (यदि) छ. १०, ४५; २. २४,
७९; छ. ३३; प. ३८, ६५,
८५, १०१, १०५; छ. १०४,
१०६; ८. १५, २०, ३६, ६१,
६३, ६७, ७५, ७६, ७८, ८२.

जह्मा (जह हमा=यदि हयम्) छ.
३०.

जह्लञ (याहल्) ८. ५१.

जह्लण (यमुना) २. २५.

जह्लणा " छ. ८९.

जह्लो (यतः) छ. ३६.

जह्लण (जह्लण) छ. १२.

जह्लण (यह) छ. ४५.

जग (जगत) २. २३, ५४; छ. ११;
छ. ५६; छ. २०; उ. ४, ५४,
६९. जय उ. ८७, ९६.

√जग P. (जागृ)

जगिञ (जागरित) छ. ५०.

जग्ल-बह (जग्लपति) छ. ९४.

जठर (जठर) २. ३७.

जञ (जन) छ. २, ९, १०, १३,
१४, १८, २०, २७; २. ४१,
४३, ४७, ७७, ८६; छ. ४८,
५९; छ. ७, १०, ४९, ६८;
प. ७९, १०१; छ. ९, १५,
२३, ३३, ३७, १०६, १०७; उ.
२५, ६६; ८. २०, ३७, ५६.

जञह (जमिका) छ. ६५.

जणण (जनन) छ. ३०.

जणणी (जननी) २. ६९; छ. ४.

जणथ (जनक) छ. ३.

जणि (जगि) ८. ८१.

जणु " ८. ८१.

जणह्वि (जाह्वी) छ. ६१.

जणु (यज) ८. ५२.

जण (यज) छ. ७, ८, १०, ११,
१२, १३, १४, १५, १८, २१,
२२, २४, २६, २७, ४४.

जणु (यज) छ. ६२.

√जण

जणिञ (जनिता) छ. ५७.

जणिथ " छ. ४८.

जण (SK.) ८. ९.

जण्त-हृर (जण्तगृहम्) छ. ७७.

जणह्वि (जाह्वी) ८. ८०.

जण (यज) छ. ९

जणणु (यमुना) ८. ८०.

√जम्प P. (कम्प)

जम्पन्ति (कम्पयन्ति) प. ४५, ९२.

जम्पसु (कम्पय) छ. १.

जम्पहु (कम्पयत) ८. ३६.

जम्पिण (कम्पयित्वा) छ. ७७.

- जम्बु° (जम्बु) ५. २, ८, ३६.
 जम्बु-मुणी (जम्बुमुनि) ७. ४०.
 १/जम्मा P. (जम्भ)
 जम्मायन्त (जम्भमाण) ६. १०७.
 १/जम्भ (जम्भ)
 जम्भन्त (जायमान) ६. ९२.
 २ जम्भ (जम्भ) १. २२; २. ५६;
 ८. २९, ३४, ६६.
 जम्भण ,, ८. ५०.
 जम्भओ (जम्भत.) ७. ३८.
 १ जाय B. जाग.
 २ जाय (SK.) ३. २, ११, २३; ४.
 ३९; ५. ७६; ६. ५८, ५९, ८८.
 १ जर (जर) २. ८५.
 २ जर (जरत) ३. ६६.
 जर° (जरा) ७. ४२; ८. २४.
 जरई (जरती) १. ८७.
 जरद (जरठ) १. ६३.
 जल (SK.) २. ३, २५, ४१, ५४,
 ८६, ८९; ३. ३१, ६१; ४. २६,
 २८, २९, ३२, ३३, ३४, ३५,
 ३६, ३८, ३९, ४१, ४२, ४३,
 ४४, ४८, ५०, ५१, ५२, ६२,
 ६४, ६६, ६७, ६८, ७०, ७४,
 ७७, ७८, ५. २९, ३१, ३२,
 ६४; ६. ९, ११, १७, ४९,
 ६७; ७. ५, ६५, ८. ८०.
 जल-केलि (SK.) ४. ४१.
 जल-जन्त (जलयन्त) ४. ७६.
 जलण (ज्वलन) २. १९.
 जलधर (जलधर) २. २४.
 जलवायस (SK.) ५. ३२.

- जलहि (जलधि) ६. ८१; ७. ८६.
 १/जल (यापय)
 जलित (यापित) ६. २८.
 २ जल (SK.) ४. २६.
 ३ जल (यव) ५. ३९, ७५.
 जल° (जपा) ३. ५३.
 जलण (जवन) ६. ७४.
 जला (जपा) ३. ७०; ४. ६.
 जलुण (यमुना) ८. १५.
 जल (यशस) १. २२, ३१, ३७,
 ४१, ५०, २. ८०; ६. ६०, ६७,
 ७१, ७९, ८१, ८५, ९४, ९९;
 ७. ३८, ७३.
 जल (यथा) १. ४६, ६२; २. ३५,
 ५४; ५. ८६; ६. ९७.
 जलण (जधन) २. ३१; ३. ६२, ७८.
 जला (यथा) १. ९, २९; ६. ४१;
 ७. ४८.
 जलिल (युधिष्ठिर) १. ६४.
 जलिल ,, १. ६३.
 १/जा P. (जन्)
 जल (जात) ३. ५, ४४, ८०;
 ४. ७८.
 जाय ,, १. ३४; २. ३; ३.
 ४६, ४८; ४. ३६, ३८.
 जायन्त (जायमान) ६. ९२.
 २ जा (यावत्) २. ७८; ७. ७१.
 १ जाह (जाति=पुष्पविशेष) १. २३.
 २ जाह (जाति=जात) ७. २६.
 जाव (यावत्) ८. ५३.
 जागर (SK.) ६. ५०.
 १/जाण P. (ज्ञा)
 जाणह (जानाति) ८. २३.

आणन्ति (जानन्ति) २. ५७.
 जाणमि (जानामि) ५. ७९.
 जाणामि ,, ५. ७९.
 जाणि (जानीहि) ८. २८.
 जाणु ,, ८. ३०.
 जाणावह (जापयति) ५. ७४.
 जाणन्त (जानत) २. ६.
 जाणेवहं (जाणुव) ८. ६१.
 जाणिवि (हात्वा) ८. ७२.
 +परि. परिजाणियह (परिहायते)
 ८. ५०.

जाणि (हासिन्) ३. ३७.
 जाणेवह (जातव्य) ८. २३.
 जाति (BK.) ८. ९.
 जामावणो (जामाता) ४. ५५.
 जाळ (BK.) ८. ७७.
 जाव (यावत्) १. २५; २. ७८.
 जावै ,, ८. ५३.
 जावैहि ,, ८. ५४.
 जाह र (याहि रे) ८. ६९.

१२/जि

जयह (जयति) २. २९; ५. ८५,
 ७. ३८, ३९, ४०;
 ४१.

जिणह ,, ८. ५३.
 जयठ (जयतु) ७. ८३.
 जिणड ,, ७. ६९.
 जयसु (जय) १. ६१
 जिब्बह (जीयते) ७. ७२, ७५.
 जिणिब्बप ,, ७. ७२, ७५.
 जिअ (जित) २. ३०.
 जित ८. ७.

जेऊण (जित्वा) ७. ६६.

+वि. विजिब (विजित) ३. २२.

२ जि (एव) ८. ४७, ४८, ५८, ६६.

जिय (जिन) २. ४२, ४४, ५३,
 ६२, ६४, ६५, ७०, ७२, ७७;
 ५. ६२; ७. ४२, ४३, ४४,
 ४५, ४६, ४७; ८. ४२, ५०,
 ६१, ७४, ८१.

जिण-माघ (जिनमाघ) ७. ९५.

जिण-वह (जिनपति) ७. ९४.

जित्तिअमत्त (यावन्मात्र) ३. ८०.

जित्तुलु (यावत्) ८. ७५.

जिरधु (यव) ८. १५.

जिध (यथा) ८. ४९.

जिबभा (जिहा) ३. २१.

१/जिम P. (मुञ्च)

जिमह (मुञ्चे) ३. ७३.

जिय (जीव) ८. ७५.

जिदै (यथा) ८. १४, २१, ३९, ४४,
 ४८, ४९.

जिह ,, ८. ४९.

जीभा (ज्या) ३. ५९.

जीमूत (BK.) ८. १३.

१/जीव्

जिब्बह (जीवति) ८. ७५.

जीवह ,, ४. १.

जिब्बामो (जीकामः) ५. २.

जीअ (जीवित) २. ७९.

जीविअ ,, २. ५६, ७९; ३.
 ३८.

जीविद ,, ८. ४६.

+उत्. उज्जीविम (उज्जीवित) ३.

१२.

जीव (BK.) २. ८३; ७. ३८; ८.

९, ३३, ६४, ७०, ७५.

जीवाव (जीवातु) २. ८३; ३. १६.

जीवियरुज (जीवितक) ८. ७२.

√जीह P (लज्ज)

जीहाविम (लज्जित) ६. ६५.

जीह (जिह्वा) ३. २१.

जुअ (जुवन्) ४. ६६; ७०, ७१.

जुव ३. २, ३८, ४८, ६६; ५.

७८.

जुअइ (जुवति) ४. ७०, ७१, ७३.

७५. जुवइ १. २, ७८; ३.

५३, ६०; ४. ७४; ७. ६,

१२, २२.

जुआण (जुवन्) ३. १८; ४. ७३;

६. ३८. जुवाणय ३. ५३.

जुग (जुग) २. १५.

√जुगुप्त

जुगुच्छिज (जुगुप्सित) ६. ४.

जुग (योग्य) २. ८५; ३. ४४,

४६, ६८; ४. ११.

जुगय (जुग्म) ३. २२.

√जुज P. (जुज्)

जुजसि (जुनक्षि) ६. ७२.

जुजइ (जुज्) ६. ५३.

√जुज P. (जुज्)

जुजसि (जुनक्षि) ६. ७२.

+म. पजुअइ (पजुअइ) ८. ७२.

जुण्डा (ज्योत्स्ना) ३. ३१, ५२; ६.

७, ११, २१.

जुत्तणिमं (युक्तमिदम्) ७. १००.

जुड (युज्) ६. ४५.

√जुप् P. (जुज्)

जुप्सि (जुनक्षि) ६. ७२.

जुम्म (जुग्म) ३. २२.

जुव ४. जुव.

जुवइ ४. जुवइ.

जुवाणय ४. जुआण.

१-√जूर P. (सिद्)

जूर (विधस्व) २. ८०.

२-√जूर P. (कुब्)

जूराविम (क्रोषित) ६. ९१.

जूरवण (वषक) ६. ५८.

जूहिं (यूयी) ५. ३४.

जूहिआ (यूयिका) ५. १७.

जूही (यूयी) ५. १०, १६.

√जृम्

+वि. विजृम्भन्ति (विजृम्भन्ते) १.

५८.

—विजृम्भज (विजृम्भित) ६. १०७.

√जृ

जिण (जीर्ण) ३. ६६.

जुण „ ५. ४७; ६. १००.

जीरन्त (जीर्यमाण) ७. ८७.

जे (पादपूरणे) ४. २१.

जेण (लक्षणे) ४. ५.

जेसिअ (यावत्) ३. ८१.

जेसिअ „ ३. ८१.

जेतुळ „ ८. ५५.

जेथु (यत्) ८. ५२.

जेहह (यावत्) ३. ८१.

√जेम P. (मुज्)

जेमइ (मुज्) ६. ७३.

जेवई (यथा) ८. ४९.

जेवहु (यावत्) ८. ५४.

जेहल (माहृक्) ८. ५१.

जोअ (योग) ७. ४९; ८. २१.

जोग ,, ८. १६.

जोगिअ (योगिक) ८. २४.

जोगिअ-खरिअ (योगिकचर्मा) ८. २३.

जोगा (योग्य) २. ३१; ६. १०६;
७. ४४.

जोण्हा (ज्योत्स्ना) २. ४१.

जोण्हाक (ज्योत्स्नावत्) ३. ८३.

जोण्वण (जीवन) ३. १८.

जोह (पोष) २. १, १३, १८; ६.
४७.

✓जपय्

+वि. विजवेदि (विक्रपयति) ७.
१४.

-विजवेमि (विक्रपयामि) ४. ५९.

-विणविही (व्यजिह्वय) ६. ४०.

-विजत्त (विकत्त) ४. ७७; ५. ६.

✓जवल्

जकिअ (ज्वलित) ४. १५.

+म. मज्जकिअ (मज्जलित) २. ५१.

✓सङ्क P. (सि-कप्)

सङ्कन्त (विकल्प) ६. १०१.

सङ्कण (उपाकम्प) ६. १०६.

सङ्कावण (संतापक) ६. १४.

सङ्कहर (अबाधज—वाचविशेष) ८. १३.

✓सर P. (शर)

सरन्त (शीयमान) ६. ८९.

सदिल (जदिल) २. ३५.

सण्टण (अमण) ७. ३.

सत्ति (सदिति) ३. ५०.

✓सम्प P. (सम्)

सम्पिकण (विधाय) ३. ७४.

सम्पण (अमण) ७. ४.

✓सर P. (सर)

सरन्त (सरत्) ७. १७.

ससयिन्धय (सवचिह्नक=काम) ३.
१६.

ससिन्ध (सवचिह्न) ३. १६.

✓सा P. (स्यै)

सासि (ध्यायामि) ७. ६२.

साभह (ध्यायत) ७. ६८.

साह ,, ७. ६८.

सायहु ,, ८. १५.

साअन्त (ध्यायत्) ७. ७२.

सायन्त ,, ६. ६.

साअं (ध्यात्वा) ७. ६०.

+अनु. अनुसायन्त (अनुध्यायह)
८. १२.

साण (ध्यान) २. ५७; ६. ६; ७.
७८; ८. ७९.

सायध्व (ध्यातव्य) ७. ५७, ८८.

✓सिह P. (सा)

सिहव (काति) ८. १५.

✓सुण P. (जुगप्स)

सुणिअ (जुगप्सित) ६. ४.

सुणि (ज्वनि) २. ३७; ५. ७५; ६.
५६.

✓सर P. (सर)

सरन्त (स्मरत्) ६. ४४.

ट

- टङ्क (SK.) ८. ८१.
 टथर (तगर) २. ३९.
 टसर (तसर) २. ३९.
 √टिरिटिल्ल P. (अम्)
 टिरिटिल्लन्त (आम्बत्) ७. २.
 √टिविडिक P. (मण्ड)
 टिविडिकर (मण्डयति) ६. ७६.
 टूवर (तूवर) २. ३९.
 ट्टाण ४. ४०.

ठ

- ठाग (ठक) ३. ५९.
 ठा ४. स्था.
 ठाण (स्थान) १. ५, ५६; ४. ४३,
 ७०; ५. १५; ६. ११, ४९,
 ७. ४७; ८. ३२. ट्टाण ८. २५.
 ठौण ४. ६६.

ड

- डण्ड (डण्ड) २. ४४.
 डम्भ (दम्भ) २. ४६.
 डम्भक (SK.) ८. १३.
 डम्भभ (दाम्भिक) २. ४४.
 √डर P. (अम्)
 डरिभ (अस्त) ७. ४२; ८. ४८.
 डल्लिर (पानशील) ६. ८.
 डसण (दशन) २. ४५.
 डहण (दहन) ७. ४८.
 डाह (दाह) २. ४६.
 √डी

+वत्. डङ्कन्ति (वङ्कीयन्ते) १. ६८.

-डङ्कुन्ते (वङ्कयन्ते) ५. ४८.

- डोलिर (दोलावत्) २. ४७.
 डोहलय (दोहद) २. ४६.

ढ

- √ढंस P. (निवृत्)
 ढसमाण (विवर्तमान) ६. ८०.
 √ढक P. (छद्)
 ढक्किभ (छादित) ६. १४.
 ढक्का (SK.) ८. १३.
 √ढण्डल्ल P. (अम्)
 ढण्डल्लिभ (आन्त) ७. ४.
 √ढण्डोल P. (गवेष)
 ढण्डोलिभ (गवेपयित्वा) ७. ३४.
 √ढल P. (क्षर)
 ढलन्त (क्षरत्) ८. २४.
 √ढव P. (आ-रम्)
 +आ. आढविभ (आरब्ध) ६.
 १०५, ७. ९०.

- ढावु (आग्रह) ८. ३५, ५६.
 √ढिक्क P. (गर्ज्)
 ढिक्कमाण (गर्जत्) ६. ६२.
 ढिल्ली-नाह (ढिल्लीनाथ) ६. ९६.

- √डुण्डुल्ल P. (अम्)
 डुण्डुल्लन्ति (अभन्ति) ७. २.
 डुण्डुल्लण (गवेषण) ७. ३३.
 √डुम P. (अम्)
 डुमभ (आम्बति) ७. ५.

- √डुस P. (अम्)
 डुसर (आम्बति) ७. ५.
 डोवण (डौकन) ५. २७

ण

- ण (न) ५. १०१, ७. ५४.
 णह (अवधारणे) ४. ५.
 णं (नन्वर्थे) ७. १०२
 णञ्जलि (लाञ्जलिन्) २. ६४.
 णञ्जलि (लाञ्जलिन्) २. ६५.

- णञ (शत्व) २. ८८.
 ✓णञ P. (गुप्)
 णञन्ति (गुप्यन्ति) ६. १०२
 णञ्जल (लजाट) २. ५३, ६६; ३. ६२.
 णञ्जलिवा (लजाटिका) ५. ९३.
 णञ्जल (लजाट) ३. ६२.
 णञ्जल-तव (लजाटतप) ३. ३५.
 णवर (केवले) ७. ७
 णवदि (आनन्तये) ७. ७.
 णवि (बैपरीले) ७. १.
 ✓णव्व P. (वा)
 णव्वइ (आयते) ७. ८९.
 णाहं (नमर्थे) ७. ८; ७. ७६; ८. ४३, ५५.
 णाण (वान) ३. २४.
 णाह (नाथ) ७. ९५.
 णाहल्लसण (आहल्लस) २. ६५.
 णिअ (निज) २. ५१.
 णिअय (निजक) ३. ७५.
 ✓णिआह P. (आगेक्षिते क)
 णिआरिअ (आगेक्षितकृत) ६. ४२.
 ✓णिवज्ज P. (मत्स्)
 णिवज्जमाण (मज्जत) ६. ६४.
 १✓णिवल्ल P. (सुत्)
 णिवल्लीअ (अमुल्लत) ६. ५७.
 २✓णिवल्ल P. (क्षर)
 णिवल्लावेइ (क्षारयति) ७. १७.
 ✓णिवल्ल P. (छिद्)
 णिवल्लहिअ (छिन्न) ६. ८४.
 णिज्झोउण (छेदन) ६. ८३.
 ✓णिकुह P. (वि-गल)
 णिकुहइ (विगलति) ७. १८.

- ✓णिस P. (नि-अत्)
 णिमिअ (न्यत्ता) ७. ४३.
 ✓णिम्मह P. (गम्)
 णिम्महिअ (गत) ७. ७.
 ✓णिरिअ P. (नि-ली)
 णिरिअिअ (निलीन) ६. ३६.
 ✓णिरिअज्ज P. (विप्)
 णिरिअज्जिअ (पिष्ट) ७. ३०.
 १✓णिरिणास P. (गम्)
 णिरिणासिअ (गत) ७. १०.
 २✓णिरिणास P. (नश्)
 णिरिणासइ (नश्यति) ७. २२.
 ३✓णिरिणास P. (पिप्)
 णिरिणासिअ (पिष्ट) ७. १०.
 ✓णिलीअ P. (नि-ली)
 णिलीअन्त (निलीयमान) ६. ३६.
 ✓णिलुक्क P. (नि-ली)
 णिलुक्कन्त (निलीयमान) ६. ३६.
 ✓णिल्लस P. (वल्-लत्)
 णिल्लसिअ (वल्लसित) ७. ४४.
 ✓णिल्लुक्क P. (सुच्)
 णिल्लुक्किअ (मुक्त) ३. ५७.
 णिल्लूरण (छेदन) ६. ८३.
 १✓णिवह P. (गम्)
 णिवहन्ति (गच्छति) ७. १०.
 २✓णिवह P. (नश्)
 णिवहिअ (नष्ट) ७. २१.
 ३✓णिवह P. (पिप्)
 णिवहिअ (पिष्ट) ७. ३०.
 ✓णिञ्चङ P. (इधवत्पठे नृ)
 णिञ्चङिअ (पृथग्भूतं स्पष्टभूतं वा)
 ६. ४१.

१५/णिङ्वर P. (दुःखे कथ)

णिङ्वरही (दुःखं कथयामास) द्वि.

४.

२५/णिङ्वर P. (छिद्र)

णिङ्वरिञ्ज (छिन्न) द्वि. ८३.

५/णिङ्वा P. (वि-ञम्)

णिङ्वाञ्ज (विश्रान्त) द्वि. १०७.

णिङ्वेञ्ज (निवेद) २. ८८.

णिङ्गोल्लङ्घ (मन्युना जोष्टमालिन्धक-
रण) द्वि. ४३.

णिङ्गीहिणी-नाह (निङ्गीहिनीनाथ)

२. ४४

णिसुटिर (नञ्) द्वि. १०७.

णिह (निभ) ३. ४८

५/णिहोञ्ज P. (नि-वारय)

णिहोवन्त (निवारयत्) द्वि. १५.

५/णी P. (गम्)

णीह (गच्छति) ७. ५.

५/णीण P. (गम्)

णीणन्ति (गच्छन्ति) ७. ८.

१५/णीरव P. (वृमुक्ष)

णीरवीञ्ज (अवमुक्षत) द्वि. ५.

२/णीरव (आक्षेपक) द्वि. ९९.

५/णील्लुङ्ग P. (गम्)

णील्लुङ्गन्ति (गच्छन्ति) ७. ८.

५/णील्लुङ्ग P. (निष्पत्ताच्छेदे कृ)

णील्लुङ्गन्त (निःपतनं आच्छेदेन
वा कुर्वत्) द्वि. ४३.

जीसरणिज (रमणीय) ७. १४.

१५/णीहर P. (निस्-सृ)

णीहरिञ्ज (निःसृत) छ. २७; द्वि.

४९.

२५/णीहर P. (आ-कन्द)

णीहरिञ्ज (आकन्दित) द्वि. ८९.

१५/णुम P. (छादय)

णुमिञ्ज (छादित) द्वि. १३.

२५/णुम P. (नि-असृ)

णुमिञ्ज (न्यस्त) ७. ४३.

५/णुव P. (प्र-काशय)

णुवन्त (प्रकाशयत्) द्वि. ३१.

णेगया (अनेकदा) ३. ८६.

णेवत्थण (निहृच्छन) द्वि. २४.

णेह (खेह) ३. ४८.

णेहालु (खेदवती) ३. ८३.

५/णोल्ल P. (क्षिप्)

णोल्लसु (क्षिप) द्वि. ९७.

णहवण (खपन) २. ४१

णहाण (कान) ५. २९, ९०.

णहाविञ्ज (नापित) २. ५२.

त (तट)

त (सः) २. ४, १५, ५०, ६३;

छ. १७, २२.

सु ,, ८. २३.

सो ,, ३. ७३, ८७, ८८

९०; २. १, २, ९,

१०, ११, २०, २२,

२४, २६, ३२, ५१,

५३, ६२, ७५; ३.

१९, ५०; छ. ११,

१५, २२, ७४; ५.

१७; द्वि. २७, ४१,

५७, ६०, ६६, ७०,

७६; ७. ४, ६, ३१,

३७, ४३, ५०, ९३;
 ८. १३, १५, २६,
 ४४, ५८, ६४, ६९,
 ६७, ६९.
 ते (ते) २. ६०; छ. ६; द.
 ४८, ६३; उ. १०, ६३;
 ८. ७३.
 ति ,, ८. ६८, ७३.
 सा ,, २. १३; छ. ११, ४९;
 ५. १७; द. ३६, ३९;
 उ. २८, ६०, ८३.
 ता (ता) २. ६८, छ. ४९.
 ताओ ,, छ. ४८; उ. २९.
 ताव ,, उ. १३; ८. २३.
 ताओ ,, छ. ४८.
 तं (तत्) २. ११; २. ७६; द.
 ८२; छ. १६, २९, ७५;
 ५. १७, ६५, ८७; उ.
 २६, २९; ८. २५, २८,
 ५९.
 त्रं ,, ८. २७.
 त (तम्) २. ९; २. ३२, ८३;
 छ. ३०; द. ६८; उ.
 ६२, ६६, ६७; ८. ७९.
 ते (ताम्) उ. ६०, ६४; ८. ४८.
 त (ताम्) छ. ४९.
 तेण (तेन) ५. ५.
 तिणा ,, ५. ४.
 तेण ,, २. ८२, ८६; २. १६,
 १८, ५८, ६४; छ.
 ११; ५. ३, ६२, ९५;
 द. ५६, ६७, ९५;

उ. ७२, ८१, ९४;
 ८. ५०.
 तेणं (तेन) द. ५५; उ. ८०.
 तेन ,, ८. ११.
 तेहि (तेः) ५. ४.
 तेहि ,, द. ६५; उ. २४, ६२.
 तेहि ,, ५. ६१; द. ५३; उ.
 ८८, ८९.
 ताय (तया) ५. ५.
 ताय ,, ८. ११.
 ताहि (ताभिः) उ. २०.
 तम्हा (तस्मात्) ५. ९.
 तहां ,, ८. २६.
 ता ,, उ. २३, १००.
 ताओ ,, ५. १.
 तो ,, २. ७२; ५. १.
 तस्स (तस्य) २. ४८, ७४, ७५;
 २. ३, १४, १९;
 छ. ७, ११, ७३;
 ५. १५; द. ५०,
 ६१, ८१, ८२, ८३;
 उ. ११, १९, २६,
 ७७.
 तस्सु ,, ८. ५६, ५७.
 तस्सु ,, ८. २७, ४३, ४७;
 ६५, ७४.
 ताण (तेषाम्) २. २४; २. ५६;
 छ. १८, ४८, ५७;
 ५. १५, ५९, ६७,
 ७०; द. ५४, ६४;
 उ. ६१.
 ताणं ,, उ. ५०, ५२, ५३,
 ५४, ५५, ५६;

५७, ५८, ५९
८२; ८. ५.

तास (तेषाम्) छ. ७१.

तेसि ,, छ. ७१; ७. ५५.

तहे (तस्या) ८. २७.

तास ,, छ. ७२.

ताय ,, छ. ७३.

तिस्सा ,, छ. ७४.

तीइ ,, २. ७३; ७. २५.

तीय ,, छ. ७५.

तीसे ,, छ. ७५.

तेसि (तासाम्) छ. ७१.

तस्ति (तस्मिन्) १. ७९; २. ३४,
५२; ३. १८.

तहि ,, छ. ७८; ८. २६,
५८.

तइआ (तस्मिन्काले) २. ३४, ६८;
छ. ४०, ७८,

ताला ,, छ. ७८.

ताहे ,, छ. ७७.

ताहि (तस्याम्) छ. ६९.

तीय ,, छ. ६९.

तामुं (ताम्) ५. ४९.

तइसउ (ताइकु) ८. ५१.

तइ (ततः) ८. ३३, ३५.

तओ ,, २. ५१; ३. २; छ.
२५, २६; ६. ५५.

तं (दास्योपन्यासे) छ. १.

तंस (अथ) ३. ४३.

तक्काळ (तत्काल) २. ६७; ६. ५९

तक्खण (वत्क्षण) २. ९१.

√तक्ष

तक्खिक्खण (तक्षित्वा) ७. ४०,

तच्च (तस्य) २. ९१.

√तच्छ P. (तक्ष्)

तच्छिअ (तक्ष्) ७. ३९.

तज्जणी (तर्जनी) ६. ९८.

तह (तस्) ३. ६८

√तह्

ताहिअ (ताहित) ६. १८.

ताहिअ ,, १. ८६.

३√तह P. (तन्)

तहिअ (तत) ६. ९२.

२तह (तट) १. ६५; ६. ८७

तहत्थ (तटस्थ) छ. ४५.

√तहप्फह P. (चपलाय्)

तहप्फह (चपलायते) ८. ३०.

√तह् P. (तन्)

तहिअ (तत) ६. ९३.

√तह्व P. (तन्)

तह्वीअ (अतनिष्ठ) ६. ९२.

तणया (तनया) ३. ७३

तणु (तनु) २. ८४, ८६; ३. ६९,
७७; छ. ७३; ६. ८९; ७. ५५.

तणुवी (तन्वी) ३. ५७.

तणुवीआ ,, छ. ४३.

तणेण (तादर्थ्ये) ८. ७९.

ततो (ततः) ८. ९.

तत्त (तत्त्व) ७. २३, ३४; ८. ८३.

तत्ति (तत्ति) ७. ५३.

तत्तु (तत्त) ८. ५२.

तत्तो (तत्त) १. ८४; ६. ५०, ९२

तत्थ (तत्त) १. २८, ४४; २. ४,
७५, ७७; ३. १९, २१; छ.
३०; ५. १, २; ६. २७, ३३;

७. २१.

तदो (ततः) ७. १२; ८. १.

√तन्

तन्निज (ततः) ६. १३.

तनु (BK.) २. ४९.

तन्त्रि (तन्त्री) ८. १५.

तन्त्रा (तन्त्रा) ६. २१.

√तप्

तपहि (तप्यन्ते) ८. २९.

तप्त (तप्त) १. ३५; ३. ५१,
९०.

तपिज ॥ ३. ५१.

तपन्त (तप्यमान) ८. १०.

तपन्त ॥ १. ६.

+सम्. संतपिज (संतप्त) ६. ९४.

तप (तपस्) ८. १०.

√तपस्व

तपस्वन्ति (तपस्वन्ति) ७. ५१.

√तम्

तम्बेसि (ताम्बेसि) ४. १४.

तम्ब (ताम्ब) ४. २०.

तम (तमस्) १. ४९, ६२, ६६; २.
४४, ४५; ५. ८८; ६. १५.

√तमाङ P. (अम्)

तमाङ्कन्त (अमयत्) ६. २०.

१ तम्ब (ताम्ब) ६. १४.

२ तम्ब (ताम्ब) ६. २०.

तम्बोळ (ताम्बोळ) १. ७६; ५. ९७;
६. ७४.

तय (तया) ८. १५.

तया ॥ २. १५.

√तर P. (शक्)

तरन्त (शक्नुवत्) ६. ५३.

तरणि (BK.) १. २१.

तरळ (BK.) ४. ४४; ७. ७४.

तरळ (BK.) १. ४०, ३. २८, ४४,
४८, ५९, ७१, ७२; ४. २९,
३०, ३२, ३६, ३७; ५. ८, १४,
४०, ४४, ५०, ५१, ५४, ५५;
७. ७८; ८. १९, २०, २१, ५१.

तरण (BK.) ४. ४०, ४५, ७२; ५.
७५.

तरणी (BK.) ३. २०, ४९; ४.
४८, ७२.

√तर्ह

तर्हिज (तर्हिज) २. १७.

तर्ह (BK.) १. ३१; ४. ३७.

√तकभण्ड P. (अम्)

तकभण्ड (अमति) ७. ३.

तकाई (तकायिका) ५. १५.

तव (तपस्) १. ६; २. ५१, ८२;
७. ३५, ५८, ६३, ८३; ८.
२९, ४५, ५४, ५५, ६५, ६९.

तवण (तपन) १. ३५.

तह (तथा) १. २७, ९०; २. ६,
५४; ३. ८५; ४. २४,
३४, ४५, ४८, ६९,
६२, ६३, ६७; ५. ११,
१३, १०, २५, २८, ३०,
३६, ३९, ४०, ४३, ४४,
५४, ७१, ७७, ८६,
९१; ६. ७३, ९६, ९७,
१०३; ७. ७०; ८. १५,
५२, ७६, ७८.

तहा ॥ १. ४६; ४. ७२; ५.

- १६, २६, २९, ३६, ३९, ४०,
४१, ४४, ४२; ६. ४१; ७. ६८.
१ सा (सावत्) १. ३०; ५. ६५, १०१,
१०५; ६. १०४, १०६.
२ सा (सावत्) २. ७८; ७. ७१.
सावं ,, ८. ५३.
साढकू (SK.) ६. ३९.
साढण (साढन) २. ८९.
सातिस (सावत्) ८. ९.
सारा (SK.) १. ६७.
सारिस (सावत्) ५. ६७.
सहृण (सहृण) ७. ७.
सारु ,, ५. ९४.
साळ (SK.) २. ७१.
सालिअष्टर (अमयितु) ६. ९०.
१ साव (साप) १. ७.
२ साव (सावत्) १. ३५; २. ७९; ७.
९३; ८. १०.
सावै ,, ८. ५३.
सावैहि ,, ८. ५४.
साविच्छ (सापिच्छ) ५. १९.
साविच्छा ,, ५. ९.
सास (सास) ७. ४२.
°ति S. °ति.
ति (जि) २. १५; ५. ४५.
तिअस (तिदश) १. ३; २. ९६; ३.
१९. तियस १. ६.
तिवरी (त्रिपुरी) ४. ६०; ६. ८५.
तिवस (तीक्ष्ण) १. ८८; ७. ३३.
तिवसण (तीक्ष्णन) ३. ३७.
तिविण (तीणि) ५. ४७.
तिचि (वसि) ५. ५७.

- तिचिअ (सावत्) ३. ७९.
तिचिरि (तिचिरि) १. ६०.
तिसुलु (सावत्) ८. ७५.
तिथ (तीर्थ) १. ६६; २. ४३; ८.
६४
तिथिअ (तीर्थिक) ३. २८.
तिथ (तथा) ८. ४९.
तिमिर (SK.) १. ५१, ६५; ५.
१०५; ६. १९.
तियस S. तियस.
तिरिच्छि (तिर्वक्) ३. ७३.
तिरिच्छी (तिरश्ची) ७. ९.
तिलअ (तिलक=ललाटस्थचिह्न) १. १२.
तिलक (SK.) ६. ७२.
१ तिलय (तिलक=ललाटस्थचिह्न) १. ८९,
८३; ३. ६२; ५. ९३.
२ तिलय (तिलक=वृक्षविशेष) ३. २७.
३ तिलय (तिलक=पुष्पविशेष) ३. ६२.
तिलेछ (तिलकैक) ३. ७९.
तिलोअ (तिलोक) ६. ३९; ७. ८५.
तिवण (त्रिपर्ण=पलाशवृक्ष) ५. ४७.
तिव (तीव) १. ९०.
तिह (तथा) ८. ४९.
तिहि (तिथि) १. ८३.
तिहुअण (त्रिमुवन) ६. १८, ८५,
९५. तिहुयण ७. १०१.
✓तीर P. (शक्)
तीरन्त (शकुन्तल) ६. ५३.
तीस (त्रिशय) १. १५, ६१.
तु (SK.) ५. ६९.
तुच्छया (तुच्छता) ७. १५.
तुह (तुदित) १. ४३.

√तुह

तोबहि (तोब) ८. ४९.

तोबामो (तोबामः) ५. २७.

तुपिहका (तुप्पीका) ३. ८०.

तुप्य (हत) ३. ८२.

तुम्हकेर (स्वदीय) २. ५९; ३. ७५.

तुम्हारवं (मुम्मदीय) ८. ७४.

तुम्हेबया (यौम्माकी) ३. ७७.

तुर ४. एबर्.

तुरङ्ग (SK.) ६. ७५.

तुरङ्गम (SK.) ३. ६९.

तुरय (तुरग) ३. ४८, ८९, १०२.

तुरङ्ग (तुरग) ३. ९६.

√तुल

तुलन्त (तोलयत्) ३. ९६.

तुलसिभा (तुलसिका) ५. २५.

तुल (तुल्य) ४. ११; ७. १३.

तुलर ४. एबर्.

√तुप

तुलर (तुल्यति) ७. ६६.

अतोससी (अतुतुयव) ४. ६६.

तुल (तुल) २. २५; ७. १००, १०१.

तोसविम (तोवित) ५. ७५.

तोसिम ,, ३. ५१, ७८; ५. ७५.

तुसार (तुषार) ४. २९.

तुहिण (तुहिन) ३. ५२.

तुण (SK.) ३. ७७.

तुर ४. एबर्.

१ तुर (तुर्य) ३. २३; ३. ३०.

२ तुर (तुर) ८. १०, ११.

तुल (SK.) ७. ७४.

तुह (तीर्थ) ३. ६६; ३. २८.

तुण (SK.) ८. १४.

√तुप्

तप्पिऊण (तपयित्वा) ३. ८४.

√तु

तर (अतिक्रमय) ४. ५१.

तीरन्त (तीर्थमाण) ७. ८६.

+मव. उइणु (अवतीर्ण कुर) ८. ८१.

+मोअरिभ (अवतीर्थ) ३. ५३.

+उद. उचारओ (उचारयत) ८. १७.

+उत्तिह (उत्तीर्ण) ३. ८९.

+म. पतरिऊन्त (प्रतीर्थमाण) ७. ८७.

+वि. विहण (वितीर्ण) ३. १२; ७. ७७.

तेभ (तेजल) ३. ८, ३२, ६६, ९०;

२. ३३, ४८, ५१, ६४, ८४;

६. २३, ६७; ७. ५८; ८. ५७.

तेअण (तेजम) ३. ६६.

√तेअव ३. (प-दीप्)

तेअविज (प्रदीप्त) ३. १०३.

तेण (लक्षणे) ४. ५.

तेतीस (वयस्त्रिंशत्) २. १.

तेत्तहि (तत्र) ८. ७५.

तेत्तिअ (तावत्) ३. ८१.

तेत्तिअमत्त (तावन्मात्र) ३. ५४.

तेत्तिअमेत्त ,, ३. ५४.

तेत्तिक (तानत्) ३. ८२.

तेत्तुल ,, ८. ५५.

तेथु (तत्र) ८. ५२.

तेहहा (तावती) ३. ८२.

तेरह (प्रयोदश) २. ११.

तेलुक (त्रैलोक्य) १. ६.

तेलु (तैल) २. ३७; ३. ४५.

तेवैह (तथा) ८. ४९.

तेवड्डु (तावद) ८. ५४.

तेहज (तादृक्) ८. ५१.

तेहि (तादर्थ्ये) ८. ७१.

१ तो (तत्ता) २. ७२; ८. १७, ६१.

२ तो (तदा) ८. ६१, ७५, ७६, ७८.

तोणीर (तूणीर) १. ७६.

तोणीहविअ (तूणीभूय) १. ७७.

तोपण (ठग.) १. २१.

० तथ (तथा) ८. ६०.

० ति (इति) १. ३०, २. १०, १३, १९, ८८; ३. ८१, ८५; ४.

९, ४७; ७. ८५, १०१; ८. ५.

० ति १. ३०; २. ८८; ३. ८४,

४. १, १९; ७. ९४, १००; ८.

६०, ६८, ७३.

० थम्म ४. थम्म.

० थाल (स्थाल) ६. ३२.

० थिर ४. थिर.

० थो ४. थो.

० थुन्द P. (आक्रम)

थुन्दिअ (आक्रान्त) ७. १.

० थज्

चयसु (लाज) ४. ५४.

चयड्डु ,, ८. ७२.

चइअ (त्यक्त) ३. ४९.

चच ,, १. ३६; २. ४६.

चयवं (त्यक्तम्) ८. ७८

चइअ (त्यक्त्वा) २. ७७.

चइउं ,, २. ५०.

चत्तूण ,, १. ६८.

० त्रै

तायथ (वायस्व) ७. ९६.

तायह ,, ७. ९६.

० त्वर

तुवरह (त्वरते) ७. १५.

तुवरह ,, ५. ७१.

तूरन्ति (त्वरन्ते) ७. १६.

तुवरसि (त्वरसे) ५. ७१.

तुवराम (त्वरामहे) ५. ७०.

तुवरासु ,, ५. ७०.

तुवरामो ,, ५. ७०.

तुरिअ (त्वरित) ७. १६; ८. ७८.

थ

० थक P. (स्था)

थक (स्थिता) ६. १.

थक्ता ,, ८. ५२.

थण (स्तान) १. ७; ३. ७८.

थम्म (स्तम्म) ४. २७, ३२; ६.

३७. ० थम्म २. ६८; ५. १०२.

थम्मव (स्तम्मक) २. ८६.

थल (स्थल) ५. ६४; ७. ७०.

थल-नलिणी (स्थलनलिनी) ५. ४३.

थली (स्थली) ७. ५.

थव (स्ताव) ३. १५; ७. ८३.

थाणु (स्थाणु) २. ८६.

थाम (स्थामन्=पराक्रम) २. ५१;

७. ९५.

१√थिप्प P (विगल)

थिप्पह (विगलति) ७. १८.

२√थिप्प P. (वृप्)

थिप्पिकण (वृप्) ६. १३.

थिर (स्थिर) १. ४०; ७. ४२; ८.

३८. °थिर ३. ८५.

थी (ली) ७. २३. °थी ३. ६५;

४. ६७; ५. ७०.

थीण ८. ६६.

थुह (लुति) २. ५३, ६२; ७. ८२,

१०, ११.

थुगिर (स्तोत्र) २. ४८.

थुक्क (स्तोत्र) १. ५१.

थू (कुत्सायान्) ४. १३.

थूण (स्तोत्र) २. १.

थूणा (स्तूणा) १. ७७.

थूलम्भ (स्तूलम्भ) ७. ११, १२.

थेण (स्तोत्र) २. २.

थेरिअ (स्थी) ३. ५३.

थोणा (स्तूणा) १. ७७.

थोर (स्तूल) १. ७६; २. ६४.

थोवअ (स्तोक) ८. २७.

थ

थहअ (दयित) ३. ८३, ८४; ४.

१६, १९; ५. ९९; ६. १८,

१०१.

थहमा (दयिता) ३. ७७; ४. १८,

४५; ५. ४.

थहव (देल) २. ४.

थहव (देव) २. ५.

थहवव (देवत) २. ४.

थहव्व (देव) २. ५.

√दंश

दक (दष्ट) २. ८३.

दह ॥ २. ४५.

दह ॥ २. ४५, ८३.

दसन्त (दशन्) २. ४७.

+सम्. संदह (संदष्ट) ३. ८.

√दंस P. (दर्शय)

दंसह (दर्शयति) १. ५७.

दंसेह ॥ ५. ४८.

दंसिअ (दर्शित) ३. ४९; ४. २३;

३. ९२.

दंसण (दर्शन) १. ७; ५. १४; ७.

५३.

दक्ख (दक्ष) २. १७.

दक्ख (द्राक्षा) ४. २१.

दक्खण (दर्शित) ७. २४.

√दक्क P. (दर्शय)

दक्कविअ (दर्शित) ३. २२.

दक्खिअ (दक्षिण) ३. २८

दक्खिअण (दाक्षिण्य) १. ११.

दह्व (दह्व) ७. ५१.

दह (दह) २. १८; ५. ५६; ८.

१०.

दहवर (दहवर) ३. ६०.

दणु (दणुज) २. ७३.

दणुअ ॥ २. ७३.

दण (SK.) १. १९, ४७; ३. ५७.

दण्ड (दण्डन्) १. ७३.

दहुर (दहुर) ५. १३.

दन्त (SK.) ६. २८.

दन्तअ (दन्त) २. २६.

दन्द (दन्त) ४. ४८.

दृष्प (दर्प) १. ३८.

दृष्पण (दर्पण) १. ७८.

दृग्म (दर्भ) २. ४७.

दृम (SK.) ८. ७०, ७५.

दृम्भ (SK.) २. ४४.

दय (दया) ८. ३३, ६४, ७०.

दया (SK.) ७. ३८,

१ दूर (SK.—भय) २. ४५.

२ दूर (SK.—ईषत्) २. ४७; ४. २०;
७. ४१.

√दूरवत् P. (उप-मुञ्ज)

दूरवलिभा (उपमुञ्ज) ४. १६.

√दल

दल (दलति) ५. १७; ८. ५७.

दलउ (दलतु) ७. ११.

दलिभ (दलित) २. १६.

दलिकण (दलयित्वा) १. ५७.

१ दल (SK.—पत्र) १. ५७; २. ४०;

३. २०, ३१; ५. ६,

१९, ३५.

२ दल (सैन्य) ६. ४३, ५६, ५९, ८५.

दलण (दलन) २. ८, ३. १४.

दल (दश) ३. १७.

दसण (दशन) २. ४५.

दसण (दशार्ण) ६. ८४.

दसण-वह (दशार्णपति) ३. ८०.

दल-विह (दशविध) २. ६९.

दसार्-वह (दशार्णपति) ३. ३८.

√दह

दह (दहति) ७. ८२; ८. २१.

दहिवह ,, ७. ८२.

दह (दहति) २. ४५.

दह ,, २. ४५; ३. १२.

दहमाण (दहत) २. ४७.

√दह P. (अत-भा)

+अत सहहित (अत-भा) ६. ७.

दह-विह (दशविध) २. ६९.

दहि (दधि) ४. ३३, ३८, ४०; ६.
८२.

√दा

देह (ददाति) १. १४, २७; ४.

७१; ६. ७७; ७. ६७; ८. ६९.

देन्त (ददति) १. ६५.

दाही (दास्यति) ३. ६३.

दाहम् (दास्यामि) ५. ९३.

दाहिमि ,, ५. ९३.

देउ (ददातु) ७. ८४.

दिन्तु (ददतु) ७. ६३.

देसु (देहि) ४. ५९; ५. ९७.

देहि ,, ५. ९७.

देह (दत्त) ५. २१.

देमि (ददामि) ७. १००.

अदासि (अदात) १. ८७.

दिजाव (दीयताम्) ८. २२.

दत्त १. ३४.

दिण (दत्त) १. ३४; ३. १३;

६. ९४.

दिज ,, १. ४४, ४९, ७३;

२. ३९; ६. २६, ५५, ७३.

दिन्त (ददत) १. ९; २. ५०.

दाढ (दद्या) ३. ५१; ६. ४४.

दाघ (दाह) २. ७०.

दाहिमि (दाहिमी) ५. ८, २७.

दाढ (दद्या) ३. ७१.

दाण (दान) १. ४५, ८४; २. ७२, ५. ३०.
 दार्णि (द्वानीम्) ७. १००.
 दाम (BK.=माता) १. २२; २. १; ३. ५१, ५३, ५६; ५. ४२.
 दामवन्त (दामवन्त) २. ३३.
 दार (दार) ३. १५; ४. ३१.
 १-दाण P. (दार्णि)
 दामिअ (दार्णि) ३. २२.
 २-दाण (तावत्) ७. ९३.
 दावमि (दावमि) ८. २१.
 दास (BK.) ३. ८८; ४. १३, १७.
 दासत्त (दासत्त) ३. १०५.
 दाह (BK.) २. ४६, ७०; ३. ७.
 दाहिज (दक्षिण) १. ३३; ३. ५८; ४. २६.
 दाहिणी (दक्षिणा) ३. ७१, ७२.
 दिअ (दिज) १. ६१, ६६, ८०; ३. ३५. विअ १. ८४.
 दिअर (दिवर) २. १.
 दिअरि (दिअरि) ३. १००.
 दिअत्ता (दीक्षा) १. ५०.
 दिअत्त (दीर्घ) ३. ४२.
 दिज (दिज) १. ८२.
 दिहि (दिहि) २. ८७; ४. ५५; ६. २७; ८. २६.
 दिहिआ (दिहिआ) ३. ४५, ६३.
 दिण (दिण) ३. ७, ११.
 दिप्पिर (दीप्प) २. ४९.
 दिअ B. दिअ.
 दिअस (BK.) २. ६९; ३. ७३.
 दिअह (दिअस) २. ६९.
 दिआ-मुह (विआमुह) १. ४८,

दिवेदिषे (दिवादिवा) ८. ६४
 ✓दिश
 दिसव (दिशव) ७. ८५.
 +आ. आदिसह (आदिशत) ५. ४४.
 -आहसामो (आदिशामः) ५. १६.
 -आदिसाम् ,, ५. ६९.
 -आदिसिभो ,, ५. १५.
 -आदिहु (आदिष्ट) १. ८६.
 +उप. उअदिसामो (उपदिशामः) ५. ६९.
 +सम्. संदिसामु (संदिशामः) ५. ६९.
 -संदिसिअ (संदिष्ट) ७. २३.
 दिस (दिश) १. २२, ४१, ५०, ६७.
 दिसा ,, १. ९; ५. ३; ३. १३, ७१, ७३.
 दिस्टि (दिष्टि) ८. ४.
 दिहि (दिहि) ४. ७१; ५. १०३; ३. ९३.
 दिहिअई (दिहिअली) ३. ६५.
 दीण (दीण) ५. ८९.
 ✓दीप्प
 +उत्त. उदीप्पिअ (उदीप्पित) ५. ५६.
 +प्र. प्रदीप्पिअ (प्रदीप्प) ३. १०३.
 दीव (दीप) ३. १४.
 दीवअ (दीपक) १. ५९; २. ९१.
 १ दीह (दिअस) ८. ६५.
 २ दीह (दीर्घ) १. १०; ३. ४२, ९०.
 दीहर (दीर्घ) २. ५३; ३. २५, ९०.

दीहिवा (दीहिवा) ६. ५३.
 दुअल (दुकूल) १. ७३.
 दुइज (द्वितीय) ३. ४.
 दुइज „ २. ६०; ६. १०२.
 दुजणिअ (द्विगुणित) २. ४९.
 दुकल (दुकूल) १. ७३.
 दुकल (दुकूल) ७. ५९.
 दुकय „ ८. ६३.
 दुक्ख (दुःख) ३. २८, ३२.

√दुगुल P. (जुगुप्स)

दुगुलन्ती (जुगुप्समाना) ६. ४.
 दुगुणिअ (द्विगुणित) ५. ४५.
 दुगुल (दुकूल) १. ७३.
 दुगुल „ २. ६१.
 दुगल (दुर्ग) ६. ९८.
 दुगा-एवी (दुर्गादेवी) २. ७६.
 दुगावी „ २. ७६.
 दुजज (दुस्त्यज) २. ८७.
 दुजीह (द्विजिह) १. ६१.
 दुज्जअ (दुर्जज) २. २२.
 दुज्जण (दुर्जण) २. ८.
 दुड (दुष्ट) ६. २८.
 दुख (दुग्ध) ६. ८१.
 दुखर (दुर्धर) ८. ५४.

१√दुम P. (धवलम्)

दुमन्त (धवलम्) ६. १६.
 दूमिअ (धवलित) ६. १५.

२दुम (धुम) २. २८, ५. ८.
 दुरालोअ (दुरालाक) १. ८.
 दुरिक्खअ (दुरीक) ३. ९०.

√दुल

दोलिन्ति (दोलयन्ति) ८. १३.

दुलह (दुर्लभ) २. ६६.
 दुलह „ २. ७३.
 दुलहअ „ ८. ५९.
 दुवार (दार) ३. ५७.
 दुवालस (दादश) २. ६४.
 दुव्वहा (दुर्वहा) २. १२.
 दुव्वा (दुर्वी) ५. २४.
 दुसह (दुःसह) १. ७, ७१; ८. ५७.
 दुस्सह (दुःसह) १. ७.

√दुह

दुहिज्ज (दुहते) ७. ८०.
 दुम्मल (दुहताम्) ७. ८०.
 दुह (दुःख) २. ८१, ९१; ७. ७९.
 दुहअ (दुर्भाग) २. ३४.
 दुहा (दिवा) १. ६४.
 दुहाइअ (दिवाकृत) १. ६३.

√दुहाअ P. (लिह)

दुहाविअ (लिह) ६. ८४.
 दुहि (दुःखिन) ५. ८९.
 दुहिअ (दुःखिन) ३. २८; ६. ५७.
 दुहिआ (दुहिता) ३. ६३; ४. ५०.
 दुहिणी (दुःखिनी) ५. ५२.
 दूअ (दूत) ६. ३५.

√दूम P. (दूम्)

दूमिअ (दावित) ६. १५.
 दूर (दूर) १. ३०; २. ४७; ४. २३; ५. ६१; ६. १८, ३५, ४२; ८. २१, ३५, ३६, ४१.

दूरग (दूर) ५. ५५.

दूरथ (दूरस्थ) ६. ४.

दूसह (दुःसह) १. ७१.

दूसासन (दुःशासन) १. ३१.

दूसिआ (दुसिका) उ. २१.

दूसिमिण (दुःस्वप्न) २. ६६.

दूहव (दुर्भाग) २. ३४.

√द

+आ. आदित्य (आदृत) १. ९०.

-आदरिअ ,, ६. ५२.

√दर

दरिअ (दर) १. ९०; ३. ४४.

√दर

दरिअ (दरिअति) ५. ९४.

दीसव (दृश्यते) १. २१; ५. ७३;

५. ८६.

दीसन्ति (दृश्यन्ते) ५. ६६.

दीसन्ते ,, ५. ६७.

दरिसेह (दरिअति) ५. ७३.

दिह (दृष्ट) १. ११; २. १०, ३४,

५२, ६०, ६३, ६८; ३. २६,

६६, ९०; ५. १३; ५. ५२;

६. ३, ८०; ७. १०२.

दरिअ (दरिअति) ३. ५०; ६.

२२.

दीसन्त (दृश्यमान) २. ८६; ६.

४२.

दहु (दृष्ट) ३. १, १३; ७.

१५, ५३.

दहु (दृष्ट) १. ७०; ५. १३,

२०; ६. ६२.

दहुण ,, ३. १७; ५. ५०;

७. ५२.

√द

दरिअ (भीत) २. ४५.

दरिअ (दरिअति) ३. ३५.

दे (संमुखीकरणे सख्या आमन्त्रणे च)

५. १०, ५९.

देअर (देवर) २. २.

देअर (देवकुल) २. ७९.

√देअर P. (दृष्ट)

देअर (दृष्ट) ५. १९.

देर (दर) १. ५३.

देव (देव) १. १३, २६, ८०,

८६; २. २२, ३३, ४८, ५६;

५. ५८; ५. ४६, ६४, ७९; ६.

४१; ८. ५५.

देव-अर (देवकुल) २. ७८.

देवय (देवता) १. ५०; २. ९१;

६. २५.

देवी (देव) १. ८६; ५. २४, २७,

४५; ७. ८९, ९९, १०२; ८.

८३.

देवेअर (देवेअर) ५. २५.

देअर (देव) २. ५.

देअ (देव) ५. २४; ६. ६२, ७७.

देहि (देहिन्) ७. ५९.

दोअ (देव) ३. १९, २२.

दोअर (दोअरिअ) ३. २०.

दो-अर (दोअरिअ) १. ६२.

दोअरिअ (दोअरिअ) ५. १, ७७;

६. २२.

दोअ (दोअ) २. ६०; ६. ३९, ८.

७६.

दोअर (दोअ) ८. ७२.

दोअर (दोअर) २. ४९.

दोअर ,, २. ४६.

दोहाइअ (दोहाइअ) १. ६४.

√द्युत्

- जोह (द्योतय) ८. ६१
जोअहु (द्योतयत्) ८. २६.
जोअन्त (द्योतमान) ८. १६.

√द्रल्य

- दडिअ (द्रडित) २. ६७.

- द्रह (वद) ३. ६१; ६. ८६; ८. ६८.

√द्रा

- +नि. निदायन्त (निद्रात्) ६. १०

√डु

- +वि. निदाय (विद्रुत्) १. ६८.

द्वि

- दुणि (द्वी) ५. ४६.
दोनि ॥ ८. २६.
दुवे ॥ ५. ४६.
दो ॥ ५. ४७.
वे ॥ ५. ४७.
वेणि ॥ ५. ४६.
दोहि (दाभ्यास्) ५. ४५, ५७.
वेहि ॥ ५. ४५.
दुणह (द्वयोः) ५. ४९.
दुणह ॥ ५. ४८.
दोणह ॥ ८. ५.
दुह ॥ ८. १८.

घ

√घंसाड P. (मुच)

- घंसाडिअ (मुक्त) ६. ५७.

- घज (घञ) ६. ९९.

- घञ्ज (घञ्य) ८. १३.

- घड्जुण (घड्जुस्) ३. ४३

- घण (घन) १. ८५; ७. ४९; ८.

६७.

- घणु (घनुस्) २. ४; ७. ४.

- घणुह ॥ २. ९; ६. १८

- घणुह-घर (घनुघर) १. ११.

- घणुह-वेअ (घनुवेद) १. ८९.

- घत्ती (घात्री) ३. ३६.

- घनु (घनुस्) १. ३९

- घञ (घञ्य) ४. ५७; ७. ४, ५, ३१,

- ३३, ४६; ८. ७३.

- घम्म (घमं) १. २०, ६४; २. ३२,

- ४८, ५०, ५२; ६. ६, ५६,

- ६६, ६८; ७. २७, २९, ३७,

- ८२; ८. २८, ३५, ४९, ४९,

- ५१, ६६.

- घरण (घारक) ६. १००.

- घरणि (घK.) १. ८७; ३. २६

- घरा (घK.) १. २८

- घव (घK.) ५. ४२.

- घवल (घK.) २. ६१, ७०.

- घवल-गेह (घK.) २. ९१

- घवलण (घवलन्त) ६. १६.

√धा

- +आ. आहिअ (आहित) ३. २१.

- +अधि. पिहिअ (पिहित) २. ६१.

- +नि. निहिअ (निहित) ३. ८८.

- निहिय ॥ ४. ६९.

- निहित्ता (निहिता) २. १२

- +वि. विहेमि (विदधामि) ७. ६७.

- विहिअ (विहित) ६. १३.

- धाई (धात्री) ३. ३६

- धाड (धातु) २. ४२, ६९.

√धाड P. (निस-स)

- धाडिअ (निसृत) ६. ५०.

धारा (BK.) २. ८८; छ. २७.

धाराकयम्भ (धाराकदम्भ) २. ४९.

धारा-हर (धारागृह) छ. २५, ६७.

१ धारी (धारी) ३. ३६.

२ धारी (धारा) छ. ३१.

√धाव्

धाव (धावति) ७. ६१.

धावद् ,, ७. ६२.

धावन्ति ७. ६२.

धाविल (धावित) ३. ३६.

धिह (धिति) ३. ६५.

धिज (धियं) ३. ९४.

धिष्वर (धीष) २. ४९.

धी (DH.) ७. २२.

१ धीर (DH.) ७. १७.

२ धीर (धियं) ३. ९३.

धीर-हर (धीरघर) २. ५.

धीवर (DH.) छ. १२.

√धुश्च

+सन्. संधुकिअ (संधुक्षित) छ.

३४.

धुत् (धूर्त्) छ. २०, ५६.

धुत्तिम (धूर्त्तम) ३. ६.

√धुमा P. (उत्-धमा)

+उट्. उटुमाअ (उटुध्मात्) ६. ७.

धुव (धुवनामक अथवा रीरावत्) २. ८४.

धुवणी (कम्पयित्री) ६. ३९.

√धू

धुव्व (धूयसे) ७. ७६.

धुगिज्ज ७. ७६.

धुगिम (धूत) ६. ३९; ७. ६९.

धुवन्त (धूयमान) ७. ७४.

धुगिज्जन्त ,, ७. ७४.

धूषा (दुहिता) ३. ६३, ७२; छ. ४.

धूलिकम्भ (धूलिकदम्भ) छ. ५.

धूलीकलम्भ ,, २. ४९.

धूव (धूप) २. ३९, ४५; ५. २८.

धूसर (BK.) १. ६०.

√धृ

धरहि (धरति) ८. ४८, ७३.

धरिमो (धरामः) १. २९.

धरि (धर) ८. ४९.

धरव (धरत) ८. ४६.

धरह् ,, ८. ७६.

धरिम (धृत) १. २८; २. २२.

धरन्ती (निवेशयन्ती) ८. २४.

√धृच्

धिह (धृत्) १. ८९; छ. ५६.

धेणु (धेनु) ५. ५३.

धै ३. ३४.

धुव (BK.) ८. ६२.

न

न (BK.) १. ५, १७, २१, २४,

२५, ३२, ३६, ४१, ४४, ४५,

६२; २. ३५, ५७, ५९, ६०,

७३, ७८, ७९; ३. ५०, ५५,

७६, ८१, ८२, ८४, ८५; छ.

११, १६, १७, १९, २३, २४,

३५, ४९, ५१, ६३, ७१, ७३,

७५, ७६; ५. १४, १५, २३,

२४, ५५, ५७, ५९, ६०, ६१,

६५, ६६, ६९, ७१, ७३, ७८,

७९, ८५, ८६, १०५; ६. ५,

७, १०, ११, ५८, ७३, ७४,
 ९२, ९७, ९९, १०२, १०६;
 ७, ३, ४, ६, ७, १०, ११,
 १२, १३, २३, २५, २७, २९,
 ३६, ४३, ५६, ६१, ७१, ७५;
 ७६, ७७, ८०, ८२, ८४, ९९;
 ८, ७, ९, १०, १३, १७, १९,
 २०, २३, २४, २९, ३०, ३५,
 ३६, ३७, ४०, ४६, ५३, ५४,
 ५६, ६२, ६५, ६९, ७१, ७४,
 ७५.

नड (इवाये) ८. ८१.

नं ,, ८. ८०.

नड (नक्र) ६. ८६, ८९.

नकल (नख) १. ५५; ४. ७०; ५.
 ९५.

नकल-आलह (नखायुध=सिंह) ३. ४७.

नगर (SK.) १. २.

नखणी (नखनी) २. ६७.

नखिर (नखिरी) ७. ६०.

नड (नाथ) ५. ९१.

नटई (नटकी) ३. ६.

नड (नट) ३. ६.

नक्तंघर (नक्तंघर) २. २२.

नक्तिअ (नक्तिअ) १. ८७.

नक्ती (नक्ती) ४.

नक्तुअ (नक्तुअ) १. ८७.

नन्दण (नन्दन) ३. ४९.

नड (नमस्) २. ३२.

√नम

नमि (नम) ८. ५७.

नम (नत) १. २९; ४. १४.

नमस्त (नमत) १. ६; ६. २४.

नमन्त ,, ७. ६१.

+नत, नतय (नतय) १. ७.

+नमामिअ (नमामित) ६. २५.

+नय. नयणध (नयनत) ३. २६.

+परि. परिणवँड (परिणमति) ८.
 २७.

+प्र. प्रणय (प्रणत) २. ८२.

+समुद. समुन्नय (समुन्नत) ३.
 २४.

√नमस्य

नमंसामि (नमस्यामि) ७. ६६.

नमंसामो (नमस्यामः) १. १; ७.
 ३५.

नमिर (नम) १. ७४.

नमो (नमः) ७. २६, ५२, ५३,
 ५४, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९,
 ६१.

नमोकार (नमस्कार) १. ४३.

नम्म (नम) ४. ३३.

नय (SK.) १. १९; ६. ७१.

नयज (नयन) १. २४, ७०; २.
 २७; ३. १, ७०; ४. ४९; ५.
 ४९, ५७, ८७; ६. ३८.

नयर (नगर) १. २३; २. ४३; ४.
 २४; ६. ८२.

१ नर (SK.) १. ७, ८९; ७. २८; ८.
 ६६.

२ नर (SK.=अर्जुन) १. ४५.

नर-वड (नरपति) २. ७; ६. २२, २५.

नर-सिद्ध (नरसिंह) २. ७०.

नरिन्द (नरेन्द्र) छ. ७७; द. ३९.

नर्मद (नर्मदा) ल. ८०.

नव (BK.) १. ३६, ५९; २. ५; ३.
३०, ३६, ४४, ५०, ८७, ९०;
छ. ४; ५. १८, २१, ३६, ४४,
५५, ७०, ७२, ७७; द. १६.

नवछय (नव) द. ८७.

नवुल्लज ॥ ल. ७३.

√नव

नस्तय (नवयति) ५. ६१.

नसिज (नष्ट) ७. २१.

नामिज (नाशित) द. २१.

नस्थन (नष्टा) ल. ८.

नजून ॥ ल. ८.

+प्र. पणसिधी (प्रनक्षयति) ल.
३५.

—पणकु (प्रनष्ट) २. ५५.

+वि. विणस्तह (विनक्षयति) ल. २१.

१ नह (नख) १. ५५; २. २७, ३०;
३. ४७.

२ नह (नभस्) १. २२, ५१, ६७; २.
३६; ५. ११, ४८; द. ११; ल.
६०.

नह-नख (नभस्तल) ५. ४७.

नाभ (नाग) २. २१.

नाह (हवायें) ल. ८१.

नाग (BK.) १. १३, ८०; ३. ६५.

१ नाहि (BK.=परजा) २. ३८.

२ नाहि (BK.=शरीरसंनम्बिनी) ल. २३.

नाण (बान) १. ३८; ७. ११, ३५,
४५, ४६, ६५, ७१, ७२, ८८;
ल. ७५.

नाम (BK.) २. ५१; द. २१; ५.
८१, द. ६८.

नारङ्ग (BK.) ५. ७९.

नारायण (BK.) १. ४५.

नारी (BK.) छ. ७२; ७. २८, २९,
३०; ल. २७.

नाल (BK.) २. ७.

नालि (नालि) २. ३८.

नायह (हवायें) ल. ८१.

नाविज (नापित) २. ५९.

√नासव P. (नष्ट)

नासविज (नाशित) द. २०.

नासिर (नक्षिद्र) ७. ६७.

नासीकय (ग्यासीकृत) ३. ३३.

नाह (नाथ) द. ४१, ५८; ल. १६.

नाहि (नाभि) द. ६१.

नाहि (नहि) ल. ६५.

१√निज P. (इष्ट)

निजह (पहयति) १. २५; ७. २३.

निज (पहय) ५. ८९.

नियन्त (पहयय) ५. ५७.

निजवि (इष्टा) द. ५.

२ निज (निज) १. ४७, ५६; २. ५१;
३. ७३; द. ५, ११, ४५, ५६,
६०, ९३; ल. ६४, ८३. निय
द. ५.

√निजकळ P. (इष्ट)

निजकळ (इष्टा) ७. २४.

निजम (नियम) ल. ६८.

निजम्ब (नितम्ब) ३. ७९.

निडल (निडल) ३. ३७; ५. १,
२०.

निडणा (निपुणा) ४. १७.

निकृत्तव्य (नियोक्तव्य) ५. ४३.

निडर (नूपर) १. ७५; ३. ४१.

निह (नीका) ८. २४.

निकहधव (निष्कृतव) ८. २०.

निक्किह (निकुह) ४. १३.

निगिणय (निर्गण) ४. ५२.

निचुल (SK.) ५. २०.

निख (निख) ३. ८७; ६. ३५.

निखल (निखल) ३. ३२; ७. ७९;
८. ७६

निखलम ,, ८. ७९.

निखिन्द (निखिन्द) ७. ९३.

निखिह (निखिह) ८. ४३.

निखार (निखार) ३. ४०; ४. ३८,
३९.

निखारिणी (निखारिणी) १. ६४.

निहा (निहा) १. ६८, ७१; ७. १.

निभि (SK.) ८. ६.

✓निग्द

निन्दड (निन्दड) ८. ३७.

निन्दडु (निन्दडु) ८. ३७.

निपिह (निपिह) ३. २.

निबिड (SK.) २. ३८

निबमर (निबमर) ३. ४१.

निबित (SK.) ३. ५३.

निम्ब (SK.) २. ५२.

निम्ममत्त (निम्ममत्त) ८. ७६, ७८.

निम्मल (निर्मल) १. ८६; ८. ७६.

निम्मलम ,, ८. ७९.

✓निम्मव P. (निर्-मा)

निम्मविड (निर्मित) ६. १३.

निम्मविड (निर्मित) २. ७९.

✓निम्माव P. (निर्-मा)

निम्माविड (निर्मित) ६. १३.

निम्मोल (निर्मूल्य) १. ७६.

निम्मोह (निर्मोह) ८. ३१.

निय ४ निध.

निरकुस (निरकुस) ८. २२.

✓निरण्य P. (स्था)

निरणीम (तत्त्वो) ६. ११.

निरवसेस (निरवसेस) १. ८.

निरानिड (निश्चित) ८. ७७.

निरीह (SK.) १. ४१.

निर (निश्चित) ८. १७, ७२.

१ निरुत्तड (निश्चित) ८. १५.

२ निरुत्तड (निश्चित) ८. ७५.

✓निरुवार P. (ग्रह)

निरुवारिड (गृहीत) ७. ४९.

निळाड (लळाट) १. ३५.

निलीहर (निलेह) ६. ३८.

निव (नृप) १. २, ४, १८, २२,

२९, ३४, ४३, ४७, ७०, ७४,

८४; २. १, २९, ३१, ३२,

३३, ५०, ५७, ६५, ६८, ७८;

३. १, १८; ४. १, २५, ६७;

६. २४, २६, २७, २९, ३३,

३५, ३६, ५४, ७७; ७. ९१,

१०१; ८. ४७.

निवह (नृपति) १. ८९; ६. ३८,

४०.

निवत्तण (निवर्तन) ३. ६.

निवह (SK.) १. ४.

निवास (SK.) १. ६२.

निवेस (निवेश) ६. ८७.
 निव्वाण (निर्वाण) ७. ३१; ८. ३०,
 ४४, ५०, ५८.
 निविषकप्प (निर्विकल्प) ७. ६८.
 निव्युह (निर्वृति) ७. ५१.
 निव्युति ,, ८. ९.
 निवुदि ,, ८. ८२.
 निस° (निशा) १. ६३.
 निसव (निषध) २. ५०.
 निसा (निशा) ५. १०५; ६. ७३.
 निसीव (निशीथ) २. ४४.
 १ निसीह ,, ६. १०७.
 २ नि-सीह (वृत्तिह) १. ६१.
 निसीहिअ (निषेधिका) २. ५०.
 निसीहिणी-वाह (निशायिनीनाथ) २.
 ४४.
 निस्सह (SK.) १. ७.
 निह (निभ) १. ३१, ७७, ८१; ३.
 ६१.
 निहस (निकप) २. १०.
 निहि (निधि) १. २७, ३३; २. ८२;
 ३. ७९.
 निहेलण (गृह) ८. १६.
 √नी
 निज्जह (नीयते) ८. १६.
 नेन्त (नयत) ७. ६६.
 नेउं (नेतुम्) ८. ३२.
 नेउं (नीत्वा) ४. ६६.
 +अनु. अणुणीअ (अनुनीत) ३.
 ७५.
 +आ. आणेइ (आनयति) ४. २४.
 --आणाएमि (आनयामि) ५. २६.

--आणेइ (आनयत) ५. २१.
 --आणिज्जइ (आनीयते) ५. २४.
 --आणिअ (आनीत) ८. १९.
 --आणाइअ (आनायित) २. २१.
 +वि. विणीअ (विनीत) ७. ६६.
 नीअ (नीच) ७. २८.
 नीक° (नीका) ४. ३६.
 नीचअ (नीचैः) २. ५.
 नीह (SK.) १. ६८.
 नीम (नीप) २. ५४.
 नीमी (नीमि) २. ६७.
 नीर (SK.) ४. ६५, ७१; ५. १८;
 ८. ८०.
 √नीरअ P. (भञ्ज)
 नीरअ (भञ्ज) ६. ७०.
 नीराअ (नीराण) ८. ५६.
 १ √नील P. (निय-स्त)
 नीलअ (नियुत) ३. ४९.
 २ नील (SK.) २. ४०, ४६, ८७; ५.
 ४७, ६०.
 नीलमणि (SK.) २. ४६; ३. ४१.
 नीलुप्पल (नीलोत्पल) १. ५६.
 नीण (नीप) २. ५४; ५. १, ९,
 २१, ३०.
 नीषी (SK.) ६. ३८.
 नीसक्क (निःशङ्क) १. ६१; ५. ९९.
 नीसत्त (निःसत्त्व) १. ३२.
 नीससण (निःससन) ७. ४४.
 नीसह (निःसह) १. ७.
 नीसहत्त (निःसहत्त) १. ३२.
 नीसास (निःश्वास) ३. १२, ४०;
 ५. ४.

नीहार (SK.) ६. १९.

नूतन (नूपुर) १. ७५.

नूण (नूनम्) १. १५.

नूणं ,, १. १५; ७. १०.

√नूम P. (छादय्)

नूमिन् (छादित) ६. १४

नृच (नृप) ८. ८२, ८३.

नेउर (नूपुर) १. ७५; ३. २३.

नेह (नीह) १. ६८.

नेवच्छ (नेपथ्य) २. ३६; ५. ९३.

नो (SK.) १. ६३; २. ७९; ५.

६९, ७. ४५, ६६, ७७; ८. ८२.

नोमालिअं (नवमालिका) २. १४.

नोमालिआ ,, ४. ६.

नोहलिआ (नवफलिका) २. १४.

नौ (SK.) २. ११.

नूषण (नूपन) २. ६१, ६२, ६५.

प

पथ (पाद) २. ५४, ३. ६४. पय १.

४३; २. ५८; ३. २४, ७८; ६.

२६, ८७; ७. ९१.

पह (पति) १. २, ४२; ३. २१,

८९; ४. ५१. पव १. ३; २.

१५, २४.

पहला (प्रतिष्ठा) ६. ५९.

पवहु (प्रकोष्ठ) २. ७.

पवहुष्य (प्रयोक्तव्य) ८. ५.

पवम (पव) १. ४३; ३. ५६.

पवमसिरि (पवश्री=स्त्रीविशेष) ५.

८०.

पवमानह (पवशवती) ५. २४, ४५.

१ पवर (पचुर) ८. ६०.

२ पवर (पौर) २. १०.

पवरी (पौरी) २. ३६.

पएस (प्रदेश) ३. ५९; ६. ५९.

पओग (प्रवोग) ८. १६.

पओस (प्रदोष) ५. १०१.

पंथ (पथिन्) १. १९.

पंसु (पांसु) ६. ८७, ८९

पंसुला (पांसुला) १. ४९; ५. १०५.

१ पक्ख (पक्ष—मासार्थ) ३. ५२.

२ पक्ख (पक्ष—वार्षिक) ४. ३१; ५. १.

३ पक्ख (पक्ष—पतत्र) ६. ५.

√पक्खोड P. (विकोशय्)

पक्खोडिअ (विकोशित) ६. २९.

पक्खोडण (अदन) ६. ८९.

पग्गिअ (प्रायश्च) ८. ५९.

पङ्क (SK.) ६. ८६.

पङ्कअ (पङ्कज) २. ५८. पङ्कय २.

१; ५. ४९, ५६; ७. ७०.

पङ्कुरण (प्रावरण) २. २०.

√पच्

पक्क (पक) १. ३५.

पिक्क ,, १. ३५, ६०; ४. २१;

५. २७.

पक्कअ (प्रत्यक्ष) ४. ४६.

पक्कअआ (प्रत्यक्षा) ७. ९१.

√पक्कड P. (क्षर)

पक्कडमाण (क्षरत्) ७. १७.

√पक्कड्ड P (गच्छ्)

पक्कड्डह (गच्छति) ७. ७.

पक्कलिअ (प्रत्युत्त) ८. ६६.

√पक्कार P. (उपा—लभ्)

पक्कारन्ति (उपालभन्ते) ६. १०६.

- पञ्चस (मत्स्यपत्र) १. ४९; २. ८८.
 पञ्चद्व " २. ८८.
 पञ्च (पञ्च) २. ९०.
 पञ्चद्व-साव (पञ्चात्ताप) ८. ६५.
 पञ्चद्वन्द्वी (गमनशील) ७. ७.
 पञ्चद्व (पञ्चात्) ६. ५६.
 पञ्चिम (पश्चिम) ४. २६; ६. ५३.
 पञ्चन्त (पर्यन्त) १. ४१; ३. २४.
 √पञ्जर P. (कथं)
 पञ्जर (कथय) ६. १.
 पञ्जुण (मद्युज) ३. १३.
 √पञ्जर P. (कर)
 पञ्जरिज (क्षर) ७. १७.
 पञ्ज (SK.) २. ८८, ७. ६८.
 पञ्जवाण (SK.) २. ७१.
 पञ्जालिभा (पञ्जालिका) ४. २८.
 पञ्ज (माष) ८. ६.
 पञ्जा (महा) ८. ३.
 पटल (SK.) १. ६४.
 √पट P. (पा)
 पट्टीज (अविषय) ६. ८.
 पट्टण (पत्तन) ३. ५.
 पट्ट (पट्ट) ८. १४.
 पट्ट-चर (पट्टचर) १. ८०.
 √पट्ट P. (प्रसा)
 पट्टविज (प्रस्थापित) ६. २५.
 पट्टाविज " ६. २५.
 √पट्ट
 पट्टिम्बरे (पट्टिम्बरे) ८. ९.
 पट्टिज (पट्टित) १. ४८; ५. ८८.
 पट्टिजे (पट्टिजम्) ३. ३४.
 पट्टिसुभा (मत्स्यसुव) १. ५८.
 पट्टल (पटल) ३. ३१.

- पट्टिजगिर (अनुमजनशील) ६. ७१.
 पट्टिकिदि (प्रतिकृति) ६. ३७.
 पट्टिकूल (प्रतिकूल) ८. ६६.
 पट्टिकलण (प्रतीक्षण) ३. ४१.
 पट्टिद्वन्द्वीकथ (प्रतिकृतिद्वन्द्वीकृत) ३.
 ४६.
 पट्टिविम्बिज (प्रतिविम्बित) ८. ८१.
 पट्टिवार (प्रतीकार) २. ३७.
 पट्टिरी (प्रतिरी) ४. ४४.
 पट्टिविज (प्रतिपत्ति) १. १४.
 √पट्टि P. (नय)
 पट्टिसन्ति (नयन्ति) ७. २२.
 √पट्टि P. (यम्)
 पट्टिसाय (शान्त) ७. १२.
 पट्टिशाह (प्रतिशाह) ५. १७.
 पट्टिसुहृद (प्रतिमुहृद) ६. ६२.
 पट्टिहा (प्रतिहा) १. ३८. "पट्टिहा
 १. ३८.
 पट्टिहार (प्रतीहार) २. ३९.
 पट्ट (पट्ट) ४. ३३.
 √पट्ट P. (क्षम्)
 पट्टहर (क्षम्भति) ६. १०४.
 पट्टम (प्रयम) १. ३९; २. ४३.
 पट्टम " १. ३९.
 १ पणह (प्रणति) ६. २७.
 २ पणह (प्रणति) ६. २६. "पणह ३.
 ७८.
 पणमिर (प्रणज) ६. २७, ३३.
 √पणाम P. (अपय)
 पणामिज (अपित) ६. २७.
 पणालिभा (प्रणालिका) ४. ७५.
 पण्डित (पण्डित) ८. ३०.

१/पलोह P. (परि-अस)

+परि. पलोहेह (पर्यस्त्यति) ७. ४३.

पलोह (पर्यस्त) ४. २६.

-पलोह्मि ॥ २. ६४; ४.

३१.

-पल्लुह्मि ॥ ४. ७५.

१/पल्लुह P. परि-अस)

पल्लुह्मि (पर्यस्त) ७. ४४.

पल्लुह्य ङ. अस.

पल्लुह (पल्लुह) ५. २३, २९, ३१,

५७.

पल्लुह (BK.) ३. ४, ४८; ५. ३७.

१/पल्लुह्य P. (परि-अस)

पल्लुह्मि (पर्यस्त) ७. ४४.

२/पल्लुह्य P. (वि-रिच)

पल्लुह्मि (विरेचित) ६. १७.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ३. ३१.

पल्लुह (पल्लुह) ३. ५२.

पल्लुह (पल्लुह) २. ८९.

पल्लुह (पल्लुह) २. ६.

पल्लुह (पल्लुह) १. ३३; ३. ५; ५.

१८, २०, ५४; ६. ९; ७. ५७,

७४; ८. २२, २३, ६७.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ७. ४९, ८०, ८२.

पल्लुह (पल्लुह) १. ६४. °पल्लुह ४.

३४.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ८. ५०.

पल्लुह (पल्लुह) ४. ३६.

पल्लुह (BK.) २. १९.

पल्लुह (पल्लुह) ८. ५८.

१/पल्लुह्य P (मञ्)

पल्लुह्मि (मञ्) ६. ७०.

पल्लुह (पल्लुह) ६. ९२.

पल्लुह (पल्लुह) १. १४.

१/पल्लुह्य P. (छादन्)

पल्लुह्मि (छादित) ६. १४.

२/पल्लुह्य P. (प्रावन्)

पल्लुह्मि (प्रावित) ६. २९.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ७. ९९.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ३. ४२; ८. ४२.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ७. ५, ६, ७, ६८,

९९; ८. ३२, ४९, ७६.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ६. ७.

पल्लुह (पल्लुह) १. ३१, ३८, ४९,

७१; ५. ५४; ६. १४, १५,

५७, ६९; ८. २२.

पल्लुह (पल्लुह) ५. ४२.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ७. ६५.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ७. ७४. पल्लुह्य ६.

४६; ७. १०१.

पल्लुह (पल्लुह) ८. ८०.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ३. ३०; ५. ४०.

पल्लुह (पल्लुह) १. ५७, ६६; ३. ७८.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ६. ८०.

पल्लुह्य-पल्लुह (पल्लुह्य) ७. ४१.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) २. ४९; ५. १०६; ६.

१४, १५, १९. °पल्लुह २. ३०;

६. २९.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ८. ४४.

पल्लुह्य (पल्लुह्य) ३. १७, ३९, ४३,

६८, ७८; ४. २, ८, २२; ५.

४, ५, ५०, ६१, ८४.

पल्लुह (पल्लुह) २. ५९; ४. ४०, ६१;

५. ८५; ६. ४४, ६१, ६५,

६८, ७२, ८५, १००, १०५.

१/पा

पिब्य (पिबति) इ. ८.
पिब्य ,, २. २७.
पिबन्ति (पिबन्ति) छ. २१; ८.
२४.

पिब्य (पीयते) ८. १९.
पिबन्त (पीयमान) इ. ९.

पाह्य (प्राकृत) इ. १; २. ७४. पाय
इ. ६२.

पाह्य (प्राकृत) इ. ७०; इ. ५८.
पाह्य (प्राकृत) इ. ९, २१; २. ३२;
छ. ७८; ५. ७, १२.

१/पाट्य

पाट्य (पाटित) इ. ३६, ५३.
पाट्य (पाटित) इ. ३६.

पाट्य (पाटित) इ. ३७.
पाट्य (पाटित) इ. ३१.
पाट्य (मलेकन्) छ. १८.
पाट्य ,, छ. १८.
पाट्य (पान) इ. ४०; छ. ३३.
पाट्य (इ.) इ. ३६.
पाट्य (पानीय) ८. १९.
पाट्य (पानीय) इ. ७५.
पाट्य (पानीय) इ. ६५.
पाट्य ,, इ. ६५.
पाट्य (पाट) इ. २९, ५६.
पाट्य (प्रकट) इ. ३३.
पाट्य-पाट्य (पाटपतन) इ. ७७.
पाट्य-पाट्य (पाटपीठ) इ. ७६.
पाट्य (प्राकार) इ. ३; २. ७४.

१/पाट P. (शब्द)

पाट्य (शब्द) इ. ५३.

१ पाट (प्राकार) इ. ७४.

पाट्य (परकीय) इ. ७६.
पाट्य (परकीय) इ. ७६.
पाट्य (इ.)=कुसुमविशेष ५. ७४.
पाट्य (पाट्य) इ. ५५.
पाट्य (प्राकार) इ. ८१.
पाट्य (प्राकार) इ. ५३.
पाट्य (प्राकार) इ. ५३; इ.
१२.

पाट्य (प्राकार) ५. १३.
पाट्य (प्राकार) इ. ५३.
पाट्य (पाट्य) इ. २२, ५२, ५५; ७.
९, ४४, ७३, ७८, ८२; ८.
३५, ६८.

पाट्य (पाटपतन) इ. ७७.
पाट्य (प्राकार) इ. ८१.
पाट्य (प्राकार) इ. ६३.
पाट्य (पाटपीठ) इ. ७६.

१/पास P. (शब्द)

पास्य (पश्यति) ७. २५.
पास्य (पश्यत) ५. ६८.
पास्य ,, ५. ६८.

१ पास (पाश) ७. ५९.
१ पास (पाश) इ. ७५; ५. ६१; ८.
४५.

पास्य (पाश्वर्य) ७. २५.
पास्य (पाश्वर्य) इ. ६८.
पास्य ,, इ. ६८.
पास्य (प्राकार) इ. २५, ७७.
पास्य (प्राकार) इ. २२.
पि (अभि) इ. ५, २५; २. ३; इ.
७, १२, ३५, ६७, ७२; छ. २१,
४९, ५५, ६८; ५. १२, ५४,
५९, ६५, ९६, ९८, ९९, १०५;

६. ४, १०, ४८, ५६, ९९,
१०३; ७, ६, ८, १६, २६,
५५, ६२, ७१, ७७, ८७, ८९,
९६, १०१; ८. ५.

१ पिअ (प्रिय=कान्त) १. ५३; ३. २५,
५०, ५६, ८५, ८८, ८९; ४.
११, १४, १५, १७, ४७, ५२,
५३; ५. ९४, ९५, ९६, ९७,
१०३; ६. ४, ९. पिय १. ५५;
८. ४३.

२ पिअ (प्रिय=दृष्ट) ३. २५, ३३, ४५;
८. ४७. पिय २. ७३; ८. ४.

पिअ^१ (प्रिया) १. ६३.

पिअअम (प्रियतम) ४. ५८.

पिअयम ,, ५. ९५.

पिअयमा (प्रियतमा) ३. ५५.

पिआ ४. पितृ.

पिआ (प्रिया) १. ३०, ३७; ३.
१७, ५१, ७५; ४. २, ६६; ६.
२. पिया २. ८६; ३. ५०, ७९,
८६. पिआ ३. ६३.

पिआल (प्रियाल) ४. २३.

पिअ-कम (पितृकम) १. ८४

पिअळ^१ (पितृष्वस) ३. ७३.

पिअसिआ (पितुःस्वस) ३. ७३.

पिग (पिक) २. ८७.

पिगी (पिकी) ३. ३४, ३७, ५. २.

१/पिङ्ग P. (मङ्)

पिङ्गिअ (गृहीत) ७. ४९.

२ पिङ्ग (SK.) २. २७.

पिङ्गळ (SK.) २. २७, ८. २३.

पिळ्ळिर (मेष्मणशील) ३. ७३; ७.
२३.

पिळ्ळी (पृथ्वी) २. ८८

पिळ्ळिळा (पानीय) ३. ७.

पिट्ट-चर (पृष्ठचर) १. ८०.

पिट्टि (पृष्ठ) ५. ६०.

पिट्टर (पिट्टर) २. ३७.

√पिण्डय्

पिण्डिकण (पिण्डवित्ता) १. ५६.

पितृ

पिआ (पिता) २. ५८; ४. ५६.

पिअ (पितरः) ४. ५२.

पिअरं ,, ४. ५२.

पिअरा (पितरौ) ४. ५६.

पिअरा (पितरः) ४. ५८.

पिअं (पितरम्) ४. ५२.

पिअरं ,, ४. ५६.

पिअणो (पितुः) २. ३.

पिअं (पितृ) २. ८५.

पिअय (पृथक्) २. ३२.

पिअ (प्रार्थन) ४. ४.

√पिप्प

पीसिअ (पिष्ट) ७. ३०.

पिसिअ (पिशाच) २. ३५

पिसाअ ,, २. ३५.

पिसाजी (पिशान्नी) २. ३४.

√पिसुण P (कम्)

पिसुणसु (कथय) ६. ३.

पिहळ (पिट्टर) २. ३७.

पिहय (पृथक्) १. ८६.

पिहु (पृष्ठ) २. ३१; ३. ७०.

पिहुळ (पृथुळ) २. ८४.

पीअ (पीत) ३. ९०.

पीअळ (पीत) २. ४२. पीअळ २.

४१; ३. २२, ९०.

पीअ-सी (प्रेयसी) ३. ७२.

पीठ (पीठ) ३. ६८.

पीणत्त (पीणत्त) ३. ७९.

पीणत्तण ॥ ३. ७८.

पीणिम ॥ ३. ७८.

पीषळ ३. पीभळ.

पुंसण (प्राज्ञ) ३. ६७.

पुंसह (पुंसह) ३. ७४.

√पुच्छ P. (पुच्छ)

पुच्छीम (अपुच्छत्) ३. ३.

पुच्छिम (पुच्छ) ३. २१; ३. १.

पुच्छन्त (पुच्छन्त) ३. ६२.

√पुच्छ P. (पुच्छ)

पुच्छिम (पुच्छ) ३. ६७.

पुञ्ज (BK.) ३. १५.

पुञ्जिम (पुञ्जित) ३. ६५.

पुञ्ज (पुञ्ज) ८. ३, ६.

पुञ्ज (पुञ्ज) २. ८; ३. २४.

पुञ्ज (प्रथम) ३. ३९.

पुञ्जी (पुञ्जी) २. ४१.

पुञ्ज (प्रथम) ३. ३९.

पुञ्ज (पुञ्ज) ३. २४; २. १६, ७४;

७. ३. पुञ्ज ३. ४५; २. २४;

७. २७. पुञ्जा ३. ४४. पुञ्जा

३. ४४. पुञ्जो ३. ४५.

पुण्णी (पुण्णी) ७. ६९.

पुण्णह (पुण्णह) ३. १; ७. ५४.

पुण्णह-पुण्णह (पुनःपुनः) ३. ४५.

पुण्ण (पुनः) ८. ७१, ७६.

पुण्णो-पुण्णो (पुनःपुनः) ३. ७०.

पुण्ण (पुण्ण) २. ८६; ७. ७७.

पुण्ण (पुण्ण) ३. ३८; ८. १४.

पुण्णिआ (पुण्णिआ) २. ६८.

पुण्ण (पुण्ण) ३. ४९.

पुण्णाग (BK.) ५. ८५.

पुण्णाम (पुण्णाग) २. ३३; ३. ६८.

पुण्णामव ॥ ५. ७१.

पुण्ण (पुण्ण) ३. ३८, ४२, ६४; ५.

३०, ८३, ९७.

पुण्णिम (पुण्णित) ३. १८, २४, ४६.

पुण्ण (BK.) ३. ५; ३. १०; ६. ८१,

१०३; ७. ५.

पुण्णो (पुण्णः) ३. ८७.

पुण्णिम (पुण्णिम) ७. १.

पुण्णिम (पूर्व) ३. ६७.

पुण्णिम (पुण्ण) ३. १९, ६९; २.

१५; ८. २७.

पुण्णिम (पुण्णम) ३. ७.

पुण्णी (BK.) ३. ९१.

पुण्णी (पुण्णी) ३. ५२, ७४; २. ३५।

६. ३४.

पुण्णिम (पुण्णित) ३. २८.

पुण्ण (पुण्ण) ३. १९. पुण्ण २.

७७; ८. ४६.

पुण्णम (पुण्ण) ७. २४.

√पुण्ण P. (पुण्ण)

पुण्णम (पुण्णम) ७. ४५.

पुण्णआ (पुण्णिआ) ३. १९.

√पुण्ण P. (पुण्ण)

पुण्णम (पुण्णम) ७. २४.

पुण्ण (पूर्व) ५. ५; ६. ७७.

पुण्णा (पूर्व) ३. ५९.

पुण्णह (पुण्णह) ३. ३, २३; २. २१.

पुण्णी ३. ४, ५७, ८३; २. ४४;

७. ९६.

पुण्ण (पुण्ण) ३. ८६.

√पू

पुगिज्जय (पूयते) ७. ७३, ७६.

पुव्व ॥ ७. ७३, ७६.

पूजण (पूजन) ५. ४५.

पूजा (पूजा) १. ८८; २. ७८, ७९;

७. ८३. पूया ५. २४.

पूर (SK.) ४. ३२.

√पृ

+भ्या. वावड (भ्यायुत) ६. १७.

-वावरन्त (भ्याप्रियमाण) ६. ५१.

√पू

पुण्ण (पूर्ण) २. ८४.

पुत्र ॥ २. ४६; ४. ७७.

पूरिअ ॥ ३. ४५; ७. १५.

पूरन्त (पूरयत्) ४. २९.

पेअ (पिय) २. ६०.

पेअसासण (पीयूषाशन) १. ६७.

√पेच्छ P. (दृष्ट)

पेच्छामो (पश्यामः) ७. ६४.

पिच्छ (पश्य) ३. ६५, ६७; ४.

६३, ६८; ५. ९,

४६, ४९.

पेच्छ ॥ ४. १, ४१, ४३.

पेच्छु ॥ ५. ६.

पिच्छह (पश्यते) ४. ४४; ८. २९.

पेच्छिअ (पेक्षित) २. ९०.

पिच्छन्त (पेक्षमाण) १. ३४.

पेठ (पीठ) १. ६७.

पेण्ड (पिण्ड) १. ५६.

पेण्डविर (प्रस्थापविर) ६. १५.

पेम्म (प्रेमन्) ३. ७२, ८२; ७. ११.

°प्येम्म ६. ५१.

पेरन्त (पर्वन्त) १. ४०; ३. २४.

√पेह P. (क्षिप्)

पेहिअ (क्षित) ३. ९६.

पेहन्त (क्षिपत्) २. ३८.

पेसण (प्रेषण) १. ७४.

पोक्कण (प्राहरण) ६. ४८.

पोक्खर (पुष्कर) २. ८४.

पोक्खरिणी (पुष्करिणी) ५. १८.

पोक्कळ (पूगफल) २. १३.

पोक्कळि° (पूगफली) ३. ६९.

पोम्म (पम) ५. ५७.

पोम्मच्छी (पमाक्षी) १. ४२; ३. ५६.

°पोरम्मअ (पूतरम्मन्) २. १३.

पोरिस (पौरुष) १. ६९.

प्पदिहा ४. पदिहा.

प्पणइ ४. पणइ.

°प्पण्णा (प्रज्ञा) १. ८८.

प्पयर ४. पयर.

प्पयाव ४. पयाव.

प्पवह ४. पवह.

प्पहा ४. पहा.

प्पिआ ४. पिआ.

प्पेम्म ४. पेम्म.

°प्फद्धा (स्पर्धा) ३. १८.

प्फुड ४. फुड.

√प्रकटय्

प्रयडन्त (प्रकटयत्) ३. १४.

√प्रस्स P. (दृष्ट)

प्रस्सदि (पश्यति) ८. ४४.

प्राइव (प्रायः) ८. ५८.

प्राहम्म ॥ ८. ५९.

प्राव ॥ ८. ५९.

प्रिज (प्रिय) ८. ४७.

√आव्य

माविज (आवित) ६. २९.

+उद. उप्पाविज (उप्पाविन) ३.
५२.

फ

१√फंस P. (विसम्-वद)

फसाविही (विसमवादयत्) ६. ८८.

२√फंस P. (स्पृश)

फसिज्जह (स्पृश्यते) ७. २७.

फणस (पनस) २. ५३; ४. २३.

फणि-चिन्ना (फणिचिह्न) २. ५६.

फणी (फणिम्) २. ४४.

फह (स्पर्ध) ५. ६८.

फह (स्पर्ध) ६. ८७.

√फरिस P. (स्पृश)

फरिमिज्जह (स्पृश्यते) ७. २७.

√फल

फलिज (फलित) ५. ८४.

फल (फलः) १. ८८; ४. २३; ५.

२. ८, २५, ३६, ३८, ५३,

७९, ९४; ७. ७४; ८. १९,

२९, ४१, ५१, ५४.

फलज (फलक) २. ११. कलय ६.

४३.

फलिणि (फलिनी) ५. ८२.

फलिणी ,, ५. ६८, ८६.

१ फलिह (परिष) २. ५३.

२ फलिह (स्फटिक) १. ३; २. ३०,

३६; ४. २७.

फलिहा (परिषा) २. ५४; ४. ५१.

फालिहदय (पारिमय) २. ५३.

१५.

√फास P. (स्पृश)

फासिज्जह (स्पृश्यते) ७. २७.

√फुह P. (अश)

फुह (अश) ७. २०.

फुह (स्फुट) १. २१, ४१; ३. २८,

४२; ४. ५; ५. १६; ८. ६०.

फुह १. ६०.

√कुम P. (अम्)

कुमावह (अमयति) ७. ४.

√कुह

+अ. प्रकुलिज (प्रकुलित) ८. ४६.

१ कुह (पुण) १. ८८; २. ४०; ३.

२७, २८, ७१; ४. ५.

२ कुह (प्रणित) ५. १०. ५५, ५९,

६०.

कुहमधुअ (अमर) ३. ३६.

कुहा (प्रणित) ४. ६; ५. ६८.

√कुस P. (मृज)

कुसिज्जह (मृज्यते) ८. ६५.

कुसिज (मृज) ६. ६७.

ब

बवह (बकुल) ३. ५१, ५७; ४. २४.

बंहु (बन्धु) १. २०

√बन्ध

बन्धह (बन्ध्यते) ७. ८२.

बन्धिज्जह ,, ७. ८२.

बन्ध (बन्धः) ७. ९८.

बन्धव (बान्धव) १. २०, ८. ३६.

बन्धु (BK.) ८. १८

बन्धुजीव (BK.) ४. २०.

बन्ध (बान्ध) ३. २७.

बम्भ (बम्भम्) ८. २५, ५८.

वम्भचेर (वम्भचये) ३. २३.
 वम्भ (वम्भन्) ७. ३३, ३४, ३५;
 ८. १३.
 वम्भ-तरु (वम्भतरु) ३. ३०.
 १ वल (SK.=सामर्थ्य) १. ७४; २. २;
 ६. ४७.
 २ वल (SK.=सेन्य) १. ३४; ६. ४१,
 ४९, ५१, ६१, ८७, ८८; ७. १.
 वलि (SK.) ७. ९८.
 वले (निवाये) ४. ६. (निर्धारणे) ४.
 ६.
 वहस्पह (वहस्पति) १. ८८; ३. २६.
 वहल (SK.) ३. ७१; ५. ६, १९,
 २०.
 वहस्सह (वहस्पति) ३. २६, ६८.
 वहिणी (भगिनी) ३. ६३.
 वहु (SK.) १. ६९; ४. ३७; ५.
 ६६; ८. ५७.
 वहुअ (वहु) २. १२.
 वहुअरय (वहुतरक) २. २३.
 वहुतर (SK.) २. २३.
 १ वहुल (SK.=वहु) १. १.
 २ वहुल (SK.=कृष्णवर्ण) २. २५.
 वहु-विहा (वहुविधा) ४. ४३.
 वहेल्लय (विगीतक) १. ५८, ६७.
 १ वाण (SK.=सर) ३. १७; ४. ६,
 ५. ५८; ६. ५७, ६१, ६९.
 २ वाण (SK.=वृक्षनिशेष) ५. ५२
 वारह (दादश) २. ४८.
 बाल (SK.) २. २३, ४०.
 बाला (SK.) ३. ३६.
 बावण्ण (द्विपञ्चाशत्) ६. ४६.

बाह (बाष्प) ३. २७.
 बाहत्तरि (द्विसप्तति) २. ४१.
 बाहा (SK.) १. २८; ८. १४.
 बाहिं (बाहिः) ३. ७२.
 बाहु (SK.) १. १९, ७०.
 बाहुल (बाष्पवत्) ३. ८३
 बिन्दु (SK.) २. २६; ३. ८.
 १ बिम्ब (SK.=प्रतिमा) २. ४४.
 २ बिम्ब (SK.=विम्बाख्यफल) ५. ६३.
 बिम्बी (SK.) ५. १०.
 बिम्बोटी (विम्बोटी) ३. ६३.
 बिस (SK.) ६. ५.
 बिहस्पह (वहस्पति) १. ८७.
 बीज (SK.) ७. २९.
 √बीह P. (भी)
 बीहन्त (विस्मय) ५. ६१.
 √बुक्क P. (गर्ज)
 बुक्किअ (गर्जित) ६. ६२.
 √बुद्ध P. (मत्स्व)
 बुद्धर (मज्जति) ८. ८०.
 बुद्धन्त (मत्स्वत्) ६. ६४.
 भन्ति. भिबुद्ध (निमग्न) ३. ९.
 बुद्धि (SK.) ७. ४, १८, १९, ४८;
 ८. ५, ३८.
 √बुध्
 बुज्झस (बुध्यते) ७. ५६.
 बोहन्त (बोधयत्) ७. ६२.
 बुज्झा (बुद्ध्या) २. ८८.
 √बुभुअ
 बुभुक्खिअ (बुभुक्षित) ६. ५.
 बुह (बुध) १. ४, २५, ३८; २. ६;
 ७. ८९.

बुहप्यह (बृहस्पति) ३. १९.
बुहप्यह ,, १. ८७; ३. १९.
बोर (बवर) २. १३.
बोरी (बदरी) ५. ८४.

√बोह P. (कम्)

बोहसु (कथय) ६. २.
बोहसु (कथयत) ८. ४७.
बोहिसव (कथयते) ८. २८.
बोहेवस (कथयितव्य) ८. ३३.
बोह (बोध) ७. ५४.
बोहि (बोधि) ७. ६३, ६७, ८०,
८४.

√भू

भुवर (भूते) ८. ४४.
भाह ३. ७९; ४. २२.

भ

भभ (भय) ४. ९; ५. ६३; ६. २०,
७४, ८०, ९२; ८. २४. भय १.
३४; ५. ९०; ६. ५७, ७९; ७.
७४.

भहणी (भगिनी) ३. ६३.

भंगी (भङ्गी) १. १६.

√भक्ष

भक्षिलजह (भक्षयते) ८. १९.

भक्ष (भक्ष.) १. १६; ३. २३, ७१;
६. ३०.

√भज

भजह (भजति) १. ५९.

भजा (भार्गो) ७. ८.

√भक्ष

भग्ग (भक्ष) २. १८.

भक्षण (भक्ष.) १. ८२.

भक्ष (भक्ष) ३. ११; ६. ५०, ५२,
६२, ६४, ६६, ६७, ७०, ८३.

√भण्

भणह (भणति) ४. ९; ८. ६२.

भणासि ६. ९८.

भणमि (भणामि) ८. ५२

भणम (भणामः) ५. ८१.

भणसु ,, ५. ८०

भणमो ,, ५. ८१.

भणाम १२. ५. ३४, ८०.

भणासु ,, ५. ८०.

भणासो ,, ५. ८०.

भणिम ११. ५. ८१.

भणिसु ,, ५. ८०.

भणिमो ,, ४. १९; ५. २२,

२३, ८०.

भणीअ (भभाज) ४. ५१; ५२.

भणिही (भणिध्यति) ५. ९६.

भणिरुते (भणिध्यामि) ५. ९७.

भण ७. १०२.

भणि (भण) ८. ५६

भणह (भणत) ५. ३८

भणणन्ति (भण्यन्ते) ७. १०१.

भणिअ (भणित) २. ८०; ३. ७६,

८१, ८२, ८६; ४. १, १२,

४५, ५५; ७. २४, १०१.

भणिअ (भणित्वा) ३. ८४; ५.

७३.

भणिउ ११. १. २९; ३.

४९, ५६; ४.

९, ४७.

भणिवि ११. ८. ३६, ८३.

भणन्त (भणत्) ७. १०२.

भणन्तिअठ (भणन्त्यः) ८. ४३

भणिञ्जन्ती (भण्यमाना) ७. ८५.

भण्यन्ती ,, ७. ८५

भणिर (भणित्) २. १३; ४. ३.

भणिरा (भणित्री) ४. ४१.

भण्ड (भाण्ड) ८. ६०.

भण्डीर (BK.) ५. ६०.

भक्त (भक्त) ७. १९.

भक्तार (भक्त) ४. ५६, ५७.

भक्ति (भक्ति) २. ४८, ५१; ६.

३६, ७७, ९५, १०५; ७.

७९, ८४, ८६, ९०; ८. ५,

६७

भद् (भद्) ३. ३४; ७. ९६

भद् (BK.) ३. ३४.

भण्य (भस्मन्) ३. १६; ७. ७०.

भस (भस) ३. ६६.

√भसठ P. (अम्)

भसठहिं (भ्राम्यन्ति) ८. ६८.

भसठिअ (भ्रान्ति) ७. ३.

भसया (भू) ३. ८८.

भसर (भसर) ३. १६, ३३, ७०, ४.

९; ५. ५५; ६. ३, १०.

√भसाठ P. (अम्)

भसाठिअ (भ्रान्ति) ७. ३.

भनिर (भ्रमणशील) ५. ९२.

√भस्मठ P. (अम्)

भस्मठेह (भ्राम्यति) ७. ३

भय B. भय.

भयव (भयवत्) ७. ४०, ४१, ४८;

९४.

भयत्सह (बृहस्पति) ३. ६८.

१ √भर P. (स्व)

भरिय (स्वृत्) ३. १७.

भरावन्त (स्मरयत्) ६. ४५

भरिअ (स्मृत्वा) ५. ५०.

भरिऊणं ,, ५. ४.

+सम्. संभरिचं (संस्मृत्वा) १. ३६.

२ भर (BK.) १. ५०; २. ४४; ६.

९४

भरह (भरत्) २. १७, ४२; ७. ९७.

भरिया (भार्या) ८. ८.

√भस्सं

भस्सिअ (भस्मित) ३. ८६.

√भल P. (स्व)

भलावन्त (स्मरयत्) ६. ४५.

भल्लत्तण (भद्रत्न) ८. ७६

भल्लप्पण ,, ८. ७६

भलि (BK.) २. ७१; ३. ३३.

१ भव (BK.=संसार) २. ८३; ७. २,

३, १२, ३८, ४२, ४३, ४७,

५६, ५९, ६६, ७४, ८२, ८७,

१०२; ८. १, १४, ३१, ३८,

५०, ५८, ५९, ६१, ६८, ६९,

७२

२ भव (भवत्) ७. ९८, ९८

भवण (भवन) १. १३, १६; २. ४२.

भविअ (भव्य) ३. ५३

भव्व ,, २. ४३; ३. ३८.

भसल (BK) १. ५६; २. ५८; ३.

४२, ६९; ४. ३.

भस्सिअ (भस्मित) ३. १६.

१ √भा

+निध्. निष्पहिअ (निष्प्रभित) ३.

१९.

२ √भा P. (भी)

भायन्त (विभ्यत्) ६. ३५.

३ भा (BK.) १. ६२.

भाड^० (भाट्) ३. ४३.

भाग (BK.) ४. २६; ५. ११.

भाण (भाजन्) २. ७१.

भाशिणी (भाशिनी) २. ३३.

भाय^० (भाट्) ३. ३.

भायण (भाजन्) २. ७२

भायणय ,, ४. १०.

भायर (भाट्) २. ६४.

भार (BK.) १. ४४, ७. ४५, ८०

भारह (भारत) ६. ४९.

भाळ (भा.) ३. ८८.

भाङ्ग (BK.) ७. ५५, ८२, ८३, ८५; ८. ७२.

भावि (BK.) ७. २४.

√भाष्

भासेमि (भांवे) ५. ६५.

भासन्तो (भाषमाण) ४. १८.

भास^० (भाषा) ८. ८३.

भासा ,, १. १; २. ६६.

भासिर (भास्वर) ७. ४६.

भिडडी (भुडुडि) १. ६५.

भिकलु (भिक्षु) १. ६

भिण्डवाल (भिन्दिपाल) ३. १५.

भित्ति (BK.) २. ४०.

√भिद्

भेच्छ (भेत्स्यामि) ५. ९५.

भिष्क (भीष्म) ३. २०.

भिडमल (विहल) ३. २१.

भिडमलण (विहलन) ३. ४२.

√भिक्ष P. (भाक्ष्)

भिक्षन्त (भाक्षमान) ७. ४६.

भिक्ष (भिक्षु) १. ९.

भिक्षिणी (भिक्षिनी) २. ५६; ५. ३५;
६. ४.

√भी

भीज (भीत) ६. ३५.

भीतर (अभ्यन्तर) ८. १५.

भुज (भुज्) १. ७४; २. ५३. भुव
१. ४७.

भुजङ्ग (भुजङ्ग) १. ५४.

भुजण (भुवन) ४. ५८. भुवण १.
४५; २. १५; ६. १९.

भुङ्गिर (भेषणशील) ७. १०.

√भुज्

भोच्छ (भोक्षामि) ५. ९५.

भुत्त (भुक्त) ३. ३२.

भुजण (भोक्तृ) ८. ७८.

भोक्तुं ,, ७. ५१.

भोक्तृण (भुक्त्वा) ७. ५१.

√भुज P. (भुज्)

भुजन्त (भुजान्) ३. ७२

—उप. उचभुजङ्ग (उपभुङ्गे) ३.
७४.

—उचभुजय (उपभुजन्ति) १. ११.

√भुम P. (भ्रम्)

भुमिभ (भ्रमिन्) ७. ४.

भुमया (भ्रू) १. ७४; ३. ८८; ६.
२५, ३९, ७. ४.

भुय B. भुज.

√भुल P. (भ्रंश्)

भुलविभ (भ्रंशित) ७. २०.

भुवण ४. सुभण.

१५/भू

हवह (भवति)	३. १९.
हवति	॥ ८. १२.
हवेह	॥ ५. ५८.
होह	॥ ५. ५७, १०२; ७. ६१; ८. ५१, ५४, ६१.
मोहि	॥ ७. ९८.
होञ्ज	॥ ५. १०२.
होञ्जह	॥ ५. १०२.
होञ्जा	॥ ५. १०२.
होञ्जाह	॥ ५. १०२.
हवन्ति (भवन्ति)	१. ५१; २. ५५; ४. ७०.
हुन्ति	॥ २. ६०; ४. ३५; ७. ४४.
हवसि (भवसि)	३. ७६.
हवेसि	॥ ७. ९३.
होसि	॥ ३. ८१.
होञ्ज (भविष्यति)	५. १०३.
होञ्जा	॥ ५. १०३.
होञ्जहिद	॥ ५. १०३.
होञ्जाहिह	॥ ५. १०३.
होसह	॥ ८. ४३.
होहिह	॥ ५. १०३.
होही	॥ २. ८१.
होहिसि (भविष्यति)	८. ३३.
होस्स (भविष्यामि)	५. ९३.
होस्सामि	॥ ५. ८९.
होहामि	॥ ५. ८९.
होहिमि	॥ ५. ८९.

होस्साम (भविष्यामः)	५. ९०.
होस्सामु	॥ ५. ९१.
होस्सामो	॥ ५. ९०.
होहाम	॥ ५. ९१.
होहामु	॥ ५. ९१.
होहामो	॥ ५. ९०.
होहिम	॥ ५. ९१.
होहिमु	॥ ५. ९२.
होहिमो	॥ ५. ९०.
होहित्था	॥ ५. ९२.
होहिस्ता	॥ ५. ९२.
होव (भवतु)	३. ७७, ५. १०४; ८. ३९.
भोवु	॥ ७. ९६, ९८.
वोवु	॥ ७. ९६.
होञ्ज	॥ ५. १०४.
होञ्जाउ	॥ ५. १०४.
होञ्जा	॥ ५. १०४.
होञ्जाउ	॥ ५. १०४.
हवन्तु (भवन्तु)	१. ८०.
हवेहि (भव)	१. ८०.
होव (भवत)	८. ३१.
हुवीज (अभूत अमवत् नभूत वा)	५. ८८.
होञ्ज	॥ ५. १०१.
हुञ्ज (भवेत्)	५. ८८.
हुञ्जह	॥ ५. ८८.
होञ्जा (भवति भवेत् भवतु भूयात् भविता भविष्यति)	५. १०१.
होञ्ज (अभविष्यत्)	५. १०१, १०५.
होञ्जा	॥ ५. १०१, १०५.

होमाणं (अभविष्यत्) ५. १०५.

होन्ता (अभविष्याम) ५. १०५.

मावेह (भावयति) ५. ७४.

होवज्जह (भूयते) ५. ८६.

होईअह ,, ५. ८५.

हूअ (भूत) छ. ७७; ५. ५, ५९;

८. ४०.

हूअ ,, १. ५, छ. ३४; ६.

३९, ४१.

हूय ,, २. ५२

भूत ,, ७. २४.

हुन्त (भवत्) ६. ४०.

होन्तउ ,, ८. २६.

होइकण (भूत्वा) ७. ६८.

होऊण ,, ७. ६८.

होदूण ,, ७. ९७.

हमिय ,, ७. ९५.

होत्ता ,, ७. ९७.

+उत्. उअभुअन्त (उद्धयत्) ६.

४०.

+प्र. पहुअहिं (प्रभवति) ८. ४३.

-पहुवन्त (प्रभवत्) ६. ४०.

-पहुप्पन्त ,, ६. ४१.

-पहुत्तअ (प्राप्त) २. ९१; ८. १५.

-पहुत्त (प्रभूत) २. ५४.

+सम्. संभाविअ (संभावित) ६.

२३.

१ सू (SK.) १. ४४, ६३; २. १२;

छ. ७६; ५. ११.

३ सू (अ) १. ४०.

भूमि (SK.) छ. ३०; ७. ३, १०.

भूरी (SK.) ८. ४१.

√भूव

भूसेमि (भूषयामि) ३. ६९.

भूसिअ (भूषित) १. २, ५. ६१.

भूसण (भूषण) ३. ६६

भूसा (भूषा) २. ३५.

√भू

भरिअ (भृत) ७. ६५.

भेग (भेक) ५. १९; ७. १८.

भेरी (SK.) ८. १३.

भोत्तव्व (भोक्तव्य) ७. ५१.

√भम्

भमन्ते (भाम्यत.) ५. ४७.

भमि (भम) ८. १४.

भामह (भमयति) ५. ७५.

भमाहेह ,, ५. ७५.

भमिअह (भाम्यते) ८. ६१.

भामिअ (भमित) ६. १९.

भामिव (भमयित्वा) २. १२.

+उत्. उअममिअ (उद्धमित) २.

१४.

√अमराय्

अमराअ (अमरायित) २. ५८.

म

म (मा) ८. १४, १८, २२, ३१,

४०, ६३.

१ मअ (मद=मदजल) १. ३६; २.

२१. मय २. २५, ३१, ६. ६१,

१०२

२ मअ (मद=अभिमान) ७. ३९; ८.

५७. मय ३. २१; ७. ८७.

मह (मति) २. ४६; ४७; ६. ४०;

७. २१.

- मङ्गल (मलिन) १. ६०.
 मङ्गळा (मदीया) ३. ७५.
 मन्त्र (मन्त्रक) १. ७९.
 मन्त्रसूत्र (मन्त्र) ३. ९०.
 मन्त्र (मन्त्रक) १. ६८; ४. ३.
 मन्त्र (मन्त्रक—बालपुण्य) ३. ६९.
 मन्त्रलि (मौलि) २. ८५; ६. ३६.
 मन्त्रलिख (मन्त्रलिखित) १. ६८.
 मन्त्रदी (मन्त्रदी) १. ७६; ४. ४३.
 मन्त्रह (मन्त्रह) २. १४.
 म (मा) ८. ६३.
 मन्त्र (मांस) १. १५; ६. ५५.
 मन्त्रल (मांसल) १. ४९.
 मन्त्रासूत्र (मांसासूत्र) ६. ५५.
 मन्त्रु (मन्त्रु) ३. ३८.
 मन्त्रक (मन्त्रक) ८. ६९.
 मन्त्रह (मन्त्रह) ४. ६५; ६. ७७.
 मन्त्र (मार्ग) ६. ९१; ७. १२, २०,
 ३७; ८. ४, २६.
 मन्त्रल (SK.) २. ४२, ७८; ७.
 ९०; ८. ११, ८३.
 मन्त्र (मन्त्र) ५. ५८.
 मन्त्रि (मन्त्रि) ७. ६०.
 √मन्त्र P. (मन्त्र)
- +नि. गुमन्त्रि (निगुण) ६. ८३.
 मन्त्रण (मन्त्रण) ४. ६३; ६. ६४.
 मन्त्रण (मन्त्रण) ६. ६८.
 मन्त्रार (मन्त्रार) ३. ६६.
 मन्त्र (मन्त्र) ३. ४१, ४. २५, ४४,
 ५१; ७. ५, ७०; ८. १५.
 मन्त्रण (मन्त्रण) ३. ३८.
 मन्त्रणहतरु (मन्त्रणहतरु) ३. ३८.
 मन्त्रिम (मन्त्रिम) १. २३, ३६
- मन्त्र (मन्त्रार) ३. ६६.
 मन्त्रिणा (मन्त्रिका) ३. ६५.
 मन्त्रिणा (मन्त्रिका) ३. ५.
 √मन्त्र P. (मन्त्र)
 मन्त्रि (मन्त्रि) ६. ८६.
 √मन्त्र P. (मन्त्र)
 मन्त्रि (मन्त्रि) ६. ८७.
 मन्त्र (मन्त्र) १. २०; २. २, ७९,
 ८०; ३. ३७, ३८, ५३, ८७,
 ९०; ४. ४०, ७४; ५. ६; ६.
 २०, २३, ९५; ७. १२, ३२,
 ४३, ५७, ६०, ६६, ७९; ८.
 २, १७, १८, २०, २२, ४९,
 ४६, ५६, ६३, ६७, ६९, ७६,
 ७८, ८१.
 मन्त्रिल (मन्त्रिल) १. १२.
 मन्त्रि (मन्त्रि) ३. ८९.
 मन्त्रिल (मन्त्रिल) १. १३.
 मन्त्रि (मन्त्रि) ७. ९४.
 मन्त्रि (मन्त्रि) १. १०; २. ६;
 ४. ६४.
 मन्त्रि (मन्त्रि) ३. ८९.
 मन्त्रि " ८. ६३.
 मन्त्रि (SK.) १. ७५; २. ३४; ५.
 ६०; ६. ३७, ५४, ७५.
 मन्त्रि (मन्त्रि) १. ५४.
 मन्त्रि (मन्त्रि) ३. ८९.
 मन्त्रि (मन्त्रि) २. १५.
 मन्त्रि (मन्त्रि) ८. ३९.
 मन्त्रि (मन्त्रि) ४. १७.
 मन्त्रि (मन्त्रि) ६. ७९.

मणोसिल (मनःशिला) १. १३.

मणोहर (मनोहर) २. ७.

√मण्ड

मण्डल (मण्डित) १. ७६.

मण्डल (मण्डन) १. ११; ६. ७६.

मण्डक (BK.) ३. ५, ६१.

मण्डलगा (मण्डलगा) ६. ६१.

मण्डलिका (मण्डलिका) ६. २६.

मण्डव (मण्डव) ५. ६३.

मण्डविआ (मण्डविका) ६. २६.

मतन (मदन) ८. ६.

मरधा (मरुधा) ८. ३८.

√मरु

मरु १. ७९; ३. ३७; ५. २,

१९, ३२, ३३.

मरु (BK.) ६. ४९, ७८.

मरु (मरु) ८. ५.

√मरु

मरुति (मरुति) ८. ६१, ७८.

मरु (मरु) ७. ४६.

मरुति (मरुति) ६. ४४.

मरु (निवेधे) ८. ४९, ५१.

१ मरु (मरु=जम्ब) ६. २८; ७. ७१;

८. १, ११.

२ मरु (मरु=शुभविचार) ६. ४७.

मरुमरु (मरुमरु) ३. १४.

√मरु

मरुति (मरुति) ६. ८२.

मरु (मरु) ३. १४.

मरुति (मरुति) ८. ७४.

१ मरु B. मरु.

२ मरु (मरु) २. ७१.

मरु-मरु (मरु-मरु) २. २८.

मरु-मरु (मरु-मरु) १. ८१; २. २७.

मरु-मरु (मरु-मरु) १. १३; ३. ४६;

४. ४२, ६८.

मरु-मरु (मरु-मरु) १. ७; ३. २, ३,

१०, १२, १४, ४८, ५१; ४.

६, ३४; ५. ५९, ७४; ७. ४,

१६.

मरु-मरु (मरु-मरु) ५. १३.

मरु-मरु (मरु-मरु) ३. ४; ५.

५६.

मरु-मरु (मरु-मरु) ६. ५४; ६. १०.

मरु-मरु (मरु-मरु) ४. १७.

मरु-मरु (मरु-मरु) १. ७८.

मरु-मरु (मरु-मरु) २. २९.

मरु-मरु (BK.) ४. २; ५. ५०; ७.

४२; ८. २४, ५०, ६२.

मरु-मरु (मरु-मरु) १. ४८; ३. ६०.

मरु-मरु (मरु-मरु) २. ७८; ५. ७६.

१/मरु P. (मरु)

मरु-मरु (मरु-मरु) ६. ८५.

२ मरु (BK.) १. ६४, ६६; २. ५५,

८२; ७. ५८; ८. ३५.

मरु-मरु (मरु-मरु) ३. ९.

मरु-मरु (BK.) ३. ११.

मरु-मरु (मरु-मरु) ३. १५.

मरु-मरु (मरु-मरु) ३. ६९.

मरु (BK.) २. २, ३.

मरु-मरु (मरु-मरु) ६. ६५.

मरु-मरु (मरु-मरु) ३. ५२; ४. ९.

मरु (BK.) ४. ६.

मरु-मरु (मरु-मरु) १. ८१.

मसण (मसणान) ३. ३९

मसिअ (मसण) १. ८१; ६. ८७.

√मस्य

+नि. पुमन् (निमन्) १. ६२.

√मह

महह (पूजयति) ७. ७०.

महिअ (महित) २. ३, १३; ४. ५७.

महिअ (महिता) ७. ७३.

√मह P. (काह)

महह (काहति) ७. ३७

महसि (काहसि) ८. ७६.

महदि (महि) ३. ४१.

महन्त (महत्) ७. ५१.

महन्द ,, ७. ९२.

√महमह P. (प्रस)

महमहेह (प्रसरति) ५. १७.

महमहिअ (प्रसव) २. ३९; ५. १, ३.

महमहन्त (प्रसरत) ६. ४९.

महमहिअ (प्रसव) ४. २४.

महव (मववत्) ७. ९४.

महाजणिअ (महाजनिक्) ६. ३४

महातठ (महातट) ६. ८६.

महापरसु (महापरशु) २. १९.

महामच (महामाल) ६. २६.

महाभुणि (महाभुमि) ८. ६२.

महारविल (महाविल) १. ५८.

महि° (मही) ३. ५; ६. ७६.

महि-अल (महीतल) १. ३२; २. ५, २६; ६. १४.

महिमा (महत्त्व) १. २६; ७. ६३

महिला (SK) ४. ४१; ७. ९, ११, १७.

महि-वट (महीवट) १. ८०

महि-सामिआ (महीस्वामिन्) ७. ९३.

मही (SK.) १. ६८; २. ५४; ६. ३७, १००

१ महु (मधु-वसन्त) ३. ७, ८, ११, १४, ३०, ३४, ३८, ४७, ५२, ७०.

२ महु (मधु-क्षौद्र) २. २७; ३. ८; ४. ३, ३३, ३८, ४०.

३ महु (मधु-मधूक) ४. २२.

महुअ (मधूक) १. ७५; ३. २८.

महुर (मधुर) १. ९, ७५, ९०; २. ७२.

महुरा (मधुरा) ४. ६०; ६. ९०, ९३.

महुराहिव (मधुराधिप) ६. ८८.

महुरस (मधुरेश) ६. ९२, ९३.

महुअ (मधूक) १. ७५.

महेअ (SK.) ६. ७८.

महेला (SK.) ७. २१.

१√मा

माह (भाति) ५. १४.

मिद (मित) ८. ४.

+विनिर्. विणिम्मिअ (विनिर्मित) २. ४२.

२ मा (SK.) २. ८०, ८१; ३. ७५, ७९; ४. २०, ५१, ५६; ७. २४, २९, १००; ८. ६३.

माळरा (मात्) ४. ५७.

माआ ,, ४. ५७; ७. ८५.

माह° ,, १. ८४, ८५.

माई (मायि) ४. ८.
 माई (माय) ३. ३.
 १ माइक (मृदुक) १. ७९.
 २ माइक (मृदुत्व) १. ७९; २. ८२.
 माइक (माइक) ३. ७२.
 माइक (मृदुत्व) २. ८२.
 माइसिआ (माइसिआ) ३. ७३.
 माइ-हूर (माइगुह) १. ८४.
 माइक (माडी=संताह) ३. ५४.
 माण (मान) ३. १३, ५१; ४. १४;
 ६. १४, ५२, ८५; ८. ७७.
 माणहता (मानवती) ३. ८४; ४.
 ११.
 १ माणस (मानस=देवसरस) ५. ६५.
 २ माणस (मनस) ७. १२.
 माणिणी (मानिनी) ३. १३, ८०;
 ६. १४.
 माणुस (मानुष) ८. २१, ६६.
 √मान्
 मानन्ति (मानयन्ति) २. ६१.
 माणिक (मानयितुं) ४. २१.
 मामि (सख्या आमन्त्रणे) ४. १०.
 मायन्द (माकन्द) ३. ३७.
 माया (BK.) ७. १५; ८. ७७.
 मायिस (माइय) ३. १०६.
 √मार्ग
 मगन्ति (मार्गयन्ति) १. ५४.
 मगसु (मार्गय) ७. १००.
 +प्र. मसगदि (मार्गयन्ति) ८. ५९.
 माक (माका) ८. ८३.
 माकई (माकती) ५. ५.
 माकई ११ ५. ३, १३.

माळा (BK.) ३. ५२, ५४, ५.
 ४९, ५२, ५३, ५६, ५७, ७६;
 ६. ६५.
 माळारी (माळकारी) ४. ४.
 माळि (माळि) २. १४.
 माळिणी (माळिनी) ५. ४५, ७४.
 माळूर (BK.) ५. ३७.
 मास (मांस) १. १५.
 मासक (मांसक) ५. ५५.
 माहप्य (माहाप्य) १. १५.
 माहुकिङ्ग (माहुकिङ्ग) २. ४२.
 मिभङ्ग (मृगाङ्ग) १. ८१.
 मिहङ्ग (मृग) १. ८६.
 मिह (मृग) १. ५६; २. ४८; ५.
 ५४.
 मिह (मृग) १. ८२.
 मिहङ्ग (मिह्याङ्ग) ७. ४६; ८.
 ३९.
 मिहङ्ग-दिङ्गि (मिह्याङ्गि) २. ४७.
 मिहङ्ग (मिह्या) ८. ५१.
 मिहङ्ग-दंशण (मिह्यादंशण) ८. ५७.
 मिहङ्ग-दिङ्गि (मिह्याङ्गि) ७. ४०.
 मिह (मिह) ४. १८; ५. ११; ७.
 ८, ९३; ८. १६, ४४.
 √मिल
 मिलिङ्ग (मिलित) ५. ५१, ६९,
 ९९.
 मिलिङ्ग (मिलित) ४. ४०.
 मिलिङ्ग (मिलित्वा) ८. ६२.
 +परि. परिमिलिङ्ग (परिमिलित)
 ५. १२.
 मिलाणा (मिलाणा) ४. १६.

- मिश्रित (मोचनशील) ६. ५५.
 मिष्टेवा (मोक्तव्य) ८. १८.
 मित्र (स्वार्थे) ४. ४.
 √मिश्र
 मीक्षित (मिश्रित) ६. १९.
 मित्र (मित्र) ३. ४; ४. ७, २९.
 मित्रुण (मित्रुण) ३. ७१; ४. १,
 ४०; ५. ४६; ६. १७.
 √मील
 +अप. अपमिश्रित (अपमीलित) ७.
 ६४.
 —अपमीलित ,, ७. ६४
 मीलण (मीलन) १. ५६.
 मीला (मिथा) ३. ८९.
 मीलाहित (मिश्र) ३. ८९.
 मुद्राङ्गि (मुद्राङ्गि) १. ८६.
 मुद्रक (मोक्ष) ८. १०.
 १ मुक्क (मोक्ष) ३. ५६.
 २ मुक्क (मोक्ष) ७. ३६, ३७, ४७;
 ८. १५, १७, ३६, ३६, ६१.
 मुक्क-पद (मोक्षपद) ८. ४.
 √मुष्
 मुष्मि ३. ८७.
 मोञ्च (मोक्षामि) ५. १४.
 मुष् ४. ५२.
 मुष्मर (मुष्मर) ४. १७.
 मुष्मन्त (मुष्मन्त) ३. ५७.
 मुष्क (मुक्त) २. ८२; ३. १७,
 ४०; ४. २, २८; ५. १८,
 ९१; ६. २; ८. ७.
 मोर्तु (मोर्तु) ७. ६६.
 मुष्णदि ,, ८. ७८

- मोर्तु (मोर्तु) २. ७६; ३. ७४;
 ७. ७०.
 मोर्तुण ,, ७. ५१.
 +परि. परिमुक्त (परिमुक्त) ५. ४.
 +प्र. प्रमुक्त (प्रमुक्त) ३. ४५.
 मुञ्चुन्द (मुञ्चु) ५. ७३.
 १ मुञ्चिर (मुञ्चित=वर्धनशील) ३. ४०.
 २ मुञ्चिर (मुञ्चित) ३. ८९.
 मुञ्च (मुञ्च) ३. १३.
 √मुञ्च २. (भा)
 मुञ्च (मुञ्च) ८. ५४.
 मुञ्चिन्ति (मुञ्चन्ति) २. ६०.
 मुञ्चिन्तो (मुञ्चिन्तो) ४. १६.
 मुञ्चिन्तो (मुञ्चिन्तो) ४. १९.
 १ मुञ्चि (मुञ्चिन्तो) १. १४, २४;
 ५. १२; ६. ६; ७. ३१, ३२,
 ५७, ५८; ८. २९.
 २ मुञ्चि (मुञ्चिन्तो) ५. ५५,
 ५६.
 मुञ्चिन्तो (मुञ्चिन्तो) ६. ६.
 मुञ्चा (मुञ्चा) ४. ४२.
 मुञ्चावक (मुञ्चावक) २. ५५.
 १ मुञ्चि (मुञ्चि) २. १५; ७. ५२.
 २ मुञ्चि (मुञ्चि) १. २३; ७. ४९, ६१;
 ८. १७, २५, ६०.
 मुञ्चिन्तो (मुञ्चिन्तो) १. २, ४३.
 मुञ्चा (मुञ्चा) ५. १८.
 √मुञ्च
 मुञ्च (मुञ्च) ३. ७४.
 मुञ्च (मुञ्च) ८. ४८, ५९.
 मुञ्च (मुञ्च) २. ५५; ३. १३.
 मुञ्च (मुञ्च) ३. १३.

१ मुद्रा (मुद्रा) ३. ५८; ४. ४८; ५. ४८.

२ मुद्रा (मुद्रा) ८. २३.

√मुद्र P. (स्फुट)

मुद्रिण (स्फुटित) ६. ७६.

मुद्र-वेरिभ (मुद्रवेरिन्) २. ४.

मुद्रवन् (मुद्र) ३. ५६.

√मुद्रर्ष

मुद्रिण्यन् (मुद्रर्षिते) ५. ५२.

मुद्र (मुद्र) ३. २७.

√मुद्रमुद्र P. (मद्र)

मुद्रमुद्रिण (मद्र) ३. ६९.

मुद्रक-धर (मद्र.) ३. ७०.

√मुद्र

मुद्रार (मुद्रते) ७. ५६.

मुद्र ७. २१, २८; ८. १८.

मुद्र (मुद्र) ३. ३, ४, ११, ७०; २.

२३, ११, ६१; ३. ९; ४. २८,

३९; ५. ३; ६. १३, ६७; ७.

४१.

मुद्रर (मुद्रर) २. ७१.

मुद्रक ॥ २. ६४.

मुद्रिना (मुद्रा) ७. १०; ८. १४.

मुद्रुत (मुद्रुत) ६. २८.

√मूर P. (मूर)

मूरीभ (अभाङ्गीभ) ३. ६८.

मूकभ (मूक) ५. ७०.

मूकभो (मूकतः) ७. ७८.

मूमण (मूमिक) ३. ५८.

मूसल (मूसल) ३. ७०.

√मू

मरही (अज्रियत) ६. ८०.

मारह (मारयति) ५. ७७.

√मृत्

मड्डिण (मडित) ३. ९.

मेहणी (मेहिनी) ३. ३०; ६. ७९;

७. १४.

मेव (मृ.) ३. ७७; ८. १.

मेदिभूष (मेदिभूत) २. ४३.

मेरा (मर्यादा) ३. ५७; ३. ४५; ५.

११; ७. १०, ३०.

मेळभ (मेळक) ५. १०३.

मेळवण (मिळण) ३. १८.

√मेळ P. (मृत्)

मेळर (मृत्ति) ८. १५.

—म. ममिळिज (मृत्पुष्प) ८. २१.

मोऽक (मोक्ष) ८. ४.

मोक्ष ॥ ७. ६, ६४; ८. ४३,

५५, ७०.

√मोहाय P. (मृत्)

मोहारभ (मोहायित) ५. १०४;

७. १३.

मोक्षभ (मोक्षभ) ७. ५१.

मोक्षमणा (मोक्षमण) ७. ५१.

मोर (मूर) ५. २.

मोरवळा (मुद्रा) ४. २०.

१ मोह (मयूख) २. १४.

२ मोह (मृ.) २. ५३; ५. ५, १५;

७. ४६, ६४, ७२, ७९, ८४,

८६; ८. ४०.

मोहणिज (मोहनीज) ७. ४७.

मोह-निहा (मोहनिहा) ५. ५०.

√मू

मकलन्त (अज्रियत) ७. ३६.

मू (मृ) ३. २९; ४. ३३; ६. ८.

१√म्हुस P. (मुष्)

+प्र. पम्हुसन्ति (प्रमुष्णन्ति) ७.

२९.

२√म्हुस P. (यृश्)

+प्र. पम्हुस (यृश्) ७. ३९.

य

य ङ. ष.

यति (यदि) ८. ९.

यदि (यति) ८. ३.

√यश्

जञ्छश् (यञ्छति) ७. ५५.

+उच्. छञ्जश् (उच्यते) ७. ५०.

५९.

यय (जगत्) ८. ३.

√या

याति ८. ९.

जाइ (याति) ८. ५५.

जन्ति (यान्ति) ४. ६४.

यन्ति ,, ८. ८.

जासि (यासि) ३. ८५; ४. १०.

जन्त (यात्) ५. ९२

जन्ती (यान्ती) ५. ५१.

जाविश् (यापयित्वा) ६. ३८.

यातिस (यादृश) ८. ९.

याव (यावत्) ८. १०.

√यु

जुम् (युत) ५. ७२.

√युज्

जुत् (युज्) ६. ३; ७. १००.

जोविज् (योजित) २. ५३.

+नि. निजोज्जु (नियुज्ज्वल्) ८.

२२.

-नियोजित ८. १३.

+प्र. पउत् (प्रयुक्त) २. ७४.

√युज्

जुज्जश् (युध्यते) ७. ५६.

जुज्जन्त (युध्यमान) ६. ६०.

युध्यद्

त (त्वम्) १. ४९; ४. ११,

५६; ५. २१, ७२,

९६, ९८; ७. ९५.

तुं ,, ५. २१; ७. ९३

तुमं ,, २. ८०, ४. ५६;

५. २१, ७२, ९८;

६. ७१, ९७; ७.

९४, ९७, १०२.

तुमयं ,, ४. ११; ७. ९३.

तुव ,, ५. २१

तुव् ,, ५. २१; ८. १४.

तुहुं ,, ८. ३१, ७०.

तुग्हे (युयम्) ५. २१.

तुज्ज् ,, ५. २१.

तुज्जे ,, ५. २२.

तुम्भे ,, ५. २१, ९८.

तुम्ह् ,, ५. २१.

तुम्हर्हे ,, ८. ३१.

तुम्हे ,, ५. २२, ९९; ८.

३१.

तुग्हे ,, ५. २१.

मे ,, ५. २१.

तं (त्वाम्) १. ६६; २. ५६; ५.

२२, ८०, ८१.

तर्हं ,, ८. ३२.

तुप् ,, ५. २२.

तु (त्वाम्)	५. २२.
तुम् "	२. ५०; ५. २२.
तुमे "	५. २२.
तुभं "	५. २२.
तुह "	५. २२.
महं "	८. ३२.
उज्जहे (युष्मान्)	५. २३.
तुज्जह "	५. २३.
तुज्जसे "	५. २३.
तुज्जमे "	५. २३.
तुज्जहं "	८. ३२.
तुज्जहे "	५. २३; ८. ३२.
तुज्जसे "	५. २३.
मे "	५. २३.
धो "	५. २३.
तह (त्वया)	५. २४; ६. ९६; ७. ९३.
तहं "	८. ३३.
तय "	६. ९२; ७. १७; ५. २४.
तुमह "	५. २४; ६. ७३; ७. १०१.
तुमह "	५. २४; ६. ९८.
तुमं "	५. २४.
तुमाह "	५. २४.
तुमे "	५. २४.
ते "	५. २४.
दि "	५. २४.
दे "	५. २४.
महं "	८. ३३.
मे "	५. २४.
उज्जहेहि (युष्माभिः)	५. २५.
उज्जहेहि "	५. २५.

उज्जहेहि (युष्माभिः)	५. २५.
तुज्जसेहि "	५. २५.
तुज्जमेहि "	५. २५.
तुज्जहेहि "	५. २५; ८. ३४.
तुज्जहेहि "	५. २५.
मे "	५. २५.
तहत्तो (त्वत्)	५. २६.
तह "	८. ३५.
तहिन्तो "	५. २७.
तुज्जह "	५. २७.
तुज्जहत्तो "	५. २६.
तुज्जह "	८. ३५.
तुमह "	८. ३५.
तुमह "	५. २७.
तुमहत्तो "	५. २६.
तुमह "	५. २७.
तुमहत्तो "	५. २६.
तुमह "	५. २७.
तुमहत्तो "	५. २६.
तुमहत्तो (युष्मतः)	५. २८.
तुमहत्तो "	५. २८.
तुमहत्तो "	५. २८.
तुमहत्तो "	५. २८.
तुमहत्तो "	५. २८.
तुमहत्तो "	८. ३६.
तुमहत्तो "	५. २८.
ह (तव)	५. २९.
उज्जह "	५. ३०.
उज्जह "	५. ३०.

वम्ह (तव)	५. ३०.
उम्ह "	५. ३०.
ए "	५. २९.
तह "	५. २९.
तउ "	८. ३४.
तु "	५. २९.
तुं "	५. २९.
तुज्झं "	१. ६१, ७०; २. ५७; ३. ६९; ४. १२, १४, १७; ५. ३०; ६. २, ७८, ८०, ८५, ८६, ८८, ९५, ९७, १०३; ७. १०१.
तुज्झु "	८. ३४.
तुज्झं "	८. ३४.
तुम्भ "	५. ३०.
तुम "	५. २९.
तुमाह "	५. २९.
तुमे "	५. २९.
तुमो "	५. २९.
तुम्ह "	५. २९.
तुम्हं "	५. ३०.
तुव "	५. २९.
तुव्ह "	१. २९, ३०, ८०; २. ५४, ५५, ५८, ६१, ८१; ३. ६३, ६८, ७६, ७८, ८२; ४. ११, १४, १९; ५. २९, ९६; ६. ४७, ६१, ६२, ७०, ७३, ७४, ७५, ७६,

	७९, ८१, ८२, ८३, ८७, ८९, ९०, ९१, ९२, ९३, ९४, १०१, १०२, १०६; ७. ९६, ९९, १००; ८. ४२.
तुहं (तव)	५. २९; ६. ९९.
ते "	५. २९.
दि "	५. २९.
दे "	५. २९.
उम्भाणं (युष्माकम्)	५. ३३.
उम्हाण "	५. ३२.
उम्हाणं "	५. ३२.
तुं "	५. ३१.
तुज्झ "	५. ३२.
तुज्झं "	५. ३२.
तुज्झाण "	५. ३३.
तुज्झाणं "	५. ३३.
तुम्भ "	५. ३१.
तुम्भं "	५. ३१.
तुम्भाण "	५. ३१.
तुम्भाणं "	५. ३३.
तुमाण "	७. ३२.
तुमाण "	५. ३२.
तुम्ह "	५. ३१; ८. ३६.
तुम्हं "	५. ३१.
तुम्हहं "	८. ३६.
तुम्हाण "	५. ३१.
तुम्हाणं "	५. ३३.
तुवाण "	५. ३१.
तुवाणं "	५. ३२.

तुहाण (युष्माकम्)	५. ३३.
तुहाणं	५. ३३.
मे	५. ३१.
वो	५. ३१.
तह (त्वयि)	५. ३४; ६. १००.
तहं	२. ६०; ८. ३३.
तद्य	५. ३४.
तुज्जम्मि	५. ३४.
तुज्जम्मि	५. ३४.
तुमय	५. ३४.
तुमम्मि	५. ३४; ६. ७७, १०५; ७. १००.
तुमार	५. ३४.
तुमे	५. ३४.
तुमि	५. ३४.
तुम्हम्मि	५. ३४.
तुवम्मि	५. ३४.
तुवम्मि	५. ३४.
पहं	८. ३३.
तुज्जसु (युष्मासु)	५. ३६.
तुज्जसु	५. ३६.
तुज्जेसु	५. ३५.
तुज्जसु	५. ३६.
तुज्जसु	५. ३६.
तुज्जेसु	५. ३५.
तुमसु	५. ३५.
तुमेसु	५. ३५.
तुम्हसु	५. ३६.
तुम्हसु	५. ३६; ८. ३६.
तुम्हेसु	५. ३५.
तुवसु	५. ३५.
तुवेसु	५. ३५.
तुसु	५. ३५.

तुवसु (युष्मासु)	५. ३५.
तुवेसु	५. ३५.
योग (BK.)	८. ९, ११.
योगि (योगिन्)	८. ७, १२.
य्येव (एव)	७. १०१.

र (पादपूरणे)	४. २१.
१ रह (रति=कामप्रिया)	३. ७, ७२; ४. ४०.
२ रह (रति=सुरत)	३. १२, ८९; ४. १६; ५. ४, ७४; ६. १७.
३ रह (रति=प्रीति)	४. ३३; ८. ५२.
रह जाह (रतिनाथ)	३. ७.
रह-माह	५. १८.
रह-पहु (रतिमनु)	४. ३९.
रह-वह (रतिपति)	३. ७७.
रह-सूहव (रतिमुमग)	३. ७०; २. ३३.
रहसुह (रतीश्वर)	३. ४२.
रंभा (रम्भा)	३. ९१.
रक्खण (रक्षण)	६. ५०.

✓रक्ष

रक्षिमो (रक्षासः)	५. ५३.
रक्षीज (भरक्षत्)	६. ९३.
रक्षिज्जसु (रक्ष्यस्व)	७. ९४.
रक्षिज (रक्षित)	२. ४.
रक्षोकिर (चलनशील)	६. ३२.
रक्ष (BK.)	२. ७४.

✓रघु

रघव (रचित)	२. १७; ३. ३१, ५४; ४. ३७; ६. ५९.
+वि. विरघव (विरचित)	३. ५९.

रखणी (रखनी) ७. २८.

रखिर (रागपर) ३. ८७.

रख (रखस) २. ८५; ३. ५. रय ५.
५६; ७. ५८.

रखा (राख्य) १. ११, ३२; ७. ५,
९७, १०१.

√रख्

रखइ (रख्यते) ७. २१.

रख (रख्यस्व) ३. ८०.

रखिअ (रखित) २. ७०; ३. ४४.

रग्य (रक्त) २. ८७.

रत्त ,, १. ५८, ५९; २.
८७; ३. ८०; ६. २.

—वि. विरत्त (विरक्त) ३. ३५.

रखण (रखन) ६. ३३.

√रण्

रणिअ (रणित) ८. २५.

रण (४४.) ४. ४८; ६. ५०, ५५,
६०; ६३, ६४.

रण्य (अरण्य) १. ४२, ४६; ६.
१०१.

रत्ति (राति) ३. ३९; ५. ६२; ८.
६८.

रण (अरण्य) ८. १०.

√रम्

—आ. आरम्भ (आरम्भ) ३. ७०.

—आरब्ध ,, ३. ७१.

—आरम्भ (आरम्भ) ६. १०५.

√रम्

रमइ (रमते) १. १३; ४. ६९;
५. ९९; ८. १५.

रमय ,, ४. ५३.

रमिअ (रमते) ५. ९९.

रमेअ ,, ५. ९९.

रमन्ते ४. ५५, ५९, ६१.

रमते ४. ४७.

रमासु (रमे) ५. ९६.

रमिमो (रमामहे) ५. ९८.

रमिअइ (रम्यते) ५. ८.

रमिअ (रमिष्यते) ५. १००.

रमिस्सदि ,, ७. ९९.

रमिदिह ,, ५. १००.

रमेअ ,, ५. १००.

रमइ (रमताम्) ५. ९६, १००.

रमन्तु (रमन्ताम्) ५. ९८.

रम (रमस्व) ४. १०; ५. ९८.

रमसु ,, ५. ९६, ९८.

रमिअहि, ५. ९८.

रमेअसु ,, ५. ९८.

रमेअे ,, ५. ९८.

रमइ (रमध्वम्) ५. ९८.

रमेअ (अरमिष्यते) १. ५४.

रज (रत्त) २. ३२; ४. ११; ५.
७८.

रव ,, ३. १०, ४६; ७. ६८.

रमिअ ,, ३. ७३; ४. ५०.

रमिअ (रमित) ३. ८९.

रममाणा (कीडन्ती) ४. ४७; ५.
४९.

रममाणी ,, ४. ४६; ७.
१४.

१ रमण (SK.—क्रान्त) १. १६; ३.
८७; ४. १२, २०.

२ रमण (SK.—कीडन) ५. ३३.

३ रमण (SK. स्मरकृपिका) ७. १७, १८.

रमणि (रमणी) ७. १८, १९

रमणी (SK.) १. २२, ५३; ३. ७८; ७. १३.

रमिह (रमणशाल) १. १०; ४. ५४, ६८, ७२; ५. ९२; ७. १८.

रम्यण (तक्षण) ७. ४०.

रम्यण ,, ७. ४०.

१५/रम्भ १. (राम्)

रम्भन्ति (राम्भन्ति) ७. ८.

२५/रम्भ १. (रम्)

+आ. आरम्भञ (आरम्भ) ६. १०५.

—आरम्भञ ,, १. २१.

रम्भा (SK.) १. ७७; ३. ६७.

रम्भ (रम्भ) २. २५; ४. ७१.

रम्भा (रम्भा) ४. ६, ४३; ७. २०.

१ रय ४. रज.

२ रय (वेग) ५. ५६.

रयण (रय) १. ८, २७, ८५; ३. ४७; ६. ३४; ८. २८, ६०.

रयणी (रयनी) १. १६.

रय (SK.) २. ६४; ३. ३०; ४. २२; ५. ७; ६. ४, ३०, ४८.

रयि (SK.) १. ६२, ६६, ६७; २. १९, ४८, ६४, ८७; ३. ३०; ६. २३.

रय (SK.) ४. ४१; ६. ८, १९; ७. ३६; ८. २४.

रसावल (SK.) ७. १९.

रसि (रसि) ३. ३०.

४/रह

रहिज (रहित) १. ५; २. १८; ७. २६.

रहिज ,, ८. २, ४.

+वि. विरहिज (विरहित) ३. २०.

रह (रय) ६. ६४.

रहज (रयज) ५. ८९.

रहजी (रयजी) ५. ८९.

रहस (रयस) ४. ६८.

१ राभ (राग) १. ५९, राय ३. ७०; ७. १९.

२ राभ (रागम्)

राव १. ८१; ४. ६९.

राया (राजा) १. ७१, ८५; २. १७, ८१; ५. ८७, ३. ३१, ६५, ७६, १०७; ७. १.

राणो (राजानः; राजो वा) ४. ६१.

राबा (राजानः) ४. ५९.

रायाणो ,, ४. ५९, ६१.

राव (हि राजम्) ७. ९४.

राया ,, ४. ५९.

रायाणो ,, ४. ५९.

राय (राजानम्) ४. ६३.

रायणा (राया) ४. ६१.

रायण ,, ४. ६१.

रण्णा ,, ४. ६१, ६५.

राचिन्ना ,, ८. ६.

रण्णा ,, ८. ६.

राहिहि (राजभिः) ४. ६३.

रापहि ,, २. ६३.

रायाणेहि ,, ४. ६४.

रण्णो (राजः) ४. ६०.

रायाड ,, ४. ६०.

राईहिन्तो (राजभ्यः) छ. ६४.
 राइणो (राइः) छ. ६२, ६५.
 रण्णो ,, छ. ६०, ६२, ६५.
 रायस्स ,, छ. ६०.
 राईण (राइणम्) छ. ६४.
 राईण ,, छ. ६३.
 राइम्मि (राइमि) छ. ६२
 राईसु (राजसु) छ. ६४.
 लाच^० ८. १२.

राइक (राजकीय) ३. ७६.
 राइन्द (राजेन्द्र) १. २८.
 रा-उल (राजकुल) २. ७३.
 राग (BK.) ८. ७६.

√राज्

राज (राजित) ६. ६३.
 राम (BK.) १. ३१; छ. २५; ६.
 ४५.
 राम-इसि (रामधि) १. ८९.
 रामा (BK.) ७. १४, २०.
 राय B. राज.
 राय-उल (राजकुल) २. ७३
 रायकेह (राजकीय) ३. ७६.
 राय-रिसि (राजधि) १. ८९.
 राय-वाडिआ (राजपाटिका—चतुरङ्ग-
 सैन्यअमकरण) २. २१.

१√राज P. (रज्)

राविडं (राजयितुम्) ६. ३३.

२ राय (BK.) १. ५३.

रासि (राशि) छ. ३७.

√रिअ P. (प्र-विशू)

रिअइ (प्रविशति) ७. २८.

१ रिउ (कतु) १. ९०; २. ७९, ८१;
 ३. ५९.

२ रिउ (रिणु) १. ३१, ३४, ३५, ३६,
 ४२, ७१, ८२; २. २१, ५२,
 ५७; ६. ४३, ४४, ४७, ७५,
 ८५, ९०, ९१, ९४, ९६, ९७,
 ९९, १०१; ७. १.

रिक्स (कल) २. ८९.

√रिष्

+वि. विरेअन्त (विरेचयत्) ६.
 १७.

रिच्छ (कल) २. ९०.

रिजु (कल) १. ८९.

रिण (कल) १. ८९.

रिदि (कदि) १. ८९; ३. १३; ५.
 ५०.

रिसइ (कषम=अछ) १. ८९.

रिसि (कवि) ७. ३३; ३४.

रीडण (मण्डन) ६. ७६.

√रीर P. (राज्)

रीरिअ (राजित) ६. ६३.

रुइ (रुचि) १. ६३; ६. १३, १४,
 २८.

रुक्स (रुक्ष) १. ६८; ३. ६४.

रुचिम (रुचिमान्) ३. १८.

√रुज्

रुज (रुग्ण) २. ८३.

रुग्ग ,, २. ८३.

√रुज P. (रु)

रुजिअ (रुत) ६. ३८.

√रुण्ट P. (रु)

रुण्टिअ (रुत) ६. ३८.

✓रुह

रुजन्ति (रुहन्ति) १. ५६.
रोच्छं (रोदिष्यामि) ५. ९४.
रुण (रुदित) २. ४०; ४. ५८.
रुज् ,, १. ४६; ३. ८७;
४. ५३.
रोसूण (रुदिता) ७. ५९.

✓रुह

रुन्धिज्जह (रुन्धते) ७. ८१.
रुन्धय् ,, ७. ८१.
रुन्धिज्ज (रुह) ७. ५७.
रुह् ,, १. ६९; ८. १६,
२२, २३
रुन्धिज्ज ,, २. २८; ६. ९९;
७. ५७; ८. ४१.
रुन्धिज्ज ,, ७. ५७.
रुन्धन्त (रुन्धत्) ५. ११.
+अनु. अनुसुज्जह (अनुसुन्धते) ७.
८३.
-अनुसुन्धिज्जह ,, ७. ८३.
+उप. उपसुज्जह (उपसुन्धते) ७.
८३.
-उपसुन्धिज्जह ,, ७. ८३.
+नि. निरुह् १. २१, ६९.
+सम्. संसुज्जन्त (संसुन्धमान) ७.
८४.
-संसुन्धिज्जन्तम् ,, ७. ८४.

रुप्यमय (रूप्यमय) ६. १६.
रुप्यि (रुक्मिन्) ३. ३९.
रुप्यिणि (रुक्मिणी) ३. १७.

✓रुह

रुसह (रुहति) ७. ६६.
रुह (रुह) ४. १०; ५. ५९.

रुसनिव (रोषयित्वा) ४. ६६.

रुसा (रोषेण) १. ३०.
रुसा (रोष) २. २४.

✓रुह

रोहह (रोहति) ७. २१.
+भा. भारुह २. २९, ९०.
-भारोविषे (भारोप्य) ३. ३२.
+समा. समारुह २. ३२; ६.
५७.

रुहिर (रुपिर) ६. ६४.

रुह (रुप) ३. ६८; ४. ४५.

रुसज्ज (रोषण) ४. १५.

रे (समापणे) ३. ५६; ४. १३, ४७,
५६; ७. २०; ८. ४१.

✓रेभज P. (सुन्)

रेभजिज (सुक्त) ६. ५६.

रेणु (BK.) २. ८३; ७. ८७.

रेम (रिफ) २. ५५.

✓रेह P. (प्रावय्)

रेहन्त (प्रावयत्) ४. ६६.

रेवह (रेवती) २. २.

रेवा (BK.) ६. ८६, ८७.

रेसि (तादर्थ्य) ८. ७०.

रेसि ,, ८. ७०.

✓रेह P. (राज्)

रेहिज (राजित) ६. ६३.

✓रोज P. (पिप्)

रोषन्ति (पिषन्ति) ७. २९.

रोसग्य (रोदितव्य) ७. ५२.

रोचु-मण (रोदितुमनस्) ७. ५२.

रोम (BK.) २. ८५.

रोमंघ (रोमाघ) १. १२.

रोमञ्च ,, ५. १०२; ६. ५९.

रोमन्थ (SK.) ६. ३०.

रोल (कोलाहल) ५. ७६.

रोलम्ब (SK.) ३. ३०; ५. ६७.

रोविर (हर्षाश्रुमोचनशील) ७. ६१.

√रोसाण P. (मृज्)

रोसाणिम (मृष्ट) ६. ६६.

ल

१ लक्ष (लक्ष=संख्याविशेष) ६. ७५;

७. ७१; ८. ६८.

२ लक्ष (लक्ष्य=वेध्य) २. ५.

लक्ष^० (लाक्षा) १. ५८.

लक्षण (लक्षण) २. ८४; ६. ७८.

√लक्ष्

अलनिख (अलक्षि) ३. ३०,

३३.

लक्षित (लक्षित) २. १५.

√लग्

लग्न (लग्न) २. ६८, ७८; ३.

३३, ३४; ६. ६, ७, ५४.

+वि. विलग्न (विलग्न) ८. २१.

लङ्गलि (लाङ्गलिन्=वलभद्र) २. ६४.

लङ्गलि^० (लाङ्गली=शारदीयता) ५.

१०.

लङ्गली ,, ५. १५.

लङ्गल (लाङ्गल) ३. ८४.

लङ्गलि (लाङ्गलिन्) २. ६५.

√लङ्

लङ्गिज्ज (लङ्गयते) १. १७.

लङ्गिय (लङ्गित) ३. १०.

लङ्गि^० (लङ्गी) ६. १०७.

लङ्गी ,, १. ९, ४७, ८८;

४. ३, ५; ५. ७, ८०; ६.

६०, ७२; ७. १८.

लजा (SK.) ६. २०.

लजिर (लज्जनशील) ६. ६५.

लट्ट (लट्टा=कोशरवृक्ष) ५. ७२.

लट्टि (पट्टि) २. ५९; ३. ८, २१,

७७, ८४; ४. ७३.

लट्टह (प्रधान) ४. ५५.

लट्टहत्त (सौन्दर्य) ४. ५५.

√लड P. (स्मृ)

लडन्त (स्मरन्त) ६. ४५.

√लप्

लवर (लपति) ४. ३३.

लवन्ति (लपन्ति) ४. २; ५. ७१,

८१.

लवसि (लपसि) ४. ५१.

लवत्तु (लप) ४. ५१.

लविज (लपित) ५. २.

+आ. आलविज (आलपित) ३.

७२.

+उत्. उलविज (उलपित) ४. ८.

√लभ्

लभइ (लभते) ८. २०, २५, ८२.

लभदि ,, ८. ३.

लभेय्य (लप्स्यते) ८. १०.

लभइ (लप्स्यते) २. २५.

लभइहि (लप्स्यन्ते) ८. ६०.

लहिज्ज (लप्स्येत) ५. ८६.

लहिज्ज ,, ५. ८६.

लहिज (लप्स्येत) ४. ४६.

लहि ,, ८. ७५.

+उपा. उपाख्य (उपाख्य) ३.
८१, ८५.

√लम्ब

लंबत (लम्बमान) ३. ११.

+आ. आलम्बित (आलम्बित) ८.
१२.

लम्बित (लम्बमान) २. ७.

लम्ब (BK.=मनसः साम्यावरण) ७.
६६.

लम्बा (लम्बा) ३. ४६; ३. १४, १५;
४. ६; ५. ५, ६७, ६८; ३.
८७.

√लल

ललित (ललित) ३. ४५; ५. १५,
१०४; ३. २८, ४७; ७.
८१.

+उर. दुललित (दुललित) ४.
७४.

ललित (BK.) २. १४.

ललित (लावण्य) ३. ६१.

ललित (BK.=दुष्प्रविशेष) ५. ७७.

ललित (BK.) ३. १३, ३६, ४६,
५५, ५८, ६३; ४. ५; ५. ६८,
८५.

ललित (ललित) ४. २१.

√लल

+उत्. ललित (ललित) ३.
२७, ६५; ७. ४६.

+वि. ललित (ललित) ३. १२.

-ललित ५. ४६.

ललित (BK.) ४. ४४, ६५.

ललित ३. १६.

ललित (ललित) २. ३७.

ललित (ललित) ३. ६१.

√लल

लल (ललित) ५. १५, ७१, ८०.

लल (ललित) ५. ७१.

लल (ललित) ५. ३७.

लल (ललित) ३. ६६; ८. ७१.

लल (ललित) ३. ४६.

लल ३. १४.

ललित (लावण्य) २. १७.

ललित (BK.) ७. ११.

ललित (ललित) २. ६१.

ललित (BK.=मनोव्यवहार) २. ६५.

√लल ३. (नि-ली)

ललित (मिलीवमान) ३. ३७.

√लल

ललित (ललित) ८. ८१.

लल (BK.) ८. ८२.

ललित (ललित) २. १०.

√लल

लल (ललित) ३. १३.

√लल ३. (लल)

ललित (ललित) ३. १०२.

ललित (ललित) २. ५२.

√लल ३. (लल)

ललित (ललित) ३. १००.

√लल

ललित (ललित) ७. ११.

ललित (ललित) ७. ८१.

ललित (ललित) ७. ८०.

√ली

लीण (लीन) छ. २२; ल. २६;
४३.लीला (SK.) र. ९०; रे. १९; छ.
३९, ४२; प. १८, १९, ७४.

लीह (रेखा) ल. ६५.

लुंदाव (लुण्टाक) र. १८.

१√लुक् P. (नि-ली)

लुक्कन्त (निलीयमान) द. ३७.

२√लुक् P. (लुट्)

लुक्किम (लुडित) द. ७९.

√लुञ्छ P. (मृज्)

लुञ्छन्त (मृजत्) द. ६७.

लुणणी (लवनी) उ. ६९.

लुण्टण (लुण्टन) र. १८.

√लुभ्

लुभसि (लुभ्यसि) द. १०४.

लुढ (लुभ्य) द. ९७; ल. ४८,
५९.

लुम्बि° (लुम्बी) र. २१.

√लुल

लुलिआ (लुलिता) छ. ४४.

+वि. विलुलिआ (विलुलिता) छ.
४२.

लुहण (मार्जन) द. ६६.

√लृ

लृणिज्जइ (लृयते) उ. ७६.

लृणिज्जए ,, उ. ७३.

लृवइ ,, उ. ७३, ७६.

लृण (लृज्) द. ७०.

लोअ (लोक) र. ५, १२, १५, १८,
३६, ४२, ५१, ६२; र. ९०;
रे. २, १०; छ. १२, २२, ३३,४५, ६७, ७६; प. १४, ८४;
द. ६८, उ. ५९, ६४, ६५;

ल. २२, ३०, ७५, ८०. लोअ

छ. ७६; द. १०४.

लोअअ (लोचन) प. ८४; द. ३६,
१०७; उ. ५३.

लोअ-माआ (लोकमातृ) उ. ८५.

√लोक्

+प्र. मुलोअअ (प्रलोकित) र. ३३.

लोअ अ. लोअ.

√लोह P. (स्वप्)

लोहइ (स्वपिति) द. १००.

लोहय (लोअ) प. ८२.

लोइ ,, प. ३७.

°लोयणीकअ (°लोचनीकृत) रे. ३७.

लोअम (लोअत्त) ल. ४०.

१ लोह (SK.) र. १६.

२ लोह (लोअ) ल. ७७.

√लोहिताय

लोहिआइ (लोहितायसि) प. ६३.

लोहिआअइ (लोहितायते) प. ६३.

√ल्लस P. (ल्लप्)

ल्लसाविअ (ल्लसित) उ. ४२.

√लिह P. (नि-ली)

लिहकन्त (निलीयमान) द. ३७.

ख

१ ख (हव) र. १५, २०, २१, २३,
३८, ४१, ४९, ६०, ६२, ६६;
र. ३, १२, २७, ३२, ३६,
४३, ६८, ७७, ८७; रे. ९,
१७, ३४, ३९; छ. ४, ४०,
५०; प. ७, ६१, १०६; द.

१९, ८२; ७. १९, ३०, ३६;
८. १.

२ व (वाये) ७. ८५; ८. १८.

३ व (वाये) ४. ५१ ७. २७, ७१; ८.
१९, ६४.

४ व (वा) (वाये) ५. ५९.

वज (मत) ७. ४१, वय ७. ५०.

वज ७. ६४.

वह ३. प३.

१ वहर (वेर) २. ४; ३. ४६, ९५.

२ वहर (वज=हीरक) ३. ७५.

३ वहर (वज=विद्युत्) ३. ५१.

४ वहर (वज=वज्रि) ७. ३३, ३४,
३५.

वजक (वज्रक) ३. ४१, ६४.

वज (वज) ३. १२.

वज (वज्र) ३. १८.

वज (वज) २. ७०, ९१.

वजिज (वाजिक) २. ७०.

वज्रलि (वज्रलि) ३. १५.

वज्र (वज) ७. १.

वज्रगोष्ठिर (रोमन्धरीक) ३. ३०.

वज्री (व्याघ्री) ७. २७.

√वज्र

वोवज (वज्रयामि) ५. ९५.

वुवज (वज्रयते) ५. ८६.

वज (वज) ३. ८०; ७. १२.

वज " ८. ६७.

वोवु (वज्रु) ७. ५०.

वोवुण (वज्रु) ७. ५०.

√वज P. (काहु)

वजव (काहु) ७. ३७.

१ वजक (वज) ३. ६४.

२ वजक (वज्रक) ४. २८.

वजक-स्थक (वज्रःस्थक) ३. ४७.

वजकक (वज्रक) २. ९१.

वजकक (वात्सल्य) ७. ५२.

१√वज P. (वज)

वजव (वजति) ७. ४३.

२ वज (वज) ३. ५१.

√वजर P. (कथ)

वजर (कथय) ३. १.

√वज्र

वजिजव (वज्रयते) ३. १७.

वजर (वाजोर) ३. ६६.

वज्र (वज्रय) ३. १८.

वज (वज्र=प्रवाह) २. २५.

वज (वार्ता) ३. ६.

√वजव P. (विकल्प)

वजववति (विकल्पति) ३. १०१.

वज (वज) ४. ६९.

वज (वज्रक) ५. ९२.

वज (वज) ५. १८.

वज (वज) ८. १८, ६१, ६७.

वज (वज) ३. ३३, ३६; २. ५४;

३. २६, ३४, ३९, ४१, ६२;

४. १, २२, २६; ५. १, ६, ७,

१०, ११, १६, २०, ५३, ५९,

६०, ६१, ७९, ८१, ८३, ९२;

७. ५; ८. ६४.

वजवव (वज्रयति) ३. २६.

वजवव " ३. २६.

वजिज (वाजिक) २. ६८.

वजिजा (वजिता) ३. ६५.

घणे (निश्चये) छ. १६. (संभावने) छ.

१६. (विकल्पे) छ. १६. (अनुकम्प्ये) छ. १७.

वत्तडिआ (वार्तिका) ल. ७४.

वत्तार (वार्ता) रे. ६; ५. ७२.

वत्थ (वत्स) रे. ३९; रे. ४७, ५८.

√वद्

वज्जह (वाधति) ल. २५.

वाश्ध (वाधित) रे. ८, ६९, ७०.

वज्जन्ता (वधत्) रे. ७५.

वद्धमान (वर्धमान) रे. १.

वध (SK.) ल. ५, ९.

वन (SK.) ५. ७९, ९२.

वन्धु (वन्धु) ल. १२.

√वन्द्

वन्दे ५. ६०.

वन्दारय (वृन्दारक) रे. ८३.

वन्धय (वर्णक) रे. ६१

वमालज (पुञ्जक) रे. ६५.

√वन्फ P. (काङ्क्षु)

वन्फय (काङ्क्षति) रे. २०.

वम्फन्ति (काङ्क्षन्ति) ७. ३६.

वम्फिअ (काङ्क्षित) रे. २०.

वम्फि (वलिन्) ७. १९.

वम्फचेर (महाचर्य) रे. ४२; रे. २३.

वम्भ (वर्मेन्) रे. ६३.

वम्भह (मन्मथ) रे. ५८; रे. १, ६, ८, ४३, ८९; रे. २०; ७. १०, १४.

वम्भाण (माहाण) रे. ६४.

१ वय (पयस्) रे. ४९.

२ वय B. वय.

३ वय (वयस्) रे. २३.

वयंसा (वयस्या) छ. ९, ५३.

वयंसी ,, छ. १८; ५. ४८.

१ वयण (वदन) रे. ७८; रे. २७.

२ वयण (वचन) रे. २५; ७. ४२, ४५, ४७, ४८; ल. २७, ४४, ४५, ५०, ७९.

१ वर (SK देवादिकाद् वृत्त) रे. ९१; रे. १; ७. १००.

२ वर (SK.=श्रेष्ठ) रे. ७१; रे. ६०, ६२, ६४; छ. ५४; रे. ७५; ७. ५८.

वरज (SK.) रे. ४६, ५२.

वर-विल्लार (वारवलिता) रे. ३२.

√वरहाड P. (निस्-सृ)

वरहाडिअ (निःसृत्) रे. ५०.

१ वरिस (वर्ष-संवत्सर) रे. ५०.

२ वरिस (वर्ष-वृष्टि) रे. ११.

वरिसण (वर्षण) रे. ५४.

√वर्ण

वर्णेमि (वर्णयामि) ५. ६५.

वर्णण्ठे (वर्णयामः) ल. ३७.

वर्णण्ठं (वर्णयतु) ल. ३७.

वर्णिअ (वर्णित) रे. ८८.

वर्णिउं (वर्णयितुम्) ५. ६६, ७९.

√वर्ध्

वर्द्धिअ (वृद्ध) ७. ५८.

√वल

वलति (वलते) ल. ७.

वलिअ (वर्लित) रे. ७, ९; ७.

१९.

१√बल P. (निर्-यद्)

+निर्. निहलिज (निष्पन्न) द्वि.
८७.

२√बल P. (आरोप्य)

बलिज (आरोपित) द्वि. ३२.

√बलगा P. (आ-हृ)

बलनिगम (आरुह) उ. ४७.

बलनिज (ग्रहणीय) उ. ४८.

√बलयाय

बलयाय (बलयायित) द्वि. ५.

बलाया (बलाका) प. ३३.

बलि (BK.) ८. ४३.

बलहा (बलभा) २. ६८.

बलि (बली) १. ४०; ३. ६.

बली (BK.) प. ६.

बल्वर (बल्वर) छ. १२.

बल्लत (बल्लत) ८. ३.

√बस

बसन्ति १. २६.

+नि. निवसन्ति १. ४.

+प्र. पवस (प्रोषित) द्वि. २७.

३४, ४८; प. ३, ७५, ७७;

द्वि. १५.

बस (बस) द्वि. ५०; छ. ५७; उ.

९, ५२; ८. ३९, ५३.

बसह (बसति) २. ४२.

बसग (बसग) १. ७४; उ. १०.

बसन्त (BK.) १. ८३, ९०; ३. २,

१३; छ. ५, ७.

बसह (बसति) १. ८४; द्वि. ३०, ६२.

बसहि (बसति) २. ४२.

बसु (BK.) १. ८७; द्वि. ४४.

√बसुभा P. (वत्-भा)

बसुभन्त (वहात) द्वि. १.

बसुह (बसुभा) द्वि. ७४.

बसुहा ,, द्वि. ६१, १०२.

√बह

बह (बहति) प. २०.

बहिजह (उद्घात) उ. ८१.

बुम्भड (उद्घात) उ. ८०.

+वत्वि. बहोड (बहूड) १. ७३.

-उम्भुड ,, १. ७३.

+निर्. निष्वाहिसं (निर्वाहयिष्या-
ति) द्वि. १०५.

+प्र. पवहन्ति (प्रवहन्ति) छ. ४१.

१^०बह (बहति) छ. ७८.

२ बह (बह) प. ५९.

बहिलम (शीम) ८. ६७.

बहु (बह) १. ३, ७; ३. ५, ३४.

बहुत ३. ३५.

बहु (बह) १. ३, १०, ४६, ५२;

२, ३४; छ. ४५, ४६, ५४; प.

४९, ५०, ५१, ५२, ७९; द्वि.

४, १०१; उ. ८.

१√बा P. (स्त्री)

बाम (म्लान) द्वि. १३.

२√बा

बाह (बाति) प. ५५.

बाय (बाति) प. ४.

+वत्. बहाय (बहान) द्वि. ९.

३ बा (BK.) १. ३२, ३७; छ. ३३,

३५, ३६, ७६; प. ६५; द्वि.

२३, १०४; उ. ७५, ७६, ७७.

४ बा (बाति) २. १०.

घात (घात) ५, ४.

वाह (वायु) ३. १५; ४. ३५; ५.

५५, ५६. वायु ४. ३४.

√वाञ्छ्

वन्निञ्जह (वान्छयते) १. १७.

वाणारसी (वारणसी) ३. ५९; ४.

६०.

वाणी (SK.) ७. ८३

वानरिन्द (वानरेन्द्र) ६. ४७.

१ वास (SK. = प्रतिकूल) १. ४९; ४.

३५.

२ वास (SK. = सव्य) ४. २६.

वाय (पात) २. ८६.

वायरण (वाकरण) २. ७४.

वायव्य (वायव्य) ५. ९०.

वाया (वाक्) ८. ४८, ६३.

वायु ४. वाह.

१ वार (SK. समूह) ६. ३०.

२ वार (द्वार) ३. ३४, ५७; ४. २७;

६. ७६, ९१; ८. १६.

वार-सुवह (वारसुवहि) १. ७८.

१ वारण (SK. = गज) १. ३४; २.

२२.

२ वारण (SK. = निवारण) ४. ९.

३ वारण (व्याकरण) २. ७४.

वार-वाल (द्वारपाल) १. ६९.

वार-विलया (वारवलिता) ३. ७६;

४. २१.

वारि (SK.) ४. २७, ३१, ५४,

५५, ६३, ७२; ५. ५७.

वस्त्रणी (SK.) ५. ८३.

वालिभार (पालिका) ५. ८४.

वावम्फिर (करिष्णु) ६. ४३.

१-वास P. (अव-काण्)

→ अव. ओवासह (अवकाशते) ७. २३.

२ वास (वर्ष) ३. ५०.

३ वास (SK. = सुगन्ध) ५. ९३.

वासन्तिभा (वासन्तिका) ३. ६, ५४.

वासय-सज्जा (वासकसज्जा) ५. ९५.

वासा (वर्षा) १. ३२.

वासुणि (वासुकि) ६. १०४

√वाह P. (अव-गाह्)

→ अव. ओवाहप (अवगाहते) ७. ४६.

वाहरण (व्याहरण) ६. ४८.

√वाहिष्प P. (व्या-ह्रिय)

वाहिष्पन्त (व्याह्रियमाण) ७. ९०.

वाहिर (वहिस्र) ४. ७५.

१ वि (अपि) १. ५, ६, १०, १६, १७,

२१, २४, २६, २७, २८, ३२,

३३, ३७, ४०, ४१, ४४, ४५,

४७, ४८, ६२, ६४, ६९, ७२,

७९, ८०; २. ५, १५, २४,

२९, ३४, ४०, ५२, ५९, ६०,

६५, ६६, ६९, ८८; ३. १९,

२४, ३५, ३९, ४३, ५०, ५१,

५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७,

५८, ७५, ७७, ७८, ७९, ८०,

८१, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६,

८७, ८९; ४. २१, २२, २३,

२४, २५, ३४, ३५, ३६, ४२, ४६,

४७, ४८, ५१, ५२, ५३, ५४,

५८, ५९, ६५, ६६, ६७, ६९,
७१, ७२, ७३, ७५, ७६; ५. १,
३, ५, १४, १७, २६, ४०, ४३,
४७, ५२, ६०, ७३, ८५, १००;
६. २, ५, ११, ३९, ५३, ६६,
६७, ७४, ८०, ८३, ९७,
१००, १०६; ७. ७, ९, १३,
१७, २१, २२, २५, २७, ३३,
३८, ४३, ४४, ५२, ५८, ६२,
६७, ६८, ६९, ७२, ७८, ८४,
८८, ८९, ९९, १०२; ८. १०,
१२, १३, १४, १५, १६,
१७, १८, १९, २०, २४, २६,
२७, ३०, ३१, ३५, ३७, ३९,
४४, ४९, ५१, ५२, ५५, ५७,
६२, ६३, ६४, ६६, ६८, ६९,
७३, ७४, ८१. १६ ८. ५४.

२ वि (एव) २. ६०; ४. ६६; ८. ५४.

विभ (इवाये) ४. ४.

विभहल (विचकिल) २. १३.

विभङ्गि (वितर्दि) ३. ९.

विभङ्गा (विदग्धा) ४. ४८, ६९.

विभण्डा (विदना) २. २, ८.

विहृष्ट (द्वितीय) १. ६२. विहृष्ट १.
४.

√विहृष्ट P. (नाशय्)

विहृष्टिभ (नाशित) ६. २९.

विजोभ (विद्योग) १. ४२; ३. ९०.

विक्रिण्य (विक्रयण) ६. ३४.

√विक्रोशय्

विक्रोशिज (स्फारीकृत) ६. २९.

विक्रम (विक्रम) २. ३६; ६. ८८.

विक्रमि (विक्रमिन्) ३. ३३.

विक्रव (विक्रव) ३. ३४.

विग्ध (विग्ध) ७. ४४.

विघट्टण (विघट्टन) ८. १.

विघाय (विघात) ८. ५३.

विघ्न (घर्मेन्) ८. ६७.

विघ्नङ्ग (विस्तार) ३. ९.

√विघ्नोल P. (कम्प)

विघ्नोलिज (कम्पित) ६. ३९.

विजभ (विजय) ८. ७६.

विजण (विजन) २. २२.

विजय (विक्र.) ६. ४४, ७०, ८८, ९९.

विजेतम्भ (विजेतम्भ) ८. ६.

विजं (विद्यान्) २. ८८.

विजा (विषा) ३. २२.

विजु (विधुत्) १. ९; ३. ९०;
५. ६२.

विजुकिभा ,, ३. ९०.

विजुभ (इक्षिक) २. ८३, ८९.

विट्टि (इष्टि) १. ८५.

विट (विट) ४. ३३.

√विटविट्ट P. (रञ्)

विटविट्टिभ (अरञ्चयत्) ६. ५९.

√विटप्प P. (अर्ज्)

विटप्पह (अर्ज्यते) ७. ८८.

√विटह P. (अर्ज्)

विटविजह (अर्ज्यते) ७. ८८.

विटविभ (अर्जित) ६. ७९.

विणहल (विनयमान्) ३. ८३.

- विणय (विनय) १. ५२.
 विणु (विना) ८. १८, २०, ५९, ७१.
 विण्ट (वृन्त) १. ८८.
 विण्णत्ति (विश्रुति) ३. २६.
 विण्णगिणी (विश्रानिनी) ३. ३७.
 वित्थरण (विस्तारण) ३. १४.
 √विह
 वेच्छ (वेदिष्यामि) ५. ९४.
 विवुर (SK.) २. २२.
 विदेश (विदेश) ४. २.
 विनिमय (SK.) ८. ८३.
 विज्जत्ति (विश्रुति) १. ८२; ६. ९५, १०७.
 विज्ञाण (विज्ञान) ५. ७३.
 विपिण (विपिन) ३. १८.
 विष (विष) १. ६५.
 √विप्पगाल P. (नाशय)
 विप्पगालिअ (नाशित) ६. २१.
 विप्पव (विपुव) ३. ५२.
 विव्भम (विभ्रम) १. ७७; ५. १०४.
 विमळ (SK.) २. ३६, ५५; ४. ४१.
 विग्गह्य (विस्मय) १. १३.
 √विग्गह P. (वि-लु)
 विग्गहन्ति (विस्मरन्ति) ७. ५२.
 विग्गहिय (विस्मृत) ५. २९, ३१, ६५; ६. १.
 विग्गहारिअ (विस्मारित) ६. ४७.
 विग्गहावण (विस्मारण) ६. ४६.
 १-√विर P. (गुण)
 विरन्ति (गुण्यन्ति) ६. १०२.
 २-√विर P. (मङ्ग)
 विरिअ (भ्रम) ६. ६९.

- √विरमाल P. (प्रति-रक्ष)
 विरमालिअ (प्रतीक्ष्य) ७. ३९.
 √विरल्ल P. (तन्)
 विरल्लिअ (तत्त) ६. ९३.
 विरह (SK.) ३. ४८; ४. ३४; ५. ८९.
 विरहि (विरहिन्) ३. १५; ४. ३५.
 विरहिणि^२ (विरहिणी) ३. ७, १२, ३२; ६. २१.
 विरहिणी (SK.) ५. ५९.
 विराम (विराम) ८. १९.
 √विरोल P. (मन्थ)
 विरोल्लिअ (मणित) ६. ८१.
 विळथा (वमित) १. ५५; ३. २६, ६०, ६४; ४. ५०, ६४; ५. ७१, ८१; ६. ३१; ७. ३१.
 विळविर (विळपनशील) ६. १०१.
 विलास (SK.) १. ९०.
 विळ्ळिअ (व्यलीक) ६. २.
 विळ्ळीहर (द्रवणशील) ६. ३८.
 विळेवण (विलेपन) ६. ९.
 विव (इवार्ये) ४. ४.
 विवह-गर (विपत्कर) ८. ४८.
 विव-का (विवक्षा) ८. ४.
 विवक्खीहुन्ता (विपक्षीभवत्) ६. ४१.
 विवस (विवश) ८. ६३.
 विवेअ (विवेक) ७. ९, ११, २१, २३, ४६.
 विवेह (विवेकिन्) १. १०.
 विवेग (विवेक) ८. ५६.
 विज्जोअ (विज्जो) ५. १०४.

√विश्व

+नि. निविष्ट (निविष्ट) १. ७४;
६. ३४.

—निविस्त २. ८. २.

—निवेसिञ्च (निवेदिता) ८. ८९.

+म. पण्ड (प्रविष्ट) २. ५१.

—पण्डी (प्रविष्ट) ८. ७४.

—पविसन्त (प्रविष्ट) ७. २८.

विस्व (विष) २. ८९; ५. ११; ८. २१.

विस्वम् (विषय) ६. ७४; ७. १, ३१;
८. २३. विस्वम् ८. १०, १८,
१९, २१, २२, २९, ४०, ४९.

१√विस्तृ P. (वृष्ट)

विस्तृच (वृष्ट) ७. १९.

२√विस्तृ (विस्तृति) ५. ५५.

विस्तृच (विषय) २. ५७.

विस्तृष्ट (विस्तृष्ट) ३. ७.

विस्तृच (विषय) ४. २९.

विस्तृच ३. विस्तृच.

विस्तृच (विस्तृति) २. ४२.

विस्तृच (विस्तृति) ३. २१.

विस्तृच (विस्तृति) ६. १९; ८. ७५.

विस्तृच (विस्तृति) १. २०.

विस्तृच (विस्तृति) ३. ५८.

विस्तृच (SK.) २. ३९, ७३.

३√विहि (विधि=प्रवृत्ति) १. २६.

४√विहि (विधि=प्रवृत्ति) ४. ३५; ८. ३९.

विहीन (विहीन) १. ६६.

विहुर (विहुर) १. ४२.

विहुरीक्य (विहुरीकृत) ३. ९०.

विहुर (विहीन) ८. ६८.

√विहो P. (ताडय्)

विहोडिञ्च (ताडित) ६. १८.

वीञ्च (द्वितीय) २. ६०.

वीञ्च (व्यञ्जन) ६. ५.

वीणा (SK.) २. ६९; ८. २५.

वीर (SK.) २. २९; ३. ३३; ६. ४६, ५२.

वीर (विश्रुति) १. १५, ६१; २. ३०; ३. २७.

वीराम (विश्राम) ५. १०३; ६. १०५.

√वीसार P. (वि-स्पृ)

वीसारिञ्च (विस्मरित) ६. ४७.

√वीसाळ P. (मिश्रय्)

वीसालिञ्च (मिश्रित) ६. १९.

वीसाई (विश्राम) ८. २५.

वीसास (विश्राम) ८. ४०.

वीसुं (विश्राम) १. ३२, ३७.

√वृञ्च P. (मन्)

वृञ्च (मन्ति) ८. ४४.

वृञ्च (वृञ्च) १. ८५.

वृञ्च (वृञ्च) ३. ११; ७. ७.

वृञ्च (वृञ्च) ३. १२.

वृञ्च (वृञ्च) १. ८३.

वृञ्च (विपण्ण) ८. ६७.

वृञ्च (वृञ्च) ६. ५९, ८९.

√वृ

वरिञ्च (वृत्त) ४. १५.

वरिञ्च (वरिञ्च) ६. ५१.

+आ. आवरिञ्च (आवृत्त) २. ३८.

+नि. निवारिञ्च (निवारित) २. ३५.

+निद्र. निम्बुअ (निवृत्त) ५. ९२.

+परि. परिअरिअ (परिवृत्त) ६. ३१.

√वृज्

+वि. विवञ्चिअ (विवर्जित) ८. २.

√वृत्

वृट् (वृत्त) ३. ५.

वट्टमाण (वर्तमान) ७. २४.

+आ. अत्तमाण (आवर्तमान) २. ८०.

—आवत्तमाण „ २. ८०.

+नि. नियत्तसु (निवर्तस्व) ८. ७७.

—निअत्त (निवृत्त) १. ८३.

—निवृत्त „ १. ८३.

+प्र. पयट्टेअ (प्रवर्तते) ५. ८२.

—पयट्ट (प्रवृत्त) १. ४९, ८३; २. १, ६२, ६७, ७९;

३. २, ५; ४.

२१, ४१, ४८,

६०, ६४; ५.

१२; ६. ५२.

—पयट्टअ „ ४. ७८.

—पयट्टन्त (प्रवर्तमान) ५. ५८.

+वि. विवट्टमाण (विवर्तमान) ६. ८०.

+सम्. संवृत्त (संवृत्त) १. ५१.

√वृष्ट

+परि. परिविद्ध (परिवृद्ध) ३. १२.

√वृष्

विट् (वृष्ट) १. ८६.

वृट् „ १. ८५; २. ६

+प्र. पवडिअन्तु (प्रवर्षन्तु) ७. ६५.

वेअ (वेग) ४. २९.

√वेअट् P (सञ्च)

वेअडिअ (संचित) ६. ५४.

वेह (वेदि) ४. ३२.

वेहअर (वेदिका) ४. २७; ६. ३७.

वेहल्ल (विचकिल) २. १२; ३. ९, ४५, ७९.

वेकवख (वैकश्य) २. ६१.

वेग (SK.) २. ८९.

वेजयन्ती (वैजयन्ती) ४. ३९; ६. ७०.

वेडिस (वेतस) २. ४०.

वेडीकरिअमाणा (प्रवहणस्वेनाश्रीयमाणा) ७. ८६.

वेडुअ (वैदूर्य) ३. ६६.

१ वेणु (SK.=कीचक) ५. १७.

२ वेणु (SK. राजविशेष) २. ३८.

वेण्ट (वृन्त) १. ८८; ३. ६.

√वेष्

वेवह (वेपते) ५. ६४.

वेवमाण (वेपमान) ५. १८.

+प्र. पवेवए (प्रवेपते) ५. ६४.

वेवि (वैरिन्) ६. ४२, ६८, ९८; ८. ६.

वेरुकिअ-केसी (वैदूर्यकेशी) ३. ६६.

√वेळव P. (वष्)

वेळविअ (वञ्चित) ६. ५८.

वेळवणिअ (उपाकम्भनीय) ६. १०६.

वेळिल्ल (वेळावत्) ६. ७३.

वेळि (वली) १. ४०.

वेळण (वैषण्य) ५. १०२.

वेविर (वेपनशील) ३. ८९.

वेव्य (आमन्वणे) छ. १०.

वेव्ये ,, छ. ९. (अयदारण-
विषादे) छ. ९.

√वेष्ट

वेष्टिअ (वेष्टित) छ. ३४; छ. ५८.

+उत्, उष्ट्रेष्टिज्ज (उष्ट्रेष्टयते) छ.
५९.

+सम्, संवेष्टिअअ (संवेष्टित) छ.
५९.

वेस (वेष्ट) र. ३५.

वेसा (वेष्टया) छ. ५४.

√बोक्क २. (विहापय्)

बोक्कत्त (विहापयत्) छ. २६.

√बोक्क २. (बीज)

बोक्कत्त (बीजयत्) छ. ५.

बोक्किर (बल) छ. ४२.

बोक्कच्च (बलम्ब) छ. ५०.

√बोक्क २. (गच्छ)

बोक्कत्त (गच्छत्त) छ. ९.

बोक्कीणा (अतिक्रान्ता) छ. ५.

√बोसह २. (वि-कस)

बोसह्तिअ (विकसित) छ. ४१.

√अज्ज

अज्जन्ति (अजन्ति) छ. ५०.

अज्जामो (अजामः) छ. ६०.

अज्जेही (अजिम्पति) छ. ३५.

अज्जत्त (अजत्तु) छ. ३९.

अज्ज (अज) छ. ८६.

अज्जु ,, छ. ४२.

अज्जह (अजत) छ. ४६

अज्जन्त (अज्जत्त) छ. ३.

+अनु, अनुअज्जिअ (अनुअजित)
छ. ७१.

मास (व्यास) छ. ४८.

१०० (वत्) र. ५५; र. ७७.

२०० (स्व) छ. ८, ३७, ३९, ५६,

५८, ५९, ६३, ८८; र. ३, ४,

७, ११, २९, ३९, ३३, ५१,

५७, ६२, ७१; छ. ११, २८,

३३, ३७, ४०, ४७, ५२, ५९,

६०, ६३, ६८, ७२, ७३, ८८;

छ. ३, ८, २९, ३४, ३५, ३७;

५. ६०; छ. १०, २९, ३३,

६२, ६७; छ. १७, १७.

अवध छ. अअ.

श

श (स्व) छ. ४.

√शंस

+आ, आशंसन्ति (आशंसन्ति) छ.
६१.

-आसन्तिअ (आशंसित) छ. ८०.

+म, मसस्थ (मशस्त) छ. ४२.

√शक्क

सक्क (शक्कोमि) छ. ६६.

सक्क (शक्त) र. ८९.

सत्त ,, र. ८२.

सक्कत्त (शक्कुवत्) छ. ५४; छ.
६३.

√शप्प

सप्पिमो (शप्पामहे) छ. ५६.

सप्पत्तु (शप्पत्तु) छ. ५६.

√शब्द

सहिअ (शब्दित) र. ३४.

√शम्

समन्ति (शाम्बन्ति) छ. १०२.

+नि. निसामिअ (निशामित) १.

८२.

शमि (शमी) २. ७१.

शयल (सकल) ८. ३.

√शर

+उत्. उच्छालिषन्ति (उच्छा-
स्यन्ते) ४. ६५.

शलदशदी (सरस्वती) ८. १.

शावक्य (सावक) ८. २.

√शास्

+अनु. अनुसासवं (अनुशास्मि)
८. ३२.

शाहु (साहु) ८. २.

√शिक्ष

सिक्खविस्सु (शिक्षय) ८. ४२.

सिक्खविही (अशिक्षय) ६. ६६.

सिक्खविअ (शिक्षित) ४. ५४.

√शुच्

+अनु. अनुसोचसि (अनुशोचसि)
४. २०.

—अनुसोचं (अनुशोचिनुम्) २.
७८.

√शुभ

सोहन्ति (शोभन्ते) ५. ७९.

शुभ (SK.) ८. १.

√शुष

सुसरे (शुष्यति) ५. ६७.

शुसु (सुषु) ८. १.

√शो

+नि. निशाद (निशात) ८. ३.

√शस्

+नि. वीसामिअ (विशमित) १.
३१.

√शु

सोच्छं (शोषयति) ५. ९४.

सोच्छिस्सं ,, ५. ९५.

सुणाउ (शृणोतु) ५. ८५.

सुणसु (शृणु) ४. ५३.

सुणिअइ (श्रूयते) ७. ७३, ७५.

सुवइ ,, ७. ७५.

सुवण ,, १. ३७; ४. ७;
७. ७२.

सुअ (श्रुत) ७. २२, ६५; ८.
४६, ७३.

सुणिअ ,, ७. ६९.

सोवं (श्रोतुम्) १. ८३; २. ७३,
७६.

सोवआण (श्रुत्वा) ३. ७५.

सोवं ,, ६. १०७.

√श्लाघ

सलाहिअ (श्लाघित) २. ६.

√श्लिष

सिलिसिअ (श्लिष्ट) ७. ३५.

+आ. आलिइ (आश्लिष्ट) ३. १६;
४२.

+समा. समालिइ (समाश्लिष्ट) ३.
६०.

√शस्स

+उत्. कससन्ति (उच्छसन्ति) १.
७०.

—कससिअ (उच्छसित) ३. ४२.

स

१ स (सत्) १. ६.

२ स (स्व) १. १५, ३१; २. ३; ३.
५९; ७. ४१, ७३; ८. १६.

सह (सदा) १. १०, ४०, ४९; २.
८१; ७. ८६.

सहस्र (सैन्य) २. ४.

सईस (शयीज) २. २१.

सवह (सौध) ५. ८७.

संकर (शेकर) ४. ५६.

संज (शङ्क) १. १६.

संगीथ (संगीत) २. ६६.

संजम (संयम) २. ५९; ७. २२, ४५,
४९; ८. ३४, ३६, ४०, ४२,
४३, ६२, ६५.

संज्ञ (संख्या) ३. ७०.

संज्ञा ,, १. १२; ३. ४३; ५.
८७, ८८, १०५.

संठ (शठ) १. १८.

संताब (संताप) ५. ९४.

संतोस (संतोष) ८. ५९.

✓संदाण P. (अवदग्ने क)

संदाणन्त (अवदग्ने कुर्वन्) ६. ४२.

संधाण (सधाण) २. ५.

संभिविग्याहिन (साभिविग्याहिन) ६.
४०.

संभया (संभय) ६. ७१.

१ संपह ,, ८. ४८.

२ संपह (संप्रति) ५. १००, १०५.

संपथ (संपद) ८. ४८, ६२.

संपथ (संप्रतन्) ५. २२.

संपथा (संपद) १. ८.

संयुक्त (संयुक्त) ६. ३६.

✓संभाष P. (लभ)

संभाषति (लभ्यति) ६. १०४.

संभट्ट (संभट्ट) ३. १०.

संमुह (संमुख) ५. ९४.

संरम्म (BK.) १. २१; ५. ७०;
६. ९२.

संविहिन (S. वेह).

संसभ (संशय) ६. ४०, संसभ १. १.

संसार (BK.) ७. ३९, ६७, ७९;
८. ६७, ७८.

सकलक (सकलक) १. १६.

सकिसर (सकेसर) २. १.

सकुप्यास (सकुप्यास) १. ५०.

सक (शक) १. ४५.

सकय (संस्कृत) २. ७४.

सग (शग) ४. ६१.

सग (शग) १. ६३; ६. ३९, ९४,
१०४; ७. ६, ९६, ९९; ८. ७०.

सङ्गा (शङ्गा) ६. ७४; ६. ५, ५६.

सङ्गधर (शङ्गधर) १. १६.

सङ्गा (संख्या) ६. ७५.

सङ्गुण (संकीर्ण) ७. १३.

१ सङ्ग (शङ्ग=वत्कर्ष) १. ८२.

२ सङ्ग (BK.) ७. ६, १२, २३; ८.
७८.

✓सङ्ग P. (कम्)

सङ्ग (कथय) ६. २.

सङ्गमर (BK.) २. २२.

सङ्ग (सङ्ग) १. ६३; ६. ४८; ७.
२२; ८. २८, ३३, ४४.

सङ्गवज (सङ्गवज) ७. २४.

सङ्गण (सङ्गण) २. ९०.

सङ्गणदग (सङ्गणदग) ५. १०१.

सङ्गाण (शोभनकान्ति) २. ६२.

सङ्गुण (सङ्गुण) ४. ६६.

१ सज्ज (षड्ज) २. ६७.

२ सज्ज (सर्ज=वृक्षविशेष) ५. १२.

सज्जण (सज्जन्त) १. ६.

सज्जस (साध्वस) ३. ४; ६. १८.

सज्ज्वाय (स्वाध्याय) ६. ६

√सञ्ज

सत्त (सक्त) ७. २२.

+मा. आसत्त (आसक्त) ४. १४.

सठ (शठ) ८. १२.

सठ ,, ३. ७४, ८२; ४. १३, ५२.

सठाळ (सटाल) २. ३६.

सठिल (शिथिल) १. ६०.

सणाह (सनाथ) ५. ५२.

सणिअं (शनैश्च) ३. ८८; ६. २४.

सणिअय (सनिअय) २. ९०.

सणिअर (शनैश्चर) २. ३.

सणिइ (सिन्ध) ३. ४५.

सणेह (सेह) ३. ४८.

सण्ड (शठ) १. १८.

१ सण्ह (संक्षम) १. ७१; ३. ३०.

२ सण्ह (कृष्ण) ३. ३०.

सतिण्ह (सतृष्ण) १. ५३.

सत्त (सप्त) २. ८४.

सत्तक (सप्ताक) ६. ७१.

सत्ताधीसह (सप्तविंशति) १. २.

१ सत्ति (शक्ति=सामर्थ्य) १. १८; ७. १८, ९७.

२ सत्ति (शक्ति=आयुधविशेष) २. १२.

सत्तु (शत्रु) ८. २६, ४४.

१ सत्थ (सार्थ) ३. १७; ५. ७५.

२ सत्थ (शास्त्र) ७. ३९.

√सद्

सत्तिज (सन्न) ७. ५८.

+नि. निसीद (निवीद) ४. १०.

-गियण (निवण) २. २०.

-णुमण ,, २. २०.

+प्र. पसिज (प्रसीद) ४. १०.

-पसाइअ (प्रसादित) ३. ५७.

सद् (शब्द) २. ६७, ७४; ४. ७.

सद्दण (श्रद्धान) ७. ६७.

सद्दा (श्रद्धा) १. ६; ३. १२.

√सन्दुम P. (प्रदीप)

सन्दुमइ (प्रदीप्यते) ६. १०३.

√सन्धुक् P. (प्रदीप)

सन्धुक्इ (प्रदीप्यते) ६. १०३.

√सन्नाम P. (आन्द्)

सन्नामिज (आहूत) ६. ५१.

√सन्नुम P. (छादय)

सन्नुमिअ (छादित) ६. १४.

√सफराय

समराइअ (सफरायित) ४. ४४.

समम्हचरिअ (समक्षचर्य) ३. २३.

सम्भाव (सम्भाव) ३. ४४.

समञ्ज (समाय) ३. २.

समळ (सफल) २. ५६; ८. ४६.

१ सम (सम=तुल्य) १. ५, १०, ८३; २. २८, ४१, ५९, ७५, ८९; ३. ४३, ४८; ४. २९; ५. ५१, ७२; ७. ९८.

२ सम (सम) ७. १०; ८. ८.

३ सम (सम) १. ९०; २. १; ६. ९.

१ समञ्ज (समय=काल) ४. १५; ५.

७, ९, १०१. समय ५. १२, ४६.

२ समभ (समय=सिद्धान्त) ७. ४३.

समय ७. ३९; ८. २०.

समं (समम्) ७. ६२.

समग्रा (समग्र) ७. ९६.

१ समत्त (समस्त) ३. १४; ८. २७.

२ समत्त (सम्यक्त) ८. ५२.

समत्तण ,, ८. ३४.

समभाष (BK.) ४. ६३.

समय ४. समभ.

समर (BK.) २. ५७. ६. ५१, ५८,

८३.

समरी (शरी) २. ६६.

सम-हर (अमहर) ३. १०.

समहिम (समधिक) १. ३७.

√समाण P. (सुज्)

समाणह (सुहो) ६. ७४.

समाणु (समन्) ८. ६९.

√समार P. (समान्-च्)

समारीज (समारचयत्) ३. ६०.

समारचण (समारचन) ३. ६१.

समिद्धि (समृद्धि) १. ३३.

समुह (समुह) ४. ९, २६; ५. ९२;

३. १२; ७. ६१.

सम्भङ्गी (शंभङ्गी) ४. ५५.

सम्म (शर्मन्) १. २३; ८. ६३.

सम्मज्ज (सम्यक्त्व) ७. ४३.

सय (शत) ६. ३७.

सयं (सयम्) १. १९, ७७; २. २;

४. १७; ५. ६९; ७. ७३.

सयह (शकट) २. ३६.

सयण (शयन) १. ७१; ३. १०७;

८. १४.

सयराहं (शीघ्र) ५. ६२.

सयल (सकल) १. ३९; २. ३७;

३. २६; ७. १, ६९, ९५.

सयहुर्य (शतकृत्वः) ३. ८३; ७.

१९.

सया (सदा) १. ४९; ७. ९०.

सयालुभ (शयालु) १. ४४.

१ सर (शर) २. ६; ३. ३, ३७, ४३;

६. १८, ५४, ५५, ६५; ७.

३२.

२ सर (स्वर) २. ७२, ८७; ३. ३४,

४०.

३ सर (स्वर) ३. २३, ३०, ३७, ५९.

४ सर (सरस्व) ५. ६५.

सरभ (शरत्) १. ९, २१, ७८;

५. ५८. सरय ५. ४६, ६६.

सरज (शरण) २. ४५; ४. ५८; ७.

६०.

सररुह (सरोरुह) २. ७.

सरल (BK.) ४. २०.

सरल्लिभ (सरल्लिभ) २. ६.

सरसङ्ग (सरस्वती) ८. १५.

सरससङ्ग ,, ८. ८०.

सरि (सङ्क) १. ९०.

सरिभा (सरिष) १. ८; ३. १०.

सरिषल्ल (सङ्कल्ल) १. ७८, ८७; २.

९०; ३. ३८; ४. ४३, ७२.

सरिस (सङ्क) १. ९०; २. २९,

४२, ४४, ६४, ८५; ३. १८,

३९.

सरिसव (सरिष) २. ३१; ५. ७०.

सरीर (शरीर) ७. १७, २७.

सरूब (स्वरूप) ५. ४६; ७. ८९.

सरोज (BK.) ७. ४१.

सरोमञ्च (सरोमाच) ४. ७३.

सरोरुह (BK.) २. ७; ५. १०६.

सर्मद (शर्मद) ८. ८०.

√सकह P. (काच)

सकहिम (कावित) ६. ५४.

सकहिज्ज (काच) १. ४.

सकाह^१ (भावा) ३. ४७.

सकिल (SK) २. ३१, ६५; ३.

१०, ४६; ८. ८.

सकोज (सलावण्य) २. १४; ४.

३६.

सछई (सछनी) ५. २०, ४४.

सवळ (शवळ) २. ५६.

सविसैस (सविशेष) २. ६७.

सविह (सविण) ४. ६५; ७. ५६.

सवेण्ट (सहन्त) ५. १७.

सवोण्ट ,, १. ८८.

सव्व (सर्व) १. २२, २३; २. ११,

७९, ८१; ३. ३५; ४. ६७,

६८, ७०, ७१; ५. ३, ५४,

८७; ६. १३, १०३; ७. ६१,

७७, ८८, ८९; ८. ४, ८,

१४, १६, १७, २३, ३०, ३१,

३६, ६२, ६४, ७७, ८३.

सव्वओ (सर्वतः) १. २८; ४. ५९;

६. १५.

सव्वक्किअ (सर्वाङ्गीण) ३. ७७.

सव्वण्ण (सर्वश) ८. १२.

सव्वण्णु ,, १. ३९, ७२.

ससहूर (शशावर) ८. २४.

ससा (स्वस) ४. ५०

ससि (शशिन्) १. ६०; २. ६६;

३. ३१; ५. ८८; ६. ३, ११,

१२, २१; ८. १८.

ससि-कन्त (शशिकान्त) ६. १७.

ससिह (सस्पृह) ६. २३.

ससुर (शशुर) ६. ९.

√सत्थ

सत्तोइ (सज्जति) ५. ९७.

सत्तिज (सज्जित) ४. २५.

√सह

सहइ (सहते) ५. ८९.

सहन्ति (सहन्ते) ३. ८४.

१√सह P. (राज्)

सहइ (राजते) १. ३, ६३; २. ५४;

४. ३.

सहिअ (राजित) ४. ३९; ६. ६३.

२ सह (SK.) १. ५०, ८८, ८९; ४.

६६.

सह^० (सभा) १. ४.

सहवर (SK.) ६. ३५.

सहज (SK.) ८. ८१.

सहळ (सफळ) २. ५६, ७९; ७.

७७.

सहस्स (सहस्र) ७. ५३.

सहा (सभा) १. ४३; ६. ३६, ३९.

सहाव (स्वभाव) ४. २०.

सहिअ (सहित) १. ८७.

सहि-अण (सखीजन) ५. ९६.

सही (सखी) ४. ४, १०, १२, १३,

१५, ५४; ५. ४५, ४६, ५०,

९७; ८. १८.

सहुं (सह) ८. ६५.

साव (स्वाह) ४. ३३.

साग (शाक) २. १६.

सामग (स्वागत) ३. ३०.

√सार

साहवि (साधयति) ८. २.

साविजह (साध्यते) ८. ५४.

१ साम (दयाम) २. ५८.

२ साम (BK) ३. ५७.

√सामग P. (किष्)

सामगिज (किष्ट) ७. ३५.

सामच्छ (सामध्य) ३. १.

सामत्थ ॥ ३. १.

१√सामय P. (प्रति-वर्ध्)

सामरथ (प्रतीक्षित) ७. ३८.

२ सामय (दयामाक) ३. ४९.

सामक (दयामक) ३. ५७.

सामा (दयाना) ३. २९.

सामाहभ (सामायिक) ८. ७६.

सामि (स्वामिन्) ३. १; ३. ४४,

४६; ७. ३७.

सामिदि (समृद्धि) ३. ३३.

सामिब (स्वामिन्) ३. ६७.

√सार P. (म-ह)

सारन्त (महरत्) ३. ५२.

सारन्नि (शार्निन्) ३. ४७.

√सारव P. (समान-रच्)

सारविज (समारजित) ३. ६०.

सारस (BK.) ५. ४८, ५३.

सारसव (सारस) ५. ४६.

सारिच्छ (सहृद्य) ३. ४५.

साळ (BK.) ५. १६, २०.

साळभञ्जि (शालभञ्जिका) ४. ३१.

साळा (शाला) ३. ११.

साळाहण (सात्तवाहन) ३. ५; २. ४१.

साळि (शालि) ५. ५१, ५३.

°साळि (°शालिन्) ३. ७८.

साव (शाप) २. २६.

सासन-देवी (शासनदेवी) २. ८०.

१√साह P. (कप्)

साहसु (अवय) ३. २.

२ साह (सर्व) ८. ३०.

√साहह P. (सम्-ह)

साहटिज (संहत) ३. ५१.

साहण (साधन) ३. ३४.

साहु (साधु) २. ३१, ५१; ४.

३५, ३६; ७. ४३, ६६, ६७;

८. ३४, ४५.

सिभावाह (स्वाभाविन्) ३. ५३.

सिह-वावरण (शितिमावरण=बलराम)
२. २०.

सिहवत्त (BK.) ३. ६१.

सिक्ख (शिक्षा) २. ८८.

सिक्खा ॥ ३. ५०; २. ५०.

सिङ्ग (यज्ञ) ३. ८१.

√सिच्

सिच (सिक्त) २. ६५.

+अभि. अहिसिच (अभिविक्त) ३.
८३.

+निद्. नीसिच (निःषिक्त) ३. ३२.

सिमिर (स्वेच्) ७. ६०.

√सिञ्ज P. (सिच्)

सिणीज (असिञ्जत) ४. ३२.

सिञ्ज (सिक्त) ३. ६१.

सिद्धि (शिथिल) १. ६०.

सिद्धि (शिथिलित) २. ४३; ३.

६.

सिद्धि (शेह) ४. ४; ६. ७८; ७.

१४.

सिद्धन्त (सिद्धान्त) ७. ४०.

सिद्धि (SK.) ७. ६०.

√सिच्

सिद्धाह (सिध्यति) ७. ५६; ८.

६४.

सिद्धाह (सिध्यतु) ८. ६६.

सिद्धि (सिध्यते) ८. २२.

सिद्ध २. १०; ७. ३.

६०, ६१, ८९.

सिद्धेह (शेह) ८. ७.

सिद्धुवार (SK.) ३. १६.

सिद्धव (सैन्धव) २. ३.

सिद्धुर (SK.) ६. ४९.

सिद्धु-वह (सिन्धुपति) ६. ७३.

सिद्ध ४. सेना.

√सिध्य P. (सिद् वा सिच् वा)

सिध्यन्ती (लिखमाना वा सिध्यमाना वा) ७. ९०.

सिध्य (सुक्ति) ३. ७०.

√सिन्ध P. (सिच्)

सिन्धव (सिन्ध) ६. ६१.

सिद्ध (शिरस) १. २२, २९, ५१;

२. ८, ४३, ५७; ३. १०; ७.

६९; ८. ४७.

सिद्ध (शिरस) ६. ६३, ८४.

सिद्धाण (शिरसाण) ६. ६९.

सिरा (शिरा) २. ७२.

सिरि° (मी) १. १, २८; २. ५४;

३. ४०, ४९, ४९, ६२; ५.

६०, ७९; ६. ३१, ३९, ५८,

७२; ७. ३२, ३५, ३७, ६५.

सिरिण्ड (श्रीकण्ठ) २. २९.

सिरि-गिद्धव (श्रीकाम) ६. ३१.

सिरि-भयर (श्रीनगर) ६. ७२.

सिरिफल (श्रीफल) ५. ७.

सिरिमन्त (श्रीमन्) ३. ८३.

सिरिख (श्रीरीष) ३. ४२; ४. २४.

सिरि-हर (श्रीहर=श्रीहरणकर्तृ) ४. ३८.

१ सिरि (श्री) १. ४०; २. ४२; ३.

३०, ३४, ४५; ४. १, ५, ७,

४९; ६. १३, १६, ३१, ३८,

७२, ८४; ७. ११, ३१, ३४,

३५, ४६, ८८; ८. ११.

२ सिरि (श्री=स्त्रीविशेष) ५. ६१.

सिरिख (श्रीरीष) ३. ३३.

सिर् (शिरा) १. ३.

सिर् " २. १६.

सिर्लिन्ध (शिलीन्ध) ५. १६.

१ सिव (शिव=सदाशिव) ६. ५२.

२ सिव (शिव=माध्याण) ७. ४०; ८.

२०, २८, ३९, ४१, ७१, ७८,

८०.

सिर्विण (स्वम) १. ३४; २. ६६;

३. ५४.

सिर्वि (शिवि) ६. ८०.

सिर्वि (शिवि) ३. ४०; ५. ६६.

सिर्वि (शिवि) ३. ६६; ६. १०१.

१४/सिंह P. (सुह)

सिंह (सुहवति) छ. २१.

सिंहि (सुहिति) छ. ८१.

२४/सिंह P. (कलह)

सिंह (कलहति) छ. ४९; उ. २०.

सिंहणिज (कलहणीज) उ. १७.

सिंहर (शिखर) १. ३; छ. १२.

सिहा (शिखा) छ. १२.

सीध (सीता) २. २.

सीधर (सीकर) २. १०.

सीधक (सीकर) छ. ८; छ. १.

सीधक ३. २१.

सीधलभ ,, ३. १०.

सीधर (सीकर) २. १०; छ. ११.

सीर (BK.) २. २०.

सीक (सीक) छ. ११; उ. २२, २६, ३०, ४९.

१५/सीस P. (कथ)

सीस (कथ) छ. १.

२ सीस (क्षिप्ति) १. ११, ८५; ३. १९, २६.

३ सीस (शिरस) १. ६; २. ४५; छ. ७०.

सीह (सिंह) २. ७०; छ. ४८, ५६.

सीहर (सीकर) २. ३०.

सुभ (सुत) ३. १७.

सुभ B. सु.

सुभ-देवता (सुतदेवता) उ. ७१.

सुभ-देवी (सुतदेवी) उ. ६९, ७०, ७२, ७३, ७४, ७७, ७८, ७९, ८१, ८४, ८५, ९१.

सुभा (सुता) ३. ३६; उ. ८.

१ सुह (शुचि) २. ३९; छ. ८१.

२ सुह (शुचि) १. ७९.

सुवमार (सुकुमार) २. १४.

सुवरिस (सुपुरुष) १. ५.

सुकुसुम (BK.) २. २१.

१ सुक (सुक) ३. ५२.

२ सुक (शुक) २. ८७.

सुकल (सुल) उ. १७, १८; ८. ७८.

सुग (शुक) ५. ८, ४६, ५३.

सुगन्ध (BK.) छ. ६.

सुगी (शुकी) ५. ८.

सुगुह (BK.) ८. ३८.

सुघ (सुल) ८. ४५, ५६.

सुङ (शुक) २. ८७.

सुणई (सुनकी) उ. ३०.

सुण्ड (शौण्ड) २. ९.

सुण्डयर (सुसुमर) १. ७२.

सुण्डा (सुता) २. ६८.

सुण्डाक-चिन्ध (साकाकचिन्ध=रूपम-चिन्ध) १. ५१.

सुतारा (BK.=आमरणविशेष) २. २१.

सुति (शुचि) ३. ७१.

सुथिर (सुथिर) ८. ६७.

सुवक (सुदक) ३. ५१.

सुव (सुक) ८. ७.

सुदि (शुचि) ८. २०, ३८.

सुदि-यर (सुदिकर) ८. ४५.

सुधम्म (सुधर्मन्=सुधर्मस्वामिन्) उ. ३९.

सुधा (BK.) ८. २४.

सुनीविद्या (सुनीविका) २. ६७.

सुन्दर (सौन्दर्य) १. ४०; २. ९;

३. २३, ४३, ४४; ५. १२.

सुपद्वह (सुप्रतिष्ठ) १. २८; २. ४०.

सुपञ्चल (सुमाञ्चल) ८. ३.

सुपदाय (सुपताक) २. ४०.

सुपरिह (सुप्रतिष्ठ) १. २८.

सुमण (सुमनस्) १. २३.

√सुमर P. (स्मृ)

सुमरन्त (स्मरन्त) ३. ४५.

सुमरण (स्मरण) ७. ९५.

सुमिण (स्वम) १. ३४.

सुर (SK.) २. २४; ३. ६५; ४.

४५; ५. ५१, ५८.

सुरक्षण (सुरधनुस्) ६. २२.

सुर-पुरी (SK.) १. २६.

√सुरभय

सुरभैर (सुरभयति) १. २२; ५.

५४.

सुर-बहु (सुरवधू) ७. ९१.

सुर-बहु " ६. ४२.

सुरहि (सुरभि) २. २१, २५; ३.

५; ५. ५४.

सुरी (SK.) ७. १०१.

सुरवध (सुमन) ३. ५८.

सुख (स्व) ३. ५९.

सुवर्णमय (सुवर्णमय) २. ४४.

सुवन्न (सुवर्ण) २. ४९.

सुवयंसा (सुवयस्या) ४. ५३.

सुवे (वत्स) ३. ५८.

सुसा (सुषा) २. ६८.

सुसावग (सुसावक) ८. ९९.

सुसीध (सुसीत) २. ३०.

१ सुह (सुख) ४. २१; ५. ८६; ७.

४७, ५१; ८. १४, २८, २९,

३३, ४३, ५५, ५९.

२ सुह (सुम) २. ४५; ८. ७८.

१ सुहभ (सुभद) २. २४.

२ सुहभ (सुमग) २. ३३. सुहय १. ७०.

३ सुहभ (सुखद) ३. ७.

सुह-कर (सुखकर सुभकर वा) २. २३.

सुह-गर (सुभकर) ८. ५२.

सुहव (सुमद) ६. ४२, ५३, ६९,

८४.

१ सुहव (सुभद) २. २४.

२ सुहव (सुखद) ५. ४९

सुहय ३. सुहभ

सुहयर (सुभतर) २. २३.

सुह-यरी (सुखकरी) २. ६९.

सुहा (सुषा) ७. ३६.

सुहिभ (सुखित) ६. ११; ८. ३१.

सुहुम (सुक्ष्म) ३. ५८.

सुभ (सुत) १. ४८; ५. ८८.

√सुव P. (मञ्ज)

सुविभ (भञ्ज) ६. ६९.

१√सुर P. (मञ्ज)

सुरिभ (भञ्ज) ६. ६९.

२ सुर (SK.) १. ५८, ५९, ६३, ६५;

८. १८.

सूळ (शूल) २. २०.

सुसास (सोच्छ्वास) २. ९.

√सु

सारह (सारवत) ८. १८.

+अनु. अणुसरोह (अनुसरति) ४.

७४.

- अणुसरङ्ग (अनुसरत) ८. ६०.
 —अणुसरिञ्ज (अनुसृत) ३. ३६.
 +अप. ओसर (अपसर) ४. ५२
 +उप. कसारिञ्ज (उत्सारित) २.
 ९९.
 +उप. उवसरिञ्ज (उपसृत) ३. २९.
 +निस्. नीसरन्त (निःसरत्) ३.
 ४९.
 +प्र. पसरिञ्ज (प्रसृत) ३. ४८.

√सृज्

- +व्युत्. वोसरिन्त (व्युत्सृजत्) ७.
 ६३.
 +वि. वितसिञ्ज (वित्सृज्य) १.
 ८२.

√सृप्

- +उप. उवसप्यन्ति (उपसर्पन्ति) १.
 ५०.
 —उवसप्यिञ्ज (उपसर्पितुञ्ज) ३.
 ९४.

सेञ्ज (स्वेद) २. ८९; ५. १०२; ७.
 १६.

सेधणञ्ज (सेधनञ्ज) ३. ६१.

सेव (सिद्ध) ७. ८७.

सेज् (शय्या) ३. २.

सेजा ,, १. ४०; ५. ९७.

सेणा (सिना) ३. ७५.

सेणिञ्ज (सैनिक) ३. ८२, ९१.

सेज् (सैन्य) २. ३; ३. ६३, ९०,
 ९३. सिञ्ज २. ३; ३. ९२.

सेक (क्षिप्तात्) ३. २०.

सेय (श्रेयश्च) १. २३.

सेर (स्मेर) ३. ३३.

सेल (सौल) २. ९, २८; ७. ७८;
 ८. १०.

सेलु (कुन्त) १. ३९; २. १८; ३.
 ६६.

√सेव्

सेवणञ्ज (सेवितुञ्ज) ८. ७८.

सेवा (ऽक) ३. ४६; ७. २.

सेवेञ्जञ्ज (सेवितव्य) ८. १४.

सेव् (सेवा) ३. ४६

सेस (शेष) ३. १००, ७. ९७.

√सेह P. (नष्ट)

सेहर (नष्टयति) ७. २२.

सेहर (शेखर) ३. ६३.

सेहलिञ्जा (शेकालिका) ५. ५९;
 ६. ८.

सोञ्ज (शोक) ७. ५२.

सोञ्जमह (सौकुमार्य) ३. २५.

सोञ्जरा (सोदरा) ७. ४.

सोञ्ज (सौख्य) ७. ६.

सोञ्जडा ,, ८. ५५.

सोडीर (श्रीरीर्य) ३. २३.

सोत्त (श्रोतस्) ३. ४६.

सोमाञ्ज (सुकुमार) २. १४.

√सोह P. (क्षिप्)

सोहिञ्ज (क्षिप्यते) ३. ९७.

सोवओग (सोपयोग) २. ५९.

सोडा (शोभा) २. ४१.

सोहिह (शोभावत्) १. ७३.

√स्खल

खलञ्ज (स्खलति) ५. ५१.

खलिञ्ज (स्खलित) ३. २१.

+प्रति. पडिखलिञ्जन्त (प्रतिस्ख-
 ल्यमान) १. ६९.

√स्तम्भ

- ठढ (स्तम्भ) ३. ११.
 ठम्भिअ (स्तम्भित) २. ८६.
 यम्भिअ ,, २. ८६.
 यम्भेविणु (स्तम्भित्वा) ८. २२.
 +अति. पविस्त्रम्भिअ (प्रतिस्तम्भित)
 २. ८६.

√स्तु

- शुणह (स्तौति) १. ६.
 शुणन्ति (स्तुवन्ति) १. ६६.
 शुणिज्जह (स्तूयते) ७. ७१, ७६.
 शुण्वह ,, ७. ७६.
 यक्किअ (स्तुत) ३. ८१.
 शुणिअ ,, २. २३; ७. ६९.
 शुण्वन्ति (स्तूयमान) ७. ७२.
 शुणिय (स्तुत्वा) १. ७२.

√स्तृ

- +अव. ओच्छरिअ (अवस्तृत) ३.
 १९; ६. १०.
 -ओच्छरिय (अवस्तृत) २. ७६.
 +वि. विस्वरिअ (विस्तृत) ७. ६५.

√स्त्यै

- ठीण (स्त्यान) ३. ८.
 थीण ,, १. ५५; ३. ८.

√स्था

- ठाह (तिष्ठति) ८. १५.
 ठक्ख (स्थापयति) ८. ५३.
 ठिअ (स्थित) १. ७५; २. ८७;
 ३. २२, ७४; ८.
 ३५, ३६, ६७.
 °ठ्ठिअ ,, ३. ९; ६. ४२.
 °ठ्ठिअ ,, ६. ११.

- ठवि (स्थापयित्वा) ८. ८३.
 +अधि. अट्ठिट्ठिअ (अधिष्ठित) ६.
 २६.
 +उत्. उट्ठह (उत्तिष्ठते) ८. २५.
 -उट्ठन्ति (उत्तिष्ठन्ति) १. ५२.
 -उट्ठिअ (उत्तिष्ठ) १. ५२; ४.
 ९; ६. १२.
 -ओट्ठिअ ,, १. ७१.
 +सम्. संठविअ (संस्थापित) १.
 ४७.
 -संठाविअ ,, १. ४७.

√स्त्रा

- ण्हापह (स्त्रात) ५. २३.
 ण्हायह ,, ५. २२.
 ण्हाय (कृतस्त्रान) ५. ९०.
 सिनात ,, ८. ८.
 न्हाउं (स्त्रात्वा) ६. ११.
 न्हाऊण ,, १. ६४.

√स्त्रिह

- णिह (स्त्रिण) २. ३७; ३. ५४.
 सणिह ,, ३. ५४.
 सिणिह ,, ३. ५४.

√स्फाट्य

- +परि. परिस्फाडिअ (परिस्फाटित)
 ७. १८.

√स्फुह

- फुट्ठिअ (स्फुटित) ७. ६४.
 फुट्ठिअ ,, ३. ३२.

√स्फुर

- फुरन्ति (स्फुरन्ति) ५. ५६.
 +वि. विस्फुरन्ति (विस्फुरन्ति) ५.
 ६७.
 -विस्फुरन्ते ,, ५. ६६.

√स्मृ

- सुमरि (स्मर) ८. ४२.
सरन्त (स्मरन्त) ६. ४६.
सुमरिअ (स्मृत्वा) ३. ५५.
+अनु. अनुसरन्त (अनुस्मरन्त)
७. ४९.

√स्वप्

- सुवह (स्वपिति) १. ४४.
सोवह ,, १. ४४.
सुअन्ति (स्वपन्ति) ६. १००.
सुत (सुत) ३. ३२; ४. ७.

ह

- १ हंस (SK.) ५. ४६, ४९, ६५.
२ हंस (SK.=आत्मा) ८. १५.
हहो (SK.=संशोधने) ७. ९४.

√हक् P. (नि-सिप्)

- हक्किअ (निषिक्) ६. ६७.
हक्कमाण (निषेधत्) ६. ९१.

√हक्लुव P. (वत-क्षिप्)

- हक्लुविअ (वरिक्षित) ६. ९८.
हजे (चेत्वाहाने) ७. १०१.

√हण P. (अ)

- हणिअ (श्रुत) ६. ३९.
हणुमन्त (हनुमन्त) १. ७४.
हणुमा ,, ३. ८४.
हव्य (हस्त) १. ७८; २. १०; ३.
६९; ४. २८; ५. ४९; ६. ९८.

- हरिअ (हस्तिन्) ६. ७६.
हखी (निषेधे) ४. ८.

√हम्

- हणह (हन्ति) ७. २७.
हम्मह ,, ७. ७९.

- हणीअ (जवान) ४. ४७.
हणिही (हनिष्यति) ४. २२.
हणिज्जह (हन्त्यते) ७. ७८.
हणिज्जह ,, ७. ७७.
हम्मह ,, ७. ७७; ७८.
हणिअ (वत) ३. २४, ५६, ८४.
हव ,, १. ७, ४९, ६५,
८९; २. १; ४. ४२.
हणन्तअ (मत्) ८. २५.
हण्ण (हस्ता) ७. ७९.
+आ. आहम (आहत) ३. ९९.
-आहय ,, ४. ४२.

- हण्णव (हण्णव्य) ७. ७९.
हण्व (गृहाणार्थे) ४. ३.
हण्वि (विकल्पे) ४. २. (सत्ते) ४. २.
(पश्चात्तापे) ४. २. (निषेधे) ४. २.
(विषादे) ४. २. (गृहाणार्थे)
४. ३.

- हय (SK.) २. ६२, ८७; ३. ६४,
७६, ९०.

- १ हर (SK.) १. २६, ३७; ३. ४४.

- २ हर S. घर.

- हरअ S. घर.

- हरकई (हरीतकी) १. ६५.

- १ हरण (SK.) १. ८२; २. ४५, ४६,
६६, ७०, ८९; ३. २८, ३७,
३८, ५२, ५. ७३.

- २ हरण (मरण) ७. ४८.

- हरय S. घर.

- १ हरि (SK.=विष्णु) १. २६, ३०,
४०, ४४, ४७.

- २ हरि (SK.=हन्द्र) ७. ९७.

३ हरि (BK.=सिंह) २. १.

हरिअन्द् (हरिअन्द्) ३. ३९.

हरिआ (हरीका) ७. ९.

हरिआळ (हरिताळ) ३. ६१.

हरिण (BK.) ५. ७५.

हरिणळी (हरिणाळी) ३. ६७.

हरिसे (हरी) १. १४; ३. ५०, ६५;

४. २३; ५. १४, ७८, ८६;

६. १३, २७, ७६; ७. ६५.

हरिसओ (हरीतः) ५. ९४.

हरे (संभाषणे रतिकलहे क्षेपे च) ४.

१३.

हलई (हरिद्रा) १. ५८; ४. ५०.

हलई ॥ १. ५९; ४. ५०.

हलवोळ (कोलाहल) ४. ७१.

हला (BK.) ४. १०.

हलिआर (हरिताळ) ३. ६१.

हलिई (हरिद्रा) २. ६३.

हलिई ॥ १. ५९.

हलिही ॥ ७. १६.

हलुअ (लघुक) ३. ६१.

हळे (सख्या व्यामन्त्रणे) ४. १०.

हळप्कळ (औत्सुक्य) ५. ७४.

हव ४. मू.

√हस्

हसह (हसति) ५. ६४.

हसप ॥ ५. ७१.

हसेह ॥ ४. १२.

हससि ५. ६५, ७१.

हसामु (हसामि) ५. ९६.

हसामो (हसामः) ५. ९९.

हसप (हसतु) ५. ८४, ९६.

हसेह ॥ ५. ८४.

हसन्तु ५. ९९.

हससु (हस) ५. ९६.

हसह (हसत) ५. ९९.

हासाविअ (हासित) ५. ७८.

हसन्तअ (हसत) ५. १०६.

हसहं (हसन्ती) ५. १०६.

हसन्तीआ ॥ ४. ४२.

हसिकणं (हसित्वा) ५. ८२.

+उप. उपहससे (उपहससि) ५.

६५.

—उपहसिअ (उपहसित) २. १९.

—कहसिअ ॥ २. १९.

—ओहसिअ ॥ २. १९.

—उपहसमाणी (उपहसन्ती) ५.

१०६.

+वि. विहसह (विहसति) ५. ८३.

—विहसप ॥ ५. ६४.

—विहसेह ॥ ५. ८३.

—विहसिहिइ (विहसिष्यति) ५. ८३.

—विहसेहिअ ॥ ५. ८३.

—विहसेअ (विहसेत) ५. ८५.

—विहसेआ ॥ ५. ८५.

—विहसिय (विहसित) ५. ९.

—विहसन्त (विहसत) ३. ८८; ५.

८४, १०६.

—विहसेन्त ॥ ५. ८४.

—विहसन्ती ५. १०६.

—विहसिअं (विहसितुम्) ५. ८२.

—विहसेअं ॥ ५. ८२.

—विहसेअण (विहस्य) ५. ८२.

हसिर (हसनशील) रे. ७४, ८९;
७. ४१

√हस्तय

हस्तय (हस्तयतु) ८. ३८.

√हा

हीण (हीन) रे. ६६.

हाणि (हानि) ७. ७.

हार (HK.) रे. ४३; २. ३८; छ.
६८; ६. २९.

√हारव P. (नाशय)

हारविज (नाशित) रे. ९०.

हारावलि (HK.) छ. ४२.

°हारि (वारिम्) रे. ४३.

हाहा (HK.) ५. ५१.

हि (HK.) ५. ७९; ८. १७.

हिज (हरय) रे. ७५; ५. ८४; ६.
२९.

हिजभ ,, रे. ८०; २. ४७,
७५; ६. १७, २७, ३६; ७.

२८, ३९, ८९. हिजय रे. ५१;

६. १०१; ७. १९, २०, २९,

४५. हिजम रे. ३५.

हिजसल (हजसक) ८. ७३.

हित (HK.) ८. २७.

हितपक (हदय) ८. ७.

हित्य (मस्त) रे. ६७, ७३.

द्विवा (द्विवा) ८. ५.

हिन्ताक (HK.) रे. ६५.

हिम-गिरि (HK.) ८. २०.

हियय B. हिजम.

हिर (किलार्थे) छ. ७.

हिरिआ (हीका) रे. ४९; ७. ३०.

ही (खेदे) ७. ९, ७, १७.

हीमाणहे (निर्वेदे) ७. १०२. (आश्वये)

७. १०२.

हीर (वर) रे. ३५.

हीही (विदूषकाणां हर्षयोजने) ७.

१०२.

१√हु

हुणह (जुहोति) ७. ७०.

हुणिज्जह (हुयते) ७. ७१.

हुणिज्जप ,, ७. ७५.

हुवर ,, ७. ७१, ७५.

२हु (निश्वये) रे. ५, ६, १६, १७;

२. ५९, ६०, ६५; रे. ५८, ७६,

८१, ८२; छ. ११, ६५, ७१,

७३; ५. १२, १६, १०१; ७.

६, १६, २६, २८, ४३, ६२,

८७; ८. १६, २४, ६९, ७४.

(ऊहे) छ. ११. (समावने) छ.

११, २२; ६. ९९. (संघाये) छ.

१२. (विस्मये) छ. १२, ४९.

३हु (पावपूरणे) ८. २६, २७, ४९.

हुं (वाने) छ. १०. (एच्छायान्) छ.

११. (निवारणे) छ. ११.

हुण B. मू.

हुप्प B. मू.

हुळण (क्षेपण) रे. ९७.

हुव B. मू.

हुहुह (एतद्रूपशब्द) ८. ६८.

हुय (HK.) छ. ६१.

✓ह

हरश् (हरति) ५. ६.

हरत् (हरतु) ७. ४२.

हरिष् (हृत्) १. २६.

हरिष्मन्ती (हियमाणा) ७. ८६.

+अप. अवहरमाण (अपहरमाण)
१. १.

+उत्. लहरिष् (लहरित) ६. ३५.

+परि. परिहरि (परिहर) ८. १४,
४८.+प्र. पहरिषं (प्रहर्तुम्) ६. ५२,
५४.

+वि. विहरद् (विहरतु) ७. ९३.

+व्या. बाहरिष्मन्ती (बाहियमा-
णा) ७. ८९.

+सम्. संहर ४. ५८.

हेट् (अधःस्थल) ३. ७२; ५. ५१.

हेमन्त (SK-) ५. ६६.

हो ४. ३०.

✓हल्

+वि. विहलिष्ठा (विहला) ३.
२१.

-विहलिष्ठा (विहलित) ३. ४३.

APPENDIX,
BEING
THE EIGHTH ADHYĀYA (CHAPTER)
OF
SIDDHA-HEMACHANDRA
(HEMACHANDRA'S GRAMMAR)
WITH
HIS OWN COMMENTARY PRAKĀŚIKĀ.

परिशिष्टम् ।

आचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितस्य

सिद्धहेमचन्द्राभिधस्य शब्दानुशासनस्य

प्रकाशिकानामस्वोपज्ञवृत्तिसहितस्याष्टमोऽध्यायः ॥

ॐ ॥ अथ प्राकृतम् ॥ १ ॥

अथशब्द आनन्तर्यायोधिकारार्थश्च ॥ प्रकृतिः संस्कृतम् । तत्र भवं
तत् आगतं वा प्राकृतम् । संस्कृतानन्तरं प्राकृतमधिक्रियते ॥ संस्कृता-
नन्तरं च प्राकृतस्यानुशासनं सिद्धसाध्यमानभेदसंस्कृतयोर्नेरेव तस्य
लक्षणं न देशस्य इति ज्ञापनार्थम् । संस्कृतसमं तु संस्कृतलक्षणेनैव
मतार्थम् । प्राकृते च प्रकृतिप्रत्ययलिङ्गकारकसमाससंज्ञादयः संस्कृत-
वद् वेदितव्याः ॥ लोकाद् इति च वर्णते । तेन क-क-ल-ल-ऐ-औ क-
ख-श-ष-विसर्जनीय-भुत-वर्जो वर्णसमाभ्यां लोकाद् अवगन्तव्यः ।
क-औ स्ववर्गसंयुक्तौ भवत एव । ऐदीतौ च केषांचित् । कैतवम् ।
कैभवं । सौन्दर्यम् । सौंरिभं । कौरवाः । कौरवा ॥ तर्था अस्वरं
व्यञ्जनं द्विवचनं चतुर्थीबहुवचनं च न भवति ॥

बहुलम् ॥ २ ॥

बहुलम् इत्यधिकृतं वेदितव्यम् आशास्त्रपरिसमाप्तेः ॥ ततश्च ।
कचित् प्रवृत्तिः कचिद् अप्रवृत्तिः कचिद् विभाषा कचिद् अन्यदेव
भवति । तच्च यथास्थानं दर्शयिष्यामः ॥

आर्षम् ॥ ३ ॥

ऋषीणाम् इदम् आर्षम् । आर्षं प्राकृतं बहुलं भवति । तदपि
यथास्थानं दर्शयिष्यामः । आर्षे हि सर्वे विधयो विकल्प्यन्ते ॥

दीर्घ-ह्रस्वौ मिथो वृत्तौ ॥ ४ ॥

वृत्तौ समासे स्वरानां दीर्घह्रस्वौ बहुलं भवतः । मिथः परस्परम् ॥
तत्र ह्रस्वस्य दीर्घः । अन्तर्वेदिः । अन्ता वेदैः ॥ सप्तविंशतिः । सप्ता-

१ P ॐ नम सिद्धेय २ B ॐ प्रा ३ A प्राकृतानु ४ B योनेरिव.
५ B ॐयो. ६ P B ॐ ७ A B सौअ ८ B ॐया च अ.

वीसा ॥ कचिन्न भवति । जुवइ-अणो ॥ कचिद् विकल्पः । वारी-मई
 वारि-मई ॥ भुजयअम् । भुआ-यन्तं भुअ-यन्तं ॥ पतिगृहम् । पई-हरं
 पइ-हरं ॥ वेलू-वणं वेलु वणं ॥ दीर्घस्य ह्रस्वः । निअम्बसिल^२-खलिअ-
 वीइ-मालस्स ॥ कचिद् विकल्पः । जँउण-यडं जँउणा-यडं । नइ-सोत्तं
 नई-सोत्तं । गौरि-हरं गौरी-हरं । वहु-मुहं वहु-मुहं ॥

पदयोः संधिर्वा ॥ ५ ॥

संस्कृतोक्तः सधिः सर्वः प्राकृते पदयोर्व्यवस्थितविभाषया भवति ॥
 वासेसी वास-इसी । विसमायवो विसम-आयवो । दहि-ईसरो
 दहीसरो । साउअयं साउ-उअयं ॥ पदयोरिति किम् । पाओ । पई ।
 वैत्पाओ । मुद्दाइ । मुद्दाए । महइ । महए ॥ बहुलाधिकारात्
 कचिद् एकपदेपि । काहिइ काही । मिइओ श्रीओ ॥

न युवर्णस्यास्वे ॥ ६ ॥

इवर्णस्य उवर्णस्य च अस्वे वर्णे परे संधिर्न भवति ॥ न वेरि-वग्गेवि
 अवयासो । वन्दामि अज्ज-वइरं ।

दणुइन्द-रुहिर लित्तो सहइ उइन्दो नइ-प्पहावलि-अरुणो ।

संज्ञा-वहु-अवऊढो णव-वारिहरोव्व विज्जुला पडिभिओ ॥

युवर्णस्येति किम् ।

गूढोअर-तामरसाणुसारिणी भमर-पन्तिव्व ॥

अस्स इति किम् । पुहवीसो ॥

एदोतोः स्वरे ॥ ७ ॥

एकारओकारयोः स्वरे परे संधिर्न भवति ॥

वहुआइ नहुछिहणे आबन्धन्तीए कभुअं अङ्गे ।

मयरद्धय सर-धोरणि-धारा-छेअव्व दीसन्ति ॥

१ B ०१ वेणुयन्तं । वेळु^२ २ A "ल अल" ३ B गौरिहरं. ४ B गौरीहरं. ५ P वच्छा^३
 ६ B छेवन्न.

उवमासु अपज्जत्तेभ-कलभ-दन्तावहासमूहजुअं ।
 तंचेव मैलिअ-विस-दण्ड-विरसमालक्खिमो एण्हि ॥
 अहो अच्छरिअं ॥ एदोतोरिति किम् ।
 अत्थालोअण-तरला इयर-कईणं भमन्ति बुद्धीओ ।
 अत्थेअ निरारम्भेमेन्ति हिअयं कइन्दाणं ॥

स्वरस्योद्धृते ॥ ८ ॥

व्यञ्जनसंपृक्तः स्वरो व्यञ्जने लुप्ते योवशिष्यते स उद्धृत्त इहोच्यते ।
 स्वरस्य उद्धृते स्वरे परे संधिर्न भवति ॥

विससिज्जन्त-महा-पसु-दंसण-संभम-परोप्परारूढा ।
 गयणेणिय गन्ध-उड्ढिं कुणन्ति तुह कडल-णारीओ ॥

निसा-अरो । निसि-अरो । रयणी-अरो । मणुअत्तं ॥ बहुलाधिकारान्
 कचिद् विकल्पः । कुम्भ-आरो कुम्भारो । सु-वरिसो सूरिसो ॥
 कचित् संधिरेव । सालाहणो । चक्राओ ॥ अत एव प्रतिषेधान्
 समासेपि स्वरस्य संधौ भिन्नपदत्वम् ॥

त्यादेः ॥ ९ ॥

तिबादीनां स्वरस्य स्वरे परे संधिर्न भवति ॥ भवति इह । होइ इह ॥

लुक् ॥ १० ॥

स्वरस्य स्वरे परे बहुलं लुक् भवति ॥ त्रिदशः । तिअसीसो ॥
 निःआसोच्छासौ । नीसासूसासा ॥

अन्त्यव्यञ्जनस्य ॥ ११ ॥

शब्दानां यद् अन्त्यव्यञ्जनं तस्य लुक् भवति ॥ जाव । ताव ।
 जसो । तमो । जम्मो ॥ समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षायाम् अन्त्यत्वम्
 अनन्त्यत्वं च । तेनोभयमपि भवति । सज्झिहुः । सभिक्खू । सज्जनः ।
 सज्जणो ॥ एतद्गुणाः । एअ-गुणा । तद्गुणाः । तग्गुणा ॥

१ B चेअ. २ A मिलिअ. ३ B अच्छरिअ. ४ B भमिति ५ B यणियं.
 ६ B सज्जिमक्खू. ७ B सज्जणो

न श्रद्धोः ॥ १२ ॥

अद् उद् इत्येतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य लुग् न भवति । सद्दहिअं । सद्दा ।
उग्गयं । उन्नयं ॥

निर्दुरोर्वा ॥ १३ ॥

निर्दुर् इत्येतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य वा लुग् न भवति । निस्सहं
नीसहं । दुस्सहो दूस्सहो दुक्खिओ दुहिओ ॥

स्वरेन्तरश्च ॥ १४ ॥

अन्तरो निर्दुरोश्चान्त्यव्यञ्जनस्य स्वरे परे लुग् न भवति । अन्त-
रप्पा । निरन्तरं । निरवसेसं । दुरुत्तरं । दुरवगाहं । कचिद् भव-
त्यपि । अन्तोवैरि ॥

स्त्रियामादविद्युतः ॥ १५ ॥

स्त्रियां वर्त्तमानस्य शब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य आलं भवति विद्युच्छब्दं
वर्जयित्वा । लुगपवादः । सरिन् । सरिआ । प्रतिपद् । पाडिवआ ॥
संपद् । संपआ ॥ बहुलाधिकाराद् ईषत्स्पृष्टतरयश्रुतिरपि । सरिया ।
पौडिवया । संपया ॥ अविद्युत इति किम् । विजू ॥

रो री ॥ १६ ॥

स्त्रियां वर्त्तमानस्यान्त्यस्य रेफस्य रा इत्यादेशो भवति । आस्वा-
पवादः ॥ गिरा । धुरा । पुरा ॥

क्षुधो हा ॥ १७ ॥

क्षुध्शब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हादेशो भवति ॥ लुहा ॥

शरदादेरत् ॥ १८ ॥

शरदादेरन्त्यव्यञ्जनस्य अत् भवति । शरद् । सरओ ॥ भिषक् ।
भिसओ ॥

दिक्-प्रावृषोः सः ॥ १९ ॥

एतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सो भवति ॥ दिसा । पाउसो ॥

आयुरप्सरसोर्वा ॥ २० ॥

एतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सो वा भवति ॥ दीहाउसो दीहाऊ । अच्छ-
रसा अच्छरा ॥

ककुभो हः ॥ २१ ॥

ककुभ्शब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हो भवति ॥ कउहा ॥

धनुषो वा ॥ २२ ॥

धनुःशब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हो वा भवति ॥ धणुहं धणू ॥

मोनुस्वारः ॥ २३ ॥

अन्त्यमकारस्यानुस्वारो भवति ॥ जलं फलं वच्छं गिरिं पेच्छ ॥
कचिद् अनन्त्यस्यापि । वणम्मि । वणंमि ॥

वा स्वरे मश्च ॥ २४ ॥

अन्त्यमकारस्य स्वरे परेनुस्वारो वा भवति । पक्षे लुगपवादो मस्य
मकारश्च भवति ॥ वन्दे उसभं अजिअं । उसभमजिअं च वन्दे ॥
बहुलाधिकाराद् अन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मकारः । साक्षात् । सक्खं ॥
पत् । जं । तत् । तं ॥ विध्वक् । वीसुं ॥ पृथक् । पिहं ॥ सम्यक् ।
सम्मं ॥ इहं । इहयं । आलेट्टुअं । इत्यादि ।

ङ-ञ-ण-नो व्यञ्जने ॥ २५ ॥

ङ ञ ण न इत्येतेषां स्थाने व्यञ्जने परे अनुस्वारो भवति ॥ ङ ।
पङ्क्तिः । पंती ॥ पराङ्मुखः । परंमुहो ॥ ञ । कञ्जुकः । कंजुओ ॥
लाञ्छनम् । लंछणं ॥ ण । वण्मुखः । छंमुहो ॥ उत्कण्ठा । उक्कंठा ॥
न । सन्ध्या । संझा ॥ विन्ध्यः । विंझो ॥

वक्त्रादावन्तः ॥ २६ ॥

वक्त्रादिषु यथादर्शनं प्रथमादेः स्वरस्य अन्त आगमरूपोनुस्वारो

भवति ॥ वंकं । तंसं । अंसुं । मंसू । पुंछं । गुंछं । मुंढा । पंसू । बुंधं ।
 कंकोहो । कुंपलं । दंसणं । विद्धिओ । मिंठी । मंजारो । एध्वाद्यस्य ॥
 वथंसो । मंणंसी । मंणंसिणी । मणंसिला । पडंसुआ । एषु द्वितीयस्य ॥
 अवरिं । अणिउत्तयं । अइमुत्तयं । अनयोस्तृतीयस्य ॥ वक्क । ज्यस्स ।
 अश्रु । इमश्रु । पुच्छ । गुच्छ । मूर्द्धन् । पर्थु । बुभ्र । ककोट ।
 कुर्द्धमल । दर्शन । वृश्चिक । गृष्टि । मार्जार । वयस्य । मनस्विन् ।
 मनस्विनी । मनःशिंला । प्रतिश्रुत् । उपरि । अतिमुक्तक । इत्यादि ॥
 क्वचिच्छन्दःपूरणेपि । देव-नाम-सुवर्ण । क्वचिन्न भवति । गिट्टी ।
 मज्जारो । मणसिला । मणासिला ॥ आर्षे मणोसिला । अइमुत्तयं ॥

क्त्वा-स्यादेर्ण-स्वोर्वा ॥ २७ ॥

क्त्वायाः स्यादीनां च यौ णसू तयोरनुस्वारोन्तो वा भवति ॥
 क्त्वा । काऊर्ण काऊण । काउआण काउआण ॥ स्यादि । वच्छेणं
 वच्छेण । वच्छेसुं वच्छेसु ॥ णस्वोरिति किम् । करिअ । अग्गिणो ॥

विंशत्यादेर्लुक् ॥ २८ ॥

विंशत्यादीनाम् अनुस्वारस्य लुक् भवति । विंशतिः । वीसा ॥
 त्रिंशम् । तीसा ॥ संस्कृतम् । सकयं ॥ संस्कारः । सक्कारो इत्यादि ॥

मांसादेर्वा ॥ २९ ॥

मांसादीनामनुस्वारस्य लुक् वा भवति । मासं मंसं । मासलं
 मंसलं । कासं कंसं । पासू पंसू । कह कहं । एव एवं । नूण नूणं ।
 इआणि इआणि । दाणि दाणि । कि करेमि किं करेमि । समुहं
 संमुहं । केसुअं किसुअं । सीहो सिंघो ॥ मांस । मांसल । कांस्य ।
 पांसुं । कथम् । एवम् । नूनम् । इदानीम् । दाणि । किम् । संमुख ।
 किंशुक । सिंह इत्यादि ॥

१ B अंसू. A अंसू. २ A मंसू. ३ B °द्यस्यासीत्. ४ P माणंसी. ५ P माणं.
 ६ B कुच्छल. ७ A मनःसिला. ८ P °च्छन्दसः पूं. ९ B मांसादेर्. १० B किशुअं
 ११ A पांसु. १२ P °नीम् । किम् ।

वर्गेन्त्यो वा ॥ ३० ॥

अनुस्वारस्य वर्गे परे प्रत्यासत्तेस्तस्यैव वर्गस्यान्त्यो वा भवति ॥
पङ्को पङ्को । सङ्खो संखो । अङ्गणं अंगणं । लङ्घणं लंघणं । कञ्चुओ
कंचुओ । लब्धणं लंछणं । अञ्जिअं अंजिअं । सञ्ज्ञा संज्ञा ।
कण्ठओ कंठओ । उक्कण्ठा उक्कंठा । कण्ठं कंठं । सण्ढो संढो ।
अन्तरं अंतरं । पन्थो पंथो । चन्धो चंदो । बन्धवो बंधवो । कम्पइ
कंपइ । वम्फइ वंपइ । कलम्भो कलंभो । आरम्भो आरंभो ॥ वर्ग
इति किम् । संसओ । संहरइ ॥ नित्यमिच्छन्त्यन्ये ॥

प्रावृष्ट-शरत्तरणयः पुंसि ॥ ३१ ॥

प्रावृष्टं शरत् तरणि इत्येते शब्दाः पुंसि पुल्लिङ्गे प्रयोक्तव्याः ॥ पाठसो ।
सरओ । एस् तरणी ॥ तरणिशब्दस्य पुंस्त्रीलिङ्गत्वेन नियमार्थमुपा-
दानम् ॥

सप्तदाम-शिरो-नभः ॥ ३२ ॥

दामनशिरसूनभस्वर्जितं सकारान्तं नकारान्तं च शब्दरूपं पुंसि
प्रयोक्तव्यम् ॥ सान्तंम् । असो । पओ । तमो । तेओ । उरो ॥
नान्तंम् । अम्मो । नम्मो । मम्मो ॥ अदामशिरोनभ इति किम् ।
दामं । सिरं । नई ॥ यच्च सेर्यं वयं सुमणं सम्मं चम्ममिति दृश्यते
तद् बहुलाधिकारात् ॥

वाक्ष्यर्थ-वचनाद्याः ॥ ३३ ॥

अक्षिपर्याया वचनादयश्च शब्दाः पुंसि वा प्रयोक्तव्याः ॥ अक्ष्यर्थीः ।
अज्जवि सा सवइ ते अच्छी । नञ्चावियाइं तेणम्ह अच्छीइ ॥
अअस्यादिपाठादक्षिशब्दः स्त्रीलिङ्गेऽपि । एसा अच्छी । चक्खू
चक्खूइ । नयणा नयणाइं । लोअणा लोअणाइं ॥ वचनादि ।
वयणा वयणाइं । विज्जुणा विज्जुए । कुलो कुलं । छन्दो छन्दं ।

१ P B 'वृद्धं' २ A सान्त । ३ A नान्त । ४ A 'अक्ष्यर्थ' । ५ B 'नादि' ।
६ B विज्जुए.

माहृणो माहृणं । दुक्खा दुक्खाइं ॥ भायणा भायणाइं । इत्यादि ।
इति वचनादयः ॥ नेत्ता नेत्ताइं । कमला कमलाइं इत्यादि तु संस्कृतवदेव सिद्धम् ॥

गुणाद्याः क्लीबे वा ॥ ३४ ॥

गुणादयः क्लीबे वा प्रयोक्तव्याः ॥ गुणाइं गुणा । विह्वेहिं गुणाइं मग्गन्ति । देवाणि देवा । बिन्दुइं बिन्दुणो । खग्गं खग्गो । मण्डलग्गं मण्डलग्गो । कररुहं कररुहो । रुक्खाइं रुक्खा । इत्यादि । इति गुणादयः ॥

वेमाञ्जल्याद्याः स्त्रियाम् ॥ ३५ ॥

इमान्ता अञ्जल्यादयश्च शब्दाः स्त्रियां वा प्रयोक्तव्याः ॥ एसा गरिमा एसा गरिमा । एसा महिमा एसा महिमा । एसा निहज्जिमा एसा निहज्जिमा । एसा धुत्तिमा एसा धुत्तिमा ॥ अञ्जल्यादि । एसा अञ्जली एसा अञ्जली । पिट्ठी पिट्ठं । पृष्ठमित्वे कृते स्त्रियामेवेत्यन्ये ॥ अच्छी अच्छि । पण्हा पण्हो । चोरिआ चोरिअं । एवं कुच्छी । बैली । निही । विही । रस्ती । गण्ठी । इत्यञ्जल्यादयः । गड्ढा गड्ढो इति तु संस्कृतवदेव सिद्धम् । इमेति तन्त्रेण त्वादेशस्य डिमा इत्यस्य पृथ्वादीभ्यश्च संग्रहः । त्वादेशस्य क्लीबमेवेच्छन्त्येके ॥

बाहोरात् ॥ ३६ ॥

बाहुशब्दस्य स्त्रियामाकारोन्तादेशो भवति ॥ बाह्राए जेण धरिओ एकाए ॥ स्त्रियामित्येव । वामेअरो बाह् ॥

अतो ङो विसर्गस्य ॥ ३७ ॥

संस्कृतलक्षणोत्पन्नस्यातः परस्य विसर्गस्य स्थाने ङो इत्यादेशो भवति ॥ सर्वतः । सव्वओ ॥ पुरतः । पुरओ ॥ अग्रतः । अग्गओ ॥ मार्गतः । मग्गओ ॥ एवं सिद्धावस्थापेक्षया । भवतः । भवओ ॥ भवन्तः । भवन्तो ॥ सन्तः । सन्तो ॥ कुतः । कुदो ॥

निष्पती ओत्परी माल्य-स्थोर्वा ॥ ३८ ॥

निर् प्रति इत्येतौ माल्यशब्दे स्थाधातौ च परे यथासंख्यम् ओत्
परि इत्येवंरूपौ वा भवतः । अभेदनिर्देशः सर्वोदेशार्थः ॥ ओमालं ।
निम्मलं । ओमालयं वहइ । परिट्टा पइट्टा । परिट्टिअं पइट्टिअं ॥

आदेः ॥ ३९ ॥

आदेरित्यधिकारः कगचज० [१.१७७] इत्यादिसूत्रात् प्राग्विशेषे
वेदितव्यः ॥

त्यदाद्यव्ययात् तत्स्वरस्य लुक् ॥ ४० ॥

त्यदादेरव्ययाच्च परस्य तयोरेव त्यदाद्यव्यययोरादेः स्वरस्य बहुलं
लुग् भवति ॥ अम्हेत्थ अम्हे एत्थ । जइमा जइ इमा । जइहं
जइ अहं ॥

पदादपेर्वा ॥ ४१ ॥

पदात् परस्य अपेरव्ययस्यादेर्लुग् वा भवति ॥ तपि तमवि । किपि
किमवि । केणवि केणावि । कहपि कहमवि ॥

इतेः स्वरात् तश्च द्विः ॥ ४२ ॥

पदात् परस्य इतेरादेर्लुग् भवति स्वरात् परञ्च तकारो द्विर्भवति ॥
किंति । अंति । दिट्ठंति । न जुत्तंति ॥ स्वरात् । तहस्ति । इस्ति ।
पिओस्ति । पुरिसोस्ति ॥ पदादित्येव । इअ विब्ब-गुहा-निलयाए ॥

लुप्त-य-र-व-श-ष-सां श-ष-सां दीर्घः ॥ ४३ ॥

प्राकृतलक्षणवशाद्धृता याद्या उपर्यधो वा येषां शकारषकारसकाराणां
तेषामादेः स्वरस्य दीर्घो भवति ॥ शस्य यलोपे । पश्यति । पासइ ॥
कश्यपः । कासयो ॥ आवश्यकं । आवासयं ॥ रलोपे । विश्राम्यति ।
वीसमइ ॥ विश्रामः । वीसामो ॥ मिश्रम् । मीसं ॥ संस्पर्शः । संफासो ॥
वलोपे । अश्वः । आसो ॥ विश्वसिति । वीससइ ॥ विश्वासः । वी-

१ A निज्ज०. २ B उत्त०. ३ B प्राग् द्वि०. ४ A तदा०. ५ A ०इ अहं. ६ A तमवि । केणवि कहपि. ७ B परस्य ८ B पिउत्ति. ९ A संफासं. १० A विश्वसति

सासो ॥ शलोपे । दुःशासनः । दूसासणो ॥ मनःशिला । मणोसिला ॥
 वस्य यलोपे । शिष्यः । सीसो ॥ पुष्यः । पूसो ॥ मनुष्यः । मणूसो ॥
 रलोपे । कर्षकः । कासओ ॥ वैर्षाः । वासा ॥ वर्षः । वासो ॥ वलोपे ।
 विष्वाणः । वीसाणो ॥ विष्वक् । वीसुं । वलोपे । निष्विक्तः । नी-
 सितो ॥ सस्य यलोपे । सस्यम् । सासं ॥ कस्यचित् । कासइ ॥
 रलोपे । ऐसः । उसो ॥ विसंभः । वीसम्भो ॥ वलोपे । विकस्वरः ।
 विकासरो ॥ निःसः । नीसो ॥ सलोपे । निस्सहः । नीसहो ॥ न दी-
 र्घानुस्वारात् [२.९२] इति प्रतिषेधात् सर्वत्र अनादौ शेषादेशयो-
 द्वित्वम् [२.८९] इति द्वित्वाभावः ॥

अतः समृद्ध्यादौ वा ॥ ४४ ॥

समृद्धि इत्येवमादिषु शब्देषु आदेरकारस्य दीर्घो वा भवति ॥ सामिद्धी
 समिद्धी । पासिद्धी पसिद्धी । पायद्धं पयद्धं । पाडिवआ पडिवआ ।
 पासुत्तो पसुत्तो । पाडिसिद्धी पडिसिद्धी । सारिच्छो सरिच्छो ।
 माणंसी मणंसी । माणंसिणी मणंसिणी । आहिआई अहिआई ।
 पारोहो परोहो । पावासू पवासू । पाडिप्फद्धी पडिप्फद्धी ॥ समृद्धि ।
 प्रसिद्धिः । प्रकट । प्रतिपत् । प्रसुप्त । प्रतिसिद्धि । सदक्ष । मनस्विन् ।
 मनस्विनी । अभियाति । प्ररोह । प्रवासिन् । प्रतिस्पद्धिन् ॥ आकृति-
 गणोयम् । तेन । अस्पर्शः । आफंसो ॥ परकीयम् । पारकेरं । पारकं ॥
 प्रवचनम् । पावयणं ॥ चतुरन्तम् । चाचरन्तम् इत्याद्यपि भवति ॥

दक्षिणे हे ॥ ४५ ॥

दक्षिणशब्दे अदेरतो हे परे दीर्घो भवति ॥ दाहिणो ॥ ह इति
 किम् । दक्खिणो ॥

इः स्वप्नादौ ॥ ४६ ॥

स्वप्न इत्येवमादिषु आदेरस्य इत्वं भवति ॥ सिविणो । सिमिणो ॥
 आर्षे उकारोपि । सुभिणो । ईसि । वेडिसो । विलिअं । विअणं ।

१ A ^१सन २ B मणसिला ३ A वर्षा ४ A उस्त ५ A ^२भो । विक^१ ६ A निस्सः
 ७ B ^१घो ^२भ^१ ८ A ^१द्धी । प्रति^१ ९ A ^१स्विन् । अभियाति १० B चचरन्तं । चतुरन्त
 चातुरन्तम्

मुहूर्तो । किविणो । उत्तिमो । मिरिअं । दिण्णं ॥ बहुलाधिकाराण-
त्वाभावे न भवति । दत्तं । देवदत्तो ॥ स्वप्न । ईषत् । वेतस । व्य-
लीक । व्यजन । मृदङ्ग । कृपण । उत्तम । मरिच । दत्त । इत्यादि ॥

पकाङ्गार-ललाटे वा ॥ ४७ ॥

एषादेरत इत्वं वा भवति ॥ पिकं पक्कं । इङ्गालो अङ्गारो । णिङ्गालं
णङ्गालं ॥

मध्यम-कतमे द्वितीयस्य ॥ ४८ ॥

मध्यमशब्दे कतमशब्दे च द्वितीयस्यात इत्वं भवति ॥ मज्झिमो ।
कम्भो ॥

सप्तपर्णे वा ॥ ४९ ॥

सप्तपर्णे द्वितीयस्यात इत्वं वा भवति ॥ छत्तिवण्णो । छत्तवण्णो ॥

मयद्गर्वा ॥ ५० ॥

मयद्प्रत्यये आदेरतः स्थाने अइ इत्यादेशो भवति वा ॥ विषमयः ।
विसमइओ विसमओ ॥

ईर्हरे वा ॥ ५१ ॥

हरशब्दे आदेरत ईर्वा भवति ॥ हीरो हरो ॥

ध्वनि-विष्वचोरुः ॥ ५२ ॥

अनयोरादेरस्य उलं भवति ॥ झुणी । धीसुं । कथं सुणओ । शुनक
इति प्रकृत्यन्तरस्य ॥ श्वन्शब्दस्य तु सा साणो इति प्रयोगौ भवतः ॥

वेन्द्र-खण्डिते णा वा ॥ ५३ ॥

अनयोरादेरस्य णकारेण सहितस्य उलं वा भवति ॥ वुन्द्रं वन्द्रं ।
खुडिओ खण्डिओ ॥

गवये वः ॥ ५४ ॥

गवयशब्दे वैकाराकारस्य उलं भवति ॥ गडओ । गडआ ॥

प्रथमे प-योर्वा ॥ ५५ ॥

प्रथमशब्दे पकारयकारयोरेकारस्य युगपत् क्रमेण च उकारो वा भवति ॥ पुढुमं पुढमं पढुमं पढमं ।

ज्ञो णत्वेभिज्ञादौ ॥ ५६ ॥

अभिज्ञ एवंप्रकारेषु ज्ञस्य णत्वे कृते ज्ञस्यैव अत उत्त्वं भवति ॥ अ-
हिर्णू सव्वणू । कयणू । आगमणू । णल इति किम् । अहि-
ज्ज्ञो । सव्वज्ज्ञो ॥ अभिज्ञादाविति किम् । प्राज्ञः । पण्णो ॥ येषां ज्ञस्य
णत्वे उत्त्वं दृश्यते ते अभिज्ञादयः ॥

एच्छय्यादौ ॥ ५७ ॥

शय्यादिषु आदेरस्य एत्वं भवति ॥ सेज्जा । सुन्देरं । गेन्दुअं ।
ऐत्थ ॥ शय्या । सौन्दर्यं । कन्दुक । अत्र ॥ आर्षे पुरेकम्मं ॥

बहुयुत्कर-पर्यन्ताश्चर्ये वा ॥ ५८ ॥

एषु आदेरस्य एत्वं वा भवति ॥ वेल्ली वल्ली । उक्केरो उक्करो । पे-
रन्तो पज्जन्तो । अच्छेरं अच्छरिअं अच्छअरं अच्छरिज्जं अच्छरीअं ॥

ब्रह्मचर्ये चः ॥ ५९ ॥

ब्रह्मचर्यशब्दे चस्य अत एत्वं भवति ॥ बम्हैचेरं ॥

तोन्तरि ॥ ६० ॥

अन्तर्शब्दे तस्य अत एत्वं भवति ॥ अन्तःपुरम् । अन्तेउरं ॥ अन्त-
आरी । अन्तेआरी ॥ कचिअ भवति । अन्तग्गयं । अन्तो-वीस-
म्भ-निवेसिआणं ॥

ओत्पद्ये ॥ ६१ ॥

पद्मशब्दे आदेरत ओत्त्वं भवति ॥ पोम्मं ॥ पद्म-छद्म० [२. ११२]
इति विश्लेषे न भवति । पडमं ॥

नमस्कार-परस्परं द्वितीयस्य ॥ ६२ ॥

अनयोर्द्वितीयस्य अत ओत्वं भवति ॥ नमोक्कारो । परोत्परं ॥

वापौ ॥ ६३ ॥

अर्पयतौ धातौ आदेरस्य ओत्वं वा भवति ॥ ओप्पेइ अप्पेइ । ओ-
प्पिअं अप्पिअं ॥

स्वपाबुच्च ॥ ६४ ॥

स्वपितौ धातौ आदेरस्य ओत् उत् भवति ॥ सोवइ । सुवइ ॥

नात्पुनर्यादाई वा ॥ ६५ ॥

मध्यः परे पुनःशब्दे आदेरस्य आ आइ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ न
उणत् । न उणाइ । पक्षे । न उण । न उणो ॥ केवलस्यापि दृश्यते ।
पुणाइ ॥

बालाब्वरण्ये लुक् ॥ ६६ ॥

अलाब्वरण्यशब्दयोरादेरस्य लुग् वा भवति ॥ लाडं अलाडं । लाऊ
अलाऊ । रण्णं अरण्णं ॥ अत इत्येव । आरण्ण-कुञ्जरोव्व वेल्लन्तो ।

वाव्ययोत्खातादावदातः ॥ ६७ ॥

अव्ययेषु उत्खातादिषु च शब्देषु आदेराकारस्य अव् वा भवति ।
अव्ययं । अह् अहा । तह् तहा । अहव अहवा । व वा । इ हा ।
इत्यादि ॥ उत्खातादि । उक्खयं उक्खायं । चमरो चामरो । कलओ
कालओ । ठविओ ठाविओ । परिट्ठविओ परिट्ठाविओ । संठविओ
संठाविओ । पययं पाययं । तलवेण्टं तालवेण्टं । तलवोण्टं तालवो-
ण्टं । हलिओ हालिओ । नराओ नाराओ । वलया वलाया । कु-
मरो कुमारो । खइरं खाइरं ॥ उत्खात । चामर । कालक । स्थापित ।
प्राकृतः तालवृन्त । हालिक । नाराच । बलाका । कुमार । खादिर ।
इत्यादि ॥ केचिद् ब्राह्मणपूर्वाह्वयोरपीच्छन्ति । बम्हणो बाम्हणो ।

पुठवण्हो पुठ्वाण्हो ॥ दवग्गी । दावग्गी । चडू । चाडू । इति शब्द-
भेदात् सिद्धम् ॥

घञ्नुदेर्वा ॥ ६८ ॥

घञ्निमित्तो यो वृद्धिरूप आकारस्तस्यादिभूतस्य अद् वा भवति ॥
पवहो पवाहो । पहरो पहारो । पयरो पयारो । प्रकारः प्रचारो वा ।
पत्थवो पत्थावो ॥ कचिन्न भवति । रागः । राओ ॥

महाराष्ट्रे ॥ ६९ ॥

महाराष्ट्रशब्दे आदेराकारस्य अद् भवति ॥ मरहट्टं । मैरहट्टो ॥

मांसादिष्वनुस्वारे ॥ ७० ॥

मांसप्रकारेषु अनुस्वारे सति आदेरातः अद् भवति ॥ मंसं । पंसू ।
पंसणो । कंसं । कंसिओ । वंसिओ । पंङ्खवो । संसिद्धिओ । संज-
त्तिओ ॥ अनुस्वार इति किम् । मांसं । पासू ॥ मांस । पांसु । पां-
सन । कांस्य । कांसिक । वांशिक । पाण्डेव । सांसिद्धिक । सांया-
त्रिक । इत्यादि ॥

श्यामाके मः ॥ ७१ ॥

श्यामाके मैस्य आतः अद् भवति ॥ सामओ ॥

इः सदादौ वा ॥ ७२ ॥

सदादिषु शब्देषु आत इत्वं वा भवति ॥ सइ सया । निसि-अरो
निसा-अरो । कुप्पिसो कुप्पासो ॥

आचार्ये चोच्च ॥ ७३ ॥

आचार्यशब्दे चस्य आत इत्वम् अत्वं च भवति ॥ आइरिओ ।
आयरिओ ॥

ईः स्नान-खल्वाटे ॥ ७४ ॥

स्नानखल्वाटयोरादेरात ईर्भवति । ठीणं । थीणं । थिण्णं । खल्लीडो ॥
संखायम् इति तु समः स्त्र्यः खा [४.१५] इति खादेशे सिद्धम् ॥

१ B °राष्ट्रे श°, २ B °अद् वा भ° ३ B मारहट्टो ४ A संजिच्चिओ. ५ B °मस्याद्भव°.

उः सास्रा-स्तावके ॥ ७५ ॥

अनयोरादेरात् उत्वं भवति ॥ सुण्हा । ध्रुवओ ॥

ऊदासारे ॥ ७६ ॥

आसारशब्दे आदेरात् ऊव् वा भवति ॥ ऊसारो । आसारो ॥

आर्यायां र्यः श्रवाम् ॥ ७७ ॥

आर्याशब्दे श्रवां वाच्यायां र्येयात् ऊर्भवति ॥ अऊजू ॥ श्रवामिति किम् । अज्जा ॥

एद्रास्ते ॥ ७८ ॥

माद्यशब्दे आदेरात् एव् भवति ॥ गेज्झं ॥

द्वारे वा ॥ ७९ ॥

द्वारशब्दे आत् एव् वा भवति ॥ देरं । पक्षे । दुआरं । दारं । धारं ॥ कथं नेरओ मारओ । नैरयिकनारर्किकशब्दयोर्भविष्यति ॥ आर्षे अन्वयापि । पक्षेकम्मं । असहेजा देवासुरी ॥

पारापते रो वा ॥ ८० ॥

पारापतशब्दे रस्थस्यात् एव् वा भवति ॥ पारेवओ पारावओ ॥

मात्रटि वा ॥ ८१ ॥

मात्रट्प्रत्यये आत् एव् वा भवति ॥ एत्तिअमेत्तं । एत्तिअमत्तं ॥ बहु-
लाधिकारात् कचिन्मात्रशब्देपि । भोअण-मेत्तं ॥

उदोद्गर्दे ॥ ८२ ॥

आर्द्रशब्दे आदेरात् उव् ओञ्च वा भवतः ॥ उल्लं । ओल्लं । पक्षे । अल्लं । अहं । बाह-सलिल-पर्वहेण उल्लेह ॥

१ A B आसारे आ. २ P तऊजू. ३ A र्यां यः इह. ४ A दस्या. ५ A द्वारे श. ६ A एल्लं. ७ B वारं. ८ B नारयिक. ९ B सुर १० A पवाहेण.

ओदात्त्यां पङ्क्तौ ॥ ८३ ॥

आलीशब्दे ण्ङिवाचिनि आत ओत्वं भवति ॥ ओली ॥ पङ्क्तादिति किम् । आली सखी ॥

ह्रस्वः संयोगे^१ ॥ ८४ ॥

दीर्घस्य यथादर्शनं संयोगे परे ह्रस्वो भवति । आत् । आम् । अम्बं ॥ ताम्रम् । तम्बं ॥ विरहाम्निः । विरहम्नी ॥ आस्यम् । अस्सं ॥ ईत् । मुनीन्द्रः । मुणिन्दो ॥ तीर्थम् । तित्थं ॥ ऊत् । गुरुहापाः । गुरुहावा ॥ चूर्णः । चुण्णो ॥ एत् । नरेन्द्रः । नरिन्दो ॥ म्लेच्छः । मिलिच्छो ॥ दिट्टिक-धण-वट्टं ॥ ओत् । अधरोष्ठः । अहुरुट्टं ॥ नीलोत्पलम् । नीलुत्पलं ॥ संयोग इति किम् । आयासं । ईसरो । ऊसवो ॥

इत एद्वा ॥ ८५ ॥

संयोग इति वर्तते । आदेरिकारस्य संयोगे परे एकारो वा भवति ॥ पेण्डं पिण्डं । धम्मेलं धम्मिल्लं । सेन्दूरं सिन्दूरं । वेण्हू विण्हू । पेट्टं पिट्टं । बेल्लं बिल्लं ॥ कचिन्न भवति । चिन्ता ॥

किंशुके वा ॥ ८६ ॥

किंशुकशब्दे आदेरित एकारो वा भवति ॥ केसुअं किंसुअं ॥

मिरायाम् ॥ ८७ ॥

मिराशब्दे इत एकारो भवति ॥ मेरा ॥

पथि-पृथिवी-प्रतिश्रुन्मूषिक-हरिद्रा-विभीतकेष्वत् ॥ ८८ ॥

एषु आदेरितोकारो भवति ॥ पहो । पुहई । पुढवी । पडंसुआ । मूस-ओ । हलदी । हलदा । बहेडओ ॥ पन्थं किर देसित्तेति तु पथिशब्दसमानार्थस्य पन्थशब्दस्य भविष्यति ॥ हरिद्रायां विकल्प इत्यन्ये । हलिदी हलिदा ॥

१ B^० ते दीर्घस्य ॥ ८४ ॥ म^०. २ A^० री वा म^०. ३ B पथिशब्दार्थसमा^०. ४ A पथिश^०.

शियिलेङ्गुदे वा ॥ ८९ ॥

अनयोरादेरितोद् वा भवति ॥ सडिलं । पसडिलं । सिडिलं । पसि-
डिलं । अङ्गुअं । इङ्गुअं ॥ निर्मितशब्दे तु वा आलं न विधेयेम् ।
निर्मातनिर्मितशब्दाभ्यामेव सिद्धेः ॥

तित्तिरो रः ॥ ९० ॥

तित्तिरिशब्दे रस्येतोद् भवति ॥ तित्तिरो ॥

इतौ तो वाक्यादौ ॥ ९१ ॥

वाक्यादिभूते इतिशब्दे यस्तस्तत्संबन्धिन इकारस्य अकारो भवति^१ ॥
इअ जम्पिआवसाणे । इअ विअसिअ-कुसुम-सरो ॥ वाक्यादाविति
किम् । पिओसि । पुरिसोसि ॥

ईजिहा-सिह-त्रिशद्विशतौ त्या ॥ ९२ ॥

जिहादिषु इकारस्य तिशब्देन सह ईर्भवति । जीहा । सीहो ।
तीसा । बीसा ॥ बहुलाधिकारान् कचिन्न भवति । सिंह-यत्तो ।
सिह-राओ ॥

लुकि निरः ॥ ९३ ॥

निर्दुपसर्गस्य रेफलोपे सति इत ईकारो भवति ॥ नीसरइ । नी-
सासो ॥ लुकीति किम् । निर्णओ । निस्तहाइं अङ्गाई ॥

दिन्पोरुत् ॥ ९४ ॥

द्विशब्दे नाकुपसर्गे च इत उद् भवति ॥ द्वि । दु-मत्तो । दु-आई^२ ।
दु-विहो । दु-रेहो । दु-वयणं ॥ बहुलाधिकारान् कचिद् विकल्पः ।
दु-उणो वि-उणो । दुइओ विइओ ॥ कचिन्न भवति । द्विजः ।
दिओ ॥ द्विरदः । दिरओ ॥ कचिद् ओल्लमपि । दो-वयणं ॥ नि ।
णुमज्जइ । णुमंओ ॥ कचिन्न भवति । निवडइ ॥

१ A आव. २ A 'य'. निश्चि°. ३ P° ति । इअविअ°. ४ A सरे. ५ B पिउत्ति.
६ A ईद्. ७ B लुकीति. ८ B निजओ. ९ A दुआई. १० P णुमणो.

प्रवासीसौ ॥ ९५ ॥

अनयोरादेरित उत्वं भवति ॥ पावासुओ । उच्छू ॥

युधिष्ठिरे वा ॥ ९६ ॥

युधिष्ठिरशब्दे आदेरित उत्वं वा भवति ॥ जहुट्टिलो । जहिट्टिलो ॥

ओच्च द्विधाकर्मः ॥ ९७ ॥

द्विधाशब्दे कृगैधातोः प्रयोगे इत ओत्वं चकारादुत्वं च भवति ॥
दोहा-किज्जह । दुहा-किज्जह ॥ दोहा-इअं । दुहा इअं ॥ कृगं इति
किम् । दिहा-गथं ॥ कचित् केवलस्यापि । दुहावि सो सुर-बद्ध-सत्यो ॥

वा निर्झरे ना ॥ ९८ ॥

निर्झरशब्दे नकारेण सह इत ओकारो वा भवति ॥ ओज्झरो
निज्झरो ॥

हरीतक्यामीतोत् ॥ ९९ ॥

हरीतकीशब्दे आदेरीकारस्य अद् भवति ॥ हरडई ॥

आत्कश्मीरे ॥ १०० ॥

कश्मीरशब्दे ईत आद् भवति ॥ कम्हारो ॥

पानीयादिष्वित् ॥ १०१ ॥

पानीयादिषु शब्देषु ईत इद् भवति ॥ पाणिअं । अलिअं । जिअइ ।
जिअउ । विलिअं । करिसो । सिरिसो । दुइअं । तइअं । गहिरं ।
उवणिअं । आणिअं । पलिविअं । ओसिअन्तं । पसिअ । गहिअं ।
वम्मिओ । तयार्णि° ॥ पानीयः । अलीक ॥ जीवति । जीवतु । ब्री-
डित । करीष । शिरीष । द्वितीय । तृतीय । गभीर । उपनीत ।
आनीत । प्रदीपित । अवसीदत् । प्रसीद । गृहीत । वल्मीक । तदानीम् ।
इति पानीयादयः । बहुलाधिकारादेषु कचिन्नित्यं कचिद् विकल्पः ।
तेन । पाणीअं । अलीअं । जीअइ । करीसो । उवणीओ । इत्यादि सिद्धम् ॥

१ P °हरे कृ°. २ P कृजः. ३ P कृज°. ४ P कृज. ५ A कम्हारो ६ A °णि ।
इयार्णि । प्रा°.

उज्जीर्णे ॥ १०२ ॥

जीर्णशब्दे ईत उद्भवति ॥ जुण्ण-सुरा ॥ कचिञ्ज भवति । जिण्णे भोजणमस्से ॥

ऊहीन-विहीने वा ॥ १०३ ॥

अनयोरीत ऊत्वं वा भवति ॥ ऊणो हीणो । विहूणो विहीणो ॥ विहीन इति किम् । पहीण-अर-मरणा ॥

तीर्थे हे ॥ १०४ ॥

तीर्थशब्दे हे सति ईत ऊत्वं भवति ॥ तूहं ॥ ह इति किम् । तित्थं ॥

एत्पीयूषापीड-विभीतक-कीदृशेदृशे ॥ १०५ ॥

एषु ईत एत्वं भवति ॥ पेऊसं । आमेलो । बहेऊओ । केरिसो । एरिसो ॥

नीड-पीठे वा ॥ १०६ ॥

अनयोरीत एत्वं वा भवति ॥ नेडं नीडं । पेठं पीठं ॥

उतो मुकुलादिष्वत् ॥ १०७ ॥

मुकुल इत्येवमादिषु शब्देषु आदेरुतोत्वं भवति ॥ मडलं । मडलो । मवरं । मडलं । अमरुं । गरुई । जहुट्टिलो । जहिट्टिलो । सोअमलं । गलोई ॥ मुकुल । मुकुर । मुकुट । अगुरु । गुर्वी । युधिष्ठिर । सौकुमार्य । गुडूची । ईति मुकुलादयः ॥ कचिदाकारोपि । विदुतः । विहाओ ॥

वोपरौ ॥ १०८ ॥

उपराधुतोद् वा भवति ॥ अवरिं । उवरिं ॥

गुरौ के वा ॥ १०९ ॥

गुरौ स्वार्थे के सति आदेरुतोद् वा भवति ॥ गरुओ गुरुओ ॥ क इति किम् । गुरु ॥

आत्कृशा-मृदुक-मृदुत्वे वा ॥ १२७ ॥

एषु आदेर्कृत आष्ट वा भवति ॥ कासा । किसा । माडकं मडकं ।
माडकं मडसणं ॥

ईत्कृपादौ ॥ १२८ ॥

कृपा इत्यादिषु शब्देषु आदेर्कृत इत्वं भवति ॥ किवा । द्विययं ।
मिट्टं रसे एव । अन्यत्र मट्टं । दिट्टं । दिट्ठी । सिट्टं । सिट्ठी । गिण्ठी ।
पिच्छी । भिऊ । भिझो । भिझारो । सिझारो । सिआलो । घिणा ।
घुसिणं । विद्ध-कई । समिद्धी । इद्धी । मिद्धी । किसो । किसानू ।
किसरा । किच्छं । तिप्पं । किसिओ । निवो । किवा । किई ।
धिई । किवो । किविणो । किवानं । विरुओ । वित्तं । विसी ।
हिअं । वाहिअं । विहिओ । विसी । इसी । विइण्हो । छिहा ।
सइ । उँकिट्टं । निसंसो ॥ कचिअ भवति । रिद्धी ॥ कृपा । हृदय ।
मृष्ट । दृष्ट । इष्टि । सृष्ट । गृष्टि । पृथ्वी । भृगु । भृङ्ग ।
मृङ्गार । शृङ्गार । मृगाल । घृणा । घुसृण । वृद्धकवि । समृद्धि ।
अद्धि । शृद्धि । कृश । कृशानु । कृसरा । कृष् । तृप्त । कृषित ।
नृप । कृत्वा । कृति । धृति । कृप । कृपण । कृपाण । वृश्चिक ।
वृत्त । वृत्ति । हृत । व्याहृत । वृंहित । वृसी । ऋषि । वितृष्ण ।
स्पृहा । सकृत् । उत्कृष्ट । नृशंस ॥

पृष्ठे वानुत्तरपदे ॥ १२९ ॥

पृष्ठशब्देनानुत्तरपदे कृत इव भवति वा ॥ पिट्ठी पट्ठी । पिट्ठि-परिट्ठि-
विअं ॥ अनुत्तरपद इति किम् । महि-वट्ठं ।

मसृण-मृगाङ्ग-मृत्यु-मृङ्ग-मृष्टे वा ॥ १३० ॥

एषु कृत इव वा भवति ॥ मसिणं मसणं । मिअङ्को मयङ्को । मिबू
मबू । सिङ्गं सङ्गं । धिट्ठो धट्ठो ॥

१ A इ कृपा^०. २ A मिट्ठी. ३ A इट्ठी. ४ B विच्छिओ. ५ B P उँकिट्टं । क^०.
६ B सकृष्ट. ॥ पृ^० P सकृष्ट इत्यादि ॥ पृ^०. ७ A मृष्टेऽनु^०.

उदत्त्वादौ ॥ १३१ ॥

ऋतु इत्यादिषु शब्देषु आदेर्ऋत उद् भवति ॥ उऊ । परामुट्टो । पुट्टो । पउट्टो । पुहृई । पउत्ती । पाउसो । पाउओ । भुई । पट्टुडि । पाहुहं । परहुओ । निहुअं । निउअं । विउअं । संवुअं । वुत्तन्तो । निव्वुअं । निव्वुई । वुन्दं । वुन्दावणो । वुट्टो । वुट्टी । उसहो । मुणालं । उऊँ । जामाउओ । माउओ । माउआ । भाउओ । पिउओ । पु-
हुँवी ॥ ऋतु । परामृष्ट । स्पृष्ट । प्रवृष्ट । पृथिवी । प्रवृत्ति । प्रावृष्ट । प्रावृत । भृति । प्रभृति । प्राभृत । परभृत । निभृत । निवृत । वि-
वृत । संवृत । वृत्तान्त । निर्वृत । निर्वृति । वृन्द । वृन्दावन । वृद्ध । वृद्धि । ऋषभ । मृणाल । ऋजु । जामातृक । मातृक । मातृका । आतृक । पितृक । पृथ्वी । इत्यादि ।

निवृत्त-वृन्दारके वा ॥ १३२ ॥

अनयोर्ऋत उद् वा भवति । निवृत्तं निअत्तं । वृन्दारया वन्दारया ॥

वृषभे वा वा ॥ १३३ ॥

वृषभे ऋतो वेन सह उद् वा भवति ॥ उसहो वसहो ॥

गौणान्त्यस्य ॥ १३४ ॥

गौणशब्दस्य योन्त्य ऋत् तस्य उद् भवति ॥ माउ-मण्डलं । माउ-
हरं । पिउ-हरं । माउ-सिआ । पिउ-सिआ । पिउ-वणं । पिउ-वई ॥

मातुरिद्धा ॥ १३५ ॥

मातृशब्दस्य गौणस्य ऋत इद् वा भवति ॥ माइ-हरं । माउ-हरं ॥
कचिद्गौणस्यापि । माईणं ॥

उद्दोन्मृषि ॥ १३६ ॥

मृषाशब्दे ऋत उत् ऊत् ओश्च भवन्ति ॥ मुसा । मूसा । मोसा ।
मुसा-वाओ । मूसा-वाओ । मोसा-वाओ ॥

१ B उऊ. २ A जामाउओ । माउओ । भाउआ । मा०, P जामाउओ । भाउआ । मा०.

३ A B पुहुवी. ४ A मातृक । मा० ५ P B ०णपदस्य. ६ B माईण ७ P भवति.

इदुती वृष्ट-वृष्टि-पृथक्-पृथक्-नप्तृके ॥ १३७ ॥

एषु ऋत इकारोकारौ भवतः ॥ विट्टो बुट्टो । विट्टी बुट्टी । पिहं पुहं । मिहङ्गो मुहङ्गो । नत्तिओ नत्तुओ ॥

वा बृहस्पतौ ॥ १३८ ॥

बृहस्पतिशब्दे ऋत इदुतौ वा भवतः । बिहप्फई बुहप्फई । पक्षे । बहप्फई ॥

इदेदोदृन्ते ॥ १३९ ॥

वृन्तशब्दे ऋत इत् एत् ओञ्च भवन्ति ॥ विण्टं वेण्टं वोण्टं ॥

रिः केवलस्य ॥ १४० ॥

केवलस्य व्यञ्जनेनासंपृक्तस्य ऋतो रिरादेशो भवति ॥ रिद्धी । रिच्छो ॥

ऋणज्जृषभर्तृषौ वा ॥ १४१ ॥

ऋणऋजुऋषभऋतुऋषिषु ऋतो रिर्वा भवति ॥ रिणं अणं । रिज्जू उज्जू । रिसहो उसहो । रिऊ उऊ । रिसी इसी ॥

ईशः किप्-टक्सकः ॥ १४२ ॥

किप् टक् सक् इत्येतदन्तस्य दृष्टोर्धानोर्ऋतो रिरादेशो भवति ॥ स-टक् । सरि-वण्णो । सरि-रूवो । सरि-बन्दीणं ॥ सदृशः । सरिसो ॥ सदृक्षः । सरिच्छो ॥ एवम् एआरिसो । भवारिसो । जारिसो । तारिसो । केरिसो । एरिसो । अन्नारिसो । अम्हारिसो । तुम्हारिसो ॥ टक्सकसाहचर्यात् त्यदाद्यन्यादि[हे० ५. १]सूत्रविहितः किबिह गृह्यते ॥

आदृते दिः ॥ १४३ ॥

आदृतशब्दे ऋतो रिरादेशो भवति ॥ आदिओ ॥

अरिईप्पे ॥ १४४ ॥

इप्पशब्दे ऋतोरिरादेशो भवति ॥ इरिओ । इरिअ-सीहेण ॥

१ A पुयङ्गो. २ B 'ती' च. ३ P भवति. ४ B रिज्. ५ B उज्. ६ B दृष्टो.
• A सरिबन्दीणं.

लृत् इलिः कृत्त-कृत्रे ॥ १४५ ॥

अनयोर्लृत् इलिरादेशो भवति ॥ किलिन्न-कुसुमोवयारेसु ॥ धारा-
किलिन्न-वृत्तं ॥

एत इद्वा वेदना-चपेटा-देवर-केसरे ॥ १४६ ॥

वेदनादिषु एत इत्वं वा भवति ॥ विअणा वेअणा । चविड्डा । वि-
अड्ड-चवेड्डा-विणोआ । दिअरो देवरो ॥ महम्महिअ-दैसण-किसरं ।
केसरं । महिला महेला इति तु महिलामहेलाभ्यां शब्दाभ्यां सिद्धम् ।

ऊः स्तेने वा ॥ १४७ ॥

स्तेने एत ऊङ् वा भवति ॥ धूणो येणो ॥

ऐत एत् ॥ १४८ ॥

ऐकारस्यादौ वर्तमानस्य एत्वं भवति ॥ सेल्लो । तेल्लुक्क । एरावणो ।
केलासो । वेज्जो । केड्डो । वेह्व्व ॥

इत्सैन्धव-शनैश्चरे ॥ १४९ ॥

एतथोरैत इत्वं भवति ॥ सिन्धर्व । सणिच्छरो ॥

सैन्ये वा ॥ १५० ॥

सैन्यशब्दे ऐत इद् वा भवति ॥ सिन्नं सेन्नं ॥

अइदैत्यादौ च ॥ १५१ ॥

सैन्यशब्दे दैत्य इत्येवमादिषु च ऐतो अइ इत्पादेशो भवति । एला-
पवादः ॥ सइन्नं । दइच्चो । दइच्चं । अइसरिअं । भइरवो । वइजवणो ।
दइवअं । वइआलीअं । वइपसो । वइएहो । वइवब्भो । वइस्ता-
णरो । वइअव । वइसाहो । वइसालो । सइरं । चइत्तं ॥ दैत्य ।
दैन्य । ऐश्वर्य । भैरव । वैजवन । दैवत । वैतालीय । वैदेश । वैदेह ।

१ A वन्नं, B वन्दं. २ P^० विडा । चवेडा । विअ^० ३ B दंसण^० ४ P^० महिलाशब्दा^०.
B^० महिलाभ्यां सि^०. ५ B सेला । सेल्लं । से^०, ६ P देल्लोक्क.

वैदर्भ । वैश्वानर । कैतव । वैशाख । वैशाल । स्वैर । चैत्य । इत्यादि ॥ विश्लेषे न भवति । चैत्यम् । चेइअं ॥ आर्षे । चैत्यवन्दनम् । ची-वन्दनं ॥

वैरादौ वा ॥ १५२ ॥

वैरादिषु ऐतः अइरादेशो वा भवति ॥ वइरं वेरं । कइलासो केलासो । कइरवं केरवं । वइसवणो वेसवणो । वइसम्पायणो वेसम्पायणो । वइआलिओ वेआलिओ । वइसिअं वेसिअं । चइत्तो चेत्तो ॥ वैर । कैलास । कैरव । वैश्रवण । वैशम्पायन । वैतालिक । वैशिक चैत्र । इत्यादि ॥

एच्च दैवे ॥ १५३ ॥

दैवशब्दे ऐत एत् अइश्वादेशो भवति ॥ देव्वं दइव्वं दइवं ॥

उच्चैर्नीचैस्यअः ॥ १५४ ॥

अनयोरैतः अअ इत्यादेशो भवति ॥ उच्चअं । नीचअं । उच्चनीचाभ्यां के सिद्धम् । उच्चैर्नीचैसोस्तु रूपान्तरनिवृत्त्यर्थं वचनम् ॥

ईद्वैर्वे ॥ १५५ ॥

धैर्यशब्दे ऐत ईद्व भवति ॥ धीरं हरइ विसाओ ॥

ओतोद्धान्योन्य-प्रकोष्ठातोद्य-शिरोवेदनौ-मनोहर-सरोरुहे

क्तोश्च वः ॥ १५६ ॥

एषु ओतोत्त्वं वा भवति तत्संनियोगे च यथासंभवं ककारतकारयोर्वादेशः ॥ अन्नजं अन्नजं । पवट्टो पउट्टो । आवज्जं आवज्जं । सिरि-विअणा सिरो-विअणा । मणहरं मणोहरं । सररुहं सरोरुहं ॥

ऊत्सोच्छ्वासे ॥ १५७ ॥

सोच्छ्वासशब्दे ओत् ऊद् भवति ॥ सोच्छ्वास । सूसासो ॥

१ P ऐतोऽह इत्यादि^० । २ B देव्वं देवं दइव्वं । ३ P ऐसोऽअ इ^० । ४ B केपि सि^० । ५ A वेदनम्^० । ६ A सिरिर्वि^० । ७ B च्छ्वासे श^० । ८ A °सः ।

गव्यउ-आअः ॥ १५८ ॥

गोशब्दे ओतः अउ आअ इत्यादेशौ भवतः ॥ गउओ । गउआ । गाओ ॥ हरस्त एसा गाई ॥

औत ओत् ॥ १५९ ॥

औकारस्यादेरोव भवति ॥ कौमुदी । कोमुई ॥ यौवनम् । जोड्वर्ण ॥ कौस्तुभः । कोस्तुहो ॥ कौशाम्बी । कोसम्बी ॥ कौञ्चः । कोञ्चो ॥ कौशिकः । कोसिओ ॥

उत्सौन्दर्यादौ ॥ १६० ॥

सौन्दर्यादिषु शब्देषु औत उव भवति ॥ सुन्दरे । सुन्दरिअं । मुआ-
पणो । सुण्डो । सुडोअणी । हुवारिओ । सुगन्धत्तणं । पुलोमी ।
सुवणिणओ ॥ सौन्दर्यं । मौआयन । शौण्ड । शौडोदनि । दौवा-
रिक । सौगन्ध्य । पौलोमी । सौवर्णिकः ॥

कौक्षेयके वा ॥ १६१ ॥

कौक्षेयकशब्दे औत उव वा भवति ॥ कुच्छेअयं । कोच्छेअयं ॥

अउः पौरादौ च ॥ १६२ ॥

कौक्षेयके पौरादिषु च औत अउरादेशो भवति ॥ कउच्छेअयं ॥
पौरः । पउरो । पउर-अणो ॥ कौरवः । कउरवो ॥ कौशलम् । कउ-
सलं ॥ पौरुषम् । पउरिसं ॥ सौधम् । सउहं ॥ गौडः । गउडो ॥
मौलिः । मउली ॥ मौनम् । मउणं ॥ सौराः । सउरा ॥ कौलाः ।
कउला ॥

आच्च गौरवे ॥ १६३ ॥

गौरवशब्दे औत आत्वेम् अउच्च भवति ॥ गारवं । गउरवं ॥

नाव्यावः ॥ १६४ ॥

नौशब्दे औत आवादेशो भवति ॥ नावा ॥

एक्षयोदशादौ स्वरस्य सस्वरव्यञ्जनेन ॥ १६५ ॥

त्रयोदश इत्येवंप्रकारेषु संख्याशब्देषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरेण व्यञ्जनेन सह एद् भवति ॥ तेरह । तेवीसा । तेतीसा ॥

स्वविर-विचकिलायस्कारे ॥ १६६ ॥

एषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् भवति ॥ धेरो । वे-
इह । मुद्-विअइल-पसूणपुआ इत्यपि दृश्यते । एकारो ॥

वा कदले ॥ १६७ ॥

कदलशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् वा भवति ॥
केलं कयलं । केली कयली ॥

वैतः कर्णिकारे ॥ १६८ ॥

कर्णिकारे इतः सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् वा भवति ॥ कण्णैरो
कण्णिआरो ॥

अयौ वैत् ॥ १६९ ॥

अयिशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ऐद् वा भवति ॥
ऐ बीहेमि । अइ उम्मत्तिए । वचनादैकारस्यापि प्राकृते प्रयोगः ॥

ओत्पूतर-बदर-नवमालिका-नवफलिका-पूगफले ॥ १७० ॥

पूतरादिषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् भवति ॥
पौरो । बोरं । बोरी । नोमालिआ । नोहलिआ । पोप्फलं । पोप्फली ॥

न वा मयूख-लवण-चतुर्गुण-चतुर्थ-चतुर्दश-चतुर्वार-सुकुमार-

कुतूहलोदूखलोलूखले ॥ १७१ ॥

मयूखादिषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् वा भवति ॥
मोहो मऊहो । लोणं । ईअ लवणुग्गमी । खोगुणो चवग्गुणो ।

१ B °शजिल्ले°. २ B °स्वरव्य°. ३ P तेतीसा. ४ A मुद्दवि°. ५ B कणे°. ६ A पौरो. ७ P अइ. ८ A °माम. ९ P चवग्गुणो

चोत्थो चउत्थो । चोत्थी चउत्थी । चोहह । चउहह । चोहसी च-
उहसी । चोव्वारो चउव्वारो । सोमालो सुकुमालो । कोहलं को-
उहलं । तह मग्गे कोहलिए । ओहलो उउहलो । ओक्खलं । उलू-
हलं ॥ मोरो मऊरो इति तु मोरमयूरशब्दाभ्यां सिद्धम् ॥

अवापोते ॥ १७२ ॥

अवापयोरुपसर्गयोरुत इति विकल्पार्थनिर्पाते च आदेः स्वरस्य परेण
सस्वरव्यञ्जनेन सह ओव् वा भवति ॥ अव । ओअरह अवयरह ।
ओआसो अवयासो ॥ अप । ओ सरह अव सरह । ओसारिअं अ-
वसारिअं ॥ उत । ओ षणं । ओ षणो । उअ षणं । उअ षणो ॥
कविञ्च भवति । अक्कयं । अवसहो । उअ रवी ॥

ऊच्चोपे ॥ १७३ ॥

उपशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ऊत् ओच्चादेशौ
वा भवतः ॥ ऊहसिअं ओहसिअं उवहसिअं । ऊज्जाओ ओज्जाओ
उवज्जाओ । ऊआसो ओआसो उवयासो ॥

उमो निषण्णे ॥ १७४ ॥

निषण्णशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह उम आदेशौ
वा भवति ॥ णुमण्णो । णिसण्णो ॥

पावरणे अङ्गवाऊ ॥ १७५ ॥

पावरणशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह अङ्ग आव
इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥ पङ्कुरणं पाउरणं पावरणं ॥

स्वरादसंयुक्तस्यानादेः ॥ १७६ ॥

अधिकारोयम् । यदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामस्तत्स्वरात्परस्यासंयुक्तस्या-
नादेर्भवतीति वेदितव्यम् ॥

क-ग-च-ज-त-द-प-य-वां प्रायो लुक् ॥ १७७ ॥

स्वरात्परेषामनादिभूतानामसंयुक्तानां कगचजतदपयवानां प्रायो लुक् भवति ॥ क । तित्थयरो । लोओ । सयढं ॥ ग । नओ । नयरं । मयङ्गो ॥ च । सई । कय-ग्गहो ॥ ज । रययं । पयावई । गओ ॥ त । विआणं । रसा-यलं । जई ॥ द । गया । मयणो ॥ प । रिऊ । सुउरिसो ॥ य । दयालू । नयणं । विओओ ॥ व । लायणं । विउहो । वलयाणलो ॥ प्रायोमहणात्कचिन्न भवति । सुकुसुमं । पयाग-जलं । सुगओ । अगरू । सचावं । विज्जणं । सुतारं । विहुरो । स-पावं । समवाओ । देवो । दाणवो ॥ स्वरादित्येव । संकरो । सं-गमो । नक्कचरो । धणजओ । विसंतवो । पुरंदरो । संवुडो । सं-वरो ॥ असंयुक्तस्येत्येव । अक्को । वग्गो । अच्चो । वज्जं । धुत्तो । उद्दोमो । विप्पो । कज्जं । सव्वं ॥ कचिस्तंयुक्तस्यापि । नक्तचरः । मक्तचरो ॥ अर्तादेरित्येव । कालो । गन्धो । चोरो । जारो । तरू । दवो । पावं । वण्णो । यकारस्य तु जत्वम् आदौ वक्ष्यते । समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षया भिन्नपदत्वमपि विवक्ष्यते । तेन तत्र यथा-दर्शनमुभयमपि भवति । सुहकरो सुहयरो । आगमिओ आय-मिओ । जलचरो जलयरो । बहुतरो बहुअरो । सुहदो । सुहओ । इत्यादि ॥ कचिदादेरपि । स पुनः । स उर्ण । स च । सो अ ॥ चिन्हं । इन्धं ॥ कचिच्चस्य जः । पिशाची । पिसाजी ॥ एकलम् । एगत्तं ॥ एक । एगो ॥ अमुकः । असुगो ॥ असुकः । असुगो ॥ आ-वकः । सावगो ॥ आकारः । आगारो ॥ तीर्थकरः । तित्थगरो ॥ आकर्षः । आगरिसो ॥ लोगस्सुज्जोअगरा । इत्यादिषु तु व्यत्ययश्च [४.४४७] इत्येव कस्य गलम् ॥ आर्षे अन्यदपि दृश्यते । आकुञ्चनं । आउण्टणं । अत्र चस्य टत्वम् ॥

१ B विउओ २ A विळ^० ३ B नसंचरो ४ A ^०स्येति किम् । अक्को ५ B उद्दोमो । कज्जं ६ A ^०देरिति किम् ७ P ^०यरो । सहकारो । सहयारो । आग^० ८ A उणो

यमुना-चामुण्डा-कामुकातिमुक्तके मोनुनासिकश्च ॥ १७८ ॥

एषु मस्य लुग् भवति लुकि च सति मस्य स्थाने अनुनासिको भवति । जँडणा । चौँडण्डा । कौँडओ । अणिँउतयं । कचिन्न भवति । अइमुन्तयं । अइमुत्तयं ॥

नावर्णात्पः ॥ १७९ ॥

अवर्णात्परस्यानादेः पस्थ लुग् न भवति । सवहो । सावो । अना-देरित्थेव । परडँटो ॥

अवर्णो यश्रुतिः ॥ १८० ॥

कगचजेत्यादिना लुकि सति शेषः अवर्णः अवर्णात्परो लघुप्र-यत्नतरयकारश्रुतिर्भवति । तिथ्यरो । सयडं । नयरं । मयङ्को । कय-ग्गहो । काय-मणी । रययं । पयावई । रसायलं । पायालं । म-यणो । गया । नयणं । दयालू । लायण्णं । अवर्ण इति किम् । सड-णो । पडणो । पडरं । राईवं । निहओ । तिनओ । वाऊ । कई । अवर्णादित्येव । लोअस्स । देअरो ॥ कचिद् भवति । पियइ ॥

कुञ्ज-कर्पर-कीलै कः खोषुण्णे ॥ १८१ ॥

एषु कस्य खो भवति पुष्पं चेत् कुञ्जाभिधेयं न भवति ॥ खुज्जो । खण्परं । खीलओ । अपुष्प इति किम् । बंधेडं कुज्जये-पसूणं । आर्षेन्वत्रापि । कासितं । खासिअं कसितं । खसिअं ॥

मरकत-मदकले गः कन्दुके त्वादेः ॥ १८२ ॥

अनयोः कस्य गो भवति कन्दुके त्वाद्यर्थे कस्य ॥ मरगर्यं । मय-गलो । गेन्दुअं ॥

किराते चः ॥ १८३ ॥

किराते कस्य चो भवति ॥ चिलाओ ॥ पुलिन्द एवार्यं विधिः । कामरूपिणि तु नेष्यते । नमिमो हर-किरायं ।

१ B परओहो २ B कीलके का. ३ B ०ज्जअप्यसू ४ B खासितं ५ A कथितं.
६ B ०शस्य । म.०

शीकरे भ-हौ वा ॥ १८४ ॥

शीकरे कस्य भहौ वा भवति ॥ सीभरो सीहरो । पक्षे । सीअरो ॥

चन्द्रिकायां मः ॥ १८५ ॥

चन्द्रिकाशब्दे कस्य मो भवति ॥ चन्दिमा ॥

निकष-स्फटिक-चिकुरे हः ॥ १८६ ॥

एषु कस्य हो भवति ॥ निहसो । फलिहो । चिहुरो । चिहुरशब्दः संस्कृतेऽपि इति दुर्गः ॥

ख-घ-थ-ध-भाम् ॥ १८७ ॥

स्वरात्परेषामसंयुक्तानामनादिभूतानां ख घ थ ध भ इत्येतेषां वर्णानां प्रायो हो भवति ॥ ख । साहा । सुहं । मेहला । लिहइ ॥ घ । मेहो । जहणं । माहो । लाहइ ॥ थ । नाहो । आवसहो । मिहणं । कहइ ॥ ध । साहू । बाहो । धहिरो । बाहइ । इन्द-हैणू ॥ भ । सहा । सहावो । नहं । थणहरो । सोहइ ॥ स्वरादित्येव । संखो । संघो । कंथा । बंधो । खंभो ॥ असंयुक्तस्येत्येव । अ-क्खइ । अग्वइ । कत्थइ । सिद्धओ बन्धइ । लब्धइ ॥ अनादेरि-त्येव । गज्जन्ते खे मेहं । गच्छइ घणो ॥ प्राय इत्येव । सरिसव-खलो पलय-घणो । अधिरो । जिण-धम्मो । पणहु-भओ । नंभं ॥

पृथकि धो वा ॥ १८८ ॥

पृथक्शब्दे थस्य धो वा भवति । पिधं पुधं । पिहं पुहं ।

शृङ्खले खः कः ॥ १८९ ॥

शृङ्खले खस्य को भवति ॥ सङ्खलं ॥

१ B शीकरे म^०. २ P दुर्गः. ३ P सुहं. ४ B मोहो ५ A इन्दुधणू. ६ B लब्धइ.
७ P गच्छति. ८ B हं पुत्रा नीवा पणधिरा मोरा । नहो चंडुबोड वासारचो हला पचो । गच्छ^०. ९ B अधिरो. १० A नहं.

पुत्राग-भागिन्योर्गो भः ॥ १९० ॥

अनयोर्गस्य गो भवति ॥ पुत्रामाहं वसन्ते । भामिणी ॥

छागे लः ॥ १९१ ॥

छागे गस्थ लो भवति ॥ छालो । छाली ॥

ऊत्वे दुर्भग-सुभगे वः ॥ १९२ ॥

अनयोरूत्वे गस्थ वो भवति । दूहवो । सूहवो ॥ ऊत्त इति किम् ।
दुहओ । सुहओ ॥

खचित-पिशाचयोधः स-छौ वा ॥ १९३ ॥

अनयोश्चस्य यथासंख्यं स छ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ खसिओ
खइओ । पिस्सओ पिस्साओ ॥

जटिले जो शो वा ॥ १९४ ॥

जटिले अस्य शो वा भवति ॥ झडिलो जडिलो ॥

टो डः ॥ १९५ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेष्टस्य डो भवति ॥ नडो । भडो । वडो ।
घडइ ॥ स्वरादित्येव । घंटा ॥ असंयुक्तस्येत्येव । खट्टो ॥ अना-
देरित्येव । टक्को ॥ कचिन्न भवति । अटति । अटइ ॥

सटा-शकट-कैटभे डः ॥ १९६ ॥

एषु टस्य डो भवति । सडा । सयडो । कैटवो ॥

स्फटिके लः ॥ १९७ ॥

स्फटिके टस्य लो भवति । फलिहो ।

चपेटा-पाटौ वा ॥ १९८ ॥

चपेटाशब्दे ण्यन्ते च पटिधातौ टस्य लो वा भवति ॥ चविटा च-
विडा । फालेइ फाडेइ ॥

१ A छागो. २ B सुद्धा. ३ A कैटवो. ४ P 'ते च पाटौ वा'. B 'ते पाटौ वा'.
५ B फालइ.

ढो ङः ॥ १९९ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेष्टस्य ङो भवति ॥ मढो । सढो । कमढो ।
कुढारो पढइ । स्वरादित्येव । वेकुंढो ॥ असंयुक्तस्येत्येव । चि-
ढइ ॥ अनादेरित्येव । हिअए ठाइ ॥

अङ्कोठे छः ॥ २०० ॥

अङ्कोठे ठस्य द्विरुक्तो लो भवति ॥ अङ्कोल्लतेछ-तुष्यं ॥

पिठरे हो वा रथ ङः ॥ २०१ ॥

पिठरे ठस्य हो वा भवति तत्सन्नियोगे च रस्य ङो भवति ॥ पि-
हङ्गो पिढरो ॥

ङो छः ॥ २०२ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेष्टस्य प्राथो लो भवति । वङ्गवाभुखम् ।
वलया मुहं ॥ गरुलो । तलायं । कीलइ ॥ स्वरादित्येव । मोंङ् ।
कोंङ् ॥ असंयुक्तस्येत्येव । खग्गो ॥ अनादेरित्येव । रमइ ङिम्भो ॥
प्राथोग्रहणान् कचिद् विकल्पः । वलिसं वडिसं । दालिमं दाडिमं ।
गुलो गुडो । णाली णाडी । णलं णङ् । आमेलो आवेङ्गो ॥ कचिन्न
भवत्येव । निभिङ् । गडङ्गो । पीडिअं । नीङ् । उडू । तडी ॥

वेणौ णो वा ॥ २०३ ॥

वेणौ णस्य लो वा भवति ॥ वेलू । वेणू ॥

तुच्छे तश्च-छौ वा ॥ २०४ ॥

तुच्छशब्दे तस्य च छ इत्यादेशौ^३ वा भवतः ॥ तुच्छं । तुच्छं ।
तुच्छं ॥

तगर-वसर-तूबरे टः ॥ २०५ ॥

एषु तस्य टो भवति । टगरो । टसरो । टूवरो ॥

प्रत्यादौ ङः ॥ २०६ ॥

प्रत्यादिषु तस्य ङो भवति ॥ पङ्क्तिः । पङ्क्तिहासो । पङ्क्तिहारो । पा-
ङ्क्तिष्कन्दी । पङ्क्तिहारो । पङ्क्तिनिभक्तं । पङ्क्तिमा । पङ्क्तिवया । पङ्-
क्तुआ । पङ्क्तिकरइ । पङ्क्तुङ् । पाङ्क्तुङ् । वावङ् । पङ्काया । षङ्के-
ओ । हरङ् ई । मङ्गयं ॥ आर्षे । दुष्कृतम् । दुष्कङ् ॥ सुकृतम् ।
सुकङ् ॥ आहृतम् । आहङ् ॥ अवहृतम् । अवहङ् । इत्यादि ॥ प्राय
इत्येव । प्रतिसमयम् । पइसमयं ॥ प्रतीपम् । पईवं ॥ संप्रति । सं-
पइ । प्रतिष्ठानम् । पइष्टाणं । प्रतिष्ठा । पइष्टा । प्रतिष्ठा । पइष्णा ॥
प्रति । प्रभृति । प्राभृत । व्यापृत । पताका । विभीतक । हरीतकी ।
मृतक । इत्यादि ॥

इत्वे वेतसे ॥ २०७ ॥

वेतसे तस्य ङो भवति इत्वे सति ॥ वेङ्सो ॥ इत्वं इति किम् ।
वेअसो ॥ इः स्वप्रादौ [१.४३] इति इकारो न भवति इत्वं इति
व्यावृत्तिबलात् ॥

गर्भितातिमुक्तके णः ॥ २०८ ॥

अनयोस्तस्य णो भवति ॥ गर्भिणो । अणिर्वैतयं । कचिन्न भव-
त्यपि । अइमुत्तयं ॥ कथम् परावणो । ऐरावणशब्दस्य । परावओ
इति तु ऐरावतस्य ॥

रुदिते दिना णः ॥ २०९ ॥

रुदिते दिना सह तस्य द्विरुक्तो णो भवीत ॥ रुण्णं ॥ अत्र केचिद्
अस्त्वादिषु इ इत्यारब्धवन्तः स तु शौरसेनीमागधीविषय एव
दृश्यते इति नोच्यते । प्राकृते हि । अनुः । रिऊ । उऊ । रजतम् ।
रययं ॥ एतद् । एअं ॥ गतः । गओ । आगतः । आगओ ॥
सांप्रतम् । संपयं ॥ यतः । जओ । ततः । तओ ॥ कृतम् । कथं ॥

हृतम् । हयं । हताशः । हयासो । श्रुतः । सुओ । आकृतिः ।
 आकिई । निर्वृतः । निव्वुओ । तातः । ताओ । कतरः कयरो ।
 द्वितीयः । दुईओ इत्यादयः प्रयोगा भवन्ति । न पुनः उद्गू रथदमि-
 त्यादि ॥ क्वचित् भावेपि व्यत्ययश्च [४.४४७] इत्येव सिद्धम् ॥
 दिही इत्येतदर्थं तु धृतोर्दिहिः [२.१३१] इति वक्ष्यामः ॥

सप्ततौ रः ॥ २१० ॥

सप्ततौ तस्य रो भवति । सप्तरी ॥

अतसी-सातवाहने लः ॥ २११ ॥

अनयोस्तस्य लो भवति ॥ अलसी । सालाहणो । सालवाहणो ।
 सालाहणी भासा ॥

पलिते वा ॥ २१२ ॥

पलिते तस्य लो वा भवति ॥ पलिलं । पलिअं ॥

पीते वो ले वा ॥ २१३ ॥

पीते तस्य वो वा भवति स्वार्थलकारे परे ॥ पीवलं । पीअलं ॥ ल
 इति किम् । पीअं ॥

वितस्ति-वसति-भरत-कातर-मातुलिङ्गे हः ॥ २१४ ॥

एषु तस्य हो भवति ॥ विहत्थी वसही ॥ बहुलाधिकारात् कञ्चिन्न
 भवति । वसई । भरहो । काहलो । मातुलिङ्गं । मातुलुङ्गशब्दस्य तु
 मात्तलुङ्गं ॥

मेथि शिथिर-शिथिल-प्रथमे थस्य ढः ॥ २१५ ॥

एषु थस्य ढो भवति । हापवादः ॥ मेढी । सिढिलो । सिढिलो ।
 पढमो ॥

निशीथ-पृथिव्योर्वा ॥ २१६ ॥

अनयोस्थस्य ङो वा भवति । निसीढो । निसीहो । पुढवी । पुहवी ॥

दशन-दष्ट-दग्ध-दोला-दण्ड-दर-दाह-दम्भ-दर्भ-कदन-दोहदे
दो वा ङः ॥ २१७ ॥

एषु दस्य ङो वा भवति ॥ ङसर्णं दसर्णं । ङट्टो दट्टो । ङड्डो
दड्डो । ङोला दोला । ङण्डो दण्डो । ङरो दरो । ङाहो दाहो ।
ङम्भो दम्भो । ङब्भो दब्भो । ङङ्गणं कयर्णं । ङोहलो दोहलो ॥
दरशब्दस्य च भगार्थवृत्तेरेव भवति । अन्यत्र दर-दलिअ ॥

दंश-दहोः ॥ २१८ ॥

अनयोर्धात्वोर्दस्य ङो भवति ॥ ङैसइ । ङहइ ॥

संख्या-गद्गदे रः ॥ २१९ ॥

संख्यावाचिनि गद्गदशब्दे च दस्य रो भवति ॥ एआरह । बारह ।
तेरह । गगारं .. अनादेरित्येव । ते इत् ॥ असंयुक्तस्येत्येव ॥
चउहइ ॥

कदल्यामहुमे ॥ २२० ॥

कदलीशब्दे अद्रुमवाचिनि दस्य रो भवति ॥ करली ॥ अद्रुम इति
किम् । कायली । केली ॥

प्रदीपि-दोहदे लः ॥ २२१ ॥

प्रपूर्वे दीप्यतौ धातौ दोहदशब्दे च दस्य लो भवति ॥ पलीवेइ ।
पलित्तं । दोहलो ॥

कदम्बे वा ॥ २२२ ॥

कदम्बशब्दे दस्य लो वा भवति ॥ कलम्बो । कयम्बो ॥

दीपौ धो वा ॥ २२३ ॥

दीप्यतौ दस्य धो वा भवति ॥ धिण्ह ॥ दिण्ह ॥

कदर्थिते वः ॥ २२४ ॥

कदर्थिते दस्य वो भवति ॥ कवट्टिओ ॥

ककुदे हः ॥ २२५ ॥

ककुदे दस्य हो भवति ॥ कउहं ॥

निषधे धो ढः ॥ २२६ ॥

निषधे धस्य ढो भवति ॥ निसढो ॥

वौषधे ॥ २२७ ॥

ओषधे धस्य ढो वा भवति ॥ ओसढं ॥ ओसह ॥

नो णः ॥ २२८ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेर्नस्य णो भवति ॥ कणयं ॥ मयणो ॥ वयणं ॥ नयणं ॥ माणह ॥ आर्वे ॥ आरनालं ॥ अनिल्लो ॥ अनलो ॥ इत्याद्यपि ॥

वादौ ॥ २२९ ॥

असंयुक्तस्यादौ वर्तमानस्य नस्य णो वा भवति ॥ णरो नरो ॥ णई नई ॥ णेइ नेइ ॥ असंयुक्तस्येत्येव न्यायः ॥ नाओ ॥

निम्ब-नापिते ल-ण्हं वा ॥ २३० ॥

अनयोर्नस्य ल ण्ह इत्येतौ वा भवतः ॥ लिम्बो निम्बो ॥ ण्हाविओ नाविओ ॥

१ P 'तौ वातौ द' २ B 'स्य हो भवति वा ॥ ओसहं ॥ ओसढं ॥' ३ B अनिल्लो ॥
४ P नई ॥ अ' ५ P 'स्य यथासङ्गं ल'.

पो वः ॥ २३१ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेः पस्य प्रायो वो भवति ॥ सवहो ।
सावो । उवसगो । पईवो । कासवो । पावं । उवमा । कविलं ।
कुणवं । कलावो । कवालं महि वालो । गो-वइ । तवइ ॥ स्वरादि-
त्येव । कम्पइ । असंयुक्तस्येत्येव । अप्पमत्तो ॥ अनादेरित्येव ।
सुहेण पढइ । प्राय इत्येव । कई । रिऊ ॥ एतेन पकारस्य प्राप्तयो-
लोपवकारयोर्यस्मिन् कृते श्रुतिसुखमुत्पद्यते स तत्र कार्यः ।

पाटि-परुष-परिघ-परिखा-पनस-पारिभद्रे फः ॥ २३२ ॥

प्यन्ते पैटिधातौ परुषादिषु च पस्य फो भवति ॥ फालेइ फाढेइ ।
फरसो । फलिहो । फलिहा । फणसो । फालिहहो ।

प्रभूते घः ॥ २३३ ॥

प्रभूते पस्य वो भवति ॥ बहुत्तं ॥

नीपापीडे मो वा ॥ २३४ ॥

अनयोः पस्य मो वा भवति ॥ नीमो नीवो । आमेलो आवेडो ॥

पापद्धौ रः ॥ २३५ ॥

पापद्धावपदादौ पकारस्य रो भवति ॥ पारद्धी ॥

फो भ-हौ ॥ २३६ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेः फस्य भहौ भवतः ॥ कचिवु भः । रेफः ।
रेमो ॥ शिंफा । सिभा । कचिसु हः । मुत्ताहलं ॥ कचिदुभावपि ।
सभलं सहलं । सेभालिआ सेहलिआ । सभरी सहरी । गुभइ गु-
हइ ॥ स्वरादित्येव । गुंफइ ॥ असंयुक्तस्येत्येव । पुंफं ॥ अनादे-
रित्येव । चिटुइ फणी ॥ प्राय इत्येव । कसण्ण-फणी ॥

वो वः ॥ २३७ ॥

स्वरास्वरस्यासंयुक्तस्यानादेर्वस्य वो भवति ॥ अलावू । अलावू । अ-
लाऊ ॥ शुभलः । सवलौ ॥

विसिन्यां भः ॥ २३८ ॥

विसिन्यां वस्य भो भवति ॥ भिसिणी ॥ खीलिल्लनिर्देशादिह न भ-
वति । विस-तन्तु-पेलवाणं ॥

कवन्धे म-यौ ॥ २३९ ॥

कवन्धे वस्य मयौ भवतः ॥ कमन्धो । कयन्धो ॥

कैटमे भो वः ॥ २४० ॥

कैटमे वस्य वो भवति ॥ केढवो ।

विषमे मो ढो वा ॥ २४१ ॥

विषमे वस्य ढो वा भवति ॥ विसढो । विसमो ॥

मन्मथे वः ॥ २४२ ॥

मन्मथे वस्य वो भवति ॥ वम्महो ॥

वाभिमन्यौ ॥ २४३ ॥

अभिमन्युशब्दे मो वो वा भवति ॥ अहिवन्नू । अहिमन्नू ॥

अमरे सो वा ॥ २४४ ॥

अमरे वस्य सो वा भवति । भसलो भमरो ॥

आदेर्यो जः ॥ २४५ ॥

पदादेर्यस्य ओ भवति ॥ असो । जैमो । जाइ ॥ आदेरिति किम् ।
अवयवो । विणओ ॥ बहुलाधिकारात् सोपसर्गस्यानादेरपि । सं-
जमो । संजोगो । अवजसो ॥ कचिन्न भवति । पओओ ॥ आर्षे
लोपोपि । यथाख्यातम् । अहक्खायं ॥ यथाजातम् । अहाजायं ॥

गुष्मच्छब्देर्धपरे तः ॥ २४६ ॥

गुष्मच्छब्देर्धपरे यस्य तो भवति ॥ तुम्हारिसो । तुम्हकेरो ॥ अर्ध-
पर इति किम् । तुम्हदम्ह-पयरणं ॥

यष्ट्यां लः ॥ २४७ ॥

यष्ट्यां यस्य लो भवति । लट्ठी । वेणु-लट्ठी । उच्छु-लट्ठी । महु-लट्ठी ॥

उत्तरीयानीय-तीय-कृद्ये ज्ञः ॥ २४८ ॥

उत्तरीयशब्दे अनीयतीयकृद्यप्रत्ययेषु च यस्य द्विरुक्तो जो वा भ-
वति ॥ उत्तरिज्जं उत्तरीअं ॥ अनीय । करणिज्जं करणीअं । वि-
म्हयणिज्जं विम्हयणीअं । जवणिज्जं जवणीअं ॥ तीय । विइज्जो
बीओ ॥ कृद्य । पेजो पेओ ॥

छायायां होकान्तौ वा ॥ २४९ ॥

अकान्तौ वर्तमाने छायाशब्दे यस्य हो वा भवति ॥ वच्छस्स छाहीं
वच्छस्स छायो । आतपाभावः । सच्छाईं सच्छायं ॥ अकान्तावीति
किम् ॥ मुह-च्छाया । कान्तिरित्यर्थः ॥

डाह-वौ कतिपये ॥ २५० ॥

कतिपये यस्य डाह व इत्येतौ पर्यायेण भवतः ॥ काहवाहं । काहअवं ॥

किरि-भेरे रो ङः ॥ २५१ ॥

अनयो रस्य ङो भवति ॥ किङ्की । भेङ्को ॥

पर्याणे डा वा ॥ २५२ ॥

पर्याणे रस्य डा इत्यादेशो वा भवति ॥ पडायाणं पडाणं ॥

करवीरे णः ॥ २५३ ॥

करवीरे प्रथमस्य रस्य णो भवति ॥ कणवीरो ॥

हरिद्रादौ लः ॥ २५४ ॥

हरिद्रादिषु शब्देषु असंयुक्तस्य रस्य लो भवति ॥ हलिदो । दलि-
हाइ । दलिदो । दालिदं । हलिदो । जहुट्टिलो । सिदिलो । मुहलो ।
चलणो । वलुणो । कलुणो । इङ्गलो । सकालो । सोमालो । चिला-
ओ । फलिहा । फलिहो । फालिहदो । काहलो । लुको । अवदालं ।
भसलो । जढलं । बढलो । निद्रुलो ॥ बहुलाधिकाराचरणशब्दस्य
पादार्थवृत्तेरेव । अन्यत्र चरण-करणं । अमरे ससंनियोगे एव ।
अन्यत्र भमरो ॥ तथा । जढरं । बढरो । निद्रुरो इत्याद्यपि । हरि-
द्रा । दरिद्राति । दरिद्र । दारिद्र्य । हरिद्र । युधिष्ठिर । शिथिर ।
मुखर । चरण । वहण । करुण । अङ्गार । सत्कार । सुकुमार ।
किरात । परिखा । परिघ । पारिभद्र । कातर । रुग्ण । अपद्वार ।
भ्रमर । जठर । बठर । निष्ठुर । इत्यादि । आप्ते दुवालसङ्गे इत्याद्यपि ॥

स्थूले लो रः ॥ २५५ ॥

स्थूले लस्य रो भवति । थोरं ॥ कथं भूलभदो । स्थूरस्य हरिद्रादि-
लत्वे भविष्यति ॥

लाहल-लाङ्गल-लाङ्गले वादेर्णः ॥ २५६ ॥

एषु आदेर्लस्य णो वा भवति । णाहलो । लाहलो ॥ णङ्गलं । लङ्गलं ।
णङ्गलं । लङ्गलं ॥

ललाटे च ॥ २५७ ॥

ललाटे च आदेर्लस्य णो भवति । चकार आदेरनुवृत्त्यर्थः ॥ णि-
डालं । णडालं ॥

शबरे बौ मः ॥ २५८ ॥

शबरे बस्य मो भवति ॥ समरो ॥

स्वप्न-नीन्योर्वा ॥ २५९ ॥

अनयोर्वस्य मो वा भवति ॥ सिमिणो सिमिणो । नीमी नीवी ॥

श-षोः सः ॥ २६० ॥

शकार्षकारयोः सो भवति ॥ श । सहो । कुसो । निसंसो । धंसो । सामो । सुद्धं । दसं । सोहइ । विसइ ॥ ष । सण्हो । निहसो । कसाओ । वोसइ ॥ उभयोरपि । सेसो । विसेसो ।

क्षुषायां ण्हो न वा ॥ २६१ ॥

क्षुषाशब्दे षस्य ण्हः णकाराक्रान्तो हो वा भवति ॥ सुण्हा सुसा ॥

दश-पाषाणे हः ॥ २६२ ॥

दर्शनशब्दे पाषाणशब्दे च शपोर्यथादर्शनं हो वा भवति ॥ दह-मुहो दस-मुहो । दह-बलो दस-बलो । दह-रहो दस-रहो । दह दस । एआरह बारह । तेरह । परहाणो पासाणो ॥

दिवसे सः ॥ २६३ ॥

दिवसे सस्य ह्यो वा भवति ॥ दिवहो । दिवसो ॥

हो धोनुस्वारात् ॥ २६४ ॥

अनुस्वारत्परस्य हस्य धो वा भवति ॥ सिंघो । सीहो ॥ संघारो । संहारो । कच्चिदननुस्वारोऽपि । दाहः । दाघो ॥

षट्-शमी-शाव-सुधा-सप्तपर्णेष्वादेऽच्छः ॥ २६५ ॥

एषु आदेर्वर्णस्य छो भवति ॥ छट्टो । छट्टी । छप्पओ । छंमुहो । छमी । छावो । छुहा । छस्तिवण्णो ।

शिरायां वा ॥ २६६ ॥

शिराशब्दे आदेऽछो वा भवति ॥ छिरा सिरा ॥

लुगं भाजन-दनुज-राजकुले जः सस्वरस्य न वा ॥ २६७ ॥

एषु सस्वरजकारस्य लुगं वा भवति ॥ भाणं भायणं । दणु-वहो । दणुअ-वहो । रा-उलं राय-उलं ॥

१ B दंसो. २ A सामो ३ B दसा. ४ B ण्हो वा. ५ B स्य णका. ६ P शहो.
७ B हो म°. ८ B धो म° ९ B श्वारात्. १० P रस्य ज°.

व्याकरण-प्राकारागते कगोः ॥ २६८ ॥

एषु को गश्च सस्वरस्य लुग् वा भवति ॥ वारणं वायरणं । पारो पाधारो ॥ आओ आगओ ॥

किसलय-कालायस-हृदये यः ॥ २६९ ॥

एषु सस्वरयकारस्य लुग् वा भवति ॥ किसलं किसलयं । कालासं कालायसं । महण्णव-समा सहिआ । जाला ते सहिअएहिं धेप्प-
न्ति । निसमणुप्पिअ-हिअस्स हिअयं ।

दुर्गादेव्युदुम्बर-पादपतन-पादपीठेन्तर्दः ॥ २७० ॥

एषु सस्वरस्य दकारस्य अन्तर्मध्ये वर्तमानस्य लुग् वा भवति ॥
दुग्मा-वी । दुग्मा-एवी । उडम्बरो उडम्बरो । पा-वडणं पाय-वडणं ।
पा-वीडं ॥ पाय-वीडं ॥ अन्तरिति किम् । दुर्गादेव्यामादौ मा भूत् ॥

यावत्तावज्जीवितावर्तमानावट-प्रावारक-देवकुलैवमेवे वः २७१

यावदादिषु सस्वरैवकारस्यान्तर्वर्तमानस्य लुग् वा भवति ॥ जा
जाव । ता ताव । जीअं जीविअं । अत्तमाणो आवत्तमाणो । अडो
अवडो । पारओ पावारओ । दे-उलं देव-उलं । एमेव एवमेव ।
अन्तरित्येव । एवमेवेन्त्यस्य न भवति ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधानस्वोपज्ञ-
शब्दानुशासनवृत्तौ अष्टमस्याध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

यैव् दोर्मण्डलकुण्डलीकृतधनुर्दण्डेन सिद्धाधिप

क्रीतं वैरिकुलात् जया किल दलत्कुन्दावदातं यशः ।

भ्रान्त्वा त्रीणि जगन्ति खेदविवशं तन्मालवीनां व्यधा-

दापाण्डौ स्तनमण्डले च धवले मण्डस्थले च स्थितिम् ॥ १ ॥

१ P B °रस्य य°. २ A उडम्बरे । उडम्बरे. ३ P B °रस्य व°. ४ A B वेस्यस्य.

५ B °अष्टमाध्या°. ६ P omits this verso. ७ B सिद्धा°. ८ B °वस्थि°.

अर्हं ॥ संयुक्तस्य ॥ १ ॥

अधिकारोऽयं ज्यायामीत् [२.११५] इति यावत् । यदित ऊर्ध्वम-
नुक्रमिष्यामस्तत्संयुक्तस्येति वेदितव्यम् ।

शक्त-मुक्त-दष्ट-रुग्ण-मृदुत्वे को वा ॥ २ ॥

एषु संयुक्तस्य को वा भवति । सको सत्तो । मुको मुत्तो । ङको
दट्टो । लुको लुग्गो । माउकं माउत्तणं ।

क्षः खः कचित्तु छ-झौ ॥ ३ ॥

क्षस्य खो भवति । कचित्तु छझौवपि ॥ खओ । लक्खणं ॥ कचित्तु
छझौवपि । खीणं । छीणं । झीणं । शिज्जइ ॥

ष्क-स्कयोर्नाम्नि ॥ ४ ॥

अनयोर्नाम्नि संज्ञायां खो भवति ॥ ष्क । पोक्खरं । पोक्खरिणी ।
निकखं ॥ स्क । खन्धो । खन्धावारो । अवक्खन्दो ॥ नाम्नीति
किम् । डुक्करं । निकम्पं । निकओ । नमोक्कारो । सक्कयं । सक्कारो ।
तक्कारो ॥

शुष्क-स्कन्दे वा ॥ ५ ॥

अनयोः ष्कस्कयोः खो वा भवति ॥ सुक्खं सुक्कं । खन्दो कन्दो ॥

क्ष्वेटकादौ ॥ ६ ॥

क्ष्वेटकादिषु संयुक्तस्य खो भवति ॥ खेडओ । क्ष्वेटकशब्दो वि-
षपर्यायः ॥ क्ष्वोटकः । खोटओ ॥ स्फोटकः । खोटओ ॥ स्फेटकः ।
खेडओ ॥ स्फेटिकः । खेडिओ ॥

स्थाणावहरे ॥ ७ ॥

स्थाणौ संयुक्तस्य खो भवति हरश्चेद् वाच्यो न भवति ॥ खाणू ॥
अहर इति किम् । थाणुणो रेहा ॥

स्तम्भे स्तो वा ॥ ८ ॥

स्तम्भशब्दे स्तस्य खो वा भवति । स्तम्भो । धम्भो । काष्ठादिमयः ।

थ-ठावस्पन्दे ॥ ९ ॥

स्पन्दाभाववृत्तौ स्तम्भे स्तस्य थठौ भवतः । धम्भो । ठम्भो ॥ स्त-
म्भ्यते । थम्भिज्झइ । ठम्भिज्झइ ॥

रक्ते गो वा ॥ १० ॥

रक्तशब्दे संयुक्तस्य गो वा भवति ॥ रग्गो रत्तो ॥

शुल्के ज्ञो वा ॥ ११ ॥

शुल्कशब्दे संयुक्तस्य ज्ञो वा भवति ॥ सुक्कं सुक्कं ॥

कृत्ति-चत्वरे चः ॥ १२ ॥

अनयोः संयुक्तस्य चो भवति ॥ किञ्ची । चञ्जरं ॥

त्योचैत्ये ॥ १३ ॥

चैत्यवर्जिते त्यस्य चो भवति ॥ सच्चं । पञ्चओ । अचैत्य इति किम् ।
चइत्तं ॥

प्रत्यूषे षथ हो वा ॥ १४ ॥

प्रत्यूषे त्यस्य ओ भवति तत्संनियोगे च षथ हो वा भवति ॥
पञ्चहो । पञ्चसो ॥

ख-ध्व-द् ध्वां च-छ-ज-झाः कचित् ॥ १५ ॥

एषां यथासंख्यमेते कचिद् भवन्ति ॥ भुक्त्वा । भोक्षा ॥ ज्ञात्वा ।

णञा ॥ शुक्ला । सोष्वा ॥ पृथ्वी । पिच्छी ॥ विद्वान् । विज्जं ॥ बु-
द्धा । बुज्झा ॥

भोष्वा सयलं पिच्छं विज्जं बुज्झा अणणय-ग्गामिं ।

चइऊण तवं काउं सन्ती पत्तो सिवं परमं ॥

वृश्चिके श्रेञ्चुर्वा ॥ १६ ॥

वृश्चिके ओः सस्त्रस्य स्थाने ऋचुरादेशो वा भवति । छापवादः ॥
विञ्चुओ विचुओ । पक्षे । विञ्छिओ ।

छोक्ष्यादौ ॥ १७ ॥

अक्ष्यादिषु संयुक्तस्य छो भवति । अस्यापवादः ॥ अच्छि । उच्छू ।
लच्छी । कच्छो । छीअं । छीरं । सरिच्छो । वच्छो । मच्छिआ ।
छेत्तं । कुहा । दच्छो । कुच्छी । वच्छं । कुण्णो । कच्छा । छारो ।
कुच्छेअयं । छुरो । वच्छा । छयं । सारिच्छं ॥ अक्षि । इच्छु ।
लक्ष्मी । कक्ष । क्षुत । क्षीर । सदक्ष । वृक्ष । मक्षिका । क्षेत्र ।
क्षुध् । दक्ष । कुक्षि । वक्षस् । क्षुण्ण । कक्षा । क्षार । कौक्षेयक ।
क्षुर । उक्षन् । क्षत । सादृश्यं । कचिन् स्थगितशब्देपि । छइअं ॥
आर्षे । इक्खु । खीरं । सारिक्खमित्याद्यपि दृश्यते ॥

क्षमायां कौ ॥ १८ ॥

कौ पृथिव्यां वर्तमाने क्षमाशब्दे संयुक्तस्य छो भवति ॥ छमा पृ-
थिवी ॥ लाक्षणिकस्यापि क्ष्मादेशस्य भवति । क्ष्मा । छमा ॥ का-
विति किम् । क्षमा क्षान्तिः ।

ऋक्षे वा ॥ १९ ॥

ऋक्षशब्दे संयुक्तस्य छो वा भवति । रिच्छं । रिक्खं । रिच्छो ।
रिक्खो ॥ कथं ब्रूवं क्षिप्तं । वृक्ष-क्षिप्तयोरुक्ख-ब्रूवौ [२.१२७]
इति भविष्यति ॥

१ P °ग्गामि ॥ वृश्चि°. २ B विचुवो ३ A छोक्ष्यादौ. ४ A अक्ष्यादि°. ५ P सादृश्य.
६ A शब्दोपि. ७ B °स्य छो म°.

क्षण उत्सवे ॥ २० ॥

क्षणशब्दे उत्सवाभिधायिनि संयुक्तस्य छो भवति ॥ छणो । उत्सव इति किम् । खणो ॥

ह्रस्वात् थ्य-श्च-त्स-प्सामनिश्चले ॥ २१ ॥

ह्रस्वात्परेषां थ्यश्चत्सप्सां छो भवति निश्चले तु न भवति ॥ थ्य । पच्छं । पच्छा । मिच्छा । श्च । पच्छिमं । अच्छेरं । पच्छा ॥ त्स । उच्छाहो । मच्छलो । मच्छरो । संवच्छलो । संवच्छरो । चिइ-च्छइ ॥ प्स । लिच्छइ । जुगुच्छइ । अच्छरा ॥ ह्रस्वादिति किम् । ऊसारिओ ॥ अनिश्चल इति किम् । निश्चलो ॥ आर्षे तथ्ये चोपि । तर्ष ॥

सामर्थ्योत्सुकोत्सवे वा ॥ २२ ॥

एषु संयुक्तस्य छो वा भवति ॥ सामच्छं सामत्थं । उच्छुओ ऊसु-ओ । उच्छवो उत्सवो ॥

स्पृहायाम् ॥ २३ ॥

स्पृहाशब्दे संयुक्तस्य छो भवति । फस्यापवादः ॥ छिहा ॥ बहुलाधिकारात्कचिदन्यदपि । निप्पिहो ॥

द्य-य्य-र्या जः ॥ २४ ॥

एषां संयुक्तानां जो भवति । द्य । मज्जं । अवज्जं । वेज्जो । जुई । जोओ ॥ थ्य । अज्जो । सेज्जा । र्य । भज्जा । चौर्यसमन्नात् भारिआ । कज्जं । वज्जं । पज्जाओ । पज्जत्तं । मज्जाया ॥

अभिमन्यौ ज-ञ्जौ वा ॥ २५ ॥

अभिमन्यौ संयुक्तस्य जो अश्च वा भवति ॥ अहिमज्जू । अहि-मज्जू । पक्षे । अहिमजू ॥ अभिमहणादिह न भवति । मजू ॥

साध्वस-ध्य-क्षां क्षः ॥ २६ ॥

साध्वसे संयुक्तस्य ध्यत्वायोश्च क्षो भवति ॥ सज्ज्ञसं ॥ ध्य ॥ वैज्ज्ञए ।
क्षाणं । उवज्ज्ञाओ । सज्ज्ञाओ । सैज्ज्ञं । विव्ज्ञो । ह्य । सज्ज्ञो ।
मैज्ज्ञं । गुज्ज्ञं । णैज्ज्ञइ ॥

ध्वजे वा ॥ २७ ॥

ध्वजशब्दे संयुक्तस्य क्षो वा भवति ॥ क्षओ धओ ॥

इन्धौ क्षा ॥ २८ ॥

इन्धौ भातौ संयुक्तस्य क्षा इत्यादेशो भवति ॥ समिज्ज्ञाइ । विज्ज्ञाइ ॥

वृत्त-प्रवृत्त-मृत्तिका-पत्तन-कदर्थिते टः ॥ २९ ॥

एषु संयुक्तस्य टो भवति ॥ वट्टो । पयट्टो । मट्टिआ । पट्टणं ।
कवट्टिओ ॥

र्त्तस्याधूर्त्तादौ ॥ ३० ॥

र्त्तस्य टो भवति धूर्त्तादीन् वर्जयित्वा ॥ केवट्टो । वट्टी । अट्टो । पय-
ट्टइ ॥ वट्टुलं । रायवट्टयं । मट्टई । संवट्टिअं ॥ अधूर्त्तादाविति किम् ।
धुत्तो । कित्ती । वत्ता । आवत्तणं । निवत्तणं । पवत्तणं । संवत्तणं ।
आवत्तओ । निवत्तओ । निव्वत्तओ । पवत्तओ । संवत्तओ । वत्ति-
आ । वत्तिओ । कत्तिओ । उक्त्तिओ । कत्तरी । मुत्ती । मुत्तो ।
मुहुत्तो ॥ बहुलाधिकाराद् वट्टा ॥ धूर्त्त । कीर्त्ति । वार्त्ता । आवर्त्तन ।
निवर्त्तन । प्रवर्त्तन । संवर्त्तन । आवर्त्तक । निवर्त्तक । निर्वर्त्तक ।
प्रवर्त्तक । संवर्त्तक । वर्त्तिका । वार्त्तिक । कार्त्तिक । उत्कर्त्तित । क-
र्त्तरी । मूर्त्ति । मूर्त्त । मुहूर्त्त । इत्यादि ॥

१ B नज्ज्ञए. २ B संज्ज्ञं ३ A मज्ज्ञो ४ A नज्ज्ञइ ५ B ०क्षो वा म०.
६ B पवट्टो. ७ B ०ओ प०. ८ A कित्तिओ । उक्त्तिओ ९ B धूर्त्ति. १० B ०र्त्तक । प्रव०.
११ B वर्त्तक. १२ A उत्कीर्त्ति०. १३ A मुहूर्त्त ८.

वृन्ते णटः ॥ ३१ ॥

वृन्ते संयुक्तस्य णटो भवति ॥ वेण्टं । तालवेण्टं ॥

ढोस्त्रि-विसंस्थुले ॥ ३२ ॥

अनयोः संयुक्तस्य ठो भवति । अट्टी । विसंठुलं ॥

स्त्यान-चतुर्थार्थे वा ॥ ३३ ॥

एषु संयुक्तस्य ठो वा भवति ॥ ठीणं थीणं । चउट्टो । अट्टो प्रयोजनम् । अत्थो धनम् ॥

ष्ट्यानुष्टेष्टासंदष्टे ॥ ३४ ॥

उष्ट्रादिर्वाजिते ष्टस्य ठो भवति ॥ लट्टी । मुट्टी । दिट्टी । सिट्टी । पुट्टो । कट्टं । सुरट्टा । इट्टो । अणिट्टं ॥ अनुष्टेष्टासंदष्ट इति किम् । उट्टो । इष्टाचुण्णं व्व । संदट्टो ॥

गर्ते ङः ॥ ३५ ॥

गर्तशब्दे संयुक्तस्य ङो भवति । टापवादः ॥ गङ्गो । मङ्गो ॥

सम्मर्दं वितर्दि-विच्छर्द-च्छर्दि-कपर्द-मर्दिते र्दस्य ॥ ३६ ॥

एषु र्दस्य डेत्वं भवति । सम्मङ्गो । विअङ्गी । विच्छङ्गो । छङ्गइ । छङ्गी । कवङ्गो । मङ्गिओ । सम्मङ्गिओ ॥

गर्दभे वा ॥ ३७ ॥

गर्दभे र्दस्य ङो वा भवति ॥ गङ्गुहो । गङ्गहो ॥

कन्दरिका-भिन्दिपाले ण्डः ॥ ३८ ॥

अनयोः संयुक्तस्य ण्डो भवति ॥ कण्डलिआ । भिण्डिवालो ॥

स्तब्धे ठ-ढौ ॥ ३९ ॥

स्तब्धे संयुक्तयोर्यथाक्रमं ठढौ भवतः ॥ ठङ्गो ॥

दग्ध-विदग्ध-वृद्धि-वृद्धे ढः ॥ ४० ॥

एषु संयुक्तस्य ढो भवति ॥ दग्धो । विअद्भो । वुद्भो । वुद्भो ॥ क-
चिन्न भवति । विद्ध-कइ-निरुविअं ॥

अद्भुद्धि-मूर्धोधन्ते वा ॥ ४१ ॥

एषु अन्ते वर्तमानस्य संयुक्तस्य ढो वा भवति ॥ सद्भु सद्भा । इद्भु
रिद्धी । मुण्ढा मुद्धा । अद्भुं अद्भं ॥

अणोर्णः ॥ ४२ ॥

अनयोर्णो भवति । अण । निण्णं । पण्णुण्णो ॥ ज्ञ । णाणं । सण्णा ।
पण्णा । विण्णार्णं ॥

पंचाशत्पंचदश-दत्ते ॥ ४३ ॥

एषु संयुक्तस्य णो भवति ॥ पण्णासा । पण्णरह । दिण्णं ॥

मन्यौ न्तो वा ॥ ४४ ॥

मन्युशब्दे संयुक्तस्य न्तो वा भवति ॥ मन्तू मन्तू ॥

स्तस्य थोसमस्त-स्तम्बे ॥ ४५ ॥

समस्तस्तम्बवर्जिते स्तस्य थो भवति ॥ हत्थो । थुई । थोत्तं । थोअं ।
पत्थरो । पत्थो । अत्थि । सत्थि ॥ असमस्तस्तम्ब इति किम् ।
समत्तो । तम्बो ॥

स्तवे वा ॥ ४६ ॥

स्तवशब्दे स्तस्य थो वा भवति ॥ थवो तवो ॥

पर्यस्ते थ-टौ ॥ ४७ ॥

पर्यस्ते स्तस्य पर्यायेण थटौ भवतः ॥ पल्लथो पल्लटो ॥

वोत्साहे थो हश्च रः ॥ ४८ ॥

उत्साहशब्दे संयुक्तस्य थो वा भवति तत्सन्नियोगे च हस्य रः ॥
उत्थारो उच्छाहो ।

आश्लिष्टे ल-धौ ॥ ४९ ॥

आश्लिष्टे संयुक्तयोरेधासंख्यं ल ध इत्येतौ भवतः ॥ आलिङ्गो ॥

चिह्ने न्यो वा ॥ ५० ॥

चिह्ने संयुक्तस्य न्यो वा भवति । ण्हापवादः ॥ पक्षे सोपि ॥ चिन्धं
इन्धं चिण्हं ॥

भस्मात्मनोः पो वा ॥ ५१ ॥

अनयोः संयुक्तस्य पो वा भवति ॥ भप्पो भस्सो अप्पा अप्पाणो ।
पक्षे । अत्ता ॥

ङ्ग-कमोः ॥ ५२ ॥

ङ्गकमोः पो भवति । कुङ्गलम् । कुम्पलं । रुक्मिणी । रुपिणी ॥
कचित् कमोपि । रुक्मी रुपी ॥

ष्प-स्पयोः फः ॥ ५३ ॥

ष्पस्पयोः फो भवति ॥ पुष्पम् । पुष्फं ॥ शष्पम् । सप्फं । निष्पेषः ।
निष्फेसो । निष्पावः । निष्फावो । स्पन्दनम् । फन्दनं ॥ प्रतिस्पर्धिन् ।
पाडिष्फदी ॥ बहुलाधिकारात् कचिद् विकल्पः । बुहष्फई बुहष्पई ॥
कचिन्न भवति । निष्पहो । पिप्पुंसणं । परोष्परम् ॥

भीष्मे षमः ॥ ५४ ॥

भीष्मे षमस्य फो भवति ॥ भिष्फो ॥

इलेष्मणि वा ॥ ५५ ॥

इलेष्मशब्दे षमस्य फो वा भवति । सेफो सिलिम्हो ॥

१ P द्गमो. २ B पो वा म^०. ३ P कुङ्गल. ४ P पाडिष्फदी. ५ P B ति-
पुंसणं. ६ B फो म^०.

ताम्रात्रे म्बः ॥ ५६ ॥

अनयोः संयुक्तस्य मयुक्तो षो भवति ॥ तम्बं । अम्बं ॥ अम्बिर
तम्बिर इति देश्यौ ॥

हो भो वा ॥ ५७ ॥

हस्य भो वा भवति ॥ जिब्भा जीहा ॥

वा विह्वले वौ वश्च ॥ ५८ ॥

विह्वले हस्य भो वा भवति तत्तन्त्रियोगे च विशब्दे वस्य वा भो
भवति ॥ भिब्मलो विब्मलो विह्वलो ॥

घोर्ध्वे ॥ ५९ ॥

ऊर्ध्वशब्दे संयुक्तस्य मो वा भवति । उर्ध्वं उर्ध्वं ॥

कश्मीरे म्भो वा ॥ ६० ॥

कश्मीरशब्दे संयुक्तस्य म्भो वा भवति ॥ कम्भारो कम्भारा ।

न्मो मः ॥ ६१ ॥

म्स्य मो भवति । अधोलोपापवादः ॥ जम्भो । वम्भो । मम्भणं ॥

ग्मो वा ॥ ६२ ॥

ग्मस्य मो वा भवति ॥ गुरमम् । जुर्मं जुर्गं ॥ तिग्मम् । तिर्मं
तिर्गं ॥

ब्रह्मचर्य-तूर्य-सौन्दर्य-शौण्डीर्ये र्यो रः ॥ ६३ ॥

एषु र्यस्य रो भवति । जापवादः ॥ बम्हचैरं । सौर्यसमत्वाद् बम्हच-
रिञ् । तूरं । सुन्देरं । शौण्डीरं ॥

धैर्ये वा ॥ ६४ ॥

धैर्ये र्यस्य रो वा भवति ॥ धीरं धिज्जं । सूरो सुज्जो इति तु सूरसूर्य-
प्रकृतिभेदात् ॥

एतः पर्यन्ते ॥ ६५ ॥

पर्यन्ते एकारात्परस्य र्यस्य रो भवति ॥ परन्तो ॥ एत इति किम् । पञ्जन्तो ॥

आश्रये ॥ ६६ ॥

आश्रये एतः परस्य र्यस्य रो भवति ॥ अच्छेरं ॥ एत इत्येव । अच्छरिअं ॥

अतो रिआर-रिज्ज-रीअं ॥ ६७ ॥

आश्रये अकारात्परस्य र्यस्य रिअ अर रिज्ज रीअ इत्येते आदेशा भवन्ति । अच्छरिअं अच्छअरं अच्छरिज्जं अच्छरीअं ॥ अत इति किम् । अच्छेरं ॥

पर्यस्त-पर्याण-सौकुमार्ये छः ॥ ६८ ॥

एषु र्यस्य लो भवति । पर्यस्तं पलट्टं पलट्थं । पल्लाणं । सोअमल्लं ॥ पलट्ठो इति च पत्यङ्कशब्दस्य यलोपे द्वित्वे च ॥ पलिअङ्को इत्यपि चौर्यसमत्वात् ॥

बृहस्पति-वनस्पत्योः सो वा ॥ ६९ ॥

अनयोः संयुक्तस्य सो वा भवति ॥ बृहस्सई बहप्फई । भयस्सई भयप्फई । वणस्सई वणप्फई ॥

वाप्पे होश्रुणि ॥ ७० ॥

वाष्पशब्दे संयुक्तस्य हो भवति अश्रुण्यभिधेये ॥ वाहो नेत्रजलम् । अश्रुणीति किम् ॥ बृप्फो ऊष्मा ॥

कार्षापणे ॥ ७१ ॥

कार्षापणे संयुक्तस्य हो भवति ॥ काहावणो ॥ कथं कहावणो । ह्रस्वः संयोगे [१.८४] इति पूर्वमेव ह्रस्वत्वे पञ्चादादेशे । क-र्षापणशब्दस्य वा भविष्यति ॥

१ B ॥ ६६ ॥ एतः । २ P B ॥ ६८ ॥ पर्यस्त-पर्याण-सौकुमार्ये एषु । ३ P सिद्ध^० ।
४ A नाप्फो ।

दुःख-दक्षिण-तीर्थे वा ॥ ७२ ॥

एषु संयुक्तस्य हो वा भवति ॥ दुहं दुक्खं । पर-दुक्खे दुक्खिआ
विरला । दाहिणो दक्खिणो । तूहं तित्थं ॥

कूष्माण्ड्यां ष्मो लस्तु ण्हो वा ॥ ७३ ॥

कूष्माण्ड्यां ष्मा इत्येतस्य हो भवति ण्ड इत्यस्य तु वा लो भवति ॥
कोहली कोहण्डी ॥

पक्ष्म-श्म-ष्म-स्म-स्मां म्हाः ॥ ७४ ॥

पक्ष्मशब्दसंबन्धिनः संयुक्तस्य श्मश्मस्महां च मकाराक्रान्तो ह-
कार आदेशो भवति ॥ पक्ष्मेन् । पम्हाइ । पम्हैल-लोअणा ॥ श्म ।
कुश्मानः । कुम्हाणो । कश्मीराः । कम्हारा । ष्म । ग्रीष्मः । गिम्हो ।
ऊष्मा । उम्हा ॥ स्म । अस्मादृशः । अम्हारिसो । विस्मयः । वि-
म्हओ ॥ झ । अम्हा । बम्हो । सुष्माः । सुम्हा । बम्हणो । बम्ह-
चेरं ॥ कर्चित् म्मोपि दृश्यते । बम्भणो । बम्भचेरं । सिम्भो । क-
चिन्न भवति । रश्मिः । रस्सी । स्मरः । सरो ॥

सूक्ष्म-श्न-ष्ण-स्न-ह्ण क्क्षणां ण्हः ॥ ७५ ॥

सूक्ष्मशब्दसंबन्धिनः संयुक्तस्य श्नष्णस्नह्णक्क्षणां च णकाराक्रान्तो
हकार आदेशो भवति । सूक्ष्मं । सण्हं ॥ झ । पण्हो । सिण्हो ॥
ष्ण । विण्है । अिण्हू । कण्हो । उण्हिसं ॥ झ । ओण्हा । ण्हाओ ।
पण्हओ ॥ झ । वण्हो । जण्हू ॥ ह्ण । पुव्वण्हो । अवरण्हो ॥ क्ष्ण ।
सण्हं । तिण्हं ॥ विप्रकर्षे तु कृष्णकृत्स्नशब्दयोः कसणो । कसिणो ॥

हो ल्हः ॥ ७६ ॥

हः स्थाने लकाराक्रान्तो हंकारो भवति ॥ कल्हार् । पल्हाओ ॥

१ B 'क्लेण दु'. २ B इत्येतस्य. ३ A पक्ष्म. ४ P पक्ष्मला लो°. ५ B बम्हा ।
बम्ह°. ६ A 'दू मो'. ७ A संमो. ८ B 'कारादे'. ९ B विण्हू । क°. १० B 'न्तो हो भ°

क-ग-ट-ड-त-द-प-श-ष-स-ऋ-क-ऌ-पापूर्ध्वं लुक् ॥ ७७ ॥

एषां संयुक्तवर्णसंबन्धिनामूर्ध्वं स्थितानां लुक् भवति ॥ क^१ । भुक्तं ।
सित्थं ॥ ग^२ । गुद्धं । मुद्धं ॥ ट^३ । षट्पदः । छप्पओ ॥ कट्फलम् ।
कप्फलं ॥ ड^४ । खड्गः । खग्गो ॥ षड्जः । सज्जो ॥ त^५ । उप्पलं । कै-
प्पाओ ॥ द^६ । मद्दुः । मग्गू । मोग्गरो । प^७ । सुत्तो । गुत्तो ॥ श^८ ।
लण्हं । निबलो । चुअइ ॥ ष^९ । गोट्ठी । छट्ठो । निट्ठुरो ॥ स^{१०} । खलिओ ।
नेहो ॥ ऋ^{११} क^{१२} । दुःखम् । दुक्खं ॥ ऌ^{१३} प^{१४} । अंतःपातः । अंतप्पाओ ।

अधो म-न-याम् ॥ ७८ ॥

मनयां संयुक्तस्याधो वर्तमानानां लुक् भवति ॥ म^{१५} । भुग्मं । रस्सी ।
सरो । सेरं ॥ न^{१६} । नग्गो । लग्गो । य^{१७} । सामा । कुड्डं । वाहो ॥

सर्वत्र ल-व-रामूर्ध्वेन्द्रे ॥ ७९ ॥

वैन्द्रशब्दादन्वत्र लबरां सर्वत्र संयुक्तस्योर्ध्वमधश्च स्थितानां
लुक् भवति ॥ ऊ^{१८} र्ध्वं ॥ ल^{१९} । उल्का । उक्का ॥ वल्कलम् । वक्कलं ॥
ब^{२०} । शब्दः । सद्दो ॥ अब्दः । अद्दो ॥ लुब्धकः । लोद्धओ ॥ र^{२१} ।
अर्कः । अक्को ॥ वर्गः । वग्गो ॥ अधः । शृङ्गणम् । सण्हं ॥ विक्रवः ।
विक्रवो । पक्कम् । पक्कं पिक्कं ॥ ध्वस्तः । धत्थो ॥ चक्रम् । चक्कं ॥
ग्रहः । गहो ॥ रात्रिः । रत्ती ॥ अत्र द्व इत्यादिसंयुक्तानामुभय-
प्राप्तौ यथादर्शनं लोपः ॥ कचिदूर्ध्वम् । उद्विग्नः । उव्विग्गो ॥ द्वि-
गुणः । वि-उणो ॥ द्वितीयः । बीओ । कल्मषम् । कम्मसं ॥ सर्वम् ।
सव्वं ॥ शुल्बम् । सुव्वं । कचित्त्वधः । काव्यम् । कव्वं ॥ कुल्या ।
कुल्ला । माल्यम् । मल्लं ॥ द्विपः । दिओ । द्विजातिः । दुआई ॥ क-
चित्पर्यायेण । द्वारम् । वारं । दारं ॥ उद्विग्नः । उव्विग्गो । उव्वि-
ण्णो ॥ अवैन्द्र इति किम् । वन्द्रं । संस्कृतसमोयं प्राकृतशब्दः ।
अत्रोत्तरेण विकल्पोपि न भवति निषेधसामर्थ्यात् ॥

१ B क^१ भुक्तं । भु^० । २ B^० त^३ । सित्थं । सि^० । ३ A तप्पाओ । ४ P^० वन्द्रे ।
B^० चन्द्रे । ५ P^० वन्द्रे । B^० चन्द्रे । ६ B^० पक्कं । पि^० । ७ P^० अवन्द्रे । B^० अवन्द्रे ।
८ P^० वन्द्रे । B^० चन्द्रे ।

द्रे रो न वा ॥ ८० ॥

द्रशब्दे रेफस्य वा लुग् भवति ॥ चन्द्रो चन्द्रो । रुद्रो रुद्रो । सई भद्रं । समुद्रो समुद्रो ॥ ह्रदशब्दस्य स्थितिपरिवृत्तौ द्रह इति रूपम् । तत्र द्रहो दहो । केचिद् रलोपं नेच्छन्ति । द्रह्शब्दमपि कश्चित् संस्कृतं मन्यते ॥ वोद्रहादयस्तु तरुणपुरुषादिवाचका नित्यं रेफसंयुक्ता देश्या एव । सिक्खन्तु वोद्रहीओ । वोद्रह-द्रह्मि पडिआ ॥

धात्र्याम् ॥ ८१ ॥

धात्रीशब्दे रस्य लुग् वा भवति ॥ धत्ती । ह्रस्वात् प्रागेव रलोपे धार्ह । पक्षे । धारी ॥

तीक्ष्णे णः ॥ ८२ ॥

तीक्ष्णशब्दे णस्य लुग् वा भवति ॥ तिक्खं । तिण्हं ॥

ज्ञो व्यः ॥ ८३ ॥

ज्ञः संबन्धिनो अस्य लुग् वा भवति ॥ जाणं णाणं । सव्वज्जो सव्वण्णू । अप्पज्जो अप्पण्णू । दइवज्जो दइवण्णू । इह्मिअज्जो इह्मिअण्णू । मणोज्जं मणोण्णं । अहिज्जो अहिण्णू । पज्जा पण्णा । अज्जा आणा । संजा सण्णा ॥ क्वचिन्न भवति । विण्णणं ॥

मध्याह्ने हः ॥ ८४ ॥

मध्याह्ने हस्य लुग् वा भवति ॥ मज्झज्जो मज्झण्हो ॥

दशार्हे ॥ ८५ ॥

पृथग्योगाद्वेति निवृत्तम् । दशार्हे हस्य लुग् भवति ॥ दसारो ॥

आदेः श्मश्रु-श्मशाने ॥ ८६ ॥

अनयोरादेर्लुग् भवति ॥ मासू मंसू मस्तू । मसाणं ॥ आर्षे श्मशानशब्दस्य सीआणं सुसाणमित्यपि भवति ॥

ओ हरिश्चन्द्रे ॥ ८७ ॥

हरिश्चन्द्रशब्दे ओ इत्यस्य लुग् भवति ॥ हरिश्चन्द्रो ॥

रात्रौ वा ॥ ८८ ॥

रात्रिशब्दे संयुक्तस्य लुग् वा भवति । राई रत्ती ..

अनादौ शेषादेशयोर्द्वित्वम् ॥ ८९ ॥

पदस्थानादौ वर्तमानस्य शेषस्यादेशस्य च द्वित्वं भवति ॥ शेष । कप्पतरु । भुक्तं । दुद्धं । नग्गो । उक्का । अक्को । मुक्खो ॥ आदेश । छक्को । जक्खो । रग्गो । किच्ची । रुप्पी ॥ क्वचिन्न भवति । क-सिणो ॥ अनादाविति किम् । खलिअं । धेरो । स्रम्भो ॥ द्वयोस्तु द्वित्वमस्येवेति न भवति । विञ्चुओ । भिण्डवालो ॥

द्वितीय-तुर्ययोरुपरि पूर्वः ॥ ९० ॥

द्वितीयतुर्ययोर्द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वो भवतः ॥ द्वितीयस्योपरि प्रथम-अतुर्धस्योपरि तृतीय इत्यर्थः ॥ शेष । वक्खानं । वग्घो । मुक्खा । निज्जरो । कट्ठं । तित्थं । निद्धणो । गुप्फं । निब्भरो ॥ आदेश । जक्खो । घस्य नास्ति ॥ अच्छी । मज्झं । पट्ठी । बुद्धो । हत्थो । आलिद्धो । पुप्फं । भिब्भलो ॥ तैलादौ [२.९८] द्वित्वे ओक्खलं ॥ सेवादौ [२.९९] नक्खा , नहा .. सम्भासे । कइ-द्धओ कइ-धओ ॥ द्वित्व इत्येव । खाओ ॥

दीर्घे वा ॥ ९१ ॥

दीर्घशब्दे शेषस्य घस्य उपरि पूर्वो वा भवति ॥ दिग्घो दीहो ।

न दीर्घानुस्वारात् ॥ ९२ ॥

दीर्घानुस्वाराभ्यां लाक्षणिकाभ्यामलाक्षणिकाभ्यां च परयोः शेषा-देशयोर्द्वित्वं न भवति । लूढो । नीसासो । फासो ॥ अलाक्षणीक ।

१ A ओ ॥ २ B निब्भरो ३ B निज्जरो. ४ F उक्कलं. ५ B ०से वा । क०.
६ B ०णिक.

पार्श्वम् । पासं ॥ शीर्षम् । सीसं ॥ ईश्वरः । ईसरो ॥ द्वेष्यः । वेसो ॥
 लास्यम् । लासं ॥ आस्यम् । आसं ॥ प्रेष्यः । पेसो ॥ अवमास्यम् ।
 ओमालं ॥ आज्ञा । आणा ॥ आज्ञप्तिः । आणत्ती । आज्ञपनं । आण-
 वणं ॥ अनुस्वारात् । ड्यस्त्रम् । तसं ॥ अलाक्षणिकः । संज्ञा । विज्ञो ।
 कंस्तालो ॥

र-होः ॥ ९३ ॥

रेफहकारयोर्द्वित्वं न भवति ॥ रेफः शेषो नास्ति ॥ आदेशः ।
 सुन्देरं । बम्हचेरं । पेरन्तं ॥ शेषस्य हस्य । विहलो । आदेशस्य ।
 कहावणो ॥

धृष्टुञ्जे णः ॥ ९४ ॥

धृष्टुञ्जशब्दे आदेशस्य णस्य द्वित्वं न भवति ॥ धट्टञ्जुणो ॥

कर्णिकारे वा ॥ ९५ ॥

कर्णिकारशब्दे शेषस्य णस्य द्वित्वं वा न भवति ॥ कर्णिआरो क-
 णिआरो ॥

हस्ते ॥ ९६ ॥

हस्तशब्दे शेषस्य द्वित्वं न भवति ॥ दरिअ-सीहेण ॥

समासे वा ॥ ९७ ॥

शेषादेशयोः समासे द्वित्वं वा भवति ॥ नइ-ग्गामो नइ-गामो । कु-
 सुम-प्पयरो कुसुम-पयरो । देव-त्थुई देव-थुई । हर-क्खन्दा हर-
 खन्दा । आणाल-क्खम्भो आणाल-खम्भो ॥ बहुलाधिकारादेशेषा-
 देशयोरपि । स-प्पिवासो स-पिवासो । बद्ध-प्फलो बद्ध-फलो । म-
 लय-सिहर-क्खण्डं मलय-सिहर-खण्डं पम्मुकं पम्मुकं । अइंसणं
 अइंसणं । पडिक्कूलं पडिक्कूलं । तेल्लोकं तेल्लोकं इत्यादि ॥

१ B ०ज्ञापनं. २ B ०णिकं. ३ P B ०देशे ४ B बाम्भे°. ५ B ०श्य द्वि°.
 ६ P वा भ° ७ P ०स्य तस्य द्वि°.

तैलादौ ॥ ९८ ॥

तैलादिषु अनादौ यथादर्शनमन्यस्यानन्यस्य च व्यञ्जनस्य द्वित्वं भवति ॥ तेहं । मण्डुको । वेइहं । उज्जू । विट्ठा । बट्टत्तं ॥ अनन्यस्य । सोत्तं । पेम्मं । जुव्वणं ॥ आर्षे । पडिसोओ । विस्सोअ-सिआ । तैल । मंडूक । विचिकिल । कज्जु । श्रीडा । प्रभूत । सो-तस् । प्रेमन् । थौवन । इत्यादि ॥

सेवादौ वा ॥ ९९ ॥

सेवादिषु अनादौ यथादर्शनमन्यस्यानन्यस्य च द्वित्वं वा भवति ॥ सेव्वा सेवा ॥ नेहुं नीहं । नक्खा नहा । निहित्तो निहिओ । वा-हित्तो वाहिओ । माउक्कं माउअं । एक्को एओ । कोउहलं कोउहलं । वाउल्लो वाउलो । थुल्लो थोरो । हुत्तं हूअं । दइव्वं दइवं । तुण्हिक्को तुण्हिओ । मुक्को मूओ । खण्णू खाणू । थिण्णं थोणं ॥ अनन्यस्य । अम्हक्केरं अम्हक्केरं । संखेअ तंचेअ । सोख्खिअ सोचिअ ॥ सेवा । नीह । नख । निहित । व्याहृत । मृदुक । एक । कुतूहल । व्या-कुल । स्थूल । हूत । दैव । तूष्णीक । मूक । स्थाणु । स्याण । अ-स्मदीय । चेअ । चिअ । इत्यादि ।

शार्ङ्गे ङात्पूर्वोत् ॥ १०० ॥

शार्ङ्गे ङात्पूर्वो अकारो भवति ॥ सारङ्गं ॥

क्ष्मा-श्लाघा-रत्नेन्यव्यञ्जनात् ॥ १०१ ॥

एषु संयुक्तस्य यदन्त्यव्यञ्जनं तस्मात्पूर्वोद् भवति ॥ छमा । सलाहा । रयणं ॥ आर्षे सूक्ष्मेपि । सुहमं ॥

स्नेहाद्योर्वा ॥ १०२ ॥

अनयोः संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वोकारो वा भवति ॥ सणेहो नेहो । अगणी अग्गी ॥

पुक्षे लात् ॥ १०३ ॥

पुक्षशब्दे संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वोद् भवति ॥ पलक्खो ॥

ई-श्री-ही-कृत्स्न-क्रिया-दिष्ट्यास्वित् ॥ १०४ ॥

एषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इकारो भवति ॥ ई । अरिहइ । अ-
रिहो । गरिहा । वरिहो । श्री । सिरी ॥ ह्री । हिरी ॥ ह्रीतः । हि-
रीओ ॥ अह्रीकः । अहिरीओ ॥ कृत्स्नः । कसिणो ॥ क्रिया । कि-
रिआ ॥ आर्षे तु हयं नाणं क्रिया-हीणं ॥ दिष्ट्या । दिष्टिआ ॥

श-र्ष-तप्त-वज्रे वा ॥ १०५ ॥

शर्षयोस्तप्तवज्रयोश्च संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इकारो वा भवति ॥
श । आयरिसो आयंसो । सुदरिसणो सुदंसणो । दरिसणं दंसणं ॥
र्ष । वरिसं वासं । वरिसा वासा । वरिस-सयं वास-सयं ॥ व्यव-
स्थितविभाषया कचिन्नित्यम् । परामरिसो । हरिसो । अमरिसो ॥
तप्तं । तविओ तप्तो ॥ वज्रं । वहरं वज्जं ॥

लात् ॥ १०६ ॥

संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इद् भवति ॥ किलिन्नं । किलिट्ठं ।
सिलिट्ठं । पिलिट्ठं । पिलोसो । सिलिम्हो सिलेसो । सुक्किलं । सु-
इलं । सिलोओ । किलेसो । अम्बिलं । गिलाइ । गिलाणं । मिलाइ ।
मिलाणं । किलम्मइ । किलन्तं ॥ कचिन्न भवति ॥ कमो । पवो ।
विप्पवो । सुक्क पक्खो ॥ उत्प्लावयति । उत्प्लावेइ ॥

स्याद्-भव्य-चैत्य-चौर्यसमेषु यात् ॥ १०७ ॥

स्यादादिषु चौर्यशब्देन समेषु च संयुक्तस्य यात्पूर्व इद् भवति ॥
सिआ । सिआ-वाओ । भविओ । चेइअं । चौर्यसम । चोरिअं ।
थेरिअं । भारिआ । गम्भीरिअं । गह्भीरिअं । आयेरिओ । सुन्द-
रिअं । सोरिअं । वीरिअं । वरिअं । सूरिओ । धीरिअं । बम्हचरिअं ॥

१ B ° छत्रामिद् २ B अरिहो, ३ P B हिरीओ, ४ B अह्रीओ, ५ B योः सं°,
६ P B तप्तं, ७ P B वज्रं, ८ P सुक्किलं, ९ P आइरिओ, १० B वंभव°,

स्वप्ने नात् ॥ १०८ ॥

स्वप्नशब्दे नकारात्पूर्वं इदं भवति ॥ सिविणो ।

स्निग्धे वादितौ ॥ १०९ ॥

स्निग्धे संयुक्तस्य नात्पूर्वो अदितौ वा भवतः ॥ सणिद्धं सिणिद्धं । पक्षे निर्द्धं ॥

कृष्णे वर्णे वा ॥ ११० ॥

कृष्णे वर्णवाचिनि संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वो अदितौ वा भवतः ॥ कसणो कसिणो कण्हो । वर्ण इति किम् ॥ विष्णौ कण्हो ॥

उच्चार्यति ॥ १११ ॥

अर्हत्-शब्दे संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उत् अदितौ च भवतः । अरुहो अरहो अरिहो । अरुहन्तो अरहन्तो अरिहन्तो ॥

पञ्च-छन्न-मूर्ख-द्वारे वा ॥ ११२ ॥

एषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उद् वा भवति । पञ्चमं पोम्मं । छन्नं छम्मं । मुरुक्खो मुक्खो । दुवोरं । पक्षे । चारं । देरं । दारं ॥

तन्वीतुल्येषु ॥ ११३ ॥

उकारोन्ता क्षीप्रत्ययान्तास्तन्वीतुल्याः । तेषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उकारो भवति ॥ तणुवी । लहुवी । मरुवी । बह्वुवी । पुहुवी । मउवी ॥ कचिदन्यत्रापि । सुन्नम् । सुरुग्धं ॥ आर्वे । सूक्ष्मम् । सुहुमं ॥

एकस्वरे श्वः-स्वे ॥ ११४ ॥

एकस्वरे पदे यौ श्वस् स्व इत्येतौ तयोरन्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उद् भवति ॥ श्वः कृतम् । सुवे कयं ॥ स्वे जनाः । सुवे जणा ॥ एकस्वर इति किम् । स्व-जनः । स-यणो ॥

१ B नात्पूर्व. २ P निर्द्ध. ३ B °कव्य°. ४ P °१। चारं। दे°. ५ A B °न्तात् जी°. ६ A बहुवी. ७ A °न्यदपि.

ज्यायामीत् ॥ ११५ ॥

ज्याशब्दे अन्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं ईद् भवति । जीआ ॥

करेणू-वाराणस्यो र-णोर्व्यत्ययः ॥ ११६ ॥

अनयो रेफणकारयोर्व्यत्ययः स्थितिपरिवृत्तिर्भवति ॥ कणेरू । वाणा-
रसी ॥ स्त्रीलिङ्गनिर्देशात्पुंसि न भवति । एसो करेणू ॥

आलाने लनोः ॥ ११७ ॥

आलानशब्दे लनोर्व्यत्ययो भवति ॥ आणालो । आणाल-कैखम्भो ॥

अचलपुरे च-लोः ॥ ११८ ॥

अचलपुरशब्दे चकारलकारयोर्व्यत्ययो भवति ॥ अलचपुरं ॥

महाराष्ट्रे ह-रोः ॥ ११९ ॥

महाराष्ट्रशब्दे हरोर्व्यत्ययो भवति ॥ मरहट्टं ॥

हृदे ह-दोः ॥ १२० ॥

हृदशब्दे हकारदकारयोर्व्यत्ययो भवति ॥ ह्रैहो ॥ आर्षे । हरप
महपुण्डरिप ॥

हरिताले र-लोर्न वा ॥ १२१ ॥

हरितालशब्दे रकारलकारयोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ हलिआरो
हरिआलो ॥

लघुके ल-होः ॥ १२२ ॥

लघुकशब्दे घस्य हत्वे कृते लहोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ हलुअं । ल-
हुअं ॥ घस्य व्यत्यये कृते पदादित्वान् हो न प्राप्नोतीति हकरणम् ॥

ललाटे ल-डोः ॥ १२३ ॥

ललाटशब्दे लकारडकारयोर्व्यत्ययो भवति वा ॥ णडालं । णलाडं ।

ललाटे च [१.२५७.] इति आदेशस्य णविधानादिह द्वितीयो लः
स्थानी ॥

हो ह्योः ॥ १२४ ॥

ह्यशब्दे इकारयकारयोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ गुह्यम् । गुह्यं गुह्यं ॥
सह्यः । सह्यो सह्यो ॥

स्तोकस्य थोक्-थोव-थेषाः ॥ १२५ ॥

स्तोकशब्दस्य एते त्रय आदेशा भवन्ति वा ॥ थोक् थोवं थेवं ।
पक्षे । थोक् ॥

दुहित्-भगिन्योर्धूआ-बहिण्यौ ॥ १२६ ॥

अनयोरेतावादेशौ वा भवतः ॥ धूआ दुहिआ । बहिणी भइणी ॥

वृक्ष-क्षिप्तयो रुक्ख छूदौ ॥ १२७ ॥

वृक्षक्षिप्तयोर्व्यधासंख्यं रुक्ख छूद इत्यादेशौ वा भवतः ॥ रुक्खो
वच्छो । छूदं खित्तं । उच्छूदं । उक्खित्तं ॥

वनिताया विलया ॥ १२८ ॥

वनिताशब्दस्य विलया इत्यादेशो वा भवति ॥ विलया वणिआ ॥
विलयेतिसंस्कृतेपीति केचित् ॥

गौणस्येषतः कूरः ॥ १२९ ॥

ईषच्छब्दस्य गौणस्य कूर इत्यादेशो वा भवति ॥ चिचव्व कूर-पिक्का ।
पक्षे । ईसि ॥

स्त्रिया इत्थी ॥ १३० ॥

स्त्रीशब्दस्य इत्थी इत्यादेशो वा भवति ॥ इत्थी थि ॥

धृतेर्दिहिः ॥ १३१ ॥

धृतिशब्दस्य दिहिरित्यादेशो वा भवति ॥ दिही थिई ॥

मार्जारस्य मञ्जर-वञ्जरौ ॥ १३२ ॥

मार्जारशब्दस्य मञ्जर वञ्जर इत्यादेशौ वा भवतः ॥ मञ्जरो वञ्जरो । पक्षे । मञ्जारो ॥

वैडूर्यस्य वेरुलिअं ॥ १३३ ॥

वैडूर्यशब्दस्य वेरुलिअ इत्यादेशो वा भवति ॥ वेरुलिअं । वेडुर्जं ॥

एण्हि एत्ताहे इदानीमः ॥ १३४ ॥

अस्य एत्तावादेशौ वा भवतः ॥ एण्हि । एत्ताहे । इआणि ॥

पूर्वस्य पुरिमः ॥ १३५ ॥

पूर्वस्य स्थाने पुरिम इत्यादेशो वा भवति ॥ पुरिमं पुण्यं ॥

अस्तस्य हित्थ-तट्ठौ ॥ १३६ ॥

अस्तशब्दस्य हित्थ तट्ठ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ हित्थं तट्ठं तत्थं ॥

बृहस्पतौ बहो भयः ॥ १३७ ॥

बृहस्पतिशब्दे बह ईत्यस्यावयवस्य भय इत्यादेशो वा भवति ॥ भ-
यस्तर्ह भयप्फर्ह भयप्पर्ह ॥ पक्षे । बहस्तर्ह । बहप्फर्ह । बहप्पर्ह ॥ वा
बृहस्पतौ [१. १३८] इति इकारे एकारे च बिहस्तर्ह । बिहप्फर्ह ।
बिहप्पर्ह । बृहस्तर्ह । बृहप्फर्ह । बृहप्पर्ह ॥

मलिनोभय-शुक्ति-लुप्तारब्ध-पदातेर्महलावह-सिप्पि-छिका-

वत्त-पाइकं ॥ १३८ ॥

मलिनादीनां यथासंख्यं महलादय आदेशा वा भवन्ति ॥ मलिनं ।
महलं मलिणं ॥ उभयं । अवहं । अवहमित्यपि केचित् । अवहो-
आसं । उभयबलं ॥ आर्वे । उभयोक्तं ॥ शुक्तिं । सिप्पी सुत्ती ॥

१ B मार्जारस्य. २ B वैडुर्जं. ३ B ०तट्ठावित्ता. ४ P इत्येतस्य भ०.
५ B बिहप्पर्ह । मलि०. ६ P B मलिनं. ७ P B उभयं. ८ P शुक्तिः. ९ B ०त्ती B
सुत्त । सुत्त ।

शुभं । छिको शुक्तो । आरब्धे । आढत्तो आरब्धो ॥ पदाति । पा-
इको पयाई ॥

दंष्ट्राया दाढा ॥ १३९ ॥

पृथग्योगाद्वेति निवृत्तम् । दंष्ट्राशब्दस्य दाढा इत्यादेशो भवति ॥
दाढो । अयं संस्कृतेषु ॥

बहिसो बार्हि-बाहिरौ ॥ १४० ॥

बहिःशब्दस्य बार्हि बाहिर इत्यादेशौ भवतः ॥ बार्हि बाहिरं ॥

अधसो हेटुं ॥ १४१ ॥

अधस्शब्दस्य हेटु इत्ययमादेशो भवति ॥ हेटुं ॥

मातृ-पितुः स्वसुः सिआ-छौ ॥ १४२ ॥

मातृपितृभ्यां परस्य स्वसृशब्दस्य सिआ छा इत्यादेशौ भवतः ॥
माउ-सिआ । माउ-च्छा । पिउ-सिआ । पिउ-च्छा ॥

तिर्यच्चस्तिरिच्छिः ॥ १४३ ॥

तिर्यच्शब्दस्य तिरिच्छिरित्यादेशो भवति ॥ तिरिच्छि पेच्छइ ॥
आर्षे तिरिओ इत्यादेशोपि । तिरिआ ॥

गृहस्य घरोपतौ ॥ १४४ ॥

गृहशब्दस्य घर इत्यादेशो भवति पतिशब्दश्चेन् परो न भवति ॥
घरो । घर-सामी । रायं-हरं ॥ अपताविति किम् । गह-वई ॥

शीलाद्यर्थस्येरः ॥ १४५ ॥

शीलधर्मसाध्वर्थे विहितस्य प्रत्ययस्य इर इत्यादेशो भवति ॥ हस-
नशीलः हसिरो । रोविरो । लज्जिरो । जम्पिरो । वेविरो । ममिरो ।
ऊससिरो ॥ केचिन् तृन एव इरमाहुस्तेषां नभिरगमिरादयो न
सिध्यन्ति । तृनोत्र रादिना बाधितत्वात् ।

१ P छुम् । २ P आरब्धः । ३ P B पदातिः । ४ A पायको । ५ P दाढा । षदि° ।
१ P B इसादे° । ७ B तिर्यच° । ८ P °च्छि इसा° । ९ A तिरिअ । १० B °धस्रट् ।

क्लस्तुमत्तूण-तुआणाः ॥ १४६ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य तुम् अत् तूण तुआण इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ तुम् ।
दद्दुं । मोत्तुं ॥ अत् । भमिअ । रमिअ ॥ तूण । घेत्तूण । काऊण ॥
तुआण । भेत्तुआण । सोडआण ॥ वन्दिस्तु इत्यनुस्वारलोपात् ॥
वन्दिता इति सिद्धसंस्कृतस्यैव वलोपेन ॥ कट्टु इति तु आर्षे ।

इदमर्थस्य केरः ॥ १४७ ॥

इदमर्थस्य प्रत्ययस्य केर इत्यादेशो भवति ॥ युष्मदीयः । तुम्हकेरो ॥
अस्मदीयः । अम्हकेरो ॥ न च भवति । मईअ-पक्खे । पाणि-
णीआ ॥

पर-राजभ्यां क-डिकी च ॥ १४८ ॥

पर राजन् इत्येताभ्यां परस्येदमर्थस्य प्रत्ययस्य यथासंख्यं संयुक्तौ
को डित् इकश्चादेशौ भवतः । चकारास्केरश्च ॥ परकीयम् । पारकं ।
परकं । पारकेरं ॥ राजकीयम् । राइकं । रायकेरं ॥

युष्मदस्मदोञ्च एच्चयः ॥ १४९ ॥

आभ्यां परस्येदमर्थस्याञ्च एच्चय इत्यादेशो भवति ॥ युष्माकमिदं
यौष्माकम् । तुम्हेच्चयं । एयम् अम्हेच्चयं ॥

वतेर्ब्वः ॥ १५० ॥

वतेः प्रत्ययस्य द्विरुक्तो वो भवति ॥ महुरब्ब पाडलिउत्ते पासाया ॥

सर्वाङ्गादीनस्येकः ॥ १५१ ॥

सर्वाङ्गान् सर्वादेः पथ्यङ्गं [हे० ७. १] इत्यादिना विहितस्येनस्य स्थाने
इक इत्यादेशो भवति ॥ सर्वाङ्गीणः । सबवङ्गिओ ।

१ A आणा इ०. २ B सिद्धे सं०. ३ B कट्टु. ४ B भवति मईअपक्खे पा०.
P भवति ॥ मईअ पक्खो । पा०. ५ B ०त्तौ क डित्. ६ P B ०के । पा०.

पथो णस्येकहं ॥ १५२ ॥

नित्यं णः पन्थश्च [हे० ६.४] इति यः पथो णो विहितस्तस्य एकहं
भवति ॥ पान्थः । पहिओ ॥

ईयस्यात्मनो^१ णयः ॥ १५३ ॥

आत्मनः परस्य ईयस्य णय इत्यादेशो भवति ॥ आत्मीयम् ।
अप्पणथं ॥

सस्य डिमा-त्तणौ वा ॥ १५४ ॥

त्वप्रत्ययस्य डिमा स्तण इत्यादेशौ वा भवतः ॥ पीणिमा । पुप्फिमा ।
पीणत्तर्ण । पुप्फत्तर्ण । पक्षे । पीणत्तं । पुप्फत्तं ॥ इन्नः पृथ्वादिषु नि-
यतत्वात् तदन्यप्रत्ययान्तेषु अस्य विधिः ॥ पीनता इत्यस्य प्राकृते
पीणया इति भवति । पीणदा इति तु भाषान्तरे । तेनेह तलो दा न
क्रियते ॥

अनङ्कोठात्तैलस्य डेल्लः ॥ १५५ ॥

अङ्कोठवर्जिताच्छब्दात्परस्य तैलप्रत्ययस्य डेल्ल इत्यादेशो भवति ॥
सुरोहि-जलेण कडुएल्लं ॥ अनङ्कोठादिति किम् । अङ्कोष्ठनेल्लं ॥

यत्तदेतदोतोरिच्चिअ एतल्लुक् च ॥ १५६ ॥

एभ्यः परस्य छावादेरतोः परिमाणार्थस्य इत्तिअ इत्यादेशो भवति
एतदो लुक् च ॥ यावत् । जित्तिअं ॥ तावत् । तित्तिअं ॥ एतावत् ।
इत्तिअं ॥

इदंकिमश्च डेत्तिअ-डेत्तिल्लं-डेहहाः ॥ १५७ ॥

इदंकिंभ्यां यत्तदेतद्वयश्च परस्यातोर्छावतोर्वा र्जित एत्तिअ ऐत्तिल्लं
एहह इत्यादेशा भवन्ति एतल्लुक् च ॥ इयत् । एत्तिअं । ऐत्तिल्लं ।
एहहं ॥ कियत् । केत्तिअं । केत्तिल्लं । केहहं ॥ यावत् । जेत्तिअं ।

१ B कट्टु नित्यं ण ॥ ५२ । पन्थं २ A नोऽणयः, ३ A पुप्फत्तं, ४ P अनङ्कोठवं,
५ A सुरहीवः, ६ A डित्तिल्लं, ७ B डेल्लं, ८ B डित्तु, ९ A इत्तिल्लं, १० A इत्तिल्लं,
११ A कित्तिअं, १२ A कित्तिल्लं.

अ०त्तिलं । जेइहं ॥ तावत् । तेत्तिअं । तेत्तिलं । तेइहं ॥ एतावत् ।
एत्तिअं । एत्तिलं । एइहं ॥

कृतसो हुत्तं ॥ १५८ ॥

वारे कृत्वस् [हे० ७.२] इति यः कृत्वस् विहितस्तस्य हुत्तमित्या-
देशो भवति ॥ सयहुत्तं । सहस्सहुत्तं ॥ कथं प्रियाभिमुखं पियहुत्तं ।
अभिमुखार्थेन हुत्तशब्देन भविष्यति ॥

आल्विल्लोल-वन्त-मन्तेत्तेर-मणा मतोः ॥ १५९ ॥

आलु इत्यादयो नव आदेशा मतोः स्थाने यथाप्रयोगं भवन्ति ॥
आलु । नेहालु । दयालु । ईसालु । लज्जालुआ ॥ इल्ल । सोहिल्लो ।
छाइल्लो । जामइल्लो ॥ उल्ल । विआल्लो । मंसुल्लो । ईप्पुल्लो ॥ आल ।
सहालो । जहालो । फहालो । रसालो । ओण्हालो ॥ वन्त ॥ धण-
वन्तो । भत्तिवन्तो ॥ मन्त । हणुमन्तो । सिरिमन्तो । पुण्णमन्तो ॥
इत्त । कव्वइत्तो । माणइत्तो । इर । गळिवरो । रेहिवरो ॥ मण ।
धणमणो ॥ केचिन्मादेशमपीच्छन्ति । हणुमा ॥ मतोरिति
किम् । धणी । अत्थिओ ॥

तो दो तसो वा ॥ १६० ॥

तसः प्रत्ययस्य स्थाने तो दो इत्यादेशौ वा भवतः ॥ सव्वत्तो स-
व्वदो । एकत्तो एकंदो । अमत्तो अमदो । कत्तो कदो । जत्तो
जदो । तत्तो तदो । इत्तो इदो । पक्षे । सव्वओ । इत्यादि ॥

अ०पो हि-इ-त्थाः ॥ १६१ ॥

अ०प्रत्ययस्य एते भवन्ति ॥ यत्र । जहि । जह । जत्थ ॥ तत्र । तहि ।
तह । तत्थ ॥ कुत्र । कहि । कह । कत्थ ॥ अन्यत्र । अमहि । अ-
मह । अमत्थ ॥

१ A कित्तिलं. २ B ०अं. ३ A तित्तिलं ४ A इत्तिलं. ५ B ०दय आ.
६ B आलु. ७ B कव्वआलुआ. ८ A इप्पुल्लो. ९ B ०देशी अ. १० A एगवो.
११ P ०अलो. १२ P ०अलुमं.

वैकादः सि सिअं इआ ॥ १६२ ॥

एकशब्दात्परस्य दाप्रत्ययस्य सि सिअं इआ इत्यादेशा वा भवन्ति ॥
एकदा । एकसि । एकसिअं । एकइआ । पक्षे । एमया ॥

डिल्ल-डुल्लौ भवे ॥ १६३ ॥

भवेर्ये नाभ्रः परौ इल्ल उल्ल इत्येतौ डितौ प्रत्ययौ भवतः ॥ गामि-
ल्लिआ । पुरिल्लं । हेडिल्लं । उवरिल्लं । अप्पुल्लं ॥ आस्वालावपीच्छ-
न्त्यन्ये ॥

स्वार्थे कश्च वा ॥ १६४ ॥

स्वार्थे कश्चकारादिहोलौ डितौ प्रत्ययौ वा भवतः । कः कुङ्कुमपि-
अरयं । चन्दओ । गयणयम्मि । धरणीहर-पक्खुब्भन्तयं । दुह्मिअए
राम-हिअयए । इहयं । आलेहुअं । आम्मेप्पुमित्यर्थः ॥ द्विरपि भ-
वति । बहुअयं ॥ ककारोच्चारणं पेशाच्चिकभाषार्थम् । यथा । वतनके
वतनकं समप्पेत्तून ॥ इल्ल । निज्जिआसोअ-पल्लविल्लेण । पुरिल्लौ । पुरा
पुरो वा ॥ उल्ल । मह पिउल्लओ । मुहुल्लं । हत्थुल्लौ । पक्षे । चन्दो । ग-
यणं । इह । आलेहुं । बहु । बहुअं । मुहं । हत्था ॥ कुत्सादिविशिष्टे
तु संस्कृतवदेवं कप् सिद्धः ॥ यावादिलक्षणः कः प्रतिनिर्यतविषय
एवेति वचनम् ॥

ल्लो नवैकाद्वा ॥ १६५ ॥

आभ्यां स्वार्थे संयुक्तो ल्लो वा भवति । नवल्लो । एकल्लो ॥ सेवावि-
त्वात् कस्य द्वित्वे एकल्लो । पक्षे । नवो । एको । एओ ॥

उपरेः संव्याने ॥ १६६ ॥

संव्यानेर्ये वर्तमानादुपरिशब्दात् स्वार्थे ल्लो भवति ॥ अवरिल्लो ॥ सं-
व्यान इति किम् । अवरिं ।

१ B इआदेशा २ P एकइआ ३ P मरसापि ४ B हियअए, A हिअए
५ P आलेहुअं ६ B ल्लण ७ P पुरिल्ला ८ A महल्लं ९ B हत्थुल्लो
१० B कसिं, P क ११ B निर्यत एवे १२ P ल्लो १३ P अवरि.

भुवो मया डमया ॥ १६७ ॥

भ्रूशब्दात्स्वार्थे मया डमया इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः ॥ भुमया ।
भमया ॥

शनैसो ङिअम् ॥ १६८ ॥

शनैस्शब्दात्स्वार्थे ङिअम् भवति । सणिअमवगूढो

मेनाको न वा डयं च ॥ १६९ ॥

मनाक्शब्दात्स्वार्थे डयम् ङिअम् च प्रत्ययौ वा भवति ॥ मणयं
मणियं । पक्षे । मणा ॥

मिश्राङ्गालिभः ॥ १७० ॥

मिश्रशब्दात्स्वार्थे ङालिभः प्रत्ययौ वा भवति ॥ मीसालिअं । पक्षे ।
मीसं ॥

रो दीर्घात् ॥ १७१ ॥

दीर्घशब्दात्परः स्वार्थे रो वा भवति ॥ दीह्रं । दीह्र ॥

खादेः सः ॥ १७२ ॥

भावे ख-तल् [हे० ७. १] इत्यादिना विहितत्वादेः परः स्वार्थे स
एव त्वादिर्वा भवति ॥ मृदुकत्वेन । मउअस्तथाह । आतिशायिका-
त्वातिशायिकः संस्कृतवदेव सिद्धः । जिह्वयरो । कर्णिह्वयरो ॥

विद्युत्पत्र-पीतान्धालः ॥ १७३ ॥

एभ्यः स्वार्थे लो वा भवति ॥ विज्जुला । पत्तलं । पीवलं । पीअलं ।
अन्धलो । पक्षे । विज्जू । पत्तं । पीअं । अन्धो ॥ कथं जमलं । यमल-
मिति संस्कृतशब्दाद् भविष्यति ।

गोणादयः ॥ १७४ ॥

गोणादयः शब्दा अनुक्तप्रकृतिप्रत्ययलोपागमवर्णविकारा बहुलं नि-

१ B मनाको वा डयं ङिअं च । A °वा डयश्च । B प्रत्ययौ वा भवतः । A °ङ्गाङ्गा°.
२ B °यो भ° । B °भ्यात् स्वा° । B विहितत्वा° । P जेह्वयरो । B कर्णिह्व°.

पात्यन्ते ॥ गौः । गोणो । गावी ॥ गावंः । गावीओ ॥ बलीवर्दः ।
 बइल्लो ॥ आपः । आऊ ॥ पञ्चपञ्चाशत् । पञ्चावण्णा । पणपण्णा ॥
 त्रिपञ्चाशत् । तेवण्णा । त्रिचत्वारिंशत् । तेआलीसा ॥ व्युत्सर्गः ।
 विउसैरंगो ॥ व्युत्सर्जनम् । वोसैरणं ॥ बहिमैथुनं वा । बहिद्धा ॥
 कार्यम् । णामुकसिअं ॥ कचित् । कत्थइ ॥ उद्धहति । मुव्वहइ ॥
 अपस्मारः । वम्हलो ॥ उत्तलम् । कन्दुई ॥ धिक्धिक् । छिछि ।
 द्विद्धि ॥ धिगस्तु धिरत्थु । प्रतिस्पर्धा । पंडिसिद्धी । पाडिसिद्धी ।
 स्थासकः । चच्चिक्कं ॥ निलयः । निहेलणं मघवान् । मघोणो ॥
 साक्षी । सक्खिणो । जन्म । जम्मणं । महान् । महन्तो ॥
 भवान् । भवन्तो ॥ आशीः । आसीसा ॥ कचित् हस्य इमौ ।
 वृहत्तरम् । वडुयरं ॥ हिमोरः । भिमोरो ॥ हस्य ईः । छल्लकः ।
 खुड्डओ ॥ घोषाणामप्रेतनो गायनः । वायणो ॥ वडेः । वडो ।
 ककुदम् । ककुधं ॥ अकाण्डम् । अत्थेक्कं ॥ लज्जावती ।
 लज्जालुइणी ॥ कुतूहलम् । कडुं ॥ चूतः । मायन्दो । माक-
 न्दशब्दः संस्कृतेपीत्यन्ये ॥ विष्णुः । भट्टिओ ॥ श्मशानम् । करसी ॥
 असुराः । अगया ॥ खेलम् । खेडुं ॥ पौष्पं रजः । तिङ्गिच्छि ॥ दिनम् ।
 अहं ॥ समर्पः । पक्कलो ॥ पण्डकः । गेलच्छो ॥ कर्पासः । पलही ॥
 बली । उज्जलो ॥ ताम्बूलम् । ससुरं ॥ पुञ्चली । छिच्छई ॥ शाखा ।
 साहुली । इत्यादि ॥ बाधिकारात्पक्षे यथादर्शनं गडओ इत्याद्यपि
 भवति ॥ गोला गोआवरी इति तु गोलागोदावरीभ्यां सिद्धम् ॥ भा-
 षाशब्दाश्च । आहित्थे । लल्लक्क । विडुरि । पच्चडिअ । उप्पेहड ।
 मडप्पर । पडिच्छिरं । अट्टमट्ट । विहडप्फड । उज्जल । हल्लेक्कल
 इत्यादयो महाराष्ट्रविदर्भादिदेशप्रसिद्धा लोकतोवगन्तव्याः ॥ क्रिया-

१ B गावा २ A पञ्चावन्ना ३ P पणवण्णा B पणवन्ना ४ B विउत्सर्गो ५ B वीसरिणं.
 ६ A पडिसिद्धी । स्था. ७ B ०सिद्धा. ८ B साक्खिणो. ९ B आशीसा. १० B इमौ.
 ११ B ह. १२ P वट. १३ B वडो. १४ P अल्लक्कं. १५ B लज्जावती. १६ B ०तोपी.
 १७ B पक्कलो. १८ B पण्डितः. १९ B उज्जलो. २० B ताम्बूल. २१ P असुरं. B कुसुरं.
 २२ B छिच्छई. २३ B आहित्थ. २४ B ललक्क. २५ B पडिथिर. २६ B हलप्फ.

शब्दाश्च । अवयासइ । कुम्फुल्लइ । उष्फालेइ । इत्यादयः । अतएव च
 कृष्ट घृष्ट वाक्य-विद्वस्-वाचस्पति-विष्टरश्वस् प्रचेतस्-प्रोक्त-प्रोता-
 दीनां क्रिबादिप्रत्ययान्तानां च अभिचित्सोमसुत्सुग्लेसुम्लेत्यादीनां
 पूर्वेः कविभिरप्रयुक्तानां प्रतीतिवैषम्यपरः प्रयोगो न कर्तव्यः शब्दा-
 न्तरेरेव तु तदर्थोभिधेयः । यथा कृष्टः कुशलः । वाचस्पतिर्गुरुः ।
 विष्टरश्वो हरिरित्यादि ॥ घृष्टशब्दस्य तु सोपसर्गस्य प्रयोग इत्यत
 एव । मन्दर-येड-परिवट्टं । तदिअस-निहट्टाणङ्ग इत्यादि ॥ आर्ये तु
 यथादर्शनं सर्वमविरुद्धम् । यथा । बट्टा । मट्टा । विडसा । सुअ-लक्ख-
 णाणुसारेण । वक्कन्तरेसु अ पुणो इत्यादि ॥

अव्ययम् ॥ १७५ ॥

अधिकारोच्यम् । इतः परं ये वक्ष्यन्ते आपादसमाप्तेस्तेव्ययसंज्ञा
 शासव्याः ॥

तं वाक्योपन्यासे ॥ १७६ ॥

तमिति वाक्योपन्यासे प्रयोक्तव्यम् ॥ तं मिअस-बन्दि-मोक्खं ॥

आम अभ्युपगमे ॥ १७७ ॥

आमेत्यभ्युपगमे प्रयोक्तव्यम् ॥ आम बँहला वणोली ॥

णवि वैपरीत्ये ॥ १७८ ॥

णवीनि वैपरीत्ये प्रयोक्तव्यम् ॥ णवि हा वणे ॥

पुणरुत्त कृतकरणे ॥ १७९ ॥

पुणरुत्तमिति कृतकरणे प्रयोक्तव्यम् ॥

अइ सुणइ पंसुलि णीसहेहि^४ अङ्गेहि^५ पुणरुत्तं ।

हन्दि-विषाद-विकल्प-पश्चात्ताप-निश्चय-सत्ये ॥ १८० ॥

हन्दि इति विषादादिषु प्रयोक्तव्यम् ॥

हन्दि चलणे णओ सो ण माणिओ हन्दि हुज्ज एत्ताहे ।

हन्दि न होही भणिरी सा सिज्जाइ हन्दि तुह कज्जे ॥

हन्दि । सत्यमित्यर्थः ॥

हन्द च गृहाणार्थे ॥ १८१ ॥

हन्द हन्दि च गृहाणार्थे प्रयोक्तव्यम् ॥ हन्द पलोएसु इमं । हन्दि ।
गृहाणेत्यर्थः ॥

मिव पिव विव व्व व विअ इवार्थे वा ॥ १८२ ॥

एते इवार्थे अव्ययसंज्ञकाः प्राकृते वा प्रयुज्यन्ते ॥ कुमुअं मिव ।
चन्दणं पिव । हंसो विव । साअरो व्व खीरोओ । सेसस्स व नि-
म्भोओ । कमलं विअ । पक्षे । नीलुष्पल-माला^१ इव ॥

जेण तेण लक्षणे ॥ १८३ ॥

जेण तेण इत्येतौ लक्षणे प्रयोक्तव्यौ । भमर रुअं जेण कमल वणं ।
भमर-रुअं तेण कमल-वणं ॥

णइ चेअ चिअ च अवधारणे ॥ १८४ ॥

एतेवधारणे प्रयोक्तव्याः ॥ गईए णइ । जं चेअ मउलणं लोअणाणं ।
अणुबद्धं तं चिअ कामिणीणं ॥ सेवादित्वाद् द्वित्वमपि । ते चिअ
धन्ना । ते चेअ सेंपुरिसा । च । स च यं रुवेण । स च सीलेण ॥

बले निर्धारण-निश्चययोः ॥ १८५ ॥

बले इति निर्धारणे निश्चये च प्रयोक्तव्यम् ॥ निर्धारणे । बले पुरिसो
धणंजओ खत्तिआणं ॥ निश्चये । बले सीहो । सिंह एवायम् ॥

किरेर हिर किलार्थे वा ॥ १८६ ॥

किर इर हिर इत्येते किलार्थे वा प्रयोक्तव्याः । कल्लं किर खर-
हिअओ । तस्स इर । पिअ-वयंसो हिर^२ । पक्षे । एवं किल तेण
सिबिणए भणिआ ॥

१ B णव २ B लारोओ. ३ B माल ४ B 'तौ म'. ५ A सुपुरिसा. ६ B पल्ल^०.

* B हिरमाणिक्यो.

णवरं केवले ॥ १८७ ॥

केवलार्थे णवरं इति प्रयोक्तव्यम् ॥ णवरं पिआहं चिअ णिव्वडन्ति ॥

आनन्तर्ये णवरि ॥ १८८ ॥

आनन्तर्ये णवरीति प्रयोक्तव्यम् ॥ णवरि अ से रहु-वइणा ॥ के-
चित्तु केवलानन्तर्यार्थयोर्णवरणवरि इत्येकमेव सूत्रं कुर्वते तन्मते
उभावप्युभयार्थौ ॥

अलाहि निवारणे ॥ १८९ ॥

अलाहीति निवारणे प्रयोक्तव्यम् ॥ अलाहि किं वाइएण लेहेण ॥

अण णोइं नवर्ये ॥ १९० ॥

अण णोइं इत्येतौ नवर्ये प्रयोक्तव्यौ ॥ अणचिन्तिअममुणन्ती ।
णोइं करेमि रोसं ॥

माइं मार्ये ॥ १९१ ॥

माइं इति मार्ये प्रयोक्तव्यम् ॥ माइं काहीअ रोसं । मा काधीअ रोषम् ॥

हद्दी निर्वेदे ॥ १९२ ॥

हद्दी इत्यव्ययमतएव निर्वेदात् हाथिअशब्दादेशो वा निर्वेदे प्रयो-
क्तव्यम् ॥ हद्दीहद्दी । हा धाहधाह ॥

वेव्वे भय-वारण-विषादे ॥ १९३ ॥

भयवारणविषादेषु वेव्वे इति प्रयोक्तव्यम् ॥

वेव्वेस्ति भये वेव्वेस्ति वारणे जूरणे अ वेव्वेस्ति ।

उल्लाविरीइवि तुहं वेव्वेस्ति मयच्छि किं णेअं ॥

किं उल्लावेन्तीए उअ जूरन्तीए किं तु भीआए ।

उव्वाडिरीए वेव्वेस्ति तीए अणिअं न विम्हरिमो ॥

१ B णवरं. २ P B केवलेर्थे ३ B निव्वडन्ति ४ B वाइएण. ५ A णोइं
६ P B नवर्ये. ७ B णन्ति ८ A माइं. ९ A काहीअ. १० A. ०व्यं । हद्दीहाधा.
११ B धाहा. १२ A उल्लावेन्तीए १३ A ओअ १४ P तु १५ B उव्वाडि.

वेव्व च आमन्त्रणे ॥ १९४ ॥

वेव्व वेव्वे च आमन्त्रणे प्रयोक्तव्ये ॥ वेव्व गोले । वेव्वे मुरन्दले
वहसि पाणिअं ॥

मामि हला हले सख्या वा ॥ १९५ ॥

एते सख्या आमन्त्रणे वा प्रयोक्तव्याः ॥ मामि सरिसक्खराणवि ॥
पणवह माणस्स हला ॥ हले हयास्स ॥ पक्षे । सदि एरिसि चिअ गई ॥

दे संमुखीकरणे च ॥ १९६ ॥

संमुखीकरणे सख्या आमन्त्रणे च दे इति प्रयोक्तव्यम् ॥ दे पसिअ
ताव सुन्दरि ॥ दे आ पसिअ निअत्तसु ॥

हुं दान-पृच्छा-निवारणे ॥ १९७ ॥

हुं इति दानादिषु प्रयुज्यते ॥ दाने । हुं गेण्ह अप्पणो चिअ ॥
पृच्छायाम् । हुं साहसु सन्भाव ॥ निवारणे । हुं निहज्ज समोसर ॥

हु खु निश्चय-वितर्क-संभावन-विस्मये ॥ १९८ ॥

हु खु इत्येतौ निश्चयादिषु प्रयोक्तव्यौ ॥ निश्चये । तंपि हु अछिन्न-
सिरी । तं खु सिरीए रहस्सं ॥ वितर्कः ऊहः संशयो वा । ऊहे । न
हु णवरं संगहिआ । एअं खु हसइ ॥ संशये । जलहरो खु धूम-
वडलो खु ॥ संभावने । तैरीडं ण हु णवरं इमं । एअं खु हसइ ॥
विस्मये । को खु एसो सहस्स सिरो ॥ बहुलाधिकारादनुसारात्परो
हुर्न प्रयोक्तव्यः ॥

ऊ गर्हाक्षेप-विस्मय-सूचने ॥ १९९ ॥

ऊ इति गर्हादिषु प्रयोक्तव्यम् । गर्हा । ऊ णिहज्ज ॥ प्रक्रान्तस्य
वाक्यस्य विपर्ययाशङ्काया विनिवर्तनलक्षण आक्षेपः । ऊ किं मए
भाणिअं । विस्मये । ऊ कह मुणिआ अहयं ॥ सूचने । ऊ केण न
विण्णायं ॥

१ B पाणीयं. २ B °ते । हुं गेण्ह अप्पणोच्चिअ. ३ A साहस. B साहुसु.
४ P °सिरि. B ° सिरीयर°. ५ B तरिड. ६ B णवरं. ७ B मुणिआ.

यू कुत्सायाम् ॥ २०० ॥

यू इति कुत्सायां प्रयोक्तव्यम् ॥ यू निलज्जो लोओ ॥

रे अरे संभाषण-रतिकलहे ॥ २०१ ॥

अनयोरर्थयोर्व्यासख्यमेतौ प्रयोक्तव्यौ ॥ रे संभाषणे । रे हिअय
महह-सिरिआ ॥ अरे रतिकलहे । अरे मए समं मा करेसु
उवहासं ॥

हरे क्षेपे च ॥ २०२ ॥

क्षेपे संभाषणरतिकलहयोश्च हरे इति प्रयोक्तव्यम् । क्षेपे । हरे
णिलज्ज ॥ संभाषणे । हरे पुरिसा ॥ रतिकलहे । हरे बह्व-वल्लहे ।

ओ सूचना-पश्चात्तापे ॥ २०३ ॥

ओ इति सूचनापश्चात्तापयोः प्रयोक्तव्यम् । सूचनायाम् । ओ अवि-
ण्यै-तत्तिहे ॥ पश्चात्तापे । ओ न मए छाया इत्तिआए ॥ विकल्पे
तु उतादेसोमैवौकारेण सिद्धम् ॥ ओ विरएमि नहयले ॥

अव्वो सूचना-दुःख-संभाषणापराध-विस्मयानन्दादर-भय-
खेद-विषाद-पश्चात्तापे ॥ २०४ ॥

अव्वो इति सूचनादिषु प्रयोक्तव्यम् ॥ सूचनायाम् । अव्वो तुक्कर-
यारय ॥ दुःखे । अव्वो दलन्ति हिययं ॥ संभाषणे । अव्वो किमिणं
किमिणं ॥ अपराधविस्मययोः ।

अव्वो हरन्ति हिअयं तहवि न वेसा हवन्ति जुवईण ।

अव्वो किपि रहस्सं मुणन्ति धुत्ता जणव्वहिआ ॥

आनन्दादरभयेषु ।

अव्वो सुपहायमिणं अव्वो अज्जमह सप्पकलं जीअं ।

अव्वो अहअम्मि तुमे नवरं जइ सो न जूरिहिइं ॥

१ A यू कु^०. २ B सिरिआ. ३ A पक्षम. ४ A यत्तिहे ५ B श्रेण ओकारेणैव सि^०.

६ P हिअयं अव्वो किपि. ७ B मुणति. ८ B सफल. ९ B सो. १० B हइ.

खेदे । अब्बो न जामि छेत्तं ॥ विषादे ॥

अब्बो नासेन्ति दिहिं पुलयं वट्टेन्ति देन्ति रणरणयं ।

एण्हि तस्सेअ गुणा तेहिअ अब्बो कह पु एअं ॥

पञ्चास्तापे ।

अब्बो तह तेण कया अहयं जह कस्स साहेमि ॥

अइ संभावने ॥ २०५ ॥

संभावने अइ इति प्रयोक्तव्यम् ॥ अइ दिअर किं न पेच्छसि ॥

वणे निश्चय-विकल्पानुक्रम्ये च ॥ २०६ ॥

वणे इति निश्चयादौ संभावने च प्रयोक्तव्यम् ॥ वणे देमि । निश्चयं ददामि ॥ विकल्पे । होइ वणे न होइ । भवति वा न भवति ॥ अनुक्रम्ये । दासो वणे न मुच्चइ । दासोनुक्रम्ये न त्यज्यते ॥ संभावने । नत्थि वणे जं न देइ विहि-परिणामो । संभाव्यते एतदित्यर्थः ॥

मणे विमर्शे ॥ २०७ ॥

मणे इति विमर्शे प्रयोक्तव्यम् ॥ मणे सूरु । किं खित्सूर्यः । अन्ये मन्ये इत्यर्थमपीच्छन्ति ॥

अम्मो आश्चर्ये ॥ २०८ ॥

अम्मो इत्याश्चर्ये प्रयोक्तव्यम् ॥ अम्मो कह पारिजइ ॥

स्वयमोर्धे अप्पणो न वा ॥ २०९ ॥

स्वयमित्यस्यार्थे अप्पणो वा प्रयोक्तव्यम् । विसयं विअसन्ति अप्पणो कमल-सरा । पक्षे । सयं चेअं मुणसि करणिज्जं ॥

प्रत्येकमः पाडिक्कं पाडिएक्कं ॥ २१० ॥

प्रत्येकमित्यस्यार्थे पाडिक्कं पाडिएक्कं इति च प्रयोक्तव्यं वा ॥ पाडिक्कं । पाडिएक्कं । पक्षे । पत्तेअं ॥

१ P छिन्नं. B विखत्तं २ P B ०दे अब्बो कह पु (P कह पु) एअं ३ A ०योक्तव्यः.
४ B नत्थे ५ B ०प्यो क्ते न. ६ A B जल. ७ B जेव मुणसि ८ A ०ति प्र.

उअ पश्य ॥ २११ ॥

उअ इति पश्येत्यस्यार्थे प्रयोक्तव्यं वा ॥

उअ निष्कल निष्कदा भित्तिणी-पत्तमि रेहइ बलाआ ।

निम्मल-मरणय-भायण-परिट्ठिआ सद्ध-सुत्तिअ ॥

पक्षे पुलआदयः ॥

इहरा इतरथा ॥ २१२ ॥

इहरा इति इतरथार्थे प्रयोक्तव्यं वा ॥ इहरा नीसामजेहि । पक्षे ।
इअरहा ॥

एकसरिअं सगिति संप्रति ॥ २१३ ॥

एकसरिअं सगित्यर्थे संप्रत्यर्थे च प्रयोक्तव्यम् ॥ एकसरिअं । स-
गिति सांप्रतं वा ॥

मोरउल्ला मुधा ॥ २१४ ॥

मोरउल्ला इति मुधार्थे प्रयोक्तव्यम् ॥ मोरउल्ला । मुधेत्यर्थः ॥

दरार्धात्थे ॥ २१५ ॥

दर इत्यव्ययमर्थार्थे ईषदर्थे च प्रयोक्तव्यम् ॥ दर-विअसिअं ।
अर्थेनेषद्धा विफसितमित्यर्थः ॥

किणो प्रभे ॥ २१६ ॥

किणो इति प्रभे प्रयोक्तव्यम् ॥ किणो ध्रुवसि ॥

ई-जे-राः पाद-पूरणे ॥ २१७ ॥

ई जे र इत्येते पादपूरणे प्रयोक्तव्याः । नउणा ई अउळ्ळीई । अणु-
कूलं वोत्तुं जे । गेण्हइ र कल्लमं-गोवी ॥ अहो । हंहो । हेहो । हा ।

१ B पश्ये. २ A P निष्कदा । पक्षे. ३ B नीसामजेहि ४ B ईजेइराः. ५ B ई
जे दर. A इजेरा. ६ B ई. ७ A इच्छीइ. ८ B ई. ९ A वोतुं. १० B मागोवि.
११ B हे । हाहा । ना०.

नाम । अहोह । हीसि । अयि । अहोह । अरिरिहो इत्यादयस्तु सं-
स्कृतसमत्वेन सिद्धाः ॥

प्यादयः ॥ २१८ ॥

प्यादयो नियतार्थवृत्तयः प्राकृते प्रयोक्तव्याः ॥ पि वि अप्यर्थे ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रसूरिविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधा-
नस्वोपशब्दानुशासनवृत्तौ अष्टमस्याध्यायस्य
द्वितीयः पादः समाप्तः ॥

द्विषत्पुरक्षोदविनोदहेतोर्भवादवामस्य भवद्भुजस्य ।

अयं विशेषो भुवनैकवीर परं न यत्काममपाकरोति ॥ १ ॥

१ P ही । सि । अयि. २ A अहोह ३ P अरि । रि । हो. ४ P omits this
verse. ५ B करोषि.

अहं । वीप्स्यात्स्यादेर्वीप्स्ये स्वरे मो वा ॥ १ ॥

वीप्सार्थोत्पदात्परस्य स्यादेः स्थाने स्वरादौ वीप्सार्थे पदे परे मो वा भवति ॥ एकैकम् । एकमेकं । एकमेकेण । अङ्गेअङ्गे । अङ्गमङ्गम् । पक्षे । एकेकमित्यादि ॥

अतः सेढोः ॥ २ ॥

अकारान्ताभ्राभ्रः परस्य स्यादेः सेः स्थाने ङो भवति ॥ वच्छो ॥

वैतत्तदः ॥ ३ ॥

एतत्तदोकारात्परस्य स्यादेः सेढो वा भवति ॥ एसो एस । सो णरो । स णरो ॥

जस्-शसोर्लुक् ॥ ४ ॥

अकारान्ताभ्राभ्रः परयोः स्यादिसंभन्धिनोर्जस्-शसोर्लुग् भवति ॥ वच्छा एए । वच्छे पेच्छ ॥

अमोस्य ॥ ५ ॥

अतः परस्यामोकारस्य लुग् भवति ॥ वच्छं पेच्छ ॥

टा-आमोर्णः ॥ ६ ॥

अतः परस्य टा इत्येतस्य षष्ठीबहुवचनस्य च आमो णो भवति ॥ वच्छेण । वच्छाण ॥

भिसो हि हिं हिं ॥ ७ ॥

अतः परस्य भिसः स्थाने केवलः सानुनासिकः सानुस्वारश्च हिर्भ-
वति ॥ वच्छेहि । वच्छेहिं । वच्छेहिं कया छाही ॥

१ B वीप्स्यात्स्या° । २ A वीप्स्यार्थो° । ३ A वीप्स्यार्थे° । ४ B एकमेकं । ५ A
°ङ्गे.

ऊसेस् तो-दो-दु-हि-हिन्तो लुक्^१ ॥ ८ ॥

अतः परस्य ऊसेः तो दो दु हि हिन्तो लुक् इत्येते षडादेशा भवन्ति ॥ वच्छत्तो । वच्छाओ । वच्छाउ । वच्छाहि । वच्छाहिन्तो । वच्छाः । दकारकरणं भाषान्तरार्थम् ॥

भ्यसस् तो दो दु हि हिन्तो सुन्तो ॥ ९ ॥

अतः परस्य भ्यसः स्थाने तो दो दु हि हिन्तो सुन्तो इत्यादेशा भवन्ति ॥ वृक्षेभ्यः । वच्छत्तो । वच्छाओ । वच्छाउ । वच्छाहि । वच्छेहि । वच्छाहिन्तो वच्छेहिन्तो । वच्छासुन्तो । वच्छेसुन्तो ॥

ऊसः स्तः ॥ १० ॥

अतः परस्य ऊसः संयुक्तः सो भवति ॥ पियस्स । पेम्मस्स । उपकुम्भे^२ शैत्यम् । उवकुम्भस्स सीअलत्तणं ।

हे म्मि हेः ॥ ११ ॥

अतः परस्य ऊडित् एकारः संयुक्तो मिश्र भवति ॥ वच्छे । वच्छम्मि ॥ देवम् । देवम्मि । तम् । तम्मि । अत्र द्वितीयातृतीययोः सप्तमी [३.१३५] इत्यमो ङिः ॥

जस्-शस्-ऊसि-तो-दो-द्वामि दीर्घः ॥ १२ ॥

एषु अतो दीर्घो भवति ॥ जसि शसि च । वच्छा ॥ ऊसि । वच्छाओ । वच्छाउ । वच्छाहि । वच्छाहिन्तो । वच्छा ॥ तोदोदुषु । वृक्षेभ्यः । वच्छत्तो । ह्रस्वः संयोगे [१-४] इति ह्रस्वः ॥ वच्छाओ । वच्छाउ ॥ आमि । वच्छाण ॥ ऊसिनैव सिद्धे तोदोदुग्महणं भ्यासि एववाधनार्थम् ।

भ्यसि वा ॥ १३ ॥

भ्यसादेशे परे अतो दीर्घो वा भवति । वच्छाहिन्तो वच्छेहिन्तो । वच्छासुन्तो वच्छेसुन्तो । वच्छाहि वच्छेहि ।

^१ B लुक्. ^२ A °कु एवे ते प°. ^३ A °हि । वच्छेहि । व°. ^४ B स्तो. ^५ B °कुम्भसौ°.

टाण-शस्येत् ॥ १४ ॥

टादेशे णे शसि च परे अस्य एकारो भवति ॥ टाण । वच्छेण ॥
नेति किम् । अप्पणा अप्पणिआ अप्पणइआ ॥ शस् । वच्छे
पेच्छ ॥

भिस्रभ्यस्तुपि ॥ १५ ॥

एषु अत एर्भवति ॥ भिस् । वच्छेहिं । वच्छेहिं । वच्छेहिं ॥ भ्यस् ।
वच्छेहि । वच्छेहिन्तो । वच्छेसुन्तो । सुप् । वच्छेसु ॥

इदुतो दीर्घः ॥ १६ ॥

इकारस्य उकारस्य च भिस्भ्यस्तुप्सु परेषु दीर्घो भवति ॥ भिस् ।
गिरीहिं । बुद्धीहिं । दहीहिं । तरुहिं । धेणूहिं । मद्दूहिं कयं ॥ भ्यस् ।
गिरीओ । बुद्धीओ । दहीओ । तरुओ । धेणूओ । मद्दूओ आगओ ॥
एवं गिरीहिन्तो । गिरीसुन्तो आगओ इत्याद्यपि ॥ सुप् । गिरीसु ।
बुद्धीसु । दहीसु । तरुसु । धेणूसु । मद्दूसु ठिअं ॥ कचिन्न भवति ।
दिअ-भूमिसु दाण जैलोहिआइं । इदुत् इति किम् । वच्छेहिं । व-
च्छेसुन्तो । वच्छेसु ॥ भिस्भ्यस्तुपीत्येव । गिरिं तर्हं पेच्छ ॥

चतुरो वा ॥ १७ ॥

चतुरं उदन्तस्य भिस्भ्यस्तुप्सु परेषु दीर्घो वा भवति ॥ चऊहिं च-
ऊहिं । चऊओ चऊओ । चऊसु चऊसु ॥

लुप्ते शसि ॥ १८ ॥

इदुतोः शसि लुप्ते दीर्घो भवति ॥ गिरी । बुद्धी । तरु । धेणू पेच्छ ।
लुप्त इति किम् । गिरिणो । तरुणो पेच्छ ॥ इदुत् इत्येव । वच्छे
पेच्छ ॥ जस्-शस् [३.१२] इत्यादिना शसि दीर्घस्य लक्ष्यानुरोधार्थो
योगः । लुप्त इति तु णवि प्रतिप्रसवार्थशङ्कानिवृत्त्यर्थम् ॥

१ B ने इति. २ B एहं. ३ A हि वच्छेहिं. ४ B तोदीं. ५ A रस्य
भिं. ६ B जलोहिं. ७ B इत्वलिं. ८ B चतुरस्य रं. ९ B हिं. १० P B
र्धोऽयं यो.

अह्नीवे सौ ॥ १९ ॥

इदुगोह्नीवे नपुंसकादन्यत्र सौ दीर्घो भवति ॥ गिरी । बुद्धी । तरु ।
धेणू ॥ अह्नीव इति किम् । दहिं । महुं ॥ साविति किम् । गिरिं ।
बुद्धिं । तरुं । धेणुं ॥ केचित्तु दीर्घत्वं विकल्प्य तदभावपक्षे सेर्मा-
देशमपीच्छन्ति । अगिं । निहिं । वाउं । विहुं ॥

पुंसि जसो डउ डओ वा ॥ २० ॥

इदुत इतीह पञ्चम्यन्तं संबध्यते । इदुतः परस्य असः पुंसि अउ
अओ इत्यादेशौ डितौ वा भवतः ॥ अगगउ अगगओ । वायउ वा-
यओ चिट्टन्ति । पक्षे । अगिमणो । वाउणो ॥ शेषे अदन्तवज्रावाद्
अग्गी । वाऊ ॥ पुंसीति किम् । बुद्धीओ । धेणूओ । दहीइं । म-
हूइं ॥ जस इति किम् । अग्गी । अगिगणो । वाऊ । वाउणो पेच्छइ ॥
इदुत इत्येव । वच्छा ॥

वोतो हवो ॥ २१ ॥

उदन्तात्परस्य जसः पुंसि डित् अओ इत्यादेशो वा भवति ॥ सा-
हवो । पक्षे । साहओ । साहउ । साहू । साहुणो ॥ उत इति किम् ।
वच्छा ॥ पुंसीत्येव । धेणू । महूइं ॥ जस इत्येव । साहू । साहुणो
पेच्छ ॥

जस्-शसोर्णो वा ॥ २२ ॥

इदुतः परयोर्जस्-शसोः पुंसि णो इत्यादेशो वा भवति ॥ गिरिणो ।
तरुणो रेहन्ति पेच्छ वा । पक्षे । गिरी । तरु ॥ पुंसीत्येव । दहीइं ।
महूइं ॥ जस्-शसोरिति किम् । गिरिं । तरुं ॥ इदुत इत्येव । वच्छा ।
वच्छे ॥ जस्-शसोरिति द्वित्वमिदुत इत्यनेन यथासंख्याभावार्थम् ।
एवमुत्तरसूत्रेपि ॥

ऊसि-ऊसोः पुं-क्रीबे वा ॥ २३ ॥

पुंसि क्रीबे च वर्तमानादिदुर्तः परयोर्ऊसिऊसोर्णो वा भवति ॥ गिरिणो । तरुणो । दहिणो । महुणो आगओ विआरो वा । पक्षे । ऊसे । गिरीओ । गिरीउ । गिरीहिन्तो । तरुओ । तरुव । तरुहिन्तो ॥ हिलुकौ निषेत्स्येते ॥ ऊसः । गिरिस्स । तरुस्स ॥ ऊसिऊसोरिति किम् । गिरिणा । तरुणा कयं ॥ पुं-क्रीब इति किम् । बुद्धीअ । धेणूअ लद्धं समिद्धी वा ॥ इदुत इत्येव । कमलाओ । कमलस्स ॥

टो णा ॥ २४ ॥

पुं-क्रीबे वर्तमानादिदुतः परस्य टा इत्यस्य णा भवति ॥ गिरिणा । गामणिणा । खलपुणा । तरुणा । दहिणा । महुणा ॥ टे इति किम् । गिरी । तरु । दहिं । महुं ॥ पुं-क्रीब इत्येव । बुद्धीअ । धेणूअ कयं ॥ इदुत इत्येव । कमलेण ॥

क्रीबे स्वरान्मु सेः ॥ २५ ॥

क्रीबे वर्तमानान्नाम्नः स्तेः स्थाने म् भवति ॥ वेणं । पेम्मं । दहिं । महुं ॥ दहि महु इति तु सिद्धापेक्षया ॥ केचिदनुनासिकमपीच्छन्ति । दहिं । महुं ॥ क्रीब इति किम् । बालो । बाला । स्वरादिति इदुतो निर्वृत्त्यर्थम् ॥

जस्-शस् ई-इं-णयः सप्राग्दीर्घाः ॥ २६ ॥

क्रीबे वर्तमानान्नाम्नः परयोर्जस्-शसोः स्थाने सानुनासिकसानुस्वाराविकारौ णिश्चादेशा भवन्ति सप्राग्दीर्घाः । एषु सत्सु पूर्वस्वरस्य दीर्घत्वं विधीयते इत्यर्थः ॥ ई । जाई वयणाई अम्हे ॥ ई । उम्मीलन्ति पङ्कयाई पेच्छ वा चिट्ठन्ति । दहीई जेम वा हुन्ति महुई मुञ्च

१ B 'दिदुतो'. २ B गिरिहिन्तो. ३ A B तरुहिन्तो. ४ B 'ति । नाम'.
५ B टा. ६ P तण. ७ B पिम्म. ८ B 'लोर्नि'. ९ A B 'शस्'.

वा ॥ णि । फुल्लन्ति पङ्क्याणि गेण्ह वा । हुन्ति दहोणि जेम वा ।
एवं मङ्गणि ॥ क्लीब इत्येव । वच्छा । वच्छे ॥ जस्-शस इति किम् ।
सुहं ॥

स्त्रियामुदोतौ वा ॥ २७ ॥

स्त्रियां वर्तमानाभ्रास्रः परयोर्जस्-शसोः स्थाने प्रत्येकम् उत् ओत्
इत्येतौ सप्राग्दीर्घौ वा भवतः ॥ वचनभेदो यथासंख्यनित्यस्यर्थः ॥
मालाड मालाओ । बुद्धीड बुद्धीओ । सहीड सहीओ । धेणूड धे-
णूओ । वड्डड वड्डओ । पक्षे । माला । बुद्धी । सही । धेणू । वड्ड ॥
स्त्रियामिति किम् । वच्छा । जस्-शस इत्येव । मालाए कयं ॥

ईतः सेश्वा वा ॥ २८ ॥

स्त्रियां वर्तमानादीकारान्तात् सेर्जस्-शसोश्च स्थाने आकारो वा
भवति ॥ एसा हसन्तीआ । गोरीआ चिट्ठन्ति पेच्छ वा । पक्षे ।
हसन्ती^१ । गोरीओ ॥

टा-ऊस्-डेरदादिदेद्वा तु डसेः ॥ २९ ॥

स्त्रियां वर्तमानाभ्रास्रः परेषां टाऊस्डिनीनां स्थाने प्रत्येकम् अत् आत्
इत् एत् इत्येते चत्वार आदेशाः सप्राग्दीर्घा भवन्ति । डसेः पुनरेते
सप्राग्दीर्घा वा भवन्ति ॥ मुद्धाअ । मुद्धाइ । मुद्धाए कयं मुहं ठिअं
वा ॥ कप्रत्यये तु मुद्धिआअ । मुद्धिआइ । मुद्धिआए ॥ कमलिआअ ।
कमलिआइ । कमलिआए ॥ बुद्धीअ । बुद्धीआ । बुद्धीइ । बुद्धीए कयं
विहओ ठिअं वा ॥ सहीअ । सहीआ । सहीइ । सहीए कयं व-
यणं ठिअं वा । धेणूअ । धेणूआ । धेणूइ । धेणूए कयं दुद्धं ठिअं
वा ॥ वड्डअ । वड्डआ । वड्डइ । वड्डए कयं भवणं ठिअं वा ॥ डसेस्तु
वा । मुद्धाअ । मुद्धाइ । मुद्धाए । बुद्धीअ । बुद्धीआ । बुद्धीइ । बु-
द्धीए ॥ सहीअ । सहीआ । सहीइ । सहीए । धेणूअ । धेणूआ ।

१ A इत ओत ड^०. २ B चिट्ठति. ३ B हसन्तीओ. ४ B ^०र्वा म^०. ५ P सुहं
(P B ^०ए । बु^०)

धेणूइ । धेणूए ॥ वड्डअ । वड्डआ । वड्डइ । वड्डए आगओ । पक्षे ।
मुद्धाओ । मुद्धाउ । मुद्धाहिनतो ॥ रईओ । रईउ । रईहिनतो । धे-
णूओ । धेणूउ । धेणूहिनतो । इत्यादि ॥ शेषेदन्तवत् [३.१२४] अ-
तिदेशात् अस्-शस्-इसि-त्तो-दो-द्वामि दीर्घः [३.१२] इति दीर्घत्वं
पक्षेऽपि भवति ॥ स्त्रियामित्येव । वच्छेण । वच्छस्स । वच्छम्मि ।
वच्छाओ ॥ टादीनामिति किम् । मुद्धा । बुद्धी । सही । धेणू । वड्ड ॥

नात आत् ॥ ३० ॥

स्त्रियां वर्तमानादादन्ताभ्याम् परेषां टाकस्किन्सीनामादादेशो
न भवति ॥ मालाअ । मालाइ । मालाए कयं सुहं ठिअं आगओ वा ॥

प्रत्यये ङीर्न वा ॥ ३१ ॥

अणादिसूत्रेण [ह० २.४.] प्रत्ययनिमित्तो यो ङीरुक्तः स स्त्रियां
वर्तमानाभ्याम् वा भवति ॥ साहणी । कुरुचरी । पक्षे । आत्
[ह० २.४.] इत्याप् । साहणा । कुरुचरा ॥

अजातेः पुंसः ॥ ३२ ॥

अजातिवाचिनः पुल्लिङ्गात् स्त्रियां वर्तमानात् ङीर्वा भवति ॥ नीली
नीला । काली काला । हसमाणी हसमाणा । सुप्पणही सुप्पणहा ।
इमीए इमाए । इमीणं इमोणं । एईए एआए । एईणं एआणं ॥
अजातेरिति किम् । करिणी । अया । एलया ॥ अप्राप्ते विभाषेयम् ।
तेन गोरी कुमारी इत्यादौ संस्कृतवन्नित्यमेव ङीः ॥

किं-यत्तदोस्यमोमि ॥ ३३ ॥

सिअम्भाम्बर्जिते स्यादौ परे एभ्यः स्त्रियां ङीर्वा भवति ॥
कीओ । काओ । कीए । काए । कीसु । कासु । एवं । जीओ ।
जाओ । तीओ । ताओ । इत्यादि ॥ अस्यमागीति किम् । का ।
जा । सौ । कं । जं । तं । काण । जाण । ताण ॥

* B ० छे अ०. २ A इमाणं । अजा०. ३ B ० प्राप्ति०. ४ B ङी. ५ B ० मिति ॥ ३२ अ
अम्०. ६ P ० उ. ७ B ता.

छाया-हरिद्रयोः ॥ ३४ ॥

अनयोराप्पसङ्गे नाम्नः स्त्रियां ऊर्वा भवति ॥ छाही छाया ।
हलही हलहा ॥

स्वसादेर्दा ॥ ३५ ॥

स्वसादेः स्त्रियां वर्तमानात् ङो प्रत्ययो भवति ॥ ससा । नणन्दा ।
दुहिआ । दुहिआहि । दुहिआसु । दुहिआ-सुओ । गउआ ॥

ह्रस्वोमि ॥ ३६ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य नाम्नोमि परे ह्रस्वो भवति ॥ मालं । नई । वहुं । हस-
माणि । हसमाणं पेच्छ ॥ अमीति किम् । माला । सही । वहु ॥

नामज्यात्सौ मः ॥ ३७ ॥

आमज्यात्सौ सति स्त्रीषे स्वरान्म सेः [३.२५] इति यो म्
उक्तः स न भवति ॥ हे तण । हे दहि । हे महु ॥

हो दीर्घो वा ॥ ३८ ॥

आमज्यात्सौ सति अतः सेङ्गोः [३.२] इति यो नित्यं ङोः प्राप्तो
यश्च अक्लीषेसौ [३.१९] इति ह्रस्वतोरकारान्तस्य च प्राप्तो दीर्घः स वा
भवति ॥ हे देव हे देवो ॥ हे खमा-समण हे खमा-समणो । हे
अज्ज हे अज्जो ॥ दीर्घः । हे हरी हे हरि । हे गुरु हे गुरु ।
जाइ-विसुद्धेण पहु । हे प्रभो इत्यर्थः । एवं दोण्णि पहु जिअं-लोअे ।
पक्षे । हे पहु । एधु प्राप्ते विकल्पः ॥ इह त्वप्राप्ते हे गोअमा हे गो-
अम । हे कासवा हे कासव । रेरे चप्फलया । रेरे निग्घणया ॥

ऋतोद्वा ॥ ३९ ॥

अकारान्तस्यामन्त्रणे सौ परे अर्कारोन्तादेशो वा भवति ॥ हे
पितः । हे पिअ ॥ हे दातः । हे दाय । पक्षे । हे पिअरं । हे दीयार ॥

१ B छाहा. २ A जा. ३ B °दा । दुहिआहि. ४ A °दीर्घो. ५ B आमज्यात्सरे.
६ B °ति नित्यं. ७ B हो. ८ A चापा°. ९ B दोणि. १० B जीअ°. ११ B चप्फल.
१२ B अकारांदा°. १३ B दाअर.

नाम्न्यरे वा ॥ ४० ॥

ऋदन्तस्यामन्त्रे सौ परे नाम्नि संज्ञायां विषये अरं इति अन्ता-
देशो वा भवति^१ ॥ हे पितः । हे पिअरं । पक्षे । हे पिअ ॥ नाम्नीति
किम् । हे कर्तः । हे केत्तार ॥

वाप ए ॥ ४१ ॥

आमन्त्रे सौ परे आप एत्वं वा भवति ॥ हे माले । हे महिले^२ ।
अजिए । पजिए । पक्षे । हे माला । इत्यादि ॥ आप इति किम् । हे
पिउच्छा । हे माउच्छा ॥ बहुलाधिकारान् कचिदोत्वमपि । अम्मो
भणामि भणिए ॥

ईदूतोर्द्वेस्वः ॥ ४२ ॥

आमन्त्रे सौ परे ईदूदन्तयोर्द्वेस्वो भवति ॥ हे मइ । हे गामणि^३ ।
हे समणि । हे बहु । हे खलपु ॥

किपैः ॥ ४३ ॥

किबन्तस्येदूदन्तस्य द्वेस्वो भवति ॥ गामणिणा । खलपुणा । गाम-
णिणो । खलपुणो ॥

क्रतामुदस्यमौसु वा ॥ ४४ ॥

सिअमूऔवर्जिते अर्थान् स्यादौ परे ऋदन्तानामुदन्तादेशो वा
भवति ॥ जस् । भस् । भत्तुणो । भत्तउ । भत्तओ । पक्षे । भत्तारो ॥
शस् । भत्तू । भत्तुणो । पक्षे । भत्तारे ॥ टा । भत्तुणा । पक्षे । भत्तारेण ॥
भिस् । भत्तूहिं । पक्षे । भत्तारेहिं ॥ ऊसि । भत्तुणो । भत्तूओ । भ-
त्तूउं । भत्तूहि । भत्तूहिन्तो । पक्षे । भत्तारओ । भत्ताराउ । भत्ता-

१ P ०ति । हे पिअरं. २ B हे तीर. ३ B ०ले । आर्यिका । अ०. ४ A ०त्वमिति.
५ A ०णि । हे बहु. ६ B क्षिप्. ७ P ०णो । गामणिसुओ । खलपुमुइं . ८ अ०. B
०णो । गामणिसुओ । खलपुसुओ १. अ०. ८ P ०ते स्या०. ९ B भत्तारो. १० B उं ।
भत्तूहिन्तो. ११ A ०ओ । भत्तारहिं.

राहि । भत्ताराहिन्तो । भत्तारो । ङस् । भत्तुणो । भत्तुस्स । पक्षे ।
भत्तारस्स । सुप् । भत्तुत्तु । पक्षे । भत्तारेत्तु ॥ बहुवचनस्य व्याप्त्यर्थ-
त्वात् यथादर्शनं नाम्न्यपि ङद् वा भवति जस्शस्सुत्तिङ्गस्सु । पि-
उणो । जामाउणो । भाउणो ॥ टायाम् । पिउणा ॥ भिप्ति । पिऊहिं ॥
सुपि । पिऊत्तु । पक्षे । पिअरा । इत्यादि ॥ अस्यमौस्विति किंम् । सि ।
पिआ ॥ अम् । पिअरं ॥ औ । पिअरा ॥

आरः स्यादौ ॥ ४५ ॥

स्यादौ परे कृत आर इत्यादेशो भवति ॥ भत्तारो । भत्तारा । भ-
त्तारं । भत्तारे । भत्तारेण । भत्तारेहिं ॥ एवं ङस्यादिधूदाहार्यम् ॥
लुप्तस्याद्यपेक्षया । भत्तार-विहिर्ब ॥

आ अरा मातुः ॥ ४६ ॥

मातृसंबन्धिन कृतः स्यादौ परे आ अरा इत्यादेशौ भवतः ॥ माआ ।
माअरा । माआड । माआओ । माअराड । माअराओ । माअं ।
माअरं । इत्यादि ॥ बाहुलकाज्जनन्यर्थस्य आ देवतार्थस्य तु अरा
इत्यादेशः । माआए कुच्छीए । नमो माअराण ॥ मातुरिद् वा
[३.१३५] इतीत्त्वे माईण इति भवति ॥ कृतामुद^२ [३.४४] इत्या-
दिना उत्त्वे तु माऊए समभिअं वन्दे इति ॥ स्यादावित्येव । माइ-
देवो । माइअणो ॥

नाऊयरः ॥ ४७ ॥

कृदन्तस्य नाभि संज्ञायां स्यादौ परे अर इत्यन्तादेशो भवति ॥
पिअरा । पिअरं । पिअरे । पिअरेण । पिअरेहिं । जामायरा । जा-
मायरं । जामायरे । जामायरेण । जामायरेहिं । भायरा । भायरं ।
भायरे । भायरेण । भायरेहिं ॥

१ B^१ रा ॥ म्यस् । भच् । भत्तूओ । भत्तूहिन्तो । भत्तूमुन्तो । पक्षे । भत्ताराओ ।
भत्ताराव । भत्ताराहि । भत्तारेहि । भत्ताराहिन्तो । भत्तारेहिन्तो । भत्तारामुन्तो ।
भत्तारेमुन्तो । २ B^२ स्स । जाम् । मत्तूणं । मत्तूण । पक्षे । भत्ताराणं । भत्ताराण । डि ।
भत्तुमि । पक्षे । भत्तारे । भत्तारमि । ३ B^३ पिउस्सु । ४ B^४ कि । पिआ । ५ P^५ भत्तारेहि ।
६ A^६ समुज्जिअं । ७ A^७ माइमणो । ८ P^८ पिअरेहि । ९ B^९ १ । जामाअरेण ।

आ सौ न वा ॥ ४८ ॥

ऋदन्तस्य सौ परे आकारो वा भवति ॥ पिआ । जामाया । भाया ।
कप्ता । पक्षे । पिअरो । जामायरो । भायरो । कप्तारो ॥

राज्ञः ॥ ४९ ॥

राज्ञो नलोपेन्त्यस्य आत्वं वा भवति सौ परे ॥ राया । हे राया ।
पक्षे । आणादेशे । रायाणो ॥ हे रायो । हे रायमिति तु शौरसेन्याम् ।
एवं हे अयं । हे अय्य ॥

जस्-शस्-ऊसि-ऊसां णो ॥ ५० ॥

राजन्शब्दात्परेषामेषां णो इत्यादेशो वा भवति ॥ जस् । रायाणो
चिद्वृन्ति । पक्षे । राया ॥ शस् । रायाणो पेच्छ । पक्षे । राया ।
राए ॥ ऊसि । राइणो रण्णो आगओ । पक्षे । रायाओ । रायाड । रा-
याहि । रायाहिन्तो । राया ॥ ऊस् । राइणो रण्णो धणं । पक्षे ।
रायस्त ॥

टो णा ॥ ५१ ॥

राजन्शब्दात्परस्य टा इत्यस्य णा इत्यादेशो वा भवति ॥ राइणा ।
रैण्णा । पक्षे । रायेण कयं ॥

इर्जस्य णो-णा-ङौ ॥ ५२ ॥

राजन्शब्दसंबन्धिनो जकारस्य स्थाने णोणाङ्गिषु परेषु इकारो वा
भवति ॥ राइणो चिद्वृन्ति पेच्छ आगओ धणं वा ॥ राइणा कयं ।
राइम्मि । पक्षे । रायाणो । रैण्णो । रायणां । राएण । रायम्मि ॥

इणममामा ॥ ५३ ॥

राजन्शब्दसंबन्धिनो जकारस्य अमाम्भ्यां सहितस्य स्थाने इणम्
इत्यादेशो वा भवति ॥ राइणं पेच्छ । राइणं धणं । पक्षे । रायं । राईणं ॥

१ A पिद्वृन्ति. २ B हे राअ. ३ A हे अयं । कस्°. ४ A चेद्वृत्तु. ५ B ओ
मवात्. ६ B रण्णा । राए°. ७ A भवत्यसं°. ८ A चेद्वृत्ति. ९ F रण्णो । रण्णा । राएण.
१० A णा । रायमि.

ईद्विस्भ्यसाम्मुपि ॥ ५४ ॥

राजन्शब्दसंबन्धिनो जकारस्य भिसादिषु परतो वा ईकारो भ-
वति ॥ भिस् । राईहि^१ ॥ भ्यस् । राईहि । राईहिन्तो । राईसुन्तो ॥
आम् । राईणं^२ ॥ सुप् । राईसु । पक्षे । रायाणेहि । इत्यादि ॥

आजस्य टा-ङ्सि-ङ्सु सणाणोष्वैण् ॥ ५५ ॥

राजन्शब्दसंबन्धिन आज इत्यवयवस्य टाङ्सिङ्सु णा णो इत्या-
देशापन्नेषु परेषु अण् वा भवति ॥ रण्णा राइणा कयं । रण्णो
राईणो आगओ धणं वा । टाङ्सिङ्सिस्त्विति किम् । रायाणो चि-
ट्टन्ति पेच्छ वा ॥ सणाणोष्विति किम् । राएण । रायाओ । रायस्स ॥

पुंस्यन आणो राजवच्च ॥ ५६ ॥

पुंलिङ्गे वर्तमानस्याश्रन्तस्य स्थाने आण इत्यादेशो वा भवति । पक्षे ।
यथादर्शनं राजवन् कार्यं भवति ॥ आणादेशे च अतः सेङ्होः [३.२]
इत्यादयः प्रवर्तन्ते । पक्षे तु राज्ञः जस्-शस्-ङ्सि-ङ्सां णो [३.५०]
टो णा [३.२४] इणममामा [३.५३] इति प्रवर्तन्ते ॥ अप्पाणो ।
अप्पाणा । अप्पाणं । अप्पाणे । अप्पाणेण । अप्पाणेहि । अप्पा-
णाओ । अप्पाणासुन्तो । अप्पाणस्स । अप्पाणाण । अप्पाणम्मि ।
अप्पाणेसु । अप्पाण-कयं । पक्षे । राजवत् । अप्पा । अप्पो । हे
अप्पा । हे अप्प । अप्पाणो चिट्टन्ति । अप्पाणो पेच्छ ॥ अप्पणा ।
अप्पेहि । अप्पाणो । अप्पाओ । अप्पाडं । अप्पाहि । अप्पाहिन्तो ।
अप्पा । अप्पासुन्तो ॥ अप्पणो धणं । अप्पाणं । अप्पे । अप्पेसु ॥
रायणो । रायाणा । रायाणं । रायाणे । रायाणेण । रायाणेहि^३ ।
रायाणाहिन्तो । रायाणस्स । रायाणाणं । रायाणम्मि । रायाणेसु ।
पक्षे । राया । इत्यादि । एवं जुवाणो । जुवाण-जणो । जुआ ॥ बम्हा-

१ B राईहि. २ B भ्यस् । राईहिन्तो. ३ B णाणेण. ४ B राईणो. ५ B णाणेण्वि.
६ A णं । अप्पाणो । अप्पणो । अप्पाणेण. ७ B अप्पाणेहि. ८ A ण्वा । अप्पाणो.
९ A चेट्टन्ति. १० A डं । अप्पेहि । अप्पा. ११ A धणं । अप्पे. १२ A रायणो.
१३ A रायाणाहि. १४ A रायाणासु.

णो । बम्हा ॥ अद्वाणो । अद्वा ॥ उक्षन् । उच्छाणो । उच्छा ॥
गावाणो । गावा ॥ पूसाणो । पूसा ॥ तक्खाणो । तक्खा ॥ मुद्वाणो ।
मुद्वा ॥ इवन् । साणो । सा ॥ सुकर्मणः पश्य । सुकर्ममाणे पेच्छ ।
निष्कह सो सुकर्ममाणे । पश्यति कपं स सुकर्मण इत्यर्थः ॥
पुंसीति किम् । शर्म । सम्म ॥

आत्मनष्टो णिआ णइआ ॥ ५७ ॥

आत्मनः परस्याद्यायाः स्थाने णिआ णइआ इत्यादेशौ वा भवतः ॥
अप्पणिआ पाउसे उवगयम्मि । अप्पणिआ य विअहि छाणिआ ।
अप्पणइआ । पक्षे । अप्पाणेण ॥

अतः सर्वादेहेजसः ॥ ५८ ॥

सर्वादेहेदन्तात्परस्य असः छिन् ए इत्यादेशो भवति ॥ सव्वे ।
अम्मे । जे । ते । के । एके । कयरे । इयरे । एए ॥ अत इति किम् ।
सव्वाओ रिद्धीओ ॥ जसं इति किम् । सव्वस्स ॥

केः सिस्स-म्मि-त्थाः ॥ ५९ ॥

सर्वादेरकारात्परस्य केः स्थाने सिस्स म्मि र्थं एते आदेशा भवन्ति ॥
सव्वस्सि । सव्वम्मि । सव्वत्थ ॥ अन्नस्सि । अन्नम्मि । अन्नत्थ ॥
एवं सर्वत्र ॥ अत इत्येव । अमुम्मि ॥

न वानिदमेतदो हिं ॥ ६० ॥

इदमुपतर्द्धजितात्सर्वादेरदन्तात्परस्य केहिमादेशो वा भवति ॥
सव्वहिं । अन्नहिं । कहिं । जहिं । ताहिं ॥ बहुलाधिकारात् किय-
त्तद्भवः स्त्रियामपि । काहिं । जाहिं । ताहिं ॥ बाहुलकादेव किय-
त्तदोस्यमामि [३.३३] इति जीर्णास्ति ॥ पक्षे । सव्वस्सि । स-

१ B °म्माणोपे°. २ B निष्कह. ३ P B °म्माणो. ४ B °इव°. ५ A °दे-
रतःप°. ६ B °त ए आदे°. ७ P बुद्धीओ. ८ B जसीति. ९ P °कारान्ताव°
१० B °था. ११ A °द्विजितस्य सर्वादेरतः प°.

अजमि । सन्वत्थ । इत्यादि ॥ स्त्रियां तु पक्षे । काए । कीए । जाए ।
जीए । ताए । तीए ॥ इदमेतद्वर्जनं किम् । ईमस्ति । एअस्ति ॥

आमो हैसि ॥ ६१ ॥

सर्वोदेरकारान्तात्परस्यामो हैसिमित्यादेशो वा भवति ॥ सन्वेसि ।
अन्नेसि । अचरेसि । इमेसि । एएसि । जेसि । तेसि । केसि । पक्षे ।
सन्वाण । अन्नाण । अचराण । इमाण । एआण । जाण । ताण ।
काण । बाहुलकात् स्त्रियामपि । सर्वासाम् । सन्वेसि ॥ एवम् अन्ने-
सि । तेसि ॥

कित्त्वां डासः ॥ ६२ ॥

कित्त्वां परस्यामः स्थाने डास इत्यादेशो वा भवति ॥ कास ।
तास । पक्षे । केसि । तेसि ॥

कियच्चञ्चो ङसः ॥ ६३ ॥

पभ्यः परस्य ङसः स्थाने डास इत्यादेशो वा भवति । ङसः स्तः
[३.१०] इत्यस्यापवादः । पक्षे सोपि भवति ॥ कास । कस्त । जास ।
जस्त । तास । तस्त ॥ बहुलविकारात् कित्त्वाधामाकारान्ताभ्या-
मपि डासादेशो वा । कस्या धनम् । कास धणं ॥ तस्या धनम् । तास
धणं । पक्षे । काए । ताए ॥

ईद्वयः स्ता से ॥ ६४ ॥

किमादिभ्य ईदन्तेभ्यः परस्य ङसः स्थाने स्ता से इत्यादेशो वा
भवतः । टा-ङस्-ङेरदादिदेवा तु ङसेः [३.२९] इत्यस्यापवादः । पक्षे
अदादयोपि ॥ किस्ता । कीसे । कीअ । कीआ । कीइ । कीए ॥
जिस्ता । जीसे । जीअ । जीआ । जीइ । जीए ॥ तिस्ता । तीसे ।
तीअ । तीआ । तीइ । तीए ॥

१ B सन्वत्थ । अजस्ति । अजमि । अन्नय इत्यादि. २ B इदमस्ति. ३ B हे-
स्ति. ४ A °राथ°. ५ B हेः सि°. ६ A °रस्य सर्वोदेरामः. ७ A ङसेः. ८
F B इमेतावादे°.

जेडोहे डाला इआ काले ॥ ६५ ॥

कियत्तद्भ्यः कालेभिधेये जेः स्थाने आहे आला इति द्वितौ इआ इति च आवेशा वा भवन्ति । हिंस्सिम्मिस्थानामपवादः । पक्षे तेषि भवन्ति ॥ काहे । काला । कइआ ॥ जाहे । जाला । जइआ ॥ ताहे । ताला । तइआ ॥

ताला जाअन्ति गुणा जाला ते सहिअएहिं घेप्पन्ति ।

पक्षे । कहिं । कस्सि । कम्मि । कत्थ ॥

ऊसेम्हा ॥ ६६ ॥

कियत्तद्भ्यः परस्य ऊसेः स्थाने म्हा इत्यादेशो वा भवति ॥ कम्हा । जम्हा । तम्हा । पक्षे । काओ । जाओ । ताओ ॥

तदो डोः ॥ ६७ ॥

तदः परस्य ऊसेडो इत्यादेशो वा भवति ॥ तो । तम्हा ॥

किमो डिणो-डीसौ ॥ ६८ ॥

किमः परस्य ऊसेडिणो डीस इत्यादेशौ वा भवतः ॥ किणो । कीसे । कम्हा ॥

इदमेतर्कि-यत्तद्भ्यष्टो डिणा ॥ ६९ ॥

दैभ्यः सर्वादिभ्योकारान्तेभ्यः परस्याष्टायाः स्थाने डित् इणा इत्यादेशो वा भवति ॥ इमिणा । इमेण । एदिणा । एदेण ॥ किणा । केण । जिणा । जेण ॥ तिणा । तेण ॥

तदो णः स्यादौ कचित् ॥ ७० ॥

तदः स्थाने स्यादौ परे ण आदेशो भवति कचित् लक्ष्यानुसारेण ॥ णं पेच्छ । तं पश्येत्यर्थः ॥ सोअइ अ णं रहुवई । तमित्यर्थः ॥ कियामपि । इत्थुआमिअ-मुही णं तिअडा । तां त्रिअटेत्यर्थः ॥

१ B 'न्ति' । रवि-किरणशुग्गदिआइ इन्ति कमलाइ कमलाई । प० २ A कीसा.
२ A एभ्योऽकारान्तेभ्य परस्या-सर्वादिष्टाः । ५ A 'लक्ष्ये' जेण०.

णेण भणिअं । तेन भणितमित्यर्थः ॥ तो णेण कर-यल-ट्टिआ । तेने-
त्यर्थः ॥ भणिअं च णाए । तयेत्यर्थः । णोहिं कयं । तैः कृतमित्यर्थः ॥
णाहिं कयं । ताभिः कृतमित्यर्थः ॥

किमः कस्स-तसोश्च ॥ ७१ ॥

किमः को भवति स्यादौ त्रतसोश्च परयोः । को । के । कं । के । के-
ण । त्र । कत्थ ॥ तस्स । कओ । कत्तो । कदो ॥

इदम इमः ॥ ७२ ॥

इदमः स्यादौ परे इम आदेशो भवति ॥ इमो । इमे । इमं । इमे ।
इमेण ॥ खियामपि । इमा ॥

पुं-स्त्रियोर्न वायमिमिआ सौ ॥ ७३ ॥

इदमशब्दस्य सौ परे अयमिति पुल्लिङ्गे इमिआ इति स्त्रीलिङ्गे
आदेशौ वा भवतः ॥ अहवार्यं कय-कज्जो । इमिआ वाणिअ-धूआ ।
पक्षे । इमो । इमा ॥

स्सिं-स्सयोरत् ॥ ७४ ॥

इदमः स्सिं स्स इत्येतयोः परयोरद् भवति वा ॥ अस्सिं । अस्स ।
पक्षे । इमादेशोपि । इमस्सिं । इमस्स ॥ बहुलाधिकारादन्यत्रापि
भवति । एहि । एसु । आहि । एभिः एषु आभिरित्यर्थः ॥

हेमेन हः ॥ ७५ ॥

इदमः कृतेमादेशात् परस्य हेः स्थाने मेन सह ह आदेशो वा
भवति ॥ इह । पक्षे । इमस्सिं । इमस्मिं ।

न त्थः ॥ ७६ ॥

इदमः परस्य हेः स्सिं-स्मि-त्थाः [३.५९.] इति प्राप्तः स्थो न भवति ॥
इह । इमस्सिं । इमस्मिं ॥

णोम्-शस्ता-भिसि ॥ ७७ ॥

इदमः स्थाने अम्शस्ताभिस्तु परेषु ण आदेशो वा भवति ॥ णं
पेच्छ । णे पेच्छ । णेण । णेहि कयं । पक्षे । इमं । इमे । इमेण ।
इमेहि ॥

अमेणम् ॥ ७८ ॥

इदमोमा सहितस्य स्थाने इणम् इत्यादेशो वा भवति ॥ इणं
पेच्छ । पक्षे । इमं ॥

ह्रीवे स्यमेदमिणमो च ॥ ७९ ॥

नपुंसकलिङ्गे वर्तमानस्येदमः स्यम्भ्यां सहितस्य इदम् इणमो
इणम् च नित्यमादेशा भवन्ति ॥ इदं इणमो इणं थणं चिट्ठइ
पेच्छ वा ॥

किमः किं ॥ ८० ॥

किमः ह्रीवे वर्तमानस्य स्यम्भ्यां सह किं भवति ॥ किं कुलं
तुह । किंकिं ते पडिहाई ॥

वेदं-तदेतदो कसाम्भ्यां से-सिपौ ॥ ८१ ॥

इदम् तद् एतद् इत्येतेषां स्थाने कस् आम् इत्येताभ्यां सह यथा-
संख्यं से सिम् इत्यादेशौ वा भवतः ॥ इदम् । से सीलम् । से गुणा ।
अस्य शीलं गुणा वेत्यर्थः ॥ सि उच्छाहो । एवाम् वत्साह इत्यर्थः ॥
तद् । से सीलं । तस्य तस्या वेत्यर्थः ॥ सि गुणा । तेषां तासां वे-
त्यर्थः ॥ एतद् । से अहिअं । एतस्याहितमित्यर्थः ॥ सि गुणा । सि
सीलं । एतेषां गुणाः शीलं वेत्यर्थः । पक्षे । इमस्स । इमेसि । इ-
माण ॥ तस्स । तेसि । ताण ॥ एअस्स । एअसि । एआण । इदंतदो-
रामापि सेआदेशं कैश्चिदिच्छति ॥

वैतदो ङसेस्तो ताहे ॥ ८२ ॥

एतदः परस्य ङसेः स्थाने तो ताहे इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥
एत्तो । एत्ताहे । पक्षे । एआओ । एआड । एआहि । एआहिन्तौ ।
एआ ॥

त्ये च तस्य लुक् ॥ ८३ ॥

एतदस्त्ये परे चकारात् तो ताहे इत्येतयोश्च परयोस्तस्य लुक् भ-
वति ॥ एत्थ । एत्तो । एत्ताहे ॥

एरदीतौ म्मौ वा ॥ ८४ ॥

एतद एकारस्य ङवादेशे म्मौ परे अदीतौ वा भवतः ॥ अयम्मि ।
ईयम्मि । पक्षे । एअम्मि ॥

वैसेणभिणमो सिना ॥ ८५ ॥

एतदः सिना सह एस इणम् इणमो इत्यादेशा वा भवन्ति ॥
सव्वस्सवि एस गर्ई ॥ सव्वाणवि पत्थिवाण एस मही ॥ एस
सहाओब्बिअ ससहरस्स ॥ एस सिरं । इणं । इणमो । पक्षे । एअं ।
एसा । एसो ॥

तदश्च तः सोक्कीवे ॥ ८६ ॥

तद एतदश्च तकारस्य सौ परे अक्कीवे सो भवति ॥ सो पुरिसो ।
सा महिला । एसो पिओ । एसा मुद्धो ॥ सावित्येव । ते एए धन्ना ।
ताओ एआओ महिलाओ ॥ अक्कीथ इति किम् । तं एअं वैणं ॥

वादसो दस्य होनोदाम् ॥ ८७ ॥

अदसो दकारस्य सौ परे ह आदेशो वा भवति तस्मिंश्च कृते
अतः सेडोः [३.३.] इत्योत्वं शेषं संस्कृतवत् [४.४४८.] इत्यति-
देशाद् आत् [हे० २.४.] इत्याप् छीवे स्वरान्मू सेः [३.२५.] इति मञ्च

१ P सहे. २ A ओ एआहि ३ A हिलो स्थे. ४ P इअम्मि.
५ B दहा. ६ B ता ए. ७ B अण.

न भवति ॥ अहं पुरिसो । अहं महिला । अहं वर्णं । अहं मोहो
परमुण-लङ्घेअयाइ । अहं णे हिअएण हसइ मारुय-तणओ ।
असावस्मान् हसतीत्यर्थः । अहं कमल-मुही । पक्षे । उत्तरेण मुरा-
देशः । अमू पुरिसो । अमू महिला । अमुं वर्णं ॥

मुः स्यादौ ॥ ८८ ॥

अदसो दस्य स्यादौ परे मुरादेशो भवति ॥ अमू पुरिसो । अ-
मुणो पुरिसा । अमुं वर्णं । अमूइ वणाइं । अमूणि वणाणि । अमू
माला । अमूअ अमूओ मालाओ । अमुणा । अमूहिं ॥ कसि ।
अमूओ । अमूअ । अमूहिन्तो ॥ भ्यस् । अमूहिन्तो । अमूत्तन्तो ॥
कस् । अमुणो । अमुस्स ॥ आम् । अमूण ॥ किं । अमुम्मि ॥
सुप् । अमूत्तु ॥

म्मावयेऔ वा ॥ ८९ ॥

अदसोन्त्यठयअनलुकि दकारान्तस्य स्थाने कयादेशे म्मौ परतः
अथ इअ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ अयम्मि । इअम्मि । पक्षे । अ-
मुम्मि ॥

युष्मदस्तं तुं तुवं तुहं तुमं सिना ॥ ९० ॥

युष्मदः सिना सह तं तुं तुवं तुहं तुमं इत्येते पञ्चादेशा भवन्ति ॥
तं तुं तुवं तुहं तुमं दिट्ठो ॥

भे तुब्भे तुज्झ तुम्हं तुय्हे उय्हे जसा ॥ ९१ ॥

युष्मदो जसा सह भे तुब्भे तुज्झ तुम्हं तुय्हे उय्हे इत्येते पञ्चा-
देशा भवन्ति ॥ भे तुब्भे तुज्झ तुम्हं तुय्हे उय्हे चिंद्दुह । क्को म्हा-
ज्झौ वा [३.१०४.] इति वचनान् तुम्हे । तुज्झे । एवं चाष्टरूप्यैम् ॥

तं तुं तुमं तुवं तुहं तुमे तुए अमा ॥ ९२ ॥

युष्मदोमा सह एते सप्तादेशा भवन्ति ॥ तं तुं तुमं तुवं तुहं
तुमे तुए वन्दामि ॥

१ P B °हुआई. २ B वणाइं. ३ P तुब्भे तु°. ४ B उज्झे°. ५ B उय्हे
चिंद्दुह. ६ A चेद्दुह. ७ B °ष्टरूपाणि.

वो तुज्झ तुब्भे तुय्हे उय्हे भे शसा ॥ ९३ ॥

युष्मदः शसा सह एते षड्भादेशा भवन्ति ॥ वो तुज्झ तुब्भे ।
ब्भो म्हाज्झौ वेति वचनात् तुम्हे तुज्झे तुय्हे उय्हे भे पेच्छामि ।

भे दि दे ते तइ तए तुमं तुमइ तुमए तुमे तुमाइ टा ॥ ९४ ॥

युष्मदष्टा इत्यनेन सह एते एकादशादेशा भवन्ति ॥ भे दि दे
ते तइ तए तुमं तुमइ तुमए तुमे तुमाइ जम्पिअं ॥

भे तुब्भेहिं उज्झेहिं उम्हेहिं तुय्हेहिं उय्हेहिं भिसा ॥ ९५ ॥

युष्मदो भिसा सह एते षड्भादेशा भवन्ति ॥ भे । तुब्भेहिं^२ ।
ब्भो म्हाज्झौ वेति वचनात् तुम्हेहिं तुज्झेहिं उज्झेहिं उम्हेहिं तुय्हे-
हिं^३ उय्हेहिं^४ भुत्तं । एवं चाष्टरूप्यम् ॥

तइ-तुव-तुम-तुह-तुब्भत्ता ऊसौ ॥ ९६ ॥

युष्मदो ऊसौ पञ्चम्येकवचने परत एते पञ्चादेशा भवन्ति ।
ऊसेस्तु सोदोदुहिहिन्तो^५लुको यथाप्राप्तमेव ॥ तइत्तो । तुवत्तो ।
तुमत्तो । तुहत्तो । तुब्भत्तो । ब्भो म्हाज्झौ वेति वचनात् तुम्हत्तो ।
तुज्झत्तो ॥ एवं दोदुहिहिन्तो^६लुक्त्वप्युदाहार्यम् ॥ तत्तो इति तु त्वत्त
इत्यस्य बलोपे सति ॥

तुय्ह तुब्भ तहिन्तो ऊसिना ॥ ९७ ॥

युष्मदो ऊसिना सहितस्य एते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ तुय्ह
तुब्भ तहिन्तो आगओ । ब्भो म्हाज्झौ वेति वचनात् तुम्ह । तुज्झ ।
एवं च पञ्च रूपाणि ॥

तुब्भ-तुय्होय्होमहा भ्यसि ॥ ९८ ॥

युष्मदो भ्यसि परत एते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ भ्यसस्तु
यथाप्राप्तमेव ॥ तुब्भत्तो । तुय्हत्तो । उय्हत्तो । उम्हत्तो । ब्भो म्हा-

१ B तुब्भे उज्झे तु^०. २ B तुब्भे उज्झे तु^०. ३ A 'हि. ४ P उब्भेहि. ५ B तुय्हेहिं तुम्हेहिं. ६ B 'तेषां पं'. ७ A लुक्त्व.

जशौ वेति वचनान् तुम्हत्तो । तुज्जत्तो ॥ एवं दोदुहिहिन्तोस्तुन्तो-
ष्वप्युदाहार्यम् ।

तई-तु-ते-तुम्हं-तुह-तुहं-तुव-तुम-तुमे-तुमो-तुमाइ-दि-दे-इ-ए-तु-
ब्भोब्भोय्हा ऊसा ॥ ९९ ॥

युष्मदो ऊसा षष्ठ्येकवचनेन सहितस्य एते अष्टादशादेशा भवन्ति ॥
तइ । तु । ते । तुम्हं । तुह । तुहं । तुव । तुम । तुमे । तुमो । तु-
माइ । दि । दे । इ । ए । तुब्भ । उब्भ । उब्भ हर्ण ॥ क्भो म्ह-जशौ
वेति वचनान् तुम्ह । तुज्ज । उम्ह । उज्ज । एवं च द्वाविंशती
रूपाणि ॥

तु धो भे^१ तुब्भ तुब्भं तुब्भाण तुवाण तुमाण तुहाण उम्हाण
आमा ॥ १०० ॥

युष्मद आमा सहितस्य एते दशादेशा भवन्ति ॥ तु । धो । भे ।
तुब्भ । तुब्भं । तुब्भाण । तुवाण । तुमाण । तुहाण । उम्हाण ।
क्त्वा-स्यदेर्णस्वोर्वा [१.२७.] इत्यनुस्वारे तुब्भाणं । तुवाणं ।
तुमाणं । तुहाणं । उम्हाणं ॥ क्भो म्ह-जशौ वेति वचनान् तुम्ह ।
तुज्ज । तुम्हं । तुज्जं । तुम्हाण । तुम्हाणं । तुज्जाण । तुज्जाणं
धर्ण । एवं च त्रयोविंशती रूपाणि ॥

तुमे तुमए तुमाइ तइ तए ङिना ॥ १०१ ॥

युष्मदो ङिना सप्तम्येकवचनेन सहितस्य एते पञ्चादेशा भव-
न्ति ॥ तुमे तुमए तुमाइ तइ तए ङिअं ॥

तु-तुव-तुम-तुह-तुब्भा ऊौ ॥ १०२ ॥

युष्मदो ऊौ परत एते पञ्चादेशा भवन्ति । केस्तु यथाप्राप्तमेव ॥

१ B 'सुन्तेष्व' . २ A तइतुमेतेतुम्हंतुं ३ B तुं . ४ B तुम्ह . ५ B 'शतिरु' .
६ B भेतुम्हंतुम्भउब्भ . ७ P B तुम्हाण . ८ B 'ते आदे' . ९ B भे । तुम्ह ।
तुब्भ । उब्भ . १० P B तुम्हाणं . ११ B उम्ह । उज्ज . १२ B तुज्जाणं । एवं .

तुम्मि । तुवम्मि । तुमम्मि । तुहम्मि । तुब्भम्मि । ँभो म्ह-ज्झौ
वेति वचनान् तुम्हम्मि । तुज्झम्मि । इत्यादि ॥

सुपि ॥ १०३ ॥

युष्मदः सुपि परतः तु तुव-तुम-तुह-तुब्भा भवन्ति ॥ तुसु ।
तुवेसु । तुमेसु । तुहेसु । तुब्भेसु ॥ ँभो म्ह-ज्झौ वेति वचनान्
तुम्हेसु । तुज्झेसु ॥ केचित्तु सुप्येत्वविकल्पमिच्छन्ति । तन्मते
तुवसु । तुमसु । तुहसु । तुब्भसु । तुम्हसु । तुज्झसु ॥ तुब्भस्या-
त्वमपीच्छत्यन्यः । तुब्भासु । तुम्हासु । तुज्झासु ॥

ुभो म्ह-ज्झौ वा ॥ १०४ ॥

युष्मददेशेषु थो द्विहक्तो भस्तस्य म्ह ज्झ इत्येतावादेशौ वा
भवतः ॥ पक्षे स एवास्ते । तथैव षोदाहृतम् ॥

अस्मदो म्मि अम्मि अम्हि हं अहं अहयं सिना ॥ १०५ ॥

अस्मदः सिना सह एते षडादेशा भवन्ति ॥ अज्ज म्मि हासिआ
मामि तेण ॥ उन्नमै न अम्मि कुविआ । अम्हि करेमि । जेणं हं
विद्धा । किं पम्हुट्टुम्मि अहं । अहयं कथ-प्पणामो ।

अम्ह अम्हे अम्हो मो वयं भे जसा ॥ १०६ ॥

अस्मदो जसा सह एते षडादेशा भवन्ति ॥ अम्ह अम्हे अम्हो
मो वयं भे भणामो ॥

णे णं मि अम्मि अम्ह मम्ह मं मयं मिमं अहं अमा ॥ १०७ ॥

अस्मदोमा सह एते दशादेशा भवन्ति ॥ णे णं मि अम्मि अम्ह
मम्ह मं मयं मिमं अहं पेच्छ ॥

अम्हे अम्हो अम्ह णे शसा ॥ १०८ ॥

अस्मदः शसा सह एते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ अम्हे
अम्हो अम्ह णे पेच्छ ।

१ B °च्छति इत्यन्ये. २ P °वास्ति । ३ B °म अ°. ४ P तेण हं विद्धा ।
५ P B °ट्टुहि अ°. ६ B मिममहं ७ A अम्हा.

मि मे ममं ममए ममाइ मइ मए मयाइ णे टा ॥ १०९ ॥

अस्मदद्या सह एते नवादेशा भवन्ति ॥ मि मे ममं ममए म-
माइ मइ मए मयाइ णे कथं ।

अम्हेहि अम्हाहि अम्ह अम्हे णे भिसा ॥ ११० ॥

अस्मदो भिसा सह एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥ अम्हेहि अम्हाहि
अम्ह अम्हे णे कथं ॥

मइ-मम-मह-मज्झा ऊसौ ॥ १११ ॥

अस्मदो ऊसौ पञ्चम्येकवचने परत एते चत्वार आदेशा भव-
न्ति । ऊसेस्तु पथाप्राप्तमेव ॥ मइत्तो ममत्तो महत्तो मज्झत्तो आ-
गओ ॥ मत्तो इति तु मत्त इत्यस्थ ॥ एवं दो-दुहि-हिन्तो-तुक्वप्यु-
दाहार्यम् ॥

ममाम्ही भ्यसि ॥ ११२ ॥

अस्मदो भ्यसि परतो मम अम्ह इत्यादेशौ भवतः । भ्यसस्तु
पथाप्राप्तम् ॥ ममत्तो । अम्हत्तो । ममाहिन्तो । अम्हाहिन्तो । ममा-
सुन्तो । अम्हासुन्तो । ममेसुन्तो । अम्हेसुन्तो ॥

मे मइ मम मह मई मज्झ मज्झं अम्ह अम्हं ऊसा ॥ ११३ ॥

अस्मदो ऊसा षष्ठ्येकवचनेन सहितस्य एते नवादेशा भवन्ति ॥
मे मइ मम मह मई मज्झ मज्झं अम्ह अम्हं धणं ॥

णे णो मज्झ अम्ह अम्हं अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण म-
हाण मज्झाण आमा ॥ ११४ ॥

अस्मद आमा सहितस्य एते एकादशादेशा भवन्ति ॥ णे णो
मज्झ अम्ह अम्हं अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्झाण
धणं ॥ क्त्वा-स्यादेर्ण-स्तोर्वा [१.२७.] इत्यनुस्वारे । अम्हाणं । म-
माणं । महाणं । मज्झाणं । एवं च पञ्चदश रूपाणि ॥

मि मइ ममाइ मए मे ङिना ॥ ११५ ॥

अस्मदो ङिना सहितस्य एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥ मि मइ म-
माइ मए मे ठिअं ॥

अम्ह-मम-मह-मज्झा ङौ ॥ ११६ ॥

अस्मदो ङौ परत एते चत्वार आदेशा भवन्ति । ङेस्तु यथाप्रा-
प्तम् ॥ अम्हम्मि ममम्मि महम्मि मज्झम्मि ठिअं ॥

सुपि ॥ ११७ ॥

अस्मदः सुपि परे अम्हादयश्चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ अम्हेसु ।
ममेसु । महेसु । मज्झेसु । एत्वयिकल्पमते तु । अम्हसु । ममसु ।
महसु । मज्झसु ॥ अम्हस्यात्वयपीकञ्चैत्यन्यः । अम्हासु ॥

अस्ती तृतीयादौ ॥ ११८ ॥

त्रेः स्थाने ती इत्यादेशो भवति तृतीयादौ^१ ॥ तीहिं कथं । तीहिन्तो
आगओ । तिण्हं धणं । तीसु ठिअं ॥

द्वेदो वे ॥ ११९ ॥

द्विशब्दस्य तृतीयादौ दो वे इत्यादेशौ^२ भवतः ॥ दोहि वेहि
कथं । दोहिन्तो वेहिन्तो आगओ । दोण्हं वेण्हं धणं । दोसु वेसु
ठिअं ॥

दुवे दोण्णि वेण्णि च जस्-झसा ॥ १२० ॥

जस्-शस्भ्यां सहितस्य द्वेः स्थाने दुवे दोण्णि वेण्णि इत्येते दो वे
इत्येतौ च आदेशा भवन्ति ॥ दुवे दोण्णि वेण्णि दो वे ठिआ
पेच्छ वा । ह्रस्वः संयोगे [१.८४.] इति ह्रस्वत्वे दुण्णि विण्णि ॥

१ A °न्ति । अ° । २ B °च्छान्ते । ३ P °वेस्तिस्तु° । ४ A °दौ तीहिंतो-
५ B °दौ वा म° । ६ A क्णं । ७ P °शसौ । ८ B °ते आदेशा भवन्ति । चकारादौ वे
इत्येती भवतः ॥

त्रेस्तिणिः ॥ १२१ ॥

जस्-शस्-भ्यां सहितस्य त्रेः स्थाने तिणि इत्यादेशो भवति ॥
तिणि ठिआ पेच्छ वा ॥

चतुरश्चत्तारो चउरो चत्तारि ॥ १२२ ॥

चतुरशब्दस्य जस्-शस्-भ्यां सह चत्तारो चउरो चत्तारि इत्येते
आदेशा भवन्ति ॥ चत्तारो । चउरो । चत्तारि चिट्टन्ति पेच्छ वा ॥

संख्याया आमो ण्ह ण्हं ॥ १२३ ॥

संख्याशब्दात्परस्यामो ण्ह ण्हं इत्यादेशौ भवतः ॥ दोण्ह ।
तिण्ह । यउण्ह । पअण्ह । छण्ह । सत्तण्ह । अट्टण्ह । एवं दोण्हं ।
तिण्हं । यउण्हं । पअण्हं । छण्हं । सत्तण्हं । अट्टण्हं । नवण्हं ।
इसण्हं । पण्णेरसण्हं दिवसाणं । अट्टारसण्हं समण-साहस्सीणं ॥
कतीनाम् । कइण्हं ॥ बहुलाधिकारायु विंशत्यादेर्न भवति ॥

शेषेदन्तवत् ॥ १२४ ॥

उपयुक्तादन्यः शेषस्तत्र स्यादिविधिरदन्तवदितिदिश्यते । येष्वध्याका-
राद्यन्तेषु पूर्वं कार्याणि नोक्तानि तेषु जस्-शसोर्लुक् [३.४.] इत्या-
दीनि अदन्ताधिकारविहितानि कार्याणि भवन्तीत्यर्थः ॥ तत्र जस्-
शसोर्लुक् इत्येतत्कार्यातिदेशः । माला गिरी गुरू सही वड्ड रेहन्ति
पेच्छ वा ॥ अमोस्य [३.५.] इत्येतत्कार्यातिदेशः । गिरिं गुरू सहिं
वड्डं गामणिं खलपुं पेच्छ ॥ टा-आमोर्णः [३.६.] इत्येतत्कार्यातिदेशः ।
हाहाण कयं । मालेण गिरीण गुरूण सहीण वड्डण धणं । टाया-
स्तु । टो णा [३.२४.] । टा-ऊस्-ऊरदादिदेहा तु ऊसेः [३.२९.] इति
विधिरुक्तः ॥ भिसो हि हिं हिं [३.७.] इत्येतत्कार्यातिदेशः । मा-
लाहि गिरीहि गुरूहि सहीहि वड्डहि कयं । एवं सानुनासिकानु-

स्वारयोरपि ॥ ऊसेस् स्रो-दो-दु-हि-हिन्तो-लुकः [३.८.] इत्येतत्कार्या-
तिदेशः । मालाओ । मालाड । मालाहिन्तो । बुद्धीओ । बुद्धीड ।
बुद्धीहिन्तो ॥ धेणूओ । धेणूड । धेणूहिन्तो आगओ । हिलुकौ तु
प्रतिषेत्स्यते [३.१२७, १२६.] । भ्यसस् स्रो दो दु हि हिन्तो सुन्तो
[३.९.] इत्येतत्कार्यातिदेशः । मालाहिन्तो । मालासुन्तो । हिस्तु
निषेत्स्यते [३.१२७.] एवं गिरीहिन्तो । इत्यादि ॥ ऊस्-स्तः [३.१०.]
इत्येतत्कार्यातिदेशः । गिरिस्त । गुरुस्त । दहिस्त । महुस्त ।
स्त्रियां तु टा-ऊस्-केः^० [३.२९.] इत्याद्युक्तम् ॥ डे म्मि डेः [३.११.]
इत्येतत्कार्यातिदेशः । गिरिम्मि । गुरुम्मि । दहिम्मि । महुम्मि । डेस्तु
निषेत्स्यते [३.१२८.] । स्त्रियां तु टा-ऊस्-केः^० [३.२९.] इत्याद्युक्तम् ॥
जस्-शस्-ऊसि-त्तो दो द्वामि दीर्घः [३.१२.] इत्येतत्कार्यातिदेशः ।
गिरी गुरु चिट्ठन्ति । गिरीओ गुरुओ आगओ । गिरीण गुरुण धणं ॥
भ्यसि वा [३.१३.] इत्येतत्कार्यातिदेशो न प्रवर्तते । इदुतो दीर्घः
[३.१६.] इति नित्यं विधानात् ॥ टाण-शस्येत् [३.१४.] भिस्भ्यस्सुपि
[३.१५.] इत्येतत्कार्यातिदेशस्तु निषेत्स्यते [३.१२९.] ॥

न दीर्घो णो ॥ १२५ ॥

इदुदन्तयोरर्धाजस्-शस्ऊस्यादेशो णो इत्यस्मिन् परतो दीर्घो न भव-
ति ॥ अग्निणो । वाङणो ॥ णो इति किम् । अग्गी । अग्गीओ ॥

ऊसेल्लुक ॥ १२६ ॥

आकारान्तादिभ्योदन्तवत्प्राप्तो ऊसेल्लुक् न भवति ॥ मालत्तो । मा-
लाओ । मालाड । मालाहिन्तो आगओ ॥ एवं अग्गीओ । वाङओ ।
इत्यादि ॥

भ्यसश्च हिः ॥ १२७ ॥

आकारान्तादिभ्योदन्तवत्प्राप्तो भ्यसो ऊसेश्च हिर्न भवति ॥ माला-

१ A B लुकः. २ A गुरुस्त. ३ B डेस्तु. * P °न्ति पेच्छवा. गि°. ५ B °देशो णो.
६ B °रादि° * P °वि. मालाओ. ८ B °ओ. मालाहिन्तो ।

हिन्तो । मालासुन्तो । एवं अग्नीहिन्तो । इत्यादि ॥ मालाओ । मालाउ । मालाहिन्तो ॥ एवम् अग्नीओ । इत्यादि ॥

केहेः ॥ १२८ ॥

आकारान्तादिभ्योदन्तवत्प्राप्तो केहे न भवति ॥ अग्निमि । वा-
उमि । दहिमि । मेहुमि ॥

एत् ॥ १२९ ॥

आकारान्तादीनामर्थात् दाशस्मिभ्यस्त्वेत् परतोदन्तवद् एत्वं न
भवति ॥ हाहाण कर्य ॥ मालाओ पेच्छ ॥ मालाहि कर्य ॥ माला-
हिन्तो । मालासुन्तो आगओ ॥ मालासु ठिअं ॥ एवं अग्निणो ।
धाउणो । इत्यादि ॥

द्विवचनस्य बहुवचनम् ॥ १३० ॥

सर्वासां विभक्तीनां स्यादीनां त्यादीनां च द्विवचनस्य स्थाने बहुव-
चनं भवति ॥ दोणिण कुणन्ति । तुवे कुणन्ति । दोहिं । दोहिन्तो ।
दोसुन्तो । दोसु । हत्पा । पार्या । धणया । नयणा ॥

चतुर्थ्याः षष्ठी ॥ १३१ ॥

चतुर्थ्याः स्थाने षष्ठी भवति ॥ मुणिस्स । मुणीण देइ ॥ नमो देव-
स्स । देवाण ॥

तादर्थ्येऽर्थाः ॥ १३२ ॥

तादर्थ्येविहितस्य केञ्चतुर्थ्येकवचनस्य स्थाने षष्ठी वा भवति ॥
देवस्स देवाय । देवार्थमित्यर्थः ॥ केरिति किम् । देवाण ॥

वधाङ्गाङ्गं वा ॥ १३३ ॥

वधशब्दात्परस्य तादर्थ्येऽर्थाङ्गं आङ्गं षष्ठी च वा भवति ॥ वहाइ
वहस्स वहाय । वधार्थमित्यर्थः ॥

१ B केहे. २ P केहे. ३ A मुहमि. ४ B एत्सु प०. ५ A दोहि. ६ B
०या । न०. ७ B ०द्वये लि०. ८ B ०अ ॥

कचिद् द्वितीयादेः ॥ १३४ ॥

द्वितीयादीनां विभक्तीनां स्थाने षष्ठी भवति कचिद् ॥ सीमाधरस्स वन्दे । तिस्सा मुहस्स भरिमो । अत्र द्वितीयायाः षष्ठी ॥ धणस्स लेंदो । धेनेन लब्ध इत्यर्थः । चिरस्स मुक्का । चिरेण मुक्तेत्यर्थः । तेसिमेअमणाइणं । तैरेतदनाचरितम् । अत्र तृतीयायाः ॥ चोरस्स बीहइ । चोराद्विभेतीत्यर्थः । इअराइं जाण लहुअरुखराइं पाय-
न्तिमिल्ल-सहिआण । पादान्तेन सहिवेभ्य इतराणीति । अत्र षष्ठ्याः ॥ पिठ्ठीए केस-भारो । अत्र सप्तम्याः ॥

द्वितीया-तृतीययोः सप्तमी ॥ १३५ ॥

द्वितीयातृतीययोः स्थाने कचिद् सप्तमी भवति ॥ गामे वसामि । नयरे न जांमि । अत्र द्वितीयायाः ॥ मइ वेविरीए मलिआइं ॥ तिसु तेसु अलंकिआ पुहवी । अत्र तृतीयायाः ॥

षष्ठ्यास्तृतीया च ॥ १३६ ॥

षष्ठ्याः स्थाने कचिद् तृतीयासप्तम्यौ भवतः ॥ चोरेण बीहइ । चोराद्विभेतीत्यर्थः । अन्तेउरे रमिडमागओ राया । अन्तःपुराद् रन्त्वागत इत्यर्थः ॥

सप्तम्या द्वितीया ॥ १३७ ॥

सप्तम्याः स्थाने कचिद् द्वितीया भवति ॥ विज्जुजोयं भरइ रत्ति ॥ आर्ये तृतीयापि दृश्यते । तेणं कालेणं । तेणं समएणं । तस्मिन् काले तस्मिन् समये इत्यर्थः ॥ प्रथमाया अपि द्वितीया दृश्यते । चउवीसं पि जिणवरा । चतुर्विंशतिरपि जिनवरा इत्यर्थः ॥

१ P °याथै ष°. २ B लुब्धो. ३ B धणेण लुब्ध. ४ A °इज्जं. ५ B °दनाची-
नमिल्लर्थः. ६ P °याथै ॥ ७ P विहइ. ८ P °चम्यर्थे. ९ P °सप्तम्यर्थे. १० B
जानामि. ११ B वेविरीए. १२ B °आधेपि.

क्यङ्गेर्यलुक् ॥ १३८ ॥

क्यङ्गन्तस्यै क्यङ्गन्तस्य वा संबन्धिनो यस्य लुग् भवति ॥
गैरुआइ । गैरुआअइ । अगुरुगुरुर्मवति गुरुरिवाचरति वेत्यर्थः ॥
क्यङ्ग् । दमदमाइ । दमदमाअइ ॥ लोहिआइ । लोहिआअइ ॥

त्यादीनामाद्यत्रयस्याद्यस्येचेचौ ॥ १३९ ॥

त्यादीनां विभक्तीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानां च संबन्धिनः प्रथ-
मत्रयस्य यदार्थं वचनं तस्य स्थाने इच् एच् इत्येतावादेशौ भवतः ॥
हसइ । हसए । वेवइ । वेवए । चकारौ इषेचैः [४.३१८] इत्यत्र
विशेषणार्थौ ॥

द्वितीयस्य सि से ॥ १४० ॥

त्यादीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानां च द्वितीयस्य त्रयस्य संबन्धिन
आद्यवचनस्य स्थाने सि से इत्येतावादेशौ भवतः ॥ हससि ।
हससे । वेवसि । वेवसे ॥

तृतीयस्य मिः ॥ १४१ ॥

त्यादीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानां च तृतीयस्य त्रयस्याद्यस्य वच-
नस्य स्थाने मिवादेशो भवति ॥ हसामि । वेवामि ॥ बहुलाधिका-
राद् मित्रैः स्थानीयस्य मेरिकारलोपश्च ॥ बहु-जाणय रुसिञ्च सक् ।
शक्नोमीत्यर्थः ॥ न मरं । न म्रिये इत्यर्थः ॥

बहुष्वाद्यस्य न्ति न्ते इरे ॥ १४२ ॥

त्यादीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानामाद्यत्रयसंबन्धिनो बहुषु वर्तमानस्य

१ B ०ङो यलुक्. २ B ०स्य क्यङ्गन्तस्य क्यङ्गन्तं. P ०स्यक्यङ्गन्तस्य. ३ A गुरु०.
४ P क्यङ्ग्. B क्यङ्ग्. ५ B ०इ । क्यङ्ग् । लो०. ६ A ०स्यग०. ७ B इचेन् इ०.
८ B वस्य व०. ९ P मित्रेस्था०. B मित्रस्था. १० A रुसिञ्च B रुसिञो ११ B
०दानामात्मनेपदानां च आद्य०

वचनस्य स्थाने न्ति न्ते इरे इत्यादेशा भवन्ति ॥ हसन्ति । वेवन्ति ।
हसिज्जन्ति । रमिज्जन्ति । गज्जन्ते खे मेहा ॥ वीहन्ते रक्खसाणं
च ॥ उप्पज्जन्ते कैइ-हिअय-सायरे कब्ब-रयणाइं ॥ दोणिवि न
पहुण्णिरे बाहू । न प्रभवत इत्यर्थः ॥ विच्छुद्धिरे । विक्षुभ्यन्तीत्यर्थः ॥
कचिदु रे एकत्वेपि । सूसहरे गाम-चिक्खलो । शुध्यतीत्यर्थः ॥

मध्यमस्पेत्या-हचौ ॥ १४३ ॥

त्यादीनां परस्मैपदौत्तमानेपदानां मध्यमस्य त्रयस्य बहुषु वर्तमानस्य
स्थाने इत्था हच् इत्येतावादेशौ भवतः ॥ हसित्था । हसह । वेवित्था ।
वेवैह ॥ बाहुलकादित्थान्यत्रापि । यद्यत्ते रोचते । जं जं ते रोइत्था ।
हच् इति चकारः इह-हचोर्हस्य [४.२६८] इत्यत्र विशेषणार्थः ॥

तृतीयस्य मो-मु-माः ॥ १४४ ॥

त्यादीनां परस्मैपदौत्तमानेपदानां तृतीयस्य त्रयस्य संबन्धिनो बहुषु
वर्तमानस्य वचनस्य स्थाने मो मु म इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ ह-
सामो । हसामु । हसाम । तुवरामो । तुवरामु । तुवराम ॥

अत एवैच् से ॥ १४५ ॥

त्यादेः स्थाने यौ एच् से इत्येतावादेशावुक्तौ तावकारान्तादेव भ-
वतो नान्यस्मात् ॥ हसए । हससे । तुवरए । तुवरसे ॥ करए ।
करसे ॥ अत इति किम् । ठाइ । ठासि । वसुआइ । वसुआसि ॥
होइ । होसि । एवकारोकारान्ताद् एच् से एव भवत इति विपरीता-
वधारणनिषेधार्थः । तेनाकारान्ताद् इच् सि इत्येतावपि सिद्धौ ॥
हसइ । हससि ॥ वेवइ । वेवसि ॥

सिनास्तेः सिः ॥ १४६ ॥

सिना द्वितीयत्रिकादेशेन सह अस्तेः सिरादेशो भवति ॥ निदुरो जं
सि ॥ सिनेति किम् । सेआदेशे सति अतिथि तुमं ॥

१ B कविहियस्सा^०. २ A °दाआम्मे^०. ३ B स्थ वचनस्य स्था^०. ४ B वेवैह.
५ P बहुलकाविकारात्. ६ B °स्थ स्था^०. ७ B इत्यादे^०. ८ A सि

मि-मो-मैम्हि-म्हो-म्हा वा ॥ १४७ ॥

अस्तेर्धातोः स्थाने मि मो म इत्यादेशैः सह पथासंख्यं मिह म्हो म्ह इत्यादेशा वा भवन्ति ॥ एस मिह । एषोस्मीत्यर्थः ॥ गयम्हो । गयम्ह । मुकारस्याग्रहणादप्रयोग एव तस्येत्यवसीयते । पक्षे अत्थि अहं । अत्थि अम्हे । अत्थि अम्हो ॥ ननु च सिद्धावस्थायां पक्षम-
श्म-ष्म-स्म-ष्मां म्हः [२.७४] इत्यनेन म्हादेशो म्हो इति सिध्यति ।
सत्यम् । किं तु विभक्तिविधौ प्रायः साध्यमानावस्थाङ्गीक्रियते ।
अन्यथा वच्छेण । वच्छेसु । सञ्चे । जे । ते । के इत्याद्यर्थं सूत्राण्य-
नारम्भणीयानि स्युः ॥

अत्थिस्त्यादिना ॥ १४८ ॥

अस्तेः स्थाने त्यादिभिः सह अत्थि इत्यादेशो भवति ॥ अत्थि सो ।
अत्थि ते । अत्थि तुमं । अत्थि तुम्हे । अत्थि अहं । अत्थि अम्हे ॥

णेरदेदावावे ॥ १४९ ॥

णेः स्थाने अत् एत् आव आवे एते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥
देरिसइ । कारेइ । करावइ । करावेइ ॥ हासेइ । हसावइ । हसावेइ ॥
उवसामेइ । उवसमावइ । उवसमावेइ ॥ बहुलाधिकारात् कचिदे-
नास्ति । आणावेइ ॥ कचिद् आवे नास्ति । पाएइ । भावेइ ।

गुर्वादेरविर्वा ॥ १५० ॥

गुर्वादेरेणः स्थाने अवि इत्यादेशो वा भवति ॥ शोषितम् । सोस-
विअं । सोसिअं ॥ तोषितम् । तोसविअं । तोसिअं ॥

अमेराडो वा ॥ १५१ ॥

अमेः परस्य णेराडौ आदेशो वा भवति ॥ भमाडइ । भमाडेइ ।
पक्षे । भामेइ । भमावइ । भमावेइ ॥

१ B ०ते । अत्थि अम्हे ॥ २ A दरसइ. ३ A ०इ । हासेइ. ४ B ०राड इ-
सादे०.

लुगावी क्त-भाव-कर्मसु ॥ १५२ ॥

णेः स्थाने लुक् आवि इत्यादेशौ भवतः क्तं भावकर्मविहिते च प्रत्यये परतः ॥ कारिअं । कराविअं ॥ हासिअं । हसाविअं ॥ खामिअं । खमाविअं ॥ भावकर्मणोः । कारीअइ । करावीअइ । कारिज्जइ । कराविज्जइ । हासीअइ । हसावीअइ । हासिज्जइ । हसाविज्जइ ॥

अदेलुक्पादेरत आः ॥ १५३ ॥

णेरदेहोपेषु कृतेषु आदेरकारस्य आ भवति^१ ॥ अति । पाडइ । मारइ ॥ एति । कारेइ । खामेइ ॥ लुकि । कारिअं । खामिअं । कारीअइ । खामीअइ । कारिज्जइ । खामिज्जइ ॥ अदेलुकीति किम् । कराविअं । करावीअइ । कराविज्जइ । आदेरिति किम् । संगामेइ । इह व्यवहितस्य मा भून् ॥ कारिअं । इहान्त्यस्य मा भूत् ॥ अत इति किम् । दूसेइ ॥ केचित्तु आवेआध्यादेशयोरप्यादेरत आत्वमिच्छन्ति । कारावेइ । हासाविओ जणो सामलीए ॥

मौ वा ॥ १५४ ॥

अत आ इति वर्तने । अदन्ताद्धातोर्मौ परे अत अत्वं वा भवति ॥ हसामि हसमि । जाणामि जाणमि । लिहामि लिहमि । अत इत्येव । होमि ॥

इच्च मो-मु-मे वा ॥ १५५ ॥

अकारान्ताद्धातोः परेषु मोमुमेषु अत इत्वं चकाराद् अत्वं च वा भवतः ॥ भणिमो भणामो । भणिमु भणामु । भणिम भणाम । पक्षे । भणमो । भणमु । भणम ॥ वर्तमाना-पञ्चमी-शतृषु वा [३.१५८] इत्येत्वे तु भणेमो । भणेमु । भणेम ॥ अत इत्येव । ठामो । होमो ॥

क्ते ॥ १५६ ॥

क्ते परतोत्त इत्वं भवति ॥ ह्सिअं । पडिअं । नविअं । हासिअं ।

१ A कारिज्ज । २ A ०ति । पा० । ३ B की० । ४ A ०रे भावं । ५ B आका० । ६ B त्वं वा भवति ।

पाठितं ॥ गयं नयमित्यादि तु सिद्धावस्थापेक्षणात् ॥ अत इत्येव ।
झायं । लुअं । ह्रुअं ॥

एच्च क्त्वा-तुम्-तव्य-भविष्यत्सु ॥ १५७ ॥

क्त्वातुम्तव्येषु भविष्यत्कालविहिते च प्रत्यये परतोऽन एकारश्चका-
रादिकारश्च भवति ॥ क्त्वा । हसेऊण । हसिऊण ॥ तुम् । हसेडं ।
हसिडं ॥ तव्य । हसेअब्बं । हसिअब्बं ॥ भविष्यत् । हसेहिइ ।
हसिहिइ ॥ अत इत्येव । काऊण ॥

वर्तमाना-पञ्चमी-शतृषु वा ॥ १५८ ॥

वर्तमानापञ्चमीशतृषु परत अकारस्य स्थाने एकारो वा भवति ॥
वर्तमाना । हसेइ । हसइ । हसेम । हसिम । हसेमु । हसिमु ॥ प-
ञ्चमी । हसेउ । हसउ । सुणेउ । सुणउ ॥ शतृ । हसेन्तो । हसन्तो ॥
कचिन्न भवति । अयइ ॥ कचिदात्वमपि । सुणाउ ॥

जा-जो ॥ १५९ ॥

जा ज इत्यादेशयोः परयोरकारस्य एकारो भवति ॥ हसेजा ।
हसेज्ज ॥ अत इत्येव । होजा । होज्ज ॥

ईअ-इज्जौ क्यस्य ॥ १६० ॥

चिजिप्रभृतीनां भावकर्मविधिं वक्ष्यामः । येषां तु न वक्ष्यते तेषां
संस्कृतरतिदेशात्प्राप्तस्य क्यस्य स्थाने ईअ इज्ज इत्येतावादेशौ भ-
वतः ॥ हसीअइ । हसिज्जइ । हसीअन्तो । हसिज्जन्तो । हसीअ-
माणो । हसिज्जमाणो । पढीअइ । पढिज्जइ । होईअइ । होइज्जइ ॥
बहुलाधिकारात् कचित् क्योपि विकल्पेन भवति । मए नवेज्ज ।
मए नविज्जेज्ज । तेण लहेज्ज । तेण लहिज्जेज्ज । तेण अरुछेज्ज । तेण
अच्छिज्जेज्ज । तेण अच्छीअइ ॥

१ B °दिषु तु. २ P °मु । हसेमो । हसिमो । ए०. ३ B मुणाओ. ४ A °स्य स्थाने
ईले०. ५ P मए न वेज्ज. ६ P मए न विज्जेज्ज. ७ B °ज्ज । तेण अच्छीअइ.

हशि-वचेर्डीस-डुच्चं ॥ १६१ ॥

हशेर्वचेश्च परस्य क्यस्य स्थाने यथासंख्यं डीस डुच्च इत्यादेशौ भवतः । ईअइज्जापवादः ॥ दीसइ । वुच्चइ ॥

सी ही हीअ भूतार्थस्य ॥ १६२ ॥

भूतेर्थे विहितोच्चतन्त्यादिः प्रत्ययो भूतार्थः तस्य स्थाने सी ही हीअ इत्यादेशा भवन्ति । उत्तरत्र व्यञ्जनादीअविधानात् स्वरान्तादेवायं विधिः ॥ कासी । काही । काहीअ । अकार्षीत् । अकरोत् । चकार वेत्यर्थः । एवं ठासी । ठाही । ठाहीअ ॥ आर्षे । देविन्दो इणमन्त्वकी इत्यादौ सिद्धावस्थाभ्रयणान् ह्यस्तन्याः प्रयोगः ।

व्यञ्जनादीअः ॥ १६३ ॥

व्यञ्जनान्ताद्धातोः परस्य भूतार्थस्याद्यतन्त्यादिप्रत्ययस्य ईअ इत्यादेशो भवति ॥ हुवीअ । अभूत् । अभवत् । बभूवेत्यर्थः ॥ एवं अच्छीअ । आसिष्ट । आस्त । आसांचक्रे वा । गेणहीअ । अग्रहीत् । अगृण्हात् । जमाह वा ॥

तेनास्तेरासहेसी ॥ १६४ ॥

अस्तेर्धातोस्तेन भूतार्थेन प्रत्ययेन सह आसि अहेसि इत्यादेशौ भवतः ॥ आसि सो तुमं अहं वा । जे आसि । ये आसन्नित्यर्थः । एवं अहेसि ॥

ज्जात्सप्तम्या इर्वी ॥ १६५ ॥

सप्तम्यादेशात् ज्जात्पर ईर्वी प्रयोक्तव्यः ॥ भवेत् । होज्जइ । होज्ज ॥

भविष्यति हिरादिः ॥ १६६ ॥

भविष्यदर्थे विहिते प्रत्यये परे तस्यैवादिर्हिः प्रयोक्तव्यः ॥ होहिइ । भविष्यति भविता वेत्यर्थः ॥ एवं होहिन्ति । होहिसि । होहित्था । हसिहिइ । काहिइ ॥

१ B डुच्चा. २ A न्यादि°. ३ A अग्रहीत्. ४ A ये. ५ B बभूवति ॥
६ P B ईर्थवि°. ७ B वादेहिः

मि-मो-मु-मे स्ता हा न वा ॥ १६७ ॥

भविष्यत्यर्थे मिमोमुमेषु तृतीयत्रिकादेशेषु परेषु तेषामेवादी स्ता
हा इत्येतौ वा प्रयोक्तव्यौ । हेरपवादौ ॥ पक्षे हिरपि ॥ होस्तामि
होहामि । होस्तामो होहामो । होस्तामु होहामु । होस्ताम होहाम ॥
पक्षे । होहिमि । होहिमो । होहिमु । होहिम ॥ कचित्तु हा न भवति ।
हसिस्तामो । हसिहिमो ॥

मो-मु-मानां हिस्ता हित्था ॥ १६८ ॥

धातोः परौ भविष्यति काले मोमुमानां स्थाने हिस्ता हित्था इत्येतौ
वा प्रयोक्तव्यौ ॥ होहिस्ता । होहित्था । हसिहिस्ता । हसिहित्था ।
पक्षे । होहिमो । होस्तामो । होहामो । इत्यादि ॥

मेः स्तं ॥ १६९ ॥

धातोः परौ भविष्यति काले म्यादेशस्य स्थाने स्तं वा प्रयोक्तव्यः ॥
होस्तं । हसिस्तं । कित्तइस्तं । पक्षे । होहिमि । होस्तामि । होहामि ।
कित्तइहिमि ॥

कृ-दो हं ॥ १७० ॥

करोतेर्ददातेश्च परौ भविष्यति विहितस्य म्यादेशस्य स्थाने हं वा
प्रयोक्तव्यः ॥ काहं । दाहं । करिष्यामि दास्यामीत्यर्थः ॥ पक्षे । का-
हिमि । दाहिमि । इत्यादि ॥

श्रु-गमि-रुदि-चिदि-दृशि-मुचि-वचि-छिदि-भिदि-भुजां सोच्छं
गच्छं रोच्छं वेच्छं दच्छं मोच्छं वोच्छं छेच्छं भेच्छं भोच्छं ॥ १७१ ॥
श्वादीनां धातूनां भविष्यद्विहितम्यन्तानां स्थाने सोच्छमित्यादयो
निपात्यन्ते ॥ सोच्छं । ओष्यामि ॥ गच्छं । गमिष्यामि ॥ सं-

१ P^०बादः, २ A P^०वि । हसिहिमो. ३ B परे. ४ A^०प्यत्काले. ५ B वच्छं.
६ P B^०यो वा नि^०.

गच्छं । संगस्ये ॥ रोच्छं । रोक्ष्यामि ॥ विदं ज्ञाने । वेच्छं । वेदि-
ष्यामि ॥ दच्छं । द्रक्ष्यामि ॥ मोच्छं । मोक्ष्यामि । वोच्छं । वक्ष्यामि ॥
छेच्छं । छेत्स्यामि ॥ भेच्छं । भेत्स्यामि ॥ भोच्छं । भोक्ष्ये ॥

सोच्छादय इजादिषु हिलुक् च वा ॥ १७२ ॥

अवादीनां स्थाने इजादिषु भविष्यदादेशेषु यथासंख्यं सोच्छादयो
भवन्ति । ते एवादेशा अन्त्यस्वराद्यवयववर्जो इत्यर्थः । हिलुक् च
वा भवति । सोच्छिह् । पक्षे सोच्छिहिह् । एवं सोच्छिन्ति । सो-
च्छिह्न्ति । सोच्छिसि । सोच्छिहिसि । सोच्छित्था । सोच्छिहि-
त्था । सोच्छिह् । सोच्छिहिह् । सोच्छिमि । सोच्छिहिमि । सोच्छि-
स्सामि । सोच्छिहामि । सोच्छिस्सं । सोच्छं । सोच्छिमो । सोच्छि-
हिमो । सोच्छिस्सामो । सोच्छिहामो । सोच्छिहिस्सा । सोच्छि-
हित्था । एवं मुमयोरपि ॥ गच्छिह् । गच्छिहिह् । गच्छिन्ति ।
गच्छिह्न्ति । गच्छिसि । गच्छिहिसि । गच्छित्था । गच्छिहित्था ।
गच्छिह् । गच्छिहिह् । गच्छिमि । गच्छिहिमि । गच्छिस्सामि ।
गच्छिहामि । गच्छिस्सं । गच्छं । गच्छिमो । गच्छिहिमो । गच्छि-
स्सामो । गच्छिहामो । गच्छिहिस्सा । गच्छिहित्था । एवं मुमयो-
रपि ॥ एवं रुदादीनामप्युदाहार्यम् ।

दु सु मु विध्यादिष्वेकस्मिन्त्रयाणाम् ॥ १७३ ॥

विध्यादिष्वर्थेषु त्रयानामेकत्वर्थे वर्तमानानां त्रयाणामपि त्रिकाणां
स्थाने यथासंख्यं दु सु मु इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ इसउ सा ।
हससु तुमं । हसामु अहं ॥ पेच्छउ । पेच्छसु । पेच्छामु ॥ दकारो-
न्तरणं भाषान्तरार्थम् ॥

सोर्हर्वा ॥ १७४ ॥

पूर्वसूत्रविहितस्य सोः स्थाने हिरादेशो वा भवति ॥ देहि देसु ॥

अत इज्जसिज्जहीजे-लुको वा ॥ १७२ ॥

अकारात्परस्य सोः इज्जसु इज्जहि इज्जे इत्येते लुक् च आदेशा वा भवन्ति ॥ हसेज्जसु । हैसेज्जहि । हसेज्जे । हस । पक्षे । हससु ॥ अत इति किम् । होसु । ठाहि ॥

बहुषु न्तु इ मो ॥ १७३ ॥

विध्यादिषूत्पन्नानां बहुष्वर्षेषु वर्तमानानां त्रयाणां त्रिकाणां स्थाने यथासंख्यं न्तु इ मो इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ न्तु । हसन्तु । हसन्तु हसेयुर्वा ॥ इ । हसइ । हसत । हसेत वा ॥ मो । हसामो । हसाम । हसेम वा ॥ एवं तुवरन्तु । तुवरइ । तुवरामो ॥

वर्तमाना-भविष्यन्त्योश्च ज्ञा ज्ञा वा ॥ १७४ ॥

वर्तमानाया भविष्यन्त्याश्च विध्यादिषु च विहितस्य प्रत्ययस्य स्थाने ज्ञा ज्ञा इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥ पक्षे यथाप्राप्तम् ॥ वर्तमाना । हसेज्ज । हसेज्जा । पढेज्ज । पढेज्जा । सुणेज्ज । सुणेज्जा ॥ पक्षे । हे-सइ । पढइ । सुणइ ॥ भविष्यन्ती । पढेज्ज । पढेज्जा । पक्षे । पढिहिइ ॥ विध्यादिषु । हसेज्ज । हैसेज्जा । हसनु । हसेद्वा इत्यर्थः । पक्षे । हसड ॥ एवं सर्वत्र । यथा तृतीयत्रये । अइवाएज्जा । अइवार्थेवेज्जा । न समणुजाणामि । न समणुजाणेज्जा वा ॥ अन्ये त्वन्यासामपीच्छन्ति । होज्ज । भवति । भवेत् । भयनु । अभवन् । अभून् । भूभूव । भूयान् । भविता । भविष्यति । अभविष्यद्वेत्यर्थः ॥

मध्ये च स्वरान्ताद्वा ॥ १७५ ॥

स्वरान्ताद्वातोः प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्ये चकारात्प्रत्ययानां च स्थाने ज्ञा ज्ञा इत्येतौ वा भवतः वर्तमानाभविष्यन्त्योर्विध्यादिषु च ॥ वर्तमाना । होज्जइ । होज्जाइ । होज्ज । होज्जा । पक्षे । होइ ॥ एवं होज्जसि । होज्जासि । होज्ज । होज्जा । होसि । इत्यादि ॥ भविष्यन्ती । होज्जहिइ । होज्जाहिइ । होज्ज । होज्जा । पक्षे । होहिइ ॥ एवं होज्जहिसि । होज्जाहिसि । होज्ज । होज्जा । होहिसि । होज्जहिमि । होज्जाहिमि । हो-

१ B हसिज्जहि. २ B सहइ. ३ P B हसेज्जा. ४ B ध्याजिजा. ५ B होज्जा. ६ A अभूव. ७ B होज्जहिमि.

ज्जस्तामि । होज्जहामि । होज्जस्सं । होज्ज । होज्जा । इत्यादि ॥ त्रिध्या-
दिषु । होज्जठ । होज्जाठ । होज्ज । होज्जा । भवतु भवेद्वेत्यर्थः । पक्षे ।
होठ ॥ स्वरान्तादिति किम् । हसेज्ज । हसेज्जा । तुवरेज्ज । तुवरेज्जा ॥

क्रियातिपत्तेः ॥ १७९ ॥

क्रियानिपत्तेः स्थाने ज्ज्जावादेशौ भवतः । होज्ज । होज्जा । अ-
भविष्यदित्यर्थः । जंइ होज्ज वण्णणिज्जो ॥

न्त माणौ ॥ १८० ॥

क्रियातिपत्तेः स्थाने न्तमाणौ आदेशौ भवतः ॥ होन्तो । होमाणो ।
अभविष्यदित्यर्थः ॥

हरिण-ट्टाणे हरिणक्कु जइ सि हरिणाहिवं निवेसन्तो ।

न सहन्तो जिअ तो राहुपरिहवं से जिअन्तस्स ॥

शत्रानेशः ॥ १८१ ॥

शत्रुआनश इत्येतयोः प्रत्येकं न्त माण इत्येतावादेशौ भवतः ॥
शत्रु । हसन्तो हसमाणो ॥ आनशौ । वेवन्तो वेवमाणो ॥

ई च स्त्रियाम् ॥ १८२ ॥

स्त्रियां वर्तमानयोः शत्रानशोः स्थाने ई चकारात् न्तमाणौ च भ-
वन्ति । हसई । हसन्ती । हसमाणी । वेवई । वेवन्ती । वेवमाणी ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधानस्योप-
ज्ञशब्दानुशासनवृत्तौ अष्टमस्याध्यायस्य तृतीयः पादः ॥ ३ ॥

ऊर्ध्वं स्वर्गनिकेतनादपि तले पातालमूलादपि
त्वत्कीर्तिर्भ्रमति क्षितीश्वरमणे पारे पयोधेरपि ।

तेनास्याः प्रमदास्वभावसुलभैरुच्चावचैश्चापलै-

स्ते वाच्यमवृत्तयोपि भुनयो मौनव्रतं त्याजिताः ॥ १ ॥

सर्वविदे नमः ॥

१ B तुवे^० २ P ^०थः ॥ जइ ३ B हसेतो. ४ P ^०व ॥ श^०. ५ B ^०नवा.
६ A आनशइ^०. B आनइ^०. * A आनश. B आनश. C B मवतः. ७ A
हसमाणा. १० B अष्टमाध्या^०. ११ P B ^०द समाप्तः ॥

अहं ॥ इदितो वा ॥ १ ॥

सूत्रे ये इदितो धातवो वक्ष्यन्ते तेषां ये आदेशास्ते विकल्पेन भवन्तीति वेदितव्यम् । तत्रैवं चोदाहरिष्यते ॥

कथेर्वज्जर-पज्जरोप्पाल-पिसुण-सह-बोल्ल-चव-जम्प-सीस-
साहाः ॥ २ ॥

कथेर्धातोर्वज्जरादयो दशादेशा वा भवन्ति ॥ वज्जरह । पज्जरह ।
उप्पालह । पिसुणह । सहह । बोल्लह । चवह । जम्पह । सीसह ।
साहह ॥ उन्वुक्कह इति तूत्पूर्वस्य बुक् भौषणे इत्यस्य । पक्षे । कहह ॥
एते चान्यैर्देशीषु पठिता अपि अस्माभिर्धात्वादेशीकृता विविधेषु
प्रत्ययेषु प्रतिष्ठन्तामिति ॥ तथा च । वज्जरिओ कथितः । वज्जरिऊण
कथयित्वा । वज्जरणं कथनम् । वज्जरन्तो कथयन् । वज्जरिअब्बं
कथयितव्यमिति रूपसहस्राणि सिध्यन्ति । संस्कृतधातुवच प्रत्यय-
लोपागमादिविधिः ॥

दुःखे णिँवरः ॥ ३ ॥

दुःखविषयस्य कथेर्णिँवर इत्यादेशो वा भवति ॥ णिँवरह । दुःखं
कथयतीत्यर्थः ॥

जुगुप्सेर्बुण-दुगुच्छ-दुगुञ्छाः ॥ ४ ॥

जुगुप्सेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ बुणह । दुगुच्छह । दुगुञ्छह ।
पक्षे । जुगुच्छह ॥ गलोपे । दुउच्छह । दुउञ्छह । जुउच्छह ॥

१ B तत्रैवोदाहरिते २ B ०शा म० ३ B मषणे ४ B ०तिष्ठिता इ० ५ B णिँवर०
६ B ०दुगुसह०

बुभुक्षि-वीज्योणीरव-वोज्जौ ॥ ६ ॥

बुभुक्षेराचारक्रियन्तस्य च वीजेर्यथासंख्यमेतावादेशौ वा भवतः ॥
णीरवइ । बुहुक्खइ । वोज्जइ । वीजइ ।

ध्या-भोर्शा मौ ॥ ६ ॥

अनयोर्यथासंख्यं ज्ञा गा इत्यादेशौ भवतः ॥ ज्ञाइ । ज्ञाअइ । णि-
ज्झाई । णिज्झाअइ । निपूर्वो दर्शनार्थः । गाइ । गायइ । ज्ञाणं ।
गाणं ॥

ज्ञो जाण-मुणौ ॥ ७ ॥

जानातेर्जाण मुण इत्यादेशौ भवतः ॥ जाणइ । मुणइ ॥ बहुलाधि-
कारात्कचिद्विकल्पः । जाणिअं । जायं । जाणिरुण । णारुण । जा-
णणं । जाणं । मणइ इति तु मन्यते ॥

उदो ध्यो धुमा ॥ ८ ॥

उदः परस्य ध्यो धातोर्धुमा इत्यादेशो भवति ॥ उहुमाइ ॥

श्रदो धो दहः ॥ ९ ॥

श्रदः परस्य दधातेर्दह इत्यादेशो भवति ॥ सहइ । सहइमाणो
जीवो ।

पिवेः पिज्ज-डँल्ल-पट्ट-घोट्टाः ॥ १० ॥

पिक्वतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ पिज्जइ । डँल्लइ । पट्टइ ।
घोट्टइ । पिअइ ॥

उर्द्धातिरोरुम्मा वसुआ ॥ ११ ॥

उत्पूर्वस्य वातेः ओरुम्मा वसुआ इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥ ओरु-
म्माइ । वसुआइ । उव्वाइ ।

१ B बुभुक्षुवीज्योणी^०. २ A वहु^०. ३ A 'इ' निपूर्^०. ४ B णणइ इति तु मन्यते
५ B ध्याया^०. ६ B 'हुल्ल'^०. ७ B हुल्लइ. ८ Our Sutra and Kumārpāl-
charita Mss. read के instead of ते in Sūtras 11, 12 & 14. ९ B इत्यादे^०.

निद्रातिरोहीरोद्धौ ॥ १२ ॥

निपूर्वस्य द्रातेः ओहीर उद्ध इत्यादेशौ वा भवतः ॥ ओहीरइ । उ-
द्धइ । निद्धाइ ॥

आग्नेराश्मघः ॥ १३ ॥

आजिघतेराश्मघ इत्यादेशो वा भवति ॥ आश्मघइ । अग्घाइ ।

स्नातेरब्भुत्तः ॥ १४ ॥

स्नातेरब्भुत्त इत्यादेशो वा भवति ॥ अब्भुत्तइ । ण्हाइ ॥

समः सत्यः खीः ॥ १५ ॥

संपूर्वस्य स्त्यायतेः खा इत्यादेशो भवति ॥ संखाइ । संखायं ॥

स्थष्ठा-थक्-चिद्ध-निरप्पाः ॥ १६ ॥

तिष्ठतेरेते चत्वार आदेशा भवन्ति । ठाइ । ठाअइ । ठाणं । प-
ट्ठिओ । उट्ठिओ । पट्ठाविओ । उट्ठाविओ । थक्कइ । चिद्धइ । चिट्ठि-
ऊण । निरप्पइ ॥ बहुलाधिकारात्कचिन्न भवति । थिअं । भाणं ।
पतिथंओ । उत्थिओ । धाऊण ॥

उदष्ट-कुक्कुरौ ॥ १७ ॥

उदः परस्य तिष्ठतेः ठ कुक्कुर इत्यादेशौ भवतः ॥ उट्ठइ । उकुक्कुरइ ।

म्लेर्वा-पव्वायौ ॥ १८ ॥

म्लायतेर्वा पव्वाय इत्यादेशौ वा भवतः ॥ याइ । पव्वायइ ।
मिलाइ ॥

निर्मो निम्माण-निम्मवौ ॥ १९ ॥

निपूर्वस्य मिमीतेरेतावादेशौ^१ भवतः ॥ निम्माणइ । निम्मवइ ॥

१ Our Sutra and Kumarapalacharita Mss. read के instead of ते in Sutas 11, 12 & 14. २ B ओहीरौद्धौ. ३ B ओद्ध. ४ B इत्यादेशौ. ५ B ओद्ध. ६ B आग्घा. ७ P B अग्घा, ८ B खा ॥ ९ B ओ वा अ. १० B संखायं. ११ B ओ । था. १२ B उकुक्कुर. १३ A औ वा अ.

क्षौर्णिज्झरो वा ॥ २० ॥

क्षयतेर्णिज्झर इत्यादेशो वा भवति । णिज्झरइ । पक्षे । क्षिज्झइ ॥

छदेर्णेषुम-नूम-सन्नुम-ढक्कौम्वाल-पच्वालाः ॥ २१ ॥

छदेर्ण्यन्तस्य एते षष्ठादेशा वा भवन्ति ॥ णुमइ । नूमइ । णत्वे णूमइ । सन्नुमइ । ढक्कइ । ओम्वालइ । पच्वालइ । छायाइ ॥

नित्रिपत्त्योणिहोडः ॥ २२ ॥

निवृर्गः पतेश्च ण्यन्तस्य णिहोड इत्यादेशो वा भवति ॥ णिहोडइ । पक्षे । निवारेइ । पाडेइ ॥

दूळो दूमः ॥ २३ ॥

दूळो ण्यन्तस्य दूम इत्यादेशो भवति ॥ दूमेइ मज्झ हिअयं ॥

धवल्लेर्दुमः ॥ २४ ॥

धवल्लयतेर्ण्यन्तस्य दुमादेशो वा भवति ॥ दुमइ । धवल्लइ ॥ स्वराणां स्वरा (बहुलम्) [४.२३८] इति दीर्घत्वमपि । दूमिअं । धवल्लितमित्यर्थः ॥

तुलेरोहामः ॥ २५ ॥

तुलेर्ण्यन्तस्य ओहाम इत्यादेशो वा भवति ॥ ओहामइ । तुलइ ॥

विरिचैरोलुण्डोलुण्ड-परुहत्थाः ॥ २६ ॥

विरेचयतेर्ण्यन्तस्य ओलुण्डादर्थस्य आदेशा वा भवन्ति । ओलुण्डइ । उलुण्डइ । परुहत्थइ । विरेअइ ।

तडेराहोड-विहोडौ ॥ २७ ॥

तडेर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः ॥ आहोडइ । विहोडइ । पक्षे । ताडेइ ॥

मिश्रेर्वीसाल-मेलवौ ॥ २८ ॥

मिश्रयतेर्ण्यन्तस्य वीसाल मेलव इत्यादेशौ वा भवतः ॥ वीसालइ । मेलवइ । मिस्सइ ॥

उद्धूलेर्गुण्ठः ॥ २९ ॥

उद्धूलेर्ण्यन्तस्य गुण्ठ इत्यादेशौ वा भवति ॥ गुण्ठइ । पक्षे । उद्धूलेइ ॥

भ्रमेस्तालिअण्ट-तमाडौ ॥ ३० ॥

भ्रमयतेर्ण्यन्तस्य तालिअण्ट तमाड इत्यादेशौ वा भवतः ॥ तालि-अण्टइ । तमाडइ । भामेइ । भमाडेइ । भमावेइ ॥

नशेर्विउड-नासव-हारव-विण्णगाल-पलावाः ॥ ३१ ॥

नशेर्ण्यन्तस्य एते पञ्चादेशा वा भवन्ति ॥ विउडइ । नासवइ । हार-वइ । विण्णगालइ । पलावाइ । पक्षे । नासइ ॥

दृशेर्दावि-दंस-दक्खवाः ॥ ३२ ॥

दृशेर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ दावइ । दंसइ । दक्ख-वइ । दरिस्सइ ॥

उद्धटेरुग्गः ॥ ३३ ॥

उत्पूर्वस्य धटेर्ण्यन्तस्य उग्ग इत्यादेशौ वा भवति ॥ उग्गइ । उग्घाडइ ॥

स्पृहः सिहः ॥ ३४ ॥

स्पृहो ण्यन्तस्य सिह इत्यादेशौ भवति ॥ सिहइ ॥

संभावेरासङ्गः ॥ ३५ ॥

संभावयतेरासङ्ग इत्यादेशौ वा भवति ॥ आसङ्गइ । संभावइ ॥

उन्नमेरुर्ध्वोलाल-गुल्लुगुञ्जोप्पेलाः ॥ ३६ ॥

उत्पूर्वस्य नमोर्ण्यन्तस्य एते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ उर्थ्वइ ।
उलालइ । गुल्लुगुञ्जइ । उप्पेलइ । उन्नोवइ ॥

प्रस्थापेः पट्टव पेण्डवौ ॥ ३७ ॥

प्रपूर्वस्य तिष्ठनेर्ण्यन्तस्य पट्टव पेण्डव इत्यादेशौ वा भवतः ॥ पट्ट-
वइ । पेण्डवइ । पट्टावइ ॥

विज्ञेपेर्वोकावुकौ ॥ ३८ ॥

विपूर्वस्य जानातेर्ण्यन्तस्य वोक् अवुक इत्यादेशौ वा भवतः ॥
वोक्इ । अवुकइ । विण्णवइ ॥

अर्पेरल्लिव चच्चुप्प-पणामाः ॥ ३९ ॥

अर्पेर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ अल्लिवइ । चच्चुप्पइ ।
पणामइ । पक्षे । अप्पेइ ॥

यपिर्जवः ॥ ४० ॥

यातेर्ण्यन्तस्य जव इत्यादेशो वा भवति ॥ जवइ जावेइ ॥

पुवेरोम्वाल-पव्वालौ ॥ ४१ ॥

पुवतेर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः ॥ ओम्वालइ । पव्वालइ ।
पावेइ ॥

विकोशेः पक्खोडः ॥ ४२ ॥

विकोशयतेर्नामधातोर्ण्यन्तस्य पक्खोड इत्यादेशो वा भवति ॥
पक्खोडइ । विकोसइ ॥

रोमन्थे रोग्गाल-वग्गोलौ ॥ ४३ ॥

रोमन्थेर्नामधातोर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः ॥ ओग्गालइ ।
वग्गोलइ । रोमन्थइ ॥

१ B °हच्छो° । २ P गुल्लु° । ३ B उच्छो° । ४ P उन्नामइ । ५ A B वि-
शापे । ६ P B इलेवावादे° । ७ B आवुकइ । ८ A यातेर्जवः । ९ B °इ । पावेइ ।

कर्मोर्णिहुवः ॥ ४४ ॥

कमेः स्वार्थेऽर्ण्यन्तस्य णिहुव इत्यादेशो वा भवति । णिहुवइ । कामेइ ॥

प्रकाशेर्णुवः ॥ ४५ ॥

प्रकाशेर्ण्यन्तस्य णुव इत्यादेशो वा भवति ॥ णुवइ । पयासेइ ॥

कम्पेर्विच्छोलः ॥ ४६ ॥

कम्पेर्ण्यन्तस्य विच्छोल इत्यादेशो वा भवति ॥ विच्छोलइ । कम्पेइ ॥

आरोपेर्वलः ॥ ४७ ॥

आरुहेर्ण्यन्तस्य वल इत्यादेशो वा भवति ॥ वलइ । आरोवेइ ॥

दोले रङ्गोलः ॥ ४८ ॥

दुलेः स्वार्थे ण्यन्तस्य रङ्गोल इत्यादेशो वा भवति ॥ रङ्गोलइ । दोलेइ ॥

रञ्जेरावः ॥ ४९ ॥

रञ्जेर्ण्यन्तस्य राव इत्यादेशो वा भवति ॥ रावेइ । रञ्जेइ ॥

घटेः परिवाडः ॥ ५० ॥

घटेर्ण्यन्तस्य परिवाड इत्यादेशो वा भवति ॥ परिवाडेइ । घटेइ ॥

वेष्टेः परिआलः ॥ ५१ ॥

वेष्टेर्ण्यन्तस्य परिआल इत्यादेशो वा भवति ॥ परिआलेइ । वेष्टेइ ॥

क्रियः किणो वेस्तु के च ॥ ५२ ॥

णेरिति निवृत्तम् । क्रीणातेः किण इत्यादेशो भवति । वेः परस्य तु द्विरुक्तः केश्चकारात्किणश्च भवति ॥ किणइ । विक्रेइ । विक्रिणइ ॥

१ P B स्वार्थे ण्य०. २ B रोहेर्व०. ३ P दोले ४ P दोलेइ. ५ A ०शो वा भ०.
६ P केश्चका०. B केचका०.

भियो भा-बीहौ ॥ ५३ ॥

विभेतेरेतावादेशौ भवतः ॥ भाई । भाइअं । बीहइ । बीहिअं ॥
बहुलाधिकाराद् भीओ ॥

आलीङोली ॥ ५४ ॥

आलीयतेः अली इत्यादेशो भवति ॥ अलिङइ । अलीणो ॥

निलीङोर्णलीअ-णिलुक-णिरिग्ध-लुक-लिक-लिहकाः ॥ ५५ ॥

निलीङ एते षडादेशा वा भवन्ति ॥ णिलीअइ । णिलुकइ । णिरि-
ग्धइ । लुकइ । लिकइ । लिहकइ । निलिङ्गइ ॥

विलीङोर्विरा ॥ ५६ ॥

विलीङोर्विरा इत्यादेशो वा भवति ॥ विराइ । विलिङ्गइ ॥

रुंते रुञ्ज-रुण्टौ ॥ ५७ ॥

रौतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ रुञ्जइ । रुण्टइ । र्वइ ॥

शृणोतेर्हणः ॥ ५८ ॥

शृणोतेर्हण इत्यादेशो वा भवति ॥ हणइ । सुणइ ॥

धुंमोर्धुवः ॥ ५९ ॥

धुंमोर्धुव इत्यादेशो वा भवति ॥ धुवइ । धुणइ ॥

भुवोर्हो-हुव-हवाः ॥ ६० ॥

भुवो धातोर्हो हुव हव इत्येते आदेशा वा भवन्ति ॥ होइ । होन्ति ।
हुवइ । हुवन्ति । हवइ । हवन्ति ॥ षक्षे । भवइ । परिहीण-वि-

१ A ५३ भाअइ । बीह^० । २ B अलीअइ । ३ B ०लीङो णि^० । ४ P णिलिङ्गइ ।
B निलिङ्गिङइ । ५ B णिलीङो विरा । ६ P B विलीङो विरा । ७ P रुंते ह^० । ८ P
रुवइ । ९ P धुंमोर्धु^० । १० B धुंमोते^० । ११ A ०शा म^० ।

ह्रवो । भविडं । पभवइ । परिभवइ । संभवइ ॥ कचिदन्यदपि ।
उब्भुअइ । भत्तं ॥

अविति हुः ॥ ६१ ॥

विह्वैजे प्रत्यये भुवो हु इत्यादेशो वा भवति ॥ हुन्ति । भैवम् ।
हुन्तो । अवितीति क्तिप् । होइ ॥

पृथक्-स्पष्टे णिव्वडः ॥ ६२ ॥

पृथक्भूते स्पष्टे च कर्तरि भुवो णिव्वड इत्यादेशो भवति ॥ णिव्व-
डइ । पृथक् स्पष्टो वा भवतीत्यर्थः ॥

मभौ हुप्पो वा ॥ ६३ ॥

प्रभुकर्तृकस्य भुवो हुप्प इत्यादेशो वा भवति । प्रभुत्वं च प्रपूर्वस्यै-
वार्थः । अङ्गेष्विअ न पङ्गप्पइ । पक्षे । पभवेइ ॥

के हुः ॥ ६४ ॥

भुवः क्तप्रत्यये ह्रादेशो भवति ॥ ह्रअ । अणुह्रअ । पङ्गअ ॥

कुंगेः कुणः ॥ ६५ ॥

कृर्मः कुण इत्यादेशो वा भवति ॥ कुणइ । करइ ॥

काणेक्षिते णिआरः ॥ ६६ ॥

काणेक्षितविषयस्य कुंगो णिआर इत्यादेशो वा भवति ॥ णिआरइ ।
काणेक्षितं करोति ॥

निष्टम्भावष्टम्भे णिट्ठुह-संदाणं ॥ ६७ ॥

निष्टम्भविषयस्यावष्टम्भविषयस्य च कुंगो यथासंख्यं णिट्ठुह संदाण

१ B भुत्तं. २ P अविति. B अविति. ३ P चिह्नं. ४ B ०शो म. ५ P
भुवन्. ६ P अविती. B अविती. ७ A विअ. ८ B के म. ९ P कुंगे.
१० P कुज. B कुगे. ११ P कुजो णि. B कुगेणि. १२ P कुजो.

इत्यादेशौ वा भवतः ॥ णिटुहइ । निष्टम्भं करोति । संदाणइ ।
अवष्टम्भं करोति ॥

श्रमे वावम्फः ॥ ६८ ॥

श्रमविषयस्य कृगो वावम्फ इत्यादेशो वा भवति ॥ वावम्फइ ।
श्रमं करोति ॥

मन्युनौष्ठमालिन्ये णिव्वोलः ॥ ६९ ॥

मन्युना करणेन यदौष्ठमालिन्यं तद्विषयस्य कृगो णिव्वोल इत्यादे-
शो वा भवति ॥ णिव्वोलइ । मन्युना ओष्ठं मलिनं करोति ॥

शैथिल्य-लम्बने पयल्लः ॥ ७० ॥

शैथिल्यविषयस्य लम्बनविषयस्य च कृगो पयल्ल इत्यादेशो वा भ-
वति ॥ पयल्लइ । शिथिलीभवति लम्बते वा ॥

निष्पाताच्छोटे णीलुञ्छः ॥ ७१ ॥

निष्पतनविषयस्य आच्छोटनविषयस्य च कृगो णीलुञ्छ इत्यादेशो
भवति वा ॥ णीलुञ्छइ । निष्पतति । आच्छोटयति वा ॥

क्षुरे कम्मः ॥ ७२ ॥

क्षुरविषयस्य कृगः कम्म इत्यादेशो वा भवति ॥ कम्मइ । क्षुरं
करोतीत्यर्थः ॥

चाटौ गुललः ॥ ७३ ॥

चाटुविषयस्य कृगो गुलल इत्यादेशो वा भवति ॥ गुललइ । चाटु
करोतीत्यर्थः ॥

१ A 'श्री म' २ B 'रोलीत्यर्थः' ३ P कृगो ४ A 'शो म' ५ P कृगः
६ B निष्पता ७ A दणवि ८ A 'ति' णी ९ A 'शो म'

स्मरेक्षर-क्षर-भर-भल-लढ-विम्हर-सुभर-पयर-पम्हुर्हाः ॥ ७४ ॥

स्मरेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ क्षरइ । क्षूरइ । भरइ । भलइ । लढइ ।
विम्हरइ । सुभरइ । पयरइ । पम्हुहइ । सरइ ॥

विस्मृः पम्हुस-विम्हर-वीसराः ॥ ७५ ॥

विस्मरतेरेते आदेशा भवन्ति ॥ पम्हुसइ । विम्हरइ । वीसरइ ॥

व्याहृगेः कोक-पोकौ ॥ ७६ ॥

व्याहरतेरेतावादेशौ वा भवतः । कोकइ । ह्रस्वत्वे तु कुकइ । पो-
कइ । पक्षे । वाहरइ ॥

प्रसरेः पयल्लोवेल्लौ ॥ ७७ ॥

प्रसरतेः पयल्ल उवेल्ल इत्यादेशौ वा भवतः । पयल्लइ । उवेल्लइ ।
पसरइ ॥

महमहो गन्धे ॥ ७८ ॥

प्रसरतेर्गेगन्धविषये महमह इत्यादेशौ वा भवति । महमहइ मालइ ।
मालइ-गन्धो पसरइ ॥ गन्ध इति किम् । पसरइ ।

निस्सरेणीहर-नील-धाड-वरहाडाः ॥ ७९ ॥

निस्सरतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ णीहरइ । नीलइ । धाडइ ।
वरहाडइ । नीसरइ ॥

जाग्रेर्जगः ॥ ८० ॥

जागर्तेर्जग इत्यादेशौ वा भवति ॥ जगइ । पक्षे । जागरइ ॥

व्याप्रेराअहुः ॥ ८१ ॥

व्याप्रियतेराअहु इत्यादेशौ वा भवति ॥ आअहुइ । वार्वरेइ ॥

१ A पम्हुह २ P ह्रस्वे. ३ A उवे. ४ B मालइ. ५ B नीह.
६ B वाहरइ

संहृगेः साहर-साहट्टौ ॥ ८२ ॥

संहृणोतेः साहर साहट्ट इत्यादेशौ वा भवतः ॥ साहरइ । साहट्टइ । संवरइ ॥

आदृङेः सन्नामः ॥ ८३ ॥

आद्रियतेः सन्नाम इत्यादेशो वा भवति ॥ सन्नामैइ । आदरैइ ॥

महृगेः सारः ॥ ८४ ॥

प्रहरतेः सार इत्यादेशो वा भवति ॥ सारइ । पहरइ ॥

अवतरेरोह-ओरसौ ॥ ८५ ॥

अवतरतेः ओह ओरैस इत्यादेशौ वा भवतः ॥ ओहैइ । ओरसइ । ओअरइ ॥

शकेश्रय-तर-तीर-पाराः ॥ ८६ ॥

शक्तोत्तरेने चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ चयइ । तरइ । तीरइ । पारइ । सकइ ॥ त्यर्जनेरपि षयइ । हार्नि करोति । तरतेरपि तरइ ॥ तीरयतेरपि तीरइ ॥ पारयतेरपि पारइ । कर्म समाप्नोति ॥

फक्स्थक्कः ॥ ८७ ॥

फक्कतेस्थक्क इत्यादेशो भवति ॥ थक्कइ ॥

श्लाघः सलहः ॥ ८८ ॥

श्लाघतेः सलह इत्यादेशो भवति ॥ सलहइ ॥

खचेर्वेअडः ॥ ८९ ॥

खचतेर्वेअड इत्यादेशो वा भवति ॥ वेअडइ । खचइ ॥

पचेः सोल्ल-पडलौ ॥ ९० ॥

पचतेः सोल्ल पडलै इत्यादेशौ वा भवतः ॥ सोल्लइ । पडलैइ । पयइ ॥

१ P वृजे. २ B आदृङ. ३ P B सन्नामेइ. ४ B आदरेइ. ५ P 'हृजे
६ A ओलर. ७ B 'हरइ. ८ A त्यजेर. ९ A तरइ । पार. १० B 'उक्तौ.
११ B पडल. १२ B पडलइ.

मुचेऽछडावहेड-मेल्लोस्सिक-रेअव-णिलुञ्छ-धंसाडाः ॥ ९१ ॥

मुच्चेतेरेते समादेशा वा भवन्ति ॥ छडाइ । अवहेडइ । मेल्लइ । उ-
स्सिकइ । रेअवइ । णिलुञ्छइ । धंसाडाइ । पक्षे । मुअइ ॥

दुःखे णिव्वेलः ॥ ९२ ॥

दुःखविषयस्य मुचेः णिव्वेल इत्यादेशो वा भवति ॥ णिव्वेलेइ ।
दुःखं मुञ्चतीत्यर्थः ॥

वञ्चेवेहव-वेलव-जूरवोमच्छाः ॥ ९३ ॥

वञ्चेतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति । वेहवइ । वेलवइ । जूरवइ ।
उमच्छइ । वञ्चइ ॥

रचेरुगगावह-विडविडाः ॥ ९४ ॥

रचेरुगगावहेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ उगाइ । अवहइ ।
विडविडाइ । रपइ ॥

समारचेरुवहत्थ-सारव-समार-केलायाः ॥ ९५ ॥

समारचेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ उवहत्थइ । सारवइ ।
समारइ । केलायइ । समारयइ ।

सिचेः सिञ्च-सिम्पौ ॥ ९६ ॥

सिञ्चेतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ सिञ्चइ । सिम्पइ । सेअइ ॥

मच्छः पुच्छः ॥ ९७ ॥

पृच्छेः पुच्छादेशो भवति ॥ पुच्छइ ॥

गर्जेरुक्कः ॥ ९८ ॥

गर्जतेरुक्क इत्यादेशो वा भवति । रुक्कइ । गज्जइ ॥

१ A B ०लोसिक०. २ B णिलुञ्छ०. ३ A मुंचते- स०. ४ B उस्सिकइ.
५ B णिव्व०. ६ B मुञ्चो ७ B णिव्वेलेइ. ८ B ०शा म०. ९ P ०निडाः.
१० P ०विडाइ. ११ A सिचे. १२ B वञ्छेः.

वृषे 'दिकः ॥ ९९ ॥

वृषकर्तृकस्य गर्जेर्दिक इत्यादेशो वा भवति । दिकइ । वृषभो गर्जति ।

राजेरग्व-छज्ज-सह-रीर-रेहाः ॥ १०० ॥

राजेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति ॥ अग्वइ । छज्जइ । सहइ । रीरइ । रेहइ । रायइ ॥

मंस्जेराचड्ड-णिउड्डं बुड्ड-खुप्पाः ॥ १०१ ॥

मज्जेतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ आचड्डइ । णिउड्डइ । बु-
ड्डइ । खुप्पइ । मज्जइ ॥

पुञ्जेरारोल-वमालौ ॥ १०२ ॥

पुञ्जेरेतावादेशौ वा भवतः । आरोलइ । वमालइ । पुञ्जइ ॥

लस्जेर्जीहः ॥ १०३ ॥

लज्जेतेर्जीह इत्यादेशो वा भवति । जीहइ । लज्जइ ॥

तिजेरोसुकः ॥ १०४ ॥

तिजेरोसुक इत्यादेशो वा भवति ॥ ओसुकइ । तेअणं ॥

मृजेरुगधुस-लुञ्छ-पुञ्छ-पुंस-फुंस-पुस-लुह-हुल-रोसाणाः १०५

मृजेरेते नवादेशा वा भवन्ति । उरुगधुसइ । लुञ्छइ । पुञ्छइ । पुं-
सइ । फुंसइ । पुसइ । लुहइ । हुलइ । रोसाणइ । पक्षे । मज्जइ ।

भजेर्वेमय-मुसुमूर-मूर-सूर-सूड-विर-पविरअं करञ्ज-

नीरञ्जाः ॥ १०६ ॥

भजेरेते नवादेशा वा भवन्ति । वेमयइ । मुसुमूरइ । मूरइ । सूरइ ।
सूडइ । विरइ । पविरअइ । करअइ । नीरअइ । मअइ ।

१ P B हवेदि^०. २ B 'शो भ^० ३ B गर्जतीत्यर्थः. ४ B 'शा भ^०. ५ P
सववे^०. ६ B 'छड्डड्डुड्डुड्डु^०. ७ B 'ते पंच. ८ B 'इ । बुड्डइ । खुड्डइ । खु^०.
९ B 'कुस^०. १० B मृजते^०. ११ Δ उग्वसइ. १२ B पुंसइ. १३ Δ 'विरञ्जनीर^०.

अनुव्रजेः पडिअगः ॥ १०७ ॥

अनुव्रजेः पडिअग इत्यादेशो वा भवति ॥ पडिअगइ । अणुवअइ ॥

अर्जेविदवः ॥ १०८ ॥

अर्जेविदव इत्यादेशो वा भवति ॥ विदवइ । अजइ ॥

युजो जुज्ज-जुज्ज-जुप्पाः ॥ १०९ ॥

युजो जुज्ज जुज्ज जुप्प इत्यादेशा भवन्ति ॥ जुज्जइ । जुज्जइ । जुप्पइ ॥

भुजो भुज्ज-जिम-जेम-कम्माण-समाण-चमढ-चड्डाः ॥ ११० ॥

भुज एतेषादेशा भवन्ति भुजइ जिमइ । जेमइ । कम्मेइ । अण्हइ । समाणइ । चमढइ । चड्डइ ।

वोपेन कम्मवः ॥ १११ ॥

वोपेन पुत्तस्य भुजेः कम्मव इत्यादेशो वा भवति ॥ कम्मवइ । उवहुअइ ॥

घटेर्गढः ॥ ११२ ॥

घटेर्गढ इत्यादेशो वा भवति ॥ गढइ । षड्डइ ॥

समो गलः ॥ ११३ ॥

सम्पूर्वस्य घटेर्गल इत्यादेशो वा भवति ॥ संगलइ । संघट्टइ ॥

हासेन स्फुटेर्मुः ॥ ११४ ॥

हासेन करणेन यः स्फुटिस्तस्य मुरादेशो वा भवति ॥ मुरइ । हासेन स्फुटति ॥

मण्डेशिञ्च-चिञ्चअ-चिञ्चिल्ल-रीड-टिविडिकाः ॥ ११५ ॥

मण्डेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति ॥ चिञ्चइ । चिञ्चअइ । चिञ्चिल्लइ । रीडइ । टिविडिकइ । मण्डइ ॥

१ B युजेरेते चय आदे०. २ B कम्मव ३ P भुज. ४ B घटइ. ५ B ०क्षो म०.
६ P मण्डे०. ७ P मण्डइ.

तुडेस्तोड-तुट-सुट-खुडोखुडोलुक-णिलुक-लुकोलूराः ॥ ११६ ॥

तुडेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ तोडइ । तुटइ । सुटइ । खुडइ । उ-
कखुडइ । उलुकइ । णिलुकइ । लुकइ । उलूरइ । तुडइ ॥

घूर्णो घुल-घोल-घुम्म-पहल्लाः ॥ ११७ ॥

घूर्णेरेते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ घुलइ । घोलइ । घुम्मइ ।
पहल्लइ ॥

विवृतेर्हंसः ॥ ११८ ॥

विवृतेर्हंस इत्यादेशो वा भवति ॥ हंसइ । विवट्टइ ॥

कथेरट्टः ॥ ११९ ॥

कथेरट्ट इत्यादेशो वा भवति ॥ अट्टइ । कट्टइ ॥

ग्रन्थो गण्डः ॥ १२० ॥

ग्रन्थेर्गण्ड इत्यादेशो भवति ॥ गण्डइ । गण्ठी ॥

मन्थेर्घुसल-विरोलौ ॥ १२१ ॥

मन्थेर्घुसल विरोल इत्यादेशौ वा भवतः ॥ घुसलइ । विरोलइ । मन्थइ ॥

ह्लादेरवअच्छः ॥ १२२ ॥

ह्लादेतेर्ण्यन्तस्याण्यन्तस्य च अवअच्छं इत्यादेशो भवति ॥ अवअ-
च्छइ । ह्लादेते । ह्लादयति वा । इकारो ण्यन्तस्यापि परिग्रहार्थः ॥

नेः सदो मज्जः ॥ १२३ ॥

निपूर्वस्य सदो मज्ज इत्यादेशो भवति ॥ अन्ता एत्थ गुमज्जइ ॥

छिदेर्दुहाव-णिच्छल्ल-णिज्झोड-णिज्वर-णिलूर-लूराः ॥ १२४ ॥

छिदेरेते षडादेशा वा भवन्ति ॥ दुहावइ । णिच्छल्लइ । णिज्झोडइ ।
णिज्वरइ । णिलूरइ । लूरइ । पक्षे । छिन्दइ ॥

१ B °णिलुक°. २ B °कोच्छूराः. ३ B णिलुकइ. ४ B लच्छूरइ. ५ B घूर्णेर्घु°

६ B ग्रन्थो ग°. ७ B °श्री म. ८ B °इ ॥ ल्हा°. ९ B ल्हा°. १० B °अल्थ°.

११ B सदेर्म°.

आङ्ग ओअन्दोद्दालौ ॥ १२५ ॥

आङ्ग युक्तस्य छिदेरोअन्द उद्दाल इत्यादेशौ वा भवतः ॥ ओअ-
न्दइ । उद्दालइ । अच्छिन्दइ ॥

मृदो मल-मढ-परिहृष्ट-खड्ड-चड्ड-मड्ड-पम्माडः ॥ १२६ ॥

मृद्रातेरेते सप्तादेशा भवन्ति ॥ मलइ । मढइ । परिहृष्टइ । खड्डइ ।
चड्डइ । मड्डइ । पम्माडइ ॥

स्पन्देश्चुलुचुलः ॥ १२७ ॥

स्पन्देश्चुलुचुल इत्यादेशो वा भवति ॥ चुलुचुलइ । फन्दइ ॥

निरः पदेर्वलः ॥ १२८ ॥

निर्पूर्वस्य पदेर्वल इत्यादेशो वा भवति ॥ निष्कवलइ । निष्पञ्जइ ॥

विसंवदेर्विअट्ट-विलोट्ट-फंसाः ॥ १२९ ॥

विसंपूर्वस्य वदेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ विअट्टइ । विलोट्टइ ।
फंसाइ । विसंवयइ ॥

शदो श्लेढ-पक्खोडौ ॥ १३० ॥

शीयतेरेतावादेशौ भवतः १. श्लेढइ । पक्खोडइ ।

आक्कन्देणीहरः ॥ १३१ ॥

आक्कन्देणीहर इत्यादेशो वा भवति ॥ णीहरइ । अक्कन्दइ ॥

खिदेर्जूर-विसूरी ॥ १३२ ॥

खिदेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ जूरइ । विसूरइ । खिजाइ ॥

रुधेरुत्थङ्गः ॥ १३३ ॥

रुधेरुत्थङ्ग इत्यादेशो वा भवति ॥ उत्थङ्गइ । रुन्धइ ॥

१ B आच्छिन्दइ २ A ०शा वा अ० ३ A निष्क० ४ B उद्दाल० ५ B ०इ ॥
विदे० ६ P ०रुत्थ० ७ P रुत्थ०

निषेधेर्हकः ॥ १३४ ॥

निषेधतेर्हक इत्यादेशो वा भवति ॥ हकइ । निसेहइ ॥

कुर्धेर्जूरः ॥ १३५ ॥

कुर्धेर्जूर इत्य्प्रदेशो वा भवति ॥ जूरइ । कुज्झइ ॥

जनो जा-जम्मौ ॥ १३६ ॥

जायतेर्जा जम्म इत्यादेशौ भवतः ॥ जाअइ । जम्मइ ॥

तनेस्तड तडु तडुव-विरल्लाः ॥ १३७ ॥

तनेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ तडइ । तडुइ । तडुवइ । विर-
ल्लइ । तणइ ॥

तृपस्थिप्यः ॥ १३८ ॥

तृप्यतेर्स्थिप्य इत्यादेशो भवति ॥ पिप्पइ ॥

उपसर्पेरल्लिअः ॥ १३९ ॥

उपपूर्वस्य सृपेः कृतगुणस्य अल्लिअ इत्यादेशो वा भवति ॥ अल्लि-
अइ । उवसणइ ॥

संतपेर्झङ्कः ॥ १४० ॥

संतपेर्झङ्क इत्यादेशो वा भवति ॥ झङ्कइ । पक्षे । संतप्पइ ।

व्यापेरोअग्गः ॥ १४१ ॥

व्याप्नोतेरोअग्ग इत्यादेशो वा भवति ॥ ओअग्गइ । वावेइ ॥

समापेः समाणः ॥ १४२ ॥

समाप्नोतेः समाण इत्यादेशो वा भवति ॥ समाणइ । समावेइ ॥

१ B 'ज्ञौ' वा भ° . २ A 'ते' स्थि° . ३ B 'पेर्ह' . ४ P B 'तृप्यतेर्झ°' .
५ B 'पेर्ह' . ६ B 'ल्ल' .

क्षिपेर्गलत्थाङ्कव-सोल्ल-पेल्ल-णोल्ल-लुह-हुल-परी-घत्ताः ॥ १४३ ॥

क्षिपेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ गलत्थइ । अङ्कवइ । सोल्लइ । पेल्लइ । णोल्लइ । हस्तरवे तु णुल्लइ । लुहइ । हुलइ । परीइ । घत्ताइ । खिवइ ॥

उत्क्षिपेर्गुल्लगुळ्छोत्थङ्गाल्लत्थोऽमुत्तोस्सिक्क-हक्खुवोः ॥ १४४ ॥

उत्पूर्वस्य क्षिपेरेते षड्वादेशा वा भवन्ति ॥ गुल्लगुळ्छइ । उत्थङ्गइ । अल्लत्थइ । उऽमुत्तइ । उत्सिक्कइ । हक्खुवइ । उक्खिवइ ॥

आक्षिपेर्णीरवः ॥ १४५ ॥

आङ्पूर्वस्य क्षिपेर्णीरव इत्यादेशो वा भवति ॥ णीरवइ । अक्खिवइ ॥

स्वपेः कमर्वस-लिस-लोट्टाः ॥ १४६ ॥

स्वपेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति । कमर्वसइ । लिसइ । लोट्टइ । सुअइ ॥

वेपेरायम्मायज्झौ ॥ १४७ ॥

वेपेरायम्म आयज्झ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ आयम्मइ । आयज्झइ । वेवइ ॥

विलपेर्झक्क-वडवडौ ॥ १४८ ॥

विलपेर्झक्क वडवड इत्यादेशौ वा भवतः ॥ झक्कइ । वडवडइ । विलवइ ॥

लिपो लिम्पः ॥ १४९ ॥

लिम्पतेलिम्प इत्यादेशो भवति ॥ लिम्पइ ॥

गुप्पोर्विर-णडौ ॥ १५० ॥

गुप्यतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ विरइ । णडइ । पक्षे । गुप्पइ ॥

१ P B °वे पु०. २ A गुल्लगु०. ३ P °ङ्गालत्थो. ४ A °त्तोस्सिक्कहक्खुवः.
५ B °हक्खुव्याः. ६ A B गुल्लगु०. ७ B हक्खुव्याः. ८ B कमर्वस०. ९ B लिप०.
१० P गुपेर्वि०.

कृपोवहो णिः ॥ १५१ ॥

कृपेः अवह इत्यादेशो ण्यन्तो भवति ॥ अवहवेइ । कृपां करो-
तीत्यर्थः ॥

प्रदीपेस्तेअव-सैन्दुम-सन्धुक्काम्भुत्ताः ॥ १५२ ॥

प्रदीप्यतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ तेअवइ । सन्दुमइ । स-
न्धुक्कइ । अम्भुत्तइ । पलीवइ ॥

लुभेः संभावः ॥ १५३ ॥

लुभ्यतेः संभाव इत्यादेशो वा भवति ॥ संभावइ । लुब्भइ ॥

क्षुभेः खउर-पडुँहौ ॥ १५४ ॥

क्षुभेः खउर पडुँह इत्यादेशौ वा भवतः ॥ खउरइ । पडुँहइ ।
खुब्भइ ॥

आङ्गे रभे रम्भ-ढवौ ॥ १५५ ॥

आङ्गः परस्य रभे रम्भ ढव इत्यादेशौ वा भवतः ॥ आरम्भइ । आ-
ढवइ । आरभइ ॥

उपालम्भेर्झ-पञ्चार-वेलवाः ॥ १५६ ॥

उपालम्भेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ झङ्गइ । पञ्चारइ । वेलवइ ।
उवाँलम्भइ ॥

अवेर्जम्भो जम्भा ॥ १५७ ॥

जृम्भेर्जम्भा इत्यादेशो भवति वेस्तु न भवति ॥ जम्भाइ । जम्भा-
अइ ॥ अवेरिति किम् । केलि-पसरो विअम्भइ ॥

१ B कृपोऽङ्ग°. २ B कृपे. ३ A सैन्दम°. ४ B पडुँहौ. ५ B पडुँह.
६ पडुँहइ. ७ A उपाल°. ८ B अम्भेज्.

भाराक्रान्ते नमोर्णिसुहः ॥ १५८ ॥

भाराक्रान्ते कर्तरि नमोर्णिसुह इत्यादेशो भवति ॥ णिसुहई । पक्षे ।
णवइ । भाराक्रान्तो नमतीत्यर्थः ॥

विश्रमेर्णिच्वा ॥ १५९ ॥

विश्राम्यतेर्णिच्वा इत्यादेशो वा भवति ॥ णिच्वाइ । वीसमइ ॥

आक्रमेरोहावोत्थारच्छुन्दाः ॥ १६० ॥

आक्रमेतेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ ओहावइ । उत्थारइ ।
छुन्दइ । अकमइ ॥

भमेष्टिरिटिल्ल-दुण्डुल्ल-ढण्डल्ल-चकम्म-भम्मड-भमड-भमाड-तल-

अण्ट-झण्ट-झम्प-भुम-गुम-फुम-फुस-दुम-दुस-परी-पराः ॥ १६१ ॥

भमेरेतेष्टादशादेशा वा भवन्ति ॥ टिरिटिल्लइ । दुण्डुल्लइ । ढण्डल्लइ ।
चकम्मइ । भम्मडइ । भमडइ । भमाडइ । तलअण्टइ । झण्टइ ।
झम्पइ । भुमइ । गुमइ । फुमइ । फुसइ । दुमइ । दुसइ । परीइ ।
पराइ । भमइ ॥

गमेरई-अइच्छाणुवज्जावज्जसोक्कुसोक्कुस-पच्चइ-पच्छन्द-णिम्म-

ह-णी-णीण-णीलुक्क-पदअ-रम्म-परिअल्ल-बोल-परिअल-

णिरिणास-णिवहावसेहावहराः ॥ १६२ ॥

गमेरेते एकविंशतिरादेशा वा भवन्ति ॥ अईइ । अइच्छइ । अणु-
वज्जइ । अवज्जसइ । उक्कुसइ । अक्कुसइ । पच्चइ । पच्छन्दइ । णि-
म्मइ । णीइ । णीणइ । णीलुक्कइ । पदअइ । रम्मइ । परिअल्लइ ।
बोलइ । परिअलइ । णिरिणासइ । णिवहइ । अवसेइ । अवहरइ ।

१ A B इ । भा०. २ B आक्रामे०. ३ B ओच्छार०. ४ B आक्रमेरे०. ५ B उच्छार०.
६ B भममडभममाडभमाडत०. ७ A हंड०. ८ B भमडइ । भममाडइ. ९ A हंडइ.
१० B वसज्जोक्कुस०. ११ B अवसज्जइ.

पक्षे । गच्छइ ॥ हम्मइ । णिहम्मइ । णीहम्मइ । आहम्मइ । पह-
म्मइ इत्येते तु हम्म गतावित्यस्यैव भविष्यन्ति ॥

आडा अहिपञ्चुअः ॥ १६३ ॥

आडा सहितस्य गमेः अहिपञ्चुअ इत्यादेशो वा भवति ॥ अहिप-
ञ्चुअइ । पक्षे । आगच्छइ ॥

समा अन्भिडः ॥ १६४ ॥

समा युक्तस्य गमेः अन्भिड इत्यादेशो वा भवति । अन्भिडइ ।
संगच्छइ ॥

अभ्याङ्गोम्मत्थः ॥ १६५ ॥

अभ्याङ्गभ्यां युक्तस्य गमेः उम्मत्थ इत्यादेशो वा भवति ॥ उम्मत्थइ ।
अन्भागच्छइ अभिमुखमागच्छतीत्यर्थः ।

प्रत्याङ्ग पलोट्टः ॥ १६६ ॥

प्रत्याङ्गभ्यां युक्तस्य गमेः पलोट्ट इत्यादेशो वा भवति ॥ पलोट्टइ ।
पश्चागच्छइ ॥

शमेः पडिसा-परिसामौ ॥ १६७ ॥

शमेरेनावदेशौ वा भवतः । पडिसाइ । परिसामइ । समइ ॥

रमेः संखुइ-खेडोब्भाव-किलिकिञ्च-कोट्टुम मोट्टाय-णीसर-

वेल्लाः ॥ १६८ ॥

रमतेरेतेषादेशा वा भवन्ति ॥ संखुइइ । खेडुइइ । उब्भावइ । किलि-
किञ्चइ । कोट्टुमइ । मोट्टायइ । णीसरइ । वेल्लइ । रमइ ।

पूरेरग्घाडाग्घवोद्धुमाङ्गुमाहिरेमाः ॥ १६९ ॥

पूरेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति ॥ अग्घाडइ । अग्घवइ । उद्धुमाइ ।
अङ्गुमइ । अहिरेमइ । पूरइ ॥

त्वरस्तुवर-जअडौ ॥ १७० ॥

त्वरतेरेतावादेशौ भवतः ॥ तुवरइ । जअडइ । तुवरन्तो । जअडन्तो ।

त्यादिशत्रोस्तूरः ॥ १७१ ॥

त्वरतेस्त्यादौ शतरि च तूर इत्यादेशो भवति ॥ तूरइ । तूरन्तो ॥

तुरोत्यादौ ॥ १७२ ॥

त्वरतेत्यादौ तुर आदेशो भवति ॥ तुरिओ । तुरन्तो ॥

क्षरः खिर-क्षैर-पज्झर-पच्चड-णिच्चैल-णिट्ठुआः ॥ १७३ ॥

क्षरेरेते षड् आदेशा भवन्ति ॥ खिरइ । क्षैरइ । पज्झरइ । पच्चडइ ।
णिच्चैलइ । णिट्ठुअइ ॥

उच्छल उत्थँल्लः ॥ १७४ ॥

उच्छलतेउत्थँल्ल इत्यादेशो भवति ॥ उत्थँल्लइ ॥

विगलेस्थिप्प-णिट्ठुहौ ॥ १७५ ॥

विगलतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ थिप्पइ । णिट्ठुहइ । विगलइ ॥

दलि-वल्लयोर्विसट्ट-वम्फौ ॥ १७६ ॥

दलेर्वलेश्च यथासंख्यं विसट्ट वम्फ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ विसट्टइ ।
वम्फइ । पक्षे । दलइ । वलइ ॥

भ्रंशेः फिड-फिट्-फुड-फुट्-चुक-भुल्लाः ॥ १७७ ॥

भ्रंशेरेते षड्देशा वा भवन्ति ॥ फिडइ । फिट्इ । फुडइ । फुट्इ ।
चुकइ । भुल्लइ । पक्षे । भंसइ ॥

नशोर्णैरणास-णिवहावसेह-पडिसा-सेहावहराः ॥ १७८ ॥

नशेरेते षड्देशा वा भवन्ति ॥ गिरैणासइ । णिवहइ । अवसेहइ ।
पडिसाइ । सेहइ । अवहरइ । पक्षे । नस्सइ ॥

अवात्काशो वासः ॥ १७९ ॥

अवात्परस्य काशो वास इत्यादेशो भवति ॥ ओवासइ ॥

संदिशेरप्पाहः ॥ १८० ॥

संदिशतेरप्पाह इत्यादेशो वा भवति ॥ अप्पाहइ । संदिसइ ॥

दृशो निअच्छ-पेच्छावयच्छावयज्झ-वैज्ज-सव्वव-देक्खौअक्खा-

वैक्खावअक्ख-पुलोअ-पुलअ-निआवआस-पासाः ॥ १८१ ॥

दृशेरेते पञ्चदशदेशा भवन्ति ॥ निअच्छइ । पेच्छइ । अवयच्छइ ।
अवयज्झइ । वैज्जइ । सव्ववइ । देक्खइ । ओअक्खइ । अवैक्खइ ।
अवअक्खइ । पुलोएइ । पुलंएइ । निअइ । अवआसइ । पासइ ॥
निज्झाअइ इति तु निर्ध्यायतेः स्वरादत्यन्ते भविष्यति ॥

स्पृशः फास-फंस-फरिस-छिव-छिहालुङ्गालिहाः ॥ १८२ ॥

स्पृशेरेते सप्त आदेशा भवन्ति ॥ फासइ । फंसइ । फरिसइ । छि-
वइ । छिहइ । आलुङ्गइ । आलिहइ ॥

१ B गिरिणा^०. २ A B गिरिणा^०. ३ B ^०चअसखवदे^०. ४ B ^०चक्खा^०.
५ B ^०पुलोए^०. ६ B ^०न्ति वा. ७ B चज्ज^०. ८ B सज्ज^०. ९ B अच^०. १० B
^०अत्र. ११ B निपूर्वस्य ध्यायतेः स्वरादत्यन्ते भवे^०.

प्रविशो रिअः ॥ १८३ ॥

प्रविशोः रिअ इत्यादेशो वा भवति ॥ रिअइ । पविसइ ॥

प्रान्मुश-मुषोर्मुसः ॥ १८४ ॥

प्रात्परयोर्मृशतिमुष्णात्योर्मुस इत्यादेशो भवति ॥ पम्मुसइ । प्रमु-
शति । प्रमुष्णाति^१ वा ॥

पिषेर्णिवह-णिरिणास-णिरिणैज्ज-रोञ्च-चट्ठाः ॥ १८५ ॥

पिषेरेते पञ्चादेशा भवन्ति वा ॥ णिवहइ । णिरिणासइ । णिरिणैज्जइ ।
रोञ्चइ । चट्ठइ । पक्षे । पीसइ ॥

भवेर्भुकः ॥ १८६ ॥

भवेर्भुक इत्यादेशो वा भवति ॥ भुकइ । भसइ ॥

कृषेः कर्हु-साअट्ठाञ्जाणञ्जायञ्छाइञ्छाः ॥ १८७ ॥

कृषेरेते षष्ठादेशा वा भवन्ति ॥ कर्हुइ । साअट्ठइ । अञ्जइ । अण-
ञ्छइ । अयञ्छइ । आइञ्छइ । पक्षे । करिसइ ॥

असावक्खोडः ॥ १८८ ॥

असिविषयस्य कृषेरक्खोड इत्यादेशो भवति ॥ अक्खोडेइ । असिं
कोशात्कर्षतीत्यर्थः ॥

गवेपेर्दुण्डुल-डण्ढोल-गमेस-घत्ताः ॥ १८९ ॥

गवेपेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ दुण्डुलइ । डण्ढोलइ । गमे-
सइ । घत्तइ । गवेसइ ॥

१ B °मुष्णाति ॥ २ B °णिवहइ°. ३ B °णिरिज्ज°. ४ B कट्ठ°. ५ B °साअट्ठा°.

६ B साअट्ठइ * B °क्खोडइ.

श्लिषेः सामग्गावयास-परिअन्ताः ॥ १९० ॥

श्लिष्येनेरेते अय आदेशा वा भवन्ति ॥ सामग्गइ । अवयासइ ।
परिअन्तइ । सिलेसइ ॥

अक्षेओप्पडः ॥ १९१ ॥

अक्षेओप्पड इत्यादेशो वा भवति ॥ ओप्पडइ । मक्खइ ॥

काह्वेराहाहिलङ्गाहिलङ्ग-वच्च-वम्फ-मह-सिह-विलुम्पोः ॥ १९२ ॥

काह्वेरेनेष्टादेशा वा भवन्ति ॥ आह्वइ । अहिलङ्गइ । अहिलङ्गइ ।
वच्चइ । वम्फइ । महइ । सिहइ । विलुम्पइ । कङ्गइ ॥

प्रतीक्षेः सामय-विहीर-विरमालाः ॥ १९३ ॥

प्रतीक्षेरेते अय आदेशा वा भवन्ति ॥ सामयइ । विहीरइ । विरमा-
लइ । पडिक्खइ ॥

तक्षेस्तच्छ-चच्छ-रम्प-रम्फाः ॥ १९४ ॥

तक्षेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ तच्छइ । चच्छइ । रम्पइ ।
रम्फइ । तक्खइ ॥

विकसेः कोआस-वोसट्ठौ ॥ १९५ ॥

विकसेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ कोआसइ । वोसट्ठइ । विअसइ ॥

हसेर्गुञ्जः ॥ १९६ ॥

हसेर्गुञ्ज इत्यादेशो वा भवति ॥ गुञ्जइ । इसइ ॥

संसेल्हस-डिम्भौ ॥ १९७ ॥

संसेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ रुहसइ । परिल्हसइ । सलिल-वसणं ।
डिम्भइ । संसइ ॥

१ B "अत्ता". २ A "श्लिषे". ३ B "अत्तइ". ४ A "मृक्षेओ". ५ A "लुम्फा". ६ A वा-
दिह. B आहाइ. ७ A "लुम्फइ". ८ A "रफा". ९ B "इ". सलिलवसणं डिम्भइ.

असेर्दर-बोज्ज-वज्जाः ॥ १९८ ॥

असेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ डरइ । बोज्जइ । वज्जइ । तसइ ॥

न्यसो णिम-णुमौ ॥ १९९ ॥

न्यस्यतेरेतावादेशौ भवतः ॥ णिमइ । णुमइ ॥

पर्यसः पलोद्व-पल्लइ-पल्लत्थाः ॥ २०० ॥

पर्यस्यतेरेते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ पलोद्वइ । पल्लइ । पल्लत्थइ ॥

निःअसेर्झङ्गः ॥ २०१ ॥

निःअसेर्झङ्ग इत्यादेशो वा भवति ॥ झङ्गइ । नीससइ ॥

उल्लसेरुसलोमुम्भ-णिल्लस-पुलआअ-गुज्जोल्लारोआः ॥ २०२ ॥

उल्लसेरेते चत्वारो आदेशा वा भवन्ति ॥ ऊसलइ । ऊसुम्भइ । णिल्लसइ ।

पुलआअइ । गुज्जोल्लइ । इत्त्वत्वे तु । गुज्जुल्लइ । आरोअइ । उल्लसइ ।

भासेर्भिसः ॥ २०३ ॥

भासेर्भिस इत्यादेशो वा भवति ॥ भिसइ । भासइ ॥

असेर्धिसः ॥ २०४ ॥

असेर्धिस इत्यादेशो वा भवति ॥ धिसइ । नसइ ॥

अवाद्वाहेर्वाहः ॥ २०५ ॥

अवात्परस्य गाहेर्वाह इत्यादेशो वा भवति ॥ ओवाहइ । ओगाहइ ॥

आरुहेश्वड-वल्लग्गौ ॥ २०६ ॥

आरुहरेतावादेशौ वा भवतः ॥ वडइ । वल्लग्गइ । आरुइइ ॥

मुहेर्गुम्म-गुम्मडौ ॥ २०७ ॥

मुहेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ गुम्मइ । गुम्मडइ । मुज्झइ ॥

दहेरहिऊललुह्वौ ॥ २०८ ॥

दहेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ अहिऊलइ । आलुह्वइ । उहइ ।

ग्रहो वल-गेण्ह-हर-पङ्ग-निरुवाराहिपञ्चुआः ॥ २०९ ॥

ग्रहेरेते षडादेशा भवन्ति ॥ वलइ । गेण्हइ । हरइ । पङ्गइ । निरुवा-
रइ । अहिपञ्चुअइ ॥

क्त्वा-तुम्-तव्येषु घेत् ॥ २१० ॥

ग्रहः क्त्वातुम्तव्येषु घेत् इत्यादेशो भवति ॥ क्त्वा । घेत्तूण ।
घेत्तुआण ॥ कचिन्न भवति । गेण्हिअ ॥ तुम् । घेत्तुं ॥ तव्य । घे-
त्तव्वं ॥

वचो वोत् ॥ २११ ॥

वक्तेर्वोत् इत्यादेशो भवति क्त्वातुम्तव्येषु ॥ वोत्तूण । वोत्तुं । वोत्तव्वं ॥

रुद-भुज-मुचां तोन्त्यस्य ॥ २१२ ॥

एषामन्त्यस्य क्त्वातुम्तव्येषु तो भवति ॥ रोत्तूण । रोत्तुं । रोत्तव्वं ॥
भोत्तूण । भोत्तुं । भोत्तव्वं ॥ भोत्तूण । भोत्तुं । भोत्तव्वं ॥

दृशस्तेन दृः ॥ २१३ ॥

दृशोन्त्यस्य तकारेण सह द्विरुक्तष्टकारो भवति ॥ दृदूण । दृदुं ।
दृदव्वं ॥

औः कुमो भूत-भविष्यतोश्च ॥ २१४ ॥

कुमोन्त्यस्य आ इत्यादेशो भवति भूतभविष्यत्कालयोश्चकारान्
क्त्वातुम्तव्येषु च ॥ काहीअ । अकार्षीत् । अकरोत् । चकार आ ॥
काहिइ । करिष्यति । कर्ता वा ॥ क्त्वा । काऊण ॥ तुम् । काअं ॥
तव्य । कायव्वं ॥

१ B °बुइ. २ B ग्रहे. ३ A B घेत्तूण. ४ A °वोदादे°. ५ P मृद° ६ B तो°,
७ B °षु परतः तो. ८ A ठ.. ९ P आ कु°. १० A °व्यतेक्ष.

गमिष्यमासां छः ॥ २१५ ॥

एषामन्त्यस्य छो भवति ॥ गच्छइ । इच्छइ । जच्छइ । अच्छइ ॥

छिदि-भिदो न्दः ॥ २१६ ॥

अनयोरन्त्यस्य नकाराक्रान्तो दकारो भवति । छिन्दइ । भिन्दइ ॥

युध-बुध-गृध-कुध-सिध-मुहां ज्ञः ॥ २१७ ॥

एषामन्त्यस्य द्विरुक्तो हो भवति ॥ जुज्ञइ । बुज्जइ । गिज्जइ । कुज्जइ । सिज्जइ । मुज्जइ ॥

रुधो न्ध-म्भौ च ॥ २१८ ॥

रुधोन्त्यस्य न्ध-म्भ इत्येतौ चकारात् ज्ञश्च भवति ॥ रुन्धइ । रुम्भइ । रुज्जइ ॥

सद-पतोर्दः ॥ २१९ ॥

अनयोरन्त्यस्य ङो भवति ॥ सङ्गइ । पङ्गइ ॥

कथ-वर्धां ङः ॥ २२० ॥

अनयोरन्त्यस्य ङो भवति ॥ कङ्गइ । वङ्गइ । पवय-कलयलो । परिअ-ङ्गइ । लायण्णं ॥ बहुवचनात् वृधेः कृतगुणस्य वर्धेऽर्थाविशेषेण ग्रहणम् ॥

वेष्टेः ॥ २२१ ॥

वेष्टे वेष्टने इत्यस्य धातोः कगटङ्ग इत्यादिना [२.७७.] षलोपेन्त्यस्य ङो भवति ॥ वेष्टइ । वेष्टिज्जइ ॥

समो छः ॥ २२२ ॥

संपूर्वस्य वेष्टेतेरन्त्यस्य द्विरुक्तो लो भवति ॥ संवेष्टइ ॥

वोदः ॥ २२३ ॥

उदः परस्य वेष्टेतेरन्त्यस्य लो वा भवति ॥ उव्वेष्टइ । उव्वेष्टइ ॥

१ A °मंतस्य. २ P भवन्ति. ३ A °इतस्य. ४ A वेष्ट. B वेष्टे. ५ A विष्टि.
६ B वेष्टेर्.

स्विदां ज्ञः ॥ २२४ ॥

स्विदिप्रकाराणामन्त्यस्य द्विरुक्तो जो भवति ॥ सञ्चङ्ग-सिञ्जिरीए ।
संपञ्जइ । सिञ्जइ ॥ बहुवचनं प्रयोगानुसरणार्थम् ॥

व्रज-नृत-मदां चः ॥ २२५ ॥

एषामन्त्यस्य द्विरुक्तश्चो भवति ॥ वचइ । नचइ । मचइ ॥

रुद-नमोर्वः ॥ २२६ ॥

अनयोरन्त्यस्य वो भवति ॥ रुवइ । रोवइ । नैवइ ॥

उद्विजः ॥ २२७ ॥

उद्विजतेरन्त्यस्य वो भवति ॥ उव्विवइ । उव्वेवो ॥

खाद-धावोर्लृक् ॥ २२८ ॥

अनयोरन्त्यस्य लृग् भवति ॥ खाइ । खाअइ । खाहिइ । खौड ।
धाइ । धाहिइ । धौड ॥ बहुलाधिकाराद्वर्तमानाभविष्यद्विध्याद्येकव-
चन एव भवति तेनेह न भवति । खादन्ति । धावन्ति ॥ कचिअ
भवति । धावइ पुरओ ॥

सृजो रः ॥ २२९ ॥

सृजो धातोरन्त्यस्य रो भवति ॥ निस्तिरइ । वोस्तिरइ । वोसिरामि ॥

शकादीनां द्वित्वम् ॥ २३० ॥

शकादीनामन्त्यस्य द्वित्वं भवति ॥ शक् । सकइ ॥ जिम् । जिम्मइ ॥
लग् । लग्गइ ॥ मग् । मग्गइ ॥ कुप् । कुप्पइ ॥ नग् । नस्सइ ॥
अद् । परिअट्टइ ॥ लुद् । पलोट्टइ ॥ तुद् । तुट्टइ ॥ नद् । नट्टइ ॥
सिब् । सिव्वइ । इत्यादि ।

१ A मंतस्य. २ A रंतस्य. ३ P णइ. ४ B खाओ. ५ B इ; धाअइ । धाहिं.
६ B धाओ. ७ A B सिब् । सिधर.

स्फुटि-चलेः ॥ २३१ ॥

अनयोरन्त्यस्य द्वित्वं वा भवति ॥ फुट् इ फुट् इ । चल इ चल इ ॥

प्रादेर्मीलेः ॥ २३२ ॥

प्रादेः परस्य मीलेरन्त्यस्य द्वित्वं वा भवति ॥ पमिल इ पमील इ । निमिल इ निमील इ । संमिल इ संमील इ । उम्मिल इ उम्मील इ ॥ प्रादे-
रिति किम् । मील इ ॥

उवर्णस्यावः ॥ २३३ ॥

धातोरन्त्यस्योवर्णस्य अवादेशो भवति ॥ न्हृ इ । निण्हव ई ॥ हु । निहव इ ॥ क्यु इ । कव इ ॥ ख । रव इ ॥ कु । कव इ ॥ सू । सव इ । पसव इ ॥

ऋवर्णस्यारः ॥ २३४ ॥

धातोरन्त्यस्य ऋवर्णस्य अरादेशो भवति ॥ कर इ । खर इ । मर ई । वर इ । सर इ । हर इ । तर इ । जर इ ॥

वृषादीनामरिः ॥ २३५ ॥

वृष इत्येवंप्रकाराणां धातूनाम् ऋवर्णस्य अरिः इत्यादेशो भवति ॥ वृष् । वरिस इ ॥ कृष् । करिस ई । मृष् । मरिस इ ॥ हृष् । हरिस इ ॥
षेषामरिरादेशो दृश्यते ते वृषादयः ॥

रूषादीनां दीर्घः ॥ २३६ ॥

रूष इत्येवंप्रकाराणां धातूनां स्वरस्य दीर्घो भवति ॥ रूस इ । तूस इ । सूस इ । दूस इ । पूस इ । सीस इ । इत्यादि ॥

गुवर्णस्य गुणः ॥ २३७ ॥

धातोरिवर्णस्योवर्णस्य च कित्यपि गुणो भवति ॥ जेऊण । नेऊण ।

१ A °मीलः. २ A उमीलइ. ३ B °शो वा म°. ४ P B °इ । नि°. ५ A °रितस्य. ६ A °इ । स°. ७ B °इ । दृष् । दरिसइ । मृ°.

नेइ । नेन्ति । उडेइ । उडेन्ति । मोत्तूण । सोऊण ॥ कचिन्न भवति ।
नीओ । उड्डीणो ॥

स्वराणां स्वराः ॥ २३८ ॥

धातुषु स्वराणां स्थाने स्वरा बहुलं भवन्ति ॥ हवइ । हिवइ ॥ चि-
णइ । चुणइ । सहइणं । सहइणं ॥ धावइ । धुवइ ॥ रुवइ । रोवइ ॥
कचिन्नित्यम् । देइ । लेइ । विहेइ । नासइ ॥ आर्षे । बेमि ॥

व्यञ्जनाददन्ते ॥ २३९ ॥

व्यञ्जनान्नादातोरेन्ते अकारो भवति ॥ भमई । हसइ । कुणइ । चुम्बइ ।
भणइ । उवसमइ । पावइ । सिञ्चइ । रुन्धइ । मुसइ । इरइ । करइ ॥
शब्दोदीनां च प्रायः प्रयोगो नास्ति ॥

स्वरादनतो वा ॥ २४० ॥

अकारान्तवर्जितास्वराणादातोरेन्ते अकारागमो वा भवति ॥ पाइ
पाअइ । धाइ धाअइ । जाइ जाअइ । झाइ झाअइ । जम्माइ जम्मा-
अइ । उव्वाइ उव्वाअइ । मिलाइ मिलाअइ । विकेइ विकेअइ । हो-
ऊण होईऊण । अनत इति किम् । चिइच्छइ । दुगुच्छइ ॥

चि-जि-श्रु-हु-स्तु-लू-पू-धूर्गा णो ह्रस्वश्च ॥ २४१ ॥

च्यादीनां धातूनामन्ते णकारागमो भवति एषां स्वरस्य चै ह्रस्वो
भवति ॥ चि । चिणइ ॥ जि । जिणइ ॥ श्रु । सुणइ ॥ हु । हुणइ ॥
स्तु । शुणइ ॥ लू । लुणइ ॥ पू । पुणइ ॥ धूर्ग । धुणइ ॥ बहु-
लाधिकारात्कचिद्विकल्पः । उञ्चिणइ । उञ्चेइ ॥ जेऊण । जिणिऊण ॥
जयइ । जिणइ ॥ सोऊण । सुणिऊण ।

न वा कर्म-भावे ल्वः क्यस्य च लृक् ॥ २४२ ॥

क्यादीनां कर्मणि भावे च वर्तमानानामन्ते द्विरुक्तो वकारागमो

१ A °इ । कणइ । लु° । २ B श्वा° । ३ A P होअऊण । ४ B °हु° ५ P B च
दीर्घस्य ऋ° । ६ B हु° ७ B °इ क्वै° ।

वा भवति तत्सन्नियोगे च क्यस्य लुक् ॥ चिठ्वइ चिणिज्जइ । जि-
ठ्वइ जिणिज्जइ । सुठ्वइ सुणिज्जइ । हुठ्वइ हुणिज्जइ । धुठ्वइ धु-
णिज्जइ । लुठ्वइ लुणिज्जइ । पुठ्वइ पुणिज्जइ । धुठ्वइ धुणिज्जइ ॥
एवं भविष्यति । चिठ्विहिइ । इत्यादि ॥

म्मश्चेः ॥ २४३ ॥

चिगः कर्मणि भावे च अन्ते संयुक्तो भो वा भवति तत्सन्नियोगे^१
क्यस्य च लुक् ॥ चिम्मइ । चिठ्वइ । चिणिज्जइ ॥ भविष्यति ।
चिम्मिहिइ । चिठ्विहिइ । चिणिहिइ ॥

हन्तृनोन्त्यस्य ॥ २४४ ॥

भैनयोः कर्मभावेऽन्त्यस्य द्विरुक्तो भो वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य
च लुक् ॥ हम्मइ हुणिज्जइ । खम्मइ खणिज्जइ ॥ भविष्यति । हम्मि-
हिइ हुणिहिइ । खम्मिहिइ खणिहिइ ॥ बहुलाधिकाराद्धन्तेः कर्तर्ये-
पि ॥ हम्मइ । हन्तीत्यर्थः ॥ कचिन्न भवति ॥ हन्तृत्वं । हन्तूर्णं ।
हओ ॥

ब्भो दुह-लिह-वह-रुधामुच्चातः ॥ २४५ ॥

दुहादीनामन्त्यस्य कर्मभावे द्विरुक्तो भो वा भवति तत्सन्नियोगे
क्यस्य च लुक् वहेरकारस्य च षकारः ॥ दुब्भइ दुहिज्जइ । लिब्भइ ।
लिहिज्जइ । वुब्भइ वहिज्जइ । रुब्भइ रुन्धिज्जइ । भविष्यति । दुब्भि-
हिइ दुहिहिइ । इत्यादि ॥

दहो ज्ञः ॥ २४६ ॥

दहोन्त्यस्य कर्मभावे द्विरुक्तो भो वा भवति^२ तत्सन्नियोगे क्यस्य च
लुक् ॥ ढहइ । ढहिज्जइ । भविष्यति । ढहिहिइ । ढहिहिइ ॥

१ B 'भे च क्यस्य लुक्'. २ A 'नोन्त्यस्य'. ३ A 'इते लुक्' कर्मणि भावे चांते संयुक्तो
भो वा भ'. ४ B 'हन्तृ'. ५ A 'मन्त्यस्य'. ६ B 'हओ'. ७ B 'हम्मइ'. ८ A 'न्त्यस्य-
९ B 'हओ'. १० B 'तित्त्वं'. ११ PB 'दहि'. १२ A 'हन्तृत्वं'.

बन्धो न्धः ॥ २४७ ॥

बन्धेर्धातोर्न्त्यस्य न्ध इत्यवयवस्य कर्मभावे ज्ञो वा भवति तत्सन्नि-
योगे क्यस्य च लुक् ॥ बज्झइ । बन्धिज्झइ ॥ भविष्यति । बज्झिहिइ ।
बन्धिहिइ ॥

समनूपादुधेः ॥ २४८ ॥

समनूपेभ्यः परस्य रुधेर्न्त्यस्य कर्मभावे ज्ञो वा भवति तत्सन्नि-
योगे क्यस्य च लुक् ॥ संरुज्झइ । अणुरुज्झइ । उवरुज्झइ । पक्षे ।
संरुन्धिज्झइ । अणुरुन्धिज्झइ । उवरुन्धिज्झइ ॥ भविष्यति । संरुज्झि-
हिइ । संरुन्धिहिइ । इत्यादि ॥

गमादीनां द्वित्वम् ॥ २४९ ॥

गमादीनामन्त्येस्य कर्मभावे द्वित्वं वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च
लुक् ॥ गम् । गम्मइ । गमिज्झइ ॥ हस् । हस्सइ । हसिज्झइ ॥ भण् ।
भण्णइ । भणिज्झइ । लुप् । लुप्पइ । लुविज्झइ ॥ रुद-नमोर्वः [४.२२६]
इति कृतवकारादेशो रुदिरत्र पठ्यते । रुव् । रुव्वइ । रुविज्झइ ॥
लभ् । लब्भइ । लहिज्झइ ॥ कथ् । कत्थइ । कहिज्झइ ॥ भुज् । भु
ज्झइ । भुज्जिज्झइ ॥ भविष्यति । गम्मिहिइ । गमिहिइ । इत्यादि ॥

हृ-कुं-तु-ज्जामीरः ॥ २५० ॥

षष्ठामन्त्यस्य ह्रि इत्यादेशो वा भवति तत्सन्नियोगे च क्यलुक् ॥
हीरइ हरिज्झइ । कीरइ करिज्झइ । तीरइ तरिज्झइ । जीरइ जरिज्झइ ॥

अर्जेर्विढप्पः ॥ २५१ ॥

अन्त्यस्येति निवृत्तम् । अर्जेर्विढप्प इत्यादेशो वा भवति तत्सन्नियोगे
क्यस्य च लुक् ॥ विढप्पइ । पक्षे । विढविज्झइ । अज्जिज्झइ ॥

१ A °रन्त्य, २ B °लस्याव°, ३ B वज्झेहिइ, ४ B रुवे क°, ५ A °मन्त्य, ६ P भ-
ण्णए । भणिज्झए, ७ A °दित्यत्र प°, B °दिरत्रोच्यते, ८ B रुविज्झइ, ९ B °कृ°,
१० P °गे क्यलुक् च, B °गे क्यस्य च लुक्.

हो णव्व णज्जौ ॥ २५२ ॥

जानातेः कर्मभावे णव्व णज्ज इत्यादेशो वा भवति तत्सन्नियोमे क्यस्य च लुक् ॥ णव्वइ णज्जइ । पक्षे । आणिज्जइ । मुणिज्जइ ॥
म-ज्ञोर्णः [२.४२] इति णादेशो तु । णाइज्जइ ॥ नन्पूर्वकस्य ।
अणाइज्जइ ॥

व्याहुरेवाहिप्पः ॥ २५३ ॥

व्याहुरतेः कर्मभावे वाहिप्प इत्यादेशो वा भवति तत्सन्नियोमे क्यस्य
च लुक् ॥ वाहिप्पइ । वाहरिज्जइ ॥

आरभेराढप्पः ॥ २५४ ॥

आरपूर्वस्य रभेः कर्मभावे आढप्प इत्यादेशो वा भवति केयस्य च
लुक् ॥ आढप्पइ । पक्षे । आहवीअइ ॥

स्त्रिह-सिचोः सिप्पः ॥ २५५ ॥

अनयोः कर्मभावे सिप्प इत्यादेशो भवति केयस्य च लुक् ॥ सिप्पइ ।
स्त्रिच्यते । सिच्यते वा ॥

ग्रहेर्घेप्पः ॥ २५६ ॥

ग्रहेः कर्मभावे घेप्प इत्यादेशो वा भवति केयस्य च लुक् ॥ घेप्पइ ।
गिण्हिज्जइ ॥

स्पृशोऽछिप्पः ॥ २५७ ॥

स्पृशतेः कर्मभावे छिप्पादेशो वा भवति क्यलुक् च ॥ छिप्पइ ।
छिविज्जइ ॥

१ A °पूर्वस्य २ P B क्यलुक् च । ३ B सेदं. ४ A °शो वा भं.
५ B गेहिहं.

केनाङ्कुणादयः ॥ २५८ ॥

अङ्कुणादयः शब्दा आक्रमिप्रभृतीनां धातूनां स्थाने केन सह वा निपात्यन्ते ॥ अङ्कुणो । आक्रान्तः ॥ उकोसं । उत्कृष्टम् ॥ फुडं । स्पष्टम् । धोलीणो । अतिक्रान्तः ॥ वोसेट्टो । विकसितः ॥ निसुट्टो । निपातितः ॥ लुगो । रुग्णः ॥ लिहको । नष्टः ॥ पम्हुट्टो । प्रमृष्टः प्रमुषितो वा ॥ विहत्तं । अर्जितम् ॥ छित्तं । स्पृष्टम् ॥ निमिअं । रथापितम् ॥ चक्खिअं । आस्वादितम् ॥ लुअं । लूनम् ॥ जहं । त्यक्तम् ॥ ज्ञोसिअं । क्षिप्तम् ॥ निच्छूढं । वेडुत्तम् ॥ पल्हत्थं पलोढं च । पर्यस्तम् ॥ हीसमणं । हेषितम् । इत्यादि ॥

धातवोर्थान्तरेपि ॥ २५९ ॥

उक्तादर्थादर्थान्तरेपि धातवो वर्तन्ते ॥ बलिः प्राणने पठितः खादनेपि वर्तते । बलइ । खादति प्राणनं करोति वा ॥ एवं कलिः संख्याने संज्ञानेपि । कलइ । जानाति संख्यानं करोति वा ॥ रिगिर्गतौ प्रवेशेपि ॥ रिगेइ । प्रविशति गच्छति वा ॥ कांक्षते-वम्फ आदेशः प्राकृते । वम्फइ । अस्यार्थः । ईच्छति खादति वा ॥ फकतेस्थक आदेशः । थकइ । नीचां गतिं करोति विलम्बयति वा ॥ विलप्युपालम्भ्योर्झङ्ग आदेशः । झङ्गइ । विलपेति उपालभते भाषते वा ॥ एवं पडिवालेइ^१ । प्रतीक्षते रक्षति वा ॥ केचित् कैश्चिदुपसर्गेर्नित्यम् । पहरइ । युध्यते ॥ संहरइ । संवृणोति ॥ अणुहरइ । सदृशीभवति ॥ नीहरइ । पुरीषोत्सर्गं करोति ॥ विहरइ । कीडति ॥ आहरइ । खादति ॥ पडिहरइ । पुनः पूरयति ॥ परिहरइ । त्यजति ॥ उवहरइ । पूजयति ॥ वाहरइ । आवहयति ॥ पवसइ । देशान्तरं गच्छति ॥ उचुं^२पइ । चटति ॥ उलुहइ । निःसरति ॥

१ A "नाऽङ्कुणा". २ B सह नि" ३ A अङ्कुणो. ४ B "सङ्को. ५ B "सुङ्को. ६ A वेदत्तं. ७ A लुअं ८ A रथापिअं. ९ P उद्धृतं. १० B पलोढं. ११ P रिगिइ. B रिगइ. १२ B पूच्छति. १३ B विहव". १४ A "पालभे झङ्ग". P "पालभ्यो". १५ A "पइ. १६ P B "वालइ. १७ A क्षीणाति. १८ P वचुप्पइ. १९ B "ति । अथ शीरसेनौ ॥ तो".

तो दोनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य ॥ २६० ॥

शौरसेन्यां भाषायामनादावपदादौ वर्तमानस्य तकारस्य दकारो भवति न चैदसौ वर्णान्तरेण संयुक्तो भवति ॥ तदो पूरिद-भदिञ्चने मारुदिना मन्तिदो ॥ एतस्मात् । एदाहि । एदाओ ॥ अनादाविति किम् । तथा करेथ अथा तस्स राङ्गो अणुकम्पणीआ भोमि ॥ अयुक्तस्येति किम् । मसो । अप्येवत्तो । असंभावित्-सकारं । इला सञ्जन्तले ॥

अधः क्वचित् ॥ २६१ ॥

वर्णान्तरस्याधोवर्तमानस्य तस्य शौरसेन्यां दो भवति । क्वचिद्व्या-
मुस्तारेण ॥ महन्दो । निचिन्दो । अन्वेउरं ॥

वादेस्तावति^१ ॥ २६२ ॥

शौरसेन्यां तावच्छब्दे आदेस्तकारस्य दो वा भवति ॥ दाव । ताव ॥

ओं आमन्त्र्ये सौ वेनो नः ॥ २६३ ॥

शौरसेन्यामिनो नकारस्य आमन्त्र्ये सौ परे आकारो वा भवति ॥
भो क्खुइआ । सुहिआ । पक्षे । भो तवस्सि । भो मणस्सि ॥

मो वा ॥ २६४ ॥

शौरसेन्यामामन्त्र्ये सौ परे नकारस्य मो वा भवति ॥ भो रायं । भो
विअयवस्मं । सुक्कम्भं भयवं कुसुमावह । भयवं तित्थं पवत्तेह ।
पक्षे । सयल-लोअ-अन्तेआरि भयवं ह्रुदयह ॥

भवद्भगवतोः ॥ २६५ ॥

आमन्त्र्य इति निवृत्तम् । शौरसेन्यामनयोः सौ परे नस्य भो भवति ॥
किं एतद्भवं हिदण चिन्तेदि । एदु भवं । समणे भगवं महावीरे ॥

१ P °क्षेण मारुदिना म° . २ A अज्जउ° . ३ B °ति शौरसेन्यां ॥ ६२ ॥ ताव° .
४ A आमन्त्र्ये . ५ P भो सुहिआ . ६ A भयवं . ७ B भवम् . ८ P भयवं .

पञ्जालिदो भयवं हुदासणो ॥ कचिदन्यत्रापि । मघवं पागसासणे ।
संपाह्यवं सीसो । कयवं । करेमि काहं च ॥

न वा यो व्यः ॥ २६६ ॥

शौरसेन्यां यस्य स्थाने व्यो वा भवति ॥ अव्यउत्त पैय्याकुलीक-
रक्षि । सुय्यो । पक्षे । अज्जो । पज्जाउलो । कज्ज-परवसो ॥

थो^३ वः ॥ २६७ ॥

शौरसेन्यां थस्य धो वा भवति ॥ कधेदि कहेदि । णाधो णाहो ।
कधं कहं । राज-पधो राज-पहो ॥ अपदादावित्येव । थामं ।
थेओ ॥

इह-इचोर्हस्य ॥ २६८ ॥

इहशब्दसंबन्धिनो मध्यमस्येत्था-इचौ [३.१४३] इति विहितस्य
इचश्च इकारस्य शौरसेन्यां धो वा भवति^१ ॥ इध । होध । परिच्छा-
यध ॥ पक्षे । इह । होह । परिच्छायह ॥

भुवो भः ॥ २६९ ॥

भवतोर्हकारस्य शौरसेन्यां भो वा भवति ॥ भोदि होदि । भुवदि
हुवदि । भवदि हवदि ॥

पूर्वस्य पुरवः ॥ २७० ॥

शौरसेन्यां पूर्वशब्दस्य पुरव इत्यादेशो वा भवति ॥ अपुरैवं नाह्यं ।
अपुरैवामदं^२ । पक्षे । अपुव्वं पदं । अपुव्वागदं ॥

क्त्व इर्य-दूणौ ॥ २७१ ॥

शौरसेन्यां क्त्वाप्रत्ययस्य इर्य दूण इत्यादेशौ वा भवतः ॥ भविय
भोदूण । हविय होदूण । पढिय पढिदूण । रमिय रन्दूण । पक्षे
भोत्ता । होत्ता । पढित्ता । रन्ता^३ ॥

१ A °सो संपादितवान् शिष्य । क°. २ A अव्या°. ३ B भोवः शौरसेन्या ॥ १७ ॥
अ°. ४ A °ति ॥ इह इध. ५ A °रयं ना°. ६ B °वादय°. ७ A °हं । अपुव्वागदं.
८ P B °अ. ९ A °ण भरिय । भरिदूण । र°. १० P रन्ता.

कृ-गमो ङङुअः ॥ २७२ ॥

आभ्यां परस्य क्वाप्रत्ययस्य ङित् अङुअ इत्यादेशो वा भवति ॥
कैङुअ । गङुअ । पक्षे । करिय । करिदूण । गच्छिय । गच्छिदूण ॥

दिरिचेचोः ॥ २७३ ॥

त्यादीनामाद्यत्रयस्याद्यस्येचेचौ [१.११९] इति विहितयोरिचेचोः
स्थाने दिर्भवति ॥ वेति निवृत्तम् । नेदि । देदि । भोदि । होदि ॥

अतो देश्च ॥ २७४ ॥

अकारात्परयोरिचेचोः स्थाने देश्चकाराद् दिश्च भवति ॥ अरुछदे ।
अरुछदि ॥ गरुछदे । गरुछदि ॥ रमदे । रमदि ॥ किञ्जदे । किञ्ज-
दि ॥ अत इति किम् । वस्तुआदि । नेदि । भोदि ॥

भविष्यति स्तिः ॥ २७५ ॥

शौरसेन्यां भविष्यदर्पे विहिते प्रत्यये परे स्तिर्भवति ॥ हिस्साहाम-
पवादः ॥ भविस्तिदि । करिस्तिदि । गच्छिस्तिदि ॥

अतो ङसेर्दो-ढाद् ॥ २७६ ॥

अतः परस्य ङसेः शौरसेन्यां आदो ङाद् इत्यादेशौ ङितौ भवतः ॥
दूरादो व्येव । दूराद् ॥

इदानीमो दाणिं ॥ २७७ ॥

शौरसेन्यामिदानीमः स्थाने दाणिमित्यादेशो भवति ॥ अनन्तरकर-
णीयं दाणिं अणवेदु अण्यो ॥ व्यत्ययात्प्राकृतेपि । अन्नं दाणिं बोहि ॥

तस्मात्ताः ॥ २७८ ॥

शौरसेन्यां तस्माच्छब्दस्य ता इत्यादेशो भवति ॥ ता आव पवि-
सामि । ता अलं एदिणा माणेण ॥

१ P° दुअ°. २ P° शो म°. ३ P° कङुअ । गङुअ. ४ A° दे च°. ५ A° दि ।
रम°. ६ B नोदि. ७ B अकाराण°. ८ A B आद्. ९ B माणेन.

मोन्त्याणो वेदेतोः ॥ २७९ ॥

शौरसेन्यामन्त्यान्मकारात्पर इदेतोः परयोर्णकारागमो वा भवति ॥
इकारे । जुत्तं णिंमं जुत्तमिणं । सरिसं णिंमं सरिसमिणं । एकारे ।
किं णेदं किमेदं । एवं णेदं एवमेदं ॥

एवार्थे व्येव ॥ २८० ॥

एवार्थे व्येव इति निपातः शौरसेन्यां प्रयोक्तव्यः ॥ भम व्येव बम्मण-
स्त । सो व्येव एसो ॥

हञ्जे चेट्याव्हाने ॥ २८१ ॥

शौरसेन्यां चेट्याव्हाने हञ्जे इति निपातः प्रयोक्तव्यः ॥ हञ्जे चटुं-
रिके ॥

हीमाणहे विस्मय-निर्वेदे ॥ २८२ ॥

शौरसेन्यां हीमाणहे इत्ययं निपातो विस्मये निर्वेदे च प्रयोक्तव्यः ॥
विस्मये ॥ हीमाणहे जीवन्त-वश्चा मे जणणी ॥ निर्वेदे । हीमाणहे
पलिस्सन्ता हगे एदेण निय-विधिणो दुँव्ववसिदेण ॥

णं नन्वर्थे ॥ २८३ ॥

शौरसेन्यां नन्वर्थे णमिति निपातः प्रयोक्तव्यः ॥ णं अफलोदथा । णं
अथमिस्सेहिं पुढमं व्येव आर्णत्तं । णं भवं मे अग्गदो चलदि ।
आर्थे वाक्यालंकारेषु दृश्यते । नमोस्तु णं । अथा णं । तथा णं ॥

अम्महे हर्षे ॥ २८४ ॥

शौरसेन्याम् अम्महे इति निपातो हर्षे प्रयोक्तव्यः ॥ अम्महे ए-
आए सुम्मिलाए सुपलिगट्टिदो भवं ॥

१ A °ति । जु° । २ B व्यु° । ३ A °मे । सरिसमिणं । ४ B °तः प्र° । ५ B चतु° ।
६ A °स्मयनि° । * P L दुव्वसि° । < B आणत्तं ।

हीही विदूषकस्य ॥ २८५ ॥

शौरसेन्यां हीही इति निपातो विदूषकाणां हर्षे शोत्ये प्रयोक्तव्यः ॥
हीही भो संपन्ना मणोरथा पिय-वयस्सस्स ॥

शेषं प्राकृतवत् ॥ २८६ ॥

शौरसेन्यामिह प्रकरणे यत्कार्यमुक्तं ततोऽन्यच्छौरसेन्यां प्राकृतवदेव
भवति ॥ दीर्घ-ह्रस्वौ मिथो वृत्तौ [१.४] इत्यारभ्य तो दोनादौ शौ-
रसेन्यामयुक्तस्य [४.२६०] एतस्यात्सूत्रात्प्राग् यानि सूत्राणि एषु
यान्युदाहरणानि तेषु मध्ये अमूनि तदवस्थान्येव शौरसेन्यां भवन्ति
अमूनि पुनरेवंविधानि भवन्तीति विभागः प्रतिसूत्रं स्वयमभ्युह्य
दर्शनीयः । यथा । अन्दावेदी । जुवदि-जणो । मणसिला । इत्यादि ॥

अत एतसौ पुंसि मागध्याम् ॥ २८७ ॥

मागध्यां भाषायां सौ परे अकारस्य एकारो भवति पुंसि पुल्लिङ्गे ॥
एष मेषः । एशे मेशे । एशे पुल्लिङ्गे ॥ करोमि भदन्ते । करेमि
भन्ते ॥ अत इति किम् णिही । कली । गिली । पुंसीति किम् ।
अलं ॥ यदपि “पोराणमद्ध-मागह-भासा-निययं ह्वइ सुत्तम्” इत्या-
दिनार्षस्य अर्द्धमागधभाषानियतत्वमात्राणि वृद्धैस्तदपि प्रायोस्त्यैव
विधानात्तद्वक्ष्यमाणलक्षणस्य ॥ कयरे आगच्छइ ॥ से तारिसे
दुक्खसइ जिइन्दिए । इत्यादि ॥

र-सोर्ल-शौ ॥ २८८ ॥

मागध्यां रेफस्य दन्त्यसकारस्य च स्थाने यथासंख्यं लकारस्तालव्य-
शकारश्च भवति ॥ र ॥ नले । कले ॥ स । हंशे । शुदं । शोभणं ॥
वभयोः । शालशे । पुल्लिङ्गे ॥

लहश-वश-नमिल-शुल-शिल-विअलिई-मन्दाल-लार्थिदंदि-युगे ।

वील-यिणे पक्खालदु भम शयलमवज्ज-येम्भालं ..

१ B °दि ॥ अथ मागधी ॥ २ A एतपुं°, ३ B आका°, ४ B करोमि, ५ P भदन्ते,
६ P जिइन्दि°, ७ B °लिअ°, ८ B °थियं°, ९ A ब्रंवालं,
58

स-षोः संयोगे सौग्रीष्मे ॥ २८९ ॥

मागध्यां सकारषकारयोः संयोगे वर्तमानयोः सो भवति ग्रीष्मशब्दे
शु न भवति ऊर्ध्वलोपाधपवादः ॥ स । पखलदि हस्ती । बुहस्पदी ।
मस्कली । विस्मये ॥ ष । शुस्क-दालुं । कस्टं । विलुं । शस्प-कवले ।
उस्मा । निस्कलं । धनुस्खण्डं ॥ अग्रीष्म इति किम् । गिम्ह-वाशले ॥

ट-ष्ठयोस्तः ॥ २९० ॥

द्विरुक्तस्य टस्य षकाराकान्तस्य च ठकारस्य मागध्यां सकाराका-
न्तः टकारो भवति ॥ ट । पस्ते भस्टालिका । भस्टिणी । छ ।
शुशु कदं । कोस्टागालं ॥

स्थ-र्थयोस्तः ॥ २९१ ॥

स्थ र्थ इत्येतयोः स्थाने मागध्यां सकाराकान्तः तो भवति । स्थ ।
उवस्तिदे । शुस्तिदे ॥ र्थ । अस्त-वदी । शस्तवाहे ॥

ज-झ-यां यः ॥ २९२ ॥

मागध्यां जझयां स्थाने यो भवति ॥ ज । याणदि । यणवदे । अ-
य्युणे । दृय्यणे । गय्यदि । गुण-वय्यिदे । झ । मय्यं । अय्य किल
विग्याहले आगदे । य । यादि । यथाशलूवं । याण वत्तं । यदि ॥ यस्य
यत्वविधानम् आदेर्यो जः [१.२४५] इति बाधनार्थम् ।

न्य-ण्य-ङ्ग-ञ्जां ङ्गः ॥ २९३ ॥

मागध्यां न्य ण्य ङ्ग अ इत्येषां द्विरुक्तो ङो भवति ॥ न्य । अहि-
मब्बु-कुमाले । अन्व-दिशं । शामन्व-गुणे । कन्वका-वैलणं ।
ण्य । पुन्वर्वन्ते । अषम्हन्व । पुन्वाहं । पुन्वं ॥ ङ्ग । पन्वा-
विशाले । शैव्क्वन्वे । अर्वैक्वा ॥ अ । अन्वली । धणन्व ।
पन्वले ॥

१ B °स्ती । म° । २ A वस्ता । ३ B टकारस्य । ४ B शुशु । ५ B °ति । उ° ।
६ B यथात्र ° A °लूवमया° । ७ B ङ्गो° । ८ A °मञ्जकु° । ९ B °काचळ° ।
१० B °वन्तो° । ११ A सन्व° । १२ A सन्वञ्जा । अङ्ग । अङ्गली ।

ब्रजो जः ॥ २९४ ॥

मागध्यां ब्रजेर्जकारस्य ऊँयो भवति । यापवादः ॥ वैञ्ज्वदि ॥

छस्य ओनादौ ॥ २९५ ॥

मागध्यामनादौ वर्तमानस्य छस्य तालव्यशकाराक्रान्तश्चो भवति ॥
गश्च गश्च । उश्चलदि । पिश्चिले । पुश्चदि ॥ लाक्षणिकस्यापि ।
आपञ्जवत्सर्लः । आवञ्ज-वश्चले ॥ तिर्यक् प्रेक्षते । तिरिच्छि प्चेच्छि ।
तिरिच्छि पेस्कदि ॥ अनादाविति किम् । छाले ॥

क्षस्य ऋकः ॥ २९६ ॥

मागध्यामनादौ वर्तमानस्य क्षस्य ऋको जिह्वामूलीयो भवति । यं-
के । ल-कैश्च ॥ अनादावित्येव । ऋय-यलहला । क्षयजलधरा
इत्यर्थः ॥

स्कः प्रेक्षार्चक्षोः ॥ २९७ ॥

मागध्यां प्रेक्षेराचक्षेश्च क्षस्य सकाराक्रान्तः को भवति ॥ जिह्वामू-
लीयापवादः ॥ पेस्कदि । आचस्कदि ॥

तिष्ठश्चिष्टः ॥ २९८ ॥

मागध्यां स्थाधातोर्धस्तिष्ठ इत्यादेशस्तस्य चिष्टं इत्यादेशो भवति ॥
चिष्टदि ॥

अवर्णाद्वा ऋसो डाहः ॥ २९९ ॥

मागध्यामवर्णात्परस्य ऋसो ङित् आह इत्यादेशो वा भवति ॥ हगे न
रैलिशाह कम्माह काली । भगदूर्त्त-शोणिवाह कुम्भे । पक्षे । भी-
मशोर्णस्त पश्चादो हिण्डीअदि । हिडिम्बाए धैडुक्कय-शोके ण
उवशमदि ॥

१ B ब्रजेर्ज- २ B जो. ३ B वञ्जदि. ४ B २९५ ॥ अनादौ. ५ B °श्च । उँ. ६ B °लः । आवञ्जवच्छले । आ. ° ७ A तिरिच्छि. ८ B पेच्छदि. ९ A °स्फुक्कवि. १० A यं-क. ११ B °कस्ते. १२ B °चक्षयो. १३ A °क्षिह. १४ चिह. १५ P ईदिशा. १६ B मदन्त. १७ P °णदश. १८ P डुडु.

आमो डाहँ वा ॥ ३०० ॥

मागध्यामवर्णात्परस्य आमोनुनासिकान्तो ङिन् आह्लादेशो वा भवति ॥ श-यणाहँ सुहँ । पक्षे । नलिन्दाणं ॥ व्यत्ययात्प्राकृतेपि । ताहँ । तुम्हाहँ । अम्हाहँ । सरिआहँ । कम्माहँ ॥

अहं-वयमोहेगे ॥ ३०१ ॥

सामध्यामहंवयमोः स्थाने हगे इत्यादेशो भवति ॥ हगे शकावदाल-तिस्त-णिवादी धीवले । हगे शंपत्ता ॥

शेषं शौरसेनीवत् ॥ ३०२ ॥

मागध्यां यदुक्तं ततोऽन्यच्छौरसेनीवद् द्रष्टव्यम् ॥ तत्र तो दोनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य [४.२६०] । पर्विशदु आयुत्ते शामि-पशादाय ॥ अधः कचित् [४.२६१] । अले किं रेशे मंहन्दे कलयले ॥ वादे-स्तावति [४.२६२] ॥ मालेध वा धलेध वा । अयं दाव शे आगमे ॥ आ आमक्ये सौ वेनो नः [४.२६३] ॥ भो कञ्जुइआ ॥ मो वा [४.२६४] ॥ भो रीयं ॥ भवद्भगवतोः [४.२६५] ॥ एदु भवं शमणे भयवं महावीले । भयवं कन्दन्ते ये अप्पणो प-कं उज्झिय पलस्स प-कं पमाणीकलेशि ॥ न वा यो य्यः [४.२६६] ॥ अय्य एरो खुं कुमाले मलयकेदू ॥ थो धः [४.२६७] ॥ अले कुम्भिला कधेदि ॥ इह-हचोर्हस्य [४.२६८] ॥ ओर्शलध अय्या ओशलध ॥ भुवोभः [४.२६९] ॥ भोदि ॥ पूर्वस्य पुरवः [४.२७०] । अपुर्नवे ॥ क्त्व ईयं-दूणौ [४.२७१] । किं खु शोभणे बम्हणे शित्ति कलिय लब्बा पलिग्गहे दिण्णे ॥ कृ-गमो ङडुअः [४.२७२] ॥ कडुअं । गडुअं ॥ दिरिचेचोः [४.२७३] ॥ अमञ्ज-ल-कशं पिक्खिंदुं इदो य्येव आप-

१ P B मुहं २ A 'तित्थ' ३ B 'वासी. ४ A 'विसदु. ५ P आउचे ६ A एसे. ७ B मंहन्दे. ८ B 'वाय । यदा' ९ A 'मे ॥ आम' १० P लायं. ११ B मगदं. १२ B कयत्ते. १३ A पक्खं. १४ A अय्ये एसे खु. १५ B कञ्जु. १६ B उदालवअय्य । कुश'. १७ P अपुलवे. १८ P B इअं १९ P 'दु' २० P B पेक्खिंदुं

अदि ॥ अतोदेश्व [४.२७४] । अले किं एशे महन्दे कलयले शु-
णीअदे ॥ भविष्यति स्सिः [४.२७५] ॥ ता कहि नु येदे लुहिलप्पिए
भविस्सिदि ॥ अतो कसेर्द्धोदो-डादू [४.२७६] ॥ अहंपि मागुलाय-
णादो मुइं पावेमि^१ ॥ इदानीमो दाणिं [४.२७७] ॥ शुणध दाणिं
हगे शाकावर्याल-तिसै-णिवाशी धीवले ॥ तस्मात्ताः [४.२७८] ॥
ता याव पविशामि । मोंत्याणो वेदेतोः [४.२७९] ॥ युत्तं णिमं ।
शलिशं णिमं ॥ एवार्थे ज्येव [४.२८०] ॥ मम ज्येव ॥ हजे चेट्या-
व्हाने [४.२८१] ॥ हजे चट्टुलिके ॥ हीमाणहे विस्मय-निर्वेदे
[४.२८२] ॥ विस्मये । यथा उदात्तराघवे । राक्षसः । हीमाणहे जी-
वन्त-वश्चा मे जणणी ॥ निर्वेदे । यथा विक्रान्तभीमे । राक्षसः । ही-
माणहे पलिस्सन्ता हगे एवेण निय-विधिणो दुँव्ववशिदेण ॥ णं म-
न्वर्ये [४.२८३] ॥ णं अवशलोपशेषणीया लायाणो ॥ अम्महे हर्षे
[४.२८४] ॥ अम्महे एआए शुम्मिलाए शुपलिगडिदे भवं ॥ हीही
विदूषकस्य [४.२८५] । हीही सर्पंभा मे मणोलधा पियवयस्सस्त ॥
शोषं प्राकृतवत् [४.२८६] ॥ मागंध्यामपि दीर्घ-ह्रस्वौ मिथो वृत्तौ
[१.४] इत्यारभ्य तो दोनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य [४.२८७] इत्य-
स्मात्प्राग् यानिसूत्राणि तेषु यान्युदाहरणानि सन्ति तेषु मध्ये अमूनि
तदवस्थान्येव मागंध्याममूनि पुनरेवंविधानि भवन्तीति विभागः स्व-
यमभ्यूह्य दर्शनीयः ॥

ज्ञो ज्ञः पैशाच्याम् ॥ ३०३ ॥

पैशाच्यां भाषायां ज्ञस्य स्थाने रुच्यो भवति । पञ्चा । सञ्चा । सञ्च-
रुच्यो । रुच्यार्त्तं^२ । विञ्चानं ॥

१ B महंदे. २ P यदे. ३ B वेमि. ४ P बदाल. ५ A तिथि. ६ P चट्टलिके.
७ A अवशिष्टे. ८ P लोबशण्य. ९ A सपिणी. १० A जा म. ११ B यः ॥
अथ पैशाची । ज्ञो. १२ B ति । स. १३ P ज्ञानं. १४ A नं ॥ रा.

राज्ञो वा चिञ् ॥ ३०४ ॥

पैशाच्यां राज्ञ इति शब्दे यो जकारस्तस्य चिञ् आदेशो वा भवति ॥
राचिञ्वा लपितं । रञ्ज्वा लपितं । राचिञो धनं । रञ्जो धनं । ज्ञ
इत्येव । रौजा ॥

न्य-ण्योर्ज्ञः ॥ ३०५ ॥

पैशाच्यां न्यण्योः स्थाने ङञो भवति । कञ्जका । अभिमञ्जू ।
पुञ्ज-कम्मो । पुञ्जाहं ॥

णो नः ॥ ३०६ ॥

पैशाच्यां णकारस्य नो भवति ॥ गुण-गन-युसो । गुणेन ।

तदोस्तः ॥ ३०७ ॥

पैशाच्यां तकारश्चकारयोस्तो भवति ॥ तस्य । भगवती । पञ्वती ।
सतं ॥ दस्य । मतन-परवसो । सतनं । तामोत्तरो । पतेसो । वतनकं ।
होतु । रमतु ॥ तकारस्यापि तकारविधानमादेशान्तरबाधनार्थम् ।
तेन पताका वेतिंसो इत्याद्यपि सिद्धं भवति ॥

लो लः ॥ ३०८ ॥

पैशाच्यां लकारस्य लङ्कारो भवति ॥ सीलं^१ । कुलं^२ । जलं^३ । सलिलं^४ ।
कर्मलं^५ ॥

श-षोः सः ॥ ३०९ ॥

पैशाच्यां शषोः सो भवति ॥ श । सोभति । सोभनं । ससी ।
सको । सङ्को । ष । विस्समो । किंसौनो ॥ न कगचजादिषट्शम्य-
न्तसूत्रोक्तम् [४.३२४] इत्यस्य बाधकस्य बाधनार्थेयं योगः ॥

१ B चिञ्. २ B चिञ्. ३ B राया. ४ A °ण्योर्ज्ञः. ५ A पुत्राहं ६ P लुत्तो
B युत्तो. ७ B °स्तः पैशाच्यां ॥ ६ ॥ त. ° ८ A पञ्वती. ९ P °तु । तुमातो । तुमातु
ममातो । ममातु । त. °. १० P B वेतसो. ११ B °लः पैशाच्यां ॥ ७ ॥ ल. °. १२ A लो.
B लङ्कारो. १३ °लं. १४ सलिलं. १५ P कितानो.

हृदये यस्य पः ॥ ३१० ॥

पैशाच्यां हृदयशब्दे यस्य पो भवति ॥ हितपकं । किपि किपि
हितपके अत्थं चिन्तयमानी ॥

टोस्तुर्वा ॥ ३११ ॥

पैशाच्यां टोः स्थाने तुर्वा भवति । कुतुम्बकं । कुटुम्बकं ॥

क्त्वस्तूनः ॥ ३१२ ॥

पैशाच्यां क्त्वाप्रत्ययस्य स्थाने तून इत्यादेशो भवति ॥ गन्तून । र-
न्तून । हसितून । पठितून । कथितून ॥

ञून-त्थूनौ द्वैः ॥ ३१३ ॥

पैशाच्यां ङ्वा इत्यस्य स्थाने ञून त्थून इत्यादेशौ भवतः । पूर्वस्या-
पवादः ॥ नञ्जून । नत्थून । तञ्जून । तत्थून ॥

र्य-स्त्र-ष्टां रिय-सिन-सर्दाः क्वचित् ॥ ३१४ ॥

पैशाच्यां र्यस्त्र-ष्टां स्थाने पथासंख्यं रिय सिन सट इत्यादेशाः क्वचिद्
भवन्ति ॥ भार्या । भारिया । ज्ञातम् । सिनार्तं ॥ कष्टम् । कसटं ॥
क्वचिदिति किम् । सुज्जो । सुनुस्ता । तिष्ठो ॥

क्वस्येय्यः ॥ ३१५ ॥

पैशाच्यां क्वप्रत्ययस्य इय्य इत्यादेशो भवति ॥ गिध्यते । दिध्यते ।
रमिध्यते । पठिध्यते ॥

कुगो क्षीरः ॥ ३१६ ॥

पैशाच्यां कुगः परस्यै क्वस्य स्थाने क्षीर इत्यादेशो भवति ॥ पुधुम-
तंसने सञ्चवस्स ज्येष्ठ सम्मानं कीरते ॥

१ P पठितून. २ P हून. ३ B द्व ॥ १३ ॥ ङ्वा. ४ P सता. ५ A B किम् ।
सुनु. ६ P B पठिध्यते. ७ A स्य स्था.

यादृशादेर्दुस्तिः ॥ ३१७ ॥

पैशाच्यां यादृश इत्येवमादीनां दृ इत्यस्य स्थाने तिः इत्यादेशो भवति । यातिसो । तामिसो । केतिसो । एतिसो । भवातिसो । अख्यातिसो । शुम्हातिसो । अम्हानिसो ॥

इचेचः ॥ ३१८ ॥

पैशाच्यामिचेचोः स्थाने तिरादेशो भवति ॥ वसुआति । भोति । नेति । तेति ॥

आत्तेश्व ॥ ३१९ ॥

पैशाच्यामकारात्परयोः इचेचो स्थाने तेश्वकारात् तिश्चादेशो भवति ॥ रुपने । रुपति । अच्छते । अच्छति । गच्छते । गच्छति । रमते । रमति ॥ आदिति किम् । होति । नेति ॥

भविष्यत्येय्य एव ॥ ३२० ॥

पैशाच्यामिचेचोः स्थाने भविष्यति एय्य एव भवति न तु स्तिः ॥ तं तद्गूनं चितितं रब्धा का एसा हुवेय्य ॥

अतो रुसेर्डातो-डातू ॥ ३२१ ॥

पैशाच्यामकारात्परस्य रुसेर्द्धितौ आतो आतु इत्यादेशौ भवतः । ताव च तीए दूरातो य्येव तिट्टो । तूरातु । तुमातो । तुमातु । ममातो । ममातु ॥

तदिदमोष्टा नेन स्त्रियां तु नाए ॥ ३२२ ॥

पैशाच्यां तदिदमोः स्थाने टाप्रत्ययेन सह नेन इत्यादेशो भवति । स्त्रीलिङ्गे तु नाए इत्यादेशो भवति ॥ तत्थ च नेनं कत-सिनानेन ॥ स्त्रियाम् । पूजितो च नाए पातग्ग-कुसुम-प्पतानेन । देति किम् । एवं चिन्तयन्तो गतो सो तीए समीपं ॥

१ P B तिरादे° २ P °सो । ए° ३ P °सो । अ° ४ B अम्हा°, Dhundhiki here reads तुम्हा°, in accordance with I 246. ५ A B ते चका°. ६ P तद्गून. ७ B व. ८ P तूरातो. ९ B दूरातु. १० P नेन । कतसिन । नेन. ११ A चिचय°. १२ A तीए. १३ B समीवे.

शेषं शौरसेनीवत् ॥ ३२३ ॥

पैशाच्यां यदुक्तं ततोऽन्यच्छेषं पैशाच्यां शौरसेनीवद् भवति ॥ अध
ससररीरो भगव मकर^१धजो । एत्थ परिभ्रमन्तो हुवेय्य । एवंविधाए
भगवतीए कथं तापस-वेस-गहनं कृतं ॥ एतिसं अतिट्ट-पुरवं महा-
धनं तद्धून । भगवं यदि^२ मं वरं पयच्छसिं राजे च दाव लोके । तार्व
अ तीए दूरातोऽप्येव तिट्ठो सो आगच्छमानो राजा ।

न क-ग-च-जादि-षट्-शम्यन्त-सूत्रोक्तम् ॥ ३२४ ॥

पैशाच्यां क-ग-च-ज-त-व-प-य-वां प्रायोलुक् [१.१७७] इत्यारभ्य
षट्-शमी-शाव-सुधा-सप्तपर्णेष्वादेशैः [१.२६५] इति यावद्यानि
सूत्राणि तैर्यदुक्तं कार्यं तत्र भवति । मकरकेनू । सगर-पुत्त-वचनं ।
विजयसेनेन लपितं । मँतनं । पापं । आयुधं । तेवरो ॥ एवमन्यसूत्रा-
णामप्युदाहरणानि द्रष्टव्यानि ॥

चूलिका-पैशाचिके तृतीय-तुर्ययोराद्य-द्वितीयौ ॥ ३२५ ॥

चूलिकापैशाचिके वर्गाणां तृतीयतुर्ययोः स्थाने यथासंख्यमाद्यद्विती-
यौ भवतः ॥ नगरम् । नकरं ॥ मर्गणः । मकनो ॥ गिरि-तटम् ।
किरि-तटं ॥ मेघः । मेखो ॥ व्याघ्रः । वकखो ॥ घर्मः । खम्मो ॥
राजा । राखो ॥ जर्जरम् । खजरं । जीमूतः । जीभूतो ॥ निर्झरः ।
निच्छरो ॥ झर्झरः । छच्छरो ॥ तडागम् । तटाकं ॥ मण्डलम् । म-
ण्डलं ॥ डमरुकः । टमरुको ॥ गाढम् । काठं ॥ घण्टः । सण्डो ॥
ढका । ठका ॥ मदनः । मतनो ॥ कन्दर्पः । कन्तप्पो ॥ दामोदरः ।
तामोतरो ॥ मधुरम् । मधुरं ॥ बान्धवः । पन्धवो ॥ धूली । धूली ॥
बालकः । पालको ॥ रभसः । रफंसो ॥ रम्भा । रम्फा । भगवती ।
फकवती । नियोजितम् । नियोजितं ॥ कचिल्लाक्षणिकस्यापि । पडिमा
इत्यस्य स्थाने पटिमा । दाढा इत्यस्य स्थाने ताठा ॥

१ P रज्जो B रज्जो २ P तद्धून ३ P यति ४ P यच्छसे B यच्छसे.
५ B रायं. ६ P लोके. ७ B व ती. ८ P तूरा. ९ B अग. १० B राजा ॥ अथ चूलिका-
पैशाची. न० ११ B अ. १२ A एतनं. १३ A चूलिका. १४ A मार्गण. १५ B राया.
१६ A छच्छरो. १७ B तडागं. १८ B पन्धवो १९ A सो. भग. २० B पडिमा.

रस्य लो वा ॥ ३२६ ॥

चूलिकापैशाचिके रस्य स्थाने लो वा भवति ॥

पनमथ पनर्य-यकुपित-गोली-चलनंग-लग्ग-पति-बिम्बं ।

नससु नख-तप्पनेसुं एकातस-तनु-थैलं लुइं ॥

नञ्चन्तस्सै य सीला-पातुक्खेवेन कम्पिता वसुधा ।

उच्छलैन्ति समुदा सइला निपतन्ति तं हलं नमथ ॥

नादि युज्योरन्येषाम् ॥ ३२७ ॥

चूलिकापैशाचिकेपि अन्येषामाचार्याणां मतेन तृतीयतुर्ययोरादौ वर्ण-
मानयोर्युजिघातौ च आद्यद्वितीयौ न भवतः ॥ गतिः । गती ॥ घर्मः ।
घम्मो ॥ जीमूतः । जीमूतो ॥ झर्झरः । झच्छरो ॥ डमरुकः । डम-
रुको ॥ ढक्का । ढर्का ॥ दामोदरः । दामोतरो ॥ थालकः । बालको ॥
भगवती । भकवती ॥ नियोजितम् । नियोजितं ॥

शेषं प्राग्वत् ॥ ३२८ ॥

चूलिकापैशाचिके तृतीयतुर्ययोरित्यादि यदुक्तं ततोऽन्यच्छेषं प्राक्तन-
पैशाचिकवद् भवति ॥ नकरं । नक्करो । अनयोर्नो नत्वं न भवति ॥
णस्व नत्वं स्यात् । एवमन्यदपि^{१६} ॥

स्वराणां स्वराः प्रायोपभ्रंशे ॥ ३२९ ॥

अपभ्रंशे स्वराणां स्थाने प्रायः स्वरा भवन्ति । कजु । काञ्च ॥ वेण ।
वीण^{१७} ॥ बाह । बाहा । बाहु ॥ पट्टि । पिट्टि । पुट्टि ॥ तणु । तिणु ।
तृणु ॥ सुकिडु । सुकिओ^{१८} । सुकुडु । किन्नओ । किलिन्नओ ॥ लिह ।
लीह । लेह ॥ गउरि । गोरी प्रायोपभ्रंशाद्यस्यापभ्रंशे विशेषो वर्ह्यते
तस्यापि कचित्प्राकृतवत् शौरसेनीवच कार्यं भवति ॥

१ B °दणकु°, २ B °नमापञ्चि°, ३ P थळं ॥ B लुइं, ५ B °तस्य ६ B वसुधा,
७ B उच्छलैन्ति, ८ A °का । दामोदरो, ९ B दामोदरो, १० B भगवती, ११ A नियोजितं,
१२ A °क्कन पै°, १३ B नक्करो, १४ B °नं च न १५ B तु, १६ B °पि ॥ अथ
अपभ्रंशभाषा ॥ स्वरा°, १७ A वीणा, १८ A सुकिड, १९ B वक्ष्यति.

स्यादौ दीर्घ-ह्रस्वौ ॥ ३३० ॥

अपभ्रंशे नाम्नोत्पत्त्यस्य दीर्घह्रस्वौ स्यादौ प्रायो भवतः ॥ सौ ॥

ढोला सामला धण चम्पा-वण्णी ।

णाइ सुवण्ण-रेह कस-वट्टइ दिण्णी ॥

आमरुये ।

ढोला मेइ तुहुं वारिया मा कुरु दीहा माणु ।

निहए गमिही रत्तडी दडवळ होइ विहाणु ॥

खियाम् ।

यिट्टीए मइ भणिय मेहुं मा कर वीझी दिट्ठि ।

पुत्ति सकण्णी भल्लि जिर्व मारइ हिअइ पइट्ठि ॥

अस्ति ॥

एइ ति घोडा एह थलि एइ ति निसिआ खग्ग ।

ऐथु मुणीसिम जाणीअइ जो नवि घालइ वग्ग ॥

एवं विभक्त्यन्तरेष्वप्युदाहार्यम् ॥

स्यमोरस्योत् ॥ ३३१ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य स्यमोः परयोः उकारो भवति ॥

दहमुहुं सुवण-भयंकर सोसिअ-संकरु णिग्गउ रँहै-वरि चडिअउ

चउमुहुं छंमुहुं शाइवि एकहिं लाइवि णावइ दइवें चडिअउ ॥

सौ पुंस्योद्वा ॥ ३३२ ॥

अपभ्रंशे पुल्लिङ्गे वर्तमानस्य नाम्नोकारस्य सौ परे ओकारो वा भवति ॥

अगलिअ-नेह-निवट्टाहं जोअण-लक्खुवि जाउं ।

वरिस-सएणवि जो मिलइ सहि सोक्खहं सो ठाँउ ॥

पुंसोति किम् ।

१ P नाइ. २ P मई. B मइ. ३ P B वारियो. ४ B कर. ५ P दहु B तुहुं
६ B वंकिदिट्ठि. ७ B 'कण्णिभं'. ८ A खिय. B जिम. ९ A हिअय. B हीअइ.
१० B एय. ११ P बाणिअइ. १२ B 'ह. १३ B रदेवहिं च'. १४ A B 'रो भ'
१५ A नाओ. १६ B टाव. A ठाओ.

अङ्गहिं अङ्गु न मिलिउ हलिं अहैरें अहरु न पत्तु ।
पिअ जोअन्तिहे मुह-कमलु एम्बइ सुरउ समत्तु ॥

एट्टि ॥ ३३३ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य टायामेकारो भवति ॥
जे महु दिण्णा दिअइडा दहैरें पवसन्तेण ।
तार्णं गणन्तिंए अङ्गुलिउ जज्जरिआउ नहेण ॥

डिनेच्च ॥ ३३४ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य डिना सह इकार एकारश्च भवतः ॥
सायहे उरिंरि तणु धरइ तलि वल्लइ रयणाइ ।
सामि सुभिङ्गुवि परिहरइ सम्माणेइ खलाई ॥
तले वल्लइ ॥

भिस्येद्वा ॥ ३३५ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य भिसि परे एकारो वा भवति ॥
गुणहिं न संपई किस्ति परे फल लिहिआ भुअन्ति ।
केसरि न लइइ बोड्डिअवि गय लक्खेहिं वेप्पन्ति ॥

ऊसेहै-हुं ॥ ३३६ ॥

अस्येति पञ्चम्यन्तं विपरिणम्यते । अपभ्रंशे अकारात्परस्य ऊसेहै-हुं^{१६}
इत्यादेशो भवतः ॥

वच्छहे गुण्हइ फलइ जणु कडु-पल्लव वज्जेइ ॥

तोवि महुहुमु सुअणु जिवं ते उच्छंझि धरेइ ॥

वच्छहुं गुण्हइ ॥

१ P मिलिअउ. २ A हले. ३ B अहरे. ४ A दिना ५ A B दइए ६ B तार्ण.
७ A गणतिअ. ८ A भवति. ९ B साय १० B अपरि. ११ B 'रो भ'. १२ B गुणेहिं.
१३ P संपय. १४ B परं. १५ A 'हैहु'. १६ A 'हैहु'. १७ B 'शी वा भ'. १८ A गुण्हइ.
१९ A B जिव. २० P उच्छहे. २१ B वच्छहु

भ्यसो हुं ॥ ३३७ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्य भ्यसः पञ्चमीषद्वचनस्य हुं इत्यादेशो भवति ॥

दूरुङ्गार्णे पडिड खलु अप्पणु जणु मारेइ
जिह् गिरि-सिङ्गहुं पडिअ सिल अञ्चुवि चूरु करेइ ॥

ऊसः सु-हो-स्सवः ॥ ३३८ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्य ऊसः स्थाने सु हो स्सु इति अय आदेशो भवन्ति ॥

ओ गुण गोवइ अप्पणा पर्येडा करइ परस्सु ।
तस्सु इडं कलि-जेगि दुल्लहो बलि किज्जडं सुअणस्सु ॥

आमो इ ॥ ३३९ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्यामो हमित्यादेशो भवति ॥

तणहं तइज्जी मङ्गि नवि तं अवड्ड-यडि वसन्ति ।
अह जणु लैग्गिदि उत्तरइ अह संह सइ मज्जन्ति ॥

हुं चेदुंज्याम् ॥ ३४० ॥

अपभ्रंशे इकारोकाराभ्यां परस्यामो हुं हं चादेशौ भवतः ॥

दइवु घडावइ वणि तरुहुं सैउणिहं पक्क फलाइ ।
सो वरि सुक्खु पइट्ठु णवि कण्णहिं खल-ययणाइ ।

प्रायोधिकारात् कचित्सुपोपि हुं ।

धवलु विसूरइ सामिअहो^{११} गरुआ भैरु^{१२} पिक्खेवि ।
ईउं किं न जुत्तव दुहुं विसिहिं खण्डइं दोणिण करेवि ॥

१ B मारइ. २ P जिह्. B जिहि. ३ B अञ्चवि. ४ A पइडा. ५ B °लियुगि
६ B ते. ७ B अग्गिगि. ८ B सहि. ९ B वेदु°. १० B वादे°. ११ B सणिहं.
१२ B °होमिअहो°. १३ B अरपेक्खे°. १४ B हुं किं.

ऊसि-भ्यस्-ङीनां हे-हुं-हयः ॥ ३४१ ॥

अपभ्रंशे इदुङ्गां परेषां ऊसि भ्यस् ङि इत्येतेषां यथासंख्यं हे हुं हि
इत्येते अथ आदेशा भवन्ति ॥ क्सेर्हे ।

गिरिहे सिलायलु तरुहे फलु घेप्पइ नीसावँनु ।

घरु भेल्लेप्पिणु माणुसहं तोवि न रुचइ रँनु ॥

भ्यसो हुं ।

तरुहुंवि वकलु फलु मुणिवि परिहणु असणु लहन्ति ।

सामिहुं एत्तिच अम्मल्लँ आयरु भिन्नु गृहन्ति ॥

केहि । अह विरल-पहाउ जि कलिहि धम्मु ॥

आट्टो णानुस्वारौ ॥ ३४२ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्य टावचनस्य णानुस्वारावादेशौ भवतः ॥
दइएं णवसन्तेण ॥

एँ चेदुतः ॥ ३४३ ॥

अपभ्रंशे इकारोकाराभ्यां परस्य टावचनस्य एँ चकारात् णानुस्वारौ
च भवन्ति ॥ एँ ।

अगिगएँ उण्हउ होइ जगु वाँएँ सीअलु तेवँ ।

ओ पुणुँ अगिग सीअला तसु उण्हत्तणु केवँ ॥

णानुस्वारौ ।

विप्पिअ-आरउ जइवि पिउ तोवि तं आणहिँ अजुँ ।

अगिगण दइआ जइवि घरु तो तँ अगिग कज्जु ॥

एवमुक्तादप्युदाहार्याः ॥

१ A B 'तामनु. २ B भेल्लेप्पिणु. ३ B रणु. ४ P B 'ऊउ. ५ B 'शौ वा म'.

६ B हुं * A वाउएँ < A B तेस्स. ७ B पुण. ८ A B केस्स. ९ A आणहिँ.

१० B अज्जु.

स्यम्-जस्-शसां लुक् ॥ ३४४ ॥

अपभ्रंशे सि अम् जस् शस् इत्येतेषां लोपो भवति ॥ एह ति' घोडा
एह थलि । इत्यादि । अत्र स्यम्जसां लोपः ॥

जिँव जिँव वंकिम लोअणहं णिरु सॉमलि सिक्खेइ ।

तिँव तिँव वम्महु निअय-सहँ खर-पत्थरि निक्खेइ ॥

अत्र स्यम्जसां लोपः ॥

षष्ठ्याः ॥ ३४५ ॥

अपभ्रंशे षष्ठ्या विभक्त्याः प्रायो लुग् भवति ॥

संगर-सर्पहिं जु षणिंअइ देक्खु अम्हारा कन्तु ।

अइमत्तइ षत्तङ्कुसहं गय कुम्भइ दारन्तु ॥

पृथग्योगो लक्ष्यानुसारार्थः ॥

आमक्ये जसो होः ॥ ३४६ ॥

अपभ्रंशे आमक्येर्धे वर्तमानाभ्राजः परस्य जसो हो इत्यादेशो भ-
वति । लोपापवादः ॥

तरुणहो तरुणिहो मुणिव 'मई करहु 'मे अप्पहो घाव ॥

भिस्सुपोहिं ॥ ३४७ ॥

अपभ्रंशे भिस्सुपोः स्थाने हिं इत्यादेशो भवति ॥ मुँणहिं न संपह
कित्ति पर ॥ सुप् । भाईरहि जिँव भारइ मग्गेहिं तिहिंवि पथट्टइ ॥

स्त्रियां जस्-शसोरुदोत् ॥ ३४८ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानाभ्राजः परस्य जसः शसश्च प्रत्येकमुदोतावा-
देशौ भवतः । लोपापवादौ ॥ जसः । अंगुलिंउं जजरियाओ नहेण ॥
शसः । सुन्दर-सव्वङ्गांउं विलासिणीओ पेच्छन्ताण ॥ वचनभेदान्न
यथासंख्यम् ॥

१ B ते. २ A B क्षिप्क्षिप्. ३ A निह. ४ B सायलि. ५ A B तिम्वतिय.
६ B सर. ७ P 'भक्तेः. ८ P सआदि. ९ A वलि'. १० A कुम्भइ. B कुम्भय.
११ P B मई. १२ B मप्पहो. १३ A 'पोहिं १४ B गृणेहिं. १५ A B क्षिप्.
१६ P 'वाद्. १७ B 'लीठ. १८ P B 'रिआठ. १९ P B 'नाओ. २० P 'णीठ.

ट ए ॥ ३४९ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानाभ्रात्रः परस्याद्यायाः स्थाने ए इत्यादेशो भवति ॥

निअ-मुह-करहिवि मुँद कँर अन्धारइ पडिपेक्खइ ।

ससि-मण्डल-चन्दिमए पुणु काइं न दूरे देक्खइ ॥

जहि मरगई-कन्तिए संवलिअं ॥

ऊस्-ऊस्योहें ॥ ३५० ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानाभ्रात्रः परयोऊस् ऊसि इत्येतयोहें इत्यादेशो भवति ॥ ऊसः ।

तुच्छ-मइसहे तुच्छ-जम्पिरहे ।

तुच्छच्छ-रोमावलिहे तुच्छ-राय तुच्छयर-हासहे ।

पिय-वयणु अलहन्तिअहे तुच्छकाय-वम्मइ-निवासहे ॥

अणु जु तुच्छउं तहे धणहे तं अक्खणहं न जाइ ।

कटरि र्धणंतरु मुँदउहे जें मणु विबि जें माइ ॥

ऊसेः ।

फोडेन्ति अ हेरियँडउं अप्पणउं ताहं पराई कवण र्धण ।

रक्खेज्जहु लोअँहो अप्पणा बालहे आया विसम र्धण ॥

भ्यसापोहुः ॥ ३५१ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानाभ्रात्रः परस्य भ्यस आभश्च हु इत्यादेशो भवति ॥

भल्ल जुआ जु मारिआ बहिणि महारा कन्तु ।

लजेज्जं तु वयंसिअहु अइ भग्गा घरु एन्तु ॥

वयस्याभ्यो वयस्यानां वेत्यर्थः ।

१ A 'रस्याद्याया' २ B मुकरहि. ३ B मुद. A मुद. ४ P किर. ५ A दूरे B दूरे
६ B 'गयं कति'. ७ B 'हृदिअ'. ८ B घणहे. ९ P गउं १० A B घण.
११ B मुदउहे १२ A जे. B जं १३ P B न माइ. १४ B फोडेन्ति. १५ A जि. १६ B हिअ.
१७ A वुण. B धण. P घण ॥ म्यसा. १८ P तरुणहो. १९ B धण. २० A चेत्त.

हेहिं ॥ ३५२ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानाभ्राभ्रः परस्य हेः सप्तम्येकवचनस्य हि^१
इत्यादेशो भवति ॥

वायसु उड्वावन्तिअए पिउ दिट्ठउ सहसँत्ति ।

अड्ढा वलया महिहिं गय अड्ढा फुट्ट तडँत्ति ॥

ह्रीवे जस्-शसोरिं ॥ ३५३ ॥

अपभ्रंशे ह्रीवे वर्तमानाभ्राभ्रः परयोर्जस्-शसोः इं इत्यादेशो भवति ।

कमलइं मेह्वि अलि-उलइं करि-गण्डाइं महुन्ति ।

असुलहमेच्छण जाहं मलि ते णवि दूरं गणन्ति ॥

कान्तस्यात उं स्यमोः ॥ ३५४ ॥

अपभ्रंशे ह्रीवे वर्तमानस्य ककारान्तस्य नाभ्रो योकारस्तस्य स्यमोः

परयोः उं इत्यादेशो भवति ॥ अन्नु जु तुच्छउं तहे धणहे ॥

भगगं देखिखंवि निअय बँलु बलु पसँरिअउं परस्सु ।

उम्मिल्लइ ससि-रेहँ^२ जिबँ करि करवाहुँ पियसँहुँ ॥

सर्वादेर्जसेर्ही ॥ ३५५ ॥

अपभ्रंशे सर्वादेरकारान्तात्परस्य जसेर्ही इत्यादेशो भवति ॥ जहां
होन्तँउ आगदो । तहां होन्तँउ आगदो । कहां होन्तँउ आगदो ॥

किमो डिहँ वा ॥ ३५६ ॥

अपभ्रंशे किमोर्कारान्तात्परस्य कसेर्डिहँ इत्यादेशो वा भवति ॥

जइ तहो तुट्टउ नेहडा मइ सँहुं नवि तिल-तारँ ।

तं किहे वँडुहिं लोअणेहिं^३ जोइज्जउं सय-वोरँ ॥

१ A हेहिं. २ A हिं ३ B सन्ति ४ A महिहिं. ५ B तड्ढन्ति. ६ B °रि ॥ ५३॥
हिं. ७ B °मेच्छण. ८ B दूरे ९ B देखिखं १० B बलुपं. ११ B पस्सरिउं परस्सु ।
१२ A °हसिखं १३ A B जिम्ब. १४ B °वाल. १५ B °यस्स. १६ B होतउ.
१७ B हिहे. १८ B °काराखं. १९ B °देशा वा भवन्ति. २० A सहु B सह.
२१ P वार. २२ B किहिं. २३ P वड्ढहिं. २४ B °अणिहिं २५ P वार.

छेहिं ॥ ३५७ ॥

अपभ्रंशे सर्वादरेकारान्तात्परस्य छेः सप्तम्येकवचनस्य हिं हत्यादेशो भवति ॥

जहिं कधिजइ सरिणै सरु छिजइ खगिणै खगु ।
 ताहिं तेहइ भड-घड-निवहिं कन्तु पयासइ मग्गु ॥
 एअहिं अंकिखहिं सावणु अअहिं भइवउँ ।
 माहउँ महिअल-सत्थारि गण्ड-स्थले सरउँ ॥
 अंझिहिं गिमह सुहर्छी-तिल-वैणि मग्गसिरु ।
 तँहें मुँदहें मुह-पङ्कह आवासिउँ सिसिरु
 हिअडा फुट्टि तँडनि करि कालवैखेवें काइं ।
 देवैखचं हय-विहिं कहिं ठवइ पइं विणुं दुक्ख-सयाइं ॥

यत्तत्किभ्यो ऊसो डासुर्न वा ॥ ३५८ ॥

अपभ्रंशे यत्तत्किम् इत्येतेभ्योकारान्तेभ्यः परस्य ऊसो डासु इत्यादेशो वा भवति ॥

कन्तु महारउ हलि सहिए निच्छइ रुसइ जासु
 अंथिहिं सँथिहिं हँथिहिंवि ठाउवि फेडँइ तासु ॥
 जीविउ कासु न बलहउं धणु पुणु कासु न इहु ।
 दोणिणैवि अवसरै-निवँडिअँइ तिण-सँम गणैइं विसिट्टु ॥

स्त्रियां डहे ॥ ३५९ ॥

अपभ्रंशे स्त्रीलिङ्गे वर्तमानेभ्यो यत्तत्किभ्यः परस्य डसो डहे इत्यादेशो वा भवति ॥ जहे केरउ । तहे केरउँ । कहे केरउ ॥

१ B °काराव°. २ P सरें. B सरेण. ३ P खगें. B खगोण ४ P गिवहि.
 ५ A अंकिहिं. ६ B °ओ ७ P अअहि गिमहु. ८ B सुहर्छीति°. ९ B बहिणि. १० P तहि.
 ११ B मुँदहु°. १२ A तडिनि. १३ B °कवेवं. १४ B दंखं ह १५ B विदुणुक्ख.
 १६ B तिच्छइं. १७ P अअव°. B अथे° १८ P सय° B सय्थे° १९ P हय°. B
 हय्थे°. २० B °उइइ २१ B पुण. २२ B दोलिनि २३ B °सरि २४ A °रखिआइं.
 २५ P °डिअइ. २६ P सवैं. २७ B गणइं. २८ A स्त्रियां व° २९ B °उ ॥ य°.

यत्तदः स्यमोर्धुं त्रं ॥ ३६० ॥

अपभ्रंशे यत्तदोः स्थाने स्यमोः परयोर्ध्वासंख्यं धुं त्रं इत्यादेशौ वा भवतः ॥

प्रङ्गणि विट्टदि नाहु धुं त्रं रणि करदि न अन्ति ॥

पक्षे । तं ओलिअइ जु निव्वहइ ।

इदम इमुः क्लीबे ॥ ३६१ ॥

अपभ्रंशे नपुंसकलिङ्गे वर्तमानस्येदमः स्यमोः परयोः इमु इत्यादेशो भवति ॥ इमु कुलु तुह तणवं । इमु कुलु देक्खु

एतदः स्त्री-पुं-क्लीबे एह एहो एहु ॥ ३६२ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां पुंसि नपुंसके^१ वर्तमानस्यैतदः स्थाने स्यमोः परयोर्ध्वासंख्यम् एह एहो एहु इत्यादेशा भवन्ति ।

एह कुमारी एहो नह एहु मणोरह-ठाणुं ।

एहवं वढ चिन्तन्ताहं पच्छइ होइ विहाणुं ॥

एहर्जस्-शसोः ॥ ३६३ ॥

अपभ्रंशे एतदो जस्-शसोः परयोः एह इत्यादेशो भवति ॥ एह ति^२ घोडा एह थलि । एह पेच्छ ।

अदस ओइ ॥ ३६४ ॥

अपभ्रंशे अदसः स्थाने जस्-शसोः परयोः ओइ इत्यादेशो भवति ॥

अइ पुच्छइ घर वड्डाहं तो वड्डा घर ओइ ।

विहलिअ-जण-अब्भुद्धरणु कन्तु कुडीरइ ओइ ॥

अमूनि वर्तन्ते पृच्छ या ॥

१ B नाहुं. २ B अंशि. ३ B ओलिअइ. ४ P के च व°. ५ B इति नप आदे°. ६ B ठाह. ७ B विहाण. ८ B ते. ९ B ओइसा°. १० B वड्डाह. ११ B घर.

इदम आयः ॥ ३६५ ॥

अपभ्रंशे इदमशब्दस्य स्यादौ आय इत्यादेशो भवति ॥
 आयइं लोअहो लोअणइं जाई सरइं न भन्ति ।
 अणिए दिट्ठइं मउलिअहिं पिएं दिट्ठइं विहसन्ति ॥
 सोसउ म सोसउ विअ उअही घडवानलस्स किं तेण ।
 जं अलइ जले जलणो आएणवि किं न पज्जत्तं ।
 आयहो वड्डुं-कलेवेरहो जं वाहिउं तं सारु ।
 जइ उँट्ठमइ तो कुहइ अह उज्झइ तो छारु ॥

सर्वस्य साहो वा ॥ ३६६ ॥

अपभ्रंशे सर्वशब्दस्य साह इत्यादेशो वा भवति ॥
 साहुवि लोउं मडप्फडइ वड्डत्तणहो तेणेण ।
 वड्डुणणु परिपोविअइ हत्थिं^१ मोक्कलडेण ॥
 पक्षे । सच्चुवि ॥

किमः कौई-कवणौ वा ॥ ३६७ ॥

अपभ्रंशे किमः स्थाने कौई कवण इत्यादेशौ वा भवतः ।
 जइ न सु आवइ हूइ धरे कौई अहो-मुँहु तुज्झु ।
 वयणुं जु खण्डइ तउ सहि एसो पिउ होइ न मज्झु ॥
 कौई न दूरे देक्खइ ॥

‘फोडिन्ति जे हिअंडउं अप्पणउं साहं पराई कवण धेण ।
 रक्खेज्जहु लोअहो अप्पणा बालहे जाया विसम धण ॥

१ B °ज्वस्यादौ. २ B दिट्ठ. ३ B पिय. ४ B वट्ठ. ५ P कदेव° ६ B °हितं.
 ७ B ओट्ठम°. ८ B चारु. ९ B लोओ. १० B °होसणेण. ११ A वड्डत्तणु. B वड्डुप्पण.
 १२ B °पावीअ° १३ P हत्थे. B हत्थे. १४ P कौई. १५ A अर. १६ B मूढ तुज्झ.
 १७ B वयणउज्झुव°. १८ B देक्खइ. १९ P फोडेन्ति. B फोडंति P and B write
 रक्खेज्जहु° as the first and फोडेन्ति° as the second half. २० A नि.
 २१ B हीअ°. २२ B पराह. २३ A वृण. D थिण. २४ P L तरुणहो.

सुपुरिस कङ्कहे अणुहरोहिं भण कैजें कवणेण ।
जिवें जिवें वडुत्तणुं लहहिं निवें निवें नधहिं सिरेण ॥

पक्षे ।

जइ ससणेही सो मुईअं अह जीवइ निम्नेह ।
बिहिंवि पयारेहिं गइअ भण किं गज्जहिं खल मेह ॥

युष्मदः सौ तुहं ॥ ३६८ ॥

अपभ्रंशे युष्मदः सौ परे तुहं इत्यादेशो भवति ॥

भमरु म रूणेषुणि रण्णइ सा दिसि जोइ म रोइ ।
सा मालइ देसन्तरिअ जसु तुहं मरहि विओइ ।

जस्-शसोस्तुम्हे तुम्हई ॥ ३६९ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो जसि शसि च प्रत्येकं तुम्हे तुम्हई इत्यादेशौ भवतः ॥ तुम्हे तुम्हई आणह । तुम्हे तुम्हई पेच्छइ ॥ वचनभेदो यथासंख्यनिवृत्त्यर्थः ॥

टा-ऊचमा पैई तई ॥ ३७० ॥

अपभ्रंशे युष्मदः टा किं अम् इत्येतैः सह पैई तई इत्यादेशौ भवतः ॥ टा ।

पैई मुक्काईवि धैर तद किट्टइ पत्तत्तणं न पत्ताणं ।
तुह पुंणु छाया जइ होजें कहवि ता मेहिं पत्तेहिं ॥
महु हिअउं तैइ ताए तुहं सवि अँअँ विनाडिज्जइ ।
पिअँ काँइ करउं हउं काँइ तुहं मँछे मँछु गिलिज्जइ ॥

किना ।

१ A सपुरिस कङ्कहिं. २ B °हरीहिं ३ B कण्णे. ४ A. B क्षिप्रक्षिप्र. ५ B °त्तण. ६ B लहइ. ७ A B तिम्वदिम्व. ८ B नवहि ९ A ससिणे°. १० A मुईअअह. B मुईअह. ११ B वेहिंवि १२ P °यारेहिं. १३ B गज्जहिं १४ P तुहं. B तुहं. १५ P रण्ण°. १६ A °स्तुम्हस्तुम्हई. १७ P पैई. १८ P तई. १९ A वरु. २० B पुण. २१ B होइज्ज. २२ P तई. २३ P तुहं. B तुहं. २४ B अजे. २५ P पिअ. B प्रिय. २६ P काँई. २७ B मँछे.

पइं मइं बेहिंवि रण-गयाहिं को जयसिरि तेंकेइ ।

केसहिं लेपिणु जम-घरिणि भण सुहु को थकेइ ॥

एवं तइं ॥ अमा ।

पइं मेळन्तिहे^९ महु मरणुं^{१०} मइं मेळन्तहो तुज्झुं ।

सारस अरुं^{११} जो वेगगला सोवि कूदन्तहो सज्झुं^{१२} ॥

एवं तइं ।

भिसा तुम्हेहिं ॥ ३७१ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भिसा सह तुम्हेहिं इत्यादेशो भवति ॥

तुम्हेहिं अम्हेहिं जं किअउं दिट्ठुं बहुअ जणेण ।

तं तेवहुउं समरं-भरु निज्जिउ एक-खणेण ।

ऊसि-ऊस्स्यां तउ तुज्झ तुधं ॥ ३७२ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो ऊसिऊस्स्यां सह तउ तुज्झ तुध इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ तउ होन्तिउ आगदो । तुज्झ होन्तिउ आगदो । तुध होन्तिउ आगदो ॥ ऊसा ।

तउ गुण-संपइ तुज्झं मदि तुध अणुत्तर खन्ति ।

अइ उप्पत्ति अन्न जेण महि-मंडलि सिक्खन्ति ॥

भ्यसाम्भ्यां तुम्हं ॥ ३७३ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भ्यस् आम् इत्येताभ्यां सह तुम्हं इत्यादेशो भवति ॥ तुम्हं होन्तिउ आगदो । तुम्हं केरउं धणु ॥

तुम्हासु सुपा ॥ ३७४ ॥

अपभ्रंशे युष्मदः सुपा सह तुम्हासु इत्यादेशो भवति ॥ तुम्हासु ठिअं ॥

१ P पइं २ P मइं ३ A बेहिंवि ४ B थकेइ ५ A लिपिणु ६ A घरणि ७ P तइं ८ P पइं ९ A मेळन्तिहिं १० B मरण ११ P मइं B मइं १२ A तुज्झ १३ B ऊस १४ B उट्ठु ॥ मिं १५ B दिट्ठु १६ B समरं १७ P तुभा- १८ B होतव १९ A तुज्झ २० A हुतव B होतव २१ B तुज्झ २२ P जणा

सावस्मदो हउं ॥ ३७५ ॥

अपभ्रंशे अस्मदः सौ परे हउं इत्यादेशो भवति ॥ तसु हउं कलि-
जुगि बुल्लहहो ॥

जस्-शसोरम्हे अम्हई ॥ ३७६ ॥

अपभ्रंशे अस्मदो जसि शसि च परे प्रत्येकम् अम्हे अम्हई इत्या-
देशौ भवतः ॥

अम्हे थोवा रिउ बहुअ कायर पम्बं भणन्ति ।

मुद्धि निहालहि गयण-यलु कह जण ओण्ह करैन्ति ॥

अम्बणु लाइवि जे गया पहिअं पराया केवि ।

अवस न सुअहिं सुहँच्छिअहिं जिंवं अम्हई तिंवं तेवि ॥

अम्हे देक्खइ । अम्हई देक्खइ । वचनभेदो यथासंख्यनिवृत्त्यर्थः ॥

टा-उय्यमा मई ॥ ३७७ ॥

अपभ्रंशे अस्मदः टा जि अम् इत्येतैः सह मई इत्यादेशो भवति ॥
टा ।

मई जाणिउं पिअ विरहिअहं कवि थर होइ विआलि ।

णंवर मिअकुवि तिह तयइ जिह दिणयर खय-गालि ॥

जिना पई मई बेहि^{११}वि रण-गयहिं ॥ अमा । मई मेहन्तहो तुज्झु ॥

अम्हेहिं भिसा ॥ ३७८ ॥

अपभ्रंशे अस्मदो भिसा सह अम्हेहिं इत्यादेशो भवति ॥ तुम्हेहिं
अम्हेहिं जं किअउं ॥

१ B एस्व. २ B गयणुय. ३ A करैन्ति. ४ P पहिजा. ५ B सुअच्छि. ६ A B
द्विम्ब ७ A B तिम्ब. ८ P मई ९ A जाणिर १० B नवर. ११ A जिहि B जिण.
१२ P पई. १३ A बेहि. १४ B कीअ

महु मज्झु ङसि-ङ्गसंभ्याम् ॥ ३७९ ॥

अपभ्रंशे अस्मदो ङसिना ङसा च सह प्रत्येकं महु मज्झु इत्यादेशौ भवतः ॥ महु होन्तु गदो । मज्झु होन्तु गदो ॥ ङसा ।

महु कन्तहो बे दोसडा हेहि म झैहहि आलु ।

देन्तहो हउं परै उव्वरिअ जुज्झन्तहो करवालु ।

जह भग्गा पारक्कडा तो सदि मज्झु पिण्ण ।

अह भग्गा अम्हहं तणा तो तै मारिअडेण ।

अम्हहं भ्यसाम्भ्याम् ॥ ३८० ॥

अपभ्रंशे अस्मदो भ्यसा आमा च सह अम्हहं इत्यादेशो भवति ॥ अम्हहं होन्तु आगदो ॥ आमा ॥ अह भग्गा अम्हहं तणा ॥

सुपा अम्हासु ॥ ३८१ ॥

अपभ्रंशे अस्मदः सुपा सह अम्हासु इत्यादेशो भवति । अम्हासु ठिअं ॥

त्यादेराद्य-त्रयस्य बहुत्वे हिं न वा ॥ ३८२ ॥

त्यादीनामाद्यत्रयस्य संबन्धिनो बहुवचने^१ वर्तमानस्य वचनस्याप-
भ्रंशे हिं इत्यादेशो वा भवति ॥

मुह-कवरि-बन्ध तहे सोह धरहिं नं मल्ल-जुज्झुं ससि-राहु करहिं ।
तहे सहहिं कुरल भमर-उल-तुलिअ नं तिमिर-डिम्भ खेड्ढन्ति मिलिअ ।

मध्य-त्रयस्याद्यस्य हिः ॥ ३८३ ॥

त्यादीनां मध्यत्रयस्य यदाद्यं वचनं तस्यापभ्रंशे हि इत्यादेशो वा भ-
वति ॥

१ B होलउ २ B कंतह. ३ A दिहि ४ B झैहहि ५ B दित^०. ६ B पार.
७ A जुज्झन्तहो. P जुज्झन्तहो ८ P पिण्ण. ९ A ते १० P अमा ११ B च
अम्ह^० १२ P उ गदो १३ A उं व^०. १४ A B उं भ^०. १५ B न १६ B जुज्झ.
१७ B करेहि. १८ B भ्यसत्र^०

बप्पीहा पिउ पिउ भणवि किंत्तिउ रुअहि हँवास ।
तुह जलि मैहु पुणुं बलहइ विहुंवि न पूरिअ आस ॥

आत्मनेपदे ।

बप्पीहा कैहं बोलिण निगिण वार इ धार ।
सायरि भरिअइ विमल-जलि लहहि न एकइ धार ॥

सप्तम्याम् ।

आयहि जंम्महिं अर्झहिंवि गोरि सुं दिंजहिं कन्तु ।
गय मत्तैहं चत्तकुसहं ओ अभिउडह हसन्तु ॥

पक्षे । रुअसि । इत्यादि ॥

बहुत्वे हुः ॥ ३८४ ॥

त्यादीनां मध्यमत्रयस्य संबन्धि बहुव्ययेषु^१ वर्तमानं यद्वचनं
तस्यापभ्रंशे हु इत्यादेशो वा भवति ॥

बलि अँअधणि मह-महणु लहुईहँआ सोइ ।
जइ इच्छहु वहुसणउं देहु म मग्गहु कोइ ॥

पक्षे । इच्छह । इत्यादि ।

अन्त्य-त्रयस्याद्यस्य उं ॥ ३८५ ॥

त्यादीनामन्त्यत्रयस्य यदाद्यं वचनं तस्यापभ्रंशे उं इत्यादेशो वा
भवति ॥

विहि विनडउ पीउन्तु गँह मं धणि करहिं विसाउ ।
संपइ कहुँउं वेस जिबं छुहु अग्गइ ववसाँउं ॥

बलि किज्जउं सुअणसँ ॥ पक्षे । कहुँमि । इत्यादि ॥

१ P B केत्तिउ. २ B अयास. ३ A मुह. ४ A B पुण. ५ P काँइ. ६ P बोलिण.
७ P रुहि मह अं. B बमि मह अं. ८ A अलहि. ९ A स. १० P देखहि. B देखहि.
११ B मत्तह. १२ P मध्यमं. १३ A अँव. १४ A तय हु. १५ B शोअं.
१६ B अच्छणि. १७ B ईहुआ. १८ B इच्छह. १९ B गगह. २० B रहि.
२१ P B कहुँउ. २२ A B जिब. २३ A ओ. २४ B सँ. २५ P B कहुँमि.

बहुत्वे हुं ॥ ३८६ ॥

त्यादीनामन्त्यत्रयस्य संबन्धि बहुष्वर्येषु वर्तमानं यद्वचनं तस्य हुं
इत्यादेशो वा भवति ।

खग-विसाहिं^१ जहिं लहेंहुं^२ पिय तहिं देसहिं^३ जाहुं ।

रण-दुब्भिकैले^४ भग्गाइं विणु जुज्झें न बलाहुं ॥

पक्षे । लहिमु । इत्यादि ॥

हि-स्वयोरिदुदेत् ॥ ३८७ ॥

पञ्चम्यां हिस्वयोरपञ्चशे इ उ ए इत्येते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।
इत् ।

कुञ्जर सुमरि म सलइ^५ सरला सास म मेलि ।

कवल जिं^६ पाविथ विहि-वसिणं^७ ते चरि माणु म मेलि ॥

उत् ।

भमरा एत्थु विलिम्बइ^८ केवि दियहइ^९ विलम्बु ।

घण-यत्तलुं^{१०} छाया-बहुलुं^{११} फुलइ जामें कयम्बु ॥

णत् ।

प्रियं एम्बहिं^{१२} कैरे सेलु करि छडुं^{१३}हि तुहुं करवालु ।

जं कावालि^{१४}य बप्पुं^{१५}डा लेहिं अभग्गुं^{१६} कवालु ।

पक्षे । सुमैरहि । इत्यादि ॥

वत्स्यति-स्वस्य सः ॥ ३८८ ॥

अपञ्चशे भविष्यदर्धविषयस्य त्यादेः स्वस्य सो वा भवति ॥

१ B 'लसंयधिषु' ४° २ A 'सुमिनि' ३ P 'साहिउं' ४ A लहुहुं ५ B 'सहि.
१ A दुब्भिमिल B दुब्भिमिले, ७ B विण सुल्ले ८ P चलाहुं B विलाहुं ९ B पंचम्यां
१० B ब ११ A वसिणि B वसेण, १२ B चर, १३ A किहि, १४ B 'पत्तल,
१५ B बहुल, १६ A B जाम्, १७ P पिम १८ A एमहिं १९ B करि, २० A छडुहिं,
B छडहि २१ P जे, २२ B बप्पुंडा, २३ B अभग्ग २४ A सुस्मरं,
B सुमुरं, २५ A 'दयें विं'.

विअहा जन्ति झडप्पडहिं पडहिं मणोरइ पच्छि ।
अं अच्छइ तं भाणिअइ होसइ करतु म अच्छि ॥

पक्षे । होहिइ ।

क्रियेः कीसु ॥ ३८९ ॥

क्रिये इत्येतस्य क्रियापदस्यापभ्रंशे कीसु इत्यादेशो वा भवति ।

सन्ता भोगं जु परिहरइ तसु कन्तहो बलि कीसु ।

तसु दइवेणैवि मुण्डियउं असु खल्लिहउं सीसु ॥

पक्षे । साध्यमानावस्थोत् क्रिये इति संस्कृतशब्दादेश प्रयोगः । बलि
किज्जउं सुअणस्सु ॥

भुवः पर्याप्तौ दुबः ॥ ३९० ॥

अपभ्रंशे भुवो धातोः पर्याप्तावर्षे वर्तमानस्य दुब इत्यादेशो भवति ॥

अइतुंगत्तणुं अं थणहं सो च्छेयउं नं दु लाहु

सहि जइ केवैहं तुडि-वसेणं अहरि पटुबइ नाहु ॥

भ्रूगो भ्रुवो वा ॥ ३९१ ॥

अपभ्रंशे भ्रूगो धातोर्भ्रुव इत्यादेशो वा भवति । भ्रूवहं सुहासिउ
किं पि ॥ पक्षे ।

इत्तउं ओप्पिणु सउणि ट्ठिउं पुणुं दूसासणु ओप्पि

तो हउं जाणउं एहो हरि जइ मह अग्गइ ओप्पि ॥

ब्रजेर्बुजः ॥ ३९२ ॥

अपभ्रंशे ब्रजतेर्धातोर्बुज इत्यादेशो भवति । बुजइ । बुजेप्पि ।
बुजेप्पिणु ॥

१ A ओयु. २ B तसु. ३ A 'इविणवि' ४ A 'स्थात् क्रियेत इ०' B 'स्थानात्
क्रिये इ०'. ५ B किज्जउं ६ B सुअणस्सु ७ B 'शो वा भ'. ८ B 'त्तण'. ९ A नउ ला'.
१० A केवह. B किमइ. ११ P वसिण. १२ B भ्रुगो. १३ B भ्रुवह. १४ P टिउ. १५ A पणु.

दृशेः प्रससः ॥ ३९३ ॥

अपभ्रंशे दृशेर्धातोः प्रसस इत्यादेशो भवति ॥ प्रससद्दि ॥

ग्रहेर्गृणहः ॥ ३९४ ॥

अपभ्रंशे ग्रहेर्धातोर्गृणह इत्यादेशो भवति । पठ गृणहेऽपिणु व्रतु ।

तक्ष्यादीनां छोल्लादयः ॥ ३९५ ॥

अपभ्रंशे तक्षिप्रभृतीनां धातूनां छोल्ल इत्यादय आदेशा भवन्ति ।

जिँवँ तिँवँ तिकखा लेवि कर जइ ससि छोल्लिँजन्तु ।

तो जइ गोरिहे मुह-कर्मलि सरिसिम कावि लहन्तु ॥

आदिग्रहणाद् देशीभू^१ ये क्रियावचना उपलभ्यन्ते ते उदाहार्याः ॥

चूडुल्लउ जुण्णीहोइसइ मुद्धि कबोलि निहित्तउ

सासँनल-जाल-झँलकिअउ वाह-सलिल-संसित्तउ ॥

अब्भडवंचिउ बे पयइ पेम्मु निअत्तइ जाँव ।

सब्बासण-रिउ-संभवहो कैर परिअत्ता तँवँ ॥

हिअइ खुडुक्कइ गोरँडी गयणि घुँडुक्कइ मेहुँ ।

धासा-रत्ति-पवासुअहं विसमा संकटु ऐहुँ ॥

अम्मि पओहर वज्जमो निँवँ जँ संमुह थन्ति ।

मँहु कन्तहो समरङ्गणइ गय-वड भज्जिउ जन्ति ॥

पुँसँ औँए कवणु गुँणु अवगुँणु कवणु मुएण ।

जा बप्पीको भुँहँडी चम्पिँज्जइ अवरेण ॥

तँ तेत्तिउँ जँलु सायरहो सो तेवडु वित्थारु

तिसहे निवारणु पलुवि नवि पैरै धुट्टुअइ असारु ॥

१ A गृहेर्गृणहः । गृहे^० । २ A ग्रँहः । ३ A गृन्हे^० । ४ P व्रतु ५ B तक्षप्र^० । ६ A छोल्लिँजन्तु ।

७ A सिम्भ । B जिम्भ ८ A छोल्लेजँ^० । ९ B नो । १० P कर्मलि । B कर्मले । ११ A सरसि^०

१२ B श्रीयेषु । १३ P ताणल^० । १४ A लज्जल^० । १५ A B काय्म । १६ B करि ।

१७ A B ताम्भ । १८ B गोरडि । १९ A घुडु^० । २० B मेहु । २१ B एह । २२ P वज्जमो ।

२३ P निज्ज । B निज्जु । २४ B जि । २५ B महकँतइहोइस^० । २६ A पुत्ति । २७ B काए ।

२८ B ज । २९ B भुँहँ^० । ३० B चंपीज्जइ । ३१ P तेत्तिओ । B तिचिउ । ३२ B वज्जल ।

३३ P पर धुट्टुअइ । B पर धुट्टुइ ।

अनादौ स्वरादसंयुक्तानां क-ख-त-थ-प-फां ग-घ-ङ-घ-

व-भाः ॥ ३९६ ॥

अपभ्रंशोपदादौ वर्तमानानां स्वरात्परेषामसंयुक्तानां कखतथपफां
स्थाने यथासंख्यं गघदधबभाः प्रायो भवन्ति ॥ कस्य गः ।

अं दिट्ठुं सोम-ग्गहणु असईहिं हसिउ निसकु ।

पिअ-माणुस-विच्छोह-गैद गिलिगिलि राहु मयकु

स्वस्य घः ।

अम्मीए सत्थावत्थेहिं सुधिं चिन्निज्जइ माणु ।

पिए दिट्ठे हल्लोहलेण को वेअइ अप्पाणु ॥

तथपफानां दधबभाः ।

सवधु करेण्णिणु कथिहु मंइ तसु पर समलउं जम्मु

आसु न चाउ न धीरहडि न य पैमहट्टउ धम्मु ॥

अनादाविति किम् । सवधु करेण्णिणु । अत्र कस्य गत्वं न भवति ॥

स्वराविति किम् । गिलिगिलि राहु मयकु ॥ असंयुक्तानामिति किम् ।

एकहिं अविखाहिं सावणु ॥ प्रायोधिकारात्कचिन्न भवति ।

अइ केव्वइ पावीसु पिउ अकिआ कुंहु करीसु ।

पाणीउ नवइ सरावि जिंवे सव्वंज्जे पइसीसु ।

उअ कणिआरु पफुल्लिअउ कच्चण-कन्ति-पयासु ।

गोरी-वयण-विणिज्जिअउ नं सेवइ वण-वासु ॥

१ P दिट्ठउ. २ A असइहि. B असईहि. ३ A गुर. ४ P "नयें सु" ५ P सुवे
B सुरवे. ६ A दिट्ठइ. ७ P मंइ. ८ B पुर. ९ B "मलुउ" १० A जम्म ११ B वार.
१२ B पमहुट्ट. १३ A स्वरादाविति. १४ A अंलिहि १५ A सावणु. B सावण.
१६ A B केव्वइ. १७ B पावेसु. १८ B कहु. १९ A B विम्भ. २० A सव्वंणि.
B सव्वणिइ. २१ B पफुल्लिउ

मोनुनासिको वो वा ॥ ३९७ ॥

अपभ्रंशेनादौ वर्तमानस्यासंयुक्तस्य मकारस्य अनुनासिको वकारो वा भवति ॥ कैवल्लु कमलु । भैवँरु भमरु ॥ लाक्षणिकस्यापि^१ । जिर्वँ । तिर्वँ । जेर्वँ । तेर्वँ ॥ अनादावित्येव । मधणु ॥ असंयुक्तस्येत्येव । तस्य पर सम्बलंज अम्मु ॥

बाधो रो लुक् ॥ ३९८ ॥

अपभ्रंशे संयोगादधो वर्तमानो रेफो लुक् वा भवति ॥ अइ केवँई पावीसु पिर्वँ ॥ पक्षे ।

जइ भग्गा पारकळा तो सहि मज्झु प्रियेण ॥

अभूतोपि कचित् ॥ ३९९ ॥

अपभ्रंशे कचिदविद्यमानोपि रेफो भवति ॥

प्रासु महारिसि एठ भणइ जइ सुइ-सत्थु पमाणु ।

मार्यहं चलण नर्वन्ताहं दिविदिवि गङ्गा-ण्हाणु ॥

कचिदिति किम् । वासेणवि भारह-खम्भि बद्ध ।

आपद्विपत्संपदां द इः ॥ ४०० ॥

अपभ्रंशे आपद् विपद् संपद् इत्येतेषां दकारस्य ईकारो भवति ।

अनळ करन्तहो पुरिसहो आवइ आवइ ।

विजइ । संपइ ॥ प्रायोधिकारान् । गुणहिं न संपय कित्ति पँरँ ॥

कथं-यथा-तथैः थादेरेमेमेहेषा डितः ॥ ४०१ ॥

अपभ्रंशे कथं यथा तथा इत्येतेषां थादेरवयवस्य प्रत्येकम् एम इम इह इध इत्येते डितश्चत्वार आदेशा भवन्ति ॥

१ A कवल्लु. २ A भमरु. ३ A °पि जेवँ । तेवँ । अना°. ४ B तेवँ । जावँ । तावँ । अना°. ५ B °मल्ल°. ६ A B केवँइ. ७ A पिरु । जइ < P प्रियेण. ८ P मायहे. ९ A नर्मलाहं. १० P B दिवेदिवे. ११ P °र इकारो भ°. १२ B इमँ°. १३ B पत्ता. १४ A °था था°.

कैम समण्ड दुहु दिणु किंथ रयणी छुहु होइ ।

नव-बहु-दंसण-लालसउं बहइ मणोरह सोइ ॥

ओ गोरी-मुह-निज्जिअउ वदलि लुक्क मियकु ।

अजुवि जो परिहविय-तणु सो किंवं भवई निसकु ॥

विम्बाहरि तणु रयण-वणु किह ठिउ सिरिआणन्द ।

निरुवर्म-रसु पिपे पिअवि जणु सेसहो दिण्णी मुह ॥

भेण सहि निहुअउं तेवै मैह जइ पिउ दिहु सद्दोसु ।

जेवै न जाणह मज्झु मणु पक्खावडिअं तासु ॥

जिवै जिवै वड्ढिय लोअणहं ॥ तिवै तिवै वम्महु निअय सर ॥

मैह आणिउं प्रिये विरहिअहं कवि घर होइ विआलि ।

नवरै मिअकुवि तिह तवइ जिह दिणयठ खय-गालि ॥

एवं तिथ-जिधबुदाहायौ ॥

यादृक्तादृकीदृगीदृशां दादेदृहः ॥ ४०२ ॥

अपभ्रंशे यादृमौदीनां दादेरवयवस्य दित् एह इत्यादेशो भवति ॥

मइ भणिअउं बलिराय तुहुं केहउ मगगणै मेहु ।

जेहु तेहु नवि होइ बह सइ नारायणु ऐहु ।

अतां डइसः ॥ ४०३ ॥

अपभ्रंशे यादृगादीनामदन्तानां यादृशेतादृशकीदृशेदृशानां दादेर-
वयवस्य दित् अइस इत्यादेशो भवति ॥ जइसो । तइसो । कइसो ।
अइसो ॥

१ P कैव २ B दुहु. ३ A किज्व. ४ B सहु ५ A सुदिनि°. ६ B लुक्क. ७ B अज्जवि.
८ A किम्ब. B किम. ९ A मम्मह. B ममह १० P आणन्दु. ११ A °वम्ब १२ B पिपुवि
पि°. १३ P मणु. १४ A B सेस्व. १५ A मइ P मैह. १६ B दिहु १७ A B जेम्ब.
१८ P वेडिउं. १९ A B जिम्बजिम्ब. २० A B डिम्बतिम्ब. २१ P आणितं. २२ A पिअ.
२३ P नवरि. २४ A "दृशादी". २५ A भणिअउं. २६ P तुहुं B तुहं. २७ P मगगणु
२८ A एहो. २९ A यादृक्तादी°.

यत्र-तत्रयोस्त्रस्य ङिदेत्थ्वत्तुं ॥ ४०४ ॥

अपभ्रंशे यत्रतत्रशब्दयोस्त्रस्य एत्थु अत्तुं इत्येतौ ङिनौ भवतः ॥

अइ सो बडदि प्रयावदी केत्थुवि लेप्पिणु सिक्खु ।

जेत्थुवि तेत्थुवि एत्थु जगि भण तो तहिं सारिक्खु ॥

जत्तुं ठिदो । तत्तुं ठिदो ।

एत्थु कुत्रात्रे ॥ ४०५ ॥

अपभ्रंशे कुत्र अत्र इत्येतयोस्त्रशब्दस्य ङित् एत्थु इत्यादेशो भवति ॥

केत्थुवि लेप्पिणु सिक्खु ॥ जेत्थुवि तेत्थुवि एत्थु जगि ।

यावत्तावतोर्वादेर्म उं महिं ॥ ४०६ ॥

अपभ्रंशे यावत्तावदित्यव्यययोर्वकारादेशरवयवस्य म उं महिं इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति ॥

आम न निवडइ कुम्भ-याडि सीह-अवेड्ड-चडक्क ।

ताम समत्तहं मयगलहं पइ-पइ वज्जई ढक्क ॥

तिळिहं तिलत्तणुं ताउं पर जाउं न नेह गलन्ति

नेहि पणट्टइ तेज्जि तिल तिल फिट्ठवि खलं हौन्ति ॥

जाम्महिं विसमी कज्ज-गइ जीवईं मज्झे एइ

तौमहिं अञ्छड इयरु जणु सु-अणुवि अन्तरु देइ ।

वा यत्तदोतोर्देवडः ॥ ४०७ ॥

अपभ्रंशे यद् तद् इत्येतयोस्त्वन्तयोर्वावत्तावतोर्वकारादेशरवयवस्य ङित् एवड इत्यादेशो वा भवति ।

जेवडु अन्तरु रावण-राम्हं तेवडु अन्तरुं पट्ठण-गाम्हं ॥

पक्षे । जेत्तुलो । तेत्तुलो ॥

१ B °त्र २ A प्रयावदी. ३ P B तहे ४ B चपेड ५ B वज्जई. ६ A तिलह.
७ B °चण. ८ P तेज्जि. ९ B खलु. १० P हन्ति ११ A जाम्महिं, १२ A जीवह.
१३ A ताम्महिं, १४ A राम्हं B रामह. १५ A अंतर. १६ B जेत्तुलो । तेत्तुलो.

वेदं-किमोर्यादेः ॥ ४०८ ॥

अपभ्रंशे इदम् किम् इत्येतयोरस्त्वन्तयोरित्यक्तियतोर्यकारादेरवयव-
स्य डित् एवङ् इत्यादेशो वा भवति ॥ एवङ् अन्तरु । केवङ्
अन्तरु ॥ पक्षे । एतुलो । केतुलो ॥

परस्परस्यादिरः ॥ ४०९ ॥

अपभ्रंशे परस्परस्यादिरकारो भवति ॥

ते मुग्गडा हराविआ जे परिविट्ठा ताहं ।

अवरोपणं जोअन्ताहं सामिअ गजिअ जाहं ।

कादि-स्यैदोतोरुच्चार-लाघवम् ॥ ४१० ॥

अपभ्रंशे कादिषु व्यञ्जनेषु स्थितयोरे ओ इत्येतयोरुच्चारणस्य लाघव-
प्रायो भवति ॥

सुखे चिन्तिज्जह माणु ॥ तसु हउं कलि-जुगि दुल्लहो ॥

पदान्ते उं-हुं-हिं-हंकाराणाम् ॥ ४११ ॥

अपभ्रंशे पदान्ते वर्तमानानां उं हुं हिं हं इत्येतेषां उच्चारणस्य ला-
घवं प्रायो भवति ।

अज्जु जु तुच्छउं तहे धणहे ॥ बलि किज्जउं सुअणस्सु ॥

दइउं घडावइ वणि तरुहुं ।

तरुहुंवि षकलुं ॥ खग्ग-विसाहिउं जहिं लईहुं ।

तेणहं तइज्जी भझि नैवि ॥

म्हो म्भो वा ॥ ४१२ ॥

अपभ्रंशे म्ह इत्यस्य स्थाने म्भ इति मकारान्तात् भकारो वा

१ A एवङ्. २ B एतुलो । केतुलो. ३ B 'रशब्दस्या'. ४ P मुग्गडा. B मुग्गडा
५ B 'पर. ६ A जोअताहं B जोअंताहं. ७ A 'रस्य. ८ B कलिजुगि. ९ A दइयु
१० A अकल. ११ A 'हिओ. P 'हिउं. १२ A 'हहु १३ A तिणहं. B तेणहवइजी.
१४ B नविहुं ।

भवति ॥ इह इति पक्ष्म-श्म-ध्म-स्म-क्षां इहः [१.७४] इति प्राकृत-
लक्षणविहितोत्र गृह्यते । संस्कृते तदसंभवान् । गिम्भो । सिम्भो ॥

वम्भ ते विरला केवि नर जे सखझ-छइल ।

जे वड्ढा ते वञ्चयर जे वज्जुअ ते बइल ॥

अन्यादशोभाइसावराइसौ ॥ ४१३ ॥

अपभ्रंशे अन्यादशशब्दस्य अभाइस अवराइस इत्यादेशौ भवतः ॥
अभाइसो । अवराइसो ॥

प्रायसः प्राड-प्राइव-प्राइम्बै-पगिगम्बाः ॥ ४१४ ॥

अपभ्रंशे प्रायस् इत्येतस्य प्राड प्राइव प्राइम्बै पगिगम्ब इत्येते चत्वार
आदेशा भवन्ति ॥

अभे ते दीहर लोअण अमु ते भुअ-जुअलु ।

अमु सु घण धण-हार तं अमु जि मुह-कमलु ॥

अमु जि केस-कलावु सु अमु जि प्राड विहि ।

जेण निअम्बिणि घडिअ स गुण-लार्यण-णिहि ॥

प्राइव मुणिहंवि भन्तडी ते मणिअडा गणन्ति ।

अखइ निरामइ परम-पइ अज्जवि लउ नै लहन्ति ॥

अंमु-अले प्राइम्बै गोरिअहे सहि उंठवत्ता नयण-सरै ।

ते सम्मुह संपेसिआ देन्ति तिरिच्छी घत्त परै ॥

एसी पिउ रुसेसु हउं रुट्टी मैइ अणुणेइ ।

पगिगम्बै एइ मणोरहइ दुक्कह दइउ करेइ ॥

१ B वैकातेवैच २ A लउ ३ P प्रावैपगिगवैः ४ P प्राइवै पगिगवै ५ B ते.
६ B घणहार ७ B लउ ८ P निअम्बिणि B निअम्बणि ९ A लार्यण १० P मु-
णिविबिधे ११ B ते १२ B नइति १३ B अंमुजले P अंमुजलि १४ P प्रावै.
१५ P गोरिअहि १६ P उवत्ता B उवत्ता १७ A सरा १८ B तं १९ B दिदि
२० A तिरिच्छी २१ A परा २२ B रुसेस हुतं २३ P मैइ २४ P पगिगवै.

वान्यथोक्तः ॥ ४१५ ॥

अपभ्रंशे अन्यथाशब्दस्य अनु इत्यादेशो वा भवति ॥

विरहानल-जाल-करालिअउ पहिउ कोवि बुझिवि दिअओ ।

अनु सिसिर-कालि सीअल-अलहु धूम कहन्तिहु उट्टिअओ ।
पक्षे । अग्रह ॥

कुतसः कउ कहन्तिहु ॥ ४१६ ॥

अपभ्रंशे कुतस्शब्दस्य कउ कहन्तिहु इत्यादेशो भवति ।

महु कन्तहो गुट्ट-ट्टिअहो कउ हुँम्पडा बलन्ति ।

अह रिउ-रहिरे उलहवइ अह अप्पणे न भन्ति ॥

धूम कहन्तिहु उट्टिअओ ॥

ततस्तदोस्तोः ॥ ४१७ ॥

अपभ्रंशे ततस् तदां इत्येतयोस्तो इत्यादेशो भवति ।

अह भग्गा पारकडा तो साहे मउलु पिएण ।

अह भग्गा अम्हं तणा तो ते मारिअडेण ॥

एवं-परं-समं-धुवं-मा-मनाके एम्ब पर समाणु धुवु मं
मणां ॥ ४१८ ॥

अपभ्रंशे एवमादीनां एम्बादय आदेशा भवन्ति ॥ एवम एम्ब ।

पिय-संगमि कउ निदडी पिअहो परोक्खहो केम्ब ।

मेइं बिभिनि विआसिआ निह न एम्ब न तेम्ब ॥

परमः परः । गुर्णहि न संपेय कित्ति परं ॥ सममः समारुणः ।

१ A °दिओ कोद. २ B बुझुवि. ३ B अन्न. ४ B जलरुधूम. ५ A °अउ.
६ A °विहु. ७ B हुँम्पडा. ८ B अग्रह. ९ P °अह. १० B त तदो. ११ B अग्रहणा.
१२ A मनाक् १३ B मण्ड १४ B किअ १५ A मर. P मई १६ B विविनि.
१७ A °सिआ. १८ B गुणही. १९ A संपेय. २० B परा २१ A समाणु.

कन्तु जु सीहहो उवमिअइ तं महु खण्डित माणु ।
सीहु निरक्खय गय हणइ पिउ पथ-रक्ख-समाणु ॥

धुधमो धुवुः ।

च^१ल्लु जीविउ धुवु मरण पिअ रुसिंजइ काइ ।
होसइ^२ दिअहा रुसणा दिव्वइ वरिस-सयाइ ।

मो मं । मं धणि करीहि विसाउ ॥ प्रायोमइणात्
माणि पेणट्टइ जइ न तेणु तो देसडा चैज्ज ।
मा दुज्जण-कर-पलवेहिं इंसिज्जन्तु भमिंज्ज ॥
लोणु विलिज्जइ पाणिण्ण अरि खल मेह म गंज्जु ॥
पालिउ गलइ^३ सुमुम्पडा गोरी निम्मइ अज्ज
मनाको मणोउं ॥

विहवि पणट्टइ वहुडउ रिद्धिहिं जेण-सामनु
किंमि मणोउं महु पिअहो ससि अणुहरइ न अज्ज

किलाथवा-दिवा-सह-नहेः किराहवइ दिवे सैहुं नाहिं ॥४१९॥

अपभ्रंशे किलाबीनां किरादय आदेशा भवन्ति । किलस्य किरः ।
किर खाइ न पिअइ न विहवइ धम्मि न वेअइ रुअडउ ।
इह किंवेणु न आणइ जइ अमेहो खणेणं पहुवइ दूअडउ ।
अथवोहवइ । अहवइ न सुयंसैहं एह खोडि ॥ प्रायोधिकारात् ।
जाइजइ तहिं देसडइ लब्धइ पियहो पमाणु ।
जइ आवइ तो औणिअइ अहवा तं जि निवाणु ।
दिवो दिवे । दिविदिवि गङ्गा-ण्हाणु । सहस्य सहु ।

१ B लु. २ B अइ. ३ P पलइ. ४ B हणइ. ५ B चंचल. ६ B पिइ.
७ A रुसिंजइ ८ B काइ ९ P होसइ. १० B मामं. ११ B करहिं विसाउं १२ B पणट्टइ.
१३ B तणु. १४ P चएज्ज. १५ I° विहिं १६ P B भमेज्ज. १७ B लोण. १८ P पाणिण्.
१९ P अरे. २० A गज्जे. २१ A इ धुपडइ गो°. २२ B मण्डा. २३ P अणु २४ P साहु.
२५ B पीअइ. २६ B वेअल्ल°. २७ B किमिणु २८ B इधोअल्ल°. २९ P खणे प°. ३० B सह. ३१ B आणीइ. ३२ P B दिवेदिवे.

जउ पवसन्ते सहुं न गयअ न मुअ विओएँ तस्सु ।

लज्जिज्जइ संदेसडा दिन्तेहिं सुहय-जणस्सु ॥

नहेनीहिं ।

एत्तहे मेह पिअन्ति जलु एत्तहे बडवानल आवट्टइ ।

पेक्खु गहीरिम सायरहो एकवि कणिअ नाहि ओहेट्टइ ॥

पश्चादेवमेवैवेदानो-प्रत्युतेतसः पच्छइ एम्बइ जि एम्बहिं

पच्चलिउं एत्तहे ॥ ४२० ॥

अपभ्रंशे पश्चादादीनां पच्छइ इत्यादय आदेशा भवन्ति पश्चातः
पच्छइ । पच्छइ होइ विहाणु ॥ एवमेवस्य एम्बइ । एम्बइ सुरउ
समसुं ॥ एवस्य जिः ।

जाउ म जन्तउ पल्लवइ देहंखउं कह पये देइ ।

हिअंइ तिरिच्छी हेउं जि पर पिउ डम्बरइ करेइ ।

इदानीम एम्बहिं ।

हरि नच्चाविउं पङ्कणइ विम्हइ पाहिउ लोउ ।

एम्बहिं रीह-पओहरइ जं भावइ तं होउ ॥

प्रत्युतस्य पच्चलिउ ।

साव-सलोणी गोरखी नवखी कवि विस-गण्डि ।

भङ्गु पच्चलिउं सो मरइ जासु न लगइ कण्डि ॥

इतस एत्तहे । एत्तहे मेह पिअन्ति जलु ॥

विषण्णोक्त-वर्त्मनो बुद्ध-वुत्त विचं ॥ ४२१ ॥

अपभ्रंशे विषण्णादीनां बुद्धादय आदेशा भवन्ति ॥ विषण्णस्य बुद्धः ।

१ P जओ पवसन्तेण सहुं न गयअ विओएँ तस्सु . B जउ पवसन्ते न सहुं मुअ चहु
अ विओएँ तस्सु . २ P देन्तिहिं . B देतेहिं . ३ A एत्तहिं . ४ A "जले, P "गल.
५ B उहेट्टइ . ६ A "म्बहिं . ७ P पच्चलिउ B पच्चुलिउ . ८ B "शा ना भं . ९ B समसु.
१० P B दिवखउं . ११ B "पइ . १२ B हीइ . १३ A तिरिच्छी . १४ B हुअि.
१५ P "विउं . १६ P प्रङ्गु . १७ B राअ . १८ B पच्चलिउ . १९ A "लिओ.
२० B "वण्णदी .

मई वुसैउं तैहुं धुरहि कसरेहिं विगुत्ताई ।

पैई विणु धवल न चळइ भरु एम्बइ वुन्नउं काई ॥

उक्तस्य वुत्तः । मई वुत्तउं ॥ वर्त्मनो विश्वः । जं मणु विवि न माई ॥

शीघ्रादीनां वहिष्ठादयः ॥ ४२२ ॥

अपभ्रंशो शीघ्रादीनां वहिष्ठादय आदेशा भवन्ति ॥

एंकु कइअ ह वि^१ न आवैही अन्नु वहिलउ जाहि

मई भिसैडा प्रमाणिअउ पैई जेईउ खलु नाहि ॥

हकटस्य घञलः ।

जिवे सुपुरिस तिवे घञलेई जिवे नइ भिवे वलणाई ।

जिवे जोङ्गर तिवे कोङ्गरई हिआ विसूरहि काई ॥

अस्पृश्यसंसर्गस्य विट्टालः ।

जे छडेविणु रयणनिहि^३ अप्पेउं तडि चलन्ति ।

तेई सद्धइ विट्टालु पैई कुकिज्जन्त भमन्ति ।

भयस्य द्रवकः ।

दिसेहिं विदत्तउं खाहि वट संवि म एकुंवि द्रम्मु ।

कोवि द्रवकउ सो पळइ जेण समप्पइ जम्मु ।

आत्मीयस्य अप्पणः । फोडेन्ति जे हिअउउं अप्पणउं । दृष्टेर्देहिः ।

एकमेकउं अइवि जोएदि हरि सुंदे सठ्वायरेण । तो वि देहिं

जेहिं कहिंवि राही । को सकई संवरेवि द^{३३} नयणी नेहिं पल्लेटा ॥
गाढस्य निर्बट्टः ।

१ P मई. २ B वुत्तउं. ३ P तुहुं. ४ B धुरधरदि क°. ५ P पैई. ६ P B एम्बइ वुन्नउं.
७ P काई. ८ P जे. B जे. ९ B माई. १० B एकु. ११ B वि आ°. १२ P वहि
१३ B भित्ता. १४ A प्रमा°. १५ B णियउं. १६ B जेहुउं. १७ B नाहि. १८ A
हकडकरय. १९ A B तिव. २० A B तिव. २१ B लइ. २२ A जिवजोगरतिम्वकोइ°.
B जिवजोगरतिम्वकोइ°. २३ A निधि. B निहि. २४ P अप्पट. २५ A तेइ. B तहुं
२६ B पर. २७ A दिविहि. २८ A एकुविद्रम्म. २९ B सुद्ध. ३० B देहिं. ३१ B अहि.
३२ A सकई. ३३ B संवरेवि. ३४ A दट्ट°. P दट्ट°. ३५ A नयण. ३६ P नेह.
३७ A पल्लेटा. ३८ B निर्बट्ट.

विहवे कस्तु^१ धिरत्तण^२ं जोब्बाणि कस्तु मरु^३ ।

सो लेख^४ण^५ पठाविअ^६ जो लग्गइ नि^७च्छु ॥

असाधारणस्य सङ्कुलः ।

कहिं ससह^८रं कहि मयरहरं कहिं भरिहिणु कहिं मेहु ।

दूरं-ठिआहंवि सज्जणहं होइ असङ्कुल नेहु ॥

कौतुकस्य कोटुः ।

कुअंरं अअंरं तरु-अरंरं कुङ्गेण घल्लइ इत्थु ।

मणु पुणु एकहिं सल्लइहिं अइ पुच्छइ परमत्थु ॥

क्रीडायाः खेदुः ।

खेदुयं कयमम्हेहिं निच्छयं किं पयम्पह ।

अणुरत्ता^९उं भत्ता^{१०}उं अम्हे मा अय सामिअ ॥

रम्यस्य रवणः ।

संरिहिं न सरेहिं न सरवरेहिं नवि उज्जाण-वणेहिं ।

देस रवण^{११}णा होन्ति वड निवसन्तेहिं सु-अणेहिं ॥

अद्भुतस्य ढकरिः ।

हिअडा पइ एहु बोळिअओ महुं अग्गइ सय-वार ।

फुट्टिसु पिअे पवसन्ति^{१२} हेउं भण्डय ढकरि-सारे^{१३} ॥

हेसखीत्यस्य हेलिः । हेलि म सङ्कुहि आलु ॥ पृथक्पृथगित्यस्य
जुअंजुअः ।

१ B कस्त २ B ररु. ३ A लेहउप° ४ B निम्भट्ट. ५ B सङ्कुलः. ६ B ससिहर.
७ A ररुआ. ८ B आणवि ९ B होइ. १० B कुङ्गर ११ P अजहिं. १२ P ररिहिं.
B ररु. १३ P कोङ्गेण. B कोङ्गेण. १४ B अह. १५ B घाले°. १६ B ताओ.
१७ B सरिहिं न सरवरेहिं. १८ A वज्जा. १९ P बोळि°. २० B बोळिउ. २१ A महुं
२२ A भय. २३ B फुट्टिसु. २४ A पिअ. २५ P सन्ते. २६ B सहुं. २७ A सार.
२८ A अल्लं. २९ A पृथगित्यस्य. ३० P गित्यस्य.

एक कुडुली पञ्चहिं रुद्धी तहं पञ्चहंवि जुअंजुअ बुद्धी ।

बहिणुए तं वरु कहि किंवे नन्दउं जेरु कुडुम्बउं अप्पण-छन्दउं ।

मूढस्य नालिअ-वढौ ।

जो पुणु मणि जि खसकसिहूअउ चिन्तइ वेइ न देम्मु न रूअउ ।

रइ-वसै-भमिरु करगुल्लालिउ घरहिं जि कोन्तु गुणइ सो नालिउं

दिवेहि विठसउं खाहिं वढ ॥ नवस्य नवर्खः । नवेली कवि विस-
गण्ठि ॥ अवस्कन्दस्य दृढवढः ।

बैलेहि बैलन्सेहि लोअणेहि जे तैइ विट्ठा बालि

तहिं मेयरद्वय दृढवढउ पढइ अपूरइ कालि ।

यवेइछुंछुं । छुंछुं अगघइ धवेसाउ ॥ संबन्धिनः केर-तणौ ।

गयउ सु केसरि पिअट्ट अलु निचिन्तैइ हरिणां ।

जसु केरए हुंकारेउए मुहैहुं पैडन्ति तृणां ।

अइ भग्गा अम्हैहं तणा ॥ माभैवीरित्यस्य मन्मीसेति स्त्रीलिङ्गम् ।

सत्धावत्तैहं आलवणु साहुवि लोउ करेइ ।

आदग्रहं मन्मीसडी जो सज्जणुं सो देइ ॥

ययहुं तत्सदित्यस्य जाइट्टिअौ ।

जइ रबसि जाइट्टिअैए दिअडा मुँद-सहाव ।

लोहै फुट्टणएण जिवं घणा सहेसइ ताव ॥

१ A एकु. २ A बहिणुए. ३ B घर. ४ A किम्ब. B किम्. ५ B नन्दउं. ६ A जेरु.
७ A अप्पणु. ८ A नालिय. ९ A पुण. १० B 'सिअ'. ११ B दम्म. १२ A छु.
१३ A वढ. १४ A 'गुल्लालि'. १५ B कोनु. १६ B 'लिअउ'. १७ A खाइ. १८ B 'वस'.
१९ B नववेलीक'. २० A बलहिं. २१ B 'लचितेहि'. २२ P तहं. B तलहं. २३ A मयरद्वयद'.
B मयरद्वयद'. २४ B 'हु'. २५ B 'हु'. २६ B वचसा'. २७ P 'तहं'. २८ B 'रए'.
२९ A 'रइहं'. B 'रए'. ३० A मुहुहु. ३१ A पडेति. ३२ B तणाइ. ३३ B जइ.
३४ A 'महत'. B 'महुत'. ३५ A 'वयइ'. ३६ B सज्जण. ३७ A 'ट्टिया. B ट्टिअ.
३८ A B सुद्ध'. ३९ A B शिम्ब.

हुहुरु-घुग्घादयः शब्द-चेष्टानुकरणयोः ॥ ४२३ ॥

अपभ्रंशे हुहुरुवदयः शब्दानुकरणे घुग्घादयश्चेष्टानुकरणे यथासंख्यं प्रयोक्तव्याः ॥

मई जाण्डं बुडुसु हउं पेम्म-द्रहि हुहुँरुत्ति ।

नवरि अभिन्तिय संपडिय विप्पिय नाव झडत्ति ॥

आदिग्रहणात् ।

खज्जइ नउ कसरकेहिं पिज्जइ नउं घुण्टेहिं ।

एम्मई होइ सुहृच्छडी पिपं दिट्ठं नयणेहिं ॥

इत्यादि ॥

अज्जवि नाहु मईज्जि घरि सिद्धस्था वन्देइ ।

ताउंजि विरेहुं गवक्खेहिं मक्खेहुं-घुग्घिउ देइ^१ ॥

आदिग्रहणात् ।

सिरि जर-खण्डी लोअडी गलि मणियडा न वीस ।

तोवि गोठुंठा कराविआ मुद्धए उट्ट-वईस ॥

इत्यादि ॥

घइमादयोनर्थकाः ॥ ४२४ ॥

अपभ्रंशे घइमित्यादयो निपाता अनर्थकाः प्रयुज्यन्ते ॥

अम्मडि पच्छायावडा पिउ कलहिअउ विआलिः ।

घई विवैरीरी बुद्धडी होइ विणासहो कालि ॥

आदिग्रहणात् एआई इत्यादयः ॥

तादर्थ्ये केहिं-तेहिं-रेसि-रेसि-तणेणाः ॥ ४२५ ॥

अपभ्रंशे तादर्थ्ये थोले केहिं तेहिं रेसि रेसि तणेण इत्येते पञ्च निपाताः प्रयोक्तव्याः ॥

१ P मई. २ A जाणीउं. ३ B पेम्मद्रहे. ४ B हुहुरुत्ति. ५ B ०त्ति । खज्जइ. ६ A नहु.
७ A घुण्टेहिं. ८ P एम्मई. ९ B दिट्ठे. १० A मइज्जि. ११ B विरह. १२ A P मक्खु.
१३ A देव. १४ B गोठठा. १५ B विविरी०.

ढोला पह परिहासडी अईभ न कवणैहिं रेसि ।

हउं शिज्जउं तउ केहिं पिअ तुँहुं पुणु अभाहिं^१ रेसि ॥

एवं तेहिरेसिभावुदाहार्यौ ॥ बह्वैत्तणहो तणेण ॥

पुनर्विनः स्वार्थे डुः ॥ ४२६ ॥

अपभ्रंशे पुनर्विना इत्येतार्थ्यां परः स्वार्थे डुः प्रत्ययो भवति ॥

सुमरिज्जइ तं बह्वैहउं जं वीसरइ मणाउं ।

अहिं पुणु सुमरणु जाउं गउ तेहो नेहहो कंइ नाउं ॥

विणु कुँज्जे^२ नं बलाहुं ।

अवश्यमो डे-हौ ॥ ४२७ ॥

अपभ्रंशेवश्यमः स्वार्थे डे ड इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः ॥

जिज्जिन्विउ नावैगु बसि करहुं असु अँधिअइ अभाइ ।

मूलि विणैट्ठइ तुधिणिहँ^३ अवसे सुकैइ पणैइ ॥

अवसे न सुअँहिं सुहँछिअहिं ॥

एकशसो दिः ॥ ४२८ ॥

अपभ्रंशे एकशशब्दात्स्वार्थे डिर्भवति ॥

एकसि सील-कलंकिअहँ देज्जहिं पच्छिँत्ताइं ।

ओ पुणु खैणवइ अणुदिअहु तसु पच्छिँसें काइं ॥

अ-ढड-हुलाः स्वार्थिकै-क-लुक् च ॥ ४२९ ॥

अपभ्रंशे नाम्नः परतः स्वार्थे अ ढड हुल इत्येते त्रयः प्रत्यया भवन्ति
तत्संनियोगे स्वार्थे कप्रत्ययस्य लोपश्च ॥

१ P अइ मण. B अहिइ^०. २ P कवणहिं. ३ A तुहं. P तुहँ. ४ P अज्जहे. B अज्जह.
५ B बडुचं. ६ B 'भ्यां स्वा'. ७ B 'अहं'. ८ B समरण. ९ A तहु. B ताहो.
१० P कहँ. B कइ. ११ P लुज्जे. B लुज्जे १२ P न च ला'. १३ P नायमई.
१४ B 'हु सु. १५ B अहिअ' १६ B विणिहँ. १७ A 'णिहि. १८ A अवसहं. १९ P सुकहि.
B सुकैहिं. २० B पणइ. २१ A अवसु. २२ A 'अहि. २३ B सुअच्छि'. २४ B 'च्छिताइ.
२५ A सुन्वइ. २६ A पछितं. २७ A 'धिकहु'. २८ P स्वार्थे प्र'. B स्वार्थिकरय कप्र'.

विरहानल-जाल-करालि^१अच पहिउ पन्धि जं दिट्ठु^२ ।

तं मेलवि सव्व^३हिं पन्धिआहिं सोजि किं^४अउं अग्निमट्ठु^५ ॥

उउं । महु कँन्तहो बे दोसडा ॥ जुल्लं । एक्क कुडुली प^६अहिं रुद्धी ॥

योगजाश्चैषाम् ॥ ४३० ॥

अपभ्रंशे अडडहुल्लानां योगभेदेभ्यो ये जायन्ते उडअ इत्यादयः
प्रत्ययास्तेपि स्वार्थे प्रायो भवन्ति ॥ उडअ । 'फोडेन्ति जे हिअउउं
अप्पणउं ॥ अत्र किसलय° [१.२६९] इत्यादिना षलुक् ॥ जुल्लअ ।
पूँडुल्लउ पुँनीहोइसइ ॥ जुल्लउउ ।

सामि-पसाउं सलज्जुं पिउ सीमा-संधिहिं वासु ।

पेक्खि^७वि बाहुं-बलुल्ला धण मेल्लइ नीसाउं^८ ॥

अन्नामि^९ स्यादौ दीर्घ-रुस्यौ [४.१३०] इति दीर्घः ॥ एवं बाहु-बलुल्ल-
उउ । अत्र त्रयाणां योमः ॥

स्त्रियां तदन्ताङ्गीः ॥ ४३१ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानेभ्यः प्राक्तनसूत्रद्वयोक्तप्रत्ययान्तेभ्यो ङीः
प्रत्ययो भवति ॥

पहिआ दिट्ठी गोरुद्धी दिट्ठी मग्गुं^{१०} निअन्त ।

अंसूसोसेहिं कञ्जुआ तिंनुव्वार्णे^{११} करन्त ॥

एक्क कुडुली प^{१२}अहिं रुद्धी ॥

१ B °लिउ. २ A °ओ. ३ B सन्नेहि. ४ P कयउ. ५ P उडअ. ६ A कातहो. B कंतहु.
७ P जुल्ल. ८ A एहु. ९ A °चहि. १० A °ते ते उ°. ११ B फोडंति. १२ B पुहु°. १३ P पुण्णीहो. B चुन्नीहो°. १४ A पसाओ. १५ P सलज्ज. १६ A पक्खि^७वि.
P पेक्खि^७वि. १७ P बाहु°. १८ B नीसाल. १९ B °मिलस्या°. २० A °णां प्रयो°. २१ B ङीप्र°. २२ B दिट्ठि. २३ B मग्ग. २४ B सासहि. २५ P °व्वाणु.

आन्तान्ताङ्गोः ॥ ४३२ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानादप्रत्ययान्तप्रत्ययान्तात् ङाप्रत्ययो भवति ।
ङ्यपवादः ॥

पिङ् औङ् सुअ वत्तेङी शुणि कर्म्मङ्ङइ पङ्ङु ।
तङ्ङो थिरङ्ङो नासन्तअङ्ङो धूलङ्ङिआवि न दिट्ठ ॥

अस्येदे ॥ ४३३ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानस्य नाभ्यो योकारस्तस्य आकारे प्रत्यये परे
इकारो भवति ॥ धूलङ्ङिआवि न दिट्ठ ॥ स्त्रियामित्येव । शुणि कर्म्म-
ङ्ङइ पङ्ङु ॥

गुष्मदादेरीयस्य ङारः ॥ ४३४ ॥

अपभ्रंशे धुष्मदादिभ्यः परस्य ईर्यप्रत्ययस्य ङार इत्यादेशो भवति ॥
‘सदेसें कांइ तुङ्गारेण जं सङ्गहो न मिलिज्जइ ।
सुङ्गन्तरे पिणं पाणिणण पिअ पिआस किं छिज्जइ ॥
दिक्खिं अम्हारा कन्तु । बहिणि मंहारा कन्तु ॥

अतोडेत्तुलः ॥ ४३५ ॥

अपभ्रंशे इक्षकियत्तदेतज्जः परस्य अतोः प्रत्ययस्य डेत्तुल इत्यादेशो
भवति ॥ एत्तुलो । केत्तुलो । जेत्तुलो । तेत्तुलो । एत्तुलो ।

अस्य डेत्तहे ॥ ४३६ ॥

अपभ्रंशे सर्वादेः सप्तम्यन्तात्परस्य अप्रत्ययस्य डेत्तहे इत्यादेशो
भवति ॥

१ P आता°, २ B ताङ्गा ॥ ३ P डाः प्र°, ४ B आङ्ङओत्तु°, ५ B वत्तङ्ङि.
६ P कण्णङ्ङ°, ७ P कण्णङ्ङ°, ८ A इय°, ९ A सदेसए°, १० A कङ्, B कांइ ११ B पिण्
पाणिपिण्णपिआ°, १२ P देक्खि, १३ B माहारा, १४ B अतोडेत्तुलः, A °ल्ल-
१५ B डेत्तुल, १६ B °त्तुलो, १७ P लो ॥ अ°, B लो ॥ अ°.

एतद्दे तेत्तद्दे वारि घरि लच्छि विसण्डुल धाह ।
पिअ-पळभट्टव गोरेडी निखल कँहिंवि न ठाइ ॥

त्व-तलोः प्यणः ॥ ४३७ ॥

अपभ्रंशे त्वतलोः प्रत्यययोः प्यण इत्यादेशो भवति ॥ बहुप्यणु परि-
पाँविअइ ॥ प्रायोधिकारान् । बहुत्तणहो तँणेण ॥

तव्यस्य इएव्वँउं एव्वँउं एवाँ ॥ ४३८ ॥

अपभ्रंशे तव्यप्रत्ययस्य इएव्वँउं एव्वँउं एवा इत्येते अय आदेशा
भवन्ति ॥

एउ गृण्हेपिणु थुँ मई जइ प्रिउ उव्वारिआइ ।
महु करिएव्वँउं किपि णवि मरिएव्वँउं पर देज्जइ ॥
रेसुआँणु सिहि-कडणु घण-कुट्टणुँ अं सोइ ।
मंजिट्टए अइरसिए सव्वु सहेव्वँउं होइ ॥
सोएवा पर वारिआ पुक्कँव्वँहिं समाणु ।
अग्गेवा पुँणु को धरइ जइ सो वेउ पमाणु ॥

क्त्व इ-इउ-इवि-अवयः ॥ ४३९ ॥

अपभ्रंशे क्त्वाप्रत्ययस्य इ इउ इवि अवि इत्येते क्त्वार आदेशा
भवन्ति ॥ इ ।

हिअडा जइ वेरिअ घणा तो किं अब्भि चडाहुँ ।
अम्हँहिं बे हत्थडा जइ पुँणु मारि मराहुँ ॥

इउ । गय-वड भज्जिउ जन्ति ॥ इवि ।

१ P कह. B कहिं नविठा°. २ A प्रत्ययस्य. B प्रत्ययोः. ३ A 'रिप्रावि'. ४ B तँणेण.
५ A 'एव्वओ एव्वओ. ६ B एव्वँउं. ७ P B एवा. ८ A 'ओ. ९ B भु. १० P B दिज्जइ.
११ A 'जाडणु. १२ B कुट्टण. १३ B 'हेव्वँउं. १४ A 'वइहिं. १५ B पुण. १६ P अम्हँउं.

रक्खइ सा विस-हारिणी बे^१ कर चुम्बिवि जीउ ।
पडिविम्बिअ-मुंजालु जलु जेहिं अढोहिउ पीउं ॥

अवि ।

बाह विछोडवि आहि तुहुं हउं तेवई को दोसुं ।
हिअय-टिउं अइ नीसरहि जाणउं मुअ स रोसुं ॥

ए^१प्येपिप्वेव्येविणवः ॥ ४४० ॥

अपभ्रंशे क्त्वाप्रत्ययस्य एपि एपिणु एवि एविणु इत्येते चत्वार
आदेशा भवन्ति ॥

जेपि असेसुं कसाय-बलु देपिणु अभउं जयस्तु ।

लेवि महवय सिबु लईहिं शाएविणु तत्तस्तु ॥

पृथग्योग उत्तरार्थः ॥

तुम एवमणाणहणहिं च ॥ ४४१ ॥

अपभ्रंशे तुमैः प्रत्ययस्य एवम् अण अणहम् अणहिं इत्येते चत्वारिः ।
चकारात् एपि एपिणु एवि एविणु इत्येते । एवं चोष्ठावादेशा
भवन्ति ॥

देव^१ दुकड निअय-धणु करण न तउ पडिहाइ ।

एवइ सुहु भुंअणहं मणु पर भुअणहिं न जाइ ॥

जेपि चएपिणु सयल अर लेविणु तवुं पालेवि ।

विणु सैन्ते सित्थेसरेण को सकइ भुवणेवि ॥

१ P B ते. २ B "असुंजालु". ३ P अढोहिउ. ४ A पित. ५ P तुहुं. ६ A B तेम्वइ.
७ B दोस. ८ A "यठिओ". ९ B नीसरह. १० A B रोस. ११ A अप्येपिप्वे.
१२ A अलेस. १३ A "भयउ. B "भय. १४ A लहहि. १५ B तुमप. १६ B "र आदेशा
अग्रित ॥ चका". १७ B एवं चाट्टी ॥ १८ A देव. १९ B सुहु भंजण. २० B तव.
२१ P सन्ति ति. B संतिनि.

गमेरेपिण्वेप्योरेल्लुग् वा ॥ ४४२ ॥

अपभ्रंशो गमेर्धातोः परयोरेपिणु एपि इत्यादेशयोरेकारस्य लुग
भवति वा ॥

गम्पिणु वाणारसिहिं नर अह उज्जेणिहिं गम्पि ।

मुआ परावहिं परमै-पड दिव्वन्तरं म जम्पि ॥

पक्षे ।

गङ्ग गमेपिणु ओ मुअइ जो सिव-तिथ गमेपि ।

कीलदि तिदसाधास-मड सो जम-लोड जिनेपि ॥

तृनोर्णअः ॥ ४४३ ॥

अपभ्रंशो तृनः प्रत्ययस्य अणअ इत्यादेशो भवति ॥ ह्रिथि मारणलं
लोड बोळणड पडहु वज्जणलं सुणलं भसणड ॥

इवार्थे नं-नउ-नाइ-नावइ-जणि-जणवः ॥ ४४४ ॥

अपभ्रंशो इवशब्दस्यार्थे नं नउ नाइ नावइ जणि जणु इत्येते षट्
भवन्ति ॥ नं । नं मेल्ल-जुज्जुं ससि-राहु कॅरहिं ॥ मड ।

रवि-अत्थेमणि समाउलेण कण्ठि विरिणु म छिणु ।

चक्रे खण्डु मुणालिअइ नउ जीवगलु दिणु ॥

नाइ ।

वलयावलि-निवट्ठण-भएण धण उद्धवुअ जाइ ।

वल्लह-विरह-महादहो थोह गवेसइ नाइ ॥

नावइ ।

१ B स्य लोपो वा भवति । २ A उज्जेणिहिं. ३ A "मणउ. ४ B "तरिइ.
५ A गम्पिण्. ६ P मुअह. B मुअओ. ७ B "नो अण". ८ B तृनम्. ९ B "णओ.
१० B "णहु. ११ P षट् आदेशा अ". १२ B मळु. १३ A जुज्जु १४ B कॅरहिं. १५ A अत्थं-
विणि. १६ A विअज्जु. B विणु. १७ A छिज्जु. १८ B चक्रे. १९ A B दिज्जु.
२० B उद्धवु. २१ B थाइ गविस".

पेक्खेविणु मुहु जिण-वरहो दीहर-नयण सलोणु ।
 नावइ गुरु-मच्छर्रे-भरिउं खलणि पधीसइ लोणु ॥

अणि ।

चम्पय-कुसुमहो मज्झि सहि भसलु पइट्ठउ ।
 सोहइ इन्दनीलुं अणि कणइ बइट्ठउ ॥

अणु । निरुवमं-रत्तु पिणं पिणवि अणु ॥

लिङ्गमतत्रम् ॥ ४४५ ॥

अपभ्रंशे लिङ्गमतत्रं व्यभिचारि प्रायो भवति । गय-कुम्भइं दारन्तु ॥
 अत्र पुलिङ्गस्य नपुंसकत्वम् ।

अरुभा लग्गा कुङ्कुरिहिं पडिउ रउन्तउ जाइ ।
 ओ दहा गिस्सिगिलण-मणु सो किं धणहे धणाइ ॥

अत्र अरुभा इति नपुंसकस्य पुंस्त्वम् ॥

पाइ विलग्गी अरुंढी सिह लहेसिउं खन्धरसुं ।
 तोवि कटारइ हत्पउउ बलि किज्जउं कन्तसुं ॥

अत्र अरुंढी इति नपुंसकस्य स्त्रीत्वम् ॥

सिरि चडिआ खन्ति कैलइं पुणु ङालइं मोहन्ति ।
 तोवि महुंहुंम सउणाइं अवरहिउ न कैरन्ति ॥

अत्र ङालइं इत्यत्र स्त्रीलिङ्गस्य नपुंसकत्वम् ॥

शौरसेनीवत् ॥ ४४६ ॥

अपभ्रंशे प्रायः शौरसेनीवत् कार्यं भवति ॥ सीसि सेहर खणु वि-

१ A गहु. २ A वरह. ३ A सलोण. ४ B मच्छरि. ५ A 'रिओ. ६ P 'नीलउ.
 B 'नीलुमणिख'. ७ A 'वपु. ८ P पिअवि. ९ A डोगरिहिं. B डुंगरेहिं. १० A अभा.
 ११ A अंतही. १२ A जसिअउं. १३ B खंवरस. १४ B 'वस्स. १५ A अंतही.
 १६ B फल'. १७ A 'हदुम. १८ A करेति. १९ A छेपं झौ'. २० B सासिसेहर.

णिर्मविदु खणु कण्ठि पालंबु किंदु रदिष विहिदु खणु मुण्डमालिए
जं पणएण तं नमहु कुसुम-दाम-कोदण्डु कामहो ॥

व्यत्ययश्च ॥ ४४७ ॥

प्राकृतादिभाषालक्षणानां व्यत्ययश्च भवति ॥ यथा मागध्यां तिष्ठ-
श्चिष्ठः [४.२९८] इत्युक्तं तथा प्राकृतपैशाचीशौरसेनीष्वपि भवति ।
चिष्ठदि ॥ अपभ्रंशे रेफस्याधो वा लुगुक्तो मागध्यामपि भवति ।
शद-माणुश-मंश-भालके कुम्भ-शह-अ-वर्शाहे शंविदे इत्याद्यन्य-
दपि द्रष्टव्यम् ॥ न केवलं भाषालक्षणानां त्याद्यादेशानामपि व्यत्य-
यो भवति । ये वर्तमाने काले प्रसिद्धास्ते भूतेषु भवन्ति । अह पेच्छह
रहु-तंणओ । अप प्रेक्षांचके इत्यर्थः ॥ आभासह रयणीअरे । आव-
भाषे रजनीचरानिरपर्थः ॥ भूते प्रसिद्धा वर्तमानेषु^१ । सोहीअ एस
वण्ठो । जृणोत्येष वण्ठ इत्यर्थः ॥

शेषं संस्कृतवत्सिद्धम् ॥ ४४८ ॥

शेषं यदत्र प्राकृतैर्भाषासु अष्टमे नोक्तं तत्सर्गोध्यायीनिबद्धसंस्कृ-
तवदेव सिद्धम् ॥

हेहं-द्विय-सूर-निवारणीयं छर्सं अहो इव वहन्ती ।

जयह ससेसा बराह-सास-दूरकण्डुया पुहवी ॥

अत्र चतुर्थ्यां आदेशो नोक्तः स च संस्कृतवदेव सिद्धः । उक्तमपि
कचित्संस्कृतवदेव भवति । यथा प्राकृते उरसश्चन्दस्य सप्तम्ये-
कवर्चनान्तस्य उरे उरम्मि इति प्रयोगौ भवतस्तथा कचिदुरसीलपि
भवति ॥ एवं सरे । सिरम्मि । सिरसि । सरे । सरम्मि सरसि ॥
सिद्धग्रहणं मङ्गलार्थम् । ततो ज्ञायुष्मच्छ्रोत्रकताभ्युदयश्चेति ॥

१ A ०णिर्मवि०. २ B हिदु. ३ B ०महु. ४ B ०दंङ्. ५ P ०नां प्रायो व्य०.
६ A ०क्तं प्रा०. ७ A ०मशहसं. B ०मसहसां. ८ A B ०वसां. ९ B ०गं वदे.
१० B ०न्यपि. ११ B सणव. P सणव. १२ B रयणिअं १३ A ०पि भवति.
१४ B ०कृतमां. १५ B ०प्रमाध्यां. १६ A हिदु. १७ P B ०य । अत्र.
१८ P ०देव भवति यथा प्रा०. १९ A ०जलस्य. २० B ०मि ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधान-

स्वोपज्ञशब्दानुशासनवृत्तावष्टमस्याध्यायस्य

चतुर्थः पादः समाप्तः ॥

अष्टमोऽध्यायः ॥

समाप्ता चैवं सिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासनवृत्तिः प्रकाशिकानामेति ॥

औसीद्विशां पतिरमुद्रचतुःसमुद्र-

मुद्राङ्गितक्षितिभरक्षमबाहुदण्डः

श्रीमूलराज इति दुर्धरवैरिकुम्भि-

कण्ठीरवः शुचिचुलुक्यकुलावतंसः ॥ १ ॥

तस्यान्वये समजनि प्रथलप्रताप-

तिग्मद्युतिः क्षितिपतिर्जयसिंहदेवः ।

येन स्ववंशसवितर्यपरं सुधांशौ

श्रीसिद्धराज इति नाम निजं व्यलेखि । २ ॥

सम्यग् निषेव्य चतुरश्रतुरोऽगुपायाम्

जित्त्वोपभुज्य च भुवं चतुरर्धिकाक्षीम् ।

विद्याचतुष्टयविनीतमतिर्जितात्मा

काष्ठामवाप पुरुषार्थचतुष्टये यः ॥ ३ ॥

तेनातिविस्तृतदुरागमविप्रकीर्ण-

शब्दानुशासनसमूहकदर्थितेन

अभ्यर्थितो निरवमं विधिवद्वाधस्त

शब्दानुशासनमिदं मुनिहेमचन्द्रः ॥ ४ ॥

१ B 'नलघुवृ'. २ B 'हेमाध्या'. ३ B 'पाद' ४ ॥ ५ B 'य' समाप्त

५ P does not contain any of the following verses. ६ B 'विभमात्रा'.

७ B 'तिर्यता'. ८ B ॥ रावहंसी नभोभोजे श्रीवतो थावदन्वहम् । वाच्यमार्गं युषेस्तापःपुस्तकं अयतादिवम् ॥ ५ ॥

प्रथमं २१८५ श्लोकाः ॥ छ ॥

श्रीः ॥ शुभं भवतु ॥

लेखकवाचकयोः शुभं कल्याणं भूयात् भवतु ॥ छ ॥

अवन्तीनगरे

संवत् १६१२ वर्षेः ॥ ॥ श्री .।—॥

आशे(सो?) शु(सु?)दि विजया ।

CORRECTIONS.

पृष्ठे.	पङ्क्ति.	अशुद्धम्.	शुद्धम्.
२	४	जँउण-यडम् । जँउणा°	जउँण-यडम् । जउँणा°
१३	८	°दाइ वा ।	°दाई वा ।
२१	१३	नूउँरं ।	नूउँरं ।
२६	८	वैशिक	वैशिक ।
३१	३	जँउणा । जँउण्डा । कौउओ ।	जउँण । चाउँण्डा । काउँओ
„	४	अइमुत्तयं ।	अइमुत्तयं ।
३५	२०	भवति ।	भवति ।
३८	१०	ओसह ।	ओसहं ।
४१	१२	वच्छस्स छाही	वच्छस्स च्छाही
„	१३	वच्छस्स छाया ।	वच्छस्स च्छाया ।
४४	११	पा-वीठं ॥ पाय°	पा-वीठं पाय°
५४	१७	बाण्ये	बाण्ये
५५	१५	°ह ह°	°ह-ह°
६०	२	बहुत्तं ।	बहुत्तं ।
„	२५	Add	१ AB बहुत्तं ।
७२	१४	कडं ।	कडं ।
७३	१९	पुणरुत्तं कृत°	पुणरुत्तं कृत°
८३	१४	दाण जलो°	दाण-जलो°
९३	१४	स्सि-म्मि°	स्सि-म्मि°
११०	५	कचिद् इरे	कचिद् इरे
११८	२०	ऊर्ध्व	ऊर्ध्व
„	२७	Add १२ P omits this verse.	
१२४	२१	रोमन्धे रो°	रोमन्धेरो°
१४१	११	षड्	षड्
१५१	७	चिणिज्जह ।	चिणिज्जह ।
१६७	३	भगव म°	भगवं म°
१८७	११	सवधु	सवधु
„	१३	„	„
१९९	११	मक्कड्ड-धु°	मक्कड्ड-धु°
„	१३	वसि ।	वीस ।
२०५	२	लुग	लुग्

22/10/75

Archaeological Library,

23825

Call No.

~~1 P. 2 / 5 / 44 / 1000~~
JPR 216 / 11 / 1000

Author—Purnanabha Agani

Title—Kumarapala Charita

Borrower No.

Date of Issue

Date of Return

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.